

KTC

J. Boelaars

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

*Deel 2: De baanbrekers
Het openleggen van het binnenland*

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

Deze uitgave is deel 31 in de reeks KERK EN THEOLOGIE IN CONTEXT (KTC)
van de Faculteit der Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit te Nijmegen.

De reeks staat onder redactie van:

prof.dr. P.H.J.M. Camps

dr. H.S.M. Groenen

prof.dr. H. Häring

drs. K. de Troyer

prof.dr. J. Van Nieuwenhove

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

HET OPENLEGGEN VAN HET BINNENLAND

Deel II

DE BAANBREKERS

door
Dr. J. Boelaars MSC

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ J.H. KOK – KAMPEN 1995

© Dr. J. Boelaars MSC, Arnhem 1995
Licentie-uitgave: Kok, Kampen 1995
Omslag: Dik Hendriks
Red. begeleiding: Universitair Publikatiebureau KUN
Zetwerk: Infobever, Nijmegen
ISBN 90 390 9518 4/CIP/NUGI 636

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, behoudens uitzonderingen door de wet gesteld.

Woord vooraf

Dit is het tweede boek over het werk van de Missionarissen van het H.Hart (MSC) in het Aartsbisdom Merauke in Irian Jaya (Indonesië). Het eerste, *De Pioniers*, behandelde het werk in de jaren 1905-1925: de stichting van de katholieke Missie te Merauke, de beginnende uitbreiding langs de zuidkust van Nieuw-Guinea, de dreigende ondergang en de redding van de daar wonende Papoea stam: de Marindanim. Dit tweede, *De Baanbrekers*, bespreekt een volgende periode die verloopt van rond 1925 tot aan de dag waarop de Missie van Merauke een eigen Vicariaat wordt onder haar eerste bisschop mgr. H. Tillemans MSC, in november 1950. Het beantwoordt voor een geïnteresseerde wederom de vraag: Hoe gaat dat nu als een missionerende Congregatie een volk probeert te bekeren? Wat is er werkelijk gebeurd? Althans: wat vermelden de bronnen?

In dit boek is met de Pioniers ook de volgende generatie al aan het werk. Zij breekt uit de beperkte werkkring van de kust en legt heel het binnenland van Zuid-Nieuw-Guinea open. De problemen die de 'binnenlanders' oproepen – ook ten aanzien van de Missiemethode – komen ter sprake, soms heel kritisch. De details zijn taai, het geheel roept verbazing op: 'Wat een kerels waren die Baanbrekers. Je zult maar denken dit te moeten doen.'

De stimulerende figuur wordt nu pater Nicolaas Verhoeven, die te Merauke de waarnemend functionaris is voor zowel de Vicaris als voor de Kloosteroverste, omdat die beiden op de Kei-eilanden verblijven in het hoofdcentrum van deze Missie: Langgur.

De nieuwe krachten zijn dan de paters H. Geurtjens, Th. Tjiburg en Adr. Drager, die de uitvoering van het reddingsplan van Vertenten begeleiden. En, wat later, de paters W. Thieman, die het eiland Frederik Hendrik openlegt, P. Hoeboer, die het Muyugebied binnentrekt, Fr.X. Kowatzki, die de Mimikakust aanpakt, H. Tillemans, die de weg naar de bergen vindt, J. Verschueren, die het binnenland van de Maro-, de Kumbe- en de Bianrivier christianiseert en C. Meuwese, die het Mappigebied openbreekt. Onder hun leiding zijn het de Molukse onderwijzers (uit Kei en Tanimbar) die het bekeringswerk in de dorpjes op gang brengen. Aanvankelijk zal daarbij de wedloop met de Zending hun activiteit bepalen.

Bij de reeds aanwezige broeders MSC: J. Joosten (sinds 1907), H. van Santvoort (1910), J. Crooymans (1912), A. Vincent (1922) komen nu in de volgende jaren de broeders Adr. van Hest (1923), A. Piëtte (1924), C. Boers (1929), M. Tops (1930),

J. Tops (1931), A. Galiart (1932), A. de Rooy (1933), P. van Dam (1938) en de Indonesische broeders MSC: D. en C. Tuyu en Alf. Meterai (1933).

Het is ook in deze periode dat de aandacht voor de opvoeding van de vrouw concreet mogelijk wordt door de komst van zusters en wel de Dochters van O.L. Vrouw van het H.Hart (FDNSC), leden van een Congregatie die dezelfde stichter erkent als de missionarissen van het H.Hart, namelijk pater Jules Chevalier. De zusters schrijven een eigen geschiedenis en komen hier enkel ter sprake voorzover haar medewerking de taak van de MSC mede mogelijk maakte.

De opzet van dit tweede boek volgt de lijn die in de Algemene Inleiding op de drie boeken *De Pioniers*, *De Baanbrekers* en *De Begeleiders*, werd aangegeven. Deze lijn komt hierop neer: Wie waren de 'Papoea's' en hoe verliep hun ontwikkeling en wie waren de missionarissen en hoe verliep hun ontwikkeling? Bij de Papoea's wordt daarom telkens de eigen cultuur besproken waarin een bepaalde stam geleefd heeft en de betekenis van het missiewerk voor hen. Bij de missionarissen wordt behandeld hoe hun visie op Kerk-zijn veranderde en hoe deze verandering hun werkwijze beïnvloedde.

Bij de bewerking van het materiaal werd ik weer bijgestaan door mevr. M. van de Bilt-Kahmann, die ook de typografische afwerking verzorgde. Zij weet hoe erkentelijk ik haar nog steeds ben.

Graag vermeld ik de medewerking van critici: prof.dr. A. Camps OFM, dr. J. Kuin, en de collega's J. Oostelbos MSC en Adr. Vriens MSC. Hen ben ik opnieuw zeer dankbaar.

Arnhem, 1994

J. Boelaars MSC

Inhoud

Inleiding	ix
De missionarissen	ix
De onderwijzers	x
De Papoea's	xi
De bronnen	xiii
De spelling	xiii
Afkortingen	xiv
I De doorwerking van het Reddingsplan Vertenten	1
De eerste uitbreiding aan de kust: 1921-1930	1
Merauke – Wendu	1
Okaba – Wambi – Wamal	4
De uitbreiding van het personeel	17
Het zilveren feest	21
De tweede uitbreiding vanuit de kust: 1930-1935	24
De derde uitbreiding aan de kust 1935-1941	30
Merauke tijdens de oorlog	33
II Het Binnenland	40
De uitbreiding vanuit Merauke	40
Frederik Hendrik Eiland	46
Tanahmerah	47
Wambi – Wamal	49
De zegen van een concurrentie	54
De grote lijn van de 'wedloop'	56
III Frederik Hendrik Eiland	64
Frederik Hendrik Eiland vanuit Wamal: 1930-1935	64
Frederik Hendrik Eiland: 1936-1945	75
IV Het Binnenland: Maro – Kumbe – Bian	91
Pater P. Hoeboer	91
Pater S. Schuur	95
Pater. J. Verschueren	98
Pater J. Grent	115
Pater W. van Dongen	134

V De Boven-Digul 1933-1947	144
VI De Beneden-Digul	188
1930-1943	188
1943-1948	220
VII De Mimika en het Bergland	249
De Mimika: 1926-1935	249
Het Bergland: 1934-1943	270
De Mimika en het Bergland: 1935 tot en met de Tweede Wereldoorlog	274
De Mimika na de oorlog: 1946-1950	292
VIII Evaluatie	300
Afronding	332
De missionarissen	332
De onderwijzers	335
De Papoea's	336
Overzicht van de Baanbrekers	338
Verspreiding personeel MSC over de parochies	340
Chronologisch overzicht	341
Personenregister	349
Kaarten en illustraties	352

Inleiding

Het missiewerk dat in dit boek wordt bestudeerd, vond plaats in de tijd na de Eerste tot onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog. De oudere missionarissen van die tijd, geboren in het begin van de eeuw, hadden in hun jeugd de Eerste Wereldoorlog meegemaakt en in hun studietijd nog de traditionele opvoeding meegekregen van de periode van vóór die oorlog. De jongeren die rond 1930 naar Merauke kwamen, hadden in hun opleidingsjaren (1920-1930) al iets meegemaakt van een nieuwe tijd na de Eerste Wereldoorlog. Zij vormden de overgang naar de generatie die ná 1930 werd opgeleid en die na de Tweede Wereldoorlog hun werk zou voortzetten (en die in boek III *De Begeleiders* wordt besproken).

De missionarissen

De missionarissen geplaatst in hun tijd en in hun cultuur: wie waren zij? Na de Eerste Wereldoorlog ontstond in Rusland een atheïstisch communisme dat een hevige schok betekende voor het onwrikbaar geachte 'Conventionele Christendom'. Vanaf die tijd werd na elke H.Mis een apart gebed gebeden 'Voor de bekering van Rusland'. Het reeds bekende socialisme werd nog gevreesd omdat het kon afglijden naar het communisme. De Kerk stelde zich daar tegenover op als het bolwerk van de waarheid. Paus Pius XI riep de 'Katholieke Actie' in het leven – een eerste beroep op de leken als de geëigende hulpkrachten. Op alle terreinen van het leven kwamen de R.K.organisaties tot stand, de jeugdbeweging kwam uit de 'patronaats-sfeer' tot publieke manifestaties. Het Rijke Roomse Leven vierde zijn triomfen. In deze sfeer kwam de missie-actie tot volle uitbloei. De wereld moest veroverd worden voor Koning Christus. Het Verdrag van Lateranen tussen het Vaticaan en Mussolini (1929) werd gesloten. Het werd beleefd als een bevrijding van de Paus uit zijn isolement, maar vooral als een erkenning van het Pausdom als een geestelijke macht die niet meer afhankelijk was van kerkelijke staten.

De 'Baanbrekers', die dynamische avonturiers, waren 'doorbrekers', op zoek naar nieuwe mensen, bereid de traditionele kerk bij hen te brengen, maar open voor nieuwe vormen van apostolaat.

Daarbij moet echter gezegd dat zij hun meerderwaardigheidscomplex van blanken behielden, misschien niet zozeer hun meerderwaardigheid als sacrale figuur, maar wel hun macht als de 'blijvers', een macht die zij wensten te benutten om zelf het nieuwe leven op te bouwen, soms met, vaak tegen de ambtenaren van het Burgerlijk Bestuur in, die telkens maar tijdelijk aanwezig waren. Ook al hielden deze missiona-

rissen van 'hun' mensen en al waren zij sociaal-charitatief, de eigen vormen van religiositeit en maatschappelijk leven van de stammen in Nieuw-Guinea werden voor hen nog niet de basis van een daaraan aangepaste verkondiging. Zij waren de 'Baanbrekers', nog niet de 'Begeleiders'. De uitzonderingen daarop waren J. Verschueren, en H. Tillemans, die leidinggevende figuren zullen blijken te zijn in dit proces van nieuw missionair denken en doen.

Deze karakteristiek gold niet enkel voor de paters. De broeders in de Missie zetten zich wel in om het werk van de priesters – materieel – mogelijk te maken maar dan niet als 'hulpjes', maar als confraters in eenzelfde situatie als de paters, als medehelpers voor hun eigen aandeel in het gezamenlijke missiewerk van de MSC. Ook zij maakten de ontwikkeling door van Baanbrekers naar Begeleiders, van werkgevers naar ondersteuners van de eigen werkzaamheid van de bevolking. Opvallend was hun pastorale zorg voor hun personeel, die enerzijds hun eigen aanvulling betekende bij het werk van de pastoors en anderzijds zich uitte in het voorbeeld van hun werkzaam religieus leven, steeds erop gericht hun werklieden vooruit te brengen. Niet het resultaat van hun handenarbeid stond bij hen voorop, maar het nut daarvan voor het gezamenlijke apostolaat. De figuur van de broeder was geïntegreerd in de missiemethode: verkondiging en onderwijs.

De onderwijzers

Vóórdat het verhaal begint moet er eveneens nog iets worden gezegd over de speciale hulpkrachten bij het missiewerk, namelijk over de onderwijzers die werden aangetrokken van de Molukse eilanden Kei en Tanimbar. Daar was het missiewerk al begonnen in 1888 en van het begin af werden daar de eerste bekeerlingen tegelijk bekeerders en brachten weer anderen in de kerk. Die groepjes christenen hadden in de dorpen weer leiders nodig, namelijk de meest ijverige katholieken. Toen wilde men ook leren lezen en schrijven, maar er waren geen onderwijzers van buiten; de beste christenen gingen daarvoor naar Manado. Een 'goeroe' is dus iemand die godsdienstles geeft, voorgeeft in gebed en daarbij ook onderwijs geeft. Goeroes met hun jonge gezinnen kwamen vanaf 1920 naar Nieuw-Guinea en openden daar de scholen. Zij waren geen Papoea's maar Maleiers. Dit verschil in cultuur gaf hen wel een overwicht, zodat zij naast hun taak als onderwijzer praktisch de leiders werden in het proces van ontwikkeling voor heel het dorp, maar hun meerderwaardigheidsbesef riep geleidelijk ook een weerstand op bij de oorspronkelijke bewoners, die zich wel vooruitgebracht, maar ook onderdrukt voelden.

In die Molukse culturen, vooral de Keiese, is het standsverschil fel aanwezig. Op de Kei-eilanden kent men drie standen: de adel (mèl-mèl), de burgers (rèn-rèn) en de slaven (iri-iri). Bij de omgang onderling van deze onderwijzers op Nieuw-Guinea lag dit onderscheid nog zeer gevoelig, maar bij hun omgang met de Papoea's gedroegen de goeroes zich vaak alsof zij mèl-mèl waren en de dorpsbewoners iri-iri.

Maar het overwicht van de Molukse onderwijzers lag eigenlijk in het feit dat zij uit agrarische maatschappijen kwamen en geplaatst werden bij stammen op Irian Jaya die toen nog merendeels in het tijdperk van verzamelaars en jagers leefden.¹

Hoe dit mentaliteitsverschil tussen landbouwers en verzamelaars zich in de praktijk vertoonde ten voordele en ten nadele van de bevolking komt hierna vanzelf naar voren. Een commentaar op de wijze waarop de onderwijzers vaak met veel opoffering hun taak hebben verricht wordt later gegeven nadat wij hen aan het werk hebben gezien.

De Papoea's

Deze MSC-missionarissen en hun Molukse hulpkrachten werkten onder Papoea's, bij wie de volgende stammen te onderscheiden zijn.

Aan de zuidkust wonen de kust-Marind en aan de Kumbe-, Bian- en Bulakarivieren: de binnenland-Marind. Het verschil in cultuur van deze twee stamhelften berust op een verschil van de hoofdvoeding: de klapper voor de kust, de sago voor het binnenland. Voor het patroon van het sociale leven maakt dit verschil niet veel uit, maar de religie aan de kust wordt beheerst door de Majo-, Imo- en Sosomrituelen en in het binnenland door het Ezam-uzumritueel.

Aan de Marorivier leeft de Yei-nan stam, wel door de Marind beïnvloed, maar met een eigen cultuur.

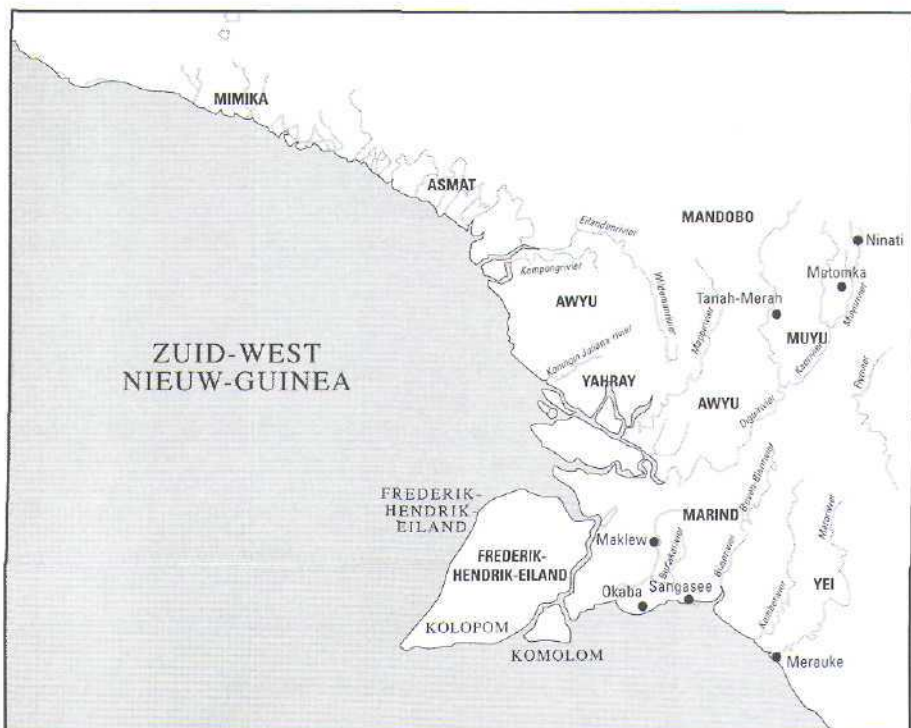
Naast de kust-Marind naar het westen, bevinden zich de bewoners van het Frederik Hendrik Eiland. Zij zijn de oorspronkelijke bewoners van de kust die bij de komst van de Marind (koppensnellers) naar de onherbergzame moerassen van dat eiland zijn uitgeweken.

Deze drie groepen: Marind, Yei-nan, en Frederik Hendrik Eilandbewoners, worden in dit boek behandeld als de stammen 'Onder de Digulrivier'. De eerste uitbreiding van het missiewerk 'Onder de Digul' geschiedde vanuit Merauke. Maar tegelijkertijd (na 1925) opende de MSC vanuit de Kei-eilanden (Langgur) een nieuw werkterrein, namelijk de Mimika (linksboven op de kaart), bij een stam die nu eens aan de kust (voor de vis), en dan weer in het binnenland verbleef (voor de sago) en haar eigen sociale structuur en haar eigen rituelen bezat. Van dit gebied uit heeft de Missie vanaf 1933 de weg gezocht van de kust naar het bergland en geleidelijk, in verband met de wetenschappelijke expedities is het bergland opengelegd.

Van de Mimika uit is ook – naar het oosten – de Asmat stam die zelf eerst naar het westen kwam, onder invloed van de Missie gekomen.

Na 1930 gaat de Missie vanuit Merauke de Digul over. Te beginnen aan de Boven-Digul worden aan de voet van het bergland eerst de Muyu stam en later de Mandobo stam bezocht. Deze mensen woonden in de bomen in heel kleine groepjes. De

1 Boelaars MSC, J., *Kepribadian Indonesia modern*. Gramedia, Jakarta, 1984, Bab II.

uit: J.F.L.M. Cornelissen: 'Pater en Papoea'

dorpsvorming werd de eerste opgave. Zij bezaten bij hun hoge huizen kleine tuinen (aardvruchten en pisangbomen) en zij kweekten varkens voor hun handelsrelaties (huwelijksregelingen en markten). Hun sanctie op hun bestel was de sluismoord.

Aan de Beneden-Digul ontdekte men twee stammen: de vreedzame Awyu's en de koppensnellende Yahray. Vanuit de Yahray (hoofdpost: Képi) werd een verbinding gezocht met de Kasuarinenkust (ten oosten van de Mimika).

Goed is vooraf het volgende te weten inzake de chronologie.

In het voorafgaande boek I (*De Pioniers*) werd het verhaal volgens de chronologie 1905-1925 verteld – men had enkel met één en dezelfde stam van doen – hier in boek II (*De Baanbrekers*) echter wordt de chronologie 1925-1950 telkens herhaald omdat het verhaal nu speelt in verschillende gebieden, bij onderscheiden stammen. Het voordeel hiervan is dat men, eenmaal in een gebied aanwezig, de hele loop der gebeurtenissen meemaakt. Het nadeel is dat men in een volgend hoofdstuk weer terug moet naar het begin. Daarom is aan dit boek een *Chronologisch overzicht* toegevoegd van alle gebieden in kolommen naast elkaar.

De bronnen

Al heeft de trilogie in haar geheel de opzet een bronnenstudie te zijn, er is toch een verschil in de verwijzing naar die bronnen. Het eerste boek, *De Pioniers*, moest de hele situatie van het missiewerk in Zuid-Nieuw-Guinea bekend maken en de spaarzame bronnen daartoe in het MSC-archief, met name de brieven van de missionarissen in de *Annalen en de Almanakken*, werden daarom vaak volledig opgenomen. In dit tweede boek, *De Baanbrekers*, zijn de gegevens meestal ontleend aan de dagboeken, verslagen en brieven van de missionarissen aan hun Overheid, soms toegelicht met artikelen in die *Annalen of Almanakken*. De reden van deze verandering in het gebruik van de bronnen is dat die dagboeken en brieven dichter bij de concrete werkelijkheid van het dagelijks leven van de schrijvers staan, terwijl de artikelen vaak enkel samenvattingen zijn van hun denken en voelen achteraf. Deze artikelen herhalen wat reeds in de brieven verteld was. In de voetnoten worden vooral die brieven vermeld. Een gedetailleerde opgave van de artikelen is te vinden in de literatuurlijst van het proefschrift van dr. J.F.L.M. Cornelissen *Pater en Papoea*.²

Bijzondere vermelding verdient daarbij de uitgebreide studie van deze missieperiode die werd gemaakt door de theologiestudenten MSC rond 1945 (Arie Vriens, Cor van Bavel c.s.).

Zijdelings worden gegevens van het Nederlandse Bestuur vermeld, wanneer deze relevant geacht worden voor de missiegeschiedenis.

Wel heeft dit boek een andere sfeer dan *De Pioniers*. De reden ligt bij de schrijver. Ik heb namelijk de missionarissen die in *De Pioniers* optreden niet persoonlijk gekend. Van de Kolk was weliswaar de studieprefect toen ik de Apostolische School van het Missiehuis MSC in 1927 binnenkwam, en pater Vertenten bezocht ik in het ziekenhuis te Antwerpen kort voor zijn overlijden (1946) toen ik zelf al benoemd was voor Nieuw-Guinea. Maar die ontmoetingen waren niet dezelfde als die met de figuren die in dit boek, *De Baanbrekers*, voorkomen. Hen leerde ik kennen tijdens mijn eigen opleiding en later als medemissionaris ter plaatse in Nieuw-Guinea. Vanzelf heeft daarom dit boek een meer persoonlijke inslag.

De spelling

De spelling van geografische namen mist ook in dit deel uniformiteit. Er is nog geen internationaal vastgestelde vorm voorhanden. In de tekst en op de kaarten wordt nu eens de Nederlandse, dan weer de Engelse of Indonesische schrijfwijze gebruikt. Wel zijn nu vaak de woorden die met een Nederlandse oe-klank werden geschreven, van de Indonesische u-klank voorzien. De Nederlandse 'j' wordt in de Engelse versie 'y', maar heeft in de Indonesische de betekenis van 'dj'. De Nederlandse 'tj' is in het Indonesisch 'c'.

2 Cornelissen, J.F.L.M., *Pater en Papoea*. Kampen, 1988.

Afkortingen

In de aangehaalde geschriften komen dikwijls de volgende afkortingen voor:

- A.R. = Assistent-Resident
- A.S.B. = Algemeen Schoolbeheerder
- B.A. = Bestuursassistent
- B.B. = Burgerlijk Bestuur
- H.P.B. = Hoofd Plaatselijk Bestuur
- R.S.B. = Ressort Schoolbeheerder
- VS = Voorschool
- VVS = Vervolgschool.

Mgr. J. Aerts MSC (1920-1942)

naar Kei vertrokken. Vandaar kwam hij nu in november 1921 te Merauke aan, te zamen met twee onderwijzers en hun echtgenotes, namelijk Kassimirus Maturbongs en Adrianus Dumatubun. De eerste bleef te Merauke, de tweede was bestemd voor Okaba om in de modelkampong een school te openen. Het begin van de uitvoering van het Reddingsplan Vertenten, van 1921 tot 1925, werd besproken in boek I *De*

Pioniers. We denken dan vooral aan het eerste doopfeest van Papoea volwassenen op 17 april 1922 en aan het werk van dokter Thierfelder en zijn echtgenote op medisch gebied.

Om het verdere verhaal over het missiewerk langs de kust beter te kunnen volgen lijkt het nuttig eerst even te kijken naar het terrein waarop het zich afspeelt. Bekend zal zijn de kust vanaf de Marorivier, over de Kumbe en de Bian tot aan Okaba, maar nieuw is die kust vanaf de Bianrivier totaan de Straat Marianne en het eiland Frederik Hendrik aan de overwal daarvan. Men komt over de Bian eerst in het beruchte dorp Sangasé (berucht om het koppensnellen en het Imo-ritueel), dan in Alatep, Alakum, Mewi (waar pater Van de Kolk in 1910 begon) en Okaba. Daarna gaat men door drie kleine dorpjes: Makalin, Iwolje en Duv-mirav en bereikt men de bredere Hwarivier, die vaak moeilijk is over te steken 'omdat de brug weer eens stuk is'. Men komt te Wambi, waarbij door het Bestuur de gehuchten Hebom en Kobing zijn gevoegd tot één dorp van zevenhonderd mensen. Daartegenover ligt in de zee een klein eilandje, Habé of het Vleermuizeneiland. Even verder aan de kust ligt Welab en daar komt men te staan voor de brede monding van de Bulakarivier. Eenmaal (per prauw) daar overheen, krijgt de streek de naam Eromka en hier liggen de dorpen Welba, Jowid, Dokib en Galib. Dan nog een rivier over en men is in Wamal aangekomen, ook een groter dorp. Voorbij het gehucht Awehima loopt het vasteland ten einde. Aan de overzijde van de Straat Marianne ligt het eiland Frederik Hendrik. De zuidpunt daarvan heeft de naam Komolom en de rest heet Kolopom.

Naar dit land was pater Geurtjens in 1921 overgekomen. Het *Dagboek van Merauke* vermeldt op 14 januari 1922:

Vertenten gaat met Geurtjens naar Wendu en Kumbe. Pessimistisch gestemd bij zijn komst, ziet Geurtjens nu dat er hoop is en veel zelfs. Hij had een zwaar offer gebracht: gans ingewerkt in taal, zeden en toestanden op Kei en Tanimbar, moest hij hier weer van meet af beginnen en de taal is hier geen kleinigheid. Des te meer is zijn ijver en studielust te bewonderen, dat zouden weinigen hem kunnen nadoen. Wij gaan samen de taal doorwerken en pater Geurtjens neemt van nu af de overkant en zal ook Okaba op dienstreis bezoeken.²

Pater Johannes van der Kooy was, toen de missiestatie te Okaba wegens de oorlog werd gesloten in 1915, naar Kei teruggeroepen en kwam in 1923 naar Nieuw-Guinea terug. Hij bediende het dorp Wendu en hij vertelt over het eerste doopfeest daar in 1924 als volgt:

Wendu ligt ongeveer tweeëneenhalf uur van Merauke aan de andere kant van de Marorivier en is een missiestatie met negen bijhorende dorpen. Gedurende zes jaren, van 1909 tot 1915, is Wendu geregeld vanuit Merauke door pater Viegen bezocht en daarna tot 1923 door pater Vertenten. Toen ik het vorig jaar naar Merauke terugkeerde werd mij Wendu als statie toegewezen. Veel was gedurende

2. *Dagboek van Merauke*, 14-1-1922.

de twee laatste jaren ten goede veranderd. Er was door het vereend werken van Gouvernement en Missie hoop voor de toekomst. Overal waren gezinswoningen en scholen opgericht en de Missie vond hooggewaardeerde hulp bij de ambtenaren.

Met moed en vertrouwen kon ik dus mijn werk beginnen. Broeder Van Santvoort was reeds begonnen met de bouw van een nieuwe kerk. Broeder Van Hest zette zijn werk voort. Die kerk is nu afgewerkt en is het pronkstuk van de hele Zuidkust. Velen hadden door hun geregeld kerkbezoek des zondags reeds hun verlangen te kennen gegeven gedoopt te willen worden, maar toen het erop aankwam geregeld onderricht te ontvangen, waren het tenslotte alleen de schoolkinderen die volhielden, zodat besloten werd die alleen tot het H.Doopsel toe te laten. Van dezen zijn er in Juni vierendertig gedoopt: zestien jongens en achttien meisjes, terwijl nog anderen die toen te licht bevonden werden, binnenkort hetzelfde geluk zullen hebben. Van verafgelegen dorpen is men gekomen om mede feest te vieren, en niet alleen de gekleden, maar ook zij die de oude Marindinese dracht nog niet hebben afgelegd. Die dag was ook meteen de inwijding van de nieuwe kerk. Daarna werden in processie de dopelingen afgehaald en met gezang naar de kerk geleid, waar de doopplechtigheid plaatshad. Gedurende de H.Mis ontvingen de nieuwgedoopten de H.Communie. Zulk een dag is een grote vreugde voor de missionaris! Hij gevoelt zich vervuld met grote dankbaarheid jegens de goede God die hem als werktuig gebruikt voor de uitbreiding van Zijn Rijk op aarde. Met erkentelijkheid gedenkt dan ook de missionaris de goede gaven, hem toegestuurd vanuit het vaderland. Zo konden wij ook aan het feest meer luister bijzetten in de kerk en daarbuiten, want het bleef niet bij de doopplechtigheid alleen, maar er waren ook feestelijkheden en vermakelijkheden die dag en de volgende. Voldaan keerden allen naar huis terug.³

Okaba – Wambi – Wamal

Wie was deze pater Geurtjens die Okaba gaat verzorgen? Zijn Overste, pater Van de Kolk, schreef over hem toen hij nog op Kei werkte in 1915:

Pater Geurtjens te nonchalant in behuizing, eten, kleren, omgang, gesprekken.

Verzorgt zich te weinig, loopt barrevoets. [...]

Een jaar verlof zou hem goed doen, want zijn zenuwen, humeur, ideeën en manieren raken stilletjesaan uit de voegen.⁴

En in 1917 schrijft Van de Kolk:

Pater Geurtjens, raadslid van de Hoogerwaarde Pater Prefect, pastoor van Uwat (Groot-Kei), vol ijver voor zijn moeilijk werk, maar niet altijd met de nodige takt. [...]

3 Kooy MSC, J. van der, 'Vooruitgang op Zuid-Nieuw-Guinea: Eerste Doopfeest te Wendu', in: *Annalen van O.L. Vrouw van het H. Hart*, jg. 43, 1925, p. 8. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Annalen*.)

4 Kolk MSC, J. van de, *Verslag 1915*. Archief MSC, Tilburg.

Op Uwat is hij het moe, te meer daar hij weet dat Pater Prefect over zijn manier van werken daar niet tevreden is. Hij is 42 jaar oud.⁵

Na het grote doopfeest (april 1922) te Merauke krijgt pater Geurtjens de kans om met het Burgerlijk Bestuur een tocht te maken naar de Eilanden-, de Utumbuwé- en de Lorentzrivier. Op de reis bleek weinig contact met de bewoners mogelijk.⁶ Die eerste reis was een kennismaking met het verre binnenland, maar zijn eigenlijk werkterrein komt voor Geurtjens te liggen langs de kust, van Okaba uit naar het westen of van Okaba uit de Bianrivier op. Hij was telkens op zoek naar 'oermensen'.

In juli 1923 gaat Geurtjens met het Bestuur en dokter Thierfelder het binnenland in, langs de Bianrivier omhoog en langs de Marorivier terug. Zijn reisbeschrijving – hier verkort weergegeven – geeft ons een beeld van land en volk ter plaatse rond die tijd:

Hij vaart met de motor-zeilboot Anna de Bianrivier op. Deze is afgezet met weelderig hoogwoud, allengs drukkend door haar eenvormigheid. Hogerop liggen onafzienbare grasvlakten. Bij de zijrivier de Saab stappen zij in een vletje, maar dit riviertje is een aaneenschakeling van vennen en poelen tussen beboste terpen. Aangekomen bij een hoge landtong, gaan zij te voet door een bos tot zij bij tuinen komen. Van daar opnieuw, nu met de prauw, wordt er gevaren tot er een dorpje wordt bereikt. Op zoek naar 'koppensnellers' ontmoeten zij een paar goedmoedige bosmensen en door het moeras bereiken zij het dorp Wan, waar ongeveer driehonderd mensen wonen. De dokter vindt er een hoog percentage 'besmetten' (venerisch granuloom). Geurtjens vertelt de mensen dat zij zijn gekomen om de ziekte te verdrijven. Maar dan moet men wel meewerken, afzien van de onzedelijke praktijken en de zieken leeftocht meegeven naar Okaba. Na een nacht met ngadzidans gaat men door naar Muting, de reeds goed aangelegde Bestuurspost met gezinswoningen. Hier is de bevolking ook Marind, maar slanker, lichter van kleur voor zover niet met een roetlaag geschminkt. Het hoofdvoedsel is sago, minder klappers, meer tuinvruchten. Een groot aantal 'snoesjes van kinderen'. 's Avonds is er eerst levendige ngadzi (dans) van de jeugd, gevolgd door de minder uitbundige ngadzi van de ouderen. De zang is van een 'wondere vreemde bekering'. Vervolgens gaat de tocht naar Bupul, elf uur gaans over een goed onderhouden bospad. Bupul ligt aan de Marorivier, de bevolking behoort tot de Yei stam, met een eigen taal en cultuur die wel beïnvloed is door de Marind. Weer volgt er een nacht met dans, de mannen zijn fantastisch uitgedost, de trommen daveren, de vrouwen en meisjes zijn slank van gestalte, opgesierd met bladeren, de melodieën zijn zangerig. 'De mannen ringelrijend in lange, slingerende slierten, hosten en kronkelden rondom die groep vrouwen, hun wildzang uitgalmend, hun geestdrift opgezwiept door het

5 Kolk MSC, J. van de, *Verlag 1917*. Archief MSC, Tilburg.

6 Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermensen*. Roermond-Maaseyck, 1934, p. 9.
(Verder geciteerd als: *Op zoek naar Oermensen*.)

dreunend, dringend tromgebrom bijna tot razernij'. Opdoemend uit het schemerdonker, vervagend in de verte, keer op keer een wondere verschijning uit een andere wereld.

Met een motorboot vaart men vervolgens van Bupul terug naar Merauke.⁷

Niet lang daarna maakt Geurtjens zijn eerste reis naar het achterland van Okaba in de richting van de Bulaka- en de Digulrivier. Hij leidt een jongere confrater, pater Thomas Tjiburg in voor de dorpen Wambi en Wamal.

Geurtjens schrijft:

Het liep tegen het einde van de droge tijd. De talrijke beken en kreken hadden het water uit de moerassen weggezogen. De zon had de doorweekte grond geblakerd en gebakken tot barstens toe. Eerst voerde ons pad door de klapper- en sagotuin, maar vrij plotseling gaat deze bloeiende streek over in laag, ijl bos, waar verschrompelde, verkommerde bomen versuft staan te dromen op de harde onvruchtbare grond onder de zengende zon. En toch, ook in deze troosteloze oorden werkt en wemelt een hele wereld van levende wezentjes. Dit is de wereld van de termieten. Naarmate we echter de Bulakarivier naderden, ging het land geleidelijk over in uitgestrekte, gans uitgedroogde moerassen. Eindelijk bereikten we de Bulakarivier, waarover een wankel bruggetje zweefde. Aan de overkant kwamen we op hoger terrein met vrij zwaar oerwoud en weldra hadden we het eerste dorp, Yawimu, voor ons. Als een oase in de woestijn wordt hier zo'n dorp begroet! De algemene aanblik was beslist bekoorlijk. Van dichtbij gezien waren de hutten ellendige krotten: armzalige open loodsen met grote, slordig erop gegooid lappen kaju-putih-schors gedekt. Ook de grond, die als vloer dienst doet, was daarmee belegd. Niet dat de Kaja-kaja bang hoeft te zijn zijn zondagse broek vuil te maken, maar als je pas vers en flink in de olie gezet zijt, kun je toch niet zonder schade en schande met je glimmende zitting op zandgrond neerzakken.

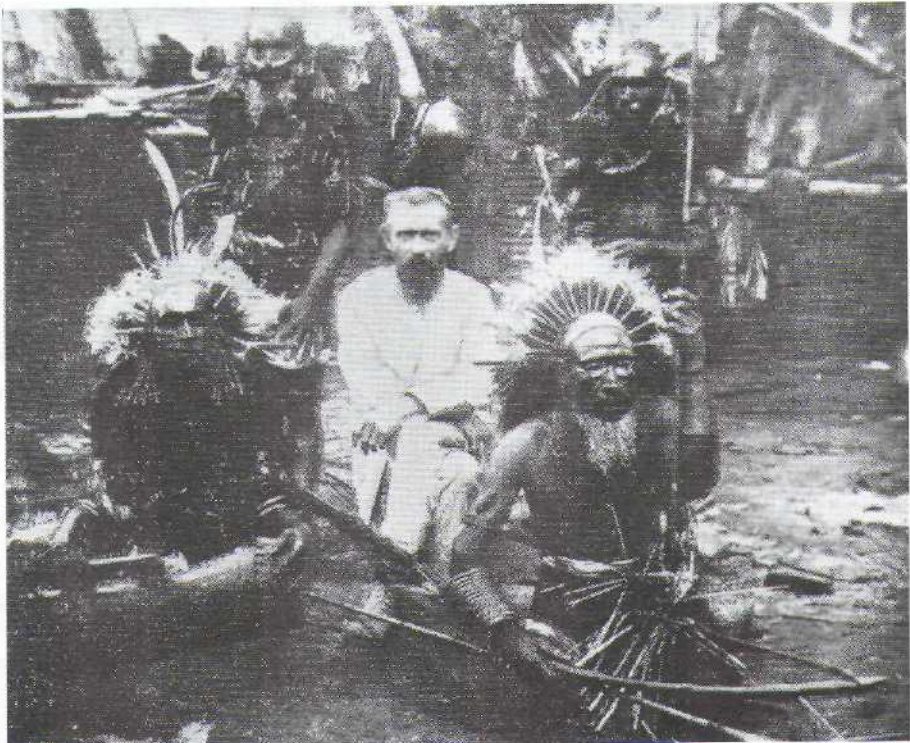
Van Yawimu uit maakte ik nog even een schuiver westwaarts naar de Maklew stam. In het dorp, waar men niet op onze komst rekende, was het niet druk. Doch alras stond er een op het dak van een hut op een grote bamboehoorn te blazen om het volk naar huis te seinen. Toen ik mijn nachtverblijf eens op ging nemen ontdekte ik aan een van de dakspanten een eigenaardige versiering. Deze bleek te zijn een rotan snoer waaraan veertien kinnebakken van mensenhoofden geregen waren. Het waren zwartgerookte herinneringen aan oude glorie! Van Yawimu tot Jomop is maar anderhalf uur gaans. De kampong lijkt op die van Yawimu. De weg naar het drie uur verder gelegen Po-épe voert voor het grootste deel over aaneengesloten ruggen met vrij zwaar oerwoud bedekt. Daar zijn onder andere de kasuaris, de kroonduif en ook de paradijsvogel thuis. Om niet tweemaal dezelfde weg te maken, bogen we van Po-épe oostelijk af naar een paar dorpen van de Tumide lui om van daar weer naar de kust af te zakken.⁸

7 Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermenschen*, pp. 32-46.

8 Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermenschen*, pp. 53-60.

H. Geurtjens MSC

H. Geurtjens MSC met parochianen te Okaba

Het is wel duidelijk: in Geurtjens is een missionaris gekomen die enthousiast naar de natuur kijkt en alle aandacht richt op de taal en de levensgewoonten van het volk. Hij wordt de man die de taalstudies van Van de Kolk en Vertenten voltooit en publiceert.⁹ Die taalstudie hielp hem met de termen ook de begrippen, het denken en doen van de mensen nauwkeurig te beschrijven en tegelijkertijd hielp hem zijn kennis van zijn eigen cultuur van huis uit het gewoon menselijke in het leven van deze 'wilden' te ontdekken en talentvol op papier te zetten. Hij schreef artikelen in *De Java-Post*, de *Annalen* en de *Almanak van de MSC* en in *Anthropos*. De bibliografie in het boek van J.F.L.M. Cornelissen, *Pater en Papoea*, vermeldt onder Geurtjens 175 nummers.¹⁰

Meer populair beschreef hij zijn missieleven in het boek: *Onder de Kaja-kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea*.¹¹ Wij halen gedeelten van zijn tekst aan om enerzijds de man en anderzijds de situatie te tekenen. Deze situatie blijkt reeds een andere te zijn dan die van *De Pioniers* (boek I, 1905-1925). Geurtjens vindt nog veel van de oude tijd: de traditionele opsieling, de hang naar het snellen en de oude rituelen, maar ervaart hoe de mensen onder de nu gevestigde invloed van Bestuur en Missie anders gaan leven, soms nog wel 'heidens', maar al vaker 'christelijk'. Hij vertelt:

Eindelijk op een morgen kwam de kleine Joweng met oogjes schitterend als de paarlemoerschelpjes om haar hals, me tegemoet gesprongen: "De kleine is er!" Voorthuppelend aan mijn hand bracht ze me bij het afgelegen kraamhutje. Daar lag op het matje zo'n klein rozig mormeltje. In stille devote bewondering zat de moeder, Indalee, ernaast in het zand. De derde dag zou ik de kleine dopen in de kerk. Kon dat zomaar? Zouden degenen in wier nabijheid zij kwamen geen dikke benen krijgen? Nu ja, men is al over veel dingen heen, zo niet van harte, men volgt nieuwigheden. Indalee liet zich overtuigen. Op bijna alles na ongekleed kwam zij voorzichtig langs een grote omweg, ver over het strand alsof zij iets misdeed, naar het kerkje. Daar zat zij voor het altaar, zij enkel gehuld in haar ruwe mat, terwijl de kleine als doopkleedje droeg: een laag gele leem waarmee het geheel was ingesmeerd. Met hoeveel liefde heeft Indalee het die leem over het tengere lijfje gewreven om het voor boze invloeden te behoeden? Ik doopte haar lieveling Pius en daarna hing ik hem om de hals een blinkende medaille en een snoer rode kraaltjes. En Indalee, de goede trouwe ziel was blij en gelukkig en glimlachte mij dankbaar toe. Zij wist dat ik het goed met haar meende en begreep dat ik haar kind goed gedaan had.¹²

9 Geurtjens MSC, H., 'Sprakles der Marindineesche Taal', in: *Verhandelingen Koninklijk Bataviaansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel VIII, 2e stuk, p. VIII.*

Geurtjens MSC, H., 'Marindineesch-Nederlandsch Woordenboek', in: *Verhandelingen Koninklijk Bataviaansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel LXXI, 5e stuk: sub voce: Marind.*

10 cf. Bronnen- en Literatuurlijst in: Cornelissen, J.F.L.M., *Pater en Papoea*, onder: Geurtjens, H., nrs. 1 t/m 175. Kok, Kampen, 1988, pp. 224-228.

11 Geurtjens MSC, H., *Onder de Kaja-kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea*. Roermond-Maeseyck, 1932. (Verder geciteerd als: *Onder de Kaja-kaja's*.)

12 Geurtjens MSC, H., *Onder de Kaja-kaja's*, p. 22.

Ook vertelt Geurtjens over de griep-epidemieën in de natte tijd, de uitdrijving van de ziekte-dema en de wens nog eens de optocht te houden van de dema-figuren. Maar zeker zo sterk als het verlangen naar de geheime rituelen leefde de hoop om nog eens op sneltocht te gaan.¹³

Wat deed de missionaris Geurtjens in zo'n land? Hij zegt:

Bezoek ontvangen... Onder de merkwaardigheden van de plaats Okaba hoort ook de pastoor met al zijn hebben en houden. Een bezoek aan hem staat dan ook vast op het ongeschreven program. Daar komen ze aanslenteren, stoeiend en ginne-gappend, vrij en ongedwongen.

Een beetje houterig strompelen zij de trap op. Ze stappen binnen, vrijpostig. Zij schrikken van hun eigen geluid, dat tussen de planken wanden ineens zo onge-woon hol en hard klinkt. Ze genieten, ze brullen het uit van de loutere jool. Dan wordt het tijd dat de pastoor eens gaat kijken wat er aan de hand is. Met een luidruchtig en zangerig gemoduleerd: "Amei aeeh!" wordt hij begroet. Zijn er oude kennissen onder de bezoekers, dan slaan ze hem vertrouwelijk de van olie en roet glimmende arm om de nek, graaien in zijn baard en fluiten bewonderend en zoetsappig: "Soo! ouwe sik! goeie papa aeeh!" De dames zijn heel wat minder uitbundig en schuchter dringen ze kirrend en giechelend in een hoek bij elkaar. Dan houdt amei zijn hart wel eens vast; oh, niet dat hij bang is voor kleverige vingers, maar er zijn toch enkele van die dingen die bijzondere omgangsvormen eisen, zoals duidelijk bleek toen een van de bezoekers een petroleumlampje ook wel eens aan de onderkant wilde bekijken en het ding even ondersteboven keerde. [...]

En dan hebben die mensen genoten alsof ze naar de kermis geweest zijn. En of amei zijn tijd niet beter kan besteden? Och nee, voor pretjes heeft de mens het meest over en als hij ze niet hoeft te betalen, dan geeft hij er een stukje van zijn hart voor. En om de harten van de mensen te winnen, daarvoor zit te Okaba ook amei.¹⁴

En tussen dat alles door was er de voortdurende zorg voor de schooljeugd om deze enigszins verantwoord voor te bereiden op het doopsel. De generatie van de toekomst. Wat dacht Geurtjens toen van het missiewerk sinds zijn aankomst? In een brief aan Pater Provinciaal in Nederland, van 30 juni 1925, schrijft hij:

Pater Neijens en pater Van de Kolk zijn ultra pessimistisch, zegt u, maar ik wraak deze beide getuigen als zijnde onbevoegd tot oordelen. Pater Van de Kolk heeft Zuid-Nieuw-Guinea sedert een jaar of tien niet meer gezien; pater Neijens sedert een jaar of vijf, zes, ook niet. Ja, toen was de toestand hier hopeloos. [...]

13 Geurtjens MSC, H., *Onder de Kaja-kaja's*, p. 149.

14 Geurtjens MSC, H., *Onder de Kaja-kaja's*, p. 104.

Waarom was de toestand hier hopeloos? Omdat we ondanks de toewijding van de missionarissen bijna geen vat kregen op de lui. Dat alleen behoefde nog niet te doen wanhopen aan de toestand; met geduld zou dat langzamerhand wel beter worden, het uur van de genade zou wel eens slaan. Maar hier had men geen tijd om te wachten, het volk stierf uit, en wel in vlug tempo, aan venerische ziekten die welig tierden in de rotte bodem van zijn beestachtige gebruiken. Daarom scheen de toestand hopeloos. Doch ook een dodelijke zieke kan herstellen. Sedert mijn komst hier is hier veel, heel veel ten goede veranderd. Het is hier ook thans nog geen heilstaat, maar in de laatste vier of vijf jaren is hier wel zo veel veranderd dat men het oude Marindland niet meer herkennen zou. [...]

Aan die voortvarendheid waren nadelen verbonden, maar de goede gevolgen waren beslist overwegend. Ook de ziektebestrijding werd flink en systematisch aangepakt. Het Marindinese volk had geweldige klappen gehad en een groot deel was daardoor heel wat tammer geworden en zo konden de hervormingen bij hen geredelijk ingang vinden. Gezinswoningen werden ingevoerd voor allen en langs de kust tot en met Wamal (en ook nog op vele plaatsen in het binnenland) woont thans de gehele bevolking in gezinswoningen. [...]

We kunnen even aanmerken dat de huwelijksband daardoor geleidelijk hechter wordt, de verhouding tussen de echtelieden inniger en daardoor het overspel minder.

De jongelingshuizen (gotades), broeinesten van ontucht en jeugdbederf, zijn overal afgeschaft. [...]

Ook alle andere kinderen worden door schoolplicht op onze schooltjes gebracht en zo kregen we dus de hele jeugd tot ongeveer achttien jaar onder onze geregelde invloed. Tot en met Wambi zijn langs de hele kust thans de schooltjes in gang. Op Eromka en Wamal in aanbouw. [...]

Dat ons werk dan ook reeds vruchten begint af te werpen kunt u in de jaarlijkse verslagen zien. Merauke en Wendu hadden reeds hun doopfeesten, ook van volwassenen. Met Kerstmis hoop ik ook hier de schooljeugd te kunnen dopen. Wat het uitsterven van de bevolking betreft, dat is God zij dank oude geschiedenis. Sterk is de bevolking door het venerisch granuloom gedund; de Spaanse griep heeft heel wat rottigheid opgeruimd. [...]

Terwijl vroeger de grote massa was aangetast, zijn het nu nog maar enkelingen. De ziekte schijnt de crisis te boven te zijn. Vele zieken zijn volkomen genezen uit het ziekenhuis ontslagen en krijgen weer kinderen. Het aantal kinderen neemt dan ook overal op verblijdende wijze toe. Onlangs zocht ik met pater Vertenten de Schulfähigen voor Eromka bijeen. We namen op al wat daar leeft tussen zes en achttien jaar. Toen we eens nagingen of er een voldoende zaadbed was voor de toekomst, kwamen we tot de verbijsterende en verblijdende bevinding dat er meer dan tweemaal zoveel kinderen waren tussen de nul en zes jaar dan tussen het driemaal langere bestek zes tot achttien. En toch was in die uithoek onze morele invloed quasi nihil. De lui hebben door harde lessen ook wel iets geleerd. We kunnen dus gerust zeggen dat op het ogenblik Zuid-Nieuw-Guinea niet uitsterft maar dat wat dat betreft de toekomst hoopvol is; dat de missionaris thans de hele jeugd onder zijn gestadige invloed heeft en het "jongere geslacht" ook

nog wel voor het goede vatbaar is, dus ook dat het missiewerk hier thans hoopvol is.¹⁵

Het feit dat pater Geurtjens zijn vijftiende jaar priesterzijn herdacht, werd te Merauke groots gevierd (augustus 1925). Hij ontving toen van het Nederlands Gouvernement de versierselen die behoorden bij zijn benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

De jonge pater die door Geurtjens werd ingeleid, was pater Thomas Tijburg. Hij kwam naar Merauke in 1923 en werd benoemd om de nieuwe statie Wambi te bemannen. Ook hij hield een dagboek bij: het *Dagboek van Wambi*. Daarin vermeldt hij dat Vertenten tweemaal, en Neijens met Van der Kooy éénmaal tot Wambi waren doorgedrongen. Vertenten ging erheen met de Gezaghebber, de heer Leenhoff. De volkstelling bracht het toen tot negenhonderd namen. De moeilijkheid om er te komen was vooral de rivier de Hewa tussen Okaba en Wamal. Leenhoff had tegen het advies van de Papoea's in geprobeerd een brug te bouwen op de verkeerde plaats, maar zijn opvolger, de heer Marks, slaagde daarin en hij voegde de vier kampongs van Wambi samen tot één groot dorp.

Geurtjens kwam er enkele malen op bezoek en had er een onderwijzer van groot formaat geplaatst, namelijk Filippus Ulukyanan, afkomstig van Groot-Kei, die later een geduchte naam zou krijgen toen de protestanten naar de Zuidkust kwamen (1930). Filippus bouwde een school en Geurtjens ging met de aspirant-controleur deze eerste school in Wamal plechtig openen. Eerst hielden zij een volkstelling. Geurtjens speurt naar kinderen met de schoolleeftijd en bemerkt dat de ouders de kleine meisjes ouwelijk hebben opgesierd alsof zij al huwbare vrouwtjes zijn die dus niet meer naar school behoeven te gaan. Na het nodige overleg worden tenslotte zestig kinderen naar het schoolgebouw begeleid. Zij kruipen bovenop de schoolbanken: 'de jongens al dadelijk brutaal uitgelaten, de meisjes dicht tegen elkaar gehurkt.' En rondom, boven de halfhoge schoolwanden staan de belangstellenden het gebeuren gade te slaan. Geurtjens steekt een rede af waarin hij erop wijst dat het beter is ijverig naar school te komen, dan dat de ouders op het matje moeten komen bij het Bestuur waarna zij zeker thuis een pak slaag zullen uitdelen. Daarna wordt er een zwijn geslacht, maar er zijn geen potten genoeg om de rijst in te koken waarna wordt overgegaan tot het bakken van heel veel oliebolletjes. Als slot is er een prijsuitdeling: stukken varkensvlees. De blaas is al tot voetbal opgeblazen. De jongelui zijn dol met een spiegelgevecht met groene takken, de ouderen met een flinke pruim tabak. De eerste schooldag is een succes.¹⁶

15 Geurtjens MSC, H., *Brief aan Pater Provinciaal*, 30-6-1925. Map Geurtjens. Archief MSC, Tilburg.

16 Geurtjens MSC, H., *Onder de Kaja-kaja's*, pp. 14-19.

P. Vertenten MSC, N. Verhoeven MSC (midden), broeder J. Joosten MSC (links), broeder A. van Hest MSC (rechts) de Keiese goeroe en de jongens van het patronaat te Merauke (1925)

Th. Tijburg MSC

En Tijburg voegt hier nog aan toe:

Toen de school geopend werd was er nog geen enkele geklede, maar toen ik veertien dagen later terugkwam waren de jongens althans gekleed, van de meisjes evenwel allen op twee na.

Tijdens het opzetten van de goeroewoning kwam Tijburg al naar Wambi en met behulp van hout uit Merauke kon hij er een eenvoudig hut-pastorietje bouwen. Hij vertelt:

Dat erf was vroeger een bosje. Het terrein was eigendom van Dodo, die het mij met plezier afstond. Einde mei lag het hout op de werf en begon Baba-Géong te bouwen. Eerst een voorlopig huis dat later kerk zou worden. Weldra kon ik mijn eigen huisje betrekken. Het was maar een klein hokje van drie meter breed op drie meter lang. Daarnaast een gangetje van een meter breed, waarop twee deurtjes uitkwamen: een van de badkamer, een van de w.c., alles onder één dak. Alles bij elkaar was het drie meter breed op zes lang en niet muskietvrij; het stond rechtstreeks op de zandgrond, zelfs niet op neuten, en met een vloer van geplette bamboe. Overdag was het er goed; het kamertje had drie ramen en nog een deur die altijd open stond, maar 's avonds was het er geen happie: alles moest dicht vanwege de muskieten en dan de lamp aan die dan dat kleine hokkie verwarmde als een kachel; dan nog dapper roken ofwel onder brevier of geestelijke lezing muskietenkaarsjes branden. Het was er snikheet en benauwd. Voor de rest ging alles uitstekend, de school vooral ging als een fluitje, drie procent absent werd niet gehaald en ik had gelegenheid veel werk te maken van de catechismus en de kinderen stevig voor te bereiden op het H.Doopsel.¹⁷

In de meimaand van 1924 kwamen de Overste uit Kei en pater Verhoeven uit Merauke naar Wambi om officieel de statie te openen met een plechtige Hoogmis. Maar dat laatste kon niet doorgaan, want men had vergeten de 'altaarsteen' mee te brengen. Daarom mocht en kon het zo niet! Tijburg schrijft:

Einde Juli kwam broeder Piëtte bij mij wonen. Daar was ik heel blij mee, ofschoon er feitelijk geen ruimte was. In het kleine hokje konden onmogelijk twee bedden staan plus nog een tafel en twee stoelen. Dan nog twee koffers plus een voorraadskist; daarom gebruikten we een kamer van het goeroehuis voor slaapgelegenheid. In October kwam het woonhuis klaar, geen paleis, maar wel muskietvrij.¹⁸

Het verhaal vervolgt:

In November kwam monseigneur met pater Vertenten en pater Van der Kooy. Ik kreeg verlof een kerkje te bouwen, onder voorwaarde echter dat ik zelf maar moest zien hoe ik het klaar kreeg. Ik kreeg geen geld, geen materiaal, geen

17 Tijburg MSC, T., in: Drager MSC, Adr., *Geschiedenis van Wambi*, p. 3. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Geschiedenis van Wambi*.)

18 *Geschiedenis van Wambi*, pp. 5-6.

arbeiders en geen broeder. Ik kreeg verlof om met Kerstmis een bedevaart te organiseren naar Merauke voor de schooljeugd die in staat zou zijn zo'n lange reis te maken en voor verdere liefhebbers, opdat die heidense kafferbedoeening toch eens een christelijk feest zou meemaken in een omgeving waar het geloof al enigszins begon te pakken. In Okaba was daar geen gelegenheid voor. Daar zat pastoor Geurtjens zelf met de handen in het haar om in die onverschillige bende een beetje gang te krijgen.¹⁹

Van toen af begon Tijburg alle baby's te dopen. Hij kreeg het geld (f 400,-) van zijn familie en Baba-Géong begon het kerkje te bouwen:

Onder zijn leiding ging in Maart heel de kampong aan het hout kappen. Het was nog volop natte tijd; ze kaptten het hout in het binnenland, vierkantten het daar grofweg, laadden het in de prauwen en voerden het tot bijna vlak achter ons erf, zodat ze er dan nog maar een klein eindje mee moesten sjouwen. In drie maal zes dagen had ik al het nodige hout bij elkaar, netjes opgestapeld onder een groot afdak, hetgeen nog voldoende ruimte overliet om er te werken. De deelname was zo algemeen dat zelfs de samb-anim (de oudsten) meetrokken om de mannen tot arbeid aan te porren en Wijo elke morgen op ons erf kwam zitten om de zware regenbuien weg te blazen. En inderdaad heeft het in die tijd niet noemenswaard geregend.²⁰

Tijburg trok met broeder Piëtte en alle jongelui van Wambi voor het eerst naar Wamal. In de Bulakarivier bleek een machtige kanjer van een prauw te liggen, ooit door het Burgerlijk Bestuur aangeschaft. Dat hielp deze keer, maar Tijburg verzucht:

Zoveel heisa als ik later altijd met dat grote bakbeest gehad heb... namelijk: toen hij later met schooljongens moest oversteken omdat de grote lui niet meer wilden en die jongens dat bakbeest niet tegen de stroom op konden roeien...²¹

Terug in Wambi bleek de njora (de echtgenote van goeroe Filippus) ziek. Zij stierf. De goeroe ging terug naar Kei om een vrouw te zoeken. Tijburg, en wanneer deze op stap was Piëtte, speelde voor onderwijzer tot de goeroe, getrouwd, terugkwam en meteen een vervanger voor Wambi meebracht. Goeroe Filippus trok zelf naar Wamal om daar de school op te zetten en de onderwijzerstaak op zich te nemen. Na Pasen kwamen Vertenten en Geurtjens om met Tijburg en nog een Bestuursambtenaar naar Wamal te gaan op een klein motorbootje en over zee. Tijburg vertelt:

Wij voeren 's namiddags uit met zeer zwaar weer en het kostte de Hollandse kapitein heel wat moeite ons behouden achter het eiland Habé te brengen, waar we bleven liggen schuilen. De pastoors gingen aan wal, maar toen 's nachts de wind landwaarts overliep, zette de golf de prauw boven op het strand. Feitelijk nog een geluk, want een klein beetje verder was het niets dan stenen, waar de

19 *Geschiedenis van Wambi*, pp. 6-7.

20 *Geschiedenis van Wambi*, p. 7.

21 *Geschiedenis van Wambi*, p. 7.

boot stellig te pletter zou zijn geslagen. We hebben drie nachten op Habé gelogeed. De vierde dag pas kwamen wij 's namiddags vrij en konden 's avonds nog de monding van de Bulaka halen. De dag daarop waren we de Wamalrivier binnen en gingen vóór de kampong op die uitgestrekte modderhelling op de ree. Het bootje had een partij oud hout aan boord (ja, wel oud en meest zo'n rommel dat 't eigenlijk te gek was van de Missie te Merauke om het te versturen) en een partij zink. Het gestuurde hout was bestemd voor een pastoorshuis en ook de zink.²²

Het protestantisme was aan de kust verschenen en bereikte nu de parochie van Tijburg. Het dorpje Jowied vroeg aan pater Vertenten om een Ambon-goeroe en Ambon was het centrum van de Zending. In alle eenvoud vroegen zij het aan een katholieke pastoor, naar men vermoedde daartoe opgestookt door de Bestuurs-ambtenaar die de plaats voor school en goeroewoning had moeten uitzetten. Vertenten antwoordde:

Maar natuurlijk, jullie krijgt net zo'n school als die van Ambon en de toean pastoor zal erover waken dat de goeroe niets verkeerd doet.²³

Zij waren met dat antwoord heel voldaan.

Elke maand ging Tijburg naar Wamal. Hij bekent dat die herhaaldelijke reizen hem zeer zwaar gevallen zijn, eerstens omdat hij steeds de grootste moeite had om dragers te krijgen in Wambi en vervolgens omdat er nergens een behoorlijk onderkomen was (er waren nog geen goeroes). Onderweg moest hij zelf koken, gezien de *broeder na de eerste reis er genoeg van had en later nooit meer mee is geweest*. De werklieden in Wamal – jonge jongens – waren wel braaf, maar werkten à la Marind. Te Wambi had hij wel een hulp-goeroe (een Papoea jongen, op een sneltocht gestolen in het binnenland, door het Bestuur opgeëist als straf, aan de Missie toevertrouwd, en naar Kei gestuurd, tot goeroe opgeleid, zwak van lichaam, klein van postuur). Deze trouwde met de dochter van Baba-Géong, maar stierf twee maanden later. Dat groepje jongelui in Wamal vormde een 'bouwvereniging', de kampong wees hen een plaats aan waar zij hout mochten kappen. Dat hout kwam er, maar de eigenlijke bewerking heeft Tijburg heel wat geduld en verbeten woede gekost. In Iwolje kwam een kerk klaar. Monseigneur zelf wijdde deze in en als eerste werd daar Baba-Géong gedoopt. Bij zijn vertrek nam monseigneur de eerste leerlingen mee voor het internaat te Merauke. Tijburg vertelt:

De achtste December 1925 werd het eerste doopfeest te Wambi gehouden. Er was een groot aantal dopelingen. Pater Geurtjens kwam mij helpen en nam de jongens, ik de meisjes. Ik dacht dat zij wel voorbereid waren vanaf April 1924 tot December 1925. Ruim anderhalf jaar hadden we steeds op die dag van het H.Doopsel aangestuurd; de kinderen verlangden er heel sterk naar en op veel

22 *Geschiedenis van Wambi*, p. 8.

23 *Geschiedenis van Wambi*, p. 8.

plaatsen in Holland en zelfs alle katholieke Javanen van Muntilan hadden met ijver voor hun volharding gebeden. Ik gevoelde mij er werkelijk zeer gerust op dat het goede christenen zouden zijn en blijven ook. Onder de gedoopten waren drie majubti; ik had van hun ouders niet kunnen verkrijgen dat die jongens geknipt werden, maar wel waren zij het ermee eens dat zij toch altijd een sarong droegen en niet zwaar in de verf en olie in de kerk zouden komen. Toen meende ik dat ik hen de heilige sacramenten niet langer mocht onthouden, waar er toch geen enkel goddelijk of kerkelijk verbod is dat zegt dat je geen gras in je haren mag vlechten. Ik heb er geen spijt van behoeven te hebben: de jongens waren niet minder of slechter christen dan de rest. Pastoor Geurtjens zei me later dat ik ook die majubti meisjes die in precies hetzelfde geval verkeerden, had moeten dopen. Thans kan ik niet anders zeggen dan dat hij gelijk had, maar in die tijd was ik nog teveel Europeaan. Op het ogenblik zou ik wel willen dat al mijn christenen nog majubti waren en dat zij aan die dracht even hardnekkig vasthielden als de Volendammers aan hun wijde broek; het christelijk leven in mijn parochie zou er stellig veel bij winnen.²⁴

De koorts nam Tijburg te pakken. Na elke tocht werd het uitzieken. Het was malaria, maar zijn maag gaf de kinine telkens terug. Geurtjens moest komen, want men dacht dat Thomas sterven ging. Hij werd naar Okaba gedragen, vandaar naar Merauke verscheept, waar hij opknapt en benoemd werd voor Wendu (1926) en de kustdorpen zoals Kumbe, Kaibursé en Ongari. Van dat Kaibursé uit maakt hij nog een ontdekkingsstocht naar het binnenland bovenaan de Bian. Typerend in zijn verhaal is de vreugde van de missionaris nu eens 'n prettige wandeling te hebben, heel anders dan de tochten Wambi-Wamal vroeger:

Na de Hoogmis in Kaibursé – 's middags is het al minder warm – op stap met een gedoopt ouderpaar en gedoopte schooljongens, eerst door een drooggevallen moeras. Mijn bediende schoot een kangoeroe, een heerlijk avondmaal bij gezellig kampvuur met frisse kokosnoten. Zo'n nacht in Gods vrije natuur is heerlijk. Maar het kan ook anders. Wanneer je in de natte tijd door zoiets heen moet, zoals ik vroeger zo menige keer van Wambi naar Wamal, en je komt dan na een vermoeiende dag kletsnat in zo'n slecht onderhouden kampje aan, al je kleren doornat, het brood verschimmeld, op de brits geen vierkante meter die helemaal droog blijft, zodat je 's nachts ook nog half nat regent... dan eerst nog zelf voor je eigen potje zorgen op een vuurtje dat verschrikkelijk rookt en maar niet branden wil, de jongens die je bij je hebt ook half beroerd, en daardoor mopperig en onwillig..., ik zeg: dan is het erg! Vroeg in de morgen, goed uitgerust op reis naar het noorden, naar het bosje waar de Gavur mensen huizen. De jongens zijn in vakantiestemming en vullen de stille grasvlakte met hun gesnater zodat her en der een kangoeroekopje met twee wijduitstaande oortjes opduikt om te zien wat er toch gaande is. Te Maso staat een man te wachten, een man van Gavur. Hij wil ons begeleiden.

24 *Geschiedenis van Wambi*, pp. 11-12.

Achter Maso gaan we weer het lagere land in. Na heel korte tijd wordt het pad modderig. Wijn ik een paar lage schoentjes aan heb en bang ben dat die in de modder zullen blijven steken, trek ik kousen en schoenen uit. Iets verderop gaan we bij elke stap tot aan de kuiten in een zwarte, stinkende modderbrij, terwijl je hier en daar er tot aan de knieën inschiet. In die brij liggen overal knoestige wortelstronken van riet en biezen, en steken er hier en daar afgeknapte rietstengels als half verscholen pijlpunten uit. Aan weerskanten biezen en rietschoot, die ons ver boven het hoofd reikt; daar tussenin is het gloeiend heet en benauwd om er te stikken. We modderen aldus ruim een half uur, dan wordt de modder iets vaster en krijgen we eindelijk een vast aangetreden pad. De weg gaat nu door jong eucalyptusbos. Het wordt zo snikheet dat van de jongens en ook van de volwassenen niemand iets te missen heeft. 's Avonds komen we aan een mooi plekje, daar zet ik alles klaar om de volgende dag de H.Mis te lezen, de eerste *op het Gavur gebied*. 's Morgens komen allen naar de Mis en bidden we samen voor Gavur. Bij zonsopgang bereiken we eindelijk Kariki, de eigenlijke Gavur kampong. Een straat in het midden, aan weerskanten een rij huizen op palen, gezinswoningen, goed onderhouden. Het geheel is omringd met omheinde tuinen. De hele stam woont eigenlijk in Kariki, maar verhuist in de natte tijd weer naar elders. Dat op en neer trekken is voor de missie wel lastig. De stam bestaat uit veertig gezinnen, kinderen zijn er talrijk. Mocht ik erin slagen dat Gavur stammetje bij mijn parochie te trekken, me dunkt dat er een mooie toekomst ligt.²⁵

Pater Thomas Tijburg werkte vanuit Wendu tot 1932. Toen vertrok hij naar Nederland en trad in bij de Trappisten te Brechquebec in Frankrijk, waar hij stierf in 1970.

De uitbreiding van het personeel

Intussen had er in 1928 een grote gebeurtenis plaats die medebepalend zou worden voor het werk van de MSC in Zuid-Nieuw-Guinea namelijk: de aankomst van de eerste zusters, Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart, leden van de vrouwelijke tak van de Stichtingen van pater Chevalier. Verhoeven vertelt:

Het Zusterhuis en het Meisjesinternaat waren door broeder Van Hest opgezet en in augustus klaargekomen. Menige vraag was in de koppen van de Kajakaja's opgekomen: waarom die zusters hier wel zouden komen en wat nu eigenlijk een "zuster" was. Het eerste waar opa aan dacht, toen hij de vreemde verschijning gezien had, was te vragen of zulke wezens ook tabak meebrachten. En: wat hun kinderen van die zusters meer konden leren dan van hun moeders en grootmoeders, want dat snaptten zij niet. Op zondag 21 October kwamen de zusters

25 Tijburg MSC, Th., 'Door Nieuw Guineesch Waterland', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, pp. 178 en 203.

tegelijk met Monseigneur; het waren de zusters Adriana, Christina en Xaveria, begeleid door zuster Overste van Langgur, zuster Angelina.²⁶

Zuster Xaveria zelf schrijft over die aankomst:

De zeeereerwaarde pastoors Nic. Verhoeven en Adr. Drager kwamen aan boord. Onze bagage werd weggesjouwd, waarna ook wij per motor aan wal gingen. Op de landingspier stonden met schildjes en vlaggetjes Kajakaja meisjes van de naburige kampongs, de jongens van het internaat met de goeroes en nog een menigte inlanders van allerlei naties waaronder mensen zoals we er nog niet gezien hadden... Voorafgegaan en vergezeld van dezen gingen we onder fluit en zang naar de kerk om de goede God in het Tabernakel recht vurig te bedanken en Zijn Zegen over ons nieuwe werk af te smeken. Het "Magnificat" werd gezongen, waarna een treffende toespraak van Monseigneur gevolgd door een hartelijke verwelcoming van de zeeereerwaarde pastoor van Merauke. Na deze korte, aandoenlijke plechtigheid gingen we vergezeld van Monseigneur, enige pastoors en de twee broeders naar ons nieuw, met palmen en bloemen versierd kloostertje aan de overkant, om het met de bijgebouwen (internaat en school) te bezichtigen, te bewonderen en te bewonen. Echt hartelijk was de ontvangst! De volgende morgen al vroeg kwam Monseigneur het kapelletje, huis en verdere gebouwen inwijden. In ons lief huisje en omgeving voelden we ons al dadelijk thuis, blij dat we steeds verder de Missionarissen mogen volgen en helpen in hun zware taak. Het internaat kreeg tegelijk met het klooster haar bewoonsters, namelijk drie kleine Digulmeisjes die voor enige jaren door de pastoors naar het internaat van Langgur waren gebracht, en blij verlangend met ons naar haar eigen land waren meegekomen. Al spoedig echter groeide dit drietal aan. De pastoors en de goeroes van verder gelegen dorpen, zelfs vaders en moeders kwamen tot onze grote vreugde ons hun leerlingen en kinderen toevertrouwen. Zo hadden we in een ommezien al een aardig getalletje voor het begin. De eerste dagen gingen voorbij in drukke wederwaardigheden en uitpakkerij met telkens onderbreken om... te poseren voor de "Marind-anim" en... omgekeerd dezen voor ons.

De pastorie aan de overkant kreeg daar ook al haar volle part van mee. De toean moest nogal eens in de bres springen en tolk spelen, want de Kajakaja's durfden alleen niet. Zij waren namelijk bang voor ons. Eenmaal op de stoep, was met een stevige tabakspruim alle angst gevlogen en toonden zij ons door allerhande gebaren hun genegenheid. Zij kwamen zelfs met een bosvarkentje (het lievelingsbeestje van de Kajakaja's) aandragen. Maar dit ging nu zomaar niet "voor de gift". Daar moest een deken voor in ruil!²⁷

26 Verhoeven MSC, N., 'De eerste Zusters bij de Kajakaja's', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, p. 32.

27 Xaveria FDNCS, zuster M., 'De eerste Zusters bij de Kajakaja's', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, p. 221.

Eerwaarde Moeder Angelina en drie andere zusters met haar eerste beschermelingen van het internaat te Merauke

De zusters FDNCS in een Kajakaja prauw op de Boven-Meraukerivier

Verhoeven schrijft over deze zusters:

Na een paar dagen hebben ze haar eerste wandeling gemaakt om een kijkje te gaan nemen in de dorpen langs kust. Wie het meest verwonderd was, de zusters of de Kajakaja's, ik weet het niet; maar ze hadden het beiden sterk te pakken. Het was voor de Kajakaja's vreemd, maar voor de zusters was het toch ook niet zo heel gewoon, dat merkte ik wel. Van alle kanten werden zij bewonderd en ... bekritiseerd. Een oud besje vooral had nogal op- en aanmerkingen te maken: "Maar toean, wat zijn dat toch voor mensen? Waar komen die vandaan? Zij hebben net een gezicht als jij zelf, alleen die daar heeft een andere neus". En alles wat er voor en tegen was werd daar even behandeld.²⁸

En zuster Xaveria vervolgt:

Daar zagen we de Kajakaja's in hun voor ons nog maar steeds ongewoon goedkoop en voordelig kostuum in groepjes gehurkt ofwel in volle lengte onder en bij hun hutjes. Bij onze plotselinge vreemde verschijning kwamen zij al heel gauw van alle kanten aangelopen met verwonderde gezichten. Een vriendelijke glimlach met een voor ons onverstaaenbaar gebrom tussen pruim en tanden door, ziedaar de eerste kennismaking! Veel is er gekeken en ook wel eens gelachen met al die vreemde vertoningen. Zelig echter ook was het: jonge vrouwtjes met haar pasgeboren kindje op het vochtig zeestrand te zien liggen met tot enig schutsel een klapperblad, het kindje in een natte vod, een soort dweil gerold. 't Is nu eenmaal de Kajakaja "adat"! In het geheel was het een prettige wandeling waarmee we al zo'n beetje inzicht kregen in het bosmensenleven. Alle begin is moeilijk, dat is ook alweer van toepassing op onze Kajakaja interntjes. Het begin was moeilijk voor haar..., maar ook niet minder voor ons. In het bos opgegroeid met de bosvarkentjes, konden zij zich zomaar niet verenigen met regel, tucht en orde van een internaat. Over de vloer rollen, klappers eten, pruimen, dansen, schreeuwen en tieren van geweld, en wat al meer in het Kajakaja-leven thuis-hoort, beviel haar veel beter. Al heel gauw hadden ze dan ook het mooie van haar nieuwe woning afgekeken en verlangden ze terug naar de heerlijke vrijheid. Dit werd des te erger naarmate de families kwamen afgezet om ze te bejammere-n en... weer mee te lokken. Deze arme heidense stumpers begrijpen nogal minder dan hun kinderen het nut van beschaving en opvoeding. Of liever, ze voelen zich immers de "anim-ha", de "echte mensen", wat dan nog leren van hen op wie ze neerzien? God zij dank, heeft er tot nog toe slechts één de plaat gepoetst. De anderen zullen nu wellicht blijven tot haar tijd verstreken is. En het werk? Och arm! Daar stonden de handen in het geheel niet naar. Zo gebeurde het soms, was men er even niet bij, dat met één emmertje water de vloer gedweild werd en daarna met hetzelfde water en dezelfde dweil de ruiten "schoongemaakt", ofwel dat ze in een zaal half geveegd, opeens over de vloer gingen rollen, rollend tot alles weer uiteenstootte en de hoek in vloog. Maar wat wonder ook! Hoe zou men meer durven verwachten? Ja, geduld en nog eens

28 Verhoeven MSC, N., 'De eerste Zusters bij de Kajakaja's', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, p. 33.

geduld is hier aan de orde van de dag en vrolijk en opgeruimd blijven een eerste vereiste.²⁹

Moeder Adriana herinnert zich vijftig jaar later wat hen overkwam. Zij vertelt:

Weggebracht door zuster Angelina, stonden we daar op vreemde bodem. En je moest maar zien dat je het redde. Met drie jonge zusters, weinig of geen missie-ervaring, geen mensen met wie je kon praten dan de pater die af en toe kwam. Als alles gunstig was, kwam om de maand een boot aan. In die tussentijd moest je maar zien van niets iets te maken; er was geen geld, er was niets te koop in dat allereerste begin. Als er met een boot een pakje kwam uit Nederland van een Missienaakring, was dat een geweldige rijkdom.³⁰

Verhoeven vermeldt nog dat er naast het internaat een aparte school geopend werd voor kinderen van de 'vreemdelingen' en dat dan voor alle gezindten. Een half jaar later schrijft hij naar Tilburg:

De Zusters hebben zeventien kinderen in het internaat, en op de school veertien leerlingen. Ik heb hen expres wat afgeremd, want in het begin is er wegens het niet kennen van de taal helemaal geen contact tussen hen en de kinderen. Als er dan veel zijn, komen zij er des te moeilijker in.³¹

Het zilveren feest

Het jaar 1930 moest het jubeljaar worden: de Missie was nu vijftwintig jaar werkzaam op de Zuidkust van Nieuw-Guinea. Van Wamal, van diep uit het binnenland aan de Maro-Kumbe-Bian kwamen de onderwijzers met mensen uit hun dorpen naar Merauke. De pastoors waren er allen aanwezig. Het feest werd gevierd op 15 mei. Vanuit Langgur schreef de bisschop een brief:

Dierbare Paters, Broeders en Zusters,

Bij gelegenheid van het vijftwintigjarig bestaan van de Missie op Zuid-Nieuw-Guinea sluit ik mij aan bij U allen om de goede God te bedanken voor al de genaden, geschonken gedurende die vijftwintig jaren, en om Zuid-Nieuw-Guinea met al zijn bewoners in hun leven en streven toe te wijden aan het H.Hart. Wanneer we de toestand van heden vergelijken bij die van vijftwintig jaren geleden toen de eerste missionarissen hun werk begonnen, moeten we bekennen dat er een grote omkeer ten goede gekomen is. Weliswaar zouden wij met onze menselijke begrippen graag gewild hebben dat we op een groter aantal

29 Xaveria FDNSC, zuster M., 'De eerste Zusters bij de Kajakaja's', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, p. 222.

Xaveria FDNSC, zuster M., 'Een vacantiereisje', in: *Annalen*, jg. 48, 1930, p. 148.

30 '50 Jaar FDNSC', in: *Contact Irian Jaya*, jg 9, nr. 3, augustus 1978. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

31 Verhoeven MSC, N., *Brief aan Pater Provinciaal*, 4-4-1929. Map Verhoeven. Archief MSC, Tilburg.

christenen konden wijzen en dat onze christenen een dieper besef hadden van hun godsdienstplichten. Dat er zeker een grote verandering ten goede heeft plaatsgehad begrijpen we des te beter wanneer we bedenken wat de bevolking was vijftientig jaar geleden en wat zij nu is, en dat thans door de scholen een heilzame invloed wordt uitgeoefend op de jeugd, die weldra de leiders zullen zijn van hun eigen maatschappij. Uit de aard der zaak zal hier alles zeer langzaam gaan en dat er vooruitgang is, is het grote verblijdende verschijnsel, wijl in de beginne en nog zovele jaren lang er geen aanraking was te krijgen met de stemming der bevolking, er geen invloed uitgeoefend kon worden op hun gezinsleven en het werk van de Missie langs hen heen ging.

Dat het werk van de missionarissen onder zulk een bevolking zwaar was, zwaarder dan fysiek lijden, besef ik ten volle. Daarom is mij deze gelegenheid zo welkom om mijn hoge waardering uit te spreken voor U allen die hier werkzaam zijt, voor Uw toewijding en opoffering, voor Uw volharding niet-tegenstaande alles slechts langzaam vordert.

En zeker mogen hier ook niet vergeten worden de arbeiders van de eerste uren, waarvan de meesten niet meer in deze Missie zijn. Zij hebben zwaar werk gehad omdat zij stonden tegenover de grote onverschilligheid van het volk.

Het zwaarste werk echter doen zij die niettegenstaande de ogenschijnlijke onvruchtbaarheid van het werk, met groot geduld en taaie volharding op hun post blijven, en gestaag doorwerken, zichzelf vergetend, om steentje voor steentje bij te dragen aan het grote werk van de kerstening van deze onverschillige bevolking. Dit zijn de ware optimisten, die door daden hun werk voortzetten, al vordert het nog zo langzaam en al ziet men nog zo duidelijk de bijna onoverkomelijke moeilijkheden.

Vertrouwende op Hem Die de wasdom geeft en aan Hem overlatende te bepalen het uur van de groei en bloei van het nieuwe christelijke leven in de zielen van de aan Hem toevertrouwen, bid ik met U allen dat bij de afsluiting van dit eerste tijdperk van vijftientig jaren missiearbeid, een tijdperk van meerdere groei en bloei voor de Missie op Zuid-Nieuw-Guinea moge geopend worden.

Als een stoffelijk bewijs van mijn deelneming aan dit feest geef ik U vijfhonderd gulden.

In de geest ben ik met U allen verenigd op dit feest te Merauke en bied U allen en ieder in het bijzonder mijn oprechte dank en waardering aan voor Uw toewijding in het zware werk. Met mijn beste wensen voor het welslagen van het feest en mijn hartelijke groeten,

tt. in C.J.
J. Aerts MSC
Apost. Vicaris³²

³² Aerts MSC, mgr. J., *Brief*, 22-4-1930. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

Het *Dagboek van Merauke* vertelt:

In Mei werd met veel plechtigheid het Zilveren Feest van de Missie gevierd. Begonnen werd met de plechtige intronisatie van een groot H.Hartbeeld, een geschenk uit Holland. Van overal waren de mensen opgekomen om het feest bij te wonen. In totaal waren een tweeduizend mensen opgekomen. Niettegenstaande er enkele dagen voor het feest door de Ambonezen strooibiljetjes waren verspreid: "... dat zoveel mensen alle klappers rond Merauke zouden plunderen en de ruilers soesa zouden krijgen en de Regering om de belasting binnen te krijgen." Toch verliep het feest uitstekend, zonder enige wanklank en iedereen was het erover eens dat het een angei ha geweest was met veel rijst en veel tabak. Bij gelegenheid van het feest werd door de internaatsjongens een eerste proeve van toneelkunst geleverd, opgesierd als echte Kajakaja's zich langzaam ontwikkelend tot onze eerste christenen. Het was werkelijk een geslaagd feest en het begin van veel soesa. Twee dagen na afloop van het feest kwam de hulp-prediker Hessing met een achttal Ambonese goeroes binnenvallen. Het was een zenuwachtige tijd, wijl alle goeroes op het feest waren en de kampongs aldus onbewaakt, open voor de Zending. De heer Hessing trok in de maand die hij hier verbleef geheel het land rond en plaatste vier goeroes langs het strand, een paar langs de Bian, een langs de Kumbe en een te Torai.

Door het geknoei van het Bestuur te Muting en de ruilers, waren we in Torai ineens alles kwijt en ook in Muting liep alles over. Bij de komst van de paters Hoeboer en Verhoeven in Augustus, kwam daar alles weer terug zolang zij er waren. Op de andere plaatsen werd het een trekken en plukken aan onze scholen om kinderen te krijgen. Heftig werd door ons geprotesteerd tegen het werken van de Zending, evenwel zonder veel succes. Ze baseren hun komst hier op ons beginnen in Fakfak. Met de komst van de Zending werd het ook voor ons zaak zo spoedig mogelijk de open plaatsen te bezetten zodat ineens geheel de Kumbe-rivier bezet werd. Ook langs de Meraukerivier werden een paar nieuwe goeroes geplaatst. Bij de Digulbevolking aan de Boven-Bian werd begonnen en Komolom en Kondo bezet. In 1930 werden aldus 16 nieuwe scholen opgericht, een zwaar financieel offer voor de Missie, maar het is noodzakelijk willen we niet omvergeworpen worden. Goddank dat de middelen er waren. Door bemiddeling van de Missie-afgevaardigde Burer, hadden we juist dit jaar achtentwintigduizend gulden te verwachten van de loterijen, zodat we tegen een stootje konden. Vooral in het binnenland lijdt het schoolbezoek onder de dubbele Zending, omdat de kinderen zich vrij voelen te gaan waar ze willen. Wel is het gevolg van het dubbele werken dat dit land vlug open komt, wijl alles nu bezet wordt waar anders misschien nog lange jaren over gedaan was.³³

Zo verliepen de jaren 1921-1930.

33 *Dagboek van Merauke, 1930*. Archief MSC, Tilburg.

De tweede uitbreiding vanuit de kust: 1930-1935

Het Zilveren Jubileum wordt in 1930 te Merauke groots gevierd. Drager gaat terug via Okaba naar Wambi en Wamal. Hij heeft Dagboeken bijgehouden³⁴ en daarin zijn werk in honderden details vastgelegd. Hij vermeldt telkens wat de Bestuursambtenaar van Okaba, de heer Lebelauw, doet of laat ten gunste van de Zending. Enkele staaltjes: komt hij na het feest langs Okaba, dan merkt hij op dat er twee protestantse goeroes bij de B.A. op bezoek zijn en dezen openen daarna te Iwolje en Alatep een school.

Lebelauw houdt een volkstelling in Wambi en de mensen vertellen aan Drager dat zij ook de ongedoopte kinderen als katholiek hebben opgegeven, uit angst anders een Ambonese goeroe te zullen krijgen.

Lebelauw heeft gezegd niet meer te zullen ingrijpen als de lui buiten de kampongs wonen (dorpsplitsing geeft Ambonezen nieuwe kansen).

Lebelauw verklaart op het kantoor dat het christelijk huwelijk van de Kajakaja's maar een 'theaterding' is.

Lebelauw heeft veel klachten tegen Geurtjens en hem (Drager) te Merauke ingediend.

Lebelauw heeft tegen een ruiler gezegd: 'De Ambonezen worden nooit katholiek want zij volgen de godsdienst van de Koningin in Nederland'. Hij wees op de pienterheid van de Kajakaja kinderen op protestantse scholen en zei dat de Bestuursassistent Pays te Merauke achteruit was gezet wegens zijn pienterheid en omdat hij Ambonees was.

Lebelauw verwijt Drager de aanstelling van Filippus Ulukyanan als goeroe te Komolom, omdat deze vroeger reeds was ontslagen. Maar intussen is de heer Pelo van wie Lebelauw zei 'Die dronkenlap komt nooit meer in dienst van de Indische kerk' toch te Talol goeroe geworden.

Lebelauw zei dat de pastoor de mensen van Wamal verbood naar het Koninginnefeest van Okaba te gaan. Drager antwoordde: 'Zij vonden het zelf te ver!', waarop Lebelauw reageerde: 'Maar zij gingen wel naar Merauke voor het Missiefeest!'

In 1931 gaat Drager in januari naar de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland. Op Komolom heeft goeroe Filippus al zeventig kinderen op school. Op Kolopom opent hij zelf scholen te Wan, Konerau, Sabon en Kladar, en in april nog een school in 't dorp Téri. Te Bibikem aan de Straat Marianne laat hij een school bouwen en stelt de

34 De Dagboeken van Adr. Drager MSC zijn opgenomen in de volgende uitgaven:

- a) *Okaba-Geschiedenis van Wambi 1923-1935.*
 - b) *Okaba-Geschiedenis 1910-1920/1924-1938.*
 - c) *Okaba-Geschiedenis 1921-1941.*
 - d) *Okaba, Brieven Bestuur 1927-1933.*
 - e) *Okaba, Brieven Merauke 1925-1936.*
 - f) *Okaba varia.*
- Archief MSC, Tilburg.

Boven-Bian. De Missie schaft zich een motor aan om in de zeilprauw te plaatsen met het oog op de reizen naar Frederik Hendrik Eiland.

In oktober 1931 komt mgr. Aerts op bezoek en hij gaat de kust af tot Wamal. Het *Dagboek van Merauke* schrijft:

Sinds drie jaar had mgr. Aerts het werk niet meer gezien. Zijn totaalindruk was dat het werk mooi was vooruitgegaan, jammer alleen dat gezien de financiële moeilijkheden we zouden moeten gaan afbreken in plaats van verder te bouwen. De lonen van de goeroes werden met ruim dertig procent verminderd, twee scholen werden opgeheven, een derde van onze internaatskinderen werd naar huis gezonden.³⁵

Te Okaba kreeg pater Geurtjens van mgr. Aerts de aanzegging dat hij naar Nederland kon vertrekken en pater Tijburg besloot zelf naar Europa te gaan en in te treden bij de Trappisten te Bricquebec in Frankrijk.

Na het vertrek van de bisschop nodigde Drager Geurtjens uit een afscheidsreis te maken naar Frederik Hendrik Eiland. Zij gaan met een motorbootje van een Chinees uit Wamal de Straat Marianne in en Geurtjens beschrijft uitvoerig hoe zij vastraken en 's nachts weer loskomen. Zij komen in Bibikem en van daar in de dorpen Téri, Sabodom, Kalwa en Sigat, die dicht bij elkaar liggen en samen ongeveer duizend zielen tellen. In kleine gondels komen er van alle kanten wel tweehonderd kinderen naar de kerk.

Het greep me in de ziel deze nog ongetemde wilden met krachtig geluid in het Maleis het Onze Vader en het Weesgegroet op zangerige toon te horen uitgalmen. Het eerste geroep tot God uit de diepten van het heidendom!

Zij gaan naar de zuidkust:

Armtierig en troosteloos zagen de dorpen er hier uit, geen sago, miezerige klappers, enkel een aardappelmennu.

Er zijn hier veel kinderen en de vrouwen vlechten uit biezen grote slaapmantels. Na teruggekeerd te zijn in Wamal, gaat Geurtjens per fiets (80 km) over het strand naar Okaba. Bekaf komt hij thuis, maar voldaan 'dat weer een nieuw brokje aan de akker des Heren was toegevoegd'.³⁶

Een brief van Geurtjens aan de Provinciaal in Nederland, geschreven na de beslissing van mgr. Aerts, verklaart ten dele het motief van dit ontslag. Geurtjens schrijft:

De kogel is door de kerk, ik heb mijn boterbriefje thuisgekregen en zwaai af. Ze zitten hier erg krap in het personeel en ik heb monseigneur bij zijn bezoek herhaaldelijk verklaard dat ik er volstrekt geen bezwaar tegen had om nog een paar jaar te blijven, maar op mijn diensten wordt geen prijs meer gesteld. Ik

35 *Dagboek van Merauke*, oktober 1931. Archief MSC, Tilburg.

36 Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermensen*, pp. 125 e.v.

kreeg bij dat bezoek nog even wat te horen. Monseigneur klaagde over tekort aan personeel en dat pater Drabbe twee jaar vrijgesteld buiten dienst was geweest. Ik zei: "Ja, dat zou ik zó niet kunnen." Mgr. vroeg: "Hoe dan?" Ik antwoordde: "Wèl tussen het gewone werk door." Mgr. weer: "Dat is onmogelijk, dan kan niet samengaan." Ik: "U zult toch wel weten dat elke missionaris op een statie veel vrije tijd heeft. Is die dan beter besteed aan romannetjes lezen?" Mgr. antwoordde: "Jawel, want dat is een ontspanning, maar taal- en volkenkunde bestuderen is een inspanning die de geest noodzakelijk van het ministerie afleidt." Waarop ik zei: "Ik dacht dat taal- en volkenkunde en ministerie nogal in elkaar grepen...", maar dat was volgens mgr. niet waar. Ik zei "Nou, monseigneur, het is de eerste maal dat ik een verwijt of zelfs maar een toespeling hoor maken dat ik mijn ministerie zou verwaarloosd hebben." Ik kan U wel zeggen dat ik er een heel beetje paf van stond...³⁷

Als toelichting bij deze motivatie hoorde de schrijver wel, dat vooral het verlies aan de Zending van het binnenland achter Okaba (Po-épe enzovoorts) aan Geurtjens werd verweten. Hij vraagt aan mgr. Aerts en aan de Provinciaal verlof om enige weken op Java te mogen blijven om zijn zus te bezoeken, lezingen te geven en de drukproeven van zijn *Marinds-Nederlands Woordenboek* (dat in Batavia zou uitkomen) te corrigeren. Dit werd toegestaan en uitgevoerd in mei 1932.

Het *Dagboek van Merauke* vermeldt:

In mei 1932 zal pater Geurtjens naar Holland vertrekken, nog onbepaald of het voorgoed is of tijdelijk. In april kwamen we allen bij elkaar bij gelegenheid van de Conferentie, tevens om het afscheid te vieren van pater Geurtjens. Er werd onder een zeer luidruchtige en uitgelaten afscheidsfuij geprobeerd het afscheidswee een beetje te verdoezelen. Door pater Geurtjens zelf en door verschillende mensen werd dit afscheid nogal zwaar gevoeld. Wellicht was dit het einde van zijn dertigjarig missieleven, een werker van de eerste zwaarste uren en een die zijn moed en liefde voor het werk er niet bij verloren had.³⁸

Het *Dagboek van Drager* vervolgt in 1932 met de mededeling dat pater Thieman in januari naar Wamal komt om door Drager te worden ingeleid en om alvast de taal van de Marind te gaan leren. Zij gaan samen Wamal bekijken. Verhoeven komt op bezoek en met z'n drieën gaan zij eerst naar de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland, waar zij goeroes bevestigen, er een ontslaan, enzovoorts. Zij gaan door naar het dorp Kimaam. Daar wordt met een school begonnen. Drager schrijft:

We doen samen een novene tot Margaretha Sinclair om te slagen in deze stichting. Terug van de reis krijgen pater Verhoeven en ik ieder honderd gulden uit Holland, die we er alvast voor kunnen gebruiken.

37 Geurtjens MSC, H., *Brief aan Pater Provinciaal*, 14-11-1931. Archief MSC, Tilburg.

38 *Dagboek van Merauke*, mei 1932. Archief MSC, Tilburg.

In de meimaand verhuist Thieman naar Wamal en na het vertrek van Geurtjens betreft Drager Okaba. Wambi houdt hij zelf aan. Thieman krijgt bij Wamal acht staties op Frederik Hendrik Eiland. Over Wamal zegt Drager:

In zes jaar tijd hebben Wamal en de bijstaties zich wel mooi ontwikkeld. Er zijn nu een tweehonderdvijftig christenen, waarvan honderd communicanten en bovendien een zeshonderd schoolkinderen. We danken O.L.Heer van harte dat we daarvoor hebben mogen meewerken en dat een volk, voor enige jaren nog levend in puur heidendom nu ook deel uitmaakt van de Una Sancta Ecclesia Catholica ondanks alle moeilijkheden en geniepige tegenwerking van Bestuursmensen. Misschien juist daardoor heeft het missiewerk daar zoals elders zich zo spoedig uitgebreid. In Cruce salus!

In de *Okaba-Geschiedenis 1921-1941* behandelt Drager voor de jaren 1933-1935 zijn conflicten met het Bestuur (hij wordt beschuldigd 'herendiensten' te hebben verhinderd)³⁹, conflicten met de protestanten⁴⁰, moeilijkheden met de ruilhandelaren die het voor de protestanten opnamen, bovendien huwelijksmoeilijkheden van sommige gelovigen, de toename van het palmwijn tappen, de dronkenschap van de Kajakaja's, het dansen zonder en met verlof van het Bestuur, de onderbetaling van werkzaamheden, de traagheid bij het herstel van bruggen.

Maar ook: het beplanken van kerkjes, doopfeestjes, vieringen van Kerstmis en Pasen, wel en wee van de scholen en de onderwijzers, het bezoek van de bisschop..., kortom van alles is hij op de hoogte, en alles moet dienen om de katholieke zaak te bevorderen, terwijl alles wat de protestanten in de kaart zou spelen hem met zorgen vervult. In 1933 wordt de Bestuursambtenaar Lebelauw overgeplaatst en vervangen door een B.A. die meer beïnvloedbaar was, beter neutraal. Drager besluit het jaarverslag met een statistiekje dat een kijk geeft op zijn activiteit, waarin hij vermeldt: te Okaba: 196, te Kolam-kolam: 73, te Wambi: 50, te Sangasé: 24, te Makalin: 23 en te Iwolje: 21, te zamen 387 H.H.Missen gelezen en 6104 Communies uitgedeeld.

In december 1934 en januari 1935 schrijft Drager zes brieven aan pater Grent om zijn worsteling te vertellen met de Zending; hij slaagt erin met behulp van de goeroe Eduardus Ulukyanan het dorp Yawimu een katholieke school te bezorgen.⁴¹

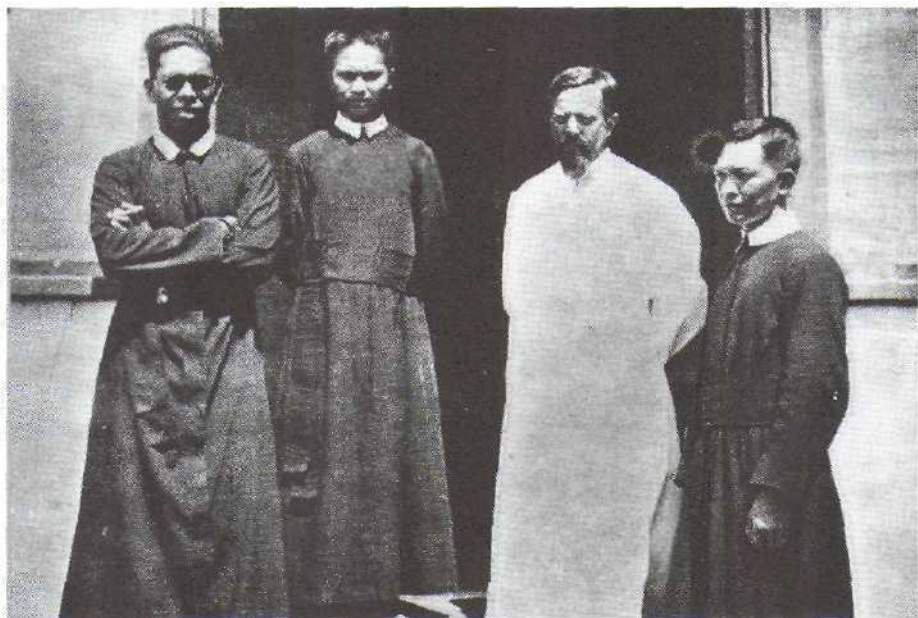
In november 1935 wordt hij overgeplaatst naar Ambon; zijn opvolger wordt pater Piet Rievers, die de jaren 1935-1941 behandelt. Deze beschrijft het afscheid van *Drager als volgt*:

39 Drager MSC, Adr., *Brief aan pater Grent*, 6-5-1934. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

40 Drager MSC, Adr., *Brief aan pater Grent*, 23-5-1934. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

41 Drager MSC, Adr., *Brieven aan pater Grent*, december 1934 en januari 1935. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

Ulukyanan, Maria (zuster Norberta), *De Levensbeschrijving van goeroe Edmundus Ulukyanan*, p. 5. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

J. Grent MSC met drie inheemse broeders, Merauke

De parochianen waren bijna voltallig van Sangasé tot Okaba met hun respectievelijke goeroes samengedromd om hun zeer geziene en gewaardeerde tuan Ali een laatste vaarwel en een goede reis toe te zingen. De kerk was stampvol. Onder fluitmuziek werd hij uitgeleide gedaan tot aan de aanlegsteiger. Ze waren stil toen de missie – de motorboot – de trossen loshaalde. Ze wisten wie ze verloren. Men begreep nu heel duidelijk dat Draggers werken en zwoegen, dat hij dat deed helemaal voor hen. Ons aller dank volgt hem.⁴²

Hieraan moet worden toegevoegd dat pater Drager een eigen studie heeft gemaakt: *Overzicht van adatgebruiken bij de Marindinezen, de zogenaamde Kajakaja's van Zuid-Nieuw-Guinea*. Dit overzicht verscheen in het Tijdschrift Nieuw-Guinea.⁴³

In deze zelfde jaren vermeldt het *Dagboek van Merauke* de aankomst van broeder A. Galiart en van broeder A. de Rooy, het bezoek van mgr. Aerts (1933, 1934), de

42 Rievers MSC, P., in: Adr. Drager MSC, *Okaba-Geschiedenis 1921-1941*, vanaf p. 74. Archief MSC, Tilburg.

43 Drager MSC, Adr., 'Overzicht van adatgebruiken bij de Marindinezen, de zogenaamde Kajakaja's van Zuid-Nieuw-Guinea', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 1936-1937, pp. 177-185, 237-246; jg. 1938-1939, pp. 11-18.

aankomst van broeder L. Janson en de overplaatsing van pater Kowatzki van de Mimika naar Wamal (1935).

Als eerste Indonesische MSC-broeders komen C. Tuyu, D. Tuyu en Alf. Meteray naar Merauke. In 1933 wisselen de paters Verhoeven en Grent van functie. Verhoeven gaat als Missie-Overste naar Kei en pater Grent komt als waarnemend Vicaris en waarnemend Overste naar Merauke. In 1934 komt pater S. Schuur naar Merauke en wordt benoemd voor Muting. Hoeboer gaat vanuit Muting naar Tanahmerah en later naar Ninati (Muyu).

Bijzondere aandacht krijgt het bezoek van Resident Haga aan Merauke in 1935, omdat deze de zogenaamde 'Keur' instelde, de verordening tot regeling van het dansen (alleen met verlof en controle van het Bestuur), van het tappen van palmwijn en van het vervoer van wati ('n drug) van de kust naar Frederik Hendrik Eiland of naar Gabgab (Flyrivierdistrict).

Verblijvend was de uitkomst van een onderzoek van de Medische Dienst: tussen Okaba en Wamal werden op 1172 mensen slechts twee gevallen van het venerisch granuloom ontdekt en tussen Urumb en Kumbe op 675 mensen ook slechts twee.⁴⁴

De derde uitbreiding aan de kust 1935-1941

Deze derde uitbreiding heeft twee uitgangspunten, namelijk Okaba, waar pater P. Rievers woont, en van waaruit hij tochten maakt tot over de Digul, en Wamal, waar pater Fr. Kowatzki zetelt en tochten maakt naar de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland (1935-1954). Pater W. Thieman verblijft bij hem totdat hij zich in januari 1936 definitief gaat vestigen op Frederik Hendrik Eiland (tot 1947).

Bij Rievers woont broeder J. Tops, die tussen allerlei karweitjes door hout kapt, zaagt en daarvan kerken en pastoretjes bouwt voor deze drie confraters. Niet zover van Okaba ligt de missieplantage Kolam-kolam, waar de broeders M. Tops en L. Janson de kopraproductie verzorgen. Met hen allen houdt Rievers intensief contact; vooral de brieven aan en van Kowatzki munten uit in wederzijdse geestigheid.

Over deze activiteiten hebben wij als enige bronnen: het *Dagboek van Merauke*⁴⁵, de *Geschiedenis van Okaba*, voortgezet door Rievers⁴⁶, en de *Okaba-Geschiedenis van Wambi*, waaraan Kowatzki enkele pagina's toevoegt.⁴⁷

44 Gegevens ontleend aan het *Dagboek van Merauke* over de jaren 1932-1935. Archief MSC, Tilburg.

45 *Dagboek van Merauke*: Aanteekeningen op de voornaamste gebeurtenissen van onze beginnende Missie op Merauke (Zuidkust Hollands Nieuw-Guinea) vanaf 1905. De gegevens staan onder het jaartal, zonder paginering. Archief MSC, Tilburg.

46 Rievers MSC, P., in: Adr. Drager MSC, *Okaba-Geschiedenis 1921-1941*, vanaf p. 74. Archief MSC, Tilburg.

47 Kowatzki MSC, Fr., Toevoeging bij Adr. Drager MSC, *Okaba-Geschiedenis van Wambi 1923-1935*. Archief MSC, Tilburg.

Uit de opeenstapeling van kleine feitjes krijgt men het volgende beeld:

1936

- januari: Rievers gaat naar Merauke om het 25-jarig verblijf van broeder Driek van Santvoort op Nieuw-Guinea te vieren.
- april: Op het Paasfeest treden de schoolkinderen van Wamal, Yawimu en Sangasé voor het eerst op met Keiese dansen.
- mei: Pater Grent en pater Rievers maken een tournee naar de Digul, gaan de rivier over en bezoeken de stammen Awyu en Yahray. Dit is het begin van het missiewerk in die streken (zie hoofdstuk VI).
- september: Nu gaat Thieman totaan de Digul, naar de daar gestichte Mappi-post: Tamao.
Apart wordt in het *Dagboek van Merauke* de aankomst vermeld van de nieuwe Controleur dr. J. van Baal; hij neemt taalles in het Marinds bij pater Van der Kooy. 'Hij tourneerde spoedig ijverig, van plan (zoals hij zelf gezegd moet hebben) om het schip dat zo lang voor anker lag nu eens te laten varen.'
- november: Mgr. Aerts komt op bezoek om te vormen.

1937

- januari: Broeder A. Galiart komt naar Kolam-kolam, vergroot het huis en bouwt een kapel.
- februari: Broeder L. Janson gaat overspannen naar Nederland terug.
- april: Broeder J. Tops komt broeder Janson vervangen op Kolam-kolam.
Nota: Aanvankelijk kon Rievers telkens melden dat op de grote kerkelijke feesten de dorpen goed opkwamen naar Okaba en dat met behulp van de onderwijzers en hun schoolkinderen de vieringen in de kerk en daarbuiten grandioos goed verliepen. Hij heeft wel zijn zorgen – waarover hij steeds laconiek spreekt – met de scholen, met de ruilers, met het concrete beleid van elkaar opvolgende bestuursambtenaren (soms pró, soms anti de Missie) en met de Zending, die echter in juni 1937 vertrekt.
- juli: Rievers draagt de streken boven de Digul, het Mappiressort, over aan pater C. Meuwese (zie hoofdstuk VI).
- augustus: Pastoorsconferentie te Merauke. Pater J. Verschuieren komt voor de dag met zijn *Overzicht van de huidige toestand op religieus en sociaal gebied*. Hij spreekt hier het eerst over 'verchristelijking' van adat-gebruiken. Hij pleit bovendien voor een gastenverblijf voor passagierende Papoea's '... want dat zijn ook mensen.'
In 1937 noteert Rievers reeds dat aan de kust het sagero (palmwijn) drinken toeneemt en dat de praktijken van en de verhalen over de tovenarij nog sterk leven. Overal komt het ngadzi dansen, met en zonder verlof van het Bestuur, steeds veelvuldiger voor. Hij maakt dit op uit de rapporten van de goeroes over het absentisme en uit hun

klachten dat de kinderen die opblijven en meedoen aan de dans, overdag op de school zitten te slapen. Ook duiken vermeldingen op van vruchtbaarheidsriten. Er zijn telkens acties van het Bestuur om de huizenbouw te verbeteren, om wegen, bruggen en bestuursgebouwen te herstellen. Maar dorpen vallen uiteen, een gedeelte wil terug naar de eigen plaats van afkomst en bij al deze zaken blijken nu de dorpsoudsten en de tovenaars hun invloed te herstellen. Kowatzki noemt dezelfde oorzaken om het nog zo onchristelijk gedrag van de mensen te verklaren, maar hij maakt toch een onderscheid tussen de Marind van de kust en de binnenlanders van de Maklew stam (Ilwayab, Bibikem, Galum-Woboyu en Welbuti). In dat achterland vindt men de palmwijn niet; daar danst men de ngadzi niet zonder verlof; daar is de huwelijks-trouw vanzelfsprekend en wordt de zondagsdienst goed bezocht.

1938

- januari: Een influenza-epidemie. Er vallen vele doden, de oude rouwgebruiken, de ziekte-uitdrijvende rituelen, komen opnieuw tot leven. Daar komt bij dat nu de Zending vertrokken is, in haar dorpen zonder goeroes en met leegstaande scholen de oude situatie wordt hersteld en de oude rituelen, zij het in het geheim, weer worden ingevoerd. Dat slaat ook over naar de katholieke dorpen. Algemeen heerst de gedachte dat het optreden van de epidemie bewijst dat de dema's boos zijn en verzoend moeten worden. Er komen pogingen de optocht van de dema-figuranten (dema-wir) weer te doen plaatshebben.
- maart: Pastoorsconferentie te Merauke.
- mei: Broeder P. van Dam, overgeplaatst uit Brazilië, komt naar Kolam-kolam.
- september: Pater Meuwese komt van Wap aan de Digul naar Kolam-kolam om pater Hoeboer te ontmoeten. Hoeboer wist dat, maar wachtte niet op hem en vertrok. Meuwese was hoogst onvoldaan!
- oktober: Vormreis van mgr. Aerts.

1939

- januari: Kinkhoestepidemie onder de jeugd.
- februari: Bezoek uit Nederland: Pater Provinciaal H. Brocken met pater N. Verhoeven.
- juli: Dema-wir optocht in Yawimu.
- augustus: Galiart komt de kerk van Wambi bouwen.
- oktober: Pastoorsconferentie te Merauke.

1940

- januari: Te Kolam-kolam worden vier volwassenen, afkomstig uit het Digulgebied, gedoopt.
- februari: Broeder J. Tops voltooit de nieuwe bijgebouwen bij de pastorie van Okaba.

- april: Pasen. Meer dan de helft van de mensen komt niet naar de kerk in Okaba. Zij zijn op krokodillenjacht.
- mei: De oorlog breekt uit in Europa. Pater Kowatzki (een Duitser) wordt geïnterneerd.
De kopraproductie brengt bij gebrek aan uitvoermogelijkheden geen winst meer op, hetgeen voor de mensen betekent dat zij hun klappers niet meer betaald krijgen door de ruilers en dat zij dus geen kleren meer kunnen kopen. Geen kleren, dan ook geen kerkbezoek, geen kleren, dan ook terug naar de oude opsiering: de majub.
Moeilijk wordt ook het probleem van de schooltuinen. De kinderen doen het werk onder schooltijd of in de namiddag. Soms lijkt het dat het goeroegezin teveel van de opbrengsten naar zich toehaalt en de kinderen tekort komen. Nu echter het eten van de toko's te duur wordt (de Marind had geleerd rijst te eten) moeten de schooltuinen uitgebreid worden. Maar de volwassenen brengen het niet op om de grotere tuinen goed te omheinen tegen de varkens.
- juni: Broeder Van Dam helpt Tops bij de bouw van het pastoorshuis te Wambi. Drie meisjes gaan naar het internaat te Merauke.
- juli: Verdeling van het ressort van Kowatzki onder Rievers en Thieman. Huis in Wambi is klaar; Tops gaat er de kerk beplanken.
- augustus: Tops op de fiets helemaal naar Wamal, een record dat tot nog toe op de naam van Verhoeven stond. Thieman neemt Tops mee naar Kimaam om een 'hut' te bouwen zonder dat er hout voor is!
- september: Tops maakt schoolbanken en bidstoeltjes en begint aan een pastoorshuis te Sangasé. Van Santvoort wordt geridderd.
- november: Kowatzki plechtig door het Bestuur teruggebracht naar Wamal.

1941

- februari: Bezoek van mgr. Aerts.
- juni: Pastoorsconferentie te Merauke. J. Tops bouwt pastoorshuisje te Iwolje en tevens een schoolkerk.
- september: Tops naar Wambi, bouwt twee goeroewoningen. Er heerst tovenarij onder de Keiezen zelf.
- oktober: Keuken in Okaba brandt af, wordt door Tops vernieuwd.
- december: Oudejaar... ontmoeting van Rievers, Tops en Thieman bij Kowatzki in Wamal.

Merauke tijdens de oorlog

Hier volgt een korte samenvatting van gegevens uit het *Dagboek van Merauke*⁴⁸.
10 Mei 1940 brak de oorlog uit in Nederland. Pater Kowatzki, pastoor van Wamal, – een Duitser – werd opgehaald, kwam via Ambon te Ngawi op Java in een

48 *Dagboek van Merauke*. Deel I (10 mei 1940-eind 1942). Archief MSC, Tilburg.

interneringenkamp, en keerde echter in november naar Wamal op Nieuw-Guinea terug. Al in mei moest de bisschop de financiële uitgaven beperken met het gevolg dat het aantal leerlingen van het internaat werd gehalveerd, dat de motor-missie werd opgelegd, de planting stilgelegd. Het Bestuur voorzag moeilijkheden als de dorpscholen ook werden gesloten en gaf subsidie uit de plaatselijke kas. Het gewone missiewerk ging wel door, doopfeesten en een Sacramentsprocessie werden door Verschueren te Bupul georganiseerd: vijfhonderd 'pahui' (ceremoniële speren uit de oude tijd) werden langs de weg ingeplant. De bisschop kwam vormen, de bouw van een nieuwe kerk in Merauke werd uitgezet. Tijdens de vormfeesten aan de Kumbe deden ook ouderen mee aan de opgevoerde toneelspelen. Zelfs de dema-figuur Geb trad op en pijnde de slang die anderen, volgens de legende, niet konden doden.

In juni 1941 had de Pastoorsconferentie plaats. Naast een lezing over catechese, gaf pater Verschueren richtlijnen aan bij het nasporen van het Godsbegrip bij de Marindinezen. Ter sprake kwam de moeilijkheid dat het gebrek aan kleren hier en daar bleek te leiden tot aanvlechten, wat als een gevaar werd gesignaleerd voor de katholieken.

Op 8 december 1941 verklaart Nederlands-Indië de oorlog aan Japan. Uit Merauke wordt onmiddellijk de boot opgeroepen en men beseft dat er wellicht geen boot meer zal komen en Merauke op de aanwezige voorraden zal moeten teren. Er komt distributie, de Papoea's krijgen geen rijst meer. Veel sago moet door de Maro- en Kumbe-dorpen worden geleverd. Er wordt een nachtdienst ingesteld om naar de radio te luisteren; er worden schuilkelders gebouwd, onder andere ook op het missieterrein.

In februari 1942 begint de Japanse aanval op Ambon. Half februari wordt over een bomaanval op Dobo gesproken. De leerlingen van het internaat worden in veiligheid gebracht, de jongens naar Muting, Okaba en Kimaam, de meisjes naar Buti en Erambu. De twee volksscholen worden gesloten. Het wordt leeg en stil. Aan de nieuwe kerk wordt nog wat gewerkt. Heel Merauke wordt dood. Uit de politieverblijven zijn ook de vrouwen en kinderen uitgeweken. In maart worden vliegtuigen van Dobo uit in de richting van Merauke gesignaleerd: '... het werd rennen, te voet of te paard.'

Merauke lag op de verbindinglijn van oost Nederlands-Indië met Australië. Een stroom vluchtelingen van Dobo naar Thursday komt langs en andersom komt vanuit Australië onder andere kapitein Spoor namens de Generale Staf naar Merauke, dat een militaire toekomst tegemoet gaat.

De toestand van Merauke beïnvloedt de situatie van de bevolking langs de kust en in het binnenland. De scholen weten dat die van Merauke gesloten zijn en de onderwijzers die geen loon meer ontvangen, moeten tuinen gaan aanleggen. De politie patrouilleert niet meer, want ook zij gaan tuinen maken omdat hun loon is ingekort. Overal wordt het sagero tappen toegestaan omdat daarbij ook bruine suiker kan worden bereid. De missionarissen zelf zitten zonder rijst en meel en moeten hun voeding krijgen van de goeroes.

Mgr. Aerts seint 27 april het verzoek aan alle missionarissen op hun post te blijven en zich niet te laten evacuëren. Wanneer blijkt dat uit Nieuw-Guinea de Europeanen reeds zijn weggehaald, belooft de Regering voeding en subsidie vanuit Melbourne.

In juli worden honderdvijftig soldaten van het Nederlands-Indisch leger in Merauke gestationeerd. Majoor Spoor wordt Assistent-Resident en kapitein Molenhuizen wordt hoofd van het Plaatselijk Bestuur.

Pater Grent, als de Algemene Missieoverste, vliegt naar de Wisselmeren en ontmoet Tillemans; hij probeert nog naar Kei te gaan, maar het schip krijgt te Agats bevel terug te keren want juist in die tijd – einde juli – worden Dobo, Kei en Tanimbar door de Japanners bezet. In deze julimaand zijn de Amerikanen op Merauke aangekomen. Grent bezoekt nog wel Frederik Hendrik Eiland, waar de goeroe Sadsaitubun vermoord was. Op de terugreis (5 oktober) verneemt Grent het bericht dat in juli mgr. Aerts en gezellen door de Japanners zijn doodgeschoten. In april 1943 volgde de benoeming van pater Grent tot Apostolisch Administrateur.

In december 1942 vallen de eerste bommen. Op aansporing van de Assistent-Resident nemen broeders en zusters de geboden gelegenheid waar om te evacueren naar Po en Erambu. Kerstmis zonder feestelijke Nachtmis; de schoolkinderen van Yangandur zingen wel in drie stille Missen, de Amerikaanse soldaten zijn zeer voldaan. *Tweede Kersdag: een aanval op de boot 'Heemskerk'. Die dag komt het bericht dat pater Laaper verdronken is in de Utarivier in Mimika.*

Intussen zijn wel duizenden Australische militairen aangekomen te Merauke. De pastorie van Buti wordt nu het centrale huis. Het gevaar is niet geweken. Pater Van der Kooy per vliegtuig en de zusters en later de broeders per boot, gaan naar Australië (Kensington). De Keiese broeders gaan naar Kolam-kolam. Nieuwe bombardementen vernielen Merauke en raken ook het dorp Kimaam op Frederik Hendrik Eiland. Pater Thieman ontsnapt en kan zonder Bestuur en politie (die uitgeweken zijn) verdere onrust voorkomen. Over het bombardement vertelt Grent in het *Dagboek van Merauke*:

Op 30 december, tegen twee uur in de namiddag kwam de huisjongen ons zeggen dat er alarm was. Gewaarschuwd door de vorige vijandelijke vluchten maakten wij, pater Grent, pater Van der Kooy en de pas uit Fakfak gearriveerde pater Adr. De Jong, aanstalten om naar de loopgraven te gaan. We waren er juist op tijd in, tweeëntwintig vliegtuigen wierpen hun last uit, we hoorden kraken en rammelen, we kregen zand en boomtakken op ons. En toen we even opstonden, zagen we onze gebouwen in ruïne. Maar we moesten weer duiken, want een langdurige mitrailleurbeschieting volgde nog, voordat we de verwoestingen konden opnemen.

De ene helft van de pastorie was hellende, het zinken dak er grotendeels af, van de kerk waren beide wanden van het muurtje geschoven, een paar stijlen geknakt, het dak er deels af en de rest met honderden gaten doorschoten. Zelfs het zustershuis bleek in de nok opgelicht en in de kamers lag het vol gebroken ruiten. Verder was het meisjesinternaat waar twee bommen langs vielen, zwaar beschadigd. De andere gebouwen waren lek, ze lagen vol gebroken ruiten en hadden vele gaten van shells en kogels. We werkten tot de avond om de inboedel van huis en kerk te bergen in het bijna onbeschadigde magazijn. In de stad was wellicht gemikt op ziekenhuis en kazerne, maar verwoest was de winkelstraat. In

de avond en de nacht verhuisden het Amerikaanse ziekenhuis en de kazerne naar Moppa. En ook wij verhuisden met Ons Heer en een paar bedden met de truc van de steeds hulpvaardige Amerikanen naar het pastoretje van Buti. De volgende dag kwamen achttien vliegtuigen het nog even overdoen en vernielden de verlaten kazerne en het ziekenhuis en verbrandden de toko Timor met inboedel en geld. Wij waren toen in Buti in de goeroetuin.⁴⁹

Merauke verlaten, de missiegebouwen verwoest, zo eindigde het jaar 1942.

In mei 1943 wordt Tillemans juist voor de aankomst van de Japanners van de Wisselmeren weggevlogen. Hij komt te Merauke en gaat door naar de Muyu om Hoeboer bij te staan; in september vliegt hij naar Australië en probeert hij inlichtingen te verschaffen over Mimika aan het Militaire Nederlandse Inlichtingen Bureau. In januari 1944 komt hij terug in Muyu.

Grent zelf bezoekt in juli en augustus Muyu en Mappi. In Muyu ziet hij de goeroeopleiding van Papoea's (Hoeboer, Drabbe, Palit) en in Mappi kan hij het vormsel toedienen in Jatan, maar het Obadistrict heeft geen onderwijzers meer. In het hele gebied was de positie van de goeroes onhoudbaar geworden omdat het Bestuur niet tegen het snellen optrad, en als het dit probeerde te voorkomen, zelf bedreigd werd. De komst van Australische soldaten te Mappi-post in 1943 bracht redding. Bovendien werd in 1944 de Bestuurspost Masin opgericht en werd orde en rust hersteld.⁵⁰

Het herstel van Merauke begon met de terugkeer van de broeders Tops, Galiart, Piëtte en Van Dam uit Australië en de inheemse broeders uit Kolam-kolam. Politieverblijven, ziekenhuis, internaten en de kerk kwamen aan de beurt. Kerstmis 1943 was al een grootse viering. Een kerk tjokvol met enthousiaste Australiërs. Ook de zusters zijn in november teruggekeerd.

Grent is de bindende figuur. Na het bezoek aan Muyu/Mappi gaat hij begin 1944 naar Frederik Hendrik Eiland. Daarna vertrekt hij met Hoeboer naar Australië (mei 1944). Iedereen krijgt zijn beurt en het verblijf daar wordt onder andere benut om werk van Drabbe (taalstudies/catechismus), werk van Verschuieren/Hoeboer (kerkelijk zangboekje) en een schoolleesboekje (door De Brouwer geïllustreerd) te laten drukken. De gastvrijheid van de Australische MSC en de Nederlandse familie Huis in 't Veld wordt hoog gewaardeerd.

Terug uit Australië vertrok pater Grent met de 'Smeru' naar Kumbis waar hij zes dagen bij de Australische radarpost moest wachten om zijn vormreis te kunnen beginnen in Wamal, Kladar en Komolom (per Kajakaja prauw met zeil op). Kladar en Tor waren van aanschijn veranderd door goeroe Filippus Ulukyanan, die via het

49 *Dagboek van Merauke*. Deel I (30 november 1942). Archief MSC, Tilburg.

50 Grent MSC, *J. Nota's over Muju- en Mappigebied*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

openleggen van ruime tuingronden het spook van de honger had doen verdwijnen. Totaal tweehonderdvijftig vormelingen.⁵¹

In Merauke komt niet enkel het herstel op gang van de vooroorlogse situatie, maar de ontwikkeling van de Papoea's zelf krijgt in nieuwe initiatieven de volle aandacht. In Hollandia heeft kapitein Van Eechoud het Papoea bataljon opgericht; Controleur De Bruijn komt met dertig jongens van de Wisselmeren om zich daarbij aan te sluiten; de Landbouwschool, door Verschueren onder de oorlog opgezet in Sula, bij Erambu aan de Maro, krijgt subsidie; voor het jongensinternaat kan men de verblijven van de Zeemacht overnemen. Grent kan in februari 1945 te Hollandia de officiële opening bijwonen van de Opleidingsschool voor Papoea's tot B.A., goeroe, manteri/verpleger, elektricien, door Van Eechoud begonnen. Duidelijk is de bedoeling om de Ambonezen te vervangen. Tal van klachten over de heerszucht en de vrouwenzaken van deze ambtenaren gaven daar de aanleiding toe. Ook de opening van een Opleidingsschool van Papoea onderwijzers te Merauke, werd als een proef door de onderwijsinstanties goedgekeurd en gesubsidieerd. Het salaris van de goeroes werd met 50% verhoogd.

In oktober 1945 vertrekt Grent naar Makasar om daar de confraters van de Kei- en Tanimbarmissie die uit de concentratiekampen waren vrijgekomen, te helpen om naar hun parochies terug te keren. Pater M. de Brouwer wordt benoemd Grent op te volgen als Beheerder te Merauke en het *Dagboek van Merauke* wordt van nu af door hem bijgehouden.

In het Archief ligt een essay van pater Adrianus de Jong, geschreven op zijn thuisreis in 1947 in Djakarta. De titel luidt: *Houding en behandeling van de R.K. Missie en de Kajakaja's gedurende den oorlog te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) van 1942-1946*. In dit document wordt bitter en scherp kritiek geleverd op het Nederlandse bewind ten aanzien van de Papoea's en ten aanzien van de materiële zorgen van de katholieke Missie. De Missie redde zich door haar gebouwen (met name het magazijn) ter beschikking te stellen van de geallieerden en door gastvrijheid, voorlichting en samenwerking ten aanzien van de topleiding, maar de Papoea bleef tot 1946 uitgesloten van de distributie van voeding en kleding, terwijl van de uitbetaalde lage vergoeding of lonen nog belasting moest worden betaald.⁵² De schrijver stierf aan boord op de thuisreis. In hoeverre zijn persoonlijke situatie zijn rapport over het onrecht heeft beïnvloed, is niet aantoonbaar. Grent vermeldt in het *Dagboek van Merauke* alleen dat de uitsluiting van de Papoea's van de distributie, en met name van de kleding, aanvlechting en teruggaan naar de bossen tot gevolg had.⁵³

51 *Dagboek van Merauke*. Deel II (7 november 1942). Archief MSC, Tilburg.

52 Jong MSC, A. de, *Houding en Behandeling van de R.K. Missie en de Kajakaja's gedurende den oorlog te Merauke (ZNG), van 1942-1946*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

53 *Dagboek van Merauke*. Deel I (juni 1941 en april 1942). Archief MSC, Tilburg.

A. de Jong MSC

Een aantal kort weergegeven mededelingen uit het *Dagboek*⁵⁴ is nodig om de toekomstige ontwikkeling van het missiewerk in tijd en ruimte te plaatsen.

1945: Majoor Kennedy, de laatst overgebleven commandant van het Australische leger, levert goedkoop een jeep, een truc en veertig golfplaten hutten aan de Missie. Deze hutten werden deels verkocht om kontanten te hebben, deels naar Kei/Tanimbar en deels naar Mindiptana en Kolam-kolam verstuurd.

1946: In augustus wordt de Papoea Vervolgschool voor Jongens geopend. Pater De Brouwer gaat naar Hollandia en verkrijgt toestemming en subsidie voor een Papoea jongensinternaat (driehonderd leerlingen) en een Papoea meisjesinternaat (honderd leerlingen). Intussen zijn in april de paters Adr. Drager en E. Baartmans aangekomen. Drager gaat naar Muyu, Baartmans neemt de zorg voor het jongensinternaat op zich. Tillemans komt vanuit de Muyu naar Merauke en regisseert een door hem geschreven Paasspel met de jongens en de meisjes van de internaten. Hij vertrekt in de meimaand naar de Mimika. Drabbe komt terug uit Australië, na een reis door Australisch Nieuw-Guinea blijft hij te Merauke voor verdere taalstudies. In augustus

54 *Dagboek van Merauke*. Deel II (vanaf 1945). Archief MSC, Tilburg.

komen jongere paters aan: W. van Dongen, C. van Kessel en J. Verhoeven. Van Dongen gaat Verschueren helpen aan de Marorivier, van Kessel vertrekt naar de Muyu, Verhoeven naar de Mimika.

In september verlaat Grent Merauke om zich te gaan vestigen in Langgur. In december komt pater G. Zegwaard aan en met dezelfde boot vertrekt pater De Jong. In deze maanden zijn reeds tal van nieuwe Molukse onderwijzers gearriveerd, bestemd vooral voor Mimika en Muyu. Zegwaard vertrekt 15 januari naar Mimika, maar de boot kan niet tegen de zware zee op en keert terug naar Merauke. Zegwaard bestudeert dan bij Drabbe het Kamoro, de taal van de Mimika, en kan in de mei-maand naar Mimika afvaren.

1947: Aankomst van broeder P. van Hoof en broeder M. Ariëns. Van Hoof neemt van Baartmans het jongensinternaat over. Baartmans wordt de opvolger van pater De Jong in Muting en Ariëns werkt zich in in het timmervak. In februari gaan de paters Hoeboer en Verschueren op verlof naar Nederland. Met ingang van 1 augustus worden de volksscholen voor jongens en meisjes samen een katholieke Algemene Lagere School (ALS). In die maand gaan pater Tillemans en broeder Galiart op verlof. In december komt pater A. Verhage aan, die pater Thieman in Kimaam gaat opvolgen. Het salaris van de onderwijzers wordt gelijkgesteld met dat van de ambtenaren. Onkosten voor schoolgebouwen en administratie kunnen worden opgebracht. Het ziekenhuis wordt via de zusters/verpleegsters aan de Missie toevertrouwd.

Pater Grent wordt benoemd tot Apostolische Vicaris als opvolger van mgr. Aerts en te Wervershoof in Nederland tot bisschop gewijd (31 augustus).

II Het Binnenland

De uitbreiding vanuit Merauke

De jonge garde van de MSC in Nederland die zich voorbereidde om priester en missionaris te worden, interesseerde zich bijzonder voor die moeilijke Missie van Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea. Zij hield contact met de Pioniers ginds en volgde de pogingen van Vertenten om de stam daar te redden. Een van hen was de theologant Nico Verhoeven. In een van de brieven van Vertenten stond te lezen:

Nu pater Nollen (afgetreden als prefect toen mgr. Aerts was gewijd) niet terugkomt naar Nieuw-Guinea, hoop ik dat een andere jonge kracht gestuurd wordt, want het werk moet vooruit.¹

Dat dit de gedachte was van frater Verhoeven en dat hij zelf de man moest zijn die het werk vooruit moest brengen, vinden we bevestigd in een zinnetje van een interview met de emeritus bisschop Verhoeven in 1977. Daarin zegt hij:

Omdat ik altijd over Nieuw-Guinea gelezen en gespecht had, werd ik ook voor Nieuw-Guinea benoemd om de zaak een beetje in de lijn te krijgen.²

Hij werd priester gewijd in 1922 en kwam in november 1923 te Merauke aan en kreeg als eerste werkterrein het dorp Mbuti bij Merauke. Hoe hij de zaken zag vertelt hij zelf in dat interview:

Tijdens mijn studiejaren was het probleem altijd geweest: gaan we door of geven we Nieuw-Guinea op? Daar was zeventien jaar (1905-1922) niks te doen geweest. We hadden twee posten bezet, Merauke en Okaba. Daar kwam de oorlog bij (1914-1918), missionarissen konden er niet naartoe. En daar zaten die mensen toch maar voor niks. Mgr. Aerts werd bisschop, die is daar op bezoek gekomen en heeft gepraat met de paar missionarissen die er nog zaten en die heeft gezegd: "doorgaan, doorgaan!".

De mensen waren jagers; in de droge tijd kropen zij de bossen in, in de natte tijd kwamen zij naar de kust. Het waren dus trekkers, daar was niets mee te begin-

1 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea*, IVe periode, art. 2, p. 10. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

2 Bergh, H. van den, *Interview met mgr. N. Verhoeven*, 1977. Map Verhoeven, N. Archief MSC, Tilburg.

In bewondering voor zijn door J. Vernaux MSC geschilderde rasgenoot

nen. Je kon er geen school voor bouwen, want de kinderen namen ze mee naar het bos. De gebruiken van de mensen waren nogal vreemd, ook seksueel.³

Verhoeven vermeldt dat hij de Marind taal leerde van Vertenten:

Ik weet nog heel goed dat ik les moest geven. Aan pater Vertenten vroeg ik dan hoe iets te zeggen en die wist het wel, maar wist ook niet het waarom. Hij zei enkel: "Zo zeggen zij dat nu eenmaal." Ik ging lesgeven: "Je ziet van alles.... die boom, het gras, die hond, de zee." Die namen kon ik alle aflezen en dan vroeg ik maar: "Die hond, wie heeft die gemaakt? Tesesi dak kamit?" En dan gaf ik het antwoord: "Tuhan Allah dak kamit". Daar snapten zij niks van. Zij hadden helemaal geen Godsidee.⁴

3 Bergh, H. van den, *Interview met mgr. N. Verhoeven*, 1977. Map Verhoeven, N. Archief MSC, Tilburg.

4 Bergh, H. van den, *Interview met mgr. N. Verhoeven*, 1977. Map Verhoeven, N. Archief MSC, Tilburg.

In de *Annalen* schrijft hij hoe hij die mensen zag:

De Kajakaja is een self-made man. Minstens meent hij dat hij al dat vreemdelingengedoe missen kan, dat die alleen komen omdat zij honger hebben en er hier veel klappers staan. Als ge de Kajakaja hier door de straten van Merauke ziet lopen, recht en fier, fier op zijn land dat zo vruchtbaar is, fier op zijn klappers en zijn sago, fier op zijn gestalte die uitsteekt boven die van andere oosterlingen, fier op zijn wuivende versieringen, die werkelijk soms zeer mooi en goed kleden, ja, dan ziet men dat hij zich voelt, dat dit zijn land is, dat hij hier eigenlijk heer en meester is, al moet hij dan ook buigen voor de sterke hand van de Regering.

Die geweldige Kajakaja is gebroken, maar toch zie ik nog gaarne zo'n fiere opgesierde kop, die fiks en onbedwongen rondziet in zijn land, want zijn land blijft het, ook al wordt het hem ontstolen.

Of kan men het eigenlijk wel "land" noemen? De Kajakaja is self-made, maar zijn land is het ook een beetje. Zee is het niet, maar land is het in deze regentijd nog veel minder. In alle geval is het totaal onbegaanbaar.⁵

Hij zou het weten.

Verhoeven tekent zichzelf met het verhaal over de eerste Sacramentsprocessie op Nieuw-Guinea, zijn initiatief in zijn parochie.

In mijn parochie Mbuti is Jezus het eerst zegenend rondgetrokken. Het was een evenement op Nieuw-Guinea. De mensen wisten niet waar het heen moest; het gebed schoot er zo nu en dan wel eens bij in. Vooral bij de pastoor is er niet veel van bidden gekomen, maar werken (en die naam verdiende het ten volle) om er de orde in te houden. Het is geen kleinigheid een paar honderd Kajakaja's die nooit in de rij gelopen hebben, achter elkaar te krijgen. Heel het dorp had meegeholpen om te versieren; huis voor huis had zich klaargemaakt voor Zijn komst, en menig Kajakaja die zijn portie koppen indertijd heeft binnengehaald, heeft Hem met bloemen en slingers ontvangen.

Toen ik vóór ruim anderhalf jaar hier aankwam, was het effect van twintig jaar arbeid... één enkel kerkje waar Jezus voortdurend in dit land verbleef, en nu vinden we Hem reeds langs heel de kust en ontmoeten we Hem overal in Merauke, Mbuti, Wendu en Okaba en binnenkort in Wambi. Het nieuwe geslacht wordt zich zo meer bewust; dit was hùn feest, hùn plechtigheid, en nu niet in de stilte van de kerk, maar publiek tot aller belangstelling, niet alleen van de Kajakaja's, maar ook van al wat Europeaan was en Protestant of Islam in de omtrek. Want meen niet dat de oude maatschappij alles kalm zijn gang laat gaan! Twintig jaar hebben zij de strijd volgehouden, en nu ze merken dat een nieuwe geest leeft bij de jeugd en hun oude tradities onherroepelijk ten onder gaan, nu komt toch vaak dat heimwee naar de oude koppensnellerstijd weer boven. En deze Processie was een zo glorieuze uiting van de nieuwe maatschappij dat het niet alleen een gloriëtocht was voor Jezus, maar ook een propagandatocht, een

5 Verhoeven MSC, N., 'De self-made Kajakaja', in: *Annalen*, jg. 42, 1924, p. 223.

demonstratie van de jonge kracht, die geboren is en zich ontwikkelt op Nieuw-Guinea.⁶

Na het vertrek van pater Vertenten in 1925, werd Verhoeven benoemd tot waarnemend vicaris in Zuid-Nieuw-Guinea. Onder zijn leiding zal het missiewerk de eerste uitbreiding krijgen van de kust naar het binnenland. Het achterland van Merauke kwam allereerst onder zijn aandacht. Vertenten en Van der Kooy hadden al zorg voor de Marorivier, maar toen in 1914 de paradijsvogeljacht werd geopend, stichtte het Bestuur in 1918 een post aan de Midden-Maró: 'Torai', en in 1919 een post aan de Digul zelf: 'Osaka'. In 1924 werden deze posten opgeheven en een breder opgezette post gesticht in Muting aan de Boven-Bian.⁷

Naar dit gebied trok nu Verhoeven in januari 1925. Men stoomde door tot Torai. Bij de korte kennismaking valt op dat de mannen niet zo fors zijn als die aan de kust. De kleding is anders, vezelrokjes bij de vrouwen. Via Kweel naar Bupul, vervolgens te voet na een tocht van tien uur tot aan de Kumberivier, vandaar naar Muting. Een kampong met veel kinderen, maar ook veel zieken. In de buurt zit zestienhonderd man. Vroeg of laat zal hier een pastoor moeten komen.

In september maakt hij een tochtje naar de Kanum, ten oosten van de Maró. Het werd lopen en zwemmen, maar er waren zo weinig mensen dat daar geen werkterrein werd gevonden. Opnieuw naar Muting in oktober, nu via de Bian omhoog. De conclusie: hij vindt aan de Bian in totaal ruim 400 huizen en ongeveer 1300 mensen. Er zijn twee goede middelpunten: Misar/Kapifako en Boha/Kolam/Wan. In een loods te Muting werden 80 mensen aangetroffen van de Gabgab stam (Flyrivier). In Kapifako hadden mensen uit het Digulgebied (mensen van de Muyu stam) reeds 5 huizen opgetrokken. Aansluitend wordt de Kumberivier bekeken: te Kaveraw: 65 huizen, te Kari: 41, Bebri: 19, Wariw: 12, Wajao 35, Bad: 26, Senam: 25 en te Sarore: 40.

In de buurt zit de Gavur stam: 200 tot 300 man. De kleine dorpen zijn in de regentijd niet over land te bereiken. Er zijn veel kinderen, maar deze zijn moeilijk te verzamelen voor scholen op bepaalde plaatsen.⁸

Een lustrumjaar – 1926 – breekt aan, want in 1921 aanvaardde het Nederlandse Gouvernement te Batavia het plan van pater Vertenten met de goedkeuring van een subsidie voor vijf jaar. Pater Verhoeven maakte in april 1926 een reis van Merauke

6 Verhoeven MSC, N., 'Christus op Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 43, 1925, p. 225.

7 Baal, J. van, 'De bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren', in: *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, deel LXXIX*, jg. 1939, afl. 3, p. 340. (Verder geciteerd als *36 Jaren*.)

8 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea*, IVe periode, art. 2, p. 11. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Verhoeven MSC, N., 'Op tocht in Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 41, 1931, p. 55.

N. Verhoeven MSC

tot Wamal als voorbereiding van zijn aanvraag voor de verlenging van de subsidie. Hij juicht over wat er bereikt is. Hij schrijft:

In 1921, na vijftien jaar werken en tobben, geen enkele katholiek; nu na vijf jaar is ruim een vierde gedeelte van de gehele bevolking gedoopt of catechumeen. De gehele kust staat in bloei, hier meer, daar minder, maar overal gaat het vooruit. Gaande van Okaba naar Wambi kwamen mannen en kinderen me ophalen in de dorpen Iwolje en Makalin, dezelfde dorpen waar ik anderhalf jaar geleden voorbijkwam en niets zag dan zwijgend volk en zich verbergende kinderen. Nu is in elk dorp een school, Wambi's mooie nieuwe kerkje loopt zondags vol, ook een dorp waar ik twee jaar geleden nog geen enkele geklede zag. Hier lag de uiterste grens van het in 1921 opgezette plan; het leek toch al een utopie dat men in vijf jaren tijd de invloed tot daar wilde uitstrekken. En toch moest ik nog vijftien uur verder om de grens te bereiken van het gebied dat in die vijf jaar door de missie bezet werd.

De pastoor van Wambi, Th. Tijburg, merkte zeer terecht op: "Het volk staat hier voor een mysterie. De maatschappij is zo geheel veranderd in zo korte tijd, de jeugd ontgroeit zo geheel en al aan de oude Kajakaja's, ze staan zo machteloos om deze plotselinge stroming te remmen, zij zien zoveel nieuws wat zo geheel vreemd is aan hun oude begrippen, dat dit volk werkelijk voor een mysterie staat, het mysterie van de kracht van de Genade die plotseling zoveel sterker blijkt dan hun eeuwenoude adat."

Van Wambi zouden pater Tijburg en ik doorgaan naar Wamal, de uiterste tot nu toe bezette statie. Wegens de ziekte van pater Tijburg besloot ik met mijn jongens alleen verder te gaan, de zieke ging naar Wambi terug. Na een paar uren bereikte ik het eerste dorp van de Eromka mensen. Hier ontmoette ik de eerste mensen van Frederik Hendrik Eiland, het tot nu toe nog geheel onbekende gebied dat echter slechts een dagreis meer van hier verwijderd is. Wijn ik zo half het plan had om ook tot hun gebied door te gaan, stond ik erop kennis met hen te maken. Eerst kwamen ze op een afstand hier en daar om de hoek van een huis gluren, bang voor zo'n vreemde verschijning, maar het hoofd van het dorp dat zelf ook nog de vouwen in zijn eerste broek had, trok er op uit om ze bij elkaar te brengen en kwam met heel het troepje bij me aanzetten. En daar begon hij hun uit te leggen wat dat nu eigenlijk voor een toean was, dat ik een goed mens was en de mensen goede dingen leerde en voor de kinderen kwam en dat ze niet bang voor me moesten zijn en dat de toean later ook bij hen zou komen en dat ze op deze toean niet moesten schieten als hij in hun land kwam, enzovoorts. Wegens de hoge zee, kon er van mijn plan om verder door te gaan naar hun land niets komen, de golven waren te hoog voor hun holle boomstammen.

[...]

Die vijf jaren hebben hier dubbel geteld en het laat zich aanzien dat de volgende vijf niet minder zullen zijn, als er slechts middelen zijn om het werk uit te breiden.

[...]

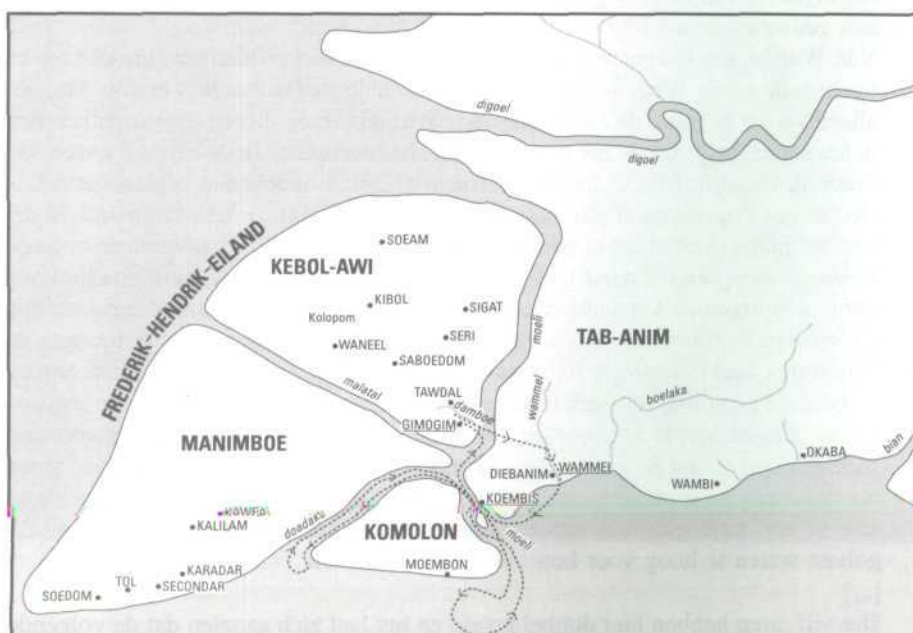
Nieuw-Guinea opent nog mogelijkheden genoeg; Frederik Hendrik Eiland dat nu eigenlijk aan de beurt is, is nog onbekend; de bevolking van de Boven-Bianrivier

wilde bij mijn laatste bezoek al een huis voor me gaan bouwen; en de grote Digulrivier zal weer bezet worden, zodat ook daar het gebied voor ons openligt.⁹

Frederik Hendrik Eiland

In juni van datzelfde jaar (1926) kreeg Verhoeven een nieuwe kans om Frederik Hendrik Eiland te bezoeken. Aan zijn reisverslag ontlene we het volgende.

Er blijkt een Chinees met een klein motorbootje vanuit Merauke naar Frederik Hendrik Eiland te zullen varen. Verhoeven gaat per fiets naar Wamal, kruipt daar op het bootje, en zit dagenlang in de regen. Ze bereiken Kumbis, een klein eilandje, maar Verhoeven kan er niet slapen door de muskieten. De volgende dag gaan ze weer de rivier op. Zij raken vast op een modderplaat, komen tenslotte los maar worden dan door de kolken omgedraaid en komen weer op zee terecht. Dan varen zij weer de rivier op, maar blijven aan boord slapen, bovenop elkaar in het twee meter brede bootje. 's Morgens hebben zij de stroom mee, maar al gauw weer tegen en om twaalf uur 's nachts zijn ze weer op hetzelfde Kumbis. Zij varen terug naar zee tot voor Mumbon. Maar de branding belet hen aan wal te gaan. Ze raken even vast op een zandbank, de hoge zee slaat hen los waarna het bootje achterwaarts van een hoge golf glijdt en het roer de bodem raakt. Stuurloos gaat het de zee weer op, de golven

Naar: Kaartje van de Verkenningstocht door N. Verhoeven.
De stippellijn geeft de route aan.

⁹ Verhoeven MSC, N., 'Een lustrum', in: *Annalen*, jg. 44, 1926, pp. 174-176.

beuken de luiken stuk. Dan twijfelt er niemand meer aan dat alles verloren is, zeker niet als ook nog de motor uitvalt. Zo goed en zo kwaad als het gaat wordt er olie bijgevoerd en aan het eind van een ellendige nacht komen ze weer op Kumbis, waar roer en zeil worden hersteld. Via de Muli bereiken zij het kleine riviertje de Dambu (op Kolopom zelf). Hier gaat Verhoeven van boord, de modder in tot het dorpje Gimogim. Daar krijgt hij informatie over het eiland: een zoom van modder, een hoge rand en middenin een moeras. Men geeft hem de namen van zestien dorpen. Dan gaat hij terug naar de Muli en aan de overkant van deze rivier slaapt hij in het bos op een brits waar het water onder staat. Te voet bereiken zij de Wamalrivier en in een paar Kajakaja prauwen zakken zij de stroom af tot Wamal. Dan verzucht Verhoeven: 'Al zat ik daar ook nog veertig uur van huis verwijderd, toch voelde ik er mij geheel thuis.'¹⁰

Tanahmerah

Terug van die reis, in Merauke, benoemde Verhoeven de nieuw aangekomen pater Drager voor Wambi en Wamal. Diens verhaal volgt verderop.

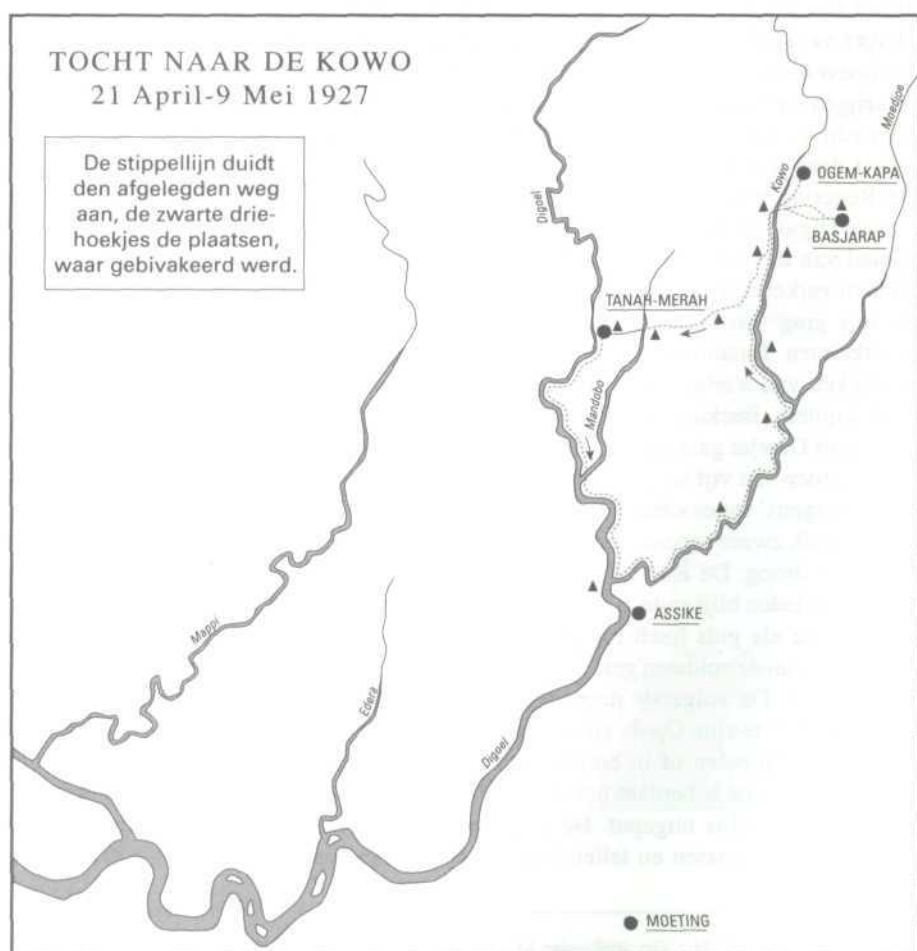
Verhoeven moest als de officiële schoolbeheerder de subsidies van de Regering loskrijgen en dit gelukte hem, ondanks heftige tegenstand vanuit het Bestuur, in 1926 voor één dorp aan de Boven-Maró: Bupul, en één aan de Boven-Bian: Muting. Hij moest daar zelf regelmatig naar toe.

De Regering was in 1926 begonnen om een interneringskamp op te zetten aan de Boven-Digul, te Tanahmerah. Verhoeven trok erheen in de hoop van daaruit het gebied van de twee grote zijrivieren van de Digul, namelijk: de Kao en de Muyu te kunnen verkennen en een mogelijke uitbreiding van het missiewerk voor te bereiden. De reis ging van Merauke via de Straat Marianne de Digul op. Op 10 april 1927 bereikt men Tanahmerah. Het interneringskamp is half klaar. Ingekort komen de indrukken van Verhoeven tijdens deze reis op het volgende neer.

Met kapitein Becking wordt een tocht naar de Kao- en Muyorivieren opgezet. Luitenant Dreejer gaat met de motor de Digul af naar de monding van de Kao (Kowo) en een groep van vijf soldaten en zes dragers zal over land gaan. Beide groepen zullen elkaar 'ergens' ontmoeten. Van de Kao uit zal men naar de Muyu lopen. Dit gebeurt 'onder vaak zware regens', het tentzeil lekt en in de drie volgende weken wordt men niet meer droog. De Kao-vaarders ontmoeten op de tweede dag mensen in prauwen die familieleden blijken te zijn van een van de jongens die Verhoeven uit het internaat te Merauke als gids heeft meegenomen. Tijdens het nachtelijk bivak op de oever wordt een van de soldaten gek en het lijkt Verhoeven raadzaam hem zijn geweer maar af te nemen. De volgende dag wordt het dorp van de jonge gids bereikt, maar het blijkt verlaten te zijn. Op de vierde dag komen zij in een meer bewoonde nederzetting met huizen op palen of in bomen en met veel tuinen. Maar 'tuinen' betekent hier: omgekapt bos dat is beplant met bananen en aardvruchten. Men verhuist na een paar jaar als de grond is uitgeput. De nederzettinkjes, bestaande uit twee huizen, liggen verspreid in de bossen en tellen twintig, dertig mensen.

10 Verhoeven MSC, N., 'Op zoek naar Menschen', in: *Annalen*, jg. 45, 1927, pp. 10-12.

Verhoeven voorziet al dat het missiewerk eerst dorpsvorming zal vragen. De ontvangst en de mensen zijn vriendelijk. Lucifers blijken het gewenste ruilmiddel en tabak. Nadat ze de Kao hoger zijn opgevaren geeft de motor het op. Verhoeven gaat de wal op, het bos in, op zoek naar degenen die te voet zijn vertrokken. De heuvels worden hoger, het bos is kil en vochtig. Hij bereikt Ogem-Kapa, daar hoort hij dat de 'voetgangers' niet daar, maar in Okde-Kapa te verwachten zijn, vlakbij de plaats waar de kapotte boot ligt. Hij moet terug, heeft geen eten bij zich, vergaat van de dorst, probeert water te koken en als dat niet lukt drinkt hij het water ongekookt, waarna hij bloeddiarree krijgt. Gelukkig komen de 'voetgangers' opdagen. Medicijn-

nen versnellen het herstel van Verhoeven en er wordt besloten om een doorsteek te maken naar de Muyurivier. Niemand weet de weg, maar van voorbijgangers horen zij dat er een varkensfeest gevierd zal worden in de richting van die rivier. Dat zal een mooie kans zijn om feestgangers van allerlei kanten bij elkaar te zien! Er zullen ook wel Muyuërs komen en dat zal de mogelijkheid geven om met hen na afloop naar de Muyurivier te gaan. Ook komt er een jongen voorbij het bivak die vroeger in Merauke is geweest. Hij spreekt goed Maleis en hij wordt nu de tolk en gids. Hij brengt hen naar het feest. Onderweg komen er ook nog twee meisjes naar hen toe die samen de jonge gids (uit het internaat van Merauke) om de hals vallen: het is hun broer! In de buurt van het feestterrein gekomen moeten zij halt houden omdat zij van de Kaozijde komen. De mensen van Muyu verblijven aan de andere kant van het terrein. Pas op het feest zelf komen de mensen bij elkaar, echter elkaar wantrouwend als 'menseneters'.

Het feestterrein staat vol bivakjes, maar Verhoeven en de militairen krijgen een heuvel achter een ravijn om veilig te verblijven. De volgende dag op het eigenlijke feestterrein zijn er een honderd man bij elkaar, allemaal zwaar bewapend. Ook de Muyuërs komen en de verwanten van de andere jongen uit Merauke. Er zijn tenslotte wel duizend mensen bij elkaar. Verhoeven en zijn gezelschap leren de knokkelgroet en hij moet aan een pijp roken (waarna een hoestbui volgt). Telkens voeren de groepen een intreedans uit, waarna hun aanvoerder een redevoering houdt: elkaar niet bejijlen en van elkaars vrouwen afblijven. Hierna volgt dan weer een dans, nu met stukken varkensvlees op de schouders. Ook 's nachts is er dans en gezang met trommen die indrukwekkender klinken dan die van de kust. Het eten raakt op en zij moeten terug, niet naar Muyu, maar naar de motorboot: een tocht door de bossen en watervlakten waarbij de bloedzuigers 'de grote plaag' blijken. Na vier dagen is Verhoeven dan weer in Tanahmerah.¹¹

Wambi – Wamal

Zoals gezegd werd pater Adrianus Drager voor Wambi benoemd. In augustus 1926 kwam hij bij pater Geurtjens te Okaba aan. Daar was de Bestuursassistent, de heer Lebelauw, een 'verdacht protestant'. Met hem gingen Drager en Piëtte van Wambi naar Wamal. Piëtte zou er hout verzamelen voor broeder Van Santvoort die, wanneer hij klaar was te Domandé, een pastorie zou gaan bouwen te Wamal. Elke maand (tot 1932 toe) ging Drager naar Wamal op de 'nooit genoeg te prijzen' fiets; hij had de zorg voor de scholen in Jowid en Dokib en Wamal. Hij doopte er de kindertjes. Piëtte werd overgeplaatst naar Merauke omdat broeder Joosten naar Kei opgeroepen werd.

De jonge Drager kreeg te maken met ruzies onder zijn goeroes, met ruzies van goeroes met ruilers en met de bouw van een hospitaaltje te Wamal. Hij protesteerde,

11 Verhoeven MSC, N., 'Naar het hartje van Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 45, 1927, pp. 220-248 en jg. 46, 1928, p. 29.

Verhoeven MSC, N., 'Menschen eten aan de Digoel', in: *Annalen*, jg. 46, 1928, p. 108.

Adr. Drager MSC, Wambi

R. Rievers MSC, de opvolger van pater Drager in 1935

want het Bestuur liet op zondag werken. Bovendien werden in dat ziekenhuisje twee protestantse verplegers geplaatst, die zich nogal met de kampong bemoeiden. In december 1927 dook Drager het binnenland in en bezocht hij Po-épe, Laulau en Welbuti. Het kindertal was er te klein om met scholen te beginnen, maar tot zijn spijt moest hij meemaken dat de Zending zich daar later overal vestigde.¹²

De Bestuursambtenaar Lebelauw hielp goed om te verhinderen dat de 'gekleden' hun kleren weer uit deden en zich opsierden en hij liet een brug maken over de grote modderwal voor Wamal. Broeder Van Santvoort maakte een huisje klaar te Jowid en zou met de kerk in Wamal beginnen. Er brak daar echter brand uit en drie toko's, het hospitaal en de school gingen in vlammen op. Van Santvoort bouwde een voorlopige school, daarna een definitieve. Daarna maakte Drager een nieuwe verkenningsstocht, nu naar Bibikem aan de Straat Marianne.

De positie van Drager in die jaren is niet die van Tijburg, de pionier-pastoor. Drager heeft telkens te maken met de ruilers en met Lebelauw. Hij weet er steeds het fijne van: de Chinese ruiler, Manis, bedriegt de mensen, doet mee aan hun oude praktijken, wordt om zijn schulden verjaagd, maar komt toch als tolk bij het Bestuur weer terug. Lebelauw zegt nu eens dit en ontkent het dan weer, zegt dan weer dat en draait er zich weer uit. Maar gelukkig kan Drager een groot feest vieren: de kerk in Wambi is klaar! Hij vertelt:

De kampong gaat op jacht voor het feest, de politie maakt de weg schoon, de Bestuursambtenaar Lebelauw zal komen. De mensen maken een grote sagokoek. Wamal en de Eromka dorpen komen aan. 's Avonds is er al dans, zoals bij alle grote Kajakaja feesten. 's Morgens is er optocht vanaf de pastorie naar het feestterrein. De bisschop is gekomen, er is een plechtige Hoogmis, de bisschop dient het H.Vormsel toe en daarna begint de uitdeling van oliebollen waarmee ettelijke blikken gevuld zijn. Dan volksspelen: pop slaan, touw eten, geld happen, zak lopen. Om vijf uur Lof en daarna de grote dans, waarvoor ook Okaba en Sangasé gekomen waren.¹³

Een maand later: Kerstmis te Wambi. De mensen hadden er lantaarns gemaakt voor de Nachtmis in de kerk (vierentwintig stuks), waardoor het ontzettend warm was in de kerk. Bovendien was het er propvol en de ramen moesten dicht blijven vanwege de vele muskieten. 's Morgens doopte Drager acht meisjes. De ouders hadden haar wel 'majubti' (aangevlochten) willen laten, maar de goeroe had op een goede dag tegen de wil van de ouders in, de majubti afgeknipt. Omdat hun dochters toen toch 'gekleed' waren, lieten de ouders het doopsel maar toe.

Elk jaar hield men – meestal in Merauke – de 'Conferentie', de samenkomst van de missionarissen. Zelden staan er artikeltjes van een broeder in de Annalen of de

12 Drager MSC, Adr., *Wambi-Geschiedenis*, p. 17. Archief MSC, Tilburg.

13 Drager MSC, Adr., *Wambi-Geschiedenis*, p. 21. Archief MSC, Tilburg.

Almanak, maar over de Conferentie van 1928 geeft broeder Toon Piëtte zijn indrukken. Tevens vertelt hij dan weer iets over het werk van de MSC broeders:

Het is Conferentie geweest hier te Merauke. Van verre zijn ze gekomen, onze dappere pioniers. Heerlijke dagen waren het voor ons te Merauke, waar het anders ook altijd hetzelfde is. Veel werd er verteld, hartelijk werd er gelachen op die dagen en het doet goed weer eens als confraters bij elkaar te zijn. De pastoors Geurtjens en Drager kwamen per fiets. Aan bandenpech had het natuurlijk onderweg niet ontbroken, zodat er weer flink gelapt moest worden eer ze "heelhuids" terug konden. Broeder Van Santvoort kwam te voet; ook hem had het aan miserie niet gemankeerd en het scheelde maar heel weinig of onze goede broeder Hendrik was "voor de krokodillen" geweest. Die ongere beesten hadden al gauw gezien dat ze aan hem een flink kluijfe zouden hebben. Hartelijk werd broeder Hendrik ontvangen: de grootste sloffen werden voor de dag gehaald, want och arm... zijn voeten...! wat hadden die ervan gelust. Na de spoedige verzorging en de nodige versterking die men na zo'n tocht wel nodig heeft, was onze broeder Hendrik weer gauw helemaal het ventje en het deed hem goed Merauke weer eens te zien na anderhalf jaar gezworven te hebben langs de kust van dorp tot dorp tot op de verste posten. Hard heeft hij gewerkt: hij bouwde onder andere een mooi huis te Wamal, kleinere te Dokib, Jowid en Welap en tot slot een mooie nieuwe kerk voor pastoor Geurtjens, wat een juweeltje moet zijn niet alleen voor Okaba maar voor heel de kust en waar de Pastoor wat fier op is. Na veertien dagen in de hoofdstad Merauke geweest te zijn, is broeder Hendrik weer vertrokken naar de kust om daar zijn werk voort te zetten.

Onze confraters zijn nu weer naar hun verre staties, waar ze echt missionarisch werk hebben: Kajakaja's brengen tot O.L.Heer.¹⁴

Het *Dagboek van Merauke* vermeldt voor 1929: Een schoolinspectie van Verhoeven in het Mutingse. Het Boven-Biangebied is daar nu geheel met scholen bezet. Geurtjens gaat voor enkele maanden te Muting de taal bestuderen. Het eerste huwelijk van Papoea's vindt plaats in de kerk van Merauke. De definitieve overname van de plantage Kolam-kolam van de 'Maatschappij Kelapa' komt tot stand.¹⁵ Deze komt onder broeder Van Santvoort te staan. In november verschijnt dan de hulpprediker Hessing om Zendingmogelijkheden te bekijken.¹⁶

Maar ver buiten Merauke werd een belangrijke uitbreiding voorbereid. Verhoeven had al laten horen: nu is Frederik Hendrik aan de beurt. Zijn eigen eerste poging om daar binnen te komen kostte hem bijna het leven, zoals verteld is. In februari 1929

14 Piëtte MSC, broeder A., 'Van Nieuw-Guinea's Zuidkust', in: *Annalen*, jg. 46, 1928, p. 274.

15 Deze kwestie is besproken in: Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, I, De Pioniers. Kampen, 1992, p. 260.

16 Hessing beschreef zijn 'Eerste indrukken' in de *Zendingsbode*, maart 1930. H. Geurtjens MSC gaf daarop zijn commentaar: 'Scheeve indrukken omtrent het Land der Kaja-kaja's', in: *Koloniaal Missietijdschrift*, jg. XIII, 1930, p. 290.

echter nam pater Drager vanuit Wambi-Wamal het initiatief om naar Komolom (het eilandje in de Straat Marianne) en naar Kolopom (het vasteland) te gaan. Drager vertelt in zijn *Okaba-Geschiedenis* over die reis het volgende:

28 Februari 1929 vertrokken de Bestuursassistent Lebelauw en ik voor mijn eerste Frederik Hendrik Eiland reis. Het Bestuur had nog geen motor (= boot) en wij vertrokken per Kajakaja prauw van Wamal naar Komolom. Een Chinese ruiler werd daar onderzocht. Bewezen werd dat hij sloeg, met een geweer dreigde en de mensen in een soort "boei" opsloot, alles omwille van zijn koprapbrengst. Zijn pas werd ingetrokken.

Lebelauw zelf voerde een proef-aanslag in voor de belasting. Hij zei: "Als ze maar vijftwintig klappers kunnen betalen, pastoor, dan voelen ze zich toch kinderen van de Compagnie." De bevolking op Komolom bedroeg tweehonderdvijfennegentig zielen, twaalf mannen hadden twee vrouwen en één had er drie. Er zouden familiewoningen worden gebouwd, maar Lebelauw was bang om de jongelingshuizen af te schaffen. Na een nacht overgebleven te zijn in Kumbis, kwamen we in Kimaam aan. Daar zaten drie handelaars en op heel Kolopom zaten er tien. Sommigen zaten er pas één jaar en waren toch al "getrouwd". Kimaam bestaat uit honderdeenentachtig zielen en Mambum, daar kortbij, uit honderdzeventien. We bereikten Kodar, Teri en Sabudom, maar kregen heel weinig mensen te zien. De ruiler Paliama vertelde dat bij een huwelijk de clangenoten van de man geen toegang hebben tot de bruid (zoals bij de Marind), maar dat de trouwrijpe jongeman al vroeg vrij omgang heeft met zijn verloofde en deze ook aan anderen afstaat. [...]

Niet lang daarna ging Lebelauw met een politieman van Merauke weer naar Komolom om de mannen op te halen die de getuigen waren van de mishandelingen door de Chinese ruiler gepleegd. Zij moesten dan maar dagen en dagen lopen naar Merauke. De ruiler kreeg vijftien maanden gevangenis.¹⁷

Het zijn telkens kleine feitjes, mozaïeksteentjes in het grote geheel die het dagelijkse werk van Drager tekenen. Een doopfeest in Wamal, de inwijding van de nieuwe kerk daar – het werk van broeder Van Santvoort – en daarbij het bezoek van Tijburg, Goossens (uit Kei) en Geurtjens.

Op 23 november 1929 komt Geurtjens per fiets naar Wamal om met Drager een tocht te maken naar Frederik Hendrik Eiland. Wij geven zijn verslag over deze tocht in het kort weer. Ze gaan over zee in een uitgeholde boomstam 'als een spie vastgeklemd' en worden gaar gestoofd door de zon van boven en het weerkaatsende water beneden. Te voet bereiken zij de Straat Marianne, steken die over in een paar kleine kano's en varen dan de Damburivier op. Frederik Hendrik lijkt een platte schotel met er omheen een hogere rand die met oerwoud is begroeid en binnen die rand een groot

17 Drager MSC, Adr., 'Geschiedenis van Wambi', in: *Okaba-Geschiedenis*, p. 7. Archief MSC, Tilburg.

Drager MSC, Adr., *Verslag van de reis naar Frederik Hendrik Eiland, maart 1929*. Map Okaba-Kimaam-Wamal. Archief MSC, Tilburg.

moeras, een binnensee met eilandjes erin, kunstmatig opgespit rond aanwezige kernen. De daghutten zijn enkel bladerdaken op poten, de nachthutten lijken op grote bijenkorven. Rond Kimaam liggen tuinen. Het is nu de droge tijd en vanuit Kimaam loopt het pad als een ploegvoor door het droogliggende moeras waar het dichte biezembos boven hun hoofden uitsteekt, en waar een 'benauwende weeë wasem' hangt.

Zo komen zij bij de Mambumrivier. Die is hier een brede poel en moet per kano worden bevaren. De bootsman boort door het groene tapijt van kroos, wier en waterplanten, tot Kodar. Dit eilandje, een paradijs van weelderige plantengroei, bestaat uit tientallen strookjes land waartussen kanaaltjes liggen. De mensen zijn er schuw, maar zij worden door het hoofd van Kimaam 'tot rust geschreeuwd', waarna zij zich wat gemoedelijker gaan gedragen. Vroeger kwam Wamal tot hier om te snellen en nog snellen de dorpen onder elkaar. Bij de hutten staan rijtjes biezen zakken die zijn gevuld met iets als meel dat is bereid uit een houderige wortelsoort. De vrouwen vissen er met schepnetjes. Geurtjens merkt op dat de Kolopommers op de Marind lijken, maar hier dragen de vrouwen 'rouwmantels'.

Ze maken nog een uitstapje naar Jeobi en Webu, maar alle mensen blijken gevluucht. Via de Straat Marianne varen zij naar Ilwajab en vandaar komen zij terug in Wamal.¹⁸

In december maakt Drager vervolgens nog een verkenningstocht van Wambi uit naar het binnenland van de Boven-Bulaka. Hij vindt er heel kleine groepjes en denkt nog niet met scholen te kunnen beginnen.¹⁹

De zegen van een concurrentie

Na het Zilveren Jubileumfeest te Merauke kwam Hessing terug met acht onderwijzers (24 mei 1930). De Missie zag wel dat de Zending hulp zou krijgen van de ruilhandelaren in de dorpen. Er waren er al wel een zeshonderd, en onder hen waren zeer veel protestantse Ambonezen en Timorezen. Zij kenden de taal van de Marind en de levensgewoonten van de bevolking en zaten op de plaatsen waar de Missie maar zelden kon komen. Ook onder de ambtenaren van Nederlands-Indische oorsprong lag dat zo.

Aan deze komst van de Zending was wel het een en ander voorafgegaan. Nederlands-Indië werd van Nederland uit – via Batavia – bestuurd. De Regering die stond voor 'orde en rust' had bij haar bestuur ook de grote zorg de katholieke en protestantse vechtersbazen uit elkaar te houden. Zij kon geen dubbele zending in eenzelfde gebied toelaten. Voor Nieuw-Guinea werd in 1912 een scheidingslijn bepaald. De lijn liep van onder de Etnabaai tot aan het toenmalig Engelse gebied (nu Papua New Guinea).

18 Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermenschen*. Roermond-Maaseyck, 1934, p. 98.

Drager MSC, Adr., 'Naar het Venetië van Nieuw-Guinea', in: *Almanak*, jg. 42, 1932, p. 46.

19 Drager MSC, Adr., 'Op zwerftocht', in: *Annalen*, jg. 47, 1929, p. 54.

Drager MSC, Adr., 'Een kindje koopen', in: *Annalen*, jg. 48, 1930, p. 146.

Boven die lijn zou de Zending werken en daaronder de Missie (Artikel 123/177). In de vorige eeuw vormde het protestantisme de sterkste partij in het Nederlandse bestel. En daarom meende de Zending dat zij overal, ook zonder verlof, haar geloof kon verbreiden. Bovendien erkende het Bestuur de aanstelling van inlandse leraren die voor een bepaald gebied benoemd en gesalarieerd werden. Het ressort van de Predikanten-Voorzitters-van-de-Commissie-Hulppredikers strekte zich ook uit over het Gouvernement van de Molukken en daarom behoorde Nieuw-Guinea tot de werkring van dat ressort. Reeds in 1919 kregen Merauke en Okaba een inlandse leraar. Nu lag de zuidwestkust – Mimika – onder de scheidingslijn en in 1927 begon de Missie daar haar werk. Maar bóven die lijn lag in de Vogelkop Fakfak. Daar mocht de Missie alleen tijdens een toegestane dienstreis haar katholieken bedienen. In 1894 had de Jezuïet pater Le Cocq d'Armandville daar mensen gedoopt. In 1904, 1905 en 1910 was pater M. Neijens op dienstreis daarheen geweest. Hij had de Gouverneur-Generaal zelfs gevraagd om daar een missiestatie te mogen openen. Als antwoord daarop kwam in 1912 die bepaling van de scheidingslijn, in casu een afwijzing voor Fakfak. De katholieken van Fakfak onder aanvoering van Bapa Suni waren echter in 1927 naar Kei gegaan om een pastoor te vragen om bij hen te komen wonen. Dit verzoek werd voor mgr. Aerts, de bisschop, de aanleiding om de kwestie van de scheidingslijn opnieuw in Batavia aanhangig te maken. Op 12 juli 1928 werd er een conferentie gehouden tussen Bestuur, Zending en Missie onder het voorzitterschap van de Resident van Ambon. De kwestie ging op de eerste plaats over de toelating van de Missie in West-Nieuw-Guinea. De Missie eiste onbeperkte openstelling van West-Nieuw-Guinea. De Regering te Batavia had verklaard dat de scheidingslijn inderdaad opgeheven was, maar dat toelatingsverlof nodig bleef. De Zending dreigde over te komen naar Zuid-Nieuw Guinea als de Missie de scheidingslijn forceerde. Pater De Jong werd benoemd voor Fakfak en de Zending stelde: wanneer mgr. Aerts de goeroes terugtrekt uit Fakfak, zal de Zending niet beginnen in Mimika en zelfs de goeroes uit Merauke terughalen, maar zo niet dan zal de strijd in Mimika hevig zijn: naast iedere katholieke goeroe zal een goeroe van de Zending geplaatst worden. Mgr. Aerts liet zich niet intimideren en liet door zijn afgevaardigde te Batavia verklaren dat de Missie alle consequenties op zich nam. De Zending kwam naar Merauke en naar Mimika.²⁰

Over deze wedloop tussen Missie en Zending bestaat een goed verslag van de theologiestudenten MSC in Nederland, die de gebeurtenissen nauwkeurig hebben bijgehouden.²¹

Het is goed zich even te herinneren onder welke moeilijke omstandigheden deze wedloop heeft plaatsgehad. Beknopt weergegeven zegt Verhoeven:

20 Vriens, MSC, Adr., *Fakfak, onze Missie op West-Nieuw-Guinea*. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

21 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, Ve periode*. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Lijfelijk gesproken is Zuid-Nieuw-Guinea tropisch laagland met malariakoorts en voor iedereen. In de natte tijd is het een broeinest van muskieten en bloedzuigers. Reizen betekent: te voet over voetpaadjes door vochtige bossen of in de holle boomprauwen over rivieren en moerassen, honderden kilometers, overnachten in de openlucht, levensonderhoud meenemen, gevaren ter zee, gevaren ter land, ongedierte en de omgang met vuil, naakt volk. Geestelijk is men een eenzame, collega's ziet men zelden, gesprekken met de bevolking blijven bij jagen, vissen en hun behoefte aan tabak. Wij begrijpen hen niet en zij ons nog minder. Breng hen maar eens onderlinge liefde en barmhartigheid bij. Zij zijn enkel verbaasd dat de missionaris zo gek is om zich voor hen uit te sloven.²²

Naast de missionaris staat de onderwijzer (goeroe) als catechist. Zij kwamen uit Kei en Tanimbar en wij zullen zien wat die jonge gezinnen hebben ervaren bij hun komst naar het binnenland van Nieuw-Guinea. Een huis was er niet voor hen, zij bouwden een bivak; de taal kenden zij niet, zij moesten die zelf oppikken; de levensgewoonten van de mensen waren hen vreemd en veel in de oude adat vervulde hen met afschuw. De mensen konden het verschil in godsdienst bij Missie of Zending niet zien; zij zochten hun eigen voordeel. Heel dit proces vond plaats onder het gezag van het Nederlandse Gouvernement, dat de neutraliteit van de ambtenaren wel voorstond, maar niet in de hand kon houden.

De grote lijn van de 'wedloop'

Allereerst streek de Zending neer in het kustgebied, maar al werden daar aanstonds door hen een vijftal schooltjes bezet, de berichten die daarover binnenkwamen waren voor de Missie niet erg alarmerend. De kinderen keerden allemaal weer spoedig terug naar de missieschool. In augustus 1930 had de Zending alles bijeen hoogstens 15 Kajakaja kinderen op school.

Om een beeld te krijgen van de moeilijkheden die ontstonden door de komst van de Zending, ontleen wij de feiten aan de *Levensbeschrijving van Goeroe Edmundus Ulukyanan*, verteld door zijn dochter Maria (zuster Norberta).

Edmundus kwam met zijn broer Filippus in 1932 van Kei naar Merauke, waarna hij in Sangasé werd geplaatst. De goeroe daar kon het niet volhouden tegen de goeroes van de Zending. Hij woonde in een klein optrekje dat lekte en kon geen kind op school krijgen. Edmundus ook niet. Tijdens zijn dagelijkse wandelingen door het dorp werd hij uitgescholden. Onder het eten gooiden de mensen de njora het gezicht vol zand. Vroeg de njora om een klapper, dan plukten zij een jonge klapper en wreven de bast in met zand, zodat die er oud uitzag. Zij wilde terug naar Kei want zij was bang dat zij met man en kinderen zou worden vermoord. Maar Edmundus zei: 'God is de allergrootste, Hij zal ons niet vergeten. Wij zijn Zijn apostelen. Misschien is dit de weg waarop God ons wil beproeven.' Hij begon met een tuin en nam een verwaarloosd kind uit de kampong in zijn huis op tot het genezen was.

22 Verhoeven MSC, N., 'Het offer van de Missionaris', in: *Het Missiewerk*, 1936, p. 241.

Toen de Zending in Alatep een heel mager feestje had gegeven, kocht hij van zijn eigen loon volop rijst en ging hij op jacht, en toen de feestgangers hongerig terugkwamen sloeg hij op de gong en gaf zijn feest. 'De ouders gingen nadenken en kwamen hun kinderen naar zijn school brengen.' Hij verzorgde zieken, oudjes en weeskinderen, gaf de schooljeugd te eten, maakte een grote visfuik en verkocht de gevangen vis en kocht stof voor kleding voor de schoolkinderen. Dit alles veranderde de mentaliteit. De mensen in Sangasé gaven de goeroe de Marind naam Gebse en de njora de naam Mahuze. Hun kinderen werden elk door een bepaalde familie bijzonder bedacht.²³

Toen pater Drager na het grote feest in Wambi was teruggekeerd, had hij onmiddellijk Filippus Ulukyanan voor het eilandje benoemd. Daarmee was hij in het verre westen de Zending vóór, die al een schooltje voor die plaats had aangevraagd. Het optreden van deze goeroe komt later ter sprake. In april 1931, 'n half jaar later, bezette Drager de zuidkust van het grote eiland Kolopom, door op de zuidkust een goeroe te plaatsen in Konerau. Bij die gelegenheid werden door hem de dorpen op de zuidwestpunt: Kladar, Sabon en Wan ontdekt. Tevens plaatste hij een onderwijzer op de westkust van het vasteland te Bibikem, omdat van daaruit de oversteek werd gemaakt van de Straat Marianne om in het dorp Kimaam op Kolopom te komen. Boven Kimaam had het dorpje Téri zelf al voor een goeroe gezorgd door bemiddeling van een ruilhandelaar. Dat hier altijd gevaar bleef dreigen blijkt wel uit het feit dat de inlandse leraar van Merauke aanstonds naar de streek van pater Drager trok toen hij deze op de boot had zien stappen voor een verlof op Kei. De goeroe van Téri werd gevraagd voor de drie dorpen in de nabijheid te zorgen. Toen het dreigde dat de Zending er een school zou gaan bouwen, werd ook de kampong Kalwa bezet. In Téri zelf gingen al honderddrieënvijftig kinderen naar school. Kalwa kreeg een goeroe die ergens anders was afgezet! Hij was hier nodig voor de goede zaak! Terug van zijn verlof bracht Drager drie Tanimbarese goeroes van Kei mee om Frederik Hendrik Eiland verder te bezetten. Bij het bezoek van de paters Geurtjens en Drager in november 1931, bleken deze Tanimbarezen juist niet de echte helden te zijn. Die van Sabon en Kladar hadden hun toevlucht gezocht bij hun collega in Konerau, waar zij zich samen veiliger voelden temidden van dit volkje dat nog echt koppensnellersbloed had. Eind 1931 kwam pater W. Thieman naar Wamal en ondanks pogingen van hem slaagde de Zending er toch in Nakias, Kiwalan en Imahui te bezetten. De Zending was aldus reeds helemaal doorgelopen tot onderaan de Digul en het gevaar was niet denkbeeldig dat zij van Ilwajab uit over de Prinses Marianne Straat naar Frederik Hendrik Eiland zou oversteken. Thieman bezette daarom op zijn eerste zelfstandige tocht Ilwajab. Zo was Frederik Hendrik praktisch een afgesloten gebied geworden.

23 Ulukyanan, Maria (zuster Norberta), *De levensbeschrijving van Goeroe Edmundus Ulukyanan* (1987). Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Het middengebied lag bij de Bian en de Kumbe. Hoeboer was wel aangekomen, maar moest terug naar Makassar voor een blindedarm-operatie. Hij kwam fit terug in augustus 1931. Verhoeven zelf bracht hem naar Muting.

Maar elders was de Zending een slag voor. In mei aangekomen in Merauke, bezette zij reeds Saror aan de Beneden-Kumbe. De Missie plaatste nu goeroes te Senam, Bad, Senegi, Wayau, Kari en Kaverau. De Zending nam aan de Boven-Bian: Mangis, Wan, Wello en Tepas en opende te Muting naast de missieschool een eigen school. De Missie zag dat zich aan de Boven-Bian, boven Muting, mensen van een andere stam gevestigd hadden, afkomstig uit het Boven-Digulgebied. Daarom kregen Kapifako en Mandum een goeroe.

Het oostelijke gebied lag aan de Marorivier. De Missie was sinds 1930 al gevestigd in Torai, Kweel en Bupul. Naast Torai ligt Erambu. De Zending gaf het een goeroe. Evenzo kwam er een van de Zending in Samuting, dichtbij Bupul. De Missie 'redde' Kékayu, de Zending Dijeruk.²⁴

De komst van de Zending stichtte verwarring onder de bevolking. Wel had de *Missie met de financiële steun van het Gouvernement (het plan Vertenten, 1921)* haar taak intensiever aangepakt, maar het was te vroeg om van de Kajakaja's een zelfstandige keuze te verwachten, zeker niet in het binnenland waar de Missie zelf amper begonnen was. De Zending kon profiteren van de ontevredenheid van de bevolking met de bemoeienissen van het Bestuur en de Missie in hun dorpen. Op plaatsen waar deze instanties gehuchten bijeen getrokken hadden, wilde telkens een deel van het nieuwe dorp terug naar de oude woonplaats. En daar kregen zij een 'goeroe Ambon' aangeboden. De Missie wilde de mensen leren werken. De mensen hadden de pest aan de 'herendiensten'. De Zending beloofde 'werkeloosheid'. De ~~Missie eiste monogame huwelijken en de Zending stond bigamie toe.~~ De moeilijkheid lag direct praktisch in het feit dat de Zending onmiddellijk met dopen begon en 'doopbriefjes' uitdeelde, terwijl de Missie daarvoor een lange voorbereiding vroeg. Juist dat 'doopbriefje', in het Maleis 'surat' genoemd, was zo bedenkelijk omdat de mensen alleen de term 'surat pemerintah', de brief van het bestuurskantoor, kenden en dat betekende altijd een 'hoog bevel'. De Missie had van het begin vooral met de topleiding van het Nederlandse Bestuur zo goed mogelijk samengewerkt, maar het Bestuur had zijn apparaat geleidelijk uitgebreid met ambtenaren die van de andere eilanden afkomstig waren. Van hen waren velen protestant. Juist deze figuren begonnen buiten of vaak middels de dienst hun invloed te gebruiken om de Zending in het zadel te helpen. De missionarissen konden langs de dorpen rennen, maar de lokale ambtenaren bleven ter plaatse. Er werd gedreigd met de 'boei' (de gevangenis) en de mensen werden bang. Tegen een dergelijk optreden van die ambtenaren

24 Vriens MSC, Adr., Zuid-Nieuw-Guinea, *Ve periode*, pp. 23-25. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

heeft de Missie fel geprotesteerd en van die ambtenaren zijn er ook ontslagen omdat zij niet 'neutraal' gehandeld hadden.²⁵

Zulk een protestbrief van pater Verhoeven illustreert de situatie met feitjes. De brief heeft betrekking op het optreden van de protestantse Bestuursassistent van Muting. Verhoeven schrijft:

Bij mijn bezoek in begin september 1930 kwamen 's avonds een twaalfstal jongemannen bij me die vroegen of ik niet helpen kon om de Bestuursassistent (B.A.) uit Muting weg te krijgen. Deze vraag werd me ook in andere dorpen gedaan. Het dorpshoofd van Muting staat geheel onder invloed van de Bestuursassistent. Het hoofd heeft de kinderen gedwongen om naar de Ambonschool te gaan, getuige Aino, Olamba en Benang. Tot datzelfde hoofd heeft de B.A. gezegd dat de Ambon-gezinden, als zij iets misdeden er genadig af zouden komen, maar de Missie-gezinden zouden zwaar gestraft worden. De B.A. getuigde in het publiek dat het goed was dat alle kinderen overliepen, daar de pastoor alle dorpen maar bezette. Het dorpshoofd van Mangis was opgeroepen om te Muting de zaken van de Ambongoeroe te komen halen en ze naar Mangis te brengen, terwijl er reeds een Missiegoeroe in die kampong was. Hij werd onderweg door de mandoer en het hoofd van Boa overgehaald om terug te gaan en zo geen herrie te krijgen in zijn kampong met de twee goeroes. Door de B.A. werd toen gezegd dat als zo iets nog eens gebeurde, die mandoer ontslagen of gestraft zou worden en het dorpshoofd van Boa, die enige tijd later een vonnis kreeg om een andere reden, werd duidelijk aangezegd dat het vonnis ook was wegens het overhalen van het dorpshoofd van Mangis om geen goeroe-Ambon te gaan halen.

De Ambonschool te Muting werd op bevel van het Bestuur gebouwd. Mensen die bij ons in het gebed kwamen, gingen daaraan werken omdat zij bang waren. Bij mijn bezoek trof ik de Oppas in het dorp om de mensen te roepen voor die schoolbouw, terwijl zij een eigen schoolgebouw hadden, waar hun kinderen toen weer ter school gingen. Het optreden van de B.A. was volgens algemeen oordeel van de goeroes gericht tégen de Missie. Aan het dorpshoofd en de mandoer van Kweel zei de B.A. dat de pastoor de mensen bedriegt en hun een timmerman in plaats van een onderwijzer gestuurd heeft, terwijl de door ons daar geplaatste goeroe de verklaring van geschiktheid heeft van de inspecteur van onderwijs en negen jaren dienst. Aan die lui werd ook opgedragen om alles wat ze van de pastoor of goeroe te horen kregen terstond aan hem te komen melden, anders kregen zij de boei.

Na het vertrek van de pastoor uit Muting gingen alle kinderen weer naar de Zendingschool over. Niet alleen werden zij bedreigd als zij naar de Missieschool gingen, maar zij mochten dan ook niet meer in het gebed komen.²⁶

25 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, Ve periode*, p. 27. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

26 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, Ve periode*, p. 29. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Aan de Maro bleven de dorpen Torai en Erambu door goeroe Tuyu, en het dorp Bupul door goeroe Fofid de Missie trouw.

Maar aan katholieke zijde wist de Missie met name bij de Keiese goeroes wat 'vechten' was. Een extreem voorbeeld volgt hierna, opgetekend bij een interview met de dochter van de betreffende goeroe, Filippus Ulukyanan, Victoria genaamd. Zij vertelde dat toen haar vader in Merauke aankwam en door de Missie voor Komolom werd benoemd, het Bestuur hem de pas weigerde. 's Nachts echter voer hij met een koprahandelaar naar Wamal. Hij charterde wat jongelui en met hen bereikte hij Komolom. Toen hij daar zag dat de protestantse goeroe niet thuis was, kroop hij in diens huis en bouwde hij snel een eigen onderkomen. Met kleren en tabak kreeg hij de mensen aan zijn kant en toen de wind hevig opstak trok hij het huisje van de protestantse goeroe omver. Die kwam thuis en hoewel hij niets kon bewijzen bedreigde hij Filippus. Deze ging met zijn slachtmes op de man en zijn vrouw af, die nog net op tijd de deur dicht smeten. Woedend stak Filippus toen zijn mes in het zand voor de deur. De protestantse goeroe dekte die plaats af met een blik en vertrok met zijn vrouw naar Merauke om te klagen. Na enige tijd kwam de Controleur, maar Filippus had intussen zijn school en tuin voor elkaar. De kinderen waren keurig gekleed en konden het Wilhelmus zingen. Er had een kort rechtsgeding plaats, met als enige tolk de dochter van Filippus, die van de kinderen de taal al had opgepikt. De Controleur werd vriendelijk onthaald met thee en koekjes en Filippus won, terwijl de protestantse goeroe zijn boeltje moest inpakken en mee terug moest naar Merauke.²⁷

Dat was het verhaal over Komolom, in het verre westen. In het oosten, aan de kust en aan de Marorivier ging het er al niet anders aan toe. De dochter van de daar geplaatste goeroe Augustinus Tuyu, de weduwe van de onderwijzer Rahangmetan, vertelde in 1987 haar verhaal. Ingekort komt het hierop neer: Tuyu was afkomstig van noord-Celebes, de Minahasa, van protestant werd hij katholiek en toen hij met zijn vrouw in Merauke kwam werd hij naar Kaibursé aan de kust gezonden. Daar zag hij hoe de Papoea's werden bedrogen. De ruilhandelaars staken nerven in een sagobladdstengel, om aan te geven hoeveel klappers iemand nog moest brengen voor een baadje of een sarong. Brachten de mensen het verschuldigde mee, dan werden er een paar nerven uitgetrokken, maar als de mensen weg waren staken de ruilhandelaars ze weer terug. Tuyu leerde een paar schooljongens te spioneren en de gegevens die hij hierdoor kreeg rapporteerde hij. Hierop nam het Bestuur de pas van de ruilers in. Zelf verzamelde Tuyu klappers en via een goede ruiler kreeg hij stof voor kleren voor de schoolkinderen. Hij legde een tuin aan, maar een ruiler liet er een varken in los. Nadat de schooljongens dit gedood hadden liet de Chinees een tweede varken los terwijl hij er met een mes bij in de buurt bleef staan. Toen de grote jongens met pijl en boog kwamen, vluchtte hij zijn huis in, waarna het varken werd gedood en voor de deur

27. Boelaars MSC, J., *Interview met Victoria Rahail-Ulukyanan*, Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

werd gelegd! Het Bestuur kwam en vroeg of Tuyu een handelaar of een goeroe was. Tuyu wees alleen maar op de geklede fluitende schooljeugd en op de tuin. Van Kaibursé ging Tuyu naar Buti, waar hij klappers plantte en sawah's aanlegde. Daarna verhuisden zij naar Torai, dat geheel in handen van de Zending was. Ook de kinderen van Erambu waren daar op school. De Missie wilde geen ruzie in Torai en Tuyu vertrok naar Erambu waar hij een eigen school begon. De Zending nam dit niet en sleepte de kinderen aan hun voeten weg en sloeg hen. Tuyu troostte hen:

God is erbij en als wij te lijden hebben is dat wel zo goed voor ons, des te meer genade krijgen we en wie dan sterft gaat recht naar de hemel.

Maar hijzelf raakte slaags met de goeroe van Torai die naar Erambu kwam. Torai hief de rotan op om Tuyu te slaan:

Maar Bapa gaf de rotan een mep, zodat die wegvloog en nooit meer werd teruggevonden. En Bapa sprong op Torai en begon hem te bewerken. Mama begon te huilen en dacht: als hij hem dood slaat moet hij de gevangenis in. Maar Bapa was zo razend, dat hij hem niet losliet tot omstanders hen uit elkaar haalden en Torai hinkend wegliep.

De Controleur kwam en sprak Tuyu vrij omdat Torai naar Erambu was gekomen.²⁸

De hierboven getekende strijd had plaats toen in Europa de zogenaamde crisis en malaise van 1930 de Nederlandse Regering dwong tot bezuinigen. Batavia was daarvan afhankelijk. Nu had de Zending wel enkele door de Regering gesalarieerde functionarissen, maar haar werk in Noord-Nieuw-Guinea had nooit een subsidie ontvangen gelijk aan die van de Missie in het Reddingsplan van Vertenten voor de Zuid.

Die subsidie was in 1926 voor vijf jaar verlengd, maar nu, in 1931, zou dit wellicht niet gelukken omdat de Missie door en tegen de Zending uitgespeeld zou worden. Daarom trok pater N. Verhoeven begin 1931 naar Batavia om persoonlijk te werken aan het behoud van de subsidie. De vele schooljes die de Missie in het binnenland had moeten openen om de Zending vóór te blijven, had de Missie zelf te onderhouden. Dat kon zij financieel niet meer opbrengen. Pater Verhoeven had zich ook vast in het hoofd gezet dat hij bij het Gouvernement alles in het werk zou stellen om de Zending van de Zuidkust te verdrijven. De besprekingen met de Gouverneur Generaal en die op het Departement van Onderwijs leverden een hoopvol resultaat op. Er viel natuurlijk in deze bezuinigingstijd niet te denken aan uitbreiding van subsidie, maar beide instanties meenden wel dat de bestaande subsidie gehandhaafd kon blijven. Ook voor het Bestuur was het optreden van de Zending een ergernis, maar wanneer men haar de toegang tot Zuid-Nieuw-Guinea ontzegde op grond van Artikel 177, zou de Zending de wettelijke weg kunnen volgen en officieel de toegang tot de Zuidkust kunnen aanvragen en dan moest men verlof geven.

28 Boelaars MSC, J., *Interview met de dochter van goeroe Tuyu*, echtgenote van goeroe Rahangmetan, Merauke 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

De toepassing van Artikel 177 heeft heel wat fasen van ontwikkeling doorgemaakt, nu eens gehanteerd door de Zending, dan weer op haar beurt door de Missie. Zo bleek hier dat een hantering van Artikel 177 ten gunste van de Missie op Zuid-Nieuw-Guinea vele kwade kanten bezat voor andere Missiegebieden in Indië, met name voor Celebes, waar de Missie eenzelfde stunt uithaalde als de Zending op de Zuidkust. Daarom heeft pater Verhoeven zijn actie tegen de Zending opgegeven. In maart 1931 werd te Ambon een conferentie belegd waarbij getracht werd een toepassing te vinden van de Algemene Subsidie Regeling voor deze streken. Voor Zuid-Nieuw-Guinea werd het aantal van vijftien leerlingen per school voldoende geoordeeld.²⁹

De schoolstrijd duurde aanvankelijk voort in de oude en nieuwe gebieden. In 1936 bezat de Missie honderdzeventwintig scholen, waarvan er slechts vijfendertig gesubsidieerd waren. In begin 1937 begon de Zending zich uit de Zuid terug te trekken. Bij de Zending stond iedere goeroe alleen en hun praktijken waren niet zozeer programmapunten als wel noodsprongen om de toestand meester te blijven. Er werd geen leiding gegeven, Ambon had hier uiterst weinig te vertellen, en het verging de Zending niet zoals zij gedacht had. Zij besloot tot de terugtocht. Op Ambon zelf lokte dit nog een actie uit van haar Kerk die de zaak niet wilde prijsgeven en een eigen vereniging oprichtte die goeroes bleef uitzenden.³⁰

29 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, Ve periode*, pp. 33-34. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

30 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, Ve periode*, p. 47. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

III Frederik Hendrik Eiland

Frederik Hendrik Eiland vanuit Wamal: 1930-1935

Vanaf 1932 is Thieman werkzaam in Wamal en het Frederik Hendrik Eiland en Drager vanaf 1935 te Okaba en Wambi. Met Verhoeven maakten zij een tocht naar Frederik Hendrik Eiland, naar dorpen aan de zuidkust en naar het midden, het dorp Kimaam. Zij hoorden daar nauwkeuriger de namen van kampongs in het binnenland. Drager had reeds onderwijzers geplaatst te Komolom, Konerau, Téri, Kalwa, Kimaam en Bibikem (op het vasteland), en reeds waren er acht ruilers over deze dorpjes verspreid.

Na het tournee vestigde Thieman zich te Wamal (mei 1932) en hij bezocht van daaruit Frederik Hendrik Eiland. Wij krijgen een goed beeld van zijn baanbrekend werk door zijn notities in zowel de *Geschiedenis van Wambi*¹ als die in zijn *Geschiedenis van Kimaam*² hier te laten volgen, vaak samengevoegd, meestal ingekort.

Thieman vertelt dat nog in dezelfde maand (na zijn vestiging) de mensen van Wamal hun gehechtheid toonden aan de oude feesten. Zij wilden de Mayo-feesten opvoeren, maar dit werd hen door de pastoor belet met als reden: geen vergunning van het Bestuur. Later, in oktober, tijdens de afwezigheid van de pastoor zouden zij het toch doen, drie dagen lang, met als gevolg een straf door het Bestuur opgelegd. Jacob, een protestantse ruiler, was gevraagd een school te bouwen in het dorp Kimaam. De gezaghebber van Merauke die op tournee was met de Bestuursambtenaar Lebelauw, nam dit gebouwtje in beslag om het tot ziekenhuis in te richten. Verhoeven in Merauke wist te bewerken dat dit niet doorging, maar meteen was het duidelijk dat Kimaam snel bezet moest worden door een katholieke goeroe. Thieman plaatste daar de onderwijzer van Téri. Intussen waren de ruilers van Téri en Kalwa naar Okaba geweest met vier jongens. Na terugkomst verklaarden zij dat Lebelauw niet wilde hebben dat de kinderen naar school gingen. De twee scholen liepen leeg. Lebelauw werd als de schuldige aangeklaagd, maar kreeg van Merauke de opdracht zelf de zaak te onderzoeken, hetgeen op niets uitdraaide. Er kwam maar één

1 Thieman MSC, W., 'Geschiedenis van Wambi', in: Adr. Drager MSC, *Okaba-Geschiedenis 1910-1920/1924-1938*. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., 'Naar onbekende streken', in: *Annalen*, jg. 50, 1932, pp. 150, 197.

2 Thieman MSC, W., *Geschiedenis van Kimaam*. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

Kajakaja opdagen en die grinnikte alleen maar op alle vragen. Eind september liepen de scholen weer normaal.

Verhoeven benoemde voor Téri de onderwijzer Ambrosius Letsoin. Deze deelde in 1987 (in een interview met de auteur) mede hoe zijn aankomst in Téri verliep. Ingekort vertelt hij:

In de namiddag ging ik met schoolkinderen van Kimaam, vijf man sterk, per prauw naar het dagverblijf in Téri. Dat was gemaakt als een grote loods met aan de ene kant de mannen, getrouwd of niet, en aan de andere kant de vrouwen. Daar zaten de mannen, maakten er pijl en boog of deden andere werkzaamheden. De vrouwen brachten hen eten en die mannen maar kletsen en sirih pruimen. 's Nachts gingen de ouders met de kinderen slapen in hun hut, die eruit zag als een bijenkorf met een kleine opening waar je met je lijf doorheen kon. Ze sliepen bij het vuur, want er waren veel muggen. Maar dat vuur mocht niet zomaar branden, er waren alleen vurige kolen waarop ze gras schoeiden. De jongelui sliepen apart en ik sliep daar ook. Als ik kwam lagen ze daar al, of er werd de hele nacht gedanst. Ik kon dan niet slapen maar ging zitten kijken, ik hield ze in de gaten. Ik hield de wacht dat ze niet maar zomaar aan deden met de meisjes, want als er gedanst werd waren er ook getrouwde mannen bij en die wilden er nog wel eens eentje bij nemen. Maar er waren er die dat niet namen. Sommigen kwamen me zeggen op klaarlichte dag: "Bapa moet daarover zwijgen." Ik zei: "Als ik ze het vertel, betekent het dat ik het verbied en misschien willen die lui Bapa dan bepijlen." Maar ik vertelde het wel tegen de dorpschoufden en die spraken hen aan in hun eigen taal. Nadat de vorige goeroe naar Kimaam was vertrokken, ging ik in zijn huis wonen. Het was ruim en had een verdieping. Daar stikte het ook van de muggen, maar het was zó geregeld dat er jongens beneden sliepen en een vuurtje onderhielden. Ik sliep boven. Ik had wel een klamboe, maar daar kwamen de muskieten ook in. Ik had geen petromax, enkel zo'n vlaspitje.

Overdag zat ik in de school. Daar hielden we ook onze gebedsdienst. Dan verzamelde ik alle mensen van de beide kampongs Téri en Kalwa. Als de lessen begonnen, gaf een jongeman die al wat meer wist, het eerste uur godsdienstles. Hij liet de kinderen herhalen wat de goeroe hen geleerd had: het Onze Vader, Weesgegroet enzovoort. Dat kenden de kinderen zo al wel, maar ze moesten dat herhalen om het niet te vergeten. Ze begrepen al iets van wat God is enzo. Er waren honderdtwintig leerlingen op school in twee klassen. Tijdens de kerkdienst zaten de jongens apart en de meisjes apart, maar op school zaten zij gemengd. De jongens hadden al afgeleerd de meisjes lastig te vallen.

Op zondagen gaf ik 's morgens om zeven uur een teken om zich klaar te maken voor het gebed. En na het bidden gingen de kinderen naar buiten en dan gaf ik wat godsdienstles aan de volwassenen, zo ongeveer een kwartier, want de vorige goeroe had me gezegd: spreek niet te lang met de oude lui, dat kunnen zij niet hebben.

De taal was ik ook aan het leren en hun taal is vrij gemakkelijk. Toen ik er iets van begon te begrijpen, mengde ik het Indonesisch met hun eigen taal. Als het nodig was gaf ik uitleg aan een die me verstond en die speelde dan voor tolk.

Ik bleef daar van 1932 tot 1934, en ben toen verhuisd naar Kalwa. Daar was al een goeroe en die zei: je kunt beter in Sigat gaan zitten want dat zijn keikoppen en de kinderen willen er niet naar school. Ik riep het kamponghoofd en zei hem: "De kinderen willen niet naar school, wat moet ik daartegen doen?" Hij zei: "Bapa moet ze niet slaan, maar ik wil eens vragen: heeft u geen vishaakjes en keukenzout?" Ik zei: "Die heb ik wel!" "Geef mij die dan, dan geef ik dat aan hun ouders. Want hun moeders zijn er erg op uit om te vissen en hebben vaak zout nodig bij het eten." Dat waren vijftig haakjes en drie kilogram zout! De volgende dag kwamen ze al op school; ze waren schrander genoeg, ze konden al tot zes tellen, terwijl de lui langs de kust het maar tot twee brachten. Dat "twee maal twee" deden we gewoon met sprietjes of met de vingers. Dat moesten ze natellen. Dat was dus niet zo moeilijk.

In 1935 kreeg ik een brief van Merauke dat ik een school moest beginnen in Suam, want ze hadden gehoord dat de protestanten daar wilden beginnen. Ik bleef te Suam tot 1936, toen kwam daar een getrouwde goeroe. Ik ging door naar Merauke en ben toen naar Kei teruggegaan om te trouwen.³

Thieman zelf vertelt⁴ dat er in het najaar van 1932 een epidemie uitbrak op de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland. Hij ging erheen vanuit Wamal en telt in Kladar: 36 doden, in Tor: 34, Sabon: 15. De zee heeft weer eens de tuinen overspoeld. Er is geen eten en het drinkwater is zout. Wat helpen een paar zakken rijst die hij heeft meegebracht? Hij begint dan te praten over 'verhuizen'; men voelt ervoor, maar dacht er niet aan, hetgeen hij (en zijn opvolgers) telkens weer zal ervaren bij volgende overstromingen.

Het dorpje Galum – op het vasteland – krijgt van het Bestuur de opdracht te verhuizen. De Missie wordt gevraagd vóór te gaan, maar Thieman vermoedt dat de protestanten dan in de oude kampong blijven zitten en de mensen daarheen terugtrekken. Hij weigert. De mensen hadden juist hout gehaald voor een kerk/school en een pastoorshuisje gebouwd. Dat gaf een feest.⁵

Op Frederik Hendrik Eiland is de eigen adat bedekt met een bovenlaag van de Marind cultuur. De oude lui sporen de jongelui aan zich te laten 'aanvlechten', het jongelingenhuis te betrekken en toch zeker niet met de meisjes, hun toekomstige verloofdes, samen in de school te zitten. Bovendien werken ook de ruilers de school tegen. Als er een goeroe is, kunnen zij de mensen niet vrij intimideren en oud en jong voor zich laten werken. Telkens organiseren de ruilers 'dansen à la Marind'. Er

3 Boelaars MSC, J., *Interview met Ambrosius Letsoin*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

4 Thieman MSC, W., 'Geschiedenis van Wambi' in: Adr. Drager MSC, *Okaba-Geschiedenis 1910-1920/1924-1938*. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., *Geschiedenis van Kimaam*. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

5 Thieman MSC, W., 'Een feestje in Galoem', in: *Annalen*, jg. 52, 1934, p. 77.

komen door hun gestook steed nieuwe moorden voor. De onrust houdt de kinderen uit school.

Een Eerste Communiefeest wordt in Wamal gevierd, een eerste doopfeest te Komolom; het getal schoolkinderen te Kimaam neemt toe. Het dorp Tor krijgt een eigen goeroe (Petrus Kadmaerubun). De Yab-anim te Ilwayab worden thuisgevonden en de ouders kwamen direct met hun kinderen en beloofden hout te halen voor de school en de goeroewoning.

Dan gaat Thieman weer naar Yeobi. Omdat er nog steeds praatjes gingen omtrent de komst van protestantse goeroes op Kolopom, was het gewenst om de dorpen rond Kimaam te bezetten. Téri-Kalwa was reeds bezet op de weg naar het noorden. Yeobi lag op de route van het westen. In Yeobi werd Thieman goed ontvangen en de mensen gingen accoord met de bouw van school en woning. Weldra stuurde hij er Korinus heen, een ruiler, en ofschoon protestant, meer Keiees dan protestant. Zodra het goeroehuis klaar was, begon op zijn varanda de school reeds te draaien met vierenvijftig kinderen, van wie de helft was 'aangevlochten'.

1933:

- 28 april: de ruiler Gabriël te Téri rost twee schoolkinderen af omdat ze geen brandhout voor hem willen halen.
- 22 mei: Gabriël zet de lui van Téri aan om een dodenfeest te houden. De goeroe verbiedt het, het gaat echter toch door.
- 23 mei: Gabriël vraagt vier schoolmeisjes om de kladdi uit zijn tuin te halen; de goeroe weigert.
- 24 mei: geen enkel kind op school, allen naar de tuin van Gabriël, waar gedanst wordt.
- 17 juni: men vraagt verlof om een dodenfeest te houden. De goeroe en het dorps-hoofd weigeren wegens gevaar voor doodslag. Ruiler Gabriël geeft verlof.
- 22 juni: in Téri wéér feest met dans zonder verlof te vragen. Men zei: de goeroe heeft geen macht (wie heeft hen dat aangepraat?).
- 24 juni: het kind van Gabriël sterft.
- 25 juni: dans op het graf van Gabriëls kind; bij zulk een dans op het graf vindt promiscuïteit plaats.

Illustratief voor de situatie is het volgende. Einde van dit jaar had er ook een volkstelling plaats in Wamal en Eromka door een Bestuursambtenaar die zeer vreemd deed. Als er een familie voor hem verscheen en er waren meerdere kindertjes bij, dan schold hij ze uit. Ook wilde hij de christennamen van de gedoopten niet noteren. Dus waren er in 1933 volgens de volkstelling in deze streken geen katholieken.

De verkenning van het eiland Frederik Hendrik vordert stap voor stap. In januari 1934 brengt pater Grent van Merauke dr. Hans Neverman mee naar Kimaam, een antropoloog op zoek naar etnografica voor zijn museum in Berlijn. De politiecom-mandant die de doctor moet begeleiden wordt ziek, en Thieman biedt aan hem

behelpzaam te zijn met de motor-missie. Te Kimaam vragen zes jongens om hun haarverlengsels af te mogen knippen en een broek te mogen dragen. Als redenen geven zij daarvoor op: 1) wij krijgen toch geen dans meer, tenzij we verlof vragen aan de Bestuursassistent in Okaba en dat is te ver; 2) de meisjes zijn te lui om ze steeds aan te vlechten; 3) aanvlechten is verouderd.

Thieman stemt toe als het voorgoed zou zijn en als het een teken is om de oude adat af te leggen en de christelijke adat te accepteren. Er zou verlof nodig zijn van de ouders opdat elders niet verteld zal worden dat hij ze gedwongen heeft. En aldus gebeurde het, het was een historisch ogenblik.

Deze zes jongens gaan met hen mee naar Komolom voor de school aldaar. De redenen daarvoor zijn: 1) elk jaar worden de grote jongens door de ouders van de school gehaald om te worden aangevlochten en ze gaan dan verloren voor de godsdienst; 2) de Maleise taal gaat er maar slecht in. De kinderen begrijpen niet wat de goeroe uitlegt; 3) de adat is zeer schunnig, zodat die jongens weldra bedorven zouden zijn.

Thieman hoopte dat op Komolom deze jongens onder leiding van goeroe Filippus Ulukyanan tot goede christenen zouden opgroeien en later als voorbeeld konden terugkomen in hun dorp en dan beter zouden stand houden tegen de wil van de ouders. Bovendien waren te Komolom kinderen aanwezig uit verschillende dorpen. De jongens zouden connecties krijgen en zo zou er vriendschap ontstaan onder de verschillende talen en groepen.

Grent, Thieman en Neverman varen van Kimaam uit naar het noorden tot zij aan de monding van de Digul komen, gaan dan linksaf langs het noorden van het eiland naar de westkant. Daar zoeken zij naar de monding van de Kantjamrivier. De goeroe van Téri en Baba Antokpua waren intussen binnendoor over land naar Suam gegaan en zij zouden een vlag plaatsen bij de monding van dat riviertje. Thieman stoomde langs de kust, maar niemand zag iets die dag. De volgende dag maar verder en de hoop verflauwde. Zij waren al half besloten terug te keren toen zij iets zagen. Met het vletje gingen Grent en Neverman erop af. Het was waar: ze voeren het riviertje binnen! Nauwelijks binnen ontdekten zij een man achter een boom die haastig wegvluchtte. Meer mensen kwamen opdagen en die brachten hen per prauw naar Suam. De school aldaar was reeds klaar, maar het goeroehuis zou in het bijdorp Yamuka geplaatst worden om ook van daar de kinderen mee te nemen naar de school in Suam. Men telde vierenveertig jongens en veertien meisjes in Suam, vijfendertig jongens en zestien meisjes in Yamuka. Het bleek een heel ander slag volk te zijn dan dat van Téri-Kalwa en hun taal was geheel anders. Van daar vertrokken zij naar Bamol dat als het grootste dorp van het eiland was afgeschilderd en het meest gevreesde. Na vier uur varen met de prauw zagen zij in de verte een geweldig klapperbos. Na nog twee uur varen kwamen zij het dorp binnen. Neverman voorop, die erna hoog over opgaf dat hij de eerste blanke was die het binnenland van Frederik Hendrik Eiland had betreden.

De mensen zijn achterdochtig. Er komt een oude man op Thieman toe, grijnzend en pruimend met een hand achter de rug waarmee hij een bijl omklemt. Thieman let goed op, deelt tabak uit, zorgend dat niemand achter zijn rug komt. Hij vraagt

klappers om te drinken. Men geeft ze. Als zij daar zo staan, kruipen verschillende mensen achteruit en werpen stiekem messen en knotsen achter hun rug weg. Het ijs is gebroken.

's Avonds werd er gedanst. 's Morgens bleek dat de mensen uit eigen beweging reeds zestig balken gekapt hadden voor de school. Het aantal kinderen onder de tien jaar bedroeg: honderd. Thieman hoorde dat de dorpen Iromoro en Konyobando – daar ook ergens in de buurt – om een school vroegen. Elk dorp scheen ongeveer zestig kinderen te hebben en nog verder weg lagen de dorpen Wanggambi met ongeveer veertig, Jeraba met ongeveer vijftintig en Kaba met ongeveer twintig kinderen. Terug naar Suam, maar naar de motor willen de grote lui niet mee, bang dat zij op de motor meegenomen worden. Op de terugtocht gaan ze aan in Ilwayab, de school (negenendertig kinderen) loopt goed. Dr. Neverman beweert allerlei verhalen te vernemen van de Ilwayabbers. Hij kent geen syllabe van de taal...

Door naar Komolom en daar worden de zes jongens afgezet. Eten krijgen zij er uit de schooltuin en voor kleren zorgt Thieman vanuit Wamal. Vervolgens varen zij door naar Kladar. De dorpen op de zuidkust staan weer onder water, ook de tuinen. Er wordt groot gebrek geleden. Zij gaan terug naar Wamal. Aan Drager te Okaba wordt voorgesteld om samen naar de Digul te gaan om te bekijken of er dorpen zijn en die dan te bezetten om de weg van de Zending naar de Digul af te sluiten. Drager ziet er tegenop. Wel gaat hij samen met Thieman naar Frederik Hendrik Eiland om het noordelijke deel verder te verkennen. Zij vertrekken van Wamal in een vroeger daar aangespoelde massale prauw. Vanwege de tegenwind en de tegenstroom komen zij pas na twee dagen roeien te Kimaam. Daar en te Yeobi-Webu zijn veel mensen ziek; Wonner en Kiworo vragen om een goeroe; te Téri wordt de hulpgoeroe ontslagen wegens een zaak met vrouwen; zij gaan door naar Bamol.

De bevolking is minder bang dan de eerste keer, maar uit veiligheid houden de pastoors het geweer en een kapmes dicht bij de hand. De meegebrachte lui van Wamal blijken hier niet op hun gemak: er komen te grote mensenmassa's om hen te bekijken. Naar Suam. Daarmee is de doorsteek Kimaam-Suam gemaakt. De weg is tamelijk goed, maar steeds hetzelfde beeld: moerassen met hier en daar een meertje. Voor betaling van de grond waar school en goeroehuis op staan, eisen de lui twee bijlen en twee schoppen. Het is particuliere grond. De school loopt er al goed.

Naar Iromoro: een nog onbekende tocht. De weg is kronkelig, aan beide zijden hoge begroeiing; ze varen in lange prauwen, zodat ze langzaam vooruit komen. Na zes uur wordt het dorp bereikt. Het water is hoog, verschillende eilandjes liggen onder water, dus ook de slaaphutten. De lui zijn erg schreeuwerig en erg nieuwsgierig. De pastoors bespreken met hen het feit dat Iromoro onlangs vier Suam mensen vermoord heeft en dat van nu af die moordpartijen moeten ophouden. Vervolgens zoeken zij een geschikte plek uit voor school en goeroehuis.

Naar Konyobando. Men vertelde dat er geen weg was. Zij zetten echter door en kwamen na drie uur in het dorp, mooi gelegen aan een brede waterweg. Tamelijk veel volk, maar er was weinig eten te krijgen. De mensen zelf verorberden grote hoeveelheden merg van een soort boomwortel. Hier werd een varken gekocht. De lui

van Wamal wierpen de botten over hun schouder weg, die prompt door de mensen van Iromoro werden opgeraapt en nogmaals afgekloven. De bevolking had reeds enige balken voor de school bijeengebracht, doch was met verder kappen opgehouden vanwege een moord. Men wilde hen niet verder brengen. Zij zetten echter door en gingen naar Kaba. Het dorp was bijna uitgestorven door de griepepidemie van 1918. Vervolgens naar Wanggambi. Deze plaats was als gevaarlijk afgeschilderd. Buiten het dorp werden zij op een eiland afgezet en tegen zes uur 's avonds kwamen de lui opgesierd in veel prauwen naar hen toe met pijl en boog, zonder vrouwen en kinderen. Zij waren voorzichtig en lieten niemand achter hen om lopen. De mensen waren erg lawaaierig. Zij mochten het dorp niet betreden, deden het toch en heel de bende kwam schreeuwend achter hen aan. Er stonden enige grote hutten, vuil en smerig. Slaaphutten waren hier onbekend. Vrouwen en kinderen vluchtten. 's Nachts sliepen zij onder een afdak, terwijl de lui van Wamal waakten met het geweer gereed. Wati werd hen aangeboden en aan de pastoors: vrouwen. Omdat ze geen tijd meer hadden sloegen ze het aanbod af om naar Jaraka gebracht te worden. Zij keerden via Kimaam naar Wamal terug.

Daarna gaat Thieman alleen op stap naar de Digul. Hij hoort dat er mensen van over de Digul (Awyu's van de Bangi-Ia) neergestreken zijn in Molu, bij het riviertje Medip onder de Digul. Er waren paalwoningen en negenentwintig kinderen. Hij weet er een goeroe achter te laten. In het dorp Wap zaten ook mensen afkomstig van over de Digul (Yahray van de Bapay) en op een volgende tocht kregen ook zij een goeroe. Het ging er Thieman om zó de weg naar de overkant van de Digul af te sluiten, aangezien de protestanten ver boven Okaba in Imahui een post hadden en van daaruit over de Digul zouden kunnen gaan. Deze nieuwe dorpen werden overgedragen aan Okaba omdat Thieman al teveel dorpen had op Frederik Hendrik Eiland. Drager zou op zijn reizen naar die Diguldorpen dóór het gebied van de Zending heen moeten, hetgeen altijd iets van propaganda voor de Missie inhield.

Omdat wegens gebrek aan goeroes het dorp Konerau op de zuidkust gesloten was, bleven daar school en huis leeg staan. Na enige tijd trok daar een ruiler heen zonder het verlof van het Bestuur en legde beslag op die gebouwen zonder iets te vragen. Hij legde de bevolking een belasting op en deelde straffen uit als men niet gehoorzaamde. Thieman rapporteerde dit te Okaba, de Bestuursassistent rekende de man in, maar met hem gingen ook een paar jongens mee die in Merauke in connectie werden gebracht met de 'inheemse leraar'. Die jongens vroegen daar om een goeroe en met dat bericht kwamen ze terug in hun dorp Konerau. Thieman hoorde dit in Kladar, ging naar Konerau, wilde tabak uitdelen, maar men nam deze niet aan. Hij zegt:

Al ons gepraat om een goeroe van òns aan te nemen, was vruchteloos. Met veel moeite kreeg ik gedaan dat zij, als ik eerder een goeroe zou sturen, deze zouden accepteren.

Drager, die van deze dreiging had gehoord, had al onmiddellijk door het verplaatsen van onderwijzers in zijn dorpen er een vrij gemaakt. Thieman ontmoette deze goeroe al in Komolom waar hij vanuit Konerau naartoe was gegaan. Deze goeroe had

indertijd al op Konerau gewerkt, hij kende de mensen en de taal. Het gevaar was dus weer bezworen.

Enkele maanden later vierde Thieman een eerste doopfeest te Komolom. Drieënveertig schoolkinderen werden in de Kerk opgenomen. Maar de protestantse ruilers en de ziekenoppassers (Ambonezen) bleven ageren in zijn gebied. De klappers hadden echter hun handelswaarde verloren als gevolg van de malaise in Europa. Daarom kwamen er geen zeil-prauwen meer van Merauke om kopra op te halen en ook de gouvernementsboot verscheen er heel zelden. Alleen de motormissie liep geregeld. Alleen daarmee konden ook de protestanten hun voeding uit Merauke krijgen en hun brieven versturen. Toen dreigde Thieman deze hulp stop te zetten en dat hielp!

Op het einde van het jaar 1934 kwam mgr. Aerts op bezoek en vormde te Wamal zesentachtig kinderen en volwassenen. Er waren veertien goeroes met hun scholen aanwezig, zelfs die van Kladar, Tor en Sabon. Besloten werd kerk en huis te Wamal te 'beplanken' en daarvoor kwam broeder Driek van Santvoort, die dit keurig voor elkaar bracht.

In de ontdekte dorpen op Frederik Hendrik Eiland komen geleidelijk goeroes. Zelfs de volwassenen komen naar de kerk op aansporing van de goeroes: 'Wie niet komt, gaat naar de hel.'

In 1935 wordt voor het eerst een bestuursman benoemd voor het Frederik Hendrik Eiland en te Kimaam wordt een bestuurspost opgezet. Thieman krijgt dan zijn benoeming tot eerste pastoor van Kimaam. Naar Wamal komt dan vanuit de Mimika pater Franciscus Kowatzki. Hij neemt nu vanuit Wamal de zorg op zich voor de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland en Thieman behoudt het midden en het noorden.

Dit is het verhaal over Frederik Hendrik Eiland met zijn tweeëndertig dorpen en naar schatting vijftienzestig honderd mensen. De Missie telt vijftien scholen en na de subsidieregeling van 1936 worden er zeven gesubsidieerd.⁶

Ofschoon pater Thieman met een zekere humor dr. Neverman bezig ziet – hij krijgt de afgeknipte haarverlengsels mee voor zijn museum en mag er hoog over opgeven de eerste blanke te zijn geweest in het binnenland van Frederik Hendrik Eiland en blij te zijn met de verhalen van de Jab-anim, terwijl hij geen syllabe van hun taal verstaat – toch is het interessant van de opmerkingsgave van dr. Neverman te profiteren om de omstandigheden beter te leren kennen waarin Thieman zijn werk deed. Hij schreef over zijn studiereis het boek *Onder Koppensnellers en Moeras-menschen*. Aan dit boek ontleen we het volgende:

6 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea, eerste periode*, p. 39. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

W. Thieman MSC

Vrouw in rouwkleding,
binnenland

Te Wamal aangekomen, baat het mij niets of ik tegen pater Thieman al zeg dat ik in het huis wil trekken dat de veldpolitie bewoont, of dat ik onderdak wil zoeken in het leegstaande voormalige hospitaal, ik móét bij pater Thieman wonen en eten en dat duurt een hele week. [...]

Eindelijk geeft een bamboepaal met een blad eraan te kennen dat wij bij de landingsplaats van Kimaam zijn, maar van het dorp is niets te zien. Bij het aan land gaan zinken we tot aan de knieën in de modder. Wij banen er ons een weg doorheen, proberen de grijze, vette massa van ons af te strijken en slaan dan de "weg" naar het dorp in. Deze bestaat uit achter elkaar in de modder gelegde lange boomstammen. Wij balanceren op die stammen, maar zij zijn zo rond en zo glad dat wij er herhaaldelijk afzeulen en weer tot aan de knie in de brij zakken. Het begint al donker te worden als wij Kimaam bereiken. [...]

Grote wandelingen kan men niet maken, want overal in het rond stuit men op modder-moeras of water. Het verst voert de weg naar het grafhuis waarvoor een boom staat, omhangen met een krans van palmblad als taboe teken, dat aangeeft dat het graf binnenin het huis niet aangeraakt mag worden. Van hieraf komt men op een stuk grond dat voor de aanleg van nieuwe aanplant bewerkt is. Eindelijk komt men aan het andere einde van Kimaam bij het jonggezellenhuis terecht en de hele weg is nog geen tien minuten lang. De bewoners hebben hun mooiste opschik omgehangen en daarbij is zo goed als geheel de stijl van de Marindanim gevolgd. [...]

Wanneer het begint te regenen, komen er reusachtige biezen kappen voor de dag. Zulke kappen worden ook als rouwkleiding gedragen. De vrouwen en de meisjes zijn onder de hoede van hun mannen en vaders in het geheel niet schuw. Een deel van de vrouwen is in de rouw. [...]

Wij krijgen enig inzicht in de verhoudingen met betrekking tot 't eigendom, wanneer de Missie voor de onderwijzer in Kalwa een eiland wil kopen. Als de eigenaar in ruil voor messen, bijlen, kralen en Javaanse tabak zich bereid verklaart tot de verkoop over te gaan, heeft het er de schijn van dat het eiland nu aan de Missie behoort. In werkelijkheid echter heeft hij alleen maar afstand gedaan van zijn aandeel in het bezit van het eiland en weldra verschijnt er een andere man die het eiland óók van zijn stichter heeft geërfd. Wanneer hij betaald is, heeft de Missie nòg geen uitsluitend recht, want nu treden de eigenaren van de afzonderlijke klapperbomen naar voren en verwachten evenzeer betaald te worden. Wanneer eindelijk alles volgens het recht van de Moerasmenschen geregeld is, bemerken wij dat de koop van het eiland voor de Missie een duur zaakje geworden is. [...]

Onder begunstiging van mooi weer schommelt de motorboot van de Missie langs de zuidelijke oever van Komolom. Nog vóór wij land kunnen onderscheiden, heeft zich een wolk in een grijze regennevel opgelost. Onverhoeds steken er windvlagen op en de regen valt in stromen. De boot stampet en rolt zo hevig, dat wij ons krampachtig vastklemmen en zij krijgt onophoudelijk zeeën over. Overal wordt het zicht door de nevel belemmerd. Wij lopen gevaar aan de grond te geraken. De stuurman stuurt de boot de zee op. De storm wordt steeds heviger. Wij bergen alles wat nog te bergen is en laten ons kalm afdrijven totdat

de nevel uiteen scheurt. Wanneer tegen zonsondergang het weer opklaart, zien wij plotseling land en vermoeden dat dat het gebied is van Kladar. In het donker varen wij verder en wij zien land met een brandend houtvuur, waarvan de oplaaiende vlammen ons de richting aangeven. Dichtbij het vuur schittert een voor de kusten van Zuid-Nieuw-Guinea ongewoon licht. Het kan slechts van een elektrische zaklantaarn afkomstig zijn. Zulk een lamp kan alleen maar in het bezit zijn van de Keiese onderwijzer van Kladar en daarom is nu alle twijfel weggenomen. Weldra zit de boot weer in de weke modder vast en wij moeten dwars door het gore grijze water op het vuur af waden. Met zijn schoolkinderen bevindt zich de Keiese onderwijzer hier om ons op passende wijze met muziek van bamboefluiten en een toespraak te begroeten. Op de klanken van de bamboefluiten beginnen de oude vrouwen met danspassen om ons heen te huppelen. Wij krijgen de indruk dat zich in weerwil van het gevorderd uur een opgewekt leven zal gaan ontplooiën, maar wij hebben daarbij geen rekening gehouden met de muskieten die ons en de mensen van Kladar ten spoedigste weer in de huizen teruggedrijven. Hoe bedreigd deze armzalige levensruimte van de mensen van Kladar is, bewijst ons de vroege morgen wanneer zich bij vloed een beekje gevormd heeft dat van de zee uit naar het moeras loopt, vlak langs de deur van de school. Van de veertien reuzenhuizen van Kladar, staan er niet meer dan twee veilig voor de vloed... Het is onmogelijk om ergens een enigszins veilige plek te vinden, want ver in de omtrek is het strand smal en bleek. Tegenwoordig ziet men bij eb nog de overblijfselen van de palen van vroegere huizen ver van het dorp af in de modder en het zand aan zee. In de huizen van Kladar spiegelt zich de nood van dit dorp zich het eerst af. Er is bijna geen bouw materiaal voor de huizen. Het enige hout is mangrovehout. Om tenminste een dragelijk gebouw te kunnen stichten, moet er bamboe komen uit Kimaam, hout van Wamal, bast voor dakbedekking van Galum en rotan van Ilwayab. Omdat er bij Kladar geen sagopalmen zijn, gebruiken zij bladeren van de kokospalm als dakbedekking, maar daar kan men geen soliede dak van maken en onophoudelijk zijn er plaats en in huis waar het lekt. De voornaamste opgave is echter om in de beperkte ruimte zoveel mogelijk mensen onder te brengen. Daarom heeft elk van de veertien huizen die méér dan tweehonderd personen herbergen, binnenin zes verhevenheden, waarop de afzonderlijke families hun vuren aanleggen en met hun honden en varkens wonen.

Tijdens de vloed moeten allen op de verhevenheden een goed heenkomen zoeken. Er is niet eens behoorlijk drinkwater, want de zee maakt het moeraswater overal in de omtrek brak. Wanneer wij vinden dat het water een zilte smaak heeft, lacht men ons uit en men antwoordt dat het nu in de regentijd veel beter is dan straks in de droge tijd, waarin de eigenlijke honger begint. [...]

Wanneer Kladar zich te ruste heeft gelegd en wij achter de rokende vuren proberen de muskieten te overmeesteren, dringt uit het binnenland nog altijd het doffe dreunen van de trommels door.

Nadat de vloed wat gezakt is, proberen wij met de invloedrijke mannen van Kladar over emigratie naar Kumbis te spreken. De liefde voor de geboortegrond

is echter sterker dan alle verstandelijke argumenten. Het is bepaald ontmoedigend dat praten voor die zwijgende, peinzende mannen...⁷

Als afsluiting kunnen we nog iets zeggen over de missiemethode van pater Thieman. Tellen we enkel de maanden van zijn reizen op naar het eiland en naar de Digul, dan blijkt hij in drieënehalf jaar negentien maanden op stap, van Wamal tot Kimaam per motor, op het eiland zelf per Papoea prauw en op het vasteland langs de kust per fiets, maar in het binnenland te voet. De afstand Wamal – Kladar over zee bedraagt tachtig kilometer. De afstanden door de moerassen zijn onberekenbaar en de uren ontelbaar. De afstand van Wamal naar de Digul is honderd kilometer. De omstandigheden, weer en wind, regen en modder..., daarover staat geen woord in zijn *Geschiedenis van Kimaam*. U las daarover bij Neverman. Wel vernoemt hij de tegenwerking van de handelaren en zijn zorgen ten aanzien van de Zending. Maar nooit is er een hard woord, eenmaal slechts de bedreiging zijn motor ook niet meer voor hen te laten varen. Hij weet zijn aanvankelijke tegenstanders te bepraten, weet een meer welwillende ruiler in te schakelen. Een van hen zocht de weg binnendoor naar Suam, een andere bouwde de school. Deze laatste bekent tegen hem opgestoot te zijn door Lebelauw. Thieman koopt een eilandje, betaalt zijn mensen, weet te Konerau een botte weigering om te zetten in de aanvaarding van zijn goeroe. Ruilers die zich misdragen, geeft hij aan bij het Bestuur en goeroes die met andere vrouwen omgaan, ontslaat hij. Hij kijkt vooruit en neemt jongens uit het diepe binnenland mee naar Komolom, om hen een betere schoolopleiding te bezorgen. Deze ras-Amsterdammer heeft er in zijn eenzame strijd het goede humeur en de humor weten te behouden. Ook wanneer hij Neverman helpt en glimlachend bekritiseert.

Frederik Hendrik Eiland: 1936-1945

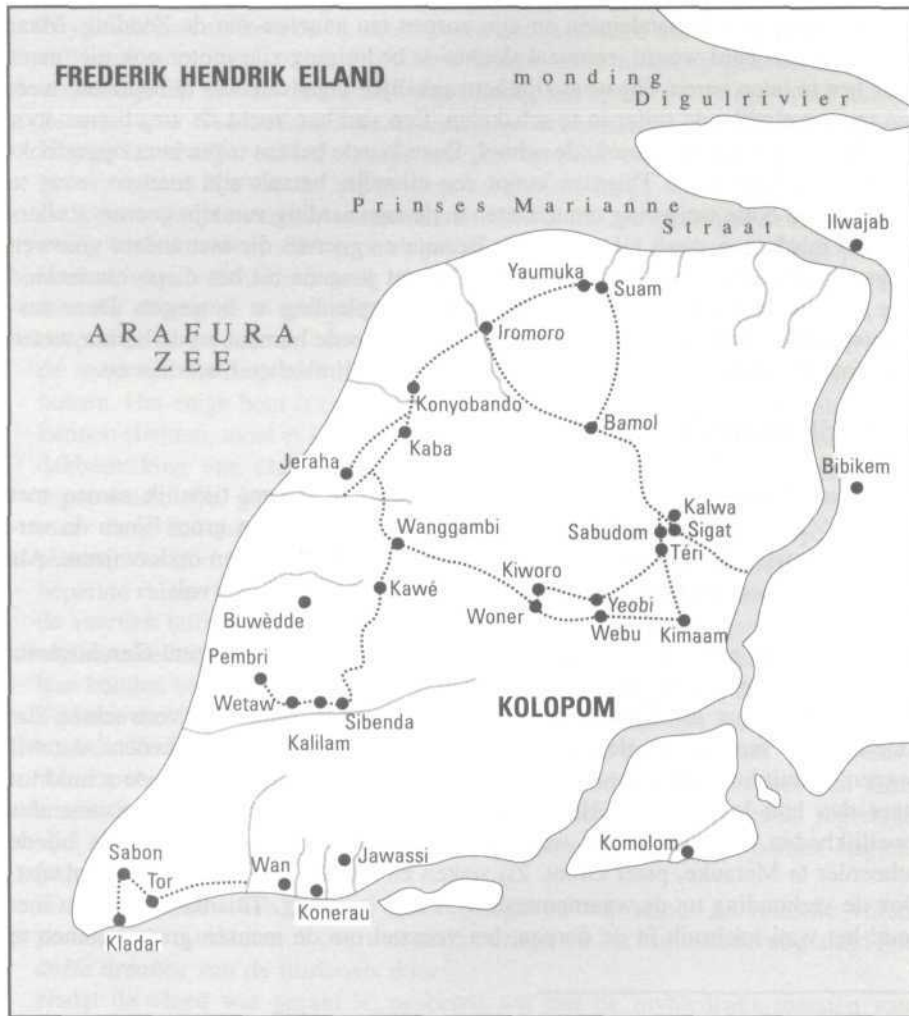
In januari 1936 vestigt Thieman zich in het dorp Kimaam, tijdelijk samen met broeder Van Santvoort die een huisje bouwt. Nu blijkt dat in grote lijnen de verbindingen tussen de dorpen bekend zijn. Thieman heeft nu zeven onderwijzers. Als Bestuur is er een verpleger geplaatst die de functie van B.A. vervult.

Wij volgen hier opnieuw het dagboek van Thieman dat onder de titel *Geschiedenis van Kimaam* nog aanwezig is.

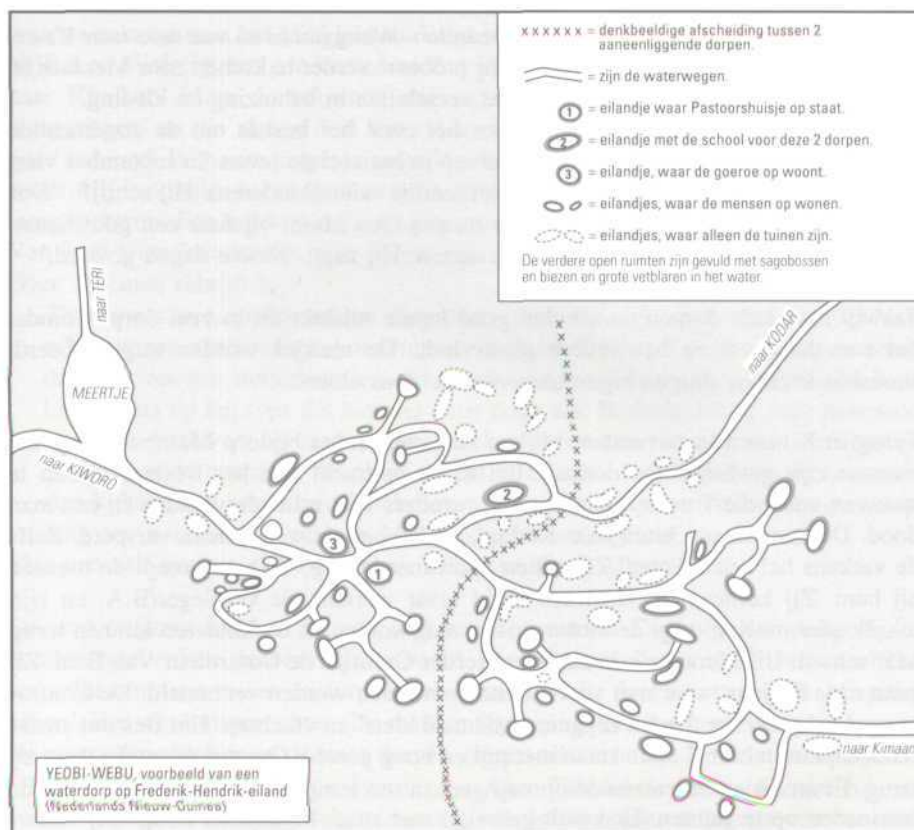
Bij zijn aankomst te Kimaam staan de vier goeroes klaar. Zij verwachten dat Thieman hun bonnen van de toko van Achilaeus te Merauke zal 'tekenen', dat wil zeggen: vanuit hun goeroeloon zal betalen, maar zij staan bij hem al in de schuld tot meer dan hun loon toelaat. Hij weigert te tekenen en schrijft: 'Er ontstaan dus moeilijkheden.' Dat blijkt ook wel. De vier goeroes dienen een rekest in bij de beheerder te Merauke, pater Grent. Zij staken en worden naar elders overgeplaatst. Ook de verhouding tot de waarnemende B.A. ligt gevoelig. Thieman bespreekt met hem: het wati-misbruik in de dorpen, het voorstel om de mensen grotere tuinen te

⁷ Neverman, dr. H., *Onder Koppensnellers en Moerasmensen*. Amsterdam. (ongedateerd)

laten maken (goeroes en schoolkinderen klagen over voedselgebrek), het optreden tegen ongebreideld dansen en bijhorende onzedelijkheid, toelating van majubti (kinderen met aangevlochten haren) op school, en aandacht geven aan het feit dat de mensen niet een eigen huis bewonen, maar telkens verhuizen, bij anderen onder kruipen, hetgeen een losheid van zeden en diefstal bevordert. De B.A. vraagt de vijf punten op papier te zetten en komt dan boos op Thieman af, want 'hij wenst geen bevelen van de pastoor te ontvangen'. Toch vraagt het Bestuur Thieman een kerk-

Uit: A. Verhage MSC, *Nota over Frederik Hendrik Eiland*

Yeobi-Webu, voorbeeld van een waterdorp op Frederik Hendrik Eiland

dienst te houden voor protestantse ambtenaren. Thieman vraagt Grent of hij dat kan doen.⁸

Het is ook niet overal gemakkelijk om de kinderen op school te krijgen. Sommige dorpen eisen: voor elk kind betaalt de pastoor een bijl en de goeroe moet ze eten geven en er mag geen Maleis onderwezen worden, want dan verstaan de ouders niet wat de kinderen zeggen. Elders, waar de goeroe een tuin maakt, wordt deze leeggeroofd. Telkens waaien er scholen en goeroewoningen om en de bevolking moet geënthousiasmeerd worden om nieuwe te bouwen.

8 Thieman MSC, W., *Geschiedenis van Kimaam*. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.
 Santvoort MSC, H. van, *Brief aan pater J. Grent*, 24-2-1936, en *Brief aan pater J. Grent*, 5-4-1936. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.
 Thieman MSC, W., 'Een Pastoor in de modder', in: *Annalen*, jg. 55, 1937, p. 12.
 Thieman MSC, W., *Brief aan pater J. Grent*, 8-6-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

Mei 1936. Tournee naar Suam – Konyobando – Wanggambi en van daar naar Kawé, niet overal slaaphutten, wel muggen. Hij probeert verder te komen naar Meraute en Buëre, enzovoorts. Er blijken nogal wat verschillen in behuizing en kleding.

Na twee maanden neemt Thieman voor het eerst het besluit om de zogenaamde jongelingenhuisen op te heffen; een ingreep in het sociale leven. In september viert hij te Kladar het eerste doopfeest (honderdendrie schoolkinderen). Hij schrijft: 'Dus de resultaten beginnen te komen.' Een maand later houdt hij daar een godsdienst-onderzoek en doopt er zeventien volwassenen. Hij zegt: 'Mooie dagen gevierd.'

Terwijl in enkele dorpen de scholen goed lopen, mislukt dit in veel dorpen omdat het ene dansfeest na het andere plaatsvindt. De meisjes worden uitgeprobeerd, vrouwen vechten, dorpen lopen leeg voor de dans elders.

Terug in Kimaam in november, blijken Kimaam en het bijdorp Mambum leeg. De mensen zijn gevlucht. De oorzaak ligt in de opdracht van het Bestuur stenen te sjouwen, maar die vrachten zijn te groot, vandaar veel schouderwonden en een man dood. De mensen vluchtten naar Koddar, zij hebben de weg erheen versperd. Zelfs de varkens hebben zij mee. Zij willen nooit meer terug. Thieman roept de mensen bij hem. Zij komen. De klachten: altijd maar werken, de verpleger/B.A. en zijn tokhouder moeten weg, de motor-missie mag komen en de kinderen kunnen terug naar school. Uit Merauke komen de beheerder Grent en de Controleur Van Baal. Zij gaan naar Koddar, waar met veel moeite de mensen worden verzameld. De Controleur spreekt hen toe. De lui zeggen: 'Allemaal klets' en vluchten. Het Bestuur steekt een slaaphut in brand, allen staan met pijn en boog gereed. Onverrichterzake gaan zij terug. Er wordt een hernieuwde oproep gedaan om terug te keren, met een bevel de barricaden op te ruimen. Er wordt gedreigd met straf. Men komt terug. Bij onderzoek blijkt: de B.A. betaalde de helft van wat was afgesproken, de ene opdracht volgde op de andere, men kreeg geen tijd voor de eigen tuin. De B.A. wordt overgeplaatst.

Dit is het verslag van Thieman.

Hier volgt, ingekort weergegeven, het verhaal van Van Baal.

Van Baal gaat naar Kimaam, Thieman is afwezig, maar Driek van Santvoort blijft aan de praat. Als Thieman terugkomt vertelt hij dat er dammen en bomen in de vaarten liggen en dat de goeroes bedreigd worden. Ingrijpen is noodzakelijk. Van Baal gaat terug naar Merauke waar hij contactartikelen koopt (zoals de Missie dat doet). Daarna gaat hij terug naar Kimaam, met pater Grent en met vijf extra man politie. Van daar gaan zij te voet door het moeras naar Koddar. Het is een zware tocht. Vóór het dorp brengt men de nacht door. Grent is afgeknapt. De volgende ochtend moeten zij, soms tot hun borst, door het water waden. De vissers in hun prauwen weigeren hulp aan Controleur en politie. Als Thieman dreigt te verdrinken wordt hij in een prauw genomen, en pas veel later Van Baal en de anderen ook. Er wordt vergaderd op een eilandje. De stellingname is duidelijk: de Missie kan blijven, het Bestuur moet weg. Van Baal laat dan een meegenomen schooljongen de andere agenten ophalen, waarop de mensen zich opstellen met boog. Wanneer de geweren

worden geladen doet het klikklakken de lui vluchten. Van Baal brandt een nachtverblijf af en hij dreigt terug te komen en dan alles af te branden. Daarna gaan zij terug naar Kimaam. Maar de volgende dag ontmoet Van Baal zeventien lui die zijn teruggekeerd en die al een deel van de barricaden hebben opgeruimd. Zij worden goed beloond. Weer een dag later gaat Van Baal met Thieman naar Koddar, nu over water. Hij is op alles voorbereid en bereid te doden. Maar de bevolking daar is bezig terug te keren. Een betere betaling wordt geregeld en de B.A. wordt overgeplaatst. Van Baal vertrekt tevreden naar Merauke.

Over Thieman schrijft hij:

Thieman was laconiek onder alle omstandigheden. Het was zijn kracht. Van afkomst een eenvoudige Amsterdamse jongen die een beetje aan astma leed, daarenboven een stotteraar die wat hakkend zijn mening naar voren bracht, leek hij in niets op het type dat het wel even doen zal. Ik denk dat hij juist daardoor zo goed overkwam bij mensen die onzeker waren van zichzelf. Als men bewijs zoekt voor de uitspraak dat Gods kracht in zwakheid volbracht wordt, laat men dan kijken naar het onopvallende leven en werk van pater Thieman, zijn leven lang een tweederangs pastoor, een doodgewone volgeling van Jezus.⁹ Thieman zelf noteert: '25 December: kerkje propvol. Alles mooi.'

De onderwijzers hadden de opdracht een zogenaamd Dagboek-Kampong bij te houden, heel enkele daarvan zijn bewaard. Het *Dagboek Kampong Kalwa* van 1934 vermeldt een ruzie tussen de dorpen Kalwa en Sigat die door een tweegevecht op het schoolplein werd uitgevochten. De man uit Sigat ging voorover tegen de grond, maar hij greep zijn slagmes en de twee dorpen gingen elkaar te lijf. De drie onderwijzers, Filippus Meteray, Ambrosius Letsoin en Alex Tabalubun lukte het niet hen te scheiden. Goeroe Meteray voegt daar nog enkele bladzijden adatgegevens aan toe. Een jongeman die de voorbereidende fasen heeft doorlopen en huwbaar geworden is, geeft zijn verloofde aan een oude man en wordt met het vocht van hun omgang besmeerd om sterk te worden. Eenmaal getrouwd is het uitlenen van de vrouw een dienst en later een wederdienst onder vrienden. Dit gebruik blijkt nu te verdwijnen. De man gebruikt voortaan alleen zijn eigen vrouw voor altijd.¹⁰

Het Dagboek van de kampong Bamol (vanaf 1936) geeft eveneens de gang van zaken in die tijd weer. Het Bestuur geeft opdracht om de weg van Bamol naar Kalwa te verbeteren en de politiecommandant belooft verlof voor een dansnacht als het werk klaar is. Men werkt er zo nu en dan aan en vraagt na enige tijd om dat verlof. De goeroe schrijft aan de commandant, maar de politie moet het vragen aan de B.A. en die weigert omdat de weg nog niet klaar is. Bamol verstopt de prauwen wanneer Bestuur of politie die ook nodig hebben. De mensen zijn kwaad en weigeren eten te geven aan de goeroe. Deze moet hen dan zijn functie uitleggen: hij is enkel tolk tussen hen en het gezag! Hij kwam alleen voor hun kinderen en voor de

9 Baal, J. van, *Ontglipt Verleden*, I. Franeker, 1985, pp. 133-149.

10 Meteray, F., *Dagboek Kampong Kalwa*. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

Pastorie en school te Kalwa

kerkdienst. Als later de politie komt voert de bevolking de bevelen niet uit, want zij danst liever dan dat zij werkt.

Een kindje sterft gedoopt, een ander zonder doopsel, te laat gewaarschuwd.

De rouwperiode – allen onder de witte leem – en het plukverbod op de klappers, wordt beëindigd met een dansfeest, maar nu de Compagnie hier is durft men een dansfeest zoals vroeger niet meer te houden.

Een moeder baart haar kind geheel alleen en houdt het maanden verborgen, geeft het af aan een familielid en laat het kind de afkomst niet weten.

De schedel van een overledene wordt later opgegraven en na een dansnacht en een feesteten voor alle gasten, opnieuw begraven bij het lijk. Toen de politie zich tegen dit gebruik verzette, wilden de mensen de politie pijlen.

Deze vieringen van de oude lui trekken de kinderen van de school weg; zijn gaan zich dan weer opsieren als vroeger.

De goeroe vraagt naar de herkomst van de mensen van Bamol. Een heel oude man vertelt hoe zij indertijd gevlucht zijn van het vasteland omdat de kustmensen kwamen snellen. Zij troffen enkel watervlakten aan en alleen wat droge grond te Bamol. Later hebben zij hun beddingen/eilandjes aangelegd in de moerassen. Maar de goeroe voegt hieraan toe: 'Ik denk dat de man gelogen heeft. Want Tuan Allah had vroeger al alles geschapen.'

Wanneer dorpen elkander voor een feest uitnodigen, meten zij met een snoer de tuinvruchten om te zien of zij van de gasten evengrote knollen terugkrijgen als zij hebben aangeboden. Zo niet, dan wordt het vechten.

Telkens worden de feesten vermeld waarbij weer 'otiv-bombari' (de omgang van velen met de jonge bruid) plaatshad. Vrouwen die daarbij wonden opliepen, wilden niet naar Kimaam om zich laten verplegen.

Deze *Dagboeken* geven concreet de situatie aan waarin pater Thieman zijn werk begon. Enerzijds waren er de langdurige rouwperiodes met hun slotvieringen, anderzijds de Marind feesten met de ngadzi en de otiv-bombari. De moeilijkheid voor Thieman lag bij de schoolkinderen die onder leiding stonden van de goeroes, maar thuis leerden deelnemen aan de adatgebruiken.¹¹

We volgen weer even het *Dagboek* van Thieman vanaf 1937. Veel van zijn gegevens zijn blijkbaar ontleend aan het *Dagboek van de Kampong Bamol*. Daar in Bamol en in heel die noordwesthoek, is de danswoede heviger dan ooit. Men danst om adatredenen (opgraving van de schedel, leeftijdsklassevieringen, huwelijken) met verkregen of genomen verlof van het Bestuur, en ook wel zonder reden. Thieman ziet er een reactie in op het optreden van het Bestuur bij de dreigende algemene opstand. Geen verloofde, geen gehuwde vrouw wordt ontzien; werklui van de Marind en roeiers van bestuurstonees krijgen vrouwen aangeboden; de sago- en pisangbomen moeten met sperma ingesmeerd worden. De kinderen spelen al mee en slapen op school, de percentages 'spijbelaars' lopen op van 50% tot 70%.

De positie van de onderwijzer is moeilijk. Hij leest de 'Bevelen van het Bestuur' aan de dorpschouffoerden voor en geeft uitleg van de opdrachten. Hij moet de brief schrijven om dansverlof te vragen als de opdracht vervuld is, maar dan is die opdracht maar half of in het geheel niet uitgevoerd. Herstel van schoolgebouw of goeroewoning (op bevel van het Bestuur) moet met veel soebatten worden verkregen. Dat kost hem tabak en zijn loon is toch al zeer gering.

Toch verbetert de situatie in de dorpen bij Kimaam. In Téri kan gedacht worden aan een doopfeest voor vijftientig jongens en meisjes. En te Kimaam worden op Pinksteren 1937 achtendertig schoolkinderen gedoopt en drie jongelui. Van Kladar in het zuiden maakt Thieman een doorsteek naar Kimaam en bereikt de dorpen in het binnenland. Hij kan een goeroe plaatsen in Wanggambi.

Het is 1938 geworden. De goeroe Alphons Safant van Bamol sterft plotseling. Thieman schrijft: 'Eresaluut. Hij was de nestor, had de zwaarste plaats, veel soesa heeft hij in Bamol te verduren gehad.'

In maart: doopfeest in Konearau (zuidkust), en een groot doopfeest in Téri-Kalwa: achtenzeventig kinderen. 'De zaak begint te lopen.' Maar een influenza-epidemie van december 1937 tot april 1938 eist veel doden overal.

Terwijl dezelfde feitjes zich herhalen, vertelt Thieman dat hij in augustus te Téri twee trouwpartijtjes had. Na het kerkelijk huwelijk werd ook het adathuwelijk gevierd: man en vrouw eten samen sago uit een etensbakje in prauwvorm. In

11 Safant, A., *Dagboek Kampong Bamol, II, III, IV, 1930-1938*. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

Kimaam gaat een heuse kerk gebouwd worden. Broeder Galiart komt daarvoor over. De B.A. helpt, wordt echter vervangen door een ander die propaganda maakt voor de Zending. Het Koninginnefeest geeft al moeilijkheden. Daags daarna spreekt Thieman met de verzamelde goeroes en de onderwerpen zijn: de taal van het volk spreken, hoe weggelopen schoolkinderen terug krijgen, wat te doen om de volwassenen naar de kerk te doen gaan, en over het gebruik van de catechismus nu in hun taal... Hij heeft deze blijkbaar gemaakt.

Vermeldenswaard vindt Thieman dat de goeroe Filippus Ulukyanan hem erop attent maakt dat de kinderen al volgens het geloof gaan leven en zelf zeggen: 'Wij denken aan onze godsdienst.'

Indertijd stuurde Thieman enkele kinderen van Kimaam en Téri naar het internaat te Merauke. Dat wordt nu voor Iromoro (noordwest) de reden hun kinderen maar niet naar school te laten gaan. Bovendien zeggen de mensen daar: 'De school dient nergens voor want die geeft geen eten en het onderhoud van de school eist werk.' Jongeren zijn wel vóór de school, maar vrezen de ouders en de tovenaars. In Téri verklaarde een meisje aan Thieman: 'Ook al willen we, we kunnen niet goed blijven; men verleidt ons van alle kanten en onophoudelijk.'

Op een tournee in november maakte hij het volgende mee:

Bij Konyobando hevige regenslag, gepaard met donder en bliksem. We liepen op rij. Plots een hevige slag vlak bij ons. Ik voelde het als een slag op mijn hoofd. Mijn hoed werd ingedrukt, hoofd en tanden trilden heen en weer. Een vuur verlichtte ons, sloeg tussen ons in, grond vloog de lucht in vlak achter me. Iedereen werd op de grond gedrukt. Liggende keek ik om of niemand geraakt was. Gelukkig niet. We stonden vlug op en liepen door. Een half uur geleden lag op de weg een verbodsteken. Iedereen liep er omheen, ik trapte erop. Later zei men: 'Dat komt ervan, als je het teken negeert.' Een paar uur lang hield ik hoofdpijn.

Die maand kwam de bisschop, mgr. Aerts, voor het eerst naar Kimaam en vormde er honderdvijfentwintig kinderen. Blijkbaar had dit bezoek tot gevolg dat Thieman werd uitgenodigd om in 1939 een paar maanden vakantie te genieten op Kei. Maar hij noteert:

26 Februari: vertrek naar Kei, 1 maart: terug in Merauke, 7 maart: terug in Kimaam.

Die dag wordt de kerk opgezet en met tweeduizend kassen van bladeren gedicht, want: 'Mijn kerkkas kan voorlopig geen zink betalen.'

In juni komen Grent en Kowatzki het kerkwijdingsfeest meevieren. Er waren tweeduizend mensen en er werden volksspelen gehouden en 's avonds lampionoptochten (prijzen beschikbaar!). In augustus is Galiart klaar en de kerkkas leeg.

Verspreide opmerkingen in het *Dagboek* verwijzen naar het feit dat Thieman heel goed wist dat hij met een volk van landbouwers – landbouwers in een onmetelijk moeras – te maken had. Hij begrijpt te goed het belang van de tuinen om de mensen de afwezigheid uit de dorpen (en daarmee de afwezigheid van de kinderen op school)

kwalijk te nemen. Ook het niet uitvoeren – tot opstand toe – van de bestuursopdrachten (het schoonhouden van de vaarwegen, het bouwen van scholen, goeroewoningen en hun eigen huizen) is, zo weet hij wel, niet het gevolg van niet willen gehoorzamen, maar dit hangt samen met hun tuinen en hun feesten. De tuinen moeten de voeding voor elke dag verschaffen, maar ook voor de vieringen in sociaal verband.

Het proefschrift van L. Serpenti, *Cultivators in the Swamps*, behandelt het leven van de mensen op Frederik Hendrik Eiland. Hij stelt: de wooneilanden vormen de basis voor de sociale organisatie van het dorp. Een eilandje (patha) wordt bewoond door een of meer gezinnen (vader – broers – zoons); ieder gezin heeft eigen grond. Van daaruit worden nieuwe eilandjes opgeworpen. Een groepje eilandjes vormt een territoriale groep (kwanda) en meerdere groepjes samen vormen een overkoepelend geheel (paburu). Deze groeperingen kennen steeds een tweedeling, een dualistisch systeem, en dat leidt tot een rivaliserende relatie. In de delen heerst het persoonlijk beschikkingsrecht op alles waaraan men een grote mate van persoonlijke arbeid ten grondslag heeft gelegd. Het erfrecht geeft de oudste broer een bevoorrechte positie als de beheerder van het gezamenlijk bezit. De territoriale groepen beheersen de vrouwenruil, waarbij 'zuster' in brede zin wordt genomen. Het huwelijk is patri-lokaal. Telkens zijn het enerzijds de genealogische verwantschap en anderzijds de lokale verbanden die het sociale leven bepalen.¹²

Thieman kreeg het eerst te maken met het feit dat de inwoners van Kimaam/Mambum maar vijf maanden (februari-juli, de natte tijd) in hun dorp zijn en de andere zeven maanden (de droge tijd) te Koddar verblijven bij hun tuinen. Thieman wilde dat veranderd zien: liefst vast wonen in Kimaam (school-kerk-handel en bestuur, de nieuwe tijd). De mensen zeiden: in de droge tijd is er in Kimaam zelf geen drinkwater, geen eten. Het is te veel alleen een zandvlakte. Thieman stelt voor: putten (cement aan te voeren) maken, sago aanplanten (dichtbij het dorp), tuinen aanleggen en schaduwboomen aanplanten. Hij zegt: dit alles is door mij herhaalde malen voorgesteld, doch nul op het rekest.

Deze maandenlange afwezigheid noemt Thieman de uithuizigheid en daarvan noemt hij de nadelige gevolgen op als volgt:

- 1 In noodgevallen is er in Kimaam niemand thuis: bij brand, wie past op de gebouwen? Bij te zenden spoedberichten naar Okaba en Merauke: geen lopers.
- 2 Geen mensen om boten te lossen of om Bestuur of pastoor te roeien. Thans moet er telkens een soort drijfjacht gehouden worden te Koddar.
- 3 Jaarlijks komt de influenza. Heel Koddar ligt ziek en het ziekenhuis te Kimaam is leeg. Gemiddeld tien doden.
- 4 Geen eten voor de schoolkinderen; zij spijbelen.
- 5 Te Koddar gaat het christelijk leven er zeer op achteruit. Men huwt en sterft zonder sacramenten, het kerkbezoek valt een half jaar uit. De tovenarij, ook bij de christenen, woedt hevig.

12 Serpenti, L., *Cultivators in the Swamps*. Assen, 1965, p. 272.

Met behulp van het Dagboek-Kampong van zijn goeroes geeft Thieman een kort overzicht van het leven 'van de wieg tot het graf'. Het gezin leeft praktisch niet bijeen. Men heeft wel een dag- en een nachtverblijf, maar ieder slaapt dan hier, dan daar. Moeders leven wel met kleine kinderen, maar grotere jongens komen in een jongelingshuis en krijgen hier hun eten van hun toekomstige verloofde of zij zoeken het zelf. Grotere meisjes verblijven in het huis van de ouders van hun aanstaande en zijn vrij te slapen waar zij willen. Er zijn leeftijdsklassen voor de jongens (oordoorboring ook voor de meisjes) (zeven jaar) en sneden op de armen (elf jaar) en deze wonden worden met sperma ingesmeerd. De jongens worden niet door oudere mannen geïnitieerd, maar door de grotere jongens, de huwbaren. De nieuwelingen moeten de haren van de ouderen aanvechten en krijgen omgang met de verloofden van de ouderen als beloning.

Meisjes komen aanvankelijk zonder schaambedekking naar school. Zijn ze groot geworden dan mag de vader van hun verloofde hen gebruiken. Aan het huwelijk gaat een uitproberen op huwbaarheid door mannen en jongens vooraf. Bij het huwelijk zelf heeft geen otiv-bombari plaats met de bruid, maar dan stelt de vader van de jongen zijn vrouw ter beschikking. Hijzelf heeft de bruid tot zij zwanger is. Sterft een getrouwde man, dan komen eerst de vrouwen alleen, doen hun schaambedekking af, huilen, zingen en dansen rond het lijk. Na de begrafenis geeft de weduwe zich aan de mannen van de kampong.

Sterft een getrouwde vrouw, dan geeft de weduwnaar een schoondochter. Het sperma van de otiv-bombari wordt in het graf gelegd.

Van het begin af had Thieman meegemaakt dat de familieleden van een overledene op de eilandjes verdwenen en weken en maanden onvindbaar bleven. Hij schrijft:

Ik vermoed dat alles draait om de dodenherdenkingsfeesten. Daarvoor maakt men tuinen, daarvoor danst men. Na een half jaar of meer, al naargelang de tuinen vruchten opleveren, wordt een feest op touw gezet, wordt het plukverbod opgeheven, worden de rouwbanden afgelegd en wordt de witte klei afgewassen.

Tekenend voor Thieman is ook dat hij een lijst van vijftien spelvormen kort beschrijft: worstelen, prauwwedstrijden, etensruil met het meten van de grootte van de knollen, pijltjes schieten, vruchten werpen in het water en er om vechten... hetgeen op promiscuïteit uitloopt.

Het jaar 1940: de Tweede Wereldoorlog begint, Kowatzki wordt opgehaald uit Wamal (mei) en teruggebracht (november). Intussen neemt Thieman ook heel de parochie van Kowatzki waar. Daarom gaat hij naar de Sacramentsprocessie (15 augustus) te Wamal en daar was broeder Tops aanwezig. Thieman troont hem mee om op Kimaam een keuken te bouwen.

In de droge tijd is weer 50% niet op school en in Bamol zegt men: 'Wij hebben geen vreemdelingen nodig, het is maar beter dat de goeroes vertrekken.'

'Men meent', zegt Thieman, dat alle narigheid van de goeroes of de pastoor komt. Bijvoorbeeld: straf na dansen zonder verlof. En wanneer de goeroe de plaats wil

aanwijzen waar grond op te hogen zou zijn, zeggen de mensen: hij hoeft ons niets te wijzen, dat is òns werk, wij zullen het zelf wel regelen.

Zonder jaartal ligt in het archief het verhaal van Thieman zelf over zijn 'vredesmissie' in het dorp Yeraha. Daarin noemt hij een periode van vijf jaar die aan zijn vredesmissie vooraf ging. Hij kwam in 1936, en daarom plaatsen wij zijn verhaal hier. Dat verhaal heeft als titel *Een stukje pacificatie*, en luidt ingekort als volgt: Vier krokodillenjagers van Bandjermasin dreven af en kwamen terecht op west Frederik Hendrik Eiland. Twee van hen werden vermoord, de derde werd gewond en de vierde roeide de lijken en de gewonde naar Kimaam. De gewonde stierf daar. Het dorp Yeraha was de schuldige. Een hardnekkige politieactie bleek de dorpelingen niet de kunnen bereiken: de waterwegen waren gebarricadeerd en de inwoners waren steeds weer onvindbaar in de moeraslanden. Ook andere 'misdadigers' vluchtten daarheen. Yeraha werd een centrum van 'onbestuurbaar' gebied. Omliggende dorpen hielpen hun verwanten in Yeraha. Deze situatie duurde vijf jaar en toen kreeg Thieman het verzoek om contact te gaan zoeken. Het dilemma was: het nut van vrede enerzijds, maar anderzijds maakte de afstraffing van de schuldigen hem tot hun vijand, waarna latere bekering uitgesloten zou zijn. Het Bestuur stond hem toe om amnestie mee te delen.

Thieman vertrok met vijf politieagenten en kwam te Wanggambi op vier uur afstand van Yeraha, waar familie van Yeraha woonde. Deze mensen brachten het bericht naar Yeraha: de pastoor wil komen met goed nieuws en hij wil dan blijven overnachten. Wie wil vluchten kan zijn gang gaan, maar haal hem op. Zij kwamen. Thieman liet de politie achter, de onderwijzer en de schoolkinderen gingen mee, want de politie kon 'bepijlen' oproepen, maar de schoolkinderen waren een dekking tot vrede. Het werd vijf uur lopen. Modder, zon, kleren stijf van de transpiratie, voeten brandend. Dichtbij Yeraha stuurde hij kinderen om klappernoten te vragen tegen de dorst. Het gelukte. Daarop trok Thieman met de fluitende schoolkinderen het dorp binnen. Er lagen barricaden en achter de bomen mannen met de pijl op de boog, maar toen de mensen zagen dat er voor hen geen gevaar dreigde, bracht de hoofdman voedsel. Thieman betaalde met kralen en tabak. Alle mannen kwamen bijeen. Thieman sprak:

Jullie zagen vliegtuigen (van de oorlog) overkomen. Dat was politie die jullie zoekt. Zij kwamen later niet meer. De grote Toean heeft jullie de straf kwijtgescholden. Jullie zijn vrij te gaan waarheen je wilt, maar jullie moeten beloven niet meer te moorden. En als men jullie onrecht doet, straf dan niet zelf, maar deel het mee aan de grote Toean en die zal dan straffen. Zo is het overal.

Thieman zag de opluchting. Zij hadden jarenlang in angst gezeten. De hoofdman vertelde dat de lui van Bandjermasin hen om eten hadden gevraagd en in ruil tabak hadden beloofd. Maar toen zij eten hadden gebracht hadden de mensen van Bandjermasin zonder betaling willen wegroeien. Toen hadden zij toegeslagen. Hij noemde de namen van de moordenaars, inclusief zichzelf. Thieman zei dat nu ook het Bestuur zelf zou komen. Dat mocht als hij zelf ook meekwam. Toen stelde hij voor om een vredesfeest te houden. Zij leverden het varken en Thieman beloofde dit later

te betalen. Het werd een groot feest, waarna Thieman, begeleid door mensen van Yeraha terugkeerde. Later ging hij nogmaals alleen en stelde hij voor om er een school te openen. Daarna ging het Bestuur en nodigde men de bewoners uit naar Kimaam te komen. Zij kwamen en werden goed onthaald, en zij boden Thieman aan om met hem op tournee te gaan: '... wat ik met plezier gedaan heb.'¹³

De *Geschiedenis van Kimaam* vermeldt voor 1941: doopfeestjes te Bamol, Kiwaro, Yeobi en voor 1942: Wanggambi, Kawé, Sabudom, Kalwa en Suam.¹⁴

1942

Op 14 augustus bereikt Thieman het bericht dat te Kalwa de onderwijzer Paulus Sadsaitubun vermoord is. Hij schrijft:

Een van de beste goeroes van Frederik Hendrik Eiland. Grote God! Wat een slag! Een slachtoffer van het missiewerk!

Het volgende was gebeurd:

Op zijn erf liep goeroe Paulus met de kleine op de arm. Plots schoot een oude rakker, Pakani, achter het goeroehuis vandaan met een bijl, gaf de goeroe een klap op het achterhoofd, daarna op zijn voorhoofd en vervolgens op zijn schouder. Juist daar hield de kleine zijn vader vast, zodat tevens een paar vingertjes werden afgekapt. De misdadiger sprong toen in het water en verdween. Goeroe Leo, die in het huis was, hoorde geschreeuw en kwam direct te hulp, maar te laat. Hij bracht de goeroe in huis en verbond hem. En hij vertrok met de njora en de verslagene op een brancard naar Kimaam. Direct werden Bestuur en politie gewaarschuwd, en de politie vertrok direct naar Kalwa. Zij kwam terug met de moordenaar Pakani. De man had in zijn leven reeds meer dan achttien moorden bedreven en was tevens de grootste tovenaer van Kalwa. De eigenlijke reden van de moord was: deze man had een zoon die zes of zeven jaar geleden iemand vermoord had. Hij werd ingepikt en in de gevangenis te Merauke moest hij brommen, liep weg, werd door lui van Domandé weer hardhandig teruggebracht, en stierf aan de bekomen wonden. De vader zon op wraak: de vreemdelingen hadden zijn zoon vermoord, een vreemdeling zou er dus aan gaan. De politie durfde hij niet aan te pakken, dan maar een goeroe die van heel de zaak niets af wist. Pater Grent kwam uit Merauke, sprak de mensen toe in Kalwa over de laagheid van de daad. Ik verweet de lui dat de ouden er meer van af wisten, waarom hadden zij gezwegen over het voornemen van die oude vent? Hùn gedrag had de oude man de moed gegeven om zijn daad te volvoeren. Als zij één met de goeroe geweest waren had die oude vent het niet durven doen. De ouden beweerden dat zij er niets van geweten hadden. Zij vroegen vergiffenis

13 Thieman MSC, W., 'Een stukje pacificatie', in: *Enige brieven van J. Verschueren*, nr. 2. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

14 Galiart MSC, A., 'Eerste Doopfeest op Frederik Hendrik Eiland', in: *Annalen*, jg. 58, 1940, p. 12.

voor hun houding en beloofden voortaan de goeroe te volgen en te helpen. Er werd toen vrede gesloten.¹⁵

1943

Nu komen er geregeld Japanse vliegtuigen over. We storen er ons niet aan en doen gewoon ons werk. Omdat er steeds Japanse vliegtuigen Kimaam bezoeken, neem ik het besluit de mensen om 09.00 uur het dorp uit te zenden (door een trek aan de bel) en na 14.00 uur te laten terugkomen. Zij moeten één uur ver van 't dorp blijven. Op Goede Vrijdag, 23 april, terwijl ik het hostieijzer in gereedheid bracht, kwam een Japans vliegtuig over en gooide een bom achter mijn bijgebouwen in het open veld en begon te mitrilleren. Met nog een Papoea holde ik het bos in. Uitgeput gingen we op een boom zitten. Het vliegtuig verdween, het leek alles op een soort waarschuwing. Het dorp was leeg op politie en Bestuur na. Overal heen werd bericht gestuurd dat men niet naar het Paasfeest hoefde te komen. Ik liet een huisje tegen de boskant maken, om spullen op te bergen en als het nodig was er zelf te verblijven als mijn huis gebombardeerd zou worden. Op 12 mei, rond 10.00 uur kwamen uit noordoostelijke richting drie vliegtuigen aan. Het waren Japanners. Ik dacht: ze voeren iets in het schild, sprong van de waranda af en holde naar het huisje toe. Halverwege begon men al te mitrilleren. Ik durfde niet naar het huisje en verborg me tussen twee grote bomen. Ze draaiden over het dorp heen, wierpen enige bommen en kwamen op het bos af. En daar begon een leven als een oordeel: vallende bommen, mitrilleren, het kraken van afknappende bomen, modder vloog de lucht in, overal hing zware rook. Juist even tijd voor een akte van berouw, hulp aan Maria gevraagd, een flits van: Sacrament nog in de kerk... enfin, God zal zijn eigen huis wel bewaken... en toen een en al aandacht voor de vliegtuigen die zes maal over het bos heen draaiden en het nodige lieten vallen. Ik kroop maar om die twee dikke bomen heen, naargelang van de vliegtuigen. Plotseling een slag achter me, en op ongeveer zeven meter zag ik een bomstuk half in de grond steken en de gele poeier kwam eruit. Hij had de boomtop geraakt en daardoor een gedeelte verloren. Een geluk voor me! Eindelijk verdwenen zij. Ik kwam tussen de bomen uit, was reeds halfweg om het Sacrament te halen, toen ze weer terugkwamen. Ik weer terug. Ze gooiden weer op het bos (kwamen twee keer over) en vertrokken voorgoed. Waar ik eerst gezeten had was nu ook een bom gevallen. Maria's bescherming was zichtbaar! Ik nuttigde eerst de H.Hosties en ging het dorp in: overal ravage. Het dorp zelf lag plat. De kerk een weinig beschadigd. Ook in mijn huis en in de kazerne: kogelgaten. Politie in de schuilkeiders, Bestuur een uur ver het bos in, zij waren onder de indruk, doch niemand gewond. Een oppas die een paar dagen geleden geklaagd had dat hij geen put had, had nu, vlak achter zijn huis een diepe bomkrater. Maar zijn huis was weg. Het kan verkeren.

15 Thieman MSC, W., *Geschiedenis van Kimaam*, pp. 23-24. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

Op 16 mei werd Kimaam een tweede maal gebombardeerd, maar niemand geraakt; op 29 mei dito. Dit werd te bar. Vlak vóór 12 mei waren de Aussies (militairen uit Australië) in Kimaam geweest. Japanse vliegtuigen waren over gekomen en de Aussies hadden van hun boot af geseind naar Merauke. Hebben de Japanners dat opgevangen? Meenden zij dat hier soldaten lagen? En dachten ze dat die wel in "mijn" bos zouden zitten?

Het bericht dat Kimaam niet meer bestond en alles dood was, wekte schrik bij de goeroes. De kamponglui dachten: Bestuur en politie dood, nu nog de goeroes weg en dan kunnen we ons oude leventje voortzetten. Dus begonnen ze vijandig tegenover de goeroes te staan. Dezen wilden weg van Frederik Hendrik Eiland. Ik zei hen op hun plaats te blijven zolang als het ging. Zo niet, dan met tweeën op één plaats. Wat geschiedde.

Bestuur en politie besluiten zich aan de overkant van de Prinses Marianne Straat te vestigen. Prauwen worden klaargemaakt en 's nachts wordt er overgestoken. Ik ga mee. Aan de overkant werden in het bos bivaks gebouwd. Ik zal de politie de weg wijzen naar Wamal om Merauke op de hoogte te stellen. Ik wil dan over Bibikem naar Téri om zo een tournee te maken, doch Bibikem is leeg en daar hoorde ik dat in Wamal alle mensen in de boei van Okaba zijn wegens moorden. Noodgedwongen ga ik naar ons bivak terug aan de Prinses Marianne Straat.

15 juni komen een paar Kimamers ons bezoeken en ik ga met hen naar Kimaam. Er zijn Papoea's geweest die 's nachts in het pakhuis zijn gaan roven en ook in mijn voorraadkamer. Ik verzamel de dichtstbijzijnde goeroes en bespreek de situatie. Ik laat de bevolking weten dat men de gestolen goederen moet teruggeven. Het is diefstal. 's Nachts legt men allerlei spullen neer vóór mijn bivak. Terug naar de overkant, na een week komen ze mij halen voor een tournee. Men wilde de goeroe van Bamol vermoorden. Ik daarheen om het uit te zoeken. Men wierp een speer naar hem. De dader gevlucht, ik hem achterna! In Kaba de dader te pakken, deze vertelde me: hij heeft het gedaan omdat de goeroe achter zijn verloofde aan zat. De oude, vrijgelaten moordenaar van goeroe Paulus dreigt een gevaar te worden. Met veel statie werd hij in Téri en Kalwa ontvangen en hij liep nu alle dorpen af om de mensen tegen de goeroes op te stoken. Einde augustus komen ze mij halen en toen ik op tournee ging heb ik alle prauwen die ik had volgeladen met eten voor de goeroes. Een brief gaat naar Merauke voor de Assistent-Resident over de toestand. Oude vetes kwamen weer boven, pijlen vlogen en moorden werden gepleegd. In september kwam de gouvernementsboot met enige Aussies. Ze wilden naar Kladar. De stuurman wilde ze er niet heenbrengen. Ik beloofde mijn mensen, maar toen ze de Aussies zagen waren ze verdwenen. Later vertelden zij: als de Japanners zien dat we soldaten vervoeren, worden wij ook nog gemitailleerd.

Als commandant van de politie was ondertussen een Hollandse jongen gekomen, een ruwe klant maar actief. Hij kreeg opdracht om met zijn politie een tournee te maken over het eiland om de mensen in toom te houden, moordenaars op te pakken en ook de oude Pakani. Nu, dat heeft hij behoorlijk gedaan. Hij liet als

demonstratie in elk dorp voor de bijeengedreven menigte zijn tommygun roffelen in klapperbomen! En hij beloofde dat eenieder die iets tegen de goeroes deed of een ander vermoordde, op dezelfde manier zou beroffeld worden. De schrik zat er overal in.

Weldra werd Kumbis door vijfenveertig Aussies bezet en daar werd een radar-installatie neergezet. Ook op onze oude bivakplaats kwamen vijftien Aussies met een kleine zender.

Het leven werd in Kimaam en elders weer op de oude voet voortgezet. Een rustige Kerstmis en Nieuwjaar volgden.

1944

Het missiewerk ging zijn gewone gangetje van doopfeestjes, schoolbezoek etc, en de Japanse vliegtuigen namen af. In oktober ging ik naar Merauke. Daar kwam ik op het idee om te zien zink te krijgen voor mijn kerk. De H.Jozef werd in de arm genomen en na bij verschillende instanties tevergeefs te hebben aangeklopt, werd ik bij de Aussies prompt geholpen en... het kostte me niets! Juist lag er een boot gereed om naar Kimaam te vertrekken. De platen mochten worden opgeladen en zo vertrok ik naar Kimaam. Ik kwam nog enkele platen tekort, maar de H.Jozef hielp weer, want toen ik na Nieuwjaar 1945 van Wamal naar Kumbis kwam zouden de Aussies aldaar vertrekken en kon ik alle zinkplaten krijgen die er waren. Tenslotte hielp Merauke met veertig platen het dak en de zijbeuken te voltooien.¹⁶

Over zijn werk op Frederik Hendrik Eiland vertelt Thieman in de *Annalen* van 1947. Hij roept dragers op. Die komen, zien de beloning (stevige kapmessen), maar na het tweede dorp verdwijnen zij onvindbaar in de moerassen. Hij schrijft:

Daar zit ik, een voldongen feit. Ik trek eens aan mijn baard, krab eens achter mijn oren en bedenk dat er na regen gewoonlijk zonneschijn komt.

Hij moet zijn kok, geveld door een malaria aanval achterlaten in een volgend dorp, maar een hond van de goeroe volgt hem in hondetrouw. De volgende nacht moet hij overnachten in de vrije natuur op een droog plekje 'waar juist alle muskieten vergaderen... en de vrije natuur laat het regenen, de hele nacht door.' Hij stelt de slaap uit tot de volgende nacht en trekt naar het volgende dorp. Daar ligt de goeroe ziek, hij kreeg bij het spel een pijltje in zijn oog. Deze wordt verzorgd. 's Nachts gaat de trouwe hond op de kippenren af.

De goeroe neemt zijn geweer, de kogel ketst af, een tweede kogel ontploft bij het inslaan waardoor de hand van de goeroe zwaar gewond raakt. Weg nachtrust.

16 Thieman MSC, W., *Geschiedenis van Kimaam*, pp. 25-29. Map Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

Toen de hond later weer een kip in zijn bek had, zond Thieman het beest naar de eeuwig jachtvelden en de kip kwam in de pot terecht. Door naar het volgende dorp. Daar was het markt, dat wil zeggen er werd een wedstrijd gehouden tussen twee dorpen over de 'grootste aardappel'. Een ongelooflijk groot exemplaar viel per ongeluk en bleek een knap in elkaar gezet stukje bedrog. Ter verantwoording geroepen was de verklaring: 'Wij zijn zoals jullie door de geesten bedrogen.' Zo ontsnapten zij aan een algemene lynchpartij.¹⁷

In 1947 komt pater Anton Verhage Thieman helpen. In 1948 werken zij samen. In 1949 gaat Thieman op verlof naar Nederland en neemt Verhage zijn taak over.¹⁸

Tijdens zijn verlof schreef Thieman in de *Annalen* 'Korte lessen' over Frederik Hendrik Eiland. We citeren daaruit het volgende:

Eens sprak me een Papoea aan over m'n werk. "Toean", zei deze man van gezond verstand, "jij en het Bestuur hebben hier verschillende goede dingen gedaan. Jullie hebben ons "ijzer" gebracht..., jullie hebben "koppensnellen" afgeschaft..., jullie gaven ons een ziekenhuis..., maar één ding hebt ge niet gedaan: ruim de toverij op waarvoor we dag en nacht in angst zitten." Ik zei: "Begin zelf. Als jij niet meer aan toverij doet, hoeft je buurman het niet meer tegen jou te doen..." Toen ging zijn hoofd omlaag, het risico was hem te groot.¹⁹

17 Thieman MSC, W., 'Bij de Praatstoel', in: *Annalen*, jg. 61, 1947, pp. 90-108.

18 cf. Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, III. (nog te verschijnen)

19 Thieman MSC, W., 'Korte lessen', in: *Annalen*, jg. 63, 1949, pp. 22, 37, 54.

IV Het Binnenland: Maro – Kumbe – Bian

De bevolking en haar milieu – de binnenland Marind aan de Bian- en de Kumbe-rivieren, en de Yei-nan aan de Maro – zijn beschreven in hoofdstuk I, wanneer pater Geurtjens een tocht maakt door dat gebied. De missionarissen die hier werkten zijn P. Hoeboer (uit Rotterdam) en J. Verschueren (uit Bavel). Het verschil in temperament tussen deze twee baanbrekers: de nuchtere Hoeboer en de impulsieve Verschueren, zoals zij uit de bronnen, hun dagboeken, naar voren komen, geeft aan hun werk telkens een eigen karakter. Hoeboer wordt opgevolgd door S. Schuur en Verschueren uiteindelijk (na de oorlog) door W. van Dongen.

Pater P. Hoeboer

In februari 1930 was pater Piet Hoeboer te Merauke aangekomen, maar hij moest terug naar Makasar (Ujungpandang) voor een medische behandeling; in augustus kon hij naar zijn standplaats Muting vertrekken en pater Verhoeven vergezelde hem. Om de beurt gebruikten zij de fiets en zo kwamen zij snel in Kumbe. Daarna ging het met een motorboot de rivier op en dorpje na dorpje werd bezocht. Er werden scholen geïnspecteerd of nieuwe geopend. Hoeboer werd bekeken, dan begroet en dan volgde de vraag naar tabak! Zij hadden een gasolinelamp bij zich en in de spiegelende bol trokken de mensen allerlei gezichten, staken hun tong uit en hadden de hele avond lol.

Vervolgens werd er een doorsteek door de bossen gemaakt naar Muting. Van Muting reisden zij met een Kajakaja prauw de dorpen af aan de Bianrivier, waar Hoeboer voor het eerst huizen bovenin de bomen zag. Daarna liepen zij door naar Bupul en de Marodorpen. Hier keerde Verhoeven terug naar Merauke en Hoeboer ging door naar Muting, waar hij met zijn werk kon beginnen. De volkstelling schatte het aantal mensen in die streek toen op 10.000.¹

In het archief van de MSC te Tilburg bevindt zich de *Geschiedenis van het ressort Muting van 1910-1937*.² Het eerste deel daarvan is geschreven door pater Hoeboer en loopt van 1910 tot 1935. Hieraan zijn de volgende gegevens ontleend.

1 Hoeboer MSC, P., Een nieuwe voorpost op Nieuw-Guinea, in: *Annalen*, jg. 49, 1931, p. 11.

2 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, deel I. Archief MSC, Tilburg.

Vertrek van
P. Hoeboer MSC
uit Merauke

'Het Digul volk is klein...'

De moeilijkheden begonnen al spoedig. Ook de Zending was gekomen. Aan de Maro lag het dorp Kweel. De eerste goeroe, Eduardus Ulukyanan³ bemerkte dat er op de boot vanuit Merauke voor Kweel ook een protestantse goeroe aan boord was. De boot bleef twee dagen in Po liggen en Eduardus ging eraf en rende naar Kweel, waar hij als eerste aankwam. Hij vond er brieven van de Zending, liet deze door het dorps hoofd verzamelen, schreef daaruit de namen van de bewoners op, gaf de brieven terug en begon contact-artikelen uit te delen. Hierdoor kreeg hij het dorp mee en hij bouwde snel een huisje en een school. De Zending kwam als tweede. Maar de protestantse Bestuursambtenaar van Muting kwam óók, hij beschuldigde Eduardus dat hij zonder verlof van het dorps hoofd een school gebouwd had en veroordeelde hem tot zes jaar gevangenis. Maar goeroe Eduardus kon bewijzen dat het hoofd hem wel verlof had gegeven. De Bestuursambtenaar voelde wel dat Merauke al wist van zijn 'protestantse' inmenging en trok weg. Ulukyanan kon blijven en in twee jaar tijd bracht hij het hele dorp tot het katholicisme.⁴ Geleidelijkaan kon Hoeboer uit de Marodorpen jongens naar Merauke sturen om een betere school te kunnen volgen. In de dorpen begon hij de schoolkinderen te dopen.

Aan de Kumberivier zaten ruilhandelaren, die op eigen gezag de mensen 'belasting' oplegden en telkens verlof gaven (alsof zij Bestuur waren) om de ngadzi te dansen. Hoeboer bewondert de gezinnen van de onderwijzers die op hun wijze en ondanks de tegenwerking het christendom tot ontwikkeling brachten. Bijvoorbeeld in Senan, waar goeroe Somar⁵ (wiens vrouw een tolk nodig had) samen met zijn vrouw een tuin aanlegde, betaalde voor de spullen die zij kregen en zorgde voor de kleren bij de kerkdiensten.

Maar de volwassenen hielden vast aan hun adat. Zij bedreigden de goeroe omdat zij dachten dat hij hun gedragingen bij het Bestuur had aangebracht. Maar dat had de Zending goeroe gedaan. Deze kreeg de volle laag, terwijl de mensen Somar en zijn vrouw om vergiffenis vroegen. Die gaven de mensen toen tabak en pinang. Het werd vrede. Ook hielpen de goeroe en zijn vrouw degenen die hun haarverlengsels niet lieten afknippen.

Aan de Boven-Bian zegde diezelfde protestantse Bestuursambtenaar de goeroes van Missie en Zending aan dat niet zij, maar de ouders de keuze van de school moesten bepalen. Maar via de dorps hoofden prentte hij de ouders in dat zij zijn mensen waren en dus... Als rechter vonniste hij duidelijk partijdig. Na hem kwam er een katholiek. Voor en tegen wisselden elkaar af, maar de mensen doken weg, weer de

3 Ulukyanan, Maria (zuster Norberta), *De levensbeschrijving van Goeroe Edmundus Ulukyanan*. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

4 Ulukyanan, Maria (zuster Norberta), *De Levensbeschrijving van Goeroe Edmundus Ulukyanan*, pp. 2-3. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

5 Boelaars MSC, J., *Interview met Ibu Somar*. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Paalwoningen in een Digul kam-
pong

boshuizen in en dansten zonder verlof.⁶ De broeder, Van Santvoort, bouwde gestaag voort: kerkjes en pastoretjes.⁷

Er lagen nog andere problemen. Van de bevolking van Over de Digul kwamen naar de Boven-Bian enerzijds Muyuërs, die daar de sago-arealen ruïneerden door het omhakken van bomen om er sago-engerlingen in te laten groeien, terwijl anderzijds groepen van de Mappiërs (Yahray) nu ook ten zuiden van de Digul kwamen snellen, tot aan Tanahmerah toe. Die Muyuërs stichtten dorpen aan de Boven-Bian, onder andere te Mandum (met Eduardus Ulukyanan)⁸ en van daaruit kwam langs de nieuwe dorpen een loopweg tot het dorpje Unggu aan de Digul.

6 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting*, 1910-1937, deel I, p. 10. Archief MSC, Tilburg.

7 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting*, 1910-1937, deel I, p. 33. Archief MSC, Tilburg.

8 Ulukyanan, Maria (zuster Norberta), *De Levensbeschrijving van Goeroe Edmundus Ulukyanan*, p. 4. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Dat wordt het pad dat Hoeboer in augustus 1932 neemt. Hij zoekt op kompas een weg om bij de Digul uit te komen, dichtbij de monding van de Kaorivier. Daar ontmoet hij Muyuërs op weg naar Mandum, hij neemt hun prauwen over en vaart de Kao op. Onderweg vindt hij kleine nederzettinkjes (hoge huizen), en hij hoort namen van andere groepjes huizen. Hij bereikt de monding van de Muyurivier. Aan de overzijde kan hij de waterscheiding Amup volgen tot het dorp Wambiran. Tot dusver – het zuidelijke deel – blijkt het land heel dun bevolkt. Maar noordelijker, in Jomkondo, blijken de paden druk belopen en de groepjes hoge huizen groter. Hij steekt de Kao over en keert terug naar Tanahmerah. De ‘Witte boot’ van het Bestuur zet hem weer in de buurt van Unggu af. Na een moeizame tocht komt hij terug in Muting. Een tocht van een maand. Van toen af kreeg hij de opdracht van mgr. Aerts om elke drie maanden ‘dienstreizen’ te maken naar Tanahmerah. Op de Digul kon hij met de boten van het Bestuur meegaan, maar vanaf Muting naar de Digul en terug, bleven het voettochten.⁹

In de dorpen aan de Boven-Bian verzetten de Marindinezen zich tegen de Digulers om hun rechten op hun gronden te verdedigen. Dat werd moord en doodslag. De Bestuursassistent riep de hoofden op om grenzen tussen de arealen af te bakenen en de goeroe van Mandum moest daar op toezien.¹⁰

Mannen van het Flygebied kwamen vanaf 1930 naar Muting en Bupul om ijzerwaren te bemachtigen. Zij keerden in 1932 naar hun gebied terug en stichtten er dorpen. Daar opende Hoeboer de eerste scholen in Bosset en Bovengagah. In 1933 gaf hij dit gebied over aan Verschueren. De reden hiervoor was dat – bij een bezoek van mgr. Aerts – Hoeboer verlof kreeg een nieuw arbeidsveld open te leggen in het Muyugebied, terwijl pater Simon Schuur naar Muting kwam om de Boven-Bian te gaan bedienen en Verschueren de Maro toegewezen had gekregen.¹¹

Pater S. Schuur

In het boek *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, volgt na het verhaal van Hoeboer een tweede deel van de hand van pater S. Schuur. Hij vertelt daarin zijn tournee's als pastoor van Muting, met name die naar de dorpen tussen Muting en de Digulrivier en zijn beide tochten over de Digul naar het land van de Jair. Dit verslag wordt hier in het kort weergegeven.

De volwassenen van Unggu die als dragers mee zouden gaan, trekken zich terug uit angst ‘betoverd’ te worden door de magie van de Jair. Schuur neemt grote school-

9 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, deel I, pp. 27-30. Archief MSC, Tilburg.

10 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, deel I, pp. 37-40. Archief MSC, Tilburg.

11 Hoeboer MSC, P., *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, deel I, p. 41. Archief MSC, Tilburg.

jongens mee van de dorpen Duval en Dina. Maar de mannen krijgen aangezegd dat als hem met die jongens iets overkomt, het Bestuur hen aansprakelijk zal stellen. De mannen komen dan maar snel achterop.

Het water staat hoog in de bossen en moerassen; de heuvels zijn steil. Zij bereiken Keitop, drie hoge huizen. Schuur slaapt in een hoog huis en weet dat boven zijn hoofd in die boom het lijk van een jongeman ligt te vergaan. Zij gaan via Asike – de vroegere bestuurspost – meestal door knie-diep water, moeten over de vele riviertjes een boom laten vallen om als brug te dienen, overnachten op een hoger plekje en zien op de Digul de 'Witte boot' voorbij varen. De dragers redden zich in de bossen met te eten wat zij er vinden en zij bereiken Birak. Daar willen zij de Digul oversteken. Het dorp Ambeni aan de overkant, stuurt na lang roepen wel een prauw, maar als de roeiers horen dat hen een goeroe gebracht wordt keren zij om: geen goeroe nodig, want als die in de kampong komt, sterven de bewoners als ratten. Geprobeerd wordt een vlot te maken, maar dat slaat in de stroom onmiddellijk om. De jongens slapen hongerig in een boom. Schuur heeft in al dat water al diarree opgelopen. 's Morgens komt er toch een prauw, gestuurd door een oude man die vanuit de Asike-tijd de Compagnie kent en vreest de blanke toean niet geholpen te hebben.

De streek daar heet Getty. Er liggen vier nederzettinkjes van Wambon (Mandobo) mensen, die best te zamen een flink dorp zouden kunnen vormen met een voldoende aantal leerlingen voor een school. Schuur gaat deze nederzettinkjes (telkens enkele boomhuizen) af en komt in Tome, waar een mandoer van Duval woont die, bedreigd vermoord te worden, naar hier over de Digul is weggevlucht. Deze belooft een 'droge' weg te wijzen langs het riviertje de Wono en 's avonds duikt nog een man op, Satu geheten, die wat Maleis kent, een kaart schetst van de streek en negentien 'kampongs' opnoemt die alle in twee dagen bereikt kunnen worden.

Het volk is er welgezind, heeft al voor een deel te Asike bij de bestuurspost gezeten, het Bestuur is van daar al hier geweest. Schuur gaat deze plekjes met boomwoningen af, gegidst door de mandoer en Satu. Deze Satu liep ergens dichtbij een nederzetting voorop en liep met een bijl over zijn schouder. De lui zagen dat en vreesden een overval. Zij stonden bovenop het paalhuis met pijl en boog, schreeuwend en brullend. Schuur beval alle dragers te gaan zitten en legde zijn geweer op de grond. De gidsen schreeuwden uit alle macht, maar kregen geen contact. De lui vluchtten het bos in. De gidsen riepen hen na en legden uit wie er waren en eindelijk kwam één jongeman terug die goed onthaald werd en het liep uit op een uitnodiging voor een 'gezamenlijk diner' in een hoog huis. Er bleken veertien schoolkinderen te zijn en de mensen beloofden zich bij een andere kampong aan te sluiten. Van daaruit terug, via een dorp met drie huizen, vierentwintig jongens en vijftien meisjes, en nog een dorp met dertig jongens en elf meisjes. Later kwamen zij nog in Betya en het was het dorpshoofd hier dat de pastoor had uitgenodigd naar de Wonorivierstreek te komen. Daar waren vierendertig jongens en veertien meisjes. Van daar ging het weer de Digul over naar Unggu.

Uit dezelfde bron komen we te weten hoe Schuur zijn dorpen af gaat, brieven ontvangt van de onderwijzers en allerlei zaken heeft te regelen. Kenmerkend voor de

tijd – de overgang van het binnenland naar het christendom en de pogingen de eigen adat aan te houden – is wat er gebeurde in Kweel aan de Maro. Het dorpshoofd daar probeert een otiv-bombari te organiseren en stelt zijn eigen vrouw ter beschikking. Deze vlucht naar het huis van de goeroe. Het dorpshoofd brengt nu de zaak aan bij het Bestuur in Muting alsof de onderwijzer zijn vrouw heeft lastiggevallen en alsof de onderwijzer de jongelui de otiv-bombari heeft geleerd.

In juni 1935 vluchtten de onderwijzers van de Boven-Bian naar Dina omdat de 'Mappiërs' (de Yahray koppensnellers) het gebied onveilig maakten. Illustratief met betrekking tot de positie van de pastoor in deze omstandigheden, is het verhaal dat hij over deze toestand schrijft. Kort weergegeven luidt dit:

Schuur hoort te Mandum: Unggu is overvallen door lui van Jair. De onderwijzers van Unggu en Térek zitten bijeen te Dina. Hij gaat naar Dina en hoort daar dat de Mappiërs (niet de Jair) een vrouw hebben gesneld tussen Unggu en Térek en een jongetje hebben meegenomen. Zij hebben een pad opengelegd van de Digul naar de weg Unggu-Térek. Het nederzettinkje Ginam (twee boomhuizen) is overvallen, zeven mannen en twee vrouwen zijn gesneld, twee kinderen geroofd, maar er is hevig bij gevochten. De lui van Ginam verdedigden zich en de lui van Térek vielen de Mappiërs van achteren aan. Schuur stuurt een brief naar de politiecommandant in Muting, en gaat zelf door naar Duval. Hij heeft zijn geweer bij zich en zijn kok leent dat van de goeroe van Dina. Onderweg in het dorpje Kop hoort hij dat een man van Ginam een speer kreeg die bleef steken in zijn rotan buikband. De weerhaken van de speer maakten het onmogelijk deze eruit te trekken, de man vluchtte wel, maar de lange speer belemmerde hem het dichte bos in te rennen. Een Mappiër achtervolgde hem, wierp hem op de grond, gaf hem met een dolk van een kasuarisbot een stoot in het hart en snelde hem. De Mappiërs zwerven er nog rond in de buurt. Niemand van Kop durft mee. Schuur heeft dragers van Mandum en hij gaat met hen en de goeroe door naar Unggu. De mensen willen geen goeroe meer zolang de Mappiërs in de buurt zijn. De school wordt tijdelijk gesloten. Op die morgen dat Schuur in Unggu was zijn de Mappiërs in de buurt geweest, maar een schot in de lucht en het nodige geschreeuw had hen op de vlucht gejaagd.

De vorige maand waren de Mappiërs de Wonorivier opgevaren en hadden te Betya een man en de zus van het dorpshoofd Tahawie gesneld, maar zij werden door Tahawie teruggedreven, lieten er doden achter omdat Tahawie en de Jair pijlen hadden en de Mappiërs alleen speren. Tahawie kwam naar Unggu om wraak te nemen. De goeroe die er toen nog was hield hem daarvan af.

Nu in Unggu hoort Schuur dat bij de overval op Ginam ook lui van de Marind van de Bian hebben meegedaan, zelfs lui met schoenen aan, en die hadden gezegd dat Térek en Unggu ook aan de beurt zouden komen. De goeroe van Unggu pakt zijn zaakjes in en 's morgens vroeg wordt Schuur wakker van de herrie die de vrouwen maken terwijl zij op de kippen van de goeroe jagen en zijn tuin aan het leegroven zijn. Op de terugweg hoort hij nog van een aanval op een nederzetting, afgeslagen met pijlschoten, maar wel weer met de verwachting dat de Mappiërs terug zullen komen. Enzovoorts... enzovoorts.

awie is later met tweehonderd man op de Mappiërs afgegaan; Schuur vond de ven van veertig Mappiërs die bij Ginam gevallen waren, maar de vijand was niet er in deze streek.

december 1935, zes maanden na de overval op Ginam, treedt de Bestuursbenaar van Muting op en deze wil met name Jair vanwege hun wraaktocht 'angennemen. Hij zegt de mensen van Térek en Unggu aan dat zij als de lui van no nog eens overkomen, dat zèlf moeten doen. Schuur verbiedt hen dat, want hij het contact met de Jair aanhouden en gaat zelf in oktober 1936 erheen. En hij ft met behulp van Tahawie een goed contact.¹² de 1936 wordt hij overgeplaatst naar Merauke.

Pater. J. Verschueren

De bovenloop van de Bian werd door Hoeboer overgedragen aan pater Simon Schuur, en de Kumbe, de Boven-Maró en de Gabgab stam aan de Fly kwamen aan pater Jan Verschueren (onder elkaar Jen geheten). Deze Jen en zijn gebieden komen nu ter sprake. We weten al dat hij in december 1931 te Merauke is aangekomen, vers uit Nederland. Over zijn reis schreef hij een serie artikeltjes in het blad *Limburg vooruit*.¹³ Een boerenzoon uit Bavel geniet in onafgebroken verbazing van een treinreis door België en Frankrijk tot aan Marseille. De bliksemtrein Paris-Lyon-Marseille zet hem op de kade en onder het oog van het hooggeplaatste beeld van Notre Dame de la Garde klimt hij aan boord van de Dempo, een 'moderne' oceaanstomer van 18.000 ton. Hij wordt verzorgd door die zo behendige bedienden, de Javanen. Port Said, zon, bazars, dubbeltjes-duikers, via het Suezkanaal naar de Rode Zee, een zandstorm en de hitte, het zweet op het lijf, dan de Indische Oceaan en zeeziek, Colombo, de pracht van het oosten met een slapende Boeddha vol kracht, tot Sabang en Belawan, Nederlands-Indië, even Singapore en tenslotte Batavia! Vervolgens door Java, desa's en sawah's naar Surabaja. De boot daar is al minder luxueus, Makasar, Ambon, en Langgur... de boot is hem al te klein.

Op Groot-Kei ziet hij wat het missiewerk kan bewerken: het avondgebed in de schemer, de H.Mis in de morgen in het zelfgebouwde kerkje.¹⁴

In Merauke geniet hij van de kerstvoorbereiding door de internaatsjongens, vol bewondering.¹⁵

Verschueren, die eigenlijk naar Nieuw-Guinea was gekomen om stof en ervaring op te doen en dan terug te gaan naar Nederland om werkzaam te zijn als een missie-propagandist, wordt echter spoedig ingeschakeld doordat pater Verhoeven hem het schoolbeheer overdraagt. Vanuit Merauke neemt hij ook de zorg op zich voor de Beneden-Maró. Hij beseft al snel dat het de onderwijzers zijn in hun dorpjes die het

12 Schuur MSC, S., in: P. Hoeboer, *Geschiedenis van het ressort Muting, 1910-1937*, deel II. Archief MSC, Tilburg.

13 Verschueren MSC, J., 'Naar de Koppensnellers', in: *Limburg vooruit*, oktober 1931.

14 Verschueren MSC, J., 'Indrukken van een nieuweling', in: *Annalen*, jg. 50, 1932, p. 54.

15 Verschueren MSC, J., 'Te Merauke, op Zuid-Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 50, 1932, p. 133.

bekeringwerk schragen, terwijl hij zelf enkel met een bezoek nu en dan er beter aan doet deze 'geloofsverkondigers' te vormen en te begeleiden, zij het vanuit de verte door brieven en nota's.

Begaafd is deze man wel: schrijver, schilder, componist en begiftigd met een opmerkingsgave voor planten, dieren en mensen, gelukkig voorzien van een paar onvermoeibare benen, een beroeps woudloper. Hij vertelt van zijn eerste tochten in een serie bijdragen in de *Annalen* onder de titel 'Op grote wandeling'.¹⁶

Zijn eerste indruk van die schooltjes geeft hij als volgt weer:

De gebouwen, och, het zijn maar heel eenvoudige dingensken hoor, geen kunstwerken van hygiëne en zindelijkheid, maar bolwerken van beschaving, dat zijn het, en onmisbare luidsprekers van mijnheer pastoor zijn bekeringswerk. [...] Nadat ik bij het aan land gaan van de boot eventjes in de rivier was ondergedoken omdat de bamboe's van de brug nou juist uit elkaar wilden toen ik ze bij elkaar nodig had, kwam ik de heuvel naar de kampong opgekropen en de oude Torai, die van bovenaf mijn ongevraagd bad had opgemerkt, stond leunend op zijn lange stok te schuddebuiken van het lachen! "Mijnheer", zegt hij, "gisteren is mijn varken er ook doorheen gevallen, en toen heeft een krokodil het meteen maar meegepakt..." En hij weer aan het lachen! Prosit! Gelukkig dat ik zo'n goede engelbewaarder heb.

Hij neemt zijn pruim en ineens zonder verdere inleiding begint hij weer: "Die school, dat is toch een goed ding, mijnheer." "Zo, Torai, wat wil je daarmee zeggen?" "Mijnheer, je moet de goeroe zeggen dat ie de kinderen goed leert! Zie je, mijnheer, ze moeten gauw leren schrijven." "Zeker moeten ze dat, Torai, maar waarom toch?" "Wel, mijnheer, (en hij kijkt heel slim uit zijn oogjes) ik zie dat hier dikwijls genoeg: de goeroe die schrijft iets op een papiertje en dat geeft hij maar aan mijnheer. Als mijnheer terugkomt, brengt hij zoveel tabak voor hem mee als hij maar gevraagd heeft. Zie je, mijnheer, dat moeten de kinderen hier ook gauw leren..."¹⁷

Verschueren heeft een *Tourneedagboek* nagelaten dat zijn tochten dag voor dag behandelt, van oktober tot oktober 1933-1934.¹⁸ Dit biedt ons een zeldzame kans eens te zien wat er toen eigenlijk in die dorpen gebeurde, hetgeen dan 'de bekering' van de mensen, 'het stichten van de kerk' genoemd werd. Ingekort volgen hier de belangrijkste gegevens.

Begin oktober 1933 gaat Verschueren met de motorboot de Marorivier op. Op die boot vaart ook de volkenkundige dr. Neverman mee. Na acht uur komen zij aan in Senayu, waar een 'fijne nieuwe steiger' is. Zij varen door naar Po en bij maanlicht tot aan Erambu. Goeroe Tuyu en zijn mensen staan daar aan de steiger. Dr. Never-

16 Verschueren MSC, J., 'Op grote wandeling', in: *Annalen*, jg. 51, 1933 en jg. 52, 1934.

17 Verschueren MSC, J., 'Schoolnoodzaak op Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 51, 1933, p. 6.

18 Verschueren MSC, J., *Tourneedagboek*. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

Maar ten tijde van de afterdinner steekt er plots een storm op en als we een ogenblikje later in een van de gammele schuurtjes rond het van de doorsijpelende regen sissende vuurtje zitten, dan wordt de storm zo sterk dat we met z'n allen nodig zijn om ons 'huis' overeind te houden. Maar vadertje wind neemt zonder verdere complimenten het dak even op om het even verder weer netjes neer te zetten. [...]

De volgende dag, toen de zon laag verborgen hing achter de klappers was er ineens een vreemd gefluit in de lucht en aanstonds vloog heel de kampong recht en zei: "De lui van Ingias zijn gekomen en willen met ons praten." De lui van Ingias! Als ik een tijdje later in de bescheiden lichtkring van mijn lantaarn op een boterkistje zit, staan ze daar ineens met hun vijven, stijf onder de klei en ruig van de kasuarisveren, stinkend van de olie, op hun paasbest! Ze zijn niet bang, ze kijken en pruimen en zwijgen. "Mannen van Ingias", zeg ik, en mijn tolk vertelt dat deze jonkman de zorgvolle vader van de Gabgabbers wenst te wezen.

Dan spuwt er één geweldig en aanstonds heb ik het begepen: deze is waarlijk een groot man, immers hij spuwt flink, hij spuwt precies waar hij dat zelf wil. Dan spreekt hij. Zijn stem is als een onderaardse donder en mijn tolk verklaart dat ook hij om een goeroe vraagt. Ik vraag: "Hebt ge veel kinderen?" Ze praten een tijd lang ondereen, dan komt het antwoord: "Ja, heel veel, morgen moet je maar eens komen kijken." [...]

Hun dorp heb ik gezien, het was niet eens zo ver, alleen maar onvindbaar voor een gewone sterveling. Van een hoge heuvel ben ik meer glijdend dan lopend veel sneller beneden gekomen dan ik dat wilde. En dáár waren ze aan de rand van de grote rivier, een nieuwe kampong aan het bouwen. Volgens hun zeggen gingen ze zich hier met nog een paar andere dorpen verzamelen. Toen lieten ze ongevraagd ineens een stelletje schooljongens aanrukken, allemaal even groot. "Zijn dit alle kinderen?" "Natuurlijk allemaal mijnheer." "Véél te weinig!" "Ah, als het zo zit, er zijn er nog heel wat meer, maar die zijn nu niet hier." "En de meisjes?" "Zijn er geen, mijnheer." Zij zouden je het glad doen geloven, als ik er daarstraks niet juist een paar had zien weglopen. "De volgende keer kom ik terug, en dan moeten ze er allemaal zijn."

Nog wat gezeten, nog wat rondgekeken en met een vriendelijke knik tegen de twee doodskoppen die me van boven in de nok de hele tijd hadden aangehaapt, hebben we de terugtocht weer aanvaard.

We zochten een korte verbinding met Muting en het viel niet mee. Ge weet niet, vrienden, wat na zoiets het laatste eind naar huis betekent en de blijde inkomst in de eenvoudige woon van een confrater! Want aan het eind staat iemand (dat zie je in zijn vriendelijke ogen) die je al lang verwachtte.¹⁹

19 Verschueren MSC, J., 'Op grote wandeling', in: *Annalen*, jg. 52, 1934, pp. 220, 245.

J. Verschueren MSC

Het *Tourneedagboek* vervolgt (ingekort):

Te Muting, 25 oktober, op bezoek bij het Bestuur, hoor ik dat in Messak (Boven-Bian) vier kaken en koppen van kinderen gevonden zijn. H.Mis, dan naar Kaverau; de weg is opgeknapt, maar de werkers kregen niets betaald. Ik loop bij maneschijn door. De kinderen hier bidden erbarmelijk hard en eigenaardig gerekt. De goeroe heeft 'n grote wati-tuin aangelegd, dat zullen we wel eens even afschaffen. Ik hoor hier van dienstbrieven van het Bestuur, moet voor de lui hier opkomen. Ik hoor over sagoleveringen via een Chinees voor Merauke die onderbetaald worden. Vanavond: catechismus aan groteren; daar is niets aan gedaan. De kinderen zijn ongelooflijk dom; de goeroe heb ik onder handen genomen, verboden wati te planten. Hij heeft van de schooltuin méér genomen dan zijn deel is, boete gegeven. Hij is nu erg kwaad. Mijn dragers uit Muting een standje gegeven omdat zij niet in de Avonddienst kwamen. 's Morgens H.Mis, catechismus, door naar Kari. Leuke school gezet, met leuk altaartje; ze bidden hier al iets beter en zingen uitstekend. Catechismus gegeven, kinderen zijn veel te bang om te antwoorden en ik kom zo niet te weten wat zij kennen; bespreek mijn plan: in december het eerste doopfeest te Kékayu, gevolgd door een retraite voor goeroes; dan na Kerstmis van Bupul uit naar Gabgab en op Nieuwjaar naar

Muting; daarna direct door naar Wajaw voor kerkinzegening en grote kumpulan; waarna onmiddellijk terug.

Na H.Mis en catechismus in Kari, naar Koa, via Warita en Babor; onderweg vies water, soms tot het middel. In Koa kennen een paar kinderen wel wat. Door naar Wajaw, de nieuwe kerk wordt goed, de kamponghuizen slecht. Feest voorbereid, H.Mis, catechismus. Hier kennen de kinderen wel ongeveer genoeg. Naar Senegi, nieuwe goeroe is net een jongen, njora schuw; de tuin door varkens kaal gevreten; ik geef hem geld, regel het overbrengen van zijn bagage uit Kaibursé, en ik laat tegelijk tabak ophalen uit Merauke voor tournees. In al deze dorpen of dorpjes zijn meerdere dorpshoofden min of meer "aangesteld" door het Bestuur en bovendien nog meerdere mandoers, groepshoofden. Telkens zijn er daarvan niet thuis, telkens maken sommigen daarvan overspelzaken en telkens is de één voor de Keiese goeroe en een ander kijkt weer naar de Ambonese, die beloofd werd door de Zending of al geplaatst is in de naburige kampong. Als de pastoor zit ik tussen de "goeroe" en deze "hoofden". Wil er iets gedaan worden, dan moet feitelijk het initiatief en de leiding van de uitvoering bij de goeroe liggen, maar praktisch moeten die hoofden hun dorp en de mandoers hun groepje mensen bevel geven te gaan werken. Daar loopt nu de bestuursbemoeyenis doorheen. Maar de dienstbrieven aan de hoofden moet de goeroe voorlezen en aan de hoofden uitleggen! Daarbij komen herendiensten en belastingen die wel of niet betaald worden, ruzies en huwelijkszaken die op het bestuurskantoor te Muting moeten worden berecht en eventueel bestraft. Alle klachten komen evenzeer bij de pastoor terecht, die ieder op zijn plaats moet houden of zetten, wèl de sympathie moet behouden, maar ook tegen de adat optreden en een nieuw geloof moet brengen..., rondtrekkend van dorp naar dorp, onder zon of regen, door bos of moeras.

In Wajaw vanavond godsdienstles; zij kennen in het algemeen hun spulletjes goed hier en er kunnen er best wat gedoopt worden. Wat de zekerheid betreft of deze kampong het nieuwe geloof wil aanvaarden, staat dat, meen ik, nu ook wel vast. De grote lui hebben nu al meer dan een jaar aan hun kerk gewerkt en toch heus niet altijd voor tabak. Zij zijn met me bekend en helpen graag. De nieuwe schoolbanken zijn werkelijk monumentaal. Waarom dus nog langer wachten met dopen? In Bad aangekomen: de njora hoogzwanger, de goeroe niet thuis, hout gaan hakken! Als hij thuiskomt, begint het gezanik opnieuw van: alsmaar moe, ziek, diarree, overgeven. Ik hoef zelf niks te zeggen, daarom gaan we maar vroeg te bed. H.Mis, catechismus en een preek aan de goeroe die hem zal heugen. Er waren geen volwassenen in de kerk. Zijn ze niet gewend, zegt hij. Onder de H.Mis bidt hij ongeveer niets met de kinderen. Zijn maandstaat toont aan dat hij ± twee maanden geen school gegeven heeft, zijn kampongdagboek hield hij niet bij enzovoorts, enzovoorts... Beter beiden maar tijdelijk naar Merauke en de hulpgoeroe van Wajaw naar hier, want het dorpshoofd vertrouw ik niet, die wil Ambon! Maar Pius hier, is een beste kerel: waar hij ook is, elke avond speelt hij de voorbidder in het Avondgebed. 's Avonds met de mensen gepraat, ze willen wel, valt mee.

's Morgens blijken mijn dragers hem stiekem gesmeerd, vind met moeite anderen, maar kan naar Senam. Kom er om half twaalf aan, maar de school is al uit, de goeroe heeft zijn klok op tien vóór één gezet! Het dorps hoofd is bezig zo maar een nieuw dorp op te zetten in Apai, heeft een huwelijk afgedwongen, stuurt zijn kind niet naar school. Een Chinese ruiler bouwt zijn huis tussen de Papoea's in, roept de vrouwen op sago voor hem te kloppen of atap (dakbedekking) te naaien, dreigt met "de boei" als ze niet komen, betaalt slecht. Geef catechismus en het blijkt wat zij 't vorig jaar wisten, zijn ze nu vergeten. Blijkt de schuld van de goeroe, dus heeft hij een vieze pruim van me gehad. Mijn Miswijn is op. Via Wendu naar Merauke, 11 november.

De decembermaand 1933 besteedde Verschueren aan een tournee eerst met de bisschop, mgr. Aerts, naar het gebied van pater Hoeboer, de Boven-Bian, waar in de dorpen Kapifako (Marind) en Mandum (Digulers) gedoopt en gevormd werd. De verzorgde zangnummers van de scholen noemt Verschueren 'machtig mooi'. De bisschop keert terug. Het Doopboek te Muting telt nu tweehonderd namen. Verschueren gaat door weer en wind en komt 'zo beroerd als een hond' in Wajaw, waar zijn dorpen aan de Kumberivier bijeenkomen voor de inwijding van de nieuwe kerk. Hij controleert de versiering en hoort hoe de goeroes bestolen worden bij pakketten uit Merauke.

De inwijding verliep plechtig, de goeroes allen "senang". Na de Hoogmis: vergadering met de goeroes, met als onderwerp: zelfheiliging. Daarna werd een regeling afgesproken: geen wati planten, geen onderling bezoek buiten weten van de pastoor om. De volgende dag: Eerste Communie voor dertig kinderen. Daarna "huldebetuging" aan de pastoor door de kinderen: Wajaw best, Koa ook, Kari zeer aardig, maar zonder fluit orkest, wel allemaal in uniform, zingen keurig, Senegi in het Hollands! Kafaraw zingt goed, maar langzaam, Senam origineel (kind stelt iemand voor en zingt daarbij een liedje). 's Avonds fakkeloptocht. 's Nachts adatdans.

's Morgens: H.Mis en dan loterij, ieder een prijs; 's middags: voetbalveld klaargemaakt, maar toen ging de bal kapot. Diner met goeroes; de kinderen limonade met koekjes, de grote lui vingen even drieënzestig kangoeroes. 's Avonds vergadering met de goeroes. De volgende dag: vertrek. Geen wanklank gehoord.

Hij voelt wel de tegenstelling: voor de ouderen is het feest: tabak en dans, voor de jongeren iets meer. Voor het eerst maakt Verschueren nu tegen alle goede raad in de doorsteek van Koa (Kumbe) naar Kékayu (Maro). Water in het moeras tot aan de kin. Te Kékayu staat zijn fiets die al bijna kapot is.

Door naar Erambu, tien kinderen slagen voor het onderzoek. Er ligt al veel hout klaar voor de nieuwe kerk. Met goeroes doop en Eerste Communie gevierd. Samen met elkaar hadden zij de huldiging opgezet, een idee voor elders! Kerstmis met drie H.Missen. Daarna verloting. De kinderen vallen me daarbij tegen: als zij het een en ander willen hebben en iets anders krijgen, zeggen zij ijskoud dat het niet goed is. Danken doen er maar weinigen. In ieder geval is het hier

nog lang niet wat het aan de Kumbe was. Daar waren de kinderen (Marind) zelf ook echt gelukkig met hun doopsel en Eerste Communie, hier merk je daar niet veel van (Yei). Per prauw, te voet, per motorboot (ongeduldig) naar huis: Merauke, 31 december.

In 1934 verliep het eerste tournee van 17 februari tot en met 30 maart. We volgen het verhaal nu naar de meer relevante gegevens.

Het feest te Erambu werpt goede vruchten af. Te Jonggiab komt het jongere volk nu trouw naar de godsdienstoefeningen; hun houding lijkt me ook makker tegenover de toean. De kinderen blijken hun zaken prachtig te kennen. Vanavond gaf de goeroe zeer aardig godsdienstles aan de groteren. Jammer genoeg alles in het Maleis. De kampong zijn ze mooi aan het vernieuwen, nu zit er tenminste schot in.

Te Erambu Yei's geleerd. Dat is toch geen hapje blijkt achteraf! Gewerkt aan de "Vier waarheden" in het Yei's. Vanavond vergadering voor de Marind pu-anim. Sommigen kennen al bijna genoeg. Als zij zo doorzetten, wordt het hier mooi, jammer dat de vrouwen nog niet komen. Vanavond gepraat over gebruiken en gewoonten en gezien dat er wel niemand zo fijn in zit als deze goeroe (Tuyu). Er zijn, lijkt me, een hoop dingen in die gewoonten en gebruiken die benut zullen kunnen worden.

Ze vertellen overal dat er toch zo onnoemelijk veel water staat. In Kweel zevert *de goeroe zonder einde over "niet erg senang en veel ziek"*. Vanavond kwamen twee lui vertellen dat de goeroe gehaat is in de kampong. Vooral zit het in twee vrouwen die vlakbij de goeroe zijn huis wonen. De goeroe krijgt zelfs geen sago meer van de lui en de hele nacht maken ze in het dorp lawaai, zodat hij niet slapen kan, enzovoorts...

Het is duidelijk dat de goeroe zelf ze gestuurd heeft! In Bupul ontmoet ik de goeroe van Bovengagah (Gabgab) die juist terug is van Muting, alleen om zijn geweer te laten registreren, apart opgeroepen, terwijl in Muting de plakzegels niet eens aanwezig waren. De lui hier en die van Kweel moeten zich al maanden rot werken voor het Bestuur, terwijl hun huizen zelf zo rot zijn als het maar kan. Ik stuur twee jongens naar Muting om de pastoor te waarschuwen: "Als hij nog wil biechten vóór Pasen, kan hij wel per fiets naar hier komen". De onderwijzers vragen steeds om geestelijke lectuur (Gereja Katolik of een Usuale)²⁰, of een boek om Hollands te leren. De pastoor van Muting antwoordt dat hij geen fiets heeft... In ieder geval heeft hij nu niets te vertellen dat hij te lang alleen gelaten werd.

Naar Gabgab. Modder van het begin tot het eind, we moeten de bruggen over de riviertjes zelf maken. Eerst tot Kasobaak, het bivak is nog niet opgeknapt, zodat we vannacht weer eens nat regenen. Doorgerend naar Bosset. Reeds eenenvijftig

20 Gereja Katolik is een tijdschrift in het Maleis dat in Manado werd uitgegeven. Het Usuale is het officiële boek met de Latijnse gebeden en de gregoriaanse zang.

kinderen op school, vierentwintig meisjes, in juli vijftien erbij. De Kaunakkers kwamen naar hier en brachten al tweeëndertig kinderen mee. Er ontstond ruzie over sago-arealen. Zij weer weg, dreigen met oorlog. Lui van Inggias kwamen al driemaal om een goeroe vragen. Naar Bovengagah, nieuwe geruchten van dreigende oorlog onderling om koppen! School en goeroehuis klaar, achtentwintig huizen en jongelingenverblijf in aanbouw. De lui zijn bang en waken iedere nacht rondom de kampong. Van Bovengagah door naar Dumange. Er staan twaalf huizen en een groot jongelingenverblijf, waar de toean ook zal overnachten. Het is er zo donker als de hel en vol rook als in het vagevuur. Het dorp Asyur zal gewaar-schuwd worden, morgen ineens door naar Guies. Zo goed als het ging heb ikzelf vannacht geslapen in dat rookhol, waar ze heel de nacht door de grootste herrie maakten. Er waren ontzettend veel muskieten, misschien vandaar de herrie, maar de Bupulers (mijn dragers) stonden vanmorgen allemaal te trillen op hun benen en zij wilden met geen geweld nog verder mee. Zij vertelden dat de mannen voortdurend in groepjes zaten te praten, het huis uit gingen, het bos in, en weer terug. Voortdurend zaten er drie lui voor mijn klamboe die af en toe werden afgelost. Het eigenaardigste was dat vannacht ineens alle prauwen weg waren. Ik meende dat de Bupulers te bang waren en liet alles direct klaarmaken voor vertrek naar Guies. Een heleboel lui willen mee en niemand wil een roeispaan aan mijn dragers geven. We varen de Flyrivier op. Als ik bij een landtong eens omkijk, bemerk ik geen twee, maar vijf stikkend-vol-staande prauwen met lui van Dumange. Toen ben ik een ogenblik aan het piekeren geslagen en heb toen ineens zonder voorafgaande waarschuwing de prauw laten omkeren en ben stroomafwaarts teruggevaren. In het begin wilden zij niet, toen pakten we zelf even de riemen, ook de ons volgende prauwen keerden om, maar we haalden ze in en zagen duidelijk dat ze vol pijlen (ik schat een duizend) lagen, met een stuk of zeven bijlen en een heleboel messen in die prauwen. Zij gingen ons weer voorbij en toen we voet aan wal zetten, waren die prauwen alweer leeg. Niemand wilde op onze vragen antwoorden. Ik heb direct alles laten inpakken, terug naar Bovengagah met een vriendelijk gezicht, alleen de Bupulers stonden letterlijk te beven. Ook in Bovengagah geen antwoord. Misschien broeide er iets tegen de Bupulers (die maar niet wilden slapen); misschien waren zij vijandig gezind ten opzichte van de Guies. Hadden ze Asyur misschien opgeroepen mee te gaan? Wel kreeg ik een groot aantal namen los van nederzettingen tussen de Fly- en de Kaorivieren. Terug naar Bosset en naar huis (Bupul).

Op het gebeuren van die onrustige nacht in het rookhol van Dumange, krijgt Verschuieren in mei een onverwacht antwoord van de goeroe van Bupul. In die bewuste nacht heeft een korel van Dumange klaargestaan met een mes bij het hoofd van een drager die buiten lag te slapen. Twee Bupulers hebben die vent weggejaagd. De Bupulers hadden Verschuieren toen niets verteld omdat hij de rest van hun verhaal ook niet geloofd had.

N.B. Dit gebeuren werd hier letterlijk naverteld vanuit het *Dagboek* van Verschuieren. Nu is het aardig de versie te lezen die de theologiestudenten ervan gaven in 1948, naar het verhaal dat Verschuieren hen toen vertelde (1948). Zij schrijven:

Ook pater Verschueren beleeft een opwindend avontuur als hij op expeditie in Gabgab ternauwernood aan de dood kan ontsnappen en dan bij het afscheid ten antwoord geeft dat hij over enkele maanden weer terug zal keren. Pater Verschueren trok toen met lood in de schoenen het vijandige dorp binnen, waar hij op een geweldig varkensfeest werd onthaald omdat hij zo'n durf had.²¹

Schrijver dezes hoorde het verhaal ook van Verschueren zelf. Toen vertelde Verschueren erbij dat de lui van Dumange in die drager die buiten lag te slapen, een man hadden herkend die vroeger met zijn mensen van Yei bij hen op koppenjacht was geweest.

Aan de Maro duurt de strijd tussen Missie en Zending voort en de mensen zijn nu zo pienter geworden de ene partij tegen de andere uit te spelen om zo òf met de hulp van de katholieke onderwijzer òf bijgestaan door de protestantse onderwijzer de bestuursopdrachten te ontlopen of beter betaald te krijgen. De protestanten hebben invloed op de lagere protestantse ambtenaren, de Missie staat dichterbij het hoofdbestuur te Merauke. Verschueren heeft er tussendoor te varen, bemoedigt en kapittelt zijn goeroes, geeft telkens catechismusles, ontwerpt kerkjes, bereidt doopfeestjes voor en kan uren bij de oude lui zitten praten 's avonds om hun adat te bestuderen. Einde juni 1934 is hij weer op weg naar Gabgab; hij vindt het bosbivak Kasobaak fijn opgeknapt door de lui van Bosset. Zij hebben er een kruis opgezet, want het is niet voor het Bestuur, maar voor de pastoor. Het Bestuur was ook in Bosset. Verschueren schrijft:

De goeroe had gehoord van de politie dat er drie protestantse goeroes uit Merauke met de motor mee zouden komen naar Muting. Twee daarvan waren bestemd voor Gabgab. Het Bestuur had reeds twee jongens van Asyur meegenomen om ze in Wello op de protestantse school te plaatsen. Als de motor zou aankomen, zouden die twee Ambonezen afstappen, de prauwen zouden klaarliggen en die jongens zouden hun gidsen zijn. Zo zijn zij ons katholieken (die in het Flygebied gevraagd en er geweest zijn) te glad af geweest, want wij halen ze zo niet meer in. Het is een reuze zet en ik vond: daar past een tegenzet op! Daarom heb ik zonder uitstel mijn natte puties weer om mijn stijve benen gedraaid en ben met het allernodigste om half zes 's avonds met twee jongens vertrokken naar Muting. En regenen dat het deed... en donker als het was... en glad ..., maar we zijn er gekomen. In het bivak Dewakai waren de heren van het Bestuur al in diepe rust, toen we langs stoomden. Om een uur of één in Muting, doodop van de maf, en dus maar in het bed van de pastoor gekropen, die afwezig was. Het plan is de broer van de goeroe van Muting en de broer van goeroe Boha als de bliksem vooruit te sturen naar Gabgab en verder alles in Messak voor het vertrek van onze verwachte goeroes te regelen. Daarom morgen naar Messak. Later komen de lui van Kapifako zeggen dat de toean (pastoor Schuur) daar is met zijn motor. Bravo, nou hebben we nog een motor om ons te

21 Vriens MSC, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea*, eerste periode, p. 41. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

helpen ook, met Gods wil winnen we de zaak! Bijna verzopen op weg naar Kapifako... maar kom de pastoor tegen, leg hem alles uit, plan opgemaakt: hij door naar Muting, ik naar Messak, vandaar naar Boha, wacht daar op de motor uit Merauke waar ook onze goeroes mee zouden komen, daar laden we die broers van de goeroes met hun bagage op, zij gaan dan in één ruk de rivier op, desnoods dag en nacht dóór tot Bosset. Zelf ga ik naar Messak, heb die dag hoge koorts, ik heb ook te weinig gegeten de laatste dagen. Alles voor die twee invallers geregeld, zij gaan op weg.

Zelf naar Boha, wachten op de boot. Die komt en vaart voorbij. Pater Schuur op zijn motor er achteraan; die motor gaat stuk. We repareren, weer kapot, weer repareren. Schuur komt in Muting en hoort dat er geen goeroes voor hen en geen goeroes voor ons aan boord zijn. Per brief vraag ik de voorlopige goeroes enige tijd te blijven, want ik had Gabgab goeroes beloofd. Na de Hoogmis te Muting vertrokken naar Bupul, nog slap in de benen. Vandaar weer naar Kweel, naar Dijeruk, dan naar Erambu en Jonggiab waar een doopfeestje gevierd wordt.

N.B. Deze recordtocht Bosset-Muting bezorgde Verschueren de naam: de pastoor met de kasuarispoten!

Tot zover het *Dagboek 1933-1934*. Zoals gezegd geeft Hoeboer einde 1934 de Boven-Maró en het Gabgab gebied af aan Verschueren, die nu Bupul als verblijfplaats neemt. Pater Schuur had de zorg gekregen voor Boven-Bian vanuit Muting, pater Grent had het werk van Verschueren te Merauke (het schoolbeheer) ook reeds overgenomen. We zagen in deze nota's dat Verschueren de onderwijzers opdroeg vragen over de adat van de Yei (Yéi) te beantwoorden en dat hijzelf er voortdurend op uit was de oude lui uit te horen over hun oorspronkelijke levenswijze. Zijn aantekeningen werden na zijn dood (1970) door pater Hoeboer gevonden, alsmede de schriften van de onderwijzers en aan prof.dr. J. van Baal toegezonden. In 1982 liet Van Baal een boekje verschijnen getiteld: *Jan Verschueren's description of Yéi-nan culture, extracted from the posthumous papers*.²² Dit boekje benutten wij nu hier om enerzijds de waardering van prof. Van Baal voor het onderzoek van Verschueren te laten horen en om anderzijds een korte schets te geven van deze bevolkingsgroep aan de Marorivier, de Yei stam.

YEI-NAN

Van Baal schrijft:

Als missionaris komt Verschueren in dorpen waar de oudere generatie nog gehecht is aan "toegestane" gebruiken, maar de jeugd reeds op school gaat en dagelijks onder de invloed staat van Molukse onderwijzers. Hoe belangstellend Verschueren ook is ten aanzien van de oude adat, hij staat er in veel gevallen afwijzend tegenover, doet vaak een beroep op zogenaamde Yéi-pu-anim, de jongelui die de oude versiering hebben afgelegd en "modern" gekleed in het dorp

22 Baal, J. van, *Jan Verschueren's description of Yéi-nan culture*. The Hague, 1982.

wonen, waar door het Bestuur reeds de gezinswoning was voorgeschreven. Belangrijk voor de pastoor was om in de adat gedachten en praktijken te onderkennen die bruikbaar leken om het christendom plaatselijk ingang te doen vinden. Het is belangrijk te weten dat Verschueren de gegevens van zijn veldnota's uit ± 1934 bijeen zette toen hij in 1954 opgenomen was in een team van onderzoekers²³ dat de oorzaken van de "ontvolking" bij de Marind-anim trachtte te vinden. Verschueren overtuigde zijn medewerkers dat de Yéi-nan stam een goed vergelijkingsmateriaal kon leveren en daarvoor maakte hij die samenvatting. Hij was ervan overtuigd dat de Yéi-nan moreel hoger stonden dan de hyperseksuele Marind, ofschoon dit uit zijn gegevens niet blijkt. Dit doet echter aan de ernst van zijn etnografisch onderzoek niets af. De interpretatie alleen kan en moet anders zijn.

De slotzin van Van Baal in zijn studie op het materiaal van Verschueren is deze: Als een consciëntieus en oprecht missionaris minachtte Verschueren veel van de gewoonten in het bijgeloof van zijn parochianen. Hij hield van hen ondanks dat alles en probeerde te begrijpen wat hen bezielde bij hun inzichten en gedragingen die hem schandelijk voorkwamen. Verschueren was geen antropoloog, maar zijn liefde voor de mens en zijn belangstelling voor zijn medemensen maakten hem tot een van die wonderlijke cultuurbeschrijvers die de echte meesters zijn in de volkenkunde, omdat zij ons een nieuw model van menselijk gedrag doen ontdekken.²⁴

Volgens Van Baal zijn typerend voor deze cultuur: de wijze van wonen en het initiatieritueel.

DE WIJZE VAN WONEN

Soms is er in het gehucht maar één gemeenschappelijk huis voor allen, soms zijn er enkele gemeenschappelijke huizen. Maar het opvallende is dat in die gemeenschappelijke huizen in het midden een gevorkte paal staat waaraan de schedels en de lange beenderen van vijanden hangen. Deze paal verdeelt dit aan beide zijden open afdak in een voorzijde, waar de mannen en jongens verblijven, en een achterzijde, waar vrouwen en kinderen verblijven.

Deze samenwoning in de twee helften van één verblijf, benadrukt enerzijds het gevoel van meerwaardigheid van de mannen, maar versterkt anderzijds het veiligheidsgevoel van de vrouwen. Alleen de kinderen mogen in beide delen spelen. Iedere volwassene heeft er zijn vuurtje en daarbij zijn of haar slaapmat. In die rijen van vuurtjes zitten de oudere mensen in het midden en de jongens vóór aan het ene uiteinde, de meisjes achter aan het andere. Voor de jongens is er voor overdag nog een bivak apart. In het nabije bos staat nog een hut voor bevalling en een andere

23 South Pacific Commission. *Population Studies – S 18 Project*. Rapport van het bevolkingsonderzoek onder de Marind-anim van Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea. 1953.

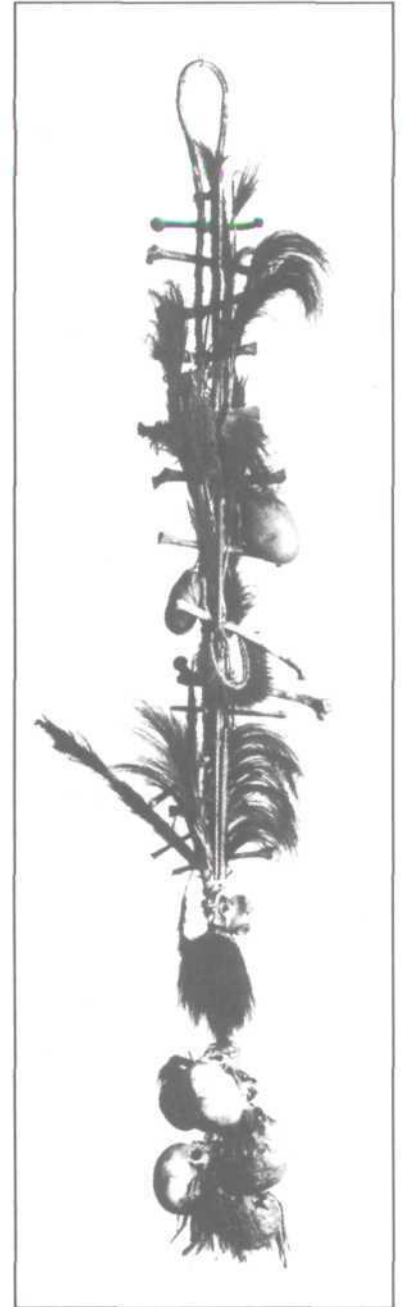
24 Baal, J. van, *Jan Verschueren's description of Yéi-nan culture*. The Hague, 1982, p. 102.

voor de viering van de eerste menstruatie van de meisjes. Een gemeenschappelijk huis staat onder de leiding van een hoofdman. Zulk een gemeenschap is samengesteld uit groepen en zo'n groep in het ene of in het complex van meerdere van zulke huizen heet een arrow, een territoriale eenheid, genoemd naar de plaats. Een aantal gehuchten samen vormt de bruidgevers, van een andere groep: de bruidnemers.

Uniek voor deze cultuur is ook het feit dat het *initiatieritueel* verbonden wordt voor jongens met de eerste menstruatie van een meisje. Heel in het kort weergegeven gebeurt er het volgende.

Het meisje heeft dan in de vrouwenafdeling een maand op haar plaats te blijven. Intussen worden de jongens van eenzelfde leeftijd vastgehouden in de mannenafdeling. Jongens en meisjes staan onder voedseltaboes. Als het meisje naar de menstruatiehut verhuisd is, krijgen de jongens een bad en worden zwart geverfd. Zij mogen met geen vrouw of meisje in contact komen. De dag brengen zij door in het jongelingsverblijf, de nacht in dat van de mannen.

Komen de jongens in hun verblijf, dan krijgen zij een mentor toegewezen, een gehuwde of volledig ingewijde ongehuwde man, die met de jongen pederastie bedrijft. Daardoor moet de nog meisjesachtige jongen beginnen man te worden en bovendien leert hij van deze volwassene alle technieken voor de strijd, de stamgebruiken en de heldendaden van deze ouderen. Te zijner tijd leidt de hoofdman de jongens naar het bos waar de menstruatiehut staat. Zij staan in een rij; tegenover ieder van hen staat een man die formules prevelt over een bromhout (een spatel). De jongen opent de mond, de tong opgelicht en men zegt dat de spatel hem nu het lichaam binnengaat. In feite verdwijnt de spatel onder de oksel van de man. De jongens dansen en plots komt de man en trekt de zogenaamde spatel uit het

Teken van afscheiding tussen het mannen- en het vrouwenverblijf

jongenslijf. De plaats waar die er uit komt is bepalend voor wat de jongen zal worden.

Hij krijgt nu een eigen spatel en de raad er goed voor te zorgen om steeds meer man te worden via de identificatie met zijn bromhout (spatel). Dan gaat de jongen diep het bos in om er 'zijn stok van hard hout' te planten, die hij pas zal terugzien als hij oud geworden is en voor zijn dood deze zelf uit de grond trekt.

Een tijd daarna gaan de mannen enkele weken het bos in, onderhouden een strenge vasten, hebben geen seksueel verkeer, eten stimulerende kruiden, raken in trance. Zo komen zij bij de menstratiehut aan, hangen hun bromhouten in een boog naast elkaar. Onder de boog staat voor hen een 'drug' (cf. Marind: wati) klaar. Zij drinken deze, nemen hun bromhout van de boog af, zwepen zich al zingend en dansend op en brengen de spatel in, komen bij de hut, laten de spatel te voorschijn komen en deze spatels zijn nu met bloed bevlekt, en dit bloed sprenkelen zij over de hut, telkens weer, tot het donker is en zij naar het mannenverblijf terugkeren.

Verschuieren hoorde alleen dat enkel als het menstratiebloed vloeit, de mannen de inname (de identificatie met hun bromhout) kunnen gedaan krijgen. Van Baal echter ziet in het gebeuren dat de mannen aan de vrouwen bewijzen dat zij via hun orgaan – waarvan de spatel het symbool is – ook de menstruatie kennen en dat juist hun bloed de vrouw tot vruchtbaarheid brengt. Zo tonen zij de superioriteit van het mannelijk geslacht.

De jongens die dit nog niet meemaakten, maar wel de identificatie met hun bromhout beleven, verblijven nog in hun hut tot zij op een groot feest de schaamschelp aangehangen krijgen. Dan komen ook de bruidgevers op bezoek, onder andere de broer van de moeder van de jongen en deze verricht de plechtigheid. Dit geschiedt nadat de jongen op een stapel pijlen is gaan staan. Dit is het einde van de pederastie voor hem. Hij is nu ten volle geïnitieerd.

Het is belangrijk om de figuur van Verschuieren te tekenen dat Van Baal schrijft dat Verschuieren wel goed opmerkt, maar vanuit zijn preoccupatie de Yéi-cultuur beter te achten dan die van de Marind, zijn eigen gegevens niet geheel juist interpreteert. Verschuieren zou de betekenis van de 'fallische' cultus niet gezien hebben, die Van Baal toeschrijft aan de stok die de jong ingewijde plant, aan de spatels waarmee zij hun mannelijkheid integreren en aan het eigen wapen van de hoofdman-snellers: een uitgewerkt puntblad dat door een stenen ring steekt. En vervolgens, dat Verschuieren de Yéi alléén laat snellen voorzover zij dit van de Marind geleerd hebben, terwijl Van Baal het snellen even centraal acht voor de Yéi als voor de Marind, gezien het feit dat zij middenin hun gemeenschapshuis de gevorkte stam plaatsen waaraan zij niet alleen de schedels, maar ook de lange botten van armen en benen van hun slachtoffers ophangen als bewijzen en eretekenen. En ook nog dat Verschuieren de naam 'yevale' enkel wil vertalen door de plaatselijke 'grond'geest en deze niet in verband wil brengen met de 'voorouders', omdat de Marind met hun term 'dema' dat juist wel deden.

Bij wijze van een Memoriam schrijft Van Baal na de studie van Verschueren hoog gewaardeerd te hebben:

Nochtans bezat Verschueren één handicap, namelijk zijn “impetuosity”, zijn onstuimigheid. Hij had altijd “haast” en was eerder geneigd uit zijn geheugen aanhalingen te doen, dan uit een geduldig natrekken van zijn veldnota's. Toch was daarbij één uitzondering. Wanneer hij uitgedaagd werd een bewering van hemzelf of van iemand anders te bewijzen of te bestrijden, dan ging hij “to the heart of the matter”, dan was hij op z'n best. Met name in zijn bijdragen, zijn brieven, zijn commentaar op de oorspronkelijke tekst van mijn boek *Dema*. Toen waren zijn gegevens “wellchecked”. Ik ben hem daarvoor héél erkentelijk, maar daarvoor niet alleen, maar vooral voor zijn vriendschap welke alle verschil van inzichten overleefde. Feitelijk waren wij vaak verschillend van mening, op vele punten, maar de vriendschap die tot stand kwam op onze gezamenlijke tournee naar de Boadzi aan de Flyrivier (1937), hield stand.²⁵

Dezelfde Verschueren maakte evenzo een diepgaande studie van de Marind cultuur aan de Bian. Was het voor Verschueren belangrijk in de Yei cultuur elementen te ontdekken die hij bij zijn catechese en vooral bij de feestvieringen kon benutten, – de groepsindelingen, de zang, de dans, de opsiering en het snijwerk – bij de Bian cultuur heeft hem het probleem te pakken: wat ligt er aan diep geheim onder hun visie op het leven dat hen zo hardnekkig aan hun godsdienstige rituelen doet vasthouden? Al wil de jongere generatie wel de nieuwe tijd aanvaarden, de oudere wenst dit niet, remt de jeugd af, toont geen echte interesse, probeert nu achter de rug van pastoors of ambtenaren hun denken en doen door te voeren. Bij dit zoeken, bij het eindeloos uitvragen juist van de ouderen, ziet hij een kans er toch eerder achter te komen dan zijn voorgangers, de missionarissen Pioniers. Er is ook bij de ouderen iets veranderd, hij zegt:

Vooraf in het binnenland waar ik de meeste van mijn gegevens heb opgetekend, zijn ook vele ouderen die de glorie van het oude nog in haar ongeschoktheid hebben meegemaakt, tot het christendom bekeerd en in verreweg de meeste gevallen bleek die overgang een zuivere geesteskering. Daarmee werd de panische schrik, de magische betovering van het oude geheim afgeworpen. Het is zoals dr. Van Baal zegt: de betovering is verbroken, de glorie van het oude is verwelkt en in de groeiende overtuiging van de nieuwe levenshouding waagt men zich verder in de veropenlijking van wat men vroeger zelfs op doodstraf niet bekend zou hebben.²⁶

Verschueren formuleert zijn gedachten rond de vraag: wat is er waar van de stellige bewering van de etnoloog dr. Wirz en van de eerste missionarissen (Viegen, Van de Kolk, Vertenten) dat het hoogtepunt van de geheime rituelen van de Marind bestond

25 Baal, J. van, *Jan Verschueren's description of Yei-nan culture*. The Hague, 1982, p. VIII.

26 Verschueren MSC, J., 'Het mensenofer op de Zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea', in: *Indonesia*, jg. 1, nr. 5.

in een mensenoffer? Hij weet echter dat geen van hen bij zulk een gebeuren persoonlijk aanwezig was. Verschueren twijfelt niet aan de ernst van die eerste onderzoekers, het feit zelf echter van endokannibalisme komt hem vreemd voor. De persoonlijke sterke levensdrift, de taaie vasthoudendheid aan het leven, heeft de Marind zelfs voor een algeheel uitsterven behoed. Men hoeft de uiterst geprononceerde smartuitingen maar te zien bij het overlijden van een familielid, de bedoeling van de magie, de bloedwraak, de kinderadoptie te begrijpen om de ongerijmdheid van dit mensenoffer, waardoor familieleden juist in de bloei van hun leven zouden worden vermoord en opgegeten, in te zien. Van Baal zegt: 'Dat endokannibalisme zou voorkomen lijkt mij onwaarschijnlijk, daartoe was de gemeenschap te klein'. Nu had Verschueren het Gabgab gebied (de Boadzi stam) overgenomen van Hoeboer en tijdens zijn tournees daar gesprekken over de adat gevoerd. Hij vond dat gezegd werd dat in het 'gomei'ritueel een oude vrouw werd vermoord, maar dat de met ophef aangekondigde moord bestond uit het stukslaan van een paar geprepareerde klappers, en het kannibalenmaal uit het nuttigen van het vruchtvlies van die klappers.

Wirz had vermeld dat aan de Boven-Bian in het Ezam-uzumritueel een jonge man en vrouw in coïtu werden verpletterd onder een boom, waaronder een stutbalk werd weggetrokken.

De beschrijving van dit ritueel ontleent Verschueren aan een onderzoek van zijn confrater M. de Brouwer en de Bestuursambtenaar Pirsouw. Dat feest loopt ook uit op de verbrijzeling van twee klappers: de Babé en zijn vrouw Ezam-uzum.

Verschueren vindt de verklaring van dit gebeuren in de zogenaamde exoterische uitleg voor niet-ingewijden en de esoterische uitleg voor ingewijden. Alle woorden en handelingen hebben een dubbele betekenis. Voor de niet-ingewijden heeft er

Situatieschets van het Ezam-uzumritueel

werkelijk een mensenoffer plaatsgevonden, voor de ingewijden enkel een symbolisch offer. De Babé is het Opperwezen. Verschueren besluit:

De moord op het Opperwezen en het nuttigen daarvan sluit een louter mensenoffer ipso facto uit.²⁷

Pater J. Grent

Terwijl Drager, Thieman, Hoeboer, Schuur en Verschueren in hun ressorten missioneren, is sinds 1933 pater J. Grent hun kloosterlijke Overste en waarnemend vicaris voor mgr. Aerts. Hij heeft bovendien de taak van schoolbeheerder van Verschueren overgenomen.

In het MSC-archief zijn in de map 'Correspondentie met Overheid Onder de Digul' veel brieven te vinden die aan pater Grent geschreven zijn door de paters en broeders en die een goed beeld geven van de figuur van Grent en van de situatie van de Missie in de jaren 1933-1937.

Enkele van deze brieven worden hier kort samengevat.

P. Hoeboer legt een plan voor ten aanzien van de herverdeling van zijn ressort onder Schuur en Verschueren, nu hij naar Muyu vertrekt.²⁸

S. Schuur meldt dat een zieke goeroe niet naar de Digul kan gedragen worden om daar te wachten of de 'Witte boot' hem wil meenemen.²⁹ Hij wil een kerkklok bestellen en vraagt om een adres daarvoor.³⁰

J. Verschueren wijst Grent telkens op de gevaren van de zijde van de Zending bij haar uitbreidingsplannen³¹, en beschrijft later na haar vertrek de situatie aan de Maro³². Hij kondigt aan dat de Sosom-dema op komst schijnt te zijn³³ en stelt dat er een nieuwe aanpak nodig is bij de Marind aan de Kumbe en de Bian. Deze nieuwe aanpak gaat de inhoud van de geheime rituelen openbaar bekendmaken, gaat de tovenaars de sacramenten weigeren en de neofieten een eed van afzweriging opleg-

27 Verschueren MSC, J., 'Het mensenoffer op de Zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea', in: *Indonesia*, jg. 1, nr. 5, p. 465.

28 Hoeboer MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, 21-8-1933. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

29 Schuur MSC, S., *Brief aan pater J. Grent*, 15-3-1934. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

30 Schuur MSC, S., *Brief aan pater J. Grent*, 15-6-1936. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

31 Verschueren MSC, J., *Brieven aan pater J. Grent*, 19-5-1934 en 2-6-1936. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

32 Verschueren MSC, J., *Brieven aan pater J. Grent*, 16-8-1937 en 20-8-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

33 Verschueren MSC, J., *Brief aan pater J. Grent*, 5-9-1934. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

J. Grent MSC

gen.³⁴ Hij vindt het bezoek van de Overste wel goed, maar merkt op dat het bezoek van controleur Van Baal alleen maar te maken heeft met huizen vernieuwen en belasting betalen.³⁵

M. de Brouwer bekritiseert fel dat Van Baal de Weiko-zi (dans) heeft laten heropvoeren, terwijl de Missie al gekant is tegen de ngadzi.³⁶

J. Nooy schrijft aan Grent niet erg gelukkig te zijn in Muting, waar hij de tegenwerking ondervindt van bepaalde goeroes en van de politie.³⁷

Grent antwoordt op de brieven. Type-rend voor de tijd is zijn rondzendbrief, waarin de pastoors eraan herinnerd worden dat er verlof gevraagd moet worden aan B.B. voor het houden van een 'processie'... en dat de heilige was (van de liturgische kerkdoekjes) aan de zusters is voorbehouden.³⁸

In het voorafgaande is nog niet meege-deeld dat pater Schuur in 1936 te Muting werd opgevolgd door pater J. Nooy. Hem overkwam reeds in 1937 een dodelijk ongeval, toen hij in de rivier bij het dorp Boha verdronk.³⁹

J. Nooy MSC

34 Verschuere MSC, J., *Brief aan pater J. Grent*, 28-6-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

35 Verschuere MSC, J., *Brief aan pater J. Grent*, 30-8-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

36 Brouwer MSC, M. de, *Brieven aan pater J. Grent*, 15-9-1937 en 17-10-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.
Baal, J. van, *Ontglipt Verleden*, I. Franeker, 1985, pp. 172-176.

Brouwer MSC, M. de, *Brief aan pater J. Grent*, 16-11-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

37 Nooy MSC, J., *Brieven aan pater J. Grent*, ongedateerd en 21-10-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

Nooy MSC, J., 'Nog steeds koppensnellers op Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 55, 1937, p. 245.
Nooy MSC, J., 'Reclame op Nieuw-Guinea', in: *Annalen*, jg. 55, 1937, p. 271.

38 Grent MSC, J., *Rondzendbrief*, 8-1-1935. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

39 'In Memoriam W.E.Pater J. Nooy', in: *Annalen*, jg. 55, 1937, p. 21.

Er ligt in het archief van de MSC in Tilburg ook een *Dagboek Bupul* van de hand van pater J. Verschueren MSC, duidelijk niet een dagboek, maar door hemzelf genoemd: *Geschiedenis van Bupul*. Wanneer dit is geschreven staat er niet op, maar het verhaal reikt tot 1945. Het is een 'evaluatie' van het missiewerk, eigenlijk van zijn eigen werk en de kritische visie daarop, beginnend bij 1937.⁴⁰ Verschueren behandelt de omvang van zijn gebied, het werk van Missie en Zending, de goeroes, de mensen. Ingekort wordt de inhoud van zijn betoog hier weergegeven, met daarbij verschillende citaten uit zijn verhaal.

De omvang van het te bespreken gebied betreft de dorpen aan de Beneden-Kumbe, de Maro, en de Boven-Fly. De zielzorg begon vanuit Merauke. De paters Van der Kooy en Verhoeven brachten er bezoeken. Pas na 1930, toen de Zending binnenkwam werden de dorpen snel met onderwijzers bezet. Die strijd is in hoofdstuk II beschreven.⁴¹ Verschueren ziet de Zending in 1937 vertrekken en merkt op:

In het algemeen kan gezegd worden dat het niet zo'n vaart gelopen heeft met de protestanten, althans wat hun aantal betreft, en speciaal als men de onfaire middelen beziet die zij konden aanwenden. Toch dient hun invloed ook niet onderschat te worden. Zij waren enkel als een voordelige factor te noemen in zover ze ons misschien wel meer militant konden maken. Afgezien van het feit dat de godsdienstige begrippen meestal zelfs nog niet waren ingedrongen, zodat er moeilijk van een geloofsovertuiging sprake kon zijn, is ons volk nog wel zo primitief dat het nog niets begrijpt van competitiegeest. Speciaal niet wanneer het over geestelijke dingen gaat. Aan de Kumbe schijnt het protestantisme voor de levendige Marindinees een pertinente indruk van dood en pessimisme gebracht te hebben zodat zelfs degenen die het aanvankelijk geprobeerd hadden, tenslotte van harte "dank je" zeiden. [...]

Maar in het gebied van de Yei, waar de mensen lang niet over die zelfstandigheid beschikken die de Marind kenmerkt, is het katholiek worden veel minder een kwestie van persoonlijke keus dan van toevallig ontvangen van een goeroe. En het pleit daarom des te meer voor mensen als Fofid en Tuyu dat ze de grotere dorpen hebben weten aan te houden. De Yei mens is achterbaks, lui maar geweldig bang. Zijn overtuiging echter berust alleen op een momenteel gevoel. Het is vandaar dat in het Yei gebied tot op de dag van vandaag nog steeds enkelingen blijven overlopen naar het protestantisme. En dat niet vanwege de leer, maar vanwege de propaganda die de Ambonieters er op na plegen te houden: vooreerst het dulden van de grote werkloosheid en het tegenwerken van elk katholiek streven naar ontwikkeling en vervolgens het leuren met jonge meiden en het in ere aannemen van veelwijvers. [...]

Het ergste daarbij is dat het protestantisme in deze gewesten vanaf het eerste begin de grote en vaak onrechtvaardige steun achter zich had van het Bestuur. Men kan moeilijk zeggen dat dit een kwestie was van het Centrale Bestuur te

40 Verschueren MSC, J., *Dagboek Bupul/Geschiedenis van Bupul*. Archief MSC, Tilburg.

41 cf. hoofdstuk II, onder: 'De zegen van een concurrentie'.

Merauke, doch die zaak ligt eigenlijk meer in de handelwijze van lagere bestuursmensen. Behalve dat deze heren van geboorte meestal reeds Ambonees waren en te weinig ontwikkeld om iets verder in de wereld te zien dan de tweedeling van Ambon en Kei (protestants en katholiek), werden zij op hun scholen en in de praktijk nog voortdurend versterkt in de gedachte dat de Molukken van Ambon waren en vóór Ambon en dat ieder ander zich daarin te schikken had. Het was meer een kwestie van nationalisme dan van godsdienst. Daarom waren zij altijd vóór Ambon en tégen het katholicisme.⁴²

In zulk een uitgestrekt werkterrein kan een missionaris alleen, zonder de hulp van onderwijzers niets. Het oordeel van Verschuieren over hun werk is genuanceerd:

Stan Fofid, die reeds vanaf 1930 Bupul bezette, is zeker een bijzonder mens geweest. Ofschoon niet bovenmate begaafd, tenzij wellicht met gezond verstand, heeft hij door zijn nauwgezette plichtsbetrachting, zijn trouwe dienstklopperij, wellicht meer invloed gehad dan alle andere goeroes in het Bupulse. Hij was steeds volgbaar voor de pastoor, deed zeer weinig mee aan de gewone Keiese ruzietjes en had vaak een positief goede invloed door voorbeeld en goede raad op de goeroes uit zijn omgeving. Van alle goeroes was hij wellicht ook de meest overtuigende katholiek, waardoor zijn werk ook vanzelf degelijker kon zijn.⁴³

Zijn zoon Marcus (eerst goeroe, later ambtenaar van landbouw en van 1977 tot 1982 lid van de DPR (Dewan Perwakilan Rakyat (Volksraad)) vertelt in een interview met schrijver dezes in Merauke in 1987:

Met vader en moeder te Bupul ging alles vlot, ook in de kerk. Wat ik thuis en in de kampong beleefde, maakte toch wel een diepe indruk. Volgens de toenmalige maatstaven konden we alles krijgen wat we nodig hadden. Met wat de ouders toen deden in vergelijking met wat een goeroe thans doet, is er wel een groot verschil. Buiten de taak op school was hij toen ook verpleger en landbouw-instructeur voor de tuinen van de kampong. Ook moest hij de pastoor vervangen om in de kerk te preken op zondagen en de schoolkinderen waren toen niet in het huis van hun ouders, maar zij zaten in een internaat. Zij zaten dus in ons eigen bereik.

Die kinderen waren niet zo jong meer en natuurlijk zochten jongens en meisjes wel contact. Marcus vervolgt:

Bapa hield daar streng de hand aan, want hij had grote eerbied voor de goede adat en liet dus niet toe dat men de vrije hand had. Zelfs het samen spreken was niet wel mogelijk. De adat van de Yei was even streng als die van Kei; de kinderen waren bang om die te overtreden.

42 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, pp. 3-9. Archief MSC, Tilburg.

43 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, p. 12. Archief MSC, Tilburg.

Deze opvoeding bracht toch geen scheiding tussen het kind en zijn ouders. De goeroes waren echte opvoeders, echte vaders voor die kinderen, zowel voor de godsdienst als voor het dagelijks eten.

Elke avond was de hele kampong bij het gebed. 's Morgens ook, het voorbeeld van mijn ouders was bepalend voor de goede gang van zaken. Vader zorgde ook steeds dat de ouders contact hielden, eten brachten en naar hun kinderen kwamen kijken. Als de ouders lang in de tuinen bleven, moesten de kinderen erheen en hen helpen. Dat hing allemaal samen met het leren van de catechismus door de kinderen aan de ouders. Er was dus een houding van gezamenlijk attent zijn: wat de ouders van huis uit meebrachten en op adatgebied aanhielden werd door vader wel degelijk in de gaten gehouden. Dat werd over en weer zeer geapprecieerd, zodat mijn leeftijdgenoten met wie ik samen speelde in de internaten, nu nog niet langskomen zonder een praatje te komen maken. Zij kunnen niet vergeten wat zij zich van mijn vader herinneren en komen daar steeds op terug. Zij zien wel degelijk het verschil met het vrije leventje dat de kinderen tegenwoordig hebben.

Onder de vakanties waren de kinderen natuurlijk vrij, maar wanneer het school was waren zij allemaal op die internaten en dat was wel degelijk een succes.

Vanaf het eerste schooljaar herinner ik me nog die catechismuslessen: de Tien Geboden, de Zeven Sacramenten en geheel de moraal van het leven. Dat zat er werkelijk diep in! Wat de volwassenen betreft, was het vroeger heel gewoon dat iemand die geregeld niet in het gebed verscheen, er met de rotan van langs kreeg en als er een vrouwenzaak losbarstte, dan was het helemaal raak, zowel bij de pastoor als bij de goeroe. Toen was de rechter in de kampong vaak de pastoor of de goeroe en kwam men er niet toe naar de politie te lopen of naar het Bestuur. Maar des te meer is het te verwonderen dat men zoveel van Verschueren hield. Al vochten de pastoor en de goeroes met elkaar, zij hielden bijzonder veel van hem. Mijn vader en goeroe Tuyu hadden met Verschueren geen problemen. Maar tegenover de mensen kon hij geweldig streng zijn. Als zij niet naar de kerk kwamen, dan ging hij erop af en ranselde hen af in de kampong. Maar 's avonds zat hij op de pastorie, speelde op zijn harmonika, gaf ze te roken en te snoepen en was heel anders. Hij was gauw kwaad, maar kon het ook meteen vergeten. Dat trok hen juist aan, dat hij zo gemakkelijk weer "gewoon" kon doen. Moeder had vanzelf ook een eigen rol te vervullen. Als vader streng was, dan was zij zacht als water. De njora's werkten niet alleen in de keuken, maar gaven ook les in vlechten en kleren naaien en dat gaven zij door aan de meisjes, zodat zij met een naaimachine konden werken. Vroeger voelden man en vrouw zich geroepen om dat zoveel mogelijk uit te dragen en die roeping is nu wel verdwenen. Wij brachten uit Kei een aandrang mee om het volk vooruit te helpen. Wij leerden dat wij tot alle offers in staat waren. Dat bleek toen ik zelf naar Hollandia werd overgeplaatst en vandaar zeven dagen ver moest lopen om mijn plaats te bereiken. Ik noemde dat gewoon dat ik Golgotha moest bestijgen, want ik was evangelist méér dan dat ik me goeroe voelde. Hoofdzaak was niet dat de kinderen uitblonken in knapheid of studie, maar dat ze op de eerste plaats goed christen werden. Dat werd ook door het Bestuur gehonoreerd, dat er best mee

tevreden was dat de goeroes méér waren dan onderwijzer. Ook in het kampongbestuur en in de ziekenzorg vervulden zij een rol. Zij waren tegelijk coördinator en aandrijver.

Pasen en Kerstmis waren hoogtepunten in het leven en vooral de Sacramentsprocessie, zoals wij die vierden aan de Maro tot en met de mensen die van de Boven-Fly kwamen. Zij kwamen naar Bupul en iedere kampong huisde op zichzelf, maakte een eigen altaar, ieder volgens eigen smaak met alle versieringen erbij. Het was gewoon een soort wedstrijd wie het beste voor de dag kwam, want na de processie was er altijd een feestelijkheid te beleven, en heel speciaal was Verschuere daar de grote man. Hij stimuleerde elke kampong om zijn eigen motieven in de versiering aan te brengen. Daar waren natuurlijk brood en kelk, maar daarbij kwamen de schilden en wapens die men zelf gebruikte. Dat leefde in die tijd werkelijk onder de mensen. Verschuere gaf ook zijn tekeningen en zijn muziekcomposities ten beste. Hij nam delen over van hun eigen dansen. Hij nam veel over van de bestaande adat en adapteerde die.⁴⁴

Eenzelfde prachtige goeroe en zijn vrouw vormden het gezin Tuyu in Erambu. Augustinus Tuyu was een Manadonees, een bekeerling uit het protestantisme. Verschuere schrijft:

Hij kon tamelijk wel gelden als het model van wat een pastoor zich in dit land van een ideale goeroe voorstelt. Ofschoon niet buitenmate begaafd, was hij van zo'n echte degelijke katholieke overtuiging dat hij wel de grootste invloed heeft gehad van alle goeroes in het binnenland. Een man die ge per ongeluk 's avonds in het dorp kon tegenkomen terwijl hij in het donker op zijn eentje een rozenhoedje bad. Zijn karakter was daarbij zo Manadonees gemakkelijk en vooral zijn njora was van zulk een geestelijke hoogstaandheid, dat zijn gehele werk een geheel aparte en blijvende charme heeft, duidelijk van ieder Keiees dorp te onderscheiden.

Maar er waren ook andere figuren, van wie Verschuere zegt:

Daarnaast werkte een groot stel mindere grootheden die in hun werk maar nauwelijks de middenmaat haalden, enkelen waren zelfs niets waard. Bij hen was het duidelijk vaak meer de naam die hen deed werken dan de overtuiging. Zij wilden voor niemand onderdoen, maar hadden zij zich een naam verworven dan waren zij te weinig daadwerkelijk katholiek om ook door te zetten wat zij begonnen waren. [...]

Tenslotte werkten ook enige Tanimbarezen in het Bupulse die nog niet de slechtsten bleken. Vooral Somar en Mandesi hebben aan de Kumbe mooi werk gedaan. Ook al zijn ze nogal eens gauw ontmoedigd, in ieder geval was Somar de eerste die heel zijn dorp voor honderd procent katholiek had.⁴⁵

44 Boelaars MSC, J., *Interview met M. Fofid*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

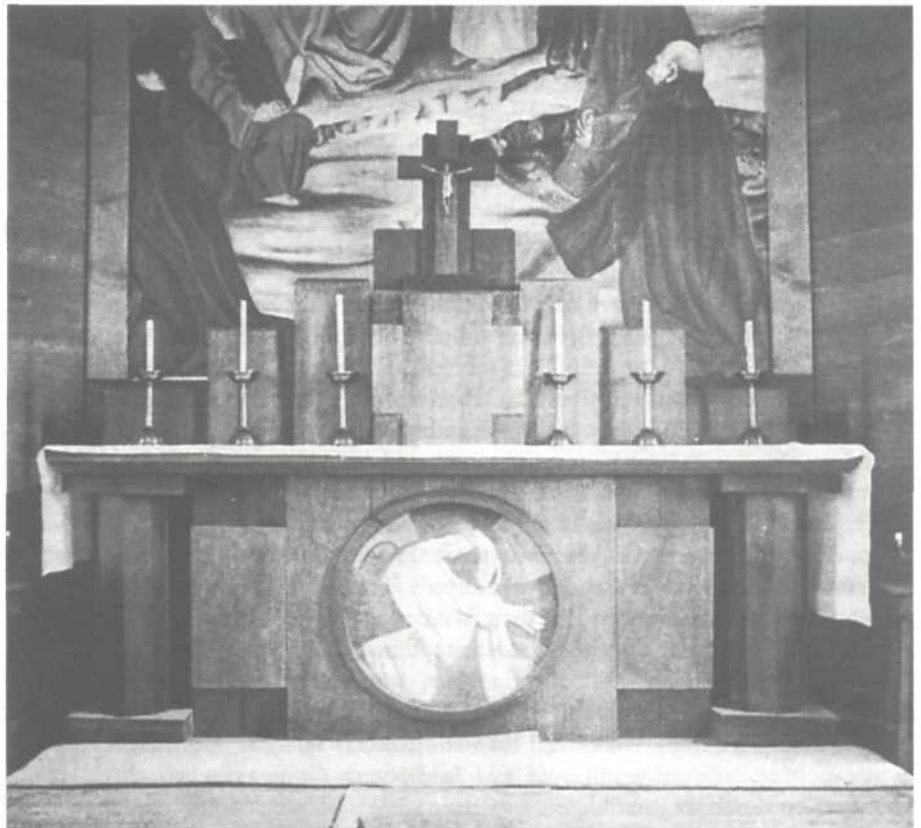
45 Verschuere MSC, J., *Dagboek Bupul*, vanaf p. 12. Archief MSC, Tilburg.

Na over de onderwijzers gesproken te hebben denkt Verschuieren aan zijn parochianen: de Marind (lui, eerlijk, opgeruimd) aan de Kumbe, de Yei-nan (bang, achterbaks, stil) aan de Maro, en de Boadzi (rumoerig, dom, sociaal) aan de Boven-Fly. Hij stelt wel even vast dat bij hem in de parochie niet de kinderen (zoals overal elders in de Zuid) de bijna uitsluitende aandacht krijgen, maar de oudere generatie (sinds 1937) evenzeer, omdat 'die generatie niet het uitschot is, maar de beste mensen heeft'.

De tot rust gekomen, bezonken ernst van de komende ouderdom heeft ook aan deze oermensen de stevigste stut gegeven in een in alle eenvoud aanvaard en beleefd geloof, toen ze hun oude gewoonten in de steek lieten en katholiek werden. Als men de godsdienstige praktijken van de verschillende stammen bestudeert, komt men waarschijnlijk niet tot een conclusie als bijvoorbeeld nog in 1939 op de omslag van een aflevering van de *Annalen* prijkte: "Een volk zonder God en godsdienst". Het feit dat juist het religieuze in deze culturen tot het meest geheime behoorde, dat aan wat in de verschillende stamrituelen gebeurde een esoterische en exoterische uitleg werd gegeven, is wel de grote reden dat deze volkeren wel zowat als goddeloos werden beschouwd, terwijl zij wellicht dichter bij het monotheïsme stonden dan vele, meer ontwikkelde culturen van Melanesië. Dat alles neemt echter de ontstellende zedeloosheid en vergaande barbaarsheid niet weg; het is enkel een kwestie of men deze dingen moet beschouwen als een uitwas van een cultuur dan wel als die cultuur zelve, als de primitief maar logisch doorbedeneerde manier van eredienst, eenmaal dat het opperwezen een bepaalde kwaliteit had aangenomen. Wanneer dit waar is, dan hoeft het ook niet te verwonderen dat bij een bekering die bekering ook zo compleet kan zijn. Dan staan inderdaad de twee levensbeschouwingen van heidendom en katholicisme poolsgewijs tegenover elkaar, doch van de andere kant ook zo dicht bij elkaar. Het monotheïsme en dat zelfs onder zijn verlossende beschouwing (de steeds terugkerende moord op het Opperwezen als een blijvend zoen-, dank- en smeekoffer), vraagt dat een overgang van de oude naar de nieuwe levensbeschouwing slechts als een natuurlijke stap valt te beschouwen. Het was een grote gunst van O.L.Heer dat we in de parochie Bupul meestal niet te doen hadden met pu-anims (ruilhandelaren) die de grote tegenhouders zijn bij het werk aan de kust.⁴⁶

Vóór het werk begon Verschuieren aanstonds met het aanleren van de taal, aan de Kumbe een goede steun hebbend aan zijn Marindinees van de kust, maar aan de Maro begon de studie van onderaf. Het was daarom dat pas in 1940 met het aanleren van de Boadzi taal begonnen kon worden. De bedoeling was zo ver te komen dat hij een gesprek kon voeren speciaal over zaken van het geloof. Dit resulteerde dan ook voor het Yei gebied in een korte catechismus in de eigen taal (1936) en voor de Boadzi in 1944. Aan de Kumbe werden korte catechismussen gemaakt in het eigen dialect van het dorp. Terwijl hij in zijn toespraken gebruik-

46 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, pp. 16-17. Archief MSC, Tilburg.

Bupul, altaar en schildering zijn het werk van J. Verschueren MSC

maakte van een mengsel van de dialecten met de kusttaal. Aan zijn goeroes werd in 1934 een kort boekje *Leidraad* bezorgd (de Communiegebeden, de schooltuinen, het handwerk). Op de goeroes werd gewerkt om hen enthousiast te maken niet enkel voor de jeugd, maar ook voor de bekering van de ouderen. Dat dit werkte bewees het eerste grote doopfeest van 78 ouderen in Wajaw in december 1937. Toen was al het besluit genomen een 'aturan baru' (nieuwe grondhouding) in te voeren.

In de map 'Correspondentie met de Overheid Onder de Digul' bevindt zich een brief aan de waarnemend Overste en Beheerder van Merauke, pater J. Grent, waarin de aanleiding beschreven staat van de verandering in de missiemethode van Verschueren, waarop diens *Geschiedenis* breder ingaat. Verschueren schrijft aan Grent:

Van die Imo-bombari is het zeker dat ze gehouden is en dat ze afliep met een algemene klappergooierij. Niemand wil iets vertellen van wat er allemaal gebeurd is, en de goeroes zijn heerlijk in de luren gelegd en hebben enkel een springpartij gezien. Van de Sosom-angei is het ook zeker dat deze gehouden is. Er is naar

aanleiding van die Sosom-angei hier een kleine oorlog ontstaan. Ik ben namelijk ten einde raad van tactiek veranderd en heb in de godsdienstles waar vrouwen en kinderen en alles bij zat, precies eventjes klaar en duidelijk gezegd wat Sosom is en wat er allemaal gebeurt. Die avond voelde ik me verplicht met een eind hout rond te lopen, aangezien de tovenaars van Wajaw besloten hadden mij er maar aan te wagen. Ze waren ondertussen niet brandig genoeg, vooral vanwege de katholieke jongelui.

Nu is alles ondertussen weer geluwd, maar de tovenaars kijken me niet aan. Ook Herman niet. Ik heb hem openlijk de Sacramenten geweigerd. Ik moest dit wel doen, vanwege al de andere katholieken die wisten waar het om ging. Ondertussen is me een licht opgegaan. Er is naar mijn overtuiging geen andere houding voor ons in de toekomst mogelijk dan deze. Daarmee zullen we wellicht mensen verliezen, maar zó alleen geloof ik dat we die vuiligheden er misschien ooit onder krijgen. Al die bonden zijn strikte geheimbonden, zo geheim dat het biechtgeheim aan velen nog niet sterk genoeg lijkt om het te durven vertellen. Onder de leeftijd van twintig jaar weet niemand ergens van (vrouwen uitgezonderd voor de Majo). En juist dat totaal geheime is hun kracht. En dat is ook hét funeste voor ons werk. En dan komen we tot het voor ons allemaal misschien ontstellende (wjl nooit zó doorziene) feit te staan dat de Marindinees niet een weinig godsdienstig volk is maar een geweldig sterk godsdienstig, dat is: bijgelovig en in dit geval allerverderfelijkt bijgelovig. We meenden stiekem allemaal dat het zo diep niet zat en dat het wel vanzelf zou doodbloeden in een nieuwe generatie. Die nieuwe generatie is er ondertussen en dat het niet dood is bewijzen volgens mij de gebeurtenissen overal de laatste tijd. Niet enkel dat het niet dood is, maar dat het levendiger is dan ooit. Momenteel wordt over heel Zuid-Nieuw-Guinea een gevecht geleverd, niet over kleren of geen kleren, niet over Maleis of geen Maleis, zelfs niet over katholiek of heiden, maar tussen de oude godsdienst en de kern van de nieuwe. Het totaal afwijzende van het katholieke zuiverheidsleven is een antipool met het godsdienstig gesanctioneerde en verplichte onzedelijke. En als het tot botsing moet komen dan verliezen wij het tot nu toe.

Nu ben ik tot de conclusie gekomen dat wij van tactiek moeten veranderen. Een methode lijkt me: 1) het wezen van deze geheimbonden ontmaskeren; 2) neofieten, ouderen, een eed van afzwering opleggen bij het doopsel.⁴⁷

De aturan baru bedoelde een veranderde houding van pastoor en goeroe ten opzichte van de ouderen en moest ook een veiligstelling van de jeugd zijn. De traditionele missiemethode was die van de zachte hand, van de pruimen tabak, en het vriendelijke gezicht, als men zich dan maar aan de godsdienst wilde houden.

De ouderen werkten weliswaar vanwege de pruimtabak niet openlijk tegen, maar in het geheim gingen zij zeker hun gang, hun godsdienst was immers geheim. Hoe meer door navorsing dat geheim naar boven kwam, hoe duidelijker het werd dat er

47 Verschuere MSC, J., *Brief aan pater J. Grent*, 28-6-1937. Map correspondentie met Overheid Onder de Digul. Archief MSC, Tilburg.

met een dergelijk gevormde groep van geheime tegenwerkers niet met succes te werken viel. In deze aturan baru werd op een streng optreden tegen de oude misbruiken aangedrongen. Het is wel zeker dat zonder deze nieuwe aturan baru veel ouderen niet katholiek zouden zijn geworden.

Bovendien liet de pastoor het niet alleen bij afschaffen. Op de conferenties van 1938 tot 1940, wendde hij herhaaldelijk pogingen aan om de oude gebruiken aan te passen en zelf deed hij een poging door bijvoorbeeld het maken van een cursus houtsnijwerk in primitieve trant en het schrijven van inheemse muziek voor de kerk. Dat er door hem ooit gestraft zou zijn om ontzag in te boezemen of alleen uit kwaadheid, wordt finaal ontkend.

De aturan baru werd ook gericht op de jeugd:

Daartoe werden in alle dorpen de jeugdhuizen ingevoerd, een voor de jongens en een voor de meisjes in de onmiddellijke omgeving van het goeroehuis. Daarbij werden maatregelen genomen dat verlof vereist werd om in het bos te verblijven of daar eten te halen. Hierdoor ontstond een scheiding van kinderen en ouders en in zoverre de kinderen bij vader en moeder thuis horen, was dit dus verkeerd. Bij een ernstige studie bleek echter dat er van de ouders helemaal geen invloed was of een verkeerde. Vóór wij alles in gezinswoningen onderbrachten, bestond er helemaal geen gezinsleven bij de Marind en de Yei, omdat alle meisjes in het vrouwenverblijf en alle jongens in het jongelingsverblijf thuishoorden. Dat die invloed niet veel voorstelt, zou bijvoorbeeld de Kust kunnen bewijzen. Dat de oude lui hun kinderen niets te leren hebben, valt telkens weer op wanneer jongens en meisjes totaal veranderen vanaf het ogenblik dat zij in de kring der ouden worden opgenomen en speciaal wanneer zij trouwen. Dit toont aan dat de ouden wel een verkeerde invloed uitoefenen en telkens opnieuw proberen het door de Missie gelegde fundament kapot te maken. De bedoeling was om de kinderen aan die invloed te onttrekken en daarnaast om de kinderen orde, netheid en manieren van werken bij te brengen. Dat van dit alles in de praktijk niet heel veel terecht is gekomen, is wellicht minder de schuld van de instelling dan van de goeroes en njora's die ervoor moesten zorgen. Met de aturan baru werd een nieuwe periode in de geschiedenis van Bupul ingeluid, zodat in januari 1945 het eerste dorp Wajaw voor honderd procent katholiek was, en tevens een aanvang werd gemaakt met het meer positief vooruit brengen van de jeugd.⁴⁸

In deze tekst laat Verschuieren ook even horen wat hij van de 'school' denkt. De Missie was in deze (omwille van het loon van de onderwijzers) afhankelijk van de subsidie van de Regering. De Regering gaf – ook voor Nieuw-Guinea – het program dat in héél Nederlands-Indië gold en kwam pas tegen 1939 tot het inzicht dat hier de 'leerschool' in een 'beschavingsschool' moest worden omgezet. Toen kreeg de dorpsschool een ander karakter: tuinwerk, spel, dans, tijd voor het voorbereiden van (kerkelijke) feesten, en daarvan wist Verschuieren te profiteren:

48 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, pp. 18-24. Archief MSC, Tilburg.

Want iedereen kan uit de praktijk van de kust opmaken dat er in het leven van de Papoea niets veranderde door de school en dat zelfs de godsdienst die in die tijd louter als een skelet werd afgeleverd, daar niets aan veranderen kon. Vandaar de noodzaak tot aanpassing, de herbeleving van een uitstervend volk.

Hier komt een nieuw sleutelbegrip van Verschueren naar voren, namelijk zijn overtuiging dat met name de Yei stam aan het uitsterven was. Eerst zet hij zich stevig af tegen de traditionele visie die 'tot aan 1945 nog steeds als dogma heeft aanvaard dat alléén de zedeloze gebruiken dit volk ten onder brachten en als die mensen nu nog uitsterven, zij, geniepig misschien maar onfeilbaar nog zedeloos zijn.' Dan volgt een echt Verschueren betoog. Hij deelt een paar klappen uit naar links en rechts, en komt dan origineel met volgens hem de eigenlijke reden van het nog uitsterven voor de dag, namelijk: 'De voedselvoorziening schiet te kort en deze is juist door de komst van de blanken (Bestuur en Missie) in de war geraakt.' Zijn mening wordt door de collega's niet serieus genomen. Hij verwijt hen dat zij zelf nooit een diepgaand onderzoek naar de stand van zaken hebben verricht. Wij volgen hier zijn betoog omdat Verschueren het gebrek aan zelfkritiek bij de missionarissen aan de kaak stelt. Eigenlijk vecht Verschueren tegen zichzelf, omdat hij vroeger óók dacht zoals die anderen. Hij heeft juist tegen die 'geniepige zedeloosheid' zijn aturan baru opgezet. Blijkbaar heeft hij bij zijn adatstudie die tijdens zijn hard regelend optreden plaatshad, opgemerkt dat er méér aan de hand was dan enkel zedeloosheid en dat bescherming van de jeugd niet het laatste antwoord bleek te zijn. Die internaatskinderen zijn te jong; hij moet de jongelui aanpakken.

Die fobie van de Missie ten aanzien van de hyperseksualiteit van de Marind, maakt Verschueren bespottelijk. Het hoofd van de Missie (Grent) had beweerd dat bij de homoseksualiteit een berg van zinloze levenssappen verloren gaat, maar hij zou dan moeten bewijzen dat dat misbruik bij de Yei stam sterker is dan bij de Marind. Vooral echter zou hij eens moeten bewijzen dat homoseksualiteit (onder mannen en jongens) vrouwen onvruchtbaar maakt.

Ha die Missie! Het beroep op de zedeloosheid maakte haar werk veel belangrijker. Haar strijd daartegen redde niet alleen zieltjes, maar nog lichamen ook. De Missie zocht naar anticonceptionele/abortieve medicijnen bij de Marind, stuurde bepaalde planten voor onderzoek naar Nederland, maar daar werd hun kracht niet bewezen. Ook de bewering dat enkele jongere vrouwen – als hoeren – vruchteloos bleven, heeft geen grote invloed op het geheel. Dat jongere vrouwen in de eerste jaren soms geen kinderen willen, gaat na een paar jaar wel over. Daar zit méér achter, namelijk voedsel- en werkverdelingsproblemen. Het zou voor een missionaris daarom redelijker zijn zijn gezichtspunt te verbreden en in ieder geval te proberen zijn ogen niet dicht te doen voor mogelijke andere invloeden. Er zijn al meer ideeën omtrent primitieven onhoudbaar gebleken, bijvoorbeeld dat het beesten zijn en dat zij absoluut zedelijk rot zijn. Het wordt tijd aan de voortplanting zelf nadere belangstelling te geven. Dit voortplantingsleven is afhankelijk van fysiologische omstandigheden. Schrijver dezes heeft reeds jaren de nadruk gelegd op de meest voor de hand liggende factor, name-

lijk op de voeding en bekent eerlijk dat hij er tot op dit moment om uitgelachen wordt.⁴⁹

Hij voegt hier nog aan toe dat de bewering van dr. Van Baal dat de werkverdeling verkeerd is, ook nooit een beredeneerde oppositie heeft gekregen. Hij komt op voor zijn internaatjes, waar de jeugd het besef van een betere voeding werd bijgebracht, maar dan stelt hij:

Er zit echter een groot nadeel aan die jeugdhuizen, namelijk dat ze te jeugdig zijn, dat hun bewoners nog volledig kinderen zijn en op het eind nog helemaal geen invloed kunnen uitoefenen op het leven.

Daarom probeerde Verschuieren al vanaf 1938 een soort landbouwschool op te zetten voor grotere jongens. Zijn voorstel werd afgeketst, omdat toen juist het Bestuur de beschavingsschool invoerde en van mening was dat de mantri-landbouw de goede voorlichting zou gaan geven. Het ontwerp voor die landbouwschool ligt nog in het archief. Het is uit 1943.

Tijdens de oorlog (1944) kreeg Verschuieren van het Nederlandse bewind een subsidie en toen kwam de school tot stand. Aan de tekst van dit ontwerp ontleen we de volgende gedachten van Verschuieren.

De bevolking in het gebied Onder de Digul is een jagersvolk dat leefde van de overvloedig aanwezige sago en klappers en daarbij een vleesvoeding bezat in het wild van de vlakten achter de kust (de kangoeroe en het wilde varken) en een visvoeding verkreeg uit de zee en de rivieren. De tuinen leverden wat variatie door knollen en pisangs, maar dienden eigenlijk voor de krotonplant voor versiering en voor de wati als sterke drank. Er was blijkbaar een proces van uitsterven op gang en dit proces was al aanwezig vóór de komst van de vreemdeling, al kan het 'versneld' zijn door die komst. Want wat opvalt is dat de vlakten overwoekerd werden door de bossen en daarom steeds minder 'wild' (de kangoeroe) opleverden. De beschavingsarbeid van de vreemdelingen dwong de bevolking die vroeger vrij verspreid leefde en zich verplaatste bij haar voedselbronnen (de sago-arealen), in dorpen bijeen te gaan wonen met het gevolg dat de nabije arealen werden uitgeput en de overtalrijke jachthonden in de nabije bossen het wild snel deden verminderen. Pogingen van de beschavers om sago-arealen aan te planten liepen stuk op de zorgeloosheid van de primitieve bevolking. Talloze arealen werden afgestookt in de droge tijd. En die honden voorkwamen dat het houden van pluimvee succes kon hebben. De oplossing van het probleem van het uitsterven ligt in een mentaliteitsverandering bij de bevolking. Jagers moeten landbouwers worden... Voor die omvorming kan ook de zogenaamde beschavingsschool niet zorgen, omdat de schoolkinderen te klein zijn om zich dit proces eigen te maken en omdat zij na hun schoolleeftijd terugkeren naar de traditionele maatschappij. De jongelui die al iets kunnen presteren en al iets kunnen begrijpen moeten ervoor gewonnen worden. Zij hoeven geen geleerde landbouwers te worden, maar wel landbouwers van harte, mannen die in de op-

49 Verschuieren MSC, J, *Dagboek Bupul*, pp. 27-28 Archief MSC, Tilburg

Jongelui van een uitstervend volk?

brengst van hun werk het nut ervaren. Wat zij kweken, moeten zij leren zelf graag te eten, en moeten zij leren verkopen, om zo de noodzakelijke dingen voor hun leven te bemachtigen. Zij moeten warm overtuigde 'voorbeelden' worden voor hun dorpsgenoten, want voorbeelden trekken, zeker ook onder primitieven. Daarvoor is een landbouwschool nodig!

De uitwerking van het plan behandelt de selectie van de leerlingen (te beginnen met een dertigtal) uit meerdere dorpen – dus een internaat is nodig –, de keuze van de leerkrachten, het nodige aantal van de op te richten gebouwen (door de leerlingen zelf), het aanvankelijke probleem van de voeding en de inkomsten (later kan de school zichzelf bedruipen), het leerplan en de dagorde.

De plaats die Verschueren koos was Sula, aan het bevaarbare zijriviertje van de Maro bij het dorp Erambu. De hoofdgoeroe werd Bapa Tuyu van Erambu en zijn hulpgoeroe werd Melchior Silubun. Deze laatste, Silubun, werd eerst goeroe onder pater Hoeboer aan de Boven-Bian en onder Verschueren bij de Boadzi. Hij vertelde zijn levensverhaal in 1987 te Merauke aan de schrijver. Hij was een Groot-Keiees, een moeilijke mens, maar een harde werker. Hij vertelt in 1931 te zijn aangesteld in Kapifako. Later te Mandum, daarna te Uba, waar hij een nieuwe kampong opende, een goeroehuis bouwde, een school en veertien kampongwoningen. In 1934 huwde hij op Kei, kwam terug, werd geplaatst te Kop en bouwde daar een school en achttien woningen. Van daar overgeplaatst naar Kweel aan de Maro. Daar bouwde hij een kerk van 7 x 24 meter, vierkant hout, de wand van planken, zelf gezaagd, en ook alle banken. Hij leerde de mensen te schaven en te zagen en hij hield ze goed in de gaten. Hij kreeg de mensen aan het werk want als hij een schoolkind sloeg,

gaf de njora het te eten en als hij iemand in het dorp sloeg, gaf de njora de man kleren. De njora naaide kleren, de stof kreeg zij uit Merauke en die werd betaald met de opbrengst van de tuin. Hij verkreeg de 'Verklaring van geschiktheid Inspecteur' voor de beschavingsschool. Hij raakte in conflict met Verschueren. Deze droeg hem op een tapijt te maken van 10 x 10 meter en zei dat goeroe Tuyu dat in Erambu al gedaan had. Maar dat was gewoon niet waar. Hij zei dit tegen Verschueren, die werd boos, hij niet minder! 'Zo stonden wij als een hond en een varken tegenover elkaar.' Hij vroeg ontslag, maar de beheerder eiste dat hij zijn excuus aanbood. Hij weigerde en werd overgeplaatst naar de Boven-Fly, naar Bofakaka (Gabgab). Hij kreeg zonder slag of stoot de drie dorpen bijeen, bouwde een goeroehuis en maakte schoolbanken (vierentwintig voor Bofakaka en dertig voor Bosset). In januari 1944 werden daar dertig volwassenen gedoopt en voor het feest bouwde hij er een kerk (7 x 20 meter). Wéér een conflict met Verschueren, wéér vroeg hij ontslag, de njora legde de ruzie bij. Melchior werd overgeplaatst naar het bos bij Erambu, om daar te Sula de landbouwschool op te zetten. Hij werkte daar van zes uur 's morgens tot negen uur 's avonds en bouwde de school, het internaat, een goeroehuis, een ziekenbarak, een pastorie, een eethuis en een magazijn. Hij opende de tuin (220 x 300 meter), beplante die met droge rijst en daarnaast een andere tuin (100 x 100 meter) en een derde (100 x 200 meter) beplant met keladi, ubi en ananas. Hij fungeerde als goeroe-landbouw, goeroe-Volksschool, goeroe-Ambachtsschool en oppasser in het internaat.

Na het tweede jaar kwam de beheerder uit Merauke, nam het examen af en acht leerlingen gingen met hem naar Merauke en zij werden de eerste onderwijzers na hun opleiding daar. Twee andere leerlingen van Sula werden mantri-landbouw. Wéér kreeg hij ruzie met Verschueren, nu over geld, en toen hij voor ziekte naar Merauke ging, kreeg hij de overplaatsing naar Kimaam. De school in Sula werd in 1949 overgeplaatst naar Merauke, toen de Broederscongregatie (van Zeven Smarten) daar de opleiding van de jeugd op de middelbare scholen op zich genomen had.

Broeder M. Ariëns, die dit karwei moest uitvoeren, schrijft:

Wij zijn nu ongeveer anderhalve maand hier met zestig man aan het werk en we zijn nu zóver dat alles afgebroken is. Een vlot met vruchtbomen ligt klaar om te vertrekken en we zijn bezig om een reuzenvlot te maken voor het "Circus van Verschueren", dat bestaat uit 13 koeien, 1 paard, 4 varkens, 2 kasuarissen en 150 kippen. Er werden zes vloten gebouwd en we zijn twee keer op en neer geweest.⁵⁰

Terugkerend naar het *Dagboek* van Verschueren lezen wij over zijn primaire aandacht voor de groei van het christelijk leven vooral bij de volwassenen. Sinds de

50 Boelaars MSC, J., *Interview met M. Silubun*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Verschueren MSC, J., 'Wat doen we met de bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea?', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 8, 1947-1948, pp. 65-73 en pp. 110-121. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

Ariëns MSC, M., 'De ark van pater Verschueren', in: *Annalen*, jg. 64, 1950, p. 106.

'aturan baru' kwamen ook de oudere lui naar de kerk. Daarbij hielpen enerzijds de door hem gemaakte catechismussen in de taal en anderzijds het feit dat het godsdienstonderwijs in handen werd gegeven van de kinderen uit de internaatjes. Men kwam tot grote doopfeesten voor de volwassenen. De onderlinge naijver van de goeroes bevorderde het welslagen van dit proces. Dit bracht weer mee dat overal kerken gebouwd werden door de mensen zelf, onder leiding van de onderwijzers. Sinds 1939 begon Verschuieren jaarlijks een **Sacramentsprocessie te houden in de** droge tijd op 15 augustus. De erebogen en rustaltaren werden door de dorpen thuis gemaakt en dan te Bupul opgesteld. De processieweg werd opgesierd. Bij die erebogen en opsieringen werd gebruikgemaakt van de inheemse motieven van sierpijlen en schilden.⁵¹

Aan de Kumbe werd reeds sinds 1934 de jaarlijkse kumpulan met Kerstmis in Wajaw gehouden. Het eigenaardige van deze kumpulans is gewoonlijk dat duizend of meer Kajakaja's bijeenkomen zonder dat men ooit een kwaad woord gesproken hoort. Integendeel. Komt er stilaan een hechte band tussen de dorpen die jaarlijks bijeenkomen? Overal heeft men vrienden. Doch de tien of meer goeroegezinnen die gewoonlijk bij zo'n kumpulan te zamen komen, kunnen maar zelden hun persoonlijke ruzie en ijverzucht aan de eensgezindheid van het feest opofferen.⁵²

Niet alles liep altijd van een leien dakje. Maar ook hierbij dacht Verschuieren weer aan de actieve deelname van de mensen zelf. Hij vertelt:

Gedurende de voorbije jaren werd steeds ook de volle aandacht gegeven aan "ramai" (feestvreugde) bij dergelijke kumpulans. Niet zozeer om de ramai zelf als wel om de opvoedkundige en culturele waarde die een goede ramai kan hebben. Werd in het begin die ramai aan schoolkinderen en enkele jongere lui overgelaten, sinds de aturan baru van 1937 werd steeds de nadruk gelegd op ramai door het gehele dorp, zodat ook de oude lui hun spelen hadden. De mensen kwamen nu, ook de oudjes, met een bepaald doel; het instuderen ervan bracht reeds maanden tevoren ook de nodige ramai in de dorpen. En dat is mede een positief ding tegenover het negatieve wegnemen van hun oude feesten en dansen. Vooral de ramai der ouden sloeg in, en al was deze vaak nogal ruw en primitief, de ouden waren er senang door.⁵³

Een *Open brief aan alle belanghebbenden en belangstellenden* uit 1940 tekent nog eens hoe ver Verschuieren in zijn pastorale idealen wilde gaan. Hij behandelt daarin 'de ngadzi in de kerk'. Hij voelt wel dat hij voor deze nieuwigheid te vechten zal hebben tegen zijn collega's. En dat doet hij dan ook. Verkort weergegeven komt zijn betoog hierop neer:

51 Boelaars MSC, J., *Interview met M. Fofid*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

52 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, p. 32. Archief MSC, Tilburg.

53 Verschuieren MSC, J., *Dagboek Bupul*, p. 33. Archief MSC, Tilburg.

Toen de eigen inlandse versieringen gebruikt werden voor kerkelijke doeleinden, werd daar tegenin gebracht de perverse inhoud van die tekeningen. Daar bleek bij de voorafgaande studie weinig van aanwezig en minder nog van over. De Kerk heeft alle eeuwen door kunstvormen van heidense oorsprong benut. Hier waren deze kunstuitingen door het instorten van de oude religie – en wellicht al vóór onze komst – verstart en ten dode opgeschreven, als men ze niet voor een nieuw religieus ideaal had doen opleven. Nu vraagt een andere nieuwigheid de aandacht: de aanpassing op muzikaal gebied. De misvatting is dat alleen gregoriaanse muziek mag worden toegelaten. Maar een in de tijdsomstandigheden noodzakelijke vermaning is geen verbod om zich op nieuwe manieren te uiten. Hier is dat te meer nodig omdat – anders dan bij het gregoriaans – hier de zang zijn primaire functie bezit in de dans, en deze heeft een ander ritme. Deze dans is onafscheidelijk verbonden met de trom. Zelfs bij een Keiese uitvoering van gregoriaans hoort men dat het gezongen wordt op de maat van de weggelaten trom. Van de oorspronkelijke muziek aan de kust zijn eigenlijk alleen de jarut (de dodenherdenking) en de ngadzi over. En dat vindt Verschuieren maar goed ook. Want alle andere zangen waren te sterk wezensverbonden met smerigheid dan dat ze voor aanpassing een gezonde basis zouden kunnen vormen. De jarut laat hij voor wat ze was, de ngadzi echter is nog springlevend, zelfs als zang buiten de dans om. De dans is namelijk versteend in zijn vaste vorm. De melodieën echter van de zang worden nog steeds vernieuwd. Men blijft verzet op de dans als ontspanning, maar vooral om de 'community singing' die ondersteund wordt door 'den daver der trommen'. Degene echter die niet de nieuwste melodieën kent en deze niet kan uitschreeuwen boven alle anderen, verliest het. Aan deze dans knoopt men thans alles vast wat hen aan feesten uit de oude tijd is overgelaten. De ngadzi als zang begint zich los te maken van de dans. Het is de eerste stap die deze primitieve maatschappij zet naar de zuivere liedvorm.

Zo bezien zijn we met de ngadzi juist daar aangeland waar wij kunnen ingrijpen en zo mogelijk de ngadzi in de kerk kunnen brengen, waar ze een nieuw doel en een verhoogde en gezuiverde vitaliteit zal verkrijgen. Zo wordt kerkmuziek populair.

Bij die ngadzi ziet hij drie vormen, verschillend naar het ritme van de tromslag; de rijkdom van een melodie bepaalt hoe lang een zang geliefd blijft. Daarbij komt het voor dat gelijktijdig gezongen variaties de zang meerstemmig doen klinken. De moeilijkheid is echter dat de traditie in de kerk alleen het orgel toelaat, maar juist de ngadzi kan ook zonder de trom optreden. Verschuieren besluit zijn betoog als volgt:

Na aldus zo duidelijk mogelijk de naaste plannen te hebben besproken, moeten wij volmondig bekennen dat we met dit alles toch nog slechts aan het begin staan van de aanpassing zoals de Kerk ze ons voorhoudt. We blijven namelijk met al het bovengenoemde steeds nog slechts aan de negatieve kant van de aanpassing; zo ver dat onze mensen zelf een actief aandeel zouden nemen in deze materie, zijn we nog lang niet. We moeten onze mensen eerst het idee zien bij te brengen dat ook hun muziek in de kerk kan thuishoren en eerst daarna zal stap voor stap gekomen kunnen worden tot wat we in volle zin aanpassing kunnen noemen. Laten we voorlopig niet vergeten dat die eigen muzikale

mentaliteit van de mensen – minstens wat betreft de schoolgangers – voor een goed deel reeds is platgelopen door onze heldhaftige muziekinpomping. Eerst de feitelijkheid van eigen melodieën in de kerk zal hen misschien branie en mogelijk opnieuw voldoende inlander maken om voor eigen muziek in de kerk hun best te gaan doen. Zonder de pogingen die we in den brede hebben beschreven, zullen we echter nooit zo ver geraken.⁵⁴

In 1943 stuurde Verschueren aan zijn mede-pastors een *Plan voor Verdieping Christelijk Leven Binnenland/Zuidkust*. Opmerkelijk in dit plan is weer een nieuw initiatief van Verschueren om de zogenaamde tua agama (de dorpsvoorganger) tot een belangrijke functie te maken. De tua agama was een Papoea, iemand van en voor zijn eigen volk; een begin van een emancipatie, een bewustmaking van de eigen verantwoordelijkheid. Hij schrijft:

We zouden alle tua agama's met hun vrouwen, zo mogelijk van het gehele binnenland, willen bijeenroepen in Bupul waar zij, naar schatting een maand lang, een cursus zouden moeten volgen in wat speciaal voor hun werk van belang is.

Als te bespreken onderwerpen noemt hij: kennis van het geloof dat hen ertoe brengt overtuigde 'branie door dik en dun', echt katholieke mensen te worden. Vervolgens: zorg voor stervenden, voorgaan in het gebed, ouders van spijbelende schoolkinderen aanspreken en wat fout ging in het dorp (in het geheim) meedelen aan de instanties. En tenslotte: het onderhoud van kerk, school en kerkhof op zich nemen.

Nog verder gaande wil hij een cursus organiseren van langere adem om zogenaamde 'catechisten' te vormen, die beter onderlegd dan de tua agama's het werk van de goeroes inzake godsdienst zouden kunnen bijstaan (of overnemen!). Hij vermeldt niet dat hij best voorzag dat sommige goeroes bij dit optreden van de tua agama's of de catechisten zich bedreigd zouden gaan voelen in hun macht en gezag. Hij denkt eerder aan ook een goede bijscholing van de goeroes en de njora's, door tijdens de kumpulans voor hen een triduum te geven. Aan de collega-pastors stelt hij voor dat zij elkaar 'pastorale brieven' gaan zenden, waarin de parochiekwesties besproken zouden worden.⁵⁵

Pater Verschueren had een 'kokkie', Jerry genaamd. Fofid vertelt over hem in zijn interview:

Een zekere Jeremias was altijd bij hem alsof hij Broeder was! Hij was van de Muyu afkomstig (overgenomen van Hoeboer) en werd zijn kokkie voor het eten, voor de was, voor de kerk. Hij kreeg er ongenadig van langs als iets niet goed was. Dan smeedt Verschueren hem een heel bord pannekoeken naar zijn hoofd, maar raapte die wel op en at ze op ook! Verschueren was me een type!⁵⁶

54 Verschueren MSC, J., *Open Brief*, 10-11-1940. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

55 Verschueren MSC, J., *Verdieping Christelijk Leven*. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

56 Boelaars MSC, J., *Interview met M. Fofid*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Deze Jerry had een huisje in Merauke. Het interview dat de schrijver hem in 1987 probeerde af te nemen, werd een verward verhaal. We geven enkele van zijn antwoorden weer om zo die vele eenvoudige mensen te huldigen die de missionarissen hielpen hun taak te vervullen.

Jerry werd geboren in 1917 boven in de bomen te Mindipko in de Muyu. Zijn vader werd vermoord door een man uit dat Mindipko die hem in huis opwachtte en naar beneden wierp. Jerry, nog een klein kind, ging de boomtrap af en zag hoe andere mensen zijn vader pijlden. De broers van de vader riepen tegen zijn moeder: 'Zuster, het hoofd van je man is hier', zij begroeven het lijk. Zijn moeder verhuisde naar de Kao-rivier, stierf en werd er begraven. Met een jongere broer van zijn vader ging hij als jongen mee met twee goudzoekers de grens over naar Papua New Guinea en maakte mee hoe de een de ander doodde. Daarna kwam hij bij een groot man, Dierikman van Imko, die zoveel vrouwen en kinderen had dat hij ze niet meer kon voeden en naar de Boven-Bian trok waar hij het dorp Mandum stichtte. Pater Hoeboer kwam daar vanuit Muting. Jerry ging er op school. Hij noemde dat zelf 'een klein beetje school'. De onderwijzer gaf hem de raad maar naar pater Hoeboer te gaan. Hij had geen ouders, stond alleen. Hij ging en groette de pastoor; hij zegt:

Al wat ik aan had en mijn penisdop gooide Hoeboer in de Bianrivier en hij schuurde mij tot ik helemaal schoon was. Toen wreef hij mij met eau de cologne in en gaf mij kleren en een mat om op te slapen. Na drie dagen gaf hij mij een brief die ik van Muting naar Okaba moest brengen naar pastoor Drager. Dichtbij Okaba lag de planting van de Missie en de broeders, oom en neef Tops, maakten daar kopra. De werklui hielden van hen.

De boot kwam kopra halen en Jerry ging mee naar Merauke. Hij kreeg de opdracht op die boot goed voor een meisje te zorgen dat naar het internaat van de zusters ging. Bij de monding van de Marorivier zag hij een groot schip dat uit Holland kwam en dat Verschueren meebracht. In Merauke werd hij opgevangen door broeder Piëtte. Jerry vertelt dan:

Die zorgde voor mij. Mijn neus was vroeger heel mooi. Mijn body was maar niks, maar mijn neus was prachtig mooi als die van toean Jezus zelf. De broeder zei: "Die mooie neus die zal hier stukken maken. De meisjes zullen hem graag mogen."

Piëtte gaf hem een zolderkamertje, en Verschueren maakte snel een foto van zijn mooie neus en gaf er twee van aan hem.

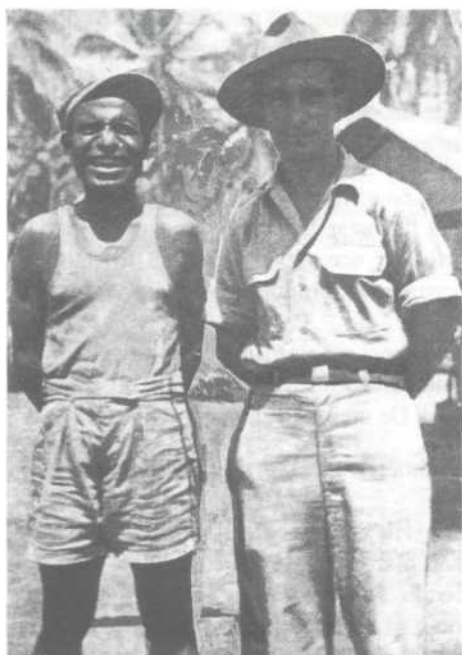
Jerry deed twee jaar lang van allerlei werk. Hij werd gedoopt door pater Grent, gevormd door mgr. Aerts en volgde de kerkdiensten in Buti en Kuper. Met een scheermes raakte hij zijn neus aan, het bloedde. Broeder Piëtte bracht hem naar de dokter en zei: 'Dokter, deze jongen gaat dood, naai hem zijn neus maar.' De dokter naaide en stopte de neus dicht. Hij kon bijna geen adem meer halen en deed het verband er maar af. Hoeboer kwam van Muting en zei: 'Jij werkt op de Missie, jouw vader is toean Verschueren.'

De tochten met Verschueren gaan naar Yanggandur, naar de Fly, de Kumbe en naar de dorpen aan de Maro... En dan slaat zijn fantasie op hol en vertelt hij over 'n tocht langs de zuidkust en de noordkust van Papua New Guinea, terug over Hollandia,

Manokwari, Kei, Sorong, Fakfak, Mimika, Tanahmerah. Het kan waar zijn dat hij van Tanahmerah naar Kei ging met een goeroe en terugkwam met zeven nieuwe goeroes. Men vraagt hem waar hij vandaan komt en men zegt dan zelf: 'Die komt van het bergland, van bij mensen die nog niets weten; de Missie is daar nog niet. Zij eten daar de mensen op.'

Hijzelf zegt:

Ik werkte bij Verschueren. De pastoor was pienter, leerde de talen, speelde harmonika. Dan was het feest! Op een tocht door 'n groot moeras kwamen er wind en golven toen ik met Verschueren in de prauw zat. Wij baden samen: Toean wij zijn er voor de godsdienst, op zoek naar mensen... enzovoorts, enzovoorts. Verschueren was dikwijls woedend, hij schopte mij, gooide vuur naar mijn hoofd, maar ik bleef trouw bij hem. Hij was mijn vader. Ik hield van de Missie. Toen ging Verschueren naar Holland. Ik kwam bij pastoor Van Dongen en later bij de inspecteur van onderwijs, Coreelmont. Die stuurt nu nog geld uit België. Zij hebben mij vroeger wel willen laten trouwen, maar ik wilde niet. Een vrouw ging dood voor het zover was. Nu komt zuster Martha mij opzoeken en verzorgen. Hoeboer was hard, Verschueren was rauw. Ik hou van de Missie.⁵⁷

W. van Dongen MSC met zijn Jerry

In 1947 vertrok Verschueren op verlof. Na zijn verlof kwam hij in 1948 naar het Mappiessort te Képi.

Pater W. van Dongen

Kort na de oorlog was het pater Willem van Dongen gelukt naar Nieuw-Guinea te komen. Hij had een opleiding in tropische landbouw gevolgd te Deventer. Evenals Verschueren was hij uit de Brabantse boerenstand afkomstig en hij kwam bij Verschueren terecht in 1946 om diens gebied over te nemen. Er is slechts een dunne bundel met heel merkwaardige brieven van zijn hand in het MSC archief te Tilburg achtergebleven. Willem van Dongen (onder elkaar Sjef genoemd) komt na Verschueren, die toen al zestien jaar op Nieuw-Guinea was. Sjef zelf, kort ingeleid door Verschueren, was jong, sterk, ook een hevige 'loper' Hij

57 Boelaars MSC, J., *Interview met Jerry*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Dongen MSC, W. van, 'Bospraatje met Jerry', in: *Annalen*, jg. 61, 1947, p. 38.

schrijft in 1948 in een brief aan de algemeen schoolbeheerder (M. de Brouwer) te Merauke: 'Ik kan niets dan rommel schrijven'. Hij bedoelt: ruzie in de dorpen, voorgenomen huwelijken van jongelui, een man gaat er met de vrouw van een ander vandoor, een meisje is zwanger van een politieagent van Merauke, een andere agent heeft in de dorpen aan de Kumbe schoolinspecties uitgevoerd op eigen gezag, mensen stookt hij op tegen goeroes, de pastoor moet de mensen 'betalen', het Bestuur niet.

Op het ogenblik krijg ik van Merauke noch van Muting hulp, de kampongs verlopen. Waar blijft het geld voor de goeroes? Vóór Pasen ga ik nog naar Gabgab, ondertussen moet ik tijd zoeken voor retraite.⁵⁸

Een tweede brief, bijna een jaar later, vertelt zijn ervaringen met Sula, de landbouwschool van Verschueren.

Binnenkort gaan achttien leerlingen weg van de vierendertig en ik heb er geen om ze te vervangen. De opzet is wel zo groot dat er vijftig nodig zijn en wel tot honderd uitgebreid kan worden. Gabgab is hermetisch gesloten, wil niet; de Maro, jongelui, ze zijn er niet; de Kumbe zijn half kustmensen (bij Verschueren liepen er al een heel stel weg). Ik heb een tweede leerkracht nodig, de tuinen zijn slordig, de goeroe is dikwijls te vermoeid om school te geven. Vandaag ontdek ik dat de witte mieren in de klerkast zitten, genaaide broekjes doorgevreten... Inspectie is nodig voor de school; ik, nieuweling, weet niets van schoolregelingen af. De jongens worden ook zeer lastig.⁵⁹

Een volgende brief behandelt dorp voor dorp wat er overal gaande is. Zijn tochten in 1949:

16 februari – 9 maart: Vanuit Muting gaat hij naar de dorpen aan de Digul en de Kao. De situatie is er betrekkelijk goed. Intussen is de politicommandant in Muting begonnen met het afbreken en opbouwen van de huizen. Kerk en goeroehuis zijn buiten het dorp geplaatst en de huizen van het dorp bovenop elkaar, ieder gezin een huis. De mensen kregen geen dag vrij om eten te zoeken. De mensen, ontevreden, staan wel nog achter hem en komen zondags nog naar de kerk. In Boha heeft hij oud en jong nog in de hand. Daar Paasfeest. In Kolam is het goed, maar de goeroe is kwaad nog geen 'Verklaring geschiktheid Inspecteur' gekregen te hebben. Te Selouw is de goeroe een slimme vos, niet mis voor de B.A. In Ludi is het dorps-hoofd nooit thuis. De Wambon groep is te lastig voor de goeroe. De internaatjes zijn allerbelabberdst. Het hoofd is een vriendje van de B.A. Zijn indruk is wie niet senang is met de pastoor, wordt door het Bestuur geprotegeerd. Zijn tactiek is: nu zwijgen en lachend de situatie opnemen tot het hem te bar wordt. Mandum is goed, hoewel de goeroe te bezig is. In Selil heeft hij de goeroe moeten leren de maand-

58 Dongen MSC, W. van, *Brief aan de Algemeen Schoolbeheerder*, Saror, 18-3-1948. Map Van Dongen. Archief MSC, Tilburg.

59 Dongen MSC, W. van, *Brief aan de Algemeen Schoolbeheerder*, Sula, 28-2-1949. Map Van Dongen. Archief MSC, Tilburg.

rapporten goed in te vullen. Daarbij de administratie van de goeroelonen, veranderingen vanuit Merauke komen onverwachts; de goeroes overschrijden hun budget. Enzovoorts. De twee Papoea goeroes doen het goed in Térek en Tanahtinggi. Biantap wordt een stevige kampong. In Baghon veel volk; er moet snel een goeroe naartoe gestuurd worden voordat de Zending komt. Onder de Jairs wordt vermoord, de politie sloeg een vluchtende man dood. Tussen deze berichten door worden huwelijkszaken en gevangenisklanten vermeld en de regeling van het planken zagen voor de instanties.

Tekenend is een verslagje over een reis naar Gabgab aan de Fly vanuit Bupul:

Aan de overkant van de rivier staat mijn huis, op de waranda wuift mijn kok. Hij is senang dat hij tien dagen zijn baas niet hoeft te volgen en maakt zijn voetbal klaar om zondag uit de band te springen met zijn makkers. Beneden aan de rivierkant staan de schoolvos en de njora met hun pupillen zwaaiend en roepend... Mijn dragers zijn reeds voorop en de pastoor verdwijnt in het bos..., bijna vijftig kilometer ver zal hij de eerste mensen weer ontmoeten, de zijnen... het gaat naar Gabgab. Het is slechts een tweedaagse wandeling, omdat het noodzakelijk is dat die paar kampongs aan de Flyrivier ook ééns in de twee maanden hun pastoor zien om hen weer wat op te porren en hen een beetje uit de gedachtenkring van varkens en kangoeroes, ook uit hun luiheid te trekken. We hopen dat deze wandeling weer zijn vruchten mag geven, al zijn ze bijna altijd verborgen.

Al gauw heb ik mijn dragers ingehaald, die op een omgevallen boom kracht opdoen voor de lange route door een flinke sirihpruim klaar te maken. Zij vragen om tabak. Ze krijgen het met de waarschuwing niet ver achter te blijven. De pastoor met het geweer voorop, daarbij een regenjas en de veldfles. Vandaag is de route ongeveer vijftientig kilometer. De weg is tamelijk goed. Na een kleine twee uur kom ik voor de kali Jeje, het water is te hoog, de oude brug is weg, nu kan ik op mijn dragers wachten die mijn bijtje meebrengen. Zij laten me een half uur wachten en rechtstreeks beginnen ze met een flinke boom om te hakken. De boom valt precies goed dwars over de rivier! Dan gaat het in één ruk door naar het bivak. Het vuurtje is gauw klaar. Ik zoek een paar stokken voor mijn veldbed en wacht op mijn dragers. Anderhalf uur later komen zij aan. Als ik mijn etensblik openmaak, ontdek ik dat mijn kok geen rijst meegegeven heeft... dan maar met het verse brood alleen. Een kort avondgebed en ik kruip om 18.30 uur al onder mijn klamboe.

Tegen 03.00 uur word ik wakker door gejeuk in de zijde, die door luizen van boskippen wordt veroorzaakt. Daar is dit bivak berucht om. Gauw eten en dan maar aan de tippel van drieëntwintig kilometer beginnen. 's Middags kom ik in Bosset aan. Het dorp is vol rumoer: een paar uur geleden zijn twee protestantse goeroes vertrokken uit het Australische gedeelte. De mensen en vooral de goeroe is blij de baas te zien, want hij is hulpeloos en bang voor troebelen. Mijn pastoorshart begint wat te kriebelen. Hoe kan ik ervoor zorgen dat zij niet in de handen van de protestanten geraken? Oh, zij verzekeren me dat de godsdienst nummer één is. Het is te hopen, het zijn me de helden wel. Komen die protestan-

ten, dan knielen ze voor hen, zoals ze het nu voor mij doen. De pastoor moet blijven komen.

Ik regel een trouwpartij. Het is Advent, verboden tijd, maar je mag er verlof voor geven. De volgende morgen gaat het hogerop. Eerst vijf kwartier met de prauw het moeras over, dan stappen we weer het bos in om negen kilometer te lopen... Aan de andere kant van het bos komen we weer bij een groot moeras, ongeveer vier uur peddelen... Maar er is geen prauw. Wat te doen? Gezocht en niets gevonden. Ik maak het kort: terug naar Bosset. Met zware loodbenen gaat het terug... In Bosset is het een gelach en gejoel omdat de pastoor weer terug is! Dat hij voor niets heeft gelopen, bemerken zij niet eens. In Bosset schrijf ik een nijdig briefje naar de schoolvos die ervoor zorgen moet dat mijn prauw daar altijd moet zijn. Zaterdag blijf ik wat werken in Bosset, 's middags ga ik met de goeroe en de schoolkinderen wat vissen, want morgen is het trouwfeest. Zondagmorgen twee grote mensen gedoopt en twee jonge mensen stappen hand in hand de kerk uit! Na eten en wat praten zijn mijn dragers gereed en het gaat weer naar huis toe, achtenveertig kilometer. De pastoor loopt zijn zware pas... Waarom is die zwaar? Hij denkt veel na over dit uitstapje. Achtenveertig kilometer, dan vijftwintig kilometer en nog eens achtenveertig kilometer en het resultaat? De bovendorpen niet gezien, een noodhuwelijk en vier doopjes. In het bivak wachten de luizen (kleine rode beestjes die zich zo fijn in je huid kunnen nestelen). De volgende dag nog een flinke regenbui en verschrikt springen de mensen en mijn kok op als ze horen dat ik weer aan de overkant sta. Ander werk wacht me in overvloed. Het gaat verder.⁶⁰

Een tweede traktaatje heeft als titel: *Een uitstervend volk?* Het is duidelijk geschreven als een kritisch commentaar op de mening van Verschueren. Is er geen voedsel genoeg? Verschueren constateerde dat in dertien jaar tijd het getal van de bevolking van achttienhonderd zielen gedaald is tot beneden de duizend. Gaat men nu langs de dorpen, dan ziet men veel ouderen, maar weinig kinderen. Van Dongen stelt dan:

'Er is genoeg sago (andere volkeren varen daar wel bij); er is vaak overvloed van vis en vlees; en toch veel magere mensen.'

Er wordt honger geleden. Waarom? Hij vraagt zich af:

Zijn het de ruzies tussen de clans over de sago-arealen? Is het dat de zorg voor de voeding geheel berust bij de vrouw en dat als deze ziek, oud of gebrekkig is er geen hulp komt van de burenen? Zeker is: men kijkt ook niet vooruit en het wati drinken versterkt de luiheid. De dokter constateert in 1949 dat een groot aantal vrouwen nooit kinderen heeft gehad. Onthouding is onbekend, maar nog leeft de oude adat (de otiv-bombari net als bij de Marind) en eveneens de invloed van de wati. Deze laatste is niet bewezen als reden van onvruchtbaarheid, maar vrouwen

⁶⁰ Dongen MSC, W. van, *Verlagje van een reis naar Gabgab*. Map Van Dongen. Archief MSC, Tilburg.

zeggen: "Wij kunnen geen wati drinken en tegelijk op kleine kinderen passen". Abortus komt veel voor, evenals het doden van een kind na een zware bevalling.

Hij ziet een uitgestrekt land achter Merauke met sago, vis en vlees, maar zonder mensen. Is er nog hoop?⁶¹

Van Dongen werkt een diepgaande bezinning op zijn taak breed uit. Hij schrijft in een volgend traktaatje:

Zwijgzaam en eenzaam loopt de vreemde man door de ellendig eeuwenlange boslaantjes van Gods natuurpark. Zijn rug is krom van het bukken, omdat de takken over de weg hangen. Het lopen hier, in het begin een romantisch en aangenaam vermaak, wordt een marteling. Die romantiek is er in overvloed..., die lange tochten, dat zoeken naar de mensen, het dopen van mensen, het praten met de kinderen. Je kunt hier voor de mensen zoveel doen. Je helpt ze met geneesmiddelen, je kikkert ze op, je lacht met die oude wildemannen die nog elke dag dromen van de gelukkige tijd dat ze nog mensenbiljetjes aten. Het is niets nieuws, maar op den duur heb je het er verschrikkelijk kwaad mee. In het begin ontdek je niet de modder en het ellendige van dat alles, maar als je er een paar jaar tegen gevochten hebt dan bemerk je niet alleen een of ander kwaad, maar tevens dat het steeds erger wordt.

Wat is hier een pastoor? Volgens het Bestuur een dwaas: wie holt er nu zo? Wie tobt zich zo genadeloos af? Wie draaft zo voor die paar ondankbare mensen door dat grenzeloze land? Voor de Papoea's zijn we gek en gekken zijn overal goed genoeg voor, zelfs voor hen. Och, met hun domheid kunnen zij de goedheid, belangeloosheid, liefde, opofferingsgezindheid zo slim uitbuiten, dat het alles meer een komedie wordt, waarvan de pastoor de clown is en het plezier aan de anderen. En wat denkt hij er zelf van? Het is verwonderlijk waar de kracht vandaan komt die hem blijft aanzetten tot dat taaie, troosteloze werk. Waarom blijft hij niet rustig in zijn kamer en wordt hij niet een kluzenaar met boeken? Waarom adopteert hij niet de luiheid van de Papoea en waarom geniet hij niet van dat luie leven, het zonnebaden, het spelen in het water, het sagero drinken en de vrolijke droom die daarmee verbonden is? Waar vroeger een sterke en gevreesde hand (al was hij bemind, gevreesd ook) de pakken slaag en schoppen uitdeelde, waar vroeger de mensen een beetje schrik van in de benen kregen... want ze waren bang voor die geheimzinnige en pientere kerel. Hij wist direct hun geheime vergaderingen, hun fouten en was er niet mals voor. Wat voor een duivel zat in die witte man? De schrik zat erin en dat was het voordeel. De jongeren namen minder kennis van al die beroerdigheden. Voor hen was het misschien mogelijk om uit àl die menselijke rottigheden te komen. Een sterke hand regeerde en de mensen begonnen er ook iets van te begrijpen en zij bemerkten wel dat het leven zoveel anders en zoveel mooier kon zijn. Maar dan komt weer die inerte houding. De moed zit niet

61 Dongen MSC, W. van, *Een uitstervend volk?* 5-2-1950. Map Van Dongen. Archief MSC, Tilburg.

in die lui om zelf wat omhoog te komen. Waar vroeger die harde en zachte en alwetende hand achter hen aan zat, leek het wel wat te gaan... Maar nu plots een nieuweling in de rimboe gezet wordt met geen deskundige inleiding..., die oude doortrapte vorser kon de nieuweling niets overdoen. Daar was het bevel van de overheid te plots voor. En met een zwaar hart vertrok hij, met de bangheid het weinige dat bereikt was te zien verdwijnen, niet door de schuld van zijn opvolger, maar door diens onervarenheid.

Och, die jongen leek wel geschikt. Geen opgeblazen, idealistische windbuil..., maar hij kende de geslepen rotheid van zijn onderdanen niet. En met al zijn pienterheid van de Hogeschool, zal hij het onderspit moeten delven tegen de keiharde domheid. De vroegere werker ziet hoe de nieuweling met belangstelling naar de oude gebruiken speurt (hetgeen hem niet geleerd is op een etnologische cursus) en misschien na tien jaar ontdekt hij de ware aard ervan en de manier om ertegen op te treden.

Droevig is de nieuweling, want hij weet dat er veel verloren zal gaan. Die man komt in beroerdigheid die hem beroerd zal maken; hij komt in een vuiligheid en het zou te verwonderen zijn als hij er niet mee bevuild wordt. Waar is dan de hulp om hem bij te staan? Hij zit er alleen mee en zijn collega's zitten eindeloos verborgen in dat stikkende oerwoud. Van overste en bisschop behoeft hij niet veel te verwachten. Zij sturen een mooie brief, soms krijg je wat spullen, maar ze zijn zo veraf, zijn staan nog voor grotere moeilijkheden.

Ik ben nu reeds drie jaren in die blubber aan het werken en ik bemerk wel dat we niet hoog moeten vliegen. Ik hoop dat ik langzaam de moeilijkheden begin te begrijpen. Ik heb me voor alles versleten: voor metselaar, voor timmerman bij kerkjes, scholen, Papoea huizen, met de verfkwast gezwaaid, voor smid gespeeld, tuinier, jager, visser en voetballer. Je wordt wel universeel. Ik had gedacht: de pastoor is voor tachtig procent zieltjesjager, maar hier is dat niet het geval. Het lijkt wel of we dagloners zijn die zelf met de handen ons dagelijks brood moeten zien te krijgen.

De tegenslagen maken je sterk, maar soms wegen ze toch te zwaar en je wil het hele zaakje er bij neergooien en op het schip stappen, zoals Jonas dat deed. Maar wie je daarvan eigenlijk tegenhoudt, dat weet ik niet. Als we het geloof niet hadden... het is merkwaardig dat juist het geloof je misschien nog wat in het rechte spoor houdt. Je werkt, je werkt en dat is het enige wat je in stand houdt. Je body gaat hier naar de maan, al moet ik getuigen dat wat het eten betreft het er in overvloed is. Mager, soms wat uitgeput, daarbij nog die lamledige malaria die alle fut uit je wegzuigt, dan nog die fijne wonden: kleine schaafwondjes worden zweertjes en als ze in de natte tijd komen, wanneer je door modder en nattigheid heen moet, dan ben je gezegend. Maar die lichamelijke ellende lijkt wel goed voedsel te zijn voor de inwendige mens.

Ik heb wat gelezen over de methodiek van het missiewerk. Er ontbreekt één hoofdstuk: de methodiek voor het missiewerk bij de Papoea's. Het is hier zo'n enkelingenwerk en dat valt het zwaarst. Dit land is te groot en er zijn te weinig mensen om intensief te kunnen werken. Als je je christenen één's in de twee maanden kunt zien, als er verder geen katholieke actie het werk van de pastoor

kan overnemen en je bent op het goede in de schoolvossen aangewezen, dan denk je niet meer aan methodiek, maar hoop je op de onnaspeurlijke wegen van de goedheid van Christus' genade.

Ik voel me overal verward en wel het sterkst in het eigen persoonlijk geestelijk leven. Ik heb met mijn schorre stem al zoveel onderricht gegeven, maar diezelfde stem klinkt niet door in eigen ziel. Daarbij ontbreekt ook elke andere stem. Van een overste heb ik in deze drie jaar nog niets gezien. Ik heb daarom de gewoonte aangenomen nooit meer mijn naam te ondertekenen met MSC. Nee, veel is het niet waaraan je hier je licht kunt opsteken. Er zijn misschien een paar romans bij in de lectuur die mijn voorganger mij heeft nagelaten. Een grief die ik werkelijk heb: geen lectuur. En als je moe bent, grijp ik niet naar dien ouden brevier. Maar je grijpt naar rommel, je tast naar vuiligheid. Misschien dalen we niet af naar de vuiligheid van de Papoea's, maar we zoeken het misschien op een verfijndere manier.

Zo sta ik hier voor een berg moeilijkheden die ik nooit voorzien heb en waarvoor ik werkelijk niet paraat was. Als je eens de bisschop gezien hebt en hem eerlijk je moeilijkheden hebt laten weten, dan krijg je te horen: "Het gaat goed man, je slaat je er wel doorheen. Je werkt hard en goed... Het valt wel mee." En verder geeft hij geen wenk hoe het werk aan te vatten. En zo sta je hier alleen: een vreemd land, een vreemd missiewerk.

Als ik in het kort mijn oordeel moest geven over het Burgerlijk Bestuur dan komt het hierop neer: dictatoriaal en koloniaal. De A.R. is nog machtiger dan Hitler in Duitsland, een H.P.B., eigenmachtiger dan Seyss-Inquart, de B.A. is een klein potentaatje in zijn gebied. Elke bestuurder gaat er groot op: ik heb dit gedaan en dat heeft mijn voorganger niet gedaan. Erger wordt het als een H.P.B. het van een ander mag overnemen. De zeilen worden omgegooid, de vorige (meestal pas in werking) worden opgeheven en de mensen weten niet meer waar zij aan toe zijn. Hoe met de mensen gesold wordt bij de wegeaanleg, het oproepen van mensen voor het lossen van de schepen. Meestal is hun voeding slecht, hun verblijfplaats moeten zij zelf maar vinden, het werk is zeer zwaar. Dat zij opgeroepen worden omdat er geen werkkrachten zijn..., accoord, maar we verwachten een menselijke behandeling. De betaling is ook minnetjes en dan wordt er nog aan geknabbeld voor de belasting. In alles zien we hen de baas spelen, of zij nu verstand van zaken hebben of niet. In het militarisme zijn ze helden, op het gebied van onderwijs zijn zij experts, inzake godsdienst zijn zij de ijverigste voorgangers. De Papoea's voelen wel degelijk dat ze fijntjes gefopt worden en de Missie is er goed voor om het gezag bij hen hoog te houden. Daarvoor is toch die "prettige samenwerking"? Hoe staat het met de Papoea's? Of ze me bevallen! En met geen anderen wil ik ruilen. Merkwaaardig is dat die Papoea's nu niet meer als Adam willen lopen. Met de grootste vodden pronken zij. Niet dat zij geen verstand van die spullen hebben, maar als er zo weinig is dan is men met die lompen gauw tevreden. Wat het missiewerk bij hen betreft, is het hier ook vaak "dwingen om binnen te komen", iets waar de Regering niet tegen kan. Volgens de Regering mag het enigste wapen in de handen van de pastoor "liefde" zijn. Daar is nu ineens een verstaan van de

liefde mogelijk. Zij praten dag in, dag uit over die mooie adat waar zij meestal niets van kennen. En dan komen ze met "liefde" aandragen, wat hier wel zeer ver gezocht moet worden.

In het huishouden liefde? De man is er een tiran en de vrouw wordt in haar zorgen dubbel bezwaard. Het is duidelijk dat veel vrouwen geen tweede of derde kind willen. Sterven er misschien veel omdat die ouders zo'n exquisite smaak hebben? Dikwijls vergaan zij van de honger. Vroeger heerste er de wet dat alles moest beantwoord worden. Heeft de een de ander gepijld, dan moet de ander het beantwoorden door op dezelfde plaats te pijn. Daarna meten zij de wonden en zijn zij gelijk, dan is er vrede. Overspel was gelijk aan doodslag. Voor een huwelijk regelden de ouders de zaken en een meisje moest het eens wagen daar tegenin te gaan. Maar toch is het merkwaardig dat er bij de huwelijken bijna geen ongelukken voorkomen. Wie had er gezag? De oorlogsaanvoerder had gezag, de man die de meeste koppen had gesneld. Of de tovenaars die door zijn magische macht de invloed van de oorlogsaanvoerder versterkte. Dit waren de twee machten die de gehele samenleving onmogelijk maakten. Wee hen die hen niet mee hadden... Daarom is al dat geheime van de rituelen te begrijpen. Het vreemde is dat je zo weinig kunt vinden waarop je voort kunt bouwen. Uit de geheime rituelen kan men wel voorbeelden halen, uit de snijkunst kan men versiering voor de kerk ontleen, in elke mythe kan men het goede zien, onder de dema's kan men er één uitzoeken, maar het gaat veel te ver om zomaar te spreken over hun Godsidee.

Ik zei dat er geen liefde bij de Papoea schijnt te bestaan. Maar als we die gehechtheid aan al dat oude zien, zou men die gehechtheid misschien liefde kunnen noemen. Daarvoor kunnen zij zich vergeten. Indien niet een God een godsdienst kan oproepen, dan doet dat zeker wel het gehele bestel van geheimzinnigheden. Ze streven er allen naar om daar de eerste in te zijn. Het is een beleving van een vreemde drang in hen en na twintig jaren dat ze in de handen van de Missie zijn, zit die er nog heel sterk in. Dat lijkt me een van de hoofdredenen dat er zo weinig bereikt wordt. Zouden zij het oude los kunnen laten, dan kon er iets gebeuren voor de vooruitgang.⁶²

Van Dongen verbleef van 1946 tot 1953 in dit ressort; we zullen hem later elders ontmoeten. Wie dit leest echter, vraagt zich af hoe deze man dit leven volgehouden heeft. Het antwoord ligt in enkele andere manuscripten die in het archief worden bewaard. In een brief (van 24 oktober 1949) aan zijn 'Allerbeste Moeder' roept hij bij haar de herinneringen op van zijn jeugd thuis. Hij beschrijft wat hij haar hoorde vertellen en wat hij zelf bij haar zag in het Brabant van die dagen:

Dertig jaar geleden, in het begin van een junimaand kruipen een moeder en haar zoontje tussen de rijen bonen en wieden het onkruid. Een kleine, gekromde vrouw van 45 jaar, met gegroefde handen waar de goede zwarte aarde in de eeltvoren vastzit. Het jochie is zijn moeder dapper gevolgd. Het wou zijn als die

62 Dongen MSC, W. van, *Zwijgzaam en eenzaam*. . Map Van Dongen Archief MSC, Tilburg.

moeder en wou iets voor haar doen en misschien is dat moederhart getroost door dat kinderlijk geijver. Vol ijver zijn ze begonnen en terwijl de vrouw twee rijen ineens neemt en nog een gedeelte van de rij van het kind, komt die kleine moeizaam achteraan. Hij ruist telkens over zijn handen die kreeftrood geworden zijn. De brandnetels jeuken, maar de dapperheid van die kleine vrouw is in hem, het is haar kind en hij weet ook op zijn lippen te bijten. Maar lang houdt hij het niet uit. En als het genoeg geweest is, laat zij hem het vuil naar de varkenskooien brengen, terwijl zij des te sneller doorwerkt. Het werk schiet in een uur vlug op, maar dan is zijn kracht ook afgelopen. Hij is ten einde en in de schaduw van de bonenstammen slaapt hij rustig in de warme junizon. De vrouw werkt rustig en hard door. Haar man en haar andere kinderen zijn met de knecht en de meid het zware werk aan het doen op de grote akkers. Het is een stil en schoon leven, eenzaam en rustig, zwaar maar goed. Het is een vrije woensdagmiddag en de moeder leert de kleine jongen het leven niet leeg voorbij te laten gaan. Misschien had zij alles veel grootser gedacht toen zij ging trouwen. En in haar jonkheid had zij misschien ook niet gedacht aan de hardheid van het leven en de kruisjes. Maar zij geeft zich niet gewonnen, zij durft de moeilijkheden aan en zij weet dat het haar deel is. Zij weet waar de kracht vandaan te halen, want niet altijd slaapt die kleine jongen. Nu en dan gluurt hij naar zijn moeder – zij mag niet zien dat hij haar ziet – die bidt. Haar lippen bewegen als in een eeuwig gesprek en hij hoort dat zij verzucht... Tot wie verzucht zij en om wie en om wat? Het leven is aan die vrouw niet licht gevallen. Leven om leven te geven, een geven in liefde.⁶³

Aan dit leven is dan al veel voorafgegaan. Verkort weergegeven vermeldt Van Dongen: het harde, gedisciplineerde leven van de 'heiboerkes'. Strak en hard was de dag, zacht en zalig was de rust, de zondag was nog een echte vakantiedag. Zij waren in een plaggenhut begonnen. Het was al een revolutie toen deze twee jongelui als eersten een nieuw huis bouwden, een stadswoning. De buurt wanstrouwde hen. Maar zij hadden in hun verlovingstijd vier jaar gewacht; zij had in de stad gewerkt en de daalders opgespaard. De eerste jaren zouden hard zijn. Het spek op hun boterham werd uitgespaard en verkocht. Met opoffering van zichzelf zou de toekomst verwerkelijkt moeten worden. De man twaalf uur werken, de vrouw tien buiten, en drie in huis. Zij naar de markt met de korf. De vaste klanten voor boter, spek en eieren. Na de verkoop werd niets gekocht. Zij praatten niet over liefde, maar in hun doen en werk lag hun liefde. De man, een stille kerel, een grote ploeteraar. Dan zegt Van Dongen:

Wanneer later moeder, want zij was dat vrouwtje, aan ons vertelde hoe zij begonnen waren, wisten we meteen hoe hun liefde voor ons is geweest.

63 Dongen MSC, W. van, *Brief aan Moeder*, 24-10-1949. Map Van Dongen. Archief MSC, Tilburg.

Hij vervolgt:

Ja, moeder, dat alles leeft weer in me op en ik ontdek die juiste en mooie liefde in vader en moeder. De juiste verhouding van de overgave aan leven en werk, waarom U er zo versleten uitzag, gekromd, maar hoe helder en opgewekt Uw geest was. De verklaring is er: het beminnen van alles wat God U gegeven heeft. Uw leven is het mooist dat we meegekregen hebben. Dat leven leeft in ons en wij willen ook zo leven.⁶⁴

Toevallig overgebleven in het archief zijn ook een paar bladzijden van een retraite die Van Dongen gaf aan de zusters in Merauke. De slotmeditatie gaat over *Het eeuwig geluk*. Hij zegt: Is er een hemel? Och, ware dat niet, dan is dat schoonste boek van de wereld, het H.Evangelie, een bedrieglijk boek. Er wordt inderdaad weinig gesproken over de hel, maar over het Rijk der Hemelen staat het stampvol. Als wij aan de Vierde Waarheid van ons geloof denken, dan voelen we ons of we op het einde van ons leven naar de grote Bankier moeten. En het is alsof we een cheque aan God tonen, "betaalbaar aan toonder", een cheque van onze werken. En gelukkig hebben we te doen met een zeer milde Bankier. We moeten niet teveel over die cheques speculeren, maar rekenen op Zijn overgrote goedheid. En Hij wil ons helpen want Hij spreekt: "Verheugt en verblijdt U omdat Uw loon groot is in de Hemel."⁶⁵

Al deze gegevens zijn ontleend aan de brieven en opstellen van Van Dongen die voor zover bekend nooit gepubliceerd zijn.

64 Dongen MSC, W van. *Brief aan Moeder*, 24-10-1949 Map Van Dongen Archief MSC, Tilburg

65 Dongen MSC, W. van, *Het eeuwig geluk*. Map Van Dongen Archief MSC, Tilburg.

V De Boven-Digul 1933-1947

Het is goed de personeelsbezetting van de Missie in het jaar 1930 even in herinnering te roepen

Merauke	Verhoeven, waarnemend Vicaris en waarnemend Overste, schoolbeheerder en belast met Beneden-Maró en het gebied van Merauke tot aan de grens (Papua New Guinea) Van der Kooy verzorgt het gebied van Merauke tot aan de Kumbe
Okaba	Geurtjens
Wambi-Wamal	Tijburg en Drager, die ook Frederik Hendrik opent
Muting	Hoeboer voor Boven-Kumbe, Boven-Bian, Boven-Maró en Gabgab
1931	Verschueren neemt het schoolbeheer en de Beneden-Maró over van Verhoeven Thieman krijgt Wamal, Drager gaat naar Okaba en Wambi en Tijburg en Geurtjens gaan naar Nederland
1933	Verhoeven gaat naar Kei als Algemeen Missie-Overste en Grent vertrekt naar Merauke in de functie van waarnemend Vicaris-Overste en schoolbeheerder in plaats van Verschueren die nu de Kumbe- en de Maróvieren verzorgt en Gabgab van Hoeboer erbij neemt
1934	Schuur te Muting, Hoeboer vrij voor Boven-Digul ¹

Het woord 'Digul', de naam van de grote rivier in het diepe binnenland, had voor de Marind een betoverende klank daarheen gingen zij op avontuur om koppen te snellen en kinderen te roven Hele trossen koppen van dat binnenland hingen in de hutten aan de kust De Marind wisten dat die Digulrivier stroomopwaarts een bocht maakte naar het noorden en dat de monding van die rivier ergens in het onbekende westen moest liggen, waar zij het eiland Frederik Hendrik kenden als de grens van hun wereld

De mensen aan de Boven-Digul zijn kleiner van gestalte Zij sierden zich niet zo groots op als de Marind Zij werden de Sovour of de Sohul genoemd en de Marind hadden bovendien de ervaring dat de mensen aan de Beneden-Digul even krijgshaftig waren als zijzelf, óók koppensnellers De Marind lieten doden bij hen achter

¹ Vriens MSC Adr Zuid Nieuw Guinea p 36 Map Vriens Archief MSC, Tilburg

De MSC-pioniers die voorlopig handenvol werk hadden aan de kust, dachten toch al aan dat verre binnenland en toen het Bestuur exploratietochten organiseerde, ging pater Viegen op 3 tochten al mee in 1913.² Toen de 'Redding van de Marind' geregeld was (1921) en deze zich begon te verwerklijken, ging pater Vertenten in 1923 vanuit Muting mee en bezocht de Kao- en de Muyurivier.³

Het Bestuur begon aan de bouw van een post te Tanahmerah aan de Boven-Digul, die in 1926 werd voortgezet als een interneringskamp voor de verbannen 'communisten' van Java. Pater Nico Verhoeven ging daarheen.⁴ Het daar toen bestaande Militaire Gezag – in de persoon van kapitein Becking – liet reeds bij Ogemkapa een terrein openkappen om er missiegebouwen neer te zetten. Het Militaire Gezag werd echter omgezet in Burgerlijk Bestuur, Becking werd overgeplaatst; de missiestatie kwam er niet. De bootverbinding Merauke – Tanahmerah werd omgelegd tot een verbinding Merauke – Tual – Tanahmerah. Mgr. Aerts besloot Tanahmerah vanuit Tual (Kei) te bedienen. Pater Neijens maakte tweemaal per jaar een dienstreis naar Tanahmerah. In 1929 ging mgr. Aerts de situatie in Tanahmerah zelf bekijken. Verhoeven, de waarnemend Overste te Merauke, insisterde bij mgr. Aerts dáár te beginnen, maar tekort aan personeel maakte dit ondoenlijk.

Een beschrijving van de Muyu mens zoals de missionarissen hem toen zagen, ontleent Adr. Vriens aan de *Annalen* en aan de correspondentie uit die tijd. Bij hem lezen we dat de Digulers nomadiserend waren: de ene militaire patrouille vond hen in hun boomwoningen, de volgende vond alleen scheefgezakte huizen. Als men hen ontmoette, waren zij steeds zwaar bewapend. Al in hun land van oorsprong hadden zij zelf de zorg voor hun eigen veiligheid om zich onderweg tegen een aanval te verdedigen. Zij kenden boog en pijl en rotan harnessen, maar eigenlijk waren het schuwe, bange mensen die zich enkel met wapens in de hand zelfverzekerd wisten. Toen zij zich aan de Boven-Bian vestigden, verwoestten zij daar de sago-arealen door overmatige aankweek van sagolarven, terwijl hun onophoudelijke jacht het wild verdreef. Wel hadden zij in de tijd van de paradijsvogeljacht (1913-1924) meegemaakt dat vogeljagers op hen schoten, alsof zij wilde dieren waren. Onder elkaar hadden zij het al moeilijk genoeg, gezien hun weinig ontwikkelde sociale saamhorigheid. Wraak en weerwraak werden uitgeoefend met sluipmoord. De bange bosmens werd een sterke individualist, eeuwig op zijn hoede, zodat elke vreemdeling hem een potentiële vijand werd. Deze zwerver kent wel gehechtheid aan zijn grond en zijn jachtveld, maar paalwoningen zijn onderhevig aan het rotten van de palen en het verdrogen van de rotanbindingen. Daarom moet er telkens weer elders gebouwd

2 De gegevens zijn ontleend aan:

Vriens MSC, Adr., *Zuid Nieuw-Guinea*. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Vriens MSC, Adr., *Het Digul-gebied*. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

Hoeboer MSC, P., *Muyu-missie 1933-1946*. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

3 Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, boek I. Kampen, 1992, p. 258.

4 cf. hoofdstuk II.

worden, liefst in het verband van enkele huisvaders in hoge boomwoningen. De bevolkingsdichtheid tussen de Kao en de Digul wordt (1948) op vijfduizend geschat en tussen de Kao en de Muyu op twintigduizend.⁵

Naar dit stuk oerwoud met overvloedige mist en regen, naar een land van moeilijk vast te stellen paden en naar een volk dat niet gebrand is op kennismaking met vreemden, gaat Hoeboer nu op weg. Hij werd benoemd voor Muting; de komst van de Zending in 1930 hield hem vast te Muting voor de Boven-Bian. Op de Conferentie van de pastoors te Merauke (1931) besloot men de Bian vóór te laten gaan op de Boven-Digul. Maar juist aan de Boven-Bian waren mensen uit het gebied van de Boven-Digul neergestreken. Het einde van de sneltochten van de Marind gaf hen de moed eigen gebied te verlaten waar onderling ook veel gevochten werd en waar het verblijf in de bossen enkel een uiterst sober bestaan toeliet. Aan de Bian vonden zij overvloedig sago-arealen en daar bouwden zij nederzettingen: Gatut, Kwaghsa/Mandum, Dina, Duval, Uba, Salum en Unggu, waar de Missie voor en na onderwijzers plaatste. Hoeboer besloot in augustus 1932 met mensen uit die dorpen eens mee te trekken naar hun geboortegrond aan de zijrivieren van de Boven-Digul gelegen, namelijk aan de Muyu en de Kao.⁶

Hoeboer schrijft:

In augustus 1932 ga ik vanuit Muting een voetreis maken naar het Muyugebied. Wat oostelijk van Asike aan de Digul kom ik aan de Kao en volg die tot aan de Muyumonding. We steken daar over en volgen dan in grote lijnen de Amupka, de waterscheiding tussen de Kao en de Muyu, langs de plaats van de latere dorpen Jomkondo, Metomka, Wambiran, Amupdipun, en Mindiptana. Daar is alleen nog maar een aanlegplaatsje voor prauwen, waar we oversteken en langs Tinggam naar Tanahmerah lopen. We hebben er twintig dagen over gedaan. Met de "Witte boot" gaan we een paar dagen later terug en laten ons in de buurt van het latere Pesnamnam aan wal zetten. Van daar lopen we naar Merauke.⁷

De indruk van zowel de militairen in Tanahmerah als van Hoeboer op zijn tocht was, dat hoe meer men naar het noorden kwam, des te dichter de bevolking werd. Het waren wel geen dorpen, maar nederzettinkjes waar enkele mensen in paalwoningen of woningen in de bomen gebouwd, bijeen huisden. In Merauke wordt dan beslist dat Hoeboer de dienstreizen van pater Neijens vanuit Tual zal overnemen. Hij zal Tanahmerah laten weten wanneer hij te Unggu aan de Digul zal zijn om daar door een gouvernementmotor te worden opgehaald, eens in de drie maanden.

Uit zijn Dagboek (de *Notities* genoemd) komt pater Hoeboer telkens wat hard naar voren. Een lange, magere figuur, het no-nonsense type: een plan maken is het uitvoeren; wie een belofte niet nakomt, krijgt dat wel te horen en wie iets dikker doet dan hij waard is eveneens. Zijn goede raad aan ondergetekende bij zijn aan-

5 Vriens MSC, Adr., *Het Digul-gebied*, pp. 9-11.

6 Vriens MSC, Adr., *Het Digul-gebied*, p. 6.

7 Hoeboer MSC, P., *Notities 1932*. (zie kaart in *Annalen*, jg. 45, 1927, p. 220.)

komst in Merauke in 1951 luidde: 'Denk eraan, zachte heelmeeesters maken stinkende wonden.'

In augustus 1933 ontving Hoeboer zijn benoeming als pastoor voor de Muyu. Afgaande op een patrouillerapport van de militairen, waarin Ninati werd genoemd als het uiterst bereikbare punt voor een motorboot, besluit hij daar in Ninati te beginnen.⁸

Hij schrijft over zijn start naar Ninati:

In Langgur wordt een voorlopig gebouwtje voor Ninati klaargemaakt, dat later als bijgebouw zal dienen. Er wordt een plan gemaakt voor een grotere pastorie in Ninati, berekend op twee pastoors en twee broeders. Men zal met de verzending daarvan wachten totdat de plaats is vastgesteld. Die pastorie is nooit nodig geweest. Voor Tanahmerah wordt te Langgur een kapel klaargemaakt, waaraan twee kamers worden verbonden voor de pastoor, en tegelijkertijd een goeroehuis en een school.⁹

Hoeboer gaat voorop naar Tanahmerah. In september komen de eerste vier goeroes daar ook aan. Hoeboer commentarieert:

Zij zijn in Langgur met een groot feest uitgezonden. Ze voelen zich niet als gewone goeroes, maar lopen in Tanahmerah rond met een crucifix en een gebedenboek in de hand, maken een heel beroerde indruk en zijn maar voor een jaar aangenomen; vrouwen en kinderen zullen later komen.¹⁰

Half oktober vaart een grotere motorboot van het Gouvernement te zamen met een kleine en een sloep op sleep, de Muyurivier een heel eind op. Vandaar brengt de kleine motorboot mensen en hun bagage tot aan Ninati, een reis van vijf dagen. Bij Ninati op de hoge kant van de rivier gaan de mensen van boord en wordt de bagage op de wal gezet. De motorboot vertrekt onmiddellijk, uit vrees voor laag water. Het is al avond. De zware kisten worden met rotan vastgelegd, want opkomend water kan in één nacht de rivier banjirend doen overstromen. Maar waar zijn de mensen? Hoeboer schrijft:

19 Oktober aankomst in Ninati. Er staan twee hoge huizen: een van Tjarin en het andere, aan de overkant van de Ewetrivier van Wokman. Verder is alles gesloten bos. We verblijven voorlopig in het huis van Tjarin, kappen een stuk bos open en maken een groot bivak dat voorlopig als school en goeroehuis zal gebruikt worden. Daarin wordt de volgende dag – het feest van Christus Koning – de eerste H.Mis opgedragen.¹¹

8 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

9 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

10 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

11 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

Hij bad:

Aanvaard H.Vader deze offerande die ik U opdraag voor mijn eigen zonden en voor die van de omstaanders.¹²

Die omstaanders zijn de Muyuërs die uit nabije hoge huizen zijn komen kijken... en aan het werk worden gezet. Voor drie goeroes zoekt hij nu een verblijfplaats, dat wil zeggen een plaats waar groepen bevolking uit de omgeving zich in een dorp willen gaan vestigen. Ze wonen nog verspreid in hun hoge paalwoningen. Die drie 'dorpen' heten Jibi, Kamakbon en Ogemkapa. Hij schrijft:

Zij begonnen met ijver aan de bouw van de dorpen; het wordt echter een lange geschiedenis.¹³

Merkwaardig was de ijver van Ogemkapa. Toen namelijk Hoeboer op weg ging naar Ogemkapa om iemand te plaatsen aan de Kaorivier, kwamen hem al enkele mensen tegemoet die zeiden dat zij hun goeroe kwamen halen. Zij hadden er al op gerekend. In 1923 was Vertenten al in Ogemkapa geweest en in 1927 had kapitein Becking na het bezoek van pater Verhoeven daar al een terrein laten openkappen. Een jonge kerel die vroeger eens in Merauke was geweest, had de goeroes in Tanahmerah zien aankomen en was snel naar huis getippeld en alvast begonnen met een plekje klaar te maken.¹⁴

Hoeboer liet allen alleen achter en liep in tien dagen van Ninati naar Muting, waar mgr. Aerts kwam vormen. Deze had pater Simon Schuur meegebracht die Muting van Hoeboer zou overnemen.

Pater Verhoeven die overgeplaatst was naar Langgur als de Missie-Overste (1933) startte een actie voor een Digulfonds om met scholen te kunnen beginnen in het Muyuërsort. Hij schreef aan de theologiestudenten MSC in Nederland:

Muyu..., wel kleintjes in het begin, maar er zit stof in voor een flinke missie.

Hij vroeg om hun medewerking, die zij gaven door hun gebruikelijke zondagse sigaar niet te roken en de waarde daarvan in geld in het Digulfonds in te brengen. De bisschop beloofde een pater en een broeder, en pater Verhoeven zelf beloofde te zullen zorgen voor de kostendekking. Hij schreef:

Dit was een beetje een vermetelee belofte, maar het is er een die ik zal houden al moet ik heel de wereld plat bedelen.¹⁵

Om de moeilijkheid van dit begin goed te kunnen zien, is de opmerking van Hoeboer zelf belangrijk:

Men heeft wel eens geschreven dat de Missie in Muyu begon met een flinke kern katholieken die in Merauke gedoopt waren, maar dat is niet waar. Tijdens

12 Vriens MSC, Adr. Het citaat is uit een brief van P. Hoeboer. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

13 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

14 Vriens MSC, Adr., *Het Digul-gebied*, p. 13.

15 Vriens MSC, Adr., *Zuid Nieuw-Guinea*, p. 7.

de vogeljacht was er een groep jongens die met de vogeljagers meetrok naar Merauke. Hier wachtten zij dan een half jaar totdat de jacht weer geopend werd en ze meteen met hun jager mee terug konden gaan. Voor die groep jongens was er een verblijf beschikbaar, maar de meesten liepen weg omdat naar hun zeggen de "goeroe" teveel sloeg. Verschillenden van hen waren daarna door de protestantse inlandse leraar in Tanahmerah gedoopt. In het Muting gebied zelf waren tussen 1930 en 1933 dorpen ontstaan van Muyuërs en daarvan werden er ettelijken gedoopt. Maar die kwamen pas naar de Muyu terug rond 1937-1938.¹⁶

In november komen pater Verhoeven en broeder Galiart naar Tanahmerah. Galiart begint daar de gebouwen op te zetten. Hoeboer zelf komt daar einde januari 1934 en merkt op:

Het zink had ik zelf in oktober al meegenomen. Aan broeder Galiart was in Langgur gezegd dat de goeroes dat gebouw zelf wel konden opzetten. Ze moesten er maar stenen onder opstapelen, zoals op Groot-Kei!¹⁷

Maar in Tanahmerah vindt men geen grote stenen. Hoeboer noteert dan:

Begin februari ga ik met gezaghebber Van der Goot, broeder Galiart en twee Keiese timmerlieden naar Ninati. Het materiaal gaat mee en al wat we aan cement overhebben, juist genoeg voor een muurtje onder het huis, maar ook niet meer, want voor het badhok is er geen cementen vloer bij. Verder heb ik van Merauke vier Marindinese timmerlieden meegebracht, die in Ninati zullen blijven om me te helpen. Een gedeelte van het missieterrein in Ninati is ondertussen opengekapt en in drie weken komt Galiart klaar. In maart gaat hij over land terug met de Keiezen en de vier Marinds beginnen hout te kappen voor een vijftien meter lang gebouw: eetkamer, opslagplaats, keuken en slaapplaats voor henzelf.¹⁸

Een van deze timmerlieden uit 1934 was Anton Wolbi, bijgenaamd Pundi. Deze leefde nog in Merauke in 1987. Een interview met hem geeft een goed beeld van de situatie. Hij vertelt:

Ik was in Wamal, toean Hoeboer kwam en zei: "Ik kom alleen om Pundi op te halen, anderen dat hoeft niet. Morgen vertrekken!" Toean Hoeboer liep altijd erg hard. Eerst naar Merauke, van Merauke ging het naar Muting, van Muting naar de Digul. Wij liepen naar Ninati. 's Middags deed ik graafwerk om plaats te maken voor het zustershuis. Ik dacht en dacht tot ik ziek werd. Ik dacht: dit kan niet. Hoe kunnen we nu werken voor de zusters? Ik droomde dat ik ruzie kreeg met de toean en 's morgens ging ik tegen hem tekeer:

- "Pastoor, dat werk hoeft niet meer."
- "Waarom ben je boos, Pundi?"

16 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

17 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

18 Hoeboer MSC, P., *Notities 1933*.

- "Ik ben kwaad omdat wij graven voor een huis voor zusters, maar pastoor, dat gaat niet. De zusters kunnen hier niet blijven, dat wil ik niet. De pastoor kan alleen maar naar hier komen en moet, na enkele keren gebedsdienst gehouden te hebben vertrekken. Wat wil de pastoor hier eten? Wat willen de zusters eten?"
- De pastoor zweeg en zei toen: "De boot zal komen en brengt eten. Wat wil jij eigenlijk, ga maar weg en kom vanavond maar terug."
- Ik ging naar huis, ik had honger. Hij had me weggejaagd. Ook goed, jullie blijven maar, als de boot komt, ga ik mee terug. Hij heeft me weggejaagd, de mensen van mijn dorp kennen mij. Hij zal wel denken: Pundi heeft gelijk. 's Avonds kwam hij. Ik ging weer tegen hem tekeer:
- "Toeàn, ik heb gelijk..."
- "Je kletst..."
- "Ik heb medelijden met pastoor, met de zusters. Er is geen eten. Pisang is er, kladi is er, maar er is geen vis en er is geen vlees. Pastoor eet gezouten vis, dat is niet goed. Waar is de zak rijst, de zak meel? Die zijn er niet. Als het veel is brengt de boot twee zakken mee, twee hele zakken rijst..."
- "Goed, ga weg, jij praat teveel."

Ik ging weg. Later riep de pastoor mij, ik wilde niet komen. Ik heb het goed gezegd. Hij wil niet luisteren. De boot kwam. Ah, dank U wel, zei ik in mijn hart, nu kan ik er vandoor. De boot loste een beetje lading. Morgenvroeg, als het water van de bergen komt, bij hoog water, vertrekt de boot. Ik verborg mij in de machinekamer. Vóór het licht werd, waren de touwen al los. Ik voelde me senang. Ik was weg. De toeàn zocht mij. Hij zei tegen de andere timmerlui: "Hij is gevlucht om wat hij gezegd heeft."¹⁹

Dat idee over de zusters was van Pundi zelf, maar dat er geen klappers en geen varkens waren dat betekende voor een Marind dat er geen eten was. Dat was er ook voor Hoeboer niet. Hij was afhankelijk van opvoer via Tanahmerah of van de voeding van de mensen uit die streek. Hij spreekt daar in zijn *Notities* nooit over. Wel vroeg hij aan mgr. Aerts om een motorboot, want het Bestuur had nog weinig in Ninati te zoeken en op zijn vaartuigen was het moeilijk te rekenen.

Hij stuurt een tekening van een platte rivierboot, gemaakt door een militair adjudant, van huis uit een schipper, en merkt op:

Broeder Van Haren op Kei keurt het plan af, niet wetend van wie het plan was... want wat weet een pastoor van boten af?²⁰

Er wordt echter een definitief plan gemaakt.

19 Boelaars MSC, J., *Interview met Anton Wolbi (Pundi)*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

20 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*.

In de meimaand brengt de motorboot van de Missie uit Merauke de timmerlieden: de broeders Piëtte en Tops. Hoeboer schrijft: '... waarom ik niet gevraagd heb.'²¹ Immers: Galiart had al een groter huis dat in Langgur pas-klaar gemaakt was, te Ninati opgezet. Galiart gaat dan naar Tanahmerah. Daar was intussen de goeroe van Muting, A. Palit, aangekomen om er de school te gaan leiden. Ook de Zending gaat dan een school openen:

... omdat de Missie ermee begonnen is. Want in de voorgaande jaren hebben zij er nooit aan gedacht zoiets te doen.²²

Voor Hoeboer wordt het nu dagelijks werk de groepjes huizen in de bomen op te zoeken en de mensen over te halen voorgoed af te dalen en dorpjes te gaan vormen.

1933: Ninati, Jibi, Kamakbon, Ogemkapa;

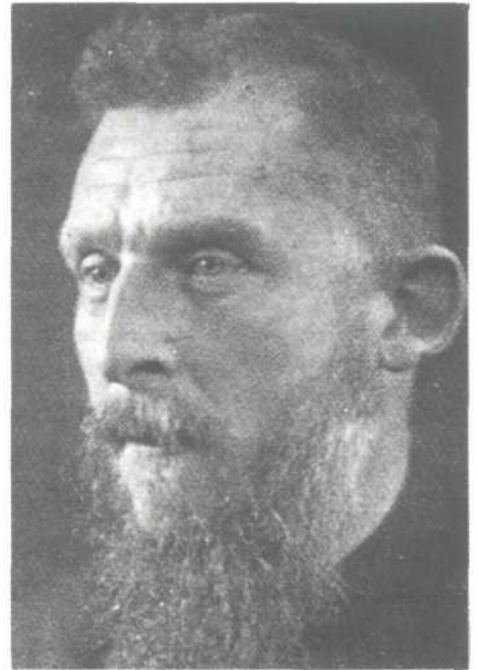
1934: Jononggo, Wambiran, Namas, Jomkondo (cf: kaart op p. 177).

Hoeboer gaat naar Langgur, komt met zeven goeroes terug en krijgt de 'motor-missie' van Merauke om naar zijn gebied te gaan. Hij vervangt die eerste 'Evan-gelie-boden', maar in oktober ontvangt hij een brief van de bisschop: er zullen geen nieuwe goeroes meer gestuurd worden, alleen opgevallen plaatsen worden nog herbezet. Dat betekent een stop op de uitbreiding tot 1937.

Hoeboer noteert:

Broeder Tops komt klaar met een eerste kerkje. Broeder Piëtte is de meeste tijd nog ziek geweest, zwaar overspannen van de voor hem "geweldige reis" hierheen vanuit Merauke. Hij is nu begonnen om met enkele vaste koelies te tuinieren... op zijn manier!²³

Een luitenant uit Tanahmerah wordt overgeplaatst naar Ambon en hij vertelt aan Resident Haga te Ambon dat ik te kras zou optreden, de lui tot werken zou dwingen en dat ik niet genoeg zou betalen waardoor de lui wegtrekken over de

A. Piëtte MSC

21 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*, 2.

22 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*, 1.

23 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*, 3.

grens Een onderzoek echter, tijdens mijn reis naar Langgur, stelt vast dat de mensen senang zijn met de toans en graag hebben dat een goeroe bij hen woont.²⁴

En elders merkt Hoeboer op:

Aan het plan voor een Muyumotor (boot) wordt nog altijd gewerkt.²⁵

Het wordt 1935. Hoeboer vergaat van de malaria, wordt opgehaald vanuit Tanahmerah, gaat naar Langgur en wordt op doktersadvies drie maanden vastgehouden op Groot-Kei. Pater Karel Bedaux gaat naar Ninati om hem te vervangen. Hier volgen de visie van Hoeboer en (ingekort) het reisverslag van Bedaux, met betrekking tot dit bezoek. Hoeboer:

Op 10 maart vertrekt Karel Bedaux; in Tanahmerah kan hij geen motor krijgen. Hij probeert te voet Ninati te bereiken maar hij durft de Mandoborivier niet over, ondanks een heel goede boomverbinding, die de hem vergezellende Keiezen hadden gemaakt. De derde dag is hij weer terug in Tanahmerah. Nu stuurt de kapitein om hem te helpen een militaire patrouille per motor naar Ninati en daar arriveert hij dan op 18 april. Hij bezoekt enkele in aanbouw zijnde dorpen en ziet hoogstens een dozijn hoge huizen, maar dat is voor een geleerde doctor van Rome genoeg om er een geweldig lijvig rapport over te schrijven, wat nog wel in het archief te vinden zal zijn. Terwijl hij in Ninati is, komt er een brief van het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur dat, bezorgd om het welzijn van de pastoors, gezien de geruchten over sneltochten en moorden in de Muyu, aanbiedt om het missiepersoneel onder dekking van politie terug te halen. Bedaux heeft van dat vriendelijke aanbod geen gebruik gemaakt.²⁶

Bedaux vertelt zijn tocht vanuit Tanahmerah naar de Mandobo. Onervaren loopt hij op gummi schoenen, glijdt uit op de boomwortels, steekt angstig de vele riviertjes over via 'boombruggen', heeft bloedende voeten vanwege de bloedzuigers en bereikt de Mandoborivier. Deze banjirt. Een vlot slaat om, een omgekapte boom als brug bedoeld, wordt door de stroom meegesleurd, een stortbui boven het bivak doet hem rillen van de kou. Een tweede brug wordt weggeslagen. Wanhopig keert hij dan terug naar Tanahmerah. Het Bestuur helpt hem met een motorboot. Zo komt hij over de Kao- en de Muyurivier in Jomkondo en Namas. Hij ziet de eerste sporen van het beschavingswerk, wordt door de goeroes met hun schoolkinderen ontvangen, ziet dorpen in aanbouw en bereikt Ninati waar hij wordt welkom geheten door de broeders in hun primitieve behuizing. Het kerkje is van ruw bewerkt boshout met een bewanding van sagobladstelen en een dak van bladeren. Hij viert er Pasen (de zang is 'in het Latijn'). Hij bezoekt enkele 'dorpjes' en scholen in beginstadium,

24 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*, 2.

25 Hoeboer MSC, P., *Notities 1934*, 3.

26 Hoeboer MSC, P., *Notities 1935 a + b*.

hoort gebeden in de Muyu taal en 'schoolkinderen die op de fluit al heel aardig het Wilhelmus spelen'.²⁷

Hoeboer:

Na zes weken was ik op Groot-Kei mijn verblijf meer dan beu, stapte 26 april op de boot en was 12 mei weer in Ninati. De 14e ging Bedaux terug... over land... en deze keer ook over de Mandobo.²⁸

Bedaux keerde via Tanahmerah naar Kei terug. Hoeboer schreef met potlood op het reisverslag van Bedaux: 'Wat een bende onzin! P.H.'.

Hoeboer is terug in Ninati en geeft in zijn *Notities* de volgende gebeurtenissen aan die zijn werk uitmaken of mede bepalen:

- 28 mei: De politiepost in Ninati wordt geopend.
- begin juni: Hij gaat met een militaire patrouille mee naar het noorden, waar hij over de grens met Australisch Nieuw-Guinea een goudzoeker ontmoet.
- augustus: Dokter Elsbach verricht te Ninati een onderzoek naar malaria, leert hem salvarsan-injecties geven tegen framboesia, geeft hem een injectiespuit en vult de voorraad salvarsan telkens aan vanuit Tanahmerah. Van heinde en verre komen nu de klanten. Hij heeft soms groepen van veertig tegelijk te injecteren. Omdat de dokter wel verplaatst zal worden, schrijft Hoeboer de MSC-theologiestudenten in Nederland aan die er tot aan de oorlog voor zorgen dat hij hiermee door kan gaan. Broeder Tops begint een heuse pastorie te bouwen in Ninati.

Mgr. Aerts schrijft dat daarvoor geen geld is en dat het dus moet gebeuren met wat ter plaatse verkrijgbaar is: neuten van hout, dak van bladeren, vloer van gespleten nibung.

Diens brief vervolgt:

Indien een geschikt huis in Ninati klaar is, zouden we ook wel een pater naar Muyu zenden, zodat U meer tijd zoudt hebben om hier en daar land en volk te verkennen, en de tweede pater het werk in de staties kon bijhouden.²⁹

Hoeboer commentarieert:

Wat een zorg voor die pater! Ik heb de eerste maanden in een bosbivak gehuisd en zit nu toch ook met de twee broeders in bijgebouwen. Dat zou die tweede pater niet kunnen?³⁰

27 Bedaux MSC, K., *Reis van Tual naar Tanahmerah en Ninati, van 10 maart tot 13 juni 1935*. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

28 Hoeboer MSC, P., *Notities 1935, b*.

29 Hoeboer MSC, P., *Notities 1935, d*.

30 Hoeboer MSC, P., *Notities 1935, d*.

- september: Hij maakt een tocht naar Boven-Muyu, terug via Boven-Kao; hij ziet veel volk en wordt overal goed ontvangen.
- 29 september: Grote dag in de geschiedenis van Ninati. Broeder Piëtte heeft voor het eerst de moed gehad de Muyurivier over te steken. Hij is even aan de overkant geweest. Er zijn twee prauwen en voor het huis ligt een brug van twee grote boomstammen over de rivier.
- oktober: Paniek op de politiepost: een gevangene is bij een poging te ontsnappen, neergeschoten. De politie vreest een overval, maar de mensen zijn enkel bang geworden om naar Ninati te komen. Hoeboer komt op weg naar Tanahmerah op de Digul de boot tegen met twee brigades in verband met de 'overval'. Op zijn uitleg keert de boot maar terug.
Hij voegt eraan toe: 'Aan het plan voor de Muyumotor wordt nog steeds gewerkt.'³¹
- april 1936: Mgr. Aerts schrijft dat een tweede pastoor die voor de Boven-Digul gestationeerd zal worden in Tanahmerah, ook de Mappi (Beneden-Digul) zal bedienen. Broeder Tops zal in Langgur de pastorie klaar maken en in Tanahmerah gaan opzetten. Hoeboer maakt een tocht naar het noordoosten van Ninati en vermeldt tien plaatsen.
- mei: Hij maakt een tocht naar de Koreom, achthonderd meter hoog en noemt achtentwintig plaatsen die hij bezoekt.

In de *Koerier* schrijft een Aneta-correspondent in december 1935 en februari 1936 over 'Onrust in het Muyu-gebied'. Hoeboer reageert daarop:

Daar deze berichten ofwel onwaar ofwel sterk overdreven zijn, wil ik ze even verbeteren, te meer daar ik hierdoor de grond kan ontnemen aan de hatelijke opmerking die de geachte Aneta-correspondent meende te moeten plaatsen als zijn oordeel over de Missie. Eind oktober 1935 zouden negen Papoea's, beladen met in Tanahmerah verdiende goederen op de terugweg naar hun kampong aan de Muyu, beroofd en vermoord zijn door mensen van Mandobo.³²

Hij blijkt de beroofde en vermoorde Muyuërs springlevend in hun dorp te hebben ontmoet. Wáár is, dat de politie bang is voor de mensen en de mensen hun dorpen ontvluchten als zij militaire patrouilles in de buurt zien komen. Maar Hoeboer schrijft:

Wanneer echter na het passeren van de patrouille de bewoners in hun huizen terugkeren en hun dagelijkse bezigheden hervatten..., wanneer dan het verkeer tussen de kampongs gewoon doorgaat en de lui van tamelijk ver weer naar Ninati komen om voeding te verruilen..., wanneer daags na het vertrek van de patrouille dichtbij Ninati een groot varkensfeest wordt gehouden, waar ongeveer negenhonderd mensen, sommigen van drie dagreizen ver, rustig en ordelijk

³¹ Hoeboer MSC, P., *Notities 1935, d.*

³² Hoeboer MSC, P., *Notities 1936, l.*

enkele dagen samen zijn..., dan lijkt het me onnodig te spreken over onrust in de streek van Ninati.³³

Toch geeft dit gebeuren goed weer hoe buitenstaanders de sfeer in de Muyu beoordelen en hoe de pastoor zelf rustig zijn gang gaat.

juni-juli: Een tocht naar Bupul, de plaats van confrater J. Verschueren, en daarna terug naar Ninati. Van Ninati gaat hij via de Flyrivier naar het Gabgab gebied tweeëntwintig uur lopen en ruim dertig uur varen. Verschueren wacht op hem en samen gaan zij naar Bupul en van daar naar Muting, waar pater Schuur de pastoor is. Hoeboer voelt zich weer helemaal op bekend terrein tussen zijn oude parochianen. De terugtocht verloopt als volgt: Schuur brengt hem met de buitenboordmotor naar Pihat, waar het voetpad naar Gabgab begint, zeven uur lopen. Het ene moeras na het andere. Dan gaat het naar de Muyumonding. De gidsen blijken de weg niet te kennen, op kompas wordt verder gelopen zeven driekwart uur, weer moerassen tot aan de Kaorivier. Het pad moet gekapt worden. Diep moeras tot aan zijn nek, terug, omweg maken, aan de overkant komen en gelukkig enkele pisangbomen vinden. Een flinke hoeveelheid wordt meegenomen en de betaling onder het huis gehangen. Voorraad rijst en sago bijna op. Bereiken de Kao hoger op. Heel hoog water. Alle zijriviertjes zijn te diep. Zij slaan af naar het oosten, een pad kappend, stoppen om een sagoboom om te hakken, waar echter geen meel in zit. De Atim wordt bereikt, de waterscheiding tussen de Kao en de Fly. Zij lopen zes uur in noord-oostelijke richting. De laatste sago wordt gegeten, er is nog 'n beetje rijst voor de volgende morgen. De dragers weten een groot varken te doden. Door naar de Muyurivier. Zij bereiken door diep water een eilandje in het moeras. Hun enige voeding is: nibung-palmtop. Eenmaal aan de overkant wordt een pad gevonden. De tocht vordert langzaam omdat de dragers honger hebben en enkelen koorts. 23 Juli worden huizen bereikt te Jononggo, er wordt flink gegeten en doorgelopen naar Jomkondo, waar een goeroe is die ook niets in voorraad heeft. Dan wordt doorgelopen naar Ninati.³⁴

begin augustus: Hij krijgt bericht dat op 15 augustus de Overste, pater Cornelissen, in Tanahmerah zal aankomen en of hij hem maar wil komen afhalen. 'Ik wandel dus weer naar Tanahmerah en samen met de Overste terug naar Ninati.' Als algemeen schoolbeheerder bezoekt hij enkele scholen, maar niet allemaal, want: 'Ze zijn toch allemaal hetzelfde.'³⁵

33 Hoeboer MSC, P., *Notities 1936*, 2.

34 Hoeboer MSC, P., *Notities 1936*, 4 t/m 9.

35 Hoeboer MSC, P., *Notities 1936*, 9.

Pater Cornelissen vertelt over deze reis:

De Gouvernementsstomer bracht ons eerst vierhonderdvijftig kilometer de Digulrivier op; na vervolgens nog een voetmars van zes dagen gemaakt te hebben zat ik zo ongeveer in het hartje van Nieuw-Guinea, dicht aan de voet van de sneeuwbergen. 'Wat een akelig land', is de eerste gedachte die men krijgt op zo'n lange tocht: lage rivieroevers met daarachter niets dan moerassen en daarna een domperige, doodse tocht door de oerwouden. Meermalen las ik reeds over het "poëtische" van die oerwouden: het ritmisch ruisen van de wind in die hoge toppen, het heerlijk gezang van het vogelenkoor, het vervaarlijk gebrul van de wilde beesten door de stilte van de nacht en weet ik wat al niet meer!... Maar voor een gewone sterveling die daar zes dagen lang over die boomwortels gaat kruipen langs een voortdurend slingerend oneffen pad, onder die duffe bomen die geen lucht of zonlicht doorlaten, dikwijls tot over de enkels door de modder en er zo nu en dan tot over de knieën in wegzinkende, die met schrik en angst zich telkens moet heen werken over die talrijke, half-vergane, ronde boomstammetjes die als bruggetjes meters hoog boven die wild stromende riviertjes liggen, die dan weer uren en uren moet heenlopen over die smalle, eentonige heuvelruggen, rechts en links begroeid door die dichte bossen, die nergens een uitkijk mogelijk maken groter dan enkele meters rondom U heen, die aldus vier volle dagen kan voortploeteren zonder ook maar een sterveling tegen te komen, zonder het minste spoor van enig wild te ontdekken, zonder een enig lied van mens of vogel te horen, zonder haast enige lichtstraal van de glorieuze zon op te vangen, voor zo iemand is het poëtische van dat oerwoud al heel spoedig in zijn koude, natte schoenen gezakt! Ik bewonder mijn confrater die behalve zijn zware dienststreizen in zijn Muyu district nog vier keer per jaar deze zesdaagse tocht op en neer te maken heeft.³⁶

In zijn *Notities* vermeldt Hoeboer:

Kerstmis 1936: eerste Doopfeest. Enkele maanden vóór Kerstmis wordt het doopexamen afgenomen. Het van buiten kennen van de gebeden in het Maleis en in het Muyu's van een Kleine Catechismus van ruim honderd vragen en de voornaamste uitleg ervan, was vereist om te slagen. In plaats van vijftig, zoals ik had verwacht, slaagden er tachtig, waaronder zelfs dertien meisjes. En toen begon de voorbereiding. Er werd gezongen en gefloten; Mis-, Lof- en Kerstliedjes (één-, twee-, driestemmig) werden ingestudeerd, zelfs toneelstukjes kwamen erbij. De doopkandidaten kregen extra onderricht over de punten die ik aan de goeroes opgegeven had. Dagelijks werd er gezamenlijk voor hen gebeden. In Ninati was veel te doen. Er werd een grote loods gezet van twintig bij elf meter, waar de enkele honderden feestgangers een plekje zouden vinden, want het is wonderlijk hoeveel mensen hier in een kleine ruimte kunnen slapen. Er werd gewerkt met oud pakpapier, kistplanken, petroleumblikken en doorschijnend papier en uit heel die rommel kwamen er mooie transparanten voor kerststal en feestloods en enkele tientallen lampions tevoorschijn.

36 Cornelissen MSC, H., 'Uit het Land van Boven-Digul', in: *Annalen*, jg. 55, 1937, pp. 29 en 54.

P. Hoeboer MSC

P. Hoeboer MSC

Als men hier feest wil vieren, moet men uit niets iets kunnen maken. Juist bijtijds ontving ik van de Zusters in Langgur een flinke partij vlaggen (missievlaggen, Pausvlaggen en driekleurige), die met jonge palmbladeren erf en feestloods wat fleuriger maakten. In de kerk moest ik me behelpen met gekleurde doeken, blikken en jampotten met bloemen, want vazen, kandelabers en dergelijke zijn hier nog niet. Maar alles bij mekaar zag het er voor de rimboe toch heel aardig uit. Het was heel anders dan op gewone dagen.

21 December: De tachtig doopkandidaten kwamen voor de laatste voorbereiding naar Ninati. Onderricht over doopsel en communie, uitleg van de ceremonie en oefening voor de plechtigheden. Zanglessen hielden hen enkele uren per dag bezig en daarbuiten was er nog wel wat werk te vinden aan versieren, brandhout halen voor de vele feestgangers die zouden komen, enzovoorts.

Ik had kleren gespaard, zodat alle dopelingen broek met baadje of een jurk kregen en de meeste andere schoolkinderen en enkele grotere catechumenen ook nog. Ondertussen werden hele vrachten sago gebracht, ongeveer zeshonderd grote kluiten, tegen betaling van een kleine bijl voor twintig van die kluiten. Van de vijftien besproken varkens bracht men er maar acht. Dat had ik wel verwacht en daarom méér gevraagd. Het viel me trouwens toch nog mee, want het is hier lastig om een varken te kopen: ze worden allemaal speciaal gefokt voor de grote varkensfeesten.

Alles was zo goed als klaar, toen de 24e december de goeroes met schoolkinderen en veel grote lui aankwamen. Sommigen na drie dagmarsen. Zelfs de kleinste leerlingen waren mee getippeld. 's Middags om vier uur begon de doopplechtigheid. De dopelingen in tien rijen van acht namen de helft van mijn kerkje in beslag, omdat ze niet te dicht op mekaar konden staan. Alle anderen konden dus niet binnenkomen en velen stonden buiten te luisteren en te kijken. Op je eentje tachtig dopen is een lang en vermoeiend werk en erg warm. Ik was dan ook doodop, maar heb zelden meer voldoening gehad van iets toen ik daarna kon zien hoe blij en onder indruk de pasgedoopten waren.

Het was ondertussen al donker geworden. Na verwisseling van mijn drijfnatte kleren, kwamen eerst een dertigtal biechtelingen, dan de nieuwe misdienaars die voor alle zekerheid nog even moesten repeteren voor de plechtige Mis met wierook. Het waren vier pas gedoopte jongens die voor het eerst zouden dienen en het er best afbrachten. Dan nog klaarleggen op altaar en in de sacristie, lampen in orde brengen voor de grote transparant achter de kribbe. We hebben natuurlijk hier geen elektrisch licht, zodat ik de zaak met een tiental stallantaarns moest helder krijgen. Iedere goeroe heeft zo'n lamp en daar had ik op gerekend. Maar een knop omdraaien is heel wat gemakkelijker dan al die lampen op hun plaats zetten zonder de transparant te beschadigen. We kregen het echter voor mekaar en alles was af toen om half twaalf mijn klok de parochianen wakker riep. Het was een oude, gescheurde gong waarvan het geluid meer op dat van een gescheurde ketel lijkt. Na het Stille Nacht in het Muyu's, werd een plechtige Mis gezongen waaronder alle nieuwgedoopten te Communie gingen. Kon het mooier? Jezus gaf zich aan de zielen van hen die enkele uren geleden waren schoongewassen, nog inniger dan Hij zich in de eerste Kerstnacht aan de mensen

gegeven heeft. Mogen ze trouw blijven aan al de hen geschonken genaden. Onder de twee volgende stille Missen werden kerstliedjes gezongen. Ze zingen hier goed en graag, al doet de ene school het beter dan de andere, naargelang hun goeroe muzikaal is. Zelfs de oude lui achtten zich verplicht om mee te doen. Ze keken goed naar de mond van de goeroe die de maat sloeg, ging die open dan deden zij hun mond ook maar open en gaven wat geluid. Gelukkig niet te hard, zodat het tegen dat van de circa tweehonderdvijftig schoolkinderen wel wegviel. Als men bedenkt dat de kinderen alles van buiten moeten leren – de achtste Mis, Credo, een zestal kerstliederen en Latijnse en Maleise lofzangen – dan begrijpt men dat ze niet zo aardsdom zijn als sommigen die “wilden” veronderstellen.

Alles bij mekaar was het een mooie en stemmige Kerstnacht, waaraan ik altijd met voldoening zal terugdenken. Hiermee was, op het plechtige Lof na, de viering in de kerk voorbij. Ondanks alle malaise, heb ik toch daarbuiten ook maar eens uitgepakt. De gemaakte schuld werken we later door dubbele zinnigheid wel weer bij. Alle feestgangers moesten wat extra's te eten hebben (sago met een stukje varken), de oude lui hun tabak om in hun lange bamboe pijpen of in een stuk krant als sigarettenpapier te roken, de kinderen een handje grof zout dat hier als lekkernij geldt in plaats van zoetigheid. Dan moesten ze allemaal nog een prijsje kunnen verdienen bij de volksspelen die de Tweede Kerstdag gehouden werden: spiegeltjes, kralen, vishaken, vistouw, mondharmonika's enzovoorts. Dan was er nog een feestavond met zang, fluitmuziek en toneel. Alles verliep heel goed en content gingen ze allemaal weer op pad naar hun kampongs.³⁷

Na het Kerstfeest vertrekken de broeders uit Ninati, broeder Piëtte naar Holland op verlof en broeder Tops naar Langgur. Hoeboer noteert:

Sinds Kerstmis ben ik maar weinig thuis geweest. Buiten de gewone dienstreizen naar Muyu, Kao en Tanahmerah heb ik nog enkele kleine verkenningsstochten gemaakt naar de bergen en aan de Beneden- en Bovenloop van de Mandobo. De weinige dagen dat ik thuis was, had ik allerlei baantjes op te knappen die vroeger door de broeders werden gedaan: winkelier spelen voor de goeroes die al het nodige uit ons magazijntje betrekken voor zolang de voorraad strekt..., toezicht houden op timmer-, grond- en tuinwerk..., schoenen bijlappen..., polikliniek houden, waarbij injecties aan framboesia-klanten nogal wat tijd in beslag nemen.³⁸

In maart komt Verschuieren een tegenbezoek brengen. Verschuieren komt van Bupul naar Ninati. Hij schrijft daarover in de *Annalen* artikelen onder de titel 'Uit de modder naar de bergen'.³⁹ Hoeboer heeft hem bericht gestuurd: 'Het ontmoetingspunt wordt de monding van de Alice-rivier in de Fly.'

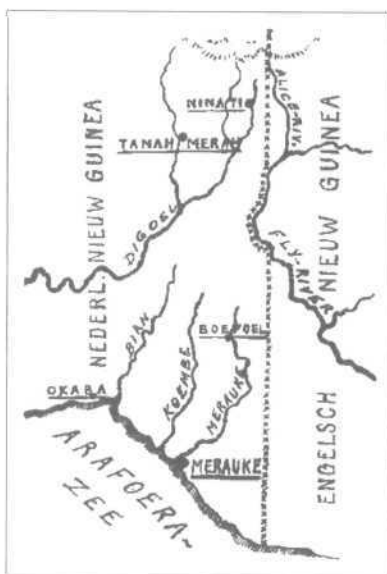
37 Hoeboer MSC, P., *Notities 1936*, 9 t/m 12.

38 Hoeboer MSC, P., *Notities 1937*, 1.

39 Verschuieren MSC, J., 'Uit de modder naar de bergen', in: *Annalen*, jg. 56, 1938, pp. 53, 77, 127, 173 en 197.

J. Verschuieren MSC en P. Hoeboer MSC

'...van Bupul naar Ninati...'

Verschueren vertelt dat hij via zijn Gabgab parochie en via een roeitocht van een week de Fly op zich afvraagt:

- Wie weet hoeveel dagen nog? Aan een bocht in de rivier zien we ineens rook: dat betekent dus minstens alweer mensen en wat afwisseling. Wat dichterbij menen mijn jongens stellig een vreemdeling tussen de lui aan de kant te zien. Tenslotte klinken er stemmen op die ons al van afstand toeroepen... de riemen gaan omhoog..., ieder luistert en duidelijk hoor ik de stem van pater Hoeboer: "Hallo, ben je daar al? Welkom zeg!" Was dat een verrassing! Heimelijk had ik nog wel zowat gehoopt dat de pastoor inderdaad naar de Alicerivier zou komen en daar juist om de bocht splitst de machtige Fly zich in tweeën. We zijn aan de monding van de Alicerivier wel twee dagen vóór we verwacht hadden! En twee oude vrienden kwamen mekaar tegen ergens in het hartje van Nieuw-Guinea.

Zelfs voor deze rimboetrapper was de tocht door de Muyu bossen een kruis. Hij schrijft:

In het zuiden, daar kunt ge eens tot uw knieën door de bagger moeten, eens tot uw middel door het water als in de natte tijd de moerassen blank staan. Maar ge hebt er dan ook altijd het kostelijke zicht op Gods grote hemel, vol zon of wolken, maar groot altijd en zo goed en liefdevol gespannen over de wijde aarde. Hier echter is dat anders: ge kruipt in zo'n bos, zoals ge wegduikt in een vochtige kelder; er is geen uitzicht, geen zon; een dag, een week lang niets dan bomen en struiken, dan takken en touwen. Hijgend kruipt ge een heuvel op, waar ge bovenaan een stukske hemel ontwaart. Dan hoopt ge onveranderlijk nu zullen we uitzicht krijgen... En ge kunt weer door eenzelfde donkere pijp naar beneden... en weer omhoog... en weer omlaag; uitkijken naar de vele boomwortels, handen en voeten gebruiken dat ge niet wegglijdt in de kledderige bosleem. Want dat komt er nog bij, dat ge hier, al niet zo ver meer van de bergen af, niet van uitgesproken natte en droge tijd kunt spreken, maar eigenlijk alleen van miezerige tijd: het regent of het dreigt te regenen; en ik weet niets akeligers dan een dag vol ruiselende regen in een donker oerwoud. Alles is eeuwig nat en klam, en zo loopt ge daar maar achter uw gidsen aan, want uit de honderd rechts en links kruipende zijpaadjes weet alleen een oermens te kiezen. En ik moet zeggen naar mijn smaak kozen ze slecht. Met een onbarmhartige nauwkeurigheid wisten zij steeds de dorpen die rechts en links zeker moeten liggen, te vermijden... en daarmee was je enige kans op tenminste een stukje hemel en een beetje zonlicht verkeken. Maar we zijn er dan toch gekomen en toen we daar eindelijk na een laatste klim ineens van op een heuvel in de wijd opengehakte vlakte van Ninati keken, stond ik het eerste ogenblik veel geboeider naar het licht en de wijde hemel te kijken, dan naar deze nieuwe missiecentrale.

Maar dat is maar een ogenblik; dan haalt de blijde welkomstgroet van overal uit hun huizen klimmende mensen, je uit je bosdroom in het volle leven terug. Overall lachten de gezichten: hun grote "kamberie" (opperhoofd) is weer terug. En vlindervlugge kindertjes draven druk pratend met de pastoor naar beneden, schuin loerend met een tikje bangigheid naar die vreemde baardmens, die puffend en hijgend achteraan komt. Na zo'n toer weet ge pas het ruime, luchtige

en kraaknette huis te waarderen, dat hier door ijverige en bekwame broedershanden overeind kwam. Een eiland in de bossenzee! Ge moet nog wat wennen eerst aan dit plotselinge leven, na dagen van doodse bomen: overal lachende kinderen, pratende ouden, en warempel daar valt zomaar een straal zon door de wolken en dan ziet ge Ninati pas goed. Op de kaal gekapte heuvels in het rond: overal nieuwe Digul huizen en hier in het dal, vlak langs de bruisende Muyu-stroom: de Missie: een huis, een kerk, loodsen en werkplaatsen zomaar gegroeid uit ruw boshout en tot duivelskunstenaars geworden broedershanden. Die hebben hier drie jaren in de eenzaamheid gewerkt en geploeterd met totaal onhandige, totaal onbeschaafde bosmensen, maar nu, ze hebben eer van hun werk. Ninati is onder nijvere handen van oerwoud tot missiecentrale gegroeid, tot een goed veilig nest in deze chaos van onherbergzaamheid. Er is nog een ander succes aan dit boslopen verbonden geweest: het kapitale werk van de *Pacificatie*. Niet dat ik beweren wil dat de Digulers zo'n vechtlustig en krijgshaftig volk zijn, integendeel: de goedige bangheid spreekt u uit zijn hele verschijning. Maar de, wellicht juist door de eigenaardige dorpsbouw, weinig ontwikkelde sociale saamhorigheid, de ongeordendheid van een primitieve, op de wet van de talio gebaseerde staat, de schuwe bangheid van het ras zelf die iedere moord en weerwraak tot een sluipmoord maken, en tenslotte de voortdurende kans op een overval van een vijandige stam, hebben deze van nature wel erg goedige en bange bosmensen, sterk individualistisch en eeuwig op hun hoede gemaakt. En nu doet het zo goed te zien hoe dat in vier jaar tijd aan het veranderen is geslagen. In tocht op tocht heeft de pastoor de her en der verspreid liggende dorpen gezocht en weer bezocht; en langzaam worden de telkens benodigde dragers bekend en bevriend met de nieuw gevondenen, en langzaam begonnen deze goede, doch enkel doodsbange mensen belang te stellen in de blijvende goedheid en behulpzaamheid van deze bezoeker. Ze kregen althans één vriend in dit barre bossenland, die de gemeenschappelijke vriend van allen was, die eens praatte en eens uitnodigde... en tenslotte: ze gingen en het viel zo mee. Helemaal geen ruzie, enkel vriendelijke gezichten en dat in een dorp waar ze vroeger nauwelijks van gehoord hadden, waar ze vijanden hadden. En onbewust groeide er in deze primitieve mensen, die in het diepst van hun hart goede en vredelievende mensen waren, een band met de anderen: een stille verbroedering. En nu na vier jaren komen ze te Ninati van alle kanten, mensen van de Kao en mensen van de Muyu, uit het noorden en uit het zuiden en zij zitten er vreedzaam verzameld in de grote missiepasanggrahan bijeen. Maar het mooiste van wat in deze oerwouden reeds is bereikt, heb ik mogen zien toen daar op een avond van links en rechts de goeroes met hun dorpen naar Ninati kwamen om gezamenlijk een bescheiden feest te vieren. Scholen van rappe bosduiveltjes, zonder ook maar een schijntje vrees komen ze bij hele batterijen de waranda opgedaverd, hebben van alles te vertellen aan hun grote kamberie en aan de vreemde baas die in hun land is opgedoken. Ge probeert eens een woordje... en ge krijgt antwoord in keurig Maleis. Ninati is geworden als een vrolijke kermis. De dorpen zijn ineengesmolten en aan de randen van al dat gewemel staan zwaar afgeladen moederkens en zwaar gewapende vaders te glunderlachen.

Dan is er ergens bij de kerk de klankloze kuch van een tong-tong en in een ogenblik staan ze daar in twee ordentelijke rijen en over een paar minuten kent ge deze wildemannetjes niet terug als ge ze daar ernstig een voor een met hun pak bosduiveltjeszonden naar de biechtstoel ziet gaan en ingetogen en devoot danken ziet dat ze ook deze geestelijke ziekten bij hun grote kamberie kunnen laten genezen. En morgenvroeg is het een feest in de versierde boskerk: daar vóór aan het altaar zijn van die pittige misdienaarskes die antwoorden zeggen of ze hun leven nooit anders dan Latijn hebben gepraat. En in de kerk zelf, daar trekken een paar honderd heldere kinderstemmen aan het zingen en het bidden: dat groeit tot een daverende ovatie: de oerwouden aan Christus Koning!

Van Ninati uit maken de twee 'vrienden' een tocht naar het bergland zover als hun gastvrije gids Yeiman wil gaan. Zij komen tot Ikyan en zien de oorsprong van de Muyurivier. Ze komen terug in Ninati, vieren daar Pasen en Verschueren gaat terug naar Bupul. Na Pasen doet Hoeboer de Boven-Mandobo, bezoekt twaalf nederzettingen en hoort nog de namen van tweeëndertig andere. Hij komt in Tanahmerah om Meuwese af te halen, maar krijgt te horen dat de komst een maand is uitgesteld. Hoeboer doet dan even de Beneden-Mandobo en terug in Tanahmerah is er weer een bericht: vertrek pater Meuwese en broeder Galiart uitgesteld, huis voor hen te Tanahmerah nog niet klaar. Dan schrijft Hoeboer zijn commentaar:

De twee kamers waarin ik tot nog toe huisde te Tanahmerah, aangebouwd aan het kerkje, schijnen niet goed genoeg te zijn.⁴⁰

In juni ontvangt hij een telegram te Ninati: 'Meuwese en Galiart 18 juni te Tanahmerah, komst Hoeboer gewenst.' Pas eind juli gaat hij erheen.

Op drie plaatsen beginnen de mensen dorpen te bouwen, in twee andere wordt een school geopend, drie nieuwe goeroes komen over land, mensen van de Boven-Bian komen terug naar de Muyu en openen nieuwe dorpen. Er is een Muyuër goeroe geworden, Adrianus Kopok, maar deze sterft aan hersenmalaria. Eindelijk is de lang verwachte motorboot voor Muyu klaargekomen, hij heet: de 'Paulus'. De boot wordt opgesleept naar Tanahmerah waar Meuwese deze vasthoudt voor zijn dienstreizen naar de Beneden-Digul. Hij stuurt het bericht naar Ninati: als Muyu soms bevoorradig nodig heeft, moet er maar een telegram naar Tanahmerah gestuurd worden. Voor Hoeboer betekent dat: '...ook dat nog, met zijn boot!', duidelijk door Meuwese ingepikt.

Dan gaat Hoeboer op zijn beurt naar Bupul. Hij zakt de Fly af naar Gabgab, komt te Bupul, zakt de Maro af, komt te Merauke en gaat te voet naar Terek aan de Digul. Daar komt de 'Paulus' hem ophalen. Pastoor Tillemans is aan boord, samen varen zij naar Tanahmerah. Maar onderweg stapt Tillemans over op de Gouvernementsboot die van Tanahmerah naar Mimika gaat. Hoeboer zelf gaat te voet naar Ninati en 30 december komt de 'Paulus' voor het eerst in Ninati.

40 Hoeboer MSC, P., *Notities 1937*, 2

Hoeboer vermeldt in zijn *Notities* de komst van goeroe Werenditi niet, die te Jomkondo geplaatst werd. Een interview in 1987 met diens weduwe geeft een kijk op het werk van de goeroes in de Muyu in die tijd. De goeroe en de njora kregen bij aankomst te Ninati te horen dat zij te Jomkondo zouden gaan werken omdat de aanwezige goeroe een varken van de mensen daar had doodgeschoten en de bevolking hem te lijf wilde. De njora vertelt:

Ik werd bang, ik wilde hier blijven, maar Bapa stond sterk in zijn schoenen en zei: "Dat geeft niks. Het was zijn eigen schuld." Drie nachten later kwamen we er aan. De mensen waren blij, kwamen praten, maar kenden nog geen Indonesisch. Alleen een soort kamponghoofd kende wel wat. Ik zei: "ik was bang." En hij zei: "Luister, mama, wij zijn niet gek, want de goeroe komt hier opdat wij pienter worden, maar een varken dat hebben de mensen gefokt en ze beschouwen dat evenveel waard als een mens, want het varken is de bruidsprijs voor een vrouw." Er waren al enige huizen, maar geen fatsoenlijke en dus bouwden we een nieuw dorp. Ons eigen huis werd op bevel van het Bestuur door de politie gebouwd. Als we naar de kerk gingen dan las Bapa een stuk Evangelie voor of gaf uitleg van de godsdienstleer. En als we dan buiten kwamen, dan gingen de mensen niet naar huis maar dat opperhoofd gaf uitleg. Dus vertelde Bapa niet teveel ineens, zodat dat hoofd het kon onthouden en het buiten weergeven. In het dorp waren nog geen vijftig mensen, op school nog geen twintig kinderen en daarvan waren er die heel wat ouder waren en die snaptten het allemaal veel vlugger. Het was heel moeilijk: zij praatten in hun taal en wij in de onze. Ikzelf leerde die taal eerder dan de goeroe door met de kinderen te spelen. Maar deze mensen waren heel vlug in het opvangen van de taal. De Muyu's zijn pienter. Zij hielden van zingen, we leerden hen in Indonesisch zingen en dat hadden zij snel onder de knie. Hoeboer had voor leien en griffels gezorgd, hele en halve. We hadden geen mensen als hulp in huis, ik was daar bang voor, maar met de vrouwen en de kinderen bepraatten we op de waranda van alles. Ik ging met de kinderen het bos in om boskippen te vangen, eieren te zoeken, boombast te halen om touw en netten te maken. Ik leerde hen zeven maken voor het wannen van de rijst of tassen om hun spullen in op te bergen en ook het weven van Tanimbar doeken. Ik had al van Tanimbar het benodigde meegenomen, onder andere zaaigoed voor kapokbomen. De kinderen leerden spinnen, de draden kleuren en weven.

Met hetgeen zij maakten en met de aankoop van stof te Tanahmerah (betaald van het eigen goeroeloon), werden kinderen en volwassenen aan kleding geholpen. Een groot doopfeest werd nooit gevierd. Wanneer enkele kinderen waren voorbereid, kwam Hoeboer daar apart voor over. Eén keer werden zij met de dood bedreigd.

De njora vertelt daarover:

Het moet rond 1938 geweest zijn. Er was een epidemie van influenza; alle mensen vluchtten het bos in. Ze zeiden tegen Bapa: "Elke dag sterven er mensen, de mandoer is gestorven en de hoofdman die de taal kent is dood." Ze bleven bij elkaar verborgen zitten, dichtbij de mensen die nog nooit in de kampong hadden willen wonen. Pater Hoeboer kwam, ging hen opzoeken in de bossen. Het dorpshoofd zei dat zijn vrouw ziek was. Hoeboer zei: "Geef je vrouw deze

medicijn, dan wordt ze beter.” Uiteindelijk zei de hoofdman: “Goed, als de pastoor dat beslist wil..., als ze geneest is dat goed, maar gaat ze dood dan kom ik de pastoor vermoorden of als de pastoor er niet is, de goeroe met vrouw en kinderen.” De vrouw stierf. Zij werd begraven, maar het dorpshoofd gaf bevel bogen en pijlen te maken en de vrouwen moesten sago gaan kloppen om dan tegen de pastoor op te trekken. Maar zijn dochtertje dat had leren weven, kreeg medelijden en kwam aan de kinderen van de goeroe vertellen: “Ga aan Bapa zeggen dat hij met Mama moet vluchten.” Bapa zei: “Dat geeft niets.” Ik zei: “Laten we vluchten.” De kinderen waren ook bang. Bapa zei: “Daar komt niets van in; als God wil dat we sterven, dan geef ik jou en de kinderen en mezelf over.” Nou, ik huilde me half dood. Maar Bapa zei: “We moeten eerst bidden.” Ik zei: “Ik wil niet bidden, dat is toch allemaal voor niets.” Bapa zei: “Je moet de moed niet opgeven.” En we baden. Bapa vroeg twee jongens brieven naar Ninati te brengen: een voor het Bestuur en een voor de pastoor. Ze vertrokken om acht uur ’s avonds, ze hadden een lantaarn en een fles olie bij zich. Ze waren de volgende morgen om zes uur daar. De pastoor was juist op. Een brief gaven zij aan het Bestuur en de politie moest die dag er nog heen. De pastoor was erbij en die kende de plaats waar hij die medicijn gegeven had. We zagen rond tweehonderd man in de kampong komen, politie en mensen van andere kampongs. Ze bleven de hele dag, want die van het bos zouden komen. Maar het dorpshoofd zelf was ook gestorven. Na de begrafenis wilden ze komen, maar toen viel de politie daar binnen. De mensen werden omsingeld en gevangengenomen. Alle mannen moesten mee naar Ninati. Het Bestuur wilde ze allen in de boei stoppen, maar gaf bevel Bapa te roepen.

Bapa kwam en zei: “Bestuur, ik wilde vragen die mensen niet in de boei te zetten, laat ze naar huis gaan als ze beloven zo niet meer te handelen. Maar geef ze advies met de eis dat alle mensen die nog niet in de kampong zijn komen wonen, uit het bos weg moeten en in de kampong een huis maken, en zich netjes gedragen.” En zo gingen allen terug en kwamen in de kampong wonen. Er kwamen er honderden bij. En de kinderen kwamen naar school, maar alleen die van de schoolleeftijd hield Bapa aan.⁴¹

Hoeboer beschrijft – voor hem uitvoerig – zijn tocht van 1 tot 15 maart 1938 naar het hoge noorden tot diep in het gebergte. Hij bereikt Maitkubun en bezoekt op de terugweg Ikyan, waar hij met Verschuieren al geweest is. Enkele citaten geven aan hoe weinig kennis van zaken de tocht hem opleverde omdat de dragers de mensen opstookten het bestaan of de namen van verderliggende nederzettingen niet te vertellen, uit angst dat Hoeboer er dan heen zou willen. Maar deze citaten geven wel aan wat deze tocht hem aan lichamelijke inspanning kostte.

Hij vertrekt uit Ninati; de aangeworven dragers komen pas tegen de avond opdagen en maar de helft van het aantal dat besteld was. Aanvulling zou komen in de eerste

41 Boelaars MSC, J., *Interview met Njora Werenditi*. 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

kampong. Daar aangekomen wil Hoeboer direct door, maar de lui hadden besloten pas de volgende dag te vertrekken. De volgende morgen hangt er een mist, men kan nog geen tweehonderd meter ver kijken. De gidsen spreken van onhaalbare afstanden, maar Hoeboer heeft die al eens gelopen en zet door. Te Matanggo werd die nacht gedanst:

De spelers, ongeveer een half dozijn, hebben zich al opgeverfd. Eerst zetten ze zich in de grondverf, namelijk het sap van een soort boomschors met houtskool gemengd. Dit dient om de andere verf te laten "houden". Weken later zit dat zwartsel nog op hun huid. De benen onder de knieën worden rood gemaakt en onder de knieën komt een wit gevlochten bandje. Op buik en borst komt een driekleuren-druk (zwart, wit, rood) die ofwel bergen, ofwel andere dingen moeten voorstellen. Om het middel gaat een band van nibung, waaraan achter een rammelaar van vruchtpitten is bevestigd. Op het hoofd komt een gevlochten driehoek met uitstekende, witte kaketoeveren. Fijn groen nibungblad wordt nog tussen de bandjes om benen en armen gestoken. Het hele spel bestaat in een langzaam rondlopen in de kring die de toeschouwers in het hoge huis vrijlieten, terwijl er gezongen wordt en met de vruchtenpitten gerammeld. Als het al een tijd geduurd heeft, neemt men ook kleine trommetjes in gebruik. Deze dans is afkomstig volgens hun zeggen, van de Awin, de waterscheiding tussen de Alicerivier en de Fly.

Na Matanggo zijn de bergen helder te zien. Op een paar plaatsen moeten we nu recht omhoog klimmen langs boomwortels of rotan; de inkepingen in de zandsteen zijn heel geschikt voor de grijptenen van de lui. Maar mijn spijkerschoenen zijn daar niet op gebouwd, en ik laat die inkepingen eerst wat groter maken met een kapmes, wat een heel makkelijk werk is, want de steen is zacht. Verschillende malen lopen we op een smal paadje langs een grote aardverschuiving. Men kijkt er steil omlaag in een diepte van circa zestig meter. Hier moet men niet lopen als men last heeft van duizeligheid. We gaan door naar de lui van Wajap in de kampong Ari. Toen we de steile hoogte waarop de kampong ligt begonnen te beklimmen, ging er een gegil op van de vrouwen en kinderen die vluchtten, en kwamen enkele kerels tevoorschijn op een platje onder hun huis, klaar ter verdediging. De dragers stopten natuurlijk, gereed om aan de haal gaan, al waren ze ook met dertien tegen twee Wajappers.

Het contact gelukte en Hoeboer gaat van daar met een vlot de Kaorivier over; hij ziet van verre de Koreom. Het regent voortdurend, in een ogenblik is men doornat. Door verschillende riviertjes, diep ingesneden in de zandsteen, de rivierbedding volgend, springend van steen tot steen komt hij te Sogomkweejendit. Hier worden de lange peniskokers gefabriceerd uit een dikke kalebas, die wordt leeggekrabt en boven een vuur donkergeel en hard gemaakt. Daarna volgt Hoeboer de waterscheidingen de Anum en de Yumka, tussen de Kao en de Mandobo, komt te Wambatku bij de Tait stam. De mensen zijn er niet bang, brengen suikerriet. Hoeboer zegt: 'Hoe noordelijker we komen, des te meer we van dat spul kouwen.'

Daar hoort hij dat een man die zijn tuin bewaakte, per ongeluk zijn eigen broer pijnde die hij voor een vijand aanzag. In het bivak zingen de lui een liedje over dit

gebeuren. Hoeboer noteert de melodie en de tekst. Hij gaat nog hogerop. Alle mannen en jongens dragen peniskokers en men ziet steeds minder eigen verblijven voor de vrouwen. Dan gaat het naar Bonbon:

Om boven te komen moet er nogal wat acrobatiek beoefend worden: langs een zware wortel ongeveer drie meter steil naar boven en tegelijk om een rotspunt heen draaien, waarbij men boven een diepte van enkele tientallen meters hangt. Als ik daar aankom, zijn enkele dragers met hun blikken op het hoofd bezig die toer uit te halen. Maar omdat we toch weer langs dit pad terug moeten, laat ik beneden bivak maken en ga met enkele lui naar boven om het te zien. Die wortel liet ik toch even "proberen", want ik vertrouwde dat zaakje maar half en was blij heelhuids boven en daarna weer beneden te komen.

Na een klein uurtje lopen, zijn we in Bombinam.

In deze streek is vroeger na de moord op de Australische vogeljager een kleine opruiming gehouden onder de bevolking. Eerst door de compagnons van de vermoorde en daarna nog eens dunnetjes over door de Gewapende Politie van Merauke. Een van de gidsen heeft me verteld dat hij alleen er al twintig neergeschoten heeft, en er waren nog ruim een dozijn andere geweren. Een klein restje van de bevolking heeft kunnen vluchten naar de streek van de Morop, waar de taal hetzelfde schijnt te zijn.

Na twee uur komen we aan Gawapbon. De bewoners behoren tot de Mait lui, maar er is niemand thuis. Men wil mij wijsmaken dat er rond de Mait en noordelijker daarvan geen huizen meer zijn. Maar er zijn zoveel brede, druk belopen paden, dat ik meer de indruk krijg dat de streek tamelijk bewoond is. Bij het beklimmen van de Mait ging ik met een jongeman van Bombin een eindje voor de dragers uit en wij kwamen halfweg aan een huis dat ik door de kijker al gezien had. Een paar vrouwen en kinderen namen gillend de vlucht. Eén vrouw bleef staan, ze was doodsbang maar zij wilde haar man uit het huis halen. Hij kon niet lopen en zij probeerde hem op haar schouders te nemen. Met veel praten werd ze gerustgesteld, maar toen ze de dragers zag aankomen – verschillenden met pijl en boog, gereed om er op los te schieten – begon ze weer te gillen. Ik zocht nu echter gauw wat tabak en kralen uit de blikken en die taal verstond ze nog het best. Ze begon te lachen om haar bangheid en beloofde de andere lui te gaan roepen. Nu begonnen echter de dragers bang te worden. Ze drongen erop aan om toch maar gauw terug te keren, want die vrouw ging alle lui aan de andere kant van de berg verzamelen om ons te komen pijlen. Ik lachte hen uit en wees op mijn geweer, maar ze wisten allang dat het kapot was! Ik had ook geen patronen meegenomen. Ik nam het geweer alleen maar mee omdat zij erop aandrongen. Maar onderweg had de drager het nagekeken en gemerkt dat het niet bruikbaar was. Met heel veel moeite kon ik gedaan krijgen dat zij pijl en boog neerlegden. We wachtten lang, maar tenslotte kwamen er enkele mannen, vrouwen en kinderen het bos uit. Vrouwen en kinderen kwamen recht naar ons toe en kregen wat kralen en tabak, maar hoe ik ook wenkte, de grote kerels bleven op afstand staan, pijl op de boog. Ik stuurde toen een kleine jongen met een pluk tabak naar hen toe en ging zelf achterop tot grote schrik van de dragers, die natuurlijk dachten dat ik aanstonds een pijl tussen mijn ribben zou krijgen. Er gebeurde

echter niets. Alleen schrokken de kerels toen ik hun hand vastpakte, maar toen ik de knokkelgroet gegeven had, kwamen ze bij en nog geen vijf minuten later lag er al een stapeltje suikerriet naast me als tegengeschenk voor tabak en kralen. Toen ik echter ingepakt had en aanstalten maakte om te vertrekken, ging heel het stel ineens aan de haal. Toen ik de dragers riep, weigerden dezen absoluut om verder te gaan. Hoe kwaad ik me ook maakte, er was niets aan te veranderen zodat ik wel gedwongen was terug te keren.

Dus terug naar Bombinam en vandaar oostelijk naar de Kao die we over een vaste, door de lui van Morop en Bombin onderhouden rotan brug passeerden. Deze was ongeveer dertig meter lang en hing ruim twaalf meter boven het water dat tussen de loodrechte rotswanden met enorme vaart over grote rotsblokken stroomde. Het gebruik van het water van de rivier en van een grote waterval naast de brug, maakte het onmogelijk om elkaar vanaf de twee oevers te beroepen. Een Bombin jongen keurde de brug eerst en toen ging ik er maar meteen over op mijn sokken. Een echte sensatie voor de eerste keer!

Hoeboer wilde nog verder. De dragers weigerden, de gidsen vluchtten en via Ikyan keerde hij terug naar Ninati.⁴²

In juli 1938 heeft Meuwese de 'Paulus' in gebruik om naar het Mappigebied te gaan. Hoeboer schrijft:

Meuwese probeert een vloedgolf van twee meter hoog middenin de Kawarga door te varen. Met heel hard hozen kunnen ze de boot boven water houden en nog juist de kant halen, maar de "Paulus" is hierdoor bijna een jaar buiten bedrijf. Ik moet nu weer herhaaldelijk over land naar Tanahmerah en voeding laten ophalen.⁴³

Er worden nieuwe scholen geopend en mgr. Aerts komt op bezoek.

De *Notities* voor 1939 vermelden onder andere dat Hoeboer in januari een tocht naar de berg Arem maakt, ten noorden van Ninati, ongeveer zeventienhonderd meter hoog.

In februari komt er in Tanahmerah bezoek van de Provinciaal uit Nederland, pater Verhoeven. Met hem gaat Hoeboer naar de Mappi en hij wordt per watervliegtuig eerst naar Tanahmerah en later naar Ninati teruggebracht.

In juli laat hij te Mindiptana aan de Kao een groot terrein openkappen, geschikt voor een hoofdstatie met internaten en een tuinderij. Daar is ook een goede ligplaats voor de 'Paulus': '... als die nog ooit in de vaart komt...'

Plannen van het Bestuur om het land tussen de Digul en de Kao en de streek bij de Flyrivier te zuiveren (sluipmoordenaars gevangen te nemen) gaan niet door, want de inval van de Duitsers in Nederland is geschied.

42 Hoeboer MSC, P., *Notities 1938*, 2 t/m 11.

43 Hoeboer MSC, P., *Notities 1938*, 12.

Meuwese MSC, C., 'Een zware slag treft de Digoel-Missie', in: *Annalen*, jg. 56, 1938, p. 221.

In oktober houdt Hoeboer een groot doopfeest in de nieuwe kerk van Ninati. Daarna begint hij te Mindiptana, waar met Kerstmis een kerk klaarkomt.⁴⁴

Er zijn nu in dit gebied twee figuren: Hoeboer te Mindiptana voor Muyu en Meuwese in Tanahmerah voor Mappi. Meuwese heeft de opdracht in de beide gebieden het onderwijs te regelen, Hoeboer is afhankelijk van Meuwese in zoverre Meuwese met zijn boot, de 'Paulus', de opvoer moet verzorgen. Beide missionarissen staan in nauw contact eerst met Langgur (Molukken) en later, na de bezetting van de Molukken door de Japanners, met Merauke. Naast de reeds vermelde *Dagboeken* van Hoeboer en Meuwese is hier als bron van inlichtingen van belang de correspondentie die deze missionarissen met hun Overheid in Langgur en Merauke onderhielden.

De situatie in het Muyegebied behoeft een nadere toelichting. Het reeds gegeven verhaal over de Boven-Digul zou de indruk kunnen wekken dat er nu – rond 1940 – overal dorpen waren ontstaan, kerken en scholen gebouwd, doopfeesten gevierd. In feite zijn er wel enkele centra, maar een interview met een goeroe die in 1941 kwam, goeroe Fangohoi, illustreert de toestand buiten die centra en het belicht het baanbrekerswerk van Hoeboer en zijn eerste goeroes.

Goeroe Fangohoi en zijn echtgenote, een pas getrouwd jong stel, vertrekken in 1941 van Kei, benoemd voor de Muyu, naar Tanahmerah. Van daaruit gaan zij te voet op weg naar de Muyu, denkend dat 'Muyu' de eerstvolgende kampong was, nog onbekend met het oerwoud, de regen, de muskieten en de bloedzuigers. Zij bereiken na negen dagen Mindiptana. Hoeboer geeft hen kinine voor dit malariagebied en stuurt hen spoedig door naar een zogenaamde 'nieuw geopende kampong'. De goeroe zelf vertelt:

Wij kwamen daar aan, er was geen kampong meer. Het was weer wildernis met hoog gras dat boven onze hoofden uitstak. Veel huizen waren al ingestort. De begeleiders brachten ons naar een oud bivak van de politie. Daar hing nog een houten gong. De begeleiders zeiden: Als je daar op slaat, weten de lui genoeg en vluchten nog dieper het bos in. Na bijna een half uur, kwam een man met pijl en boog en met een ver van vriendelijk gezicht. Die man was de hoofdman en een moordenaar. De begeleiders vertelden hem dat wij hier geplaatst waren als goeroe, maar hij zei: "Brengen jullie die goeroe maar gauw weg of ik vermoord hem en zijn vrouw ook en ik eet ze op." Toen werd mijn vrouw bang en ze huilde: "Ik ben ook maar een vrouw, voor het eerst hier, maar omdat mijn man de held wil spelen, loop ik nu gevaar." Daarop vatte ik moed en bood hem te roken aan, maar hij wilde niets aannemen. Ik had geen uitweg, ging het bivak binnen, pakte mijn rozenkrans en legde het kruisje op de plak tabak. Ik bad God dat hij zou helpen omdat wij hier kwamen om het geloof te verspreiden en niet om ons te laten afslachten vóór we iets gedaan hadden. Ik ging naar buiten, bood de man de tabak weer aan en tot mijn verwondering nam hij de tabak nu wel aan; we rookten samen en na nog wat tijd omhelsde ik hem. Hij omarmde me als

44 Hoeboer MSC, P., *Notities 1940*.

een vriend en samen gingen we het bivak binnen. De begeleiders vertrokken en daar zaten wij met z'n tweetjes in het politieverblijf. De derde dag was er nog één schep rijst over. Mijn vrouw huilde: "We kennen niemand en de weg terug ook niet." Toen gingen we aan het bidden... en plots zie ik een hele tros pisangs, rijp en wel over het gras in onze richting komen! En nog een tweede en een derde! Toen zagen we mensenkoppen die de pisangs droegen, zo hoog was het gras. Het was het kamponghoofd. Ik wilde hem van alles geven, maar ik had alleen een paar doosjes lucifers en wat keukenzout. Nu bleek dat een van zijn kinderen al een jaar in Tanahmerah had verbleven en wat Maleis had geleerd. Dit kind legde uit dat de mensen voor de politie op de vlucht waren en er dus geen kinderen voor de school zouden zijn. Maar het dorpshoofd vroeg om samen met hem het bos in te trekken om de mensen over te halen terug te komen. Gelukkig kwamen juist toen twee meisjes uit Ninati, uit de politiekazerne, om groenten en sago te kopen. Zij bleven bij mijn vrouw. Zij kenden Maleis. Toen begon mijn vrouw te schreien en zei: "Wat moet er met mij gebeuren als ze je doden onderweg?" Toen pas drong het tot mij door wat ik haar aandeed. Ik antwoordde: "Gezien de goedheid en het eten dat ze ons schonken, vertrouw ik ze volkomen. Je moet maar flink bidden, ik doe dat ook voor jou onderweg en dan vertrouwen we maar op Onze Lieve Heer."

We doken het woud in. Eerst zagen we een soort bivak in een tuin. Het hoofd aan het roepen: "Politie nanooooo, goeroe oooo!" Er was één man. Zijn vrouw en kinderen waren gevlucht. Het begon met de knokkelgroet en ik gaf hem tabak. Er ontstond een gesprek waar ik niets van verstond. Hij maakte eten voor ons klaar: geroosterde kladi. Ik kon het niet gegeten krijgen. Op Kei eten we kladi gekookt. Ik wees op mijn buik. De man trok een heel ander gezicht. Boven mijn hoofd hingen rijpe bananen. Ik wees ernaar. Hij gaf me die al lachende. Uit het gesprek begreep ik dat na drie dagen de mensen naar de kampong terug zouden komen.

Niet lang daarna passeerden we een bosje waarin een tuin en drie hoge huizen lagen. Eén was bewoond. Het stonk er geweldig. Er lag een lijk met sagobladeren afgedekt. Er zat een vrouw bij, die niet spuwde, terwijl ik het niet kon laten. Toen voelde ik me beschaamd, hield op met spuwen opdat zij zich niet geschokt zou voelen. De baas maakte me duidelijk dat zij na drie dagen terug zouden komen. We liepen een heel eind verder en toen wees het hoofd naar een huis, maar ik zag niets. Hij beval me te gaan zitten en liet mij langs zijn vinger omhoog kijken... en boven de bomen uit zag ik net een groot nest met vogels, een huis in de boom, met ronde vensters. De hoofdman riep, ik schreeuwde mee en zag ruim twintig mensen die daar klaar stonden met boog en pijl. Hoe bang ik ook was, ik glimlachte. De spanning op de bogen nam af en ik stapte vooruit en gaf allen de knokkelgroet, verstond er niets van en deelde maar tabak uit. *Ze nodigden me uit naar boven te klimmen. Ik dacht: als ik weiger... en begon te klimmen.* Het was een hele hoogte en het huis schommelde heen en weer. Bovenaan de trap zat een man, zijn voet was één grote wond. Ik had geen medicijn bij me. Hij nam de tabak aan, rolde die in een blad, stak dat in een pijp, rookte, gaf de pijp door aan het hoofd en die gaf hem mij door. Maar ik

was geen roker. Ik wilde wel weigeren, maar kon niets zeggen. Toen zoog ik en blies de rook in de pijp terug en gaf de pijp door. Die ging langs de twintig man. Het hoofd vertelde dat ik de goeroe was en toen verklaarden zij met gebaren dat zij naar de kampong zouden komen. Weer verder naar een volgend huis. Enzovoorts, enzovoorts, tot we aan een riviertje kwamen. Daar lagen boomstammetjes over. De mensen doken in het water en stopten bladeren in de gaten van de boomstammetjes en brachten die op het droge. Uit de gaten haalden zij visjes en krabben. Zij boden mij die aan, maar die moeten toch eerst gekookt worden! Ik schudde het hoofd, maar zij kregen tranen in de ogen. Zij draaiden mij de rug toe en toen ben ik teruggehold en kwam bij de verlaten kampong uit. De vierde dag, daar kwamen zij. Zij brachten eten en begonnen hutjes te bouwen. Maar zij wilden een andere plek, want zij waren wegens ziekte daar weggegaan. Een brief aan Hoeboer, een politiepatrouille... en geleidelijk kwam er een regeling, maar toen was ik al begonnen met les te geven door met de kinderen op stap te gaan, hen de Maleise namen te leren van wat we zagen en zelf van hen de Muyu namen af te luisteren.

Vier jaar later wilde pater Meuwese die de schoolbeheerder was, mij overplaatsen, maar het kamponghoofd kwam daartegen in verzet. Hij zei: "Ik bega een moord als je onze goeroe ontslag geeft en ik eet je op ook!"

Maar Meuwese, die de situatie hier niet kende, trok zich van het dreigement niets aan. Ik moest gehoorzamen, de hele kampong huilde. Ik kon ze niets geven. Op de vastgestelde dag brachten de mensen me zelf toch weg naar mijn nieuwe standplaats.⁴⁵

Wat hier gebeurde, is in tal van nieuwe nederzettingen geschied. Het is mei 1941. De Controleur Wegner komt en brengt een nieuwe B.A. mee, namelijk Sahetapy-Engel.

In die jaren rond 1940 heeft Meuwese zijn standplaats te Tanahmerah. Hij heeft daar de zorg voor de Mandobodorpjes Guam en Kitina. Ook het Bestuur geeft daar aandacht aan, maar de bevolking blijkt erg moeilijk vooruit te brengen. Nu eens lopen de dorpjes leeg, verloopt de school, dan weer worden de mensen bijeengebracht. Er is ook geen continu beleid. Meuwese zelf ondervindt de tegenwerking van de ene kapitein en medewerking van diens opvolger. Afwisselend gaat hij naar Muyu en Mappi. De correspondentie met Langgur behandelt het aanwerven van goeroes, de subsidie en de salarissen, het verlof naar Kei, het ontslag van ongeschikte figuren enzovoorts.⁴⁶

Er is nogal wat trammelant met de motor 'Paulus' en dat wekt vanzelf de ontevredenheid van Hoeboer op met de gang van zaken.

45 Boelaars MSC, J., *Interview met goeroe Fangohoi*. Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

46 Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Er is een merkwaardige getuigenis over Kees Meuwese in Tanahmerah. In zijn boek *Vijftien jaar Boven-Digul* schrijft een van de vroegere bannelingen, F.M. Salim (de broer van Hadji Agus Salim), in 1973 het volgende.

Geleidelijk kwam ik nader in aanraking met pater Meuwese, die een uitermate begaafd, vriendelijk en tactvol mens bleek te zijn. Ik had vaak grote behoefte om alleen maar met hem te praten. Hij toonde namelijk alle begrip voor mijn geestelijke toestand in die jaren, een situatie die volkomen troosteloos leek. Al converserend wist hij mij steeds op te beuren.

Nadat ik weer eens bij hem op bezoek was, mocht ik het Missiekerkje bekijken. Bij een volgende gelegenheid verzocht ik hem een Mis te mogen bijwonen, wat hij vanzelfsprekend toestond. Hierbij werd ik bijzonder getroffen door de mystieke sfeer van de liturgie, waarbij mij onder andere opviel dat de daar aanwezige Papoea's de Latijnse tekst van de psalmen zo perfect konden zingen! Verder vond ik de pater uitermate sympathiek omdat hij de enige Nederlander op de post was die mij niet tutoyeerde. Bovendien apprecieerde ik het zeer dat hij geen enkele pressie op mij uitoefende om mij te bekeren. Voorts waardeerde ik zijn geste om mij – zonder enige verplichting mijnerzijds – allerlei boeken uit zijn uitgebreide bibliotheek te lenen. Op een goede dag verzocht ik hem dan ook mij catechisatieles te willen geven. Tot mijn verwondering ging hij hier niet direct op in. Hij antwoordde mij: "Beseft U wel, mijnheer Salim, welke consequenties aan deze stap verbonden zijn? U dient toch heel goed te beseffen dat hierdoor de mogelijkheid bestaat dat Uw eigen familie, die immers de Islam belijdt, de banden met U kan verbreken?" Ik antwoordde hem dat ik over dit alles reeds ernstig had nagedacht en dat mijn besluit om tot het R.K. Geloof over te gaan, voor mij vaststond.

Na voltooiing van die catechisatielessen gaf pater Meuwese mij het boekje *Imitatio Christi* van Thomas a Kempis, en wel een Engelse uitgave. Dit werk heeft op mij, wat stijl en inhoud betreft, een diepe indruk gemaakt. En zo werd ik dan op de Tweede Kerstdag van het jaar 1942 door pater Meuwese gedoopt.⁴⁷

Hoeboer zelf maakt dan mee dat de nieuwe B.A., de heer Sahetapy-Engel zeer krachtig gaat optreden om de dorpsvorming tot stand te brengen en de praktijken om via sluipmoorden wraak en weerwraak uit te oefenen, te doen ophouden. Hij benut daartoe het gegeven dat de bevolking zelf 'zaken' doet (bruidsprijs betaalt, moordenaars inhuurt) met het gebruik van schelpengeld. Hij stelt boeten vast voor overtredingen, te betalen in schelpengeld en zet wanbetalers vast in de gevangenis. Hoeboer is het eigenlijk wel eens met dit hardhandig optreden. Hij schrijft in zijn *Dagboek*:

Sahetapy heeft in dit half jaar geweldig aangepakt. Alle lui worden uit de bossen gehaald, geregistreerd. Dagelijks worden overal presentielijsten bijgehouden. Wie voor langere tijd uit het dorp weg wil, moet verlof hebben van het Bestuur; voor enkele dagen kan het dorpshoofd dat zelf geven. Wie zonder verlof gaat, zal

47 Salim, F.M., *Vijftien jaar Boven-Digul*. 1973, p. 250. Map Tanahmerah. Archief MSC, Tilburg.

gestraft worden. Hij heeft een massa arrestanten die werken en mee moeten als dragers met de patrouilles. Hij gebruikt "Kampongpolitie" (met pijl en boog gewapend) als aanvulling van de Veldpolitie en de Gewapende Politie, zodat hij soms vijf patrouilles tegelijk uitstuurt, naar alle kanten één. Overal worden de paden verbeterd en brugverbindingen gemaakt. Er wordt begonnen met een pad over de waterscheiding Atmin (tussen Muyu-Kao en Terri-Fly). De bedoeling is dat dit pad doorgetrokken wordt tot Bupul; tot Gammemit komt het klaar, al heeft men niet overal de waterscheiding gevolgd, zodat men toch nog over moerassen en rivieren moet. In drie dagen heb ik van Karemko naar Gammemit gelopen over dat nieuwe pad.

Rondom de dorpen worden grote terreinen opengekapd voor tuinen en er wordt gecontroleerd of er voldoende wordt aangeplant. Hij voert boete in, laat "ots" (kaurischelpjes) betalen. Dorpshoofden en mandoers laat hij ots inleveren als waarborg, die ze terugkrijgen wanneer de gegeven opdrachten zijn uitgevoerd. Op die manier wil hij wat orde en regelmaat aan de lui bijbrengen. Het aantal schoolkinderen vliegt omhoog en absentie is er zo goed als niet meer. In Karemko wordt begonnen met de bouw van een groot gastenverblijf, want van daaruit wil hij patrouilles laten lopen om die streek eens grondig te zuiveren. Als hij zo een paar jaar kan doorwerken, zal het ressort er heel anders gaan uitzien.⁴⁸

Maar dat zou niet gebeuren. In november 1942 wordt Sahetapy afgezet en door zijn zwakke voorganger vervangen. De dorpen lopen weer leeg en de absentie van de schoolkinderen stijgt onrustbarend. Deze Bestuursassistent geeft verlof bivaks te bouwen in de bossen en daarin weer te blijven wonen.

Hoeboer besteedt acht bladzijden in zijn *Dagboek* aan 'De zaak Sahetapy-Engel.' Hij laat horen dat het onderzoek niet eerlijk heeft plaatsgehad, de getuigen-anti niet op hun persoonlijke motivatie zijn bekeken en de getuigen-pro (onder anderen hijzelf) niet serieus zijn gehoord. Sahetapy en vooral zijn agenten, zijn hardhandig opgetreden; de aanpak om de mensen boeten te laten betalen, op straffe van lijfstraf als zij het niet deden, met hun schelpengeld – de levensadem van de Muyu – raakte de Muyuër tot in het hart. Maar Hoeboer, die de oorspronkelijke maatschappij aan den lijve gekend had, de moordenaars wist rondlopen, de dorpsvorming zag mislukken bij zwak Bestuur, die erg tevreden was geweest met de zichtbare vooruitgang van 'zijn' gebied, kon deze, zo radicale veroordeling en de zo publieke vernedering van de B.A. niet begrijpen. Hij zag ook zijn eigen werk weer ineensstorten. Tal van getuigenissen kon hij als terzake kundige ontzenuwen, maar hij zat ook vast op het feit dat van zijn eigen goeroes verschillenden de B.A. Sahetapy waren gaan nadoen en ots gingen eisen, terwijl Sahetapy dit deed na rechtspraak en zij naar eigen willekeur.⁴⁹

48 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1941, 1. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

49 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1941, 2-10. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

In een verslag *Over het Muyuressort* schrijft hij:

Dat het in het Muyuressort niet helemaal naar wens gaat, valt wel niet meer te betwijfelen. Verschillende dorpen zijn geheel of gedeeltelijk vervuild, huizen zijn ingevallen, andere staan al langere tijd onafgewerkt. Het grootste deel van de bevolking verblijft regelmatig in de bossen en bezoekt slechts nu en dan haar dorpen. De indertijd rondom de dorpen aangelegde tuinen of daartoe opengekapte terreinen, zijn dichtgegroeid. Kampongpolie bestaat alleen nog maar in naam en slechts hier en daar zijn er enkelen die nog iets doen. Het aantal leerlingen op de Beschavingsscholen is op verschillende plaatsen verminderd en bijna overal is het percentage absentes sterk toegenomen. Een groot deel van de bevolking staat dus buiten toezicht van het Bestuur en buiten invloed van de Beschavingsschool en de Missie. Gevolg is: *grotere onveiligheid en toename van moordgevallen*. Dat is te merken aan het meer praten over "misdadigers", aan het niet ongewapend buiten het dorp gaan en aan enkele feiten die hier en daar bekend worden. Zo werden de laatste maanden vijf gevallen van kindermoord bekend (ik bedoel het vermoorden van pasgeboren kinderen door hun moeder); deze maand maakte ik op drie plaatsen mee dat 's avonds of 's nachts de kampong bezocht werd door verdachte personen.

Waarom is die achteruitgang te wijten? Is het aangenomen systeem (samen-trekken van de bevolking uit de boswoningen in dorpen, waar zij onder toezicht van het Bestuur en onder invloed van de Beschavingsschool staan) in de praktijk onuitvoerbaar gebleken en moet er iets anders gezocht worden? Genoemd systeem is wel aangenomen, maar in de bijna negen jaar dat er hier een Bestuurspost is, is het niet regelmatig doorgevoerd. Zo gauw maar een beetje flink werd aangepakt, was er verbetering merkbaar. De eerste scholen werden hier door de Missie geopend in oktober 1933. Dorpen waren er toen nog niet; de bevolking woonde in kleinere groepen verspreid in de hoge boshuizen. Om een school te kunnen krijgen begonnen zij uit vrije wil dorpen te vormen. Er waren negen scholen toen in mei 1935 de bestuurspost te Ninati werd opgericht. Op andere plaatsen was men ook al begonnen dorpen te stichten. Tot einde 1936 bestond de bestuurspost uit een mantri-politie met enkele bestuursagenten, maar veel werd er gepatrouilleerd vanuit Tanahmerah door de militairen, soms voor terreinverkenning, meestal tot opsporing van misdadigers. Aan de dorpen werd niet veel aandacht besteed. In augustus 1936 werd door waarnemend Hoofd Plaatselijk Bestuur (H.P.B.), kapitein Wiarda, in verschillende dorpen opdracht gegeven de dorpen spoedig af te bouwen en de hoge boshuizen neer te halen. Ieder dorp kreeg een bepaalde tijd om die opdracht uit te voeren. Na die tijd zouden de nog bestaande boswoningen worden afgebrand. Met ijver begon men weer aan de dorpen te werken. Toen echter de bepaalde tijd verliep en er niets gebeurde met de boshuizen, begon men te zeggen: "De Compagnie kletst maar wat", en de kamponghoofden praatten voor niets wanneer zij de verdere afbouw wilden regelen.

Door de niet uitgevoerde bedreiging ging de zaak weer achteruit. In 1937 werden door de B.A. enkele hoge huizen afgebrand en dit had aanstonds een goed gevolg in de dorpen, totdat enige tijd later het afbranden van huizen verboden

werd, hetgeen ook bekend werd aan de Muyuërs. Het was weer gedaan met de ijver! Het bleef sukkelen tot onder de B.A. Manuputty in 1940 met Kampongpolitie begonnen werd. Dat had veel goede invloed op het samentrekken van de bevolking, het afwerken van de dorpen en op de veiligheid doordat zij in veel gevallen snel arrestaties wisten te verrichten van lui die anders zouden kunnen ontsnappen.

Het werken met Kampongpolitie nam nog toe onder de B.A. Sahetapy, die een streng regime invoerde. Alle dorpen werden geregistreerd en waar een goeroe was werd dagelijks gecontroleerd of iedereen aanwezig was.

Rondom de dorpen werden terreinen opengekappt voor tuinen. En er werd ook toezicht uitgeoefend of er genoeg werd aangeplant. Dat werk was nog in wording *toen hij werd afgezet. Na zijn vertrek werd door de agenten tegen de bevolking gezegd dat zij nu weer "een zachtzinnige toean" kregen en konden doen wat zij wilden.*

Het werk is met schokken gegaan. Telkens wordt er weer eens even aangepakt en als het goed loopt laat men alles weer los. Daaraan is de tegenwoordige toestand te wijten en niet aan het systeem zelf. Men heeft de opmerking gemaakt: "Zo gaat het niet. We lopen ons moe, al jarenlang, en bereiken niets." Is het waar dat men zich moe loopt? Vorig jaar en dit jaar is er heel veel gelopen, zowel door de Bestuurspolitie als door de Veldpolitie, maar op enkele patrouilles na was al dat geloop voor de opvoering van goederen van Beneden-Muyu naar Ninati. *Als nu al die patrouilles in de dorpen die werden gepasseerd iets gecontroleerd en geregeld hadden, dan hadden zij ook rechtstreeks nut gehad voor het werk in dit ressort. Als men werkelijk loopt, is al heel gauw verbetering te merken. Toen rond oktober vorig jaar het H.P.B. zou komen, werden in enkele weken tijd een hele serie dorpen bezocht: de dorpen en paden werden schoongemaakt, mensen verzameld, en ineens waren zo goed als alle schoolkinderen present.*

Hoeboer stelt voor:

- Muyu agenten onder strenge leiding (kampongpolitie).
- Goede kamponghoofden.
- Overtreders streng te straffen met adatboete (schelpengeld).⁵⁰

Intussen heeft Nederlands-Indië de oorlog verklaard aan Japan. Toen de Molukken werden bezet, raakte de verovering door Japan ook het werk van Hoeboer, omdat de verbinding van Nieuw-Guinea met Langgur werd verbroken. Dat betekende: geen nieuwe onderwijzers meer, geen salaris voor de goeroes die er waren, en de brutale houding van sommige goeroes die zich nu onmisbaar achtten en meenden ongestraft te kunnen doen wat zij wilden. Hij schrijft:

50 Hoeboer MSC, P., *Over het Muyuressort. Map correspondentie met Overheid Digulgebied.* Ingevoegd vóór Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts MSC*, 4-1-1942. Archief MSC, Tilburg.

Ik besluit daarom met Muyu goeroes te beginnen en kies een stel pientere jongens uit, die voldoende kunnen lezen en schrijven.⁵¹

Hij opent met hen acht nieuwe scholen. In september 1942 zijn er dan ± drieëntwintighonderd leerlingen op vijftientig scholen. Tegelijkertijd begint hij met de bouw van een internaat te Mindiptana, plaatst er een goeroe voor de verdere opleiding van zulke jongens die later de eerste groep zullen gaan vervangen, of die op hun beurt nieuwe dorpen zullen openen. Al moet hij dat internaat in 1943 twee maal tijdelijk sluiten wegens gebrek aan voeding, telkens zal hij toch de cursus voort doen gaan. Pater Drabbe, die in 1942 naar de Muyu gekomen is, komt hem daarbij helpen. Diens taalstudie maakt het mogelijk deze jongelui godsdienstondericht te geven in hun taal en hen vertrouwd te maken met een catechismus in de taal die zij als goeroes in de dorpen zullen gaan gebruiken voor de schoolkinderen en vooral voor de volwassenen. Drabbe verhuisde later naar Metomka om het andere dialect van de Muyu taal te bestuderen.

In juni 1943 komt Tillemans, die aan de Japanners op de Wisselmeren is ontsnapt in Muyu en hij vestigt zich ook in Metomka. Het ressort wordt verdeeld: Hoeboer het noorden, Tillemans het zuiden. Samen dopen zij in Ninati honderdzestig kinderen en volwassenen, voor het merendeel afkomstig uit de dorpen waar Muyu goeroes het jaar tevoren begonnen zijn te werken.

Grent, na de moord op mgr. Aerts en gezellen tot Administrateur Apostolicus benoemd, bezoekt Mindiptana en Ninati en benoemt dan Meuwese tot schoolbeheerder voor Muyu en Mappi. Hoeboer commentarieert:

Die benoeming werd natuurlijk met de nodige begeestering ontvangen. Pater Meuwese die het grootste gedeelte van het jaar bij zijn katholieken in de Mappi behoort te zitten, en daar voor ons onbereikbaar is, zou dan voortaan de lopende missiezaken van de Muyu moeten afhandelen.⁵²

Grent legt zijn kijk op de situatie neer in zijn rapport *Nota's over Muju- en Mappigebied*:

In het Muju-Kaogebied bestaan wel de mooiste mogelijkheden als we de verschillende Papoea stammen vergelijken waaronder de Missie werkt. Een dichtbevolkt gebied, een hoog geboortecijfer en een streven naar vooruitgang. Ik heb verwonderd gestaan over hetgeen daar in tien jaren, namelijk sinds de komst van pastoor Hoeboer in november 1933 en van het Bestuur in mei 1935, tot stand is gekomen. Ik voeg hierbij een kaartje van dat gebied waarop de kampongs zijn aangegeven. Een aantal is bezet door Keiese of Tanimbarese goeroes en andere door een goeroe uit de eigen streek. Dan zijn er nog veel kampongs die nog geen goeroe hebben. Deze dorpjes zijn op eigen initiatief met goedkeuring van het

51 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1941, 1. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

52 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1943, 1. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

Bestuur bijeen komen wonen uit de boomwoningen. Het bijeenbrengen van de mensen in kampongs is niet de grootste moeilijkheid geweest omdat men daarin zelf veiligheid heeft gezien tegen bloedwraak en sluipmoord die het leven in de bossen angstig maken. Meestal was de belofte dat zij een goeroe kregen genoeg om groepen van boomwoningbewoners te verenigen. In de kampongs voelen de mensen zich veiliger, doch dan komt de moeilijkheid dat een ruzie, een sterfgeval of de hang naar het bosleven groepen uiteen doen gaan.

Het moreel, het zelfbewustzijn van de mensen is nog niet sterk genoeg om degenen die niets op hun geweten hebben samen te houden. Daarvoor is de invloed van de goeroe en de rondreizende pastoor nog niet voldoende en wordt de hulp gezocht van patrouilles, die het verblijf in de dorpen, het aanleggen van tuinen rond de kampong en het naar school gaan van de kinderen, aanmoedigen. Zonder dat daarom geweld aangewend behoeft te worden, tenzij om de een of ander te arresteren die onrust stookt of schuldig is aan sluipmoord. Het is zeker te betreuren dat indien al een bestuursverandering noodzakelijk wordt geacht, ineens de goede maatregelen van de vorige B.A. worden losgelaten omdat de nieuwe B.A. aan de mensen mededeelt dat zij gerust in de bossen kunnen blijven. Ook de verleden jaar opengekapte stukken voor de tuinen zijn reeds aan het verwilderen. Ook voor mogelijke regelingen zal het Bestuur enkel voordeel hebben van de mensen die in de kampongs zijn. De mogelijkheid van vooruitgang waardoor dit volk staat boven dat van de kust, bestaat onder andere hierin dat er personen zijn die gezag op zich durven nemen, terwijl de kampong dat gezag aanvaardt. Dit blijkt uit het feit dat de pastoor reeds goeroes van de streek heeft kunnen aanstellen, die met weinig schoolse kennis toch durven geven wat zij hebben en vooral op het gebied van beschavingswerk als netheid, kleding, zang, fluit en godsdienst, vooral door het gebruik van eigen taal in een jaar tijd meer presteerden dan vreemde goeroes in diezelfde tijd tot stand konden brengen. Het blijkt eveneens uit het optreden van verschillende dorpshoofden. Voor dit werk zijn echter hier en daar oud-gestraften genomen vanwege hun kennis van het Maleis, waarvoor beteren zijn aan te wijzen, gedoopten, zoals wenselijk is in kampongs die reeds katholiek zijn of katholiserend en evengoed Maleis kennen en betrouwbaar zijn. Ook Kampongpolitie is daar mogelijk en nuttig gebleken. Natuurlijk is daar speciaal toezicht op nodig.

In Mindiptana is een school met internaat geopend voor de vorming van Papoea goeroes. Het is natuurlijk het doel om met de abituriënten van die school de nieuw reeds gevormde kampongs van een goeroe te voorzien waarvoor dan gehoopt wordt op de subsidie die reeds voor de bestaande Papoea goeroes is ingesteld.⁵³

53 Grent MSC, J., *Nota's over Muju- en Mappigebied*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Ingevoegd vóór *Verslag van een tournee in het Zuid-Mappigebied*. 1943. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans wordt opgeroepen (1943) om in Australië informatie te verschaffen aan de Intelligence Service van (de latere generaal) Spoor over het Mimikagebied. Hoeboer gaat alleen terug naar Muyu, doopt met Kerstmis driehonderd kinderen en grote lui. Voor het eerst is er een hele groep jonggetrouwen bij, te danken aan de eigen goeroes die hun taal gebruiken. Even moet hem dit van het hart:

Heel dit jaar hebben we de grootste moeilijkheden gehad met het vervoer van Tanahmerah hierheen. Verschillende malen werden goederen, waaronder rijst voor het internaat, meegegeven met de gouvernementmotor, die echter alleen tot Amboran vaart. Veel van de goederen bederven en er is telkens een groot aantal dragers nodig om alles op te halen. Pater Meuwese schrijft dat hij alles met de gouvernementmotor meegeeft om olie van de "Paulus" te sparen en dat het voor ons zoveel verschil niet geeft of de goederen in Mindiptana of Amboran gelost worden!! Het is maar twee dagen lopen voor de dragers van Amboran naar Mindiptana!!

Ik dring erop aan, dat de "Paulus" vast in maart, juni, september en december hier zal komen en dat Meuwese zijn reizen naar Mappi daarnaar moet regelen. De Administrator Apostolicus, aan wie Meuwese zijn nood klaagt omdat ik nogal scherp geschreven heb, vindt me nogal veeleisend want: "... als de motor kapot is, kan die regeling toch ook niet doorgaan?" Dat is nog eens een argument!⁵⁴

Voor het jaar 1944 vermeldt Hoeboer acht plaatsen en hij zegt: '... daar ga ik een terrein uitzoeken voor een school en 'n goeroehuis, en ik ga er het bouwen van regelen.'⁵⁵

Bij de subsidieaanvragen sluit pater Meuwese een kort verslag in over het verloop van de Opleidingsschool van Papoea leerkrachten in het Muyugebied:

De Opleidingsschool voor Papoea leerkrachten die 2 januari 1943 geopend werd, begon na een maand reeds moeilijkheden te vertonen, niet door de onwil van de Papoea jongens die er opgeleid werden (die vonden het allen jammer toen ze in april wederom naar huis moesten), maar door het gebrek aan voldoende voedingsmogelijkheden. De opzet om het internaat hoofdzakelijk te onderhouden met de opbrengst van eigen tuinen en door tuinprodukten van verschillende scholen en goeroetuinen op te kopen, bleek weldra te stuiten op de onmogelijkheid voor de jongens om voldoende tuinen voor zichzelf aan te leggen en te onderhouden, en op de grote moeilijkheid om voldoende tuinprodukten van de kampongs te verkrijgen.

Daarom moest in april het internaat gesloten worden. En toen in mei een leerkracht voor de school werd aangesteld, maar deze zich terugtrok vóór een aanvang met het werk gemaakt te hebben, kon niet eerder dan in de maand juli, toen een nieuwe leerkracht gevonden was, de heropening beproefd worden. In augustus gingen de internaatsjongens samen met pastoor Hoeboer naar een kerkelijk feest in Bupul, waar onder de leiding van pastoor Verschueren de

54 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1943, 2. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

55 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1944. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans wordt opgeroepen (1943) om in Australië informatie te verschaffen aan de Intelligence Service van (de latere generaal) Spoor over het Mimikagebied. Hoeboer gaat alleen terug naar Muyu, doopt met Kerstmis driehonderd kinderen en grote lui. Voor het eerst is er een hele groep jonggetrouwen bij, te danken aan de eigen goeroes die hun taal gebruiken. Even moet hem dit van het hart:

- Heel dit jaar hebben we de grootste moeilijkheden gehad met het vervoer van Tanahmerah hierheen. Verschillende malen werden goederen, waaronder rijst voor het internaat, meegegeven met de gouvernementmotor, die echter alleen tot Amboran vaart. Veel van de goederen bederven en er is telkens een groot aantal dragers nodig om alles op te halen. Pater Meuwese schrijft dat hij alles met de gouvernementmotor meegeeft om olie van de "Paulus" te sparen en dat het voor ons zoveel verschil niet geeft of de goederen in Mindiptana of Amboran gelost worden!! Het is maar twee dagen lopen voor de dragers van Amboran naar Mindiptana!!
- Ik dring erop aan, dat de "Paulus" vast in maart, juni, september en december hier zal komen en dat Meuwese zijn reizen naar Mappi daarnaar moet regelen.
- De Administrator Apostolicus, aan wie Meuwese zijn nood klaagt omdat ik nogal scherp geschreven heb, vindt me nogal veeleisend want: "... als de motor kapot is, kan die regeling toch ook niet doorgaan?" Dat is nog eens een argument!⁵⁴

Voor het jaar 1944 vermeldt Hoeboer acht plaatsen en hij zegt: "... daar ga ik een terrein uitzoeken voor een school en 'n goeroehuis, en ik ga er het bouwen van regelen."⁵⁵

Bij de subsidieaanvragen sluit pater Meuwese een kort verslag in over het verloop van de Opleidingsschool van Papoea leerkrachten in het Muyugebied:

De Opleidingsschool voor Papoea leerkrachten die 2 januari 1943 geopend werd, begon na een maand reeds moeilijkheden te vertonen, niet door de onwil van de Papoea jongens die er opgeleid werden (die vonden het allen jammer toen ze in april wederom naar huis moesten), maar door het gebrek aan voldoende voedingsmogelijkheden. De opzet om het internaat hoofdzakelijk te onderhouden met de opbrengst van eigen tuinen en door tuinprodukten van verschillende school- en goeroetuinen op te kopen, bleek weldra te stuiten op de onmogelijkheid voor de jongens om voldoende tuinen voor zichzelf aan te leggen en te onderhouden, en op de grote moeilijkheid om voldoende tuinprodukten van de kampongs te verkrijgen.

Daarom moest in april het internaat gesloten worden. En toen in mei een leerkracht voor de school werd aangesteld, maar deze zich terugtrok vóór een aanvang met het werk gemaakt te hebben, kon niet eerder dan in de maand juli, toen een nieuwe leerkracht gevonden was, de heropening beproefd worden. In augustus gingen de internaatsjongens samen met pastoor Hoeboer naar een kerkelijk feest in Bupul, waar onder de leiding van pastoor Verschuieren de

54 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1943, 2. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

55 Hoeboer MSC, P., *Notities 1929-1945*. 1944. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

Papoea's van het Maro- en Flygebied te zien gaven wat zoal bereikt kan worden op het gebied van godsdienst, zang, dans en spelen. Zeker is dat de internaatsjongens hier veel nut van gehad hebben. Toen de jongens eind augustus terug waren, werd de school wederom geopend maar na enkele dagen moest zij weer gesloten worden, daar het niet mogelijk was om aan eten te komen. Terwijl de internaatsgoeroe met behulp van grote lui uit verschillende kampongs zich bezighield met het openleggen van stukken bos om er tuinen te kunnen maken, hielpen de internaatsjongens in verschillende kampongs de goeroes in de school. Zodra in december de motor vijfhonderd kilogram rijst gebracht had, werden de jongens wederom bijeen geroepen en reeds in het begin van deze maand kon het internaat heropend worden. Vanaf de maand december loopt nu alles regelmatig, en zo de voedselvoorziening geen moeilijkheden meer zal opleveren, kunnen de mooiste vruchten van het internaat verwacht worden. De jongens die nu aanwezig zijn, veertien in getal, zullen een opleiding krijgen tot aan het einde van dit jaar (1944) om dan reeds als betere krachten mede te gaan werken aan de verdere beschaving van het Muyu volk dat zo'n grote belofte in zich bevat. De opleiding van deze jongens bestaat ongeveer uit de herhaling van de derde klas Volksschool, wat betreft lezen, rekenen en schrijven. Daarbij komen dan theorie landbouw, theorie en praktijk muziek, methodiek en leerschool (praktijk) in de school van Mindiptana. Voor godsdienstonderricht hebben zij pater Drabbe. Rond Pasen (april 1944) wil pater Hoeboer een nieuwe groep jongens aannemen (tussen tien en vijftien in aantal) die de tweede klas Volksschool af hebben, dus in het internaat de derde klas Volksschool krijgen en daarna twee of drie jaar vervolgondericht, waarbij dan aanvulling gegeven wordt voor de vakken rekenen, lezen en schrijven, voorzover dit nodig is voor het beschavingsondericht. De rest van de tijd zal dan meer besteed worden aan methodiek, praktijk in de school van Mindiptana, muziek, landbouw, handwerk, spelen etc. Het is nog zeer moeilijk nu reeds een juist omschreven plan uit te werken, daar alles nog in groei is en het een eerste begin is van zulk soort werk bij de Papoea's hier; de tijd en de groeiwijze zullen moeten aantonen hoe in het vervolg te handelen. Er zal in ieder geval naar gestreefd worden de jongens langzamerhand beter te onderrichten en wel in aanpassing met de eisen van de Beschavingscholen. En zoals nu reeds blijkt uit de niet-opgeleide leerkrachten die nu reeds méér dan een jaar in verschillende kampongs werken, met verwonderlijk groot succes, zal langzamerhand de Muyu bevolking zeker in staat zijn zich met eigen krachten hoger op te werken en zich nuttig te maken voor de maatschappij.⁵⁶

Hoeboer voegt hier nog aan toe in een brief aan pater Grent te Merauke:

U vraagt een leerplan van onze Opleidingsschool. Een plan is wel te geven, maar of dat ook precies zo gevolgd zal kunnen worden, is natuurlijk niet met zeker-

56 Meuwese MSC, C., *Kort verslag van het verloop van de Opleidingsschool voor Papoealeerkrachten in het Muyugebied*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

heid vooruit te zeggen, want dat hangt van zoveel onzekere dingen af. We hebben nu een stel grote jongens die jarenlang in de kampongscholen hebben gezeten en nu worden bijgewerkt om dit jaar en het volgende jaar in de behoefte aan nieuwe goeroes te kunnen voorzien. Begin juli willen we een tiental pientere, kleinere jongens die minstens de tweede klas af hebben, bijeen brengen en dan beginnen we hier met de derde klas Volksschool. We zullen zo iedere uitgaaf van nieuwe goeroes ook als een verbeterde uitgaaf kunnen beschouwen. De tien die nu goeroe zijn hebben niets gehad dan de gewone kampongschool en doen, zoals U zelf hebt kunnen constateren, prachtig werk op de Beschavingsscholen. Die in juli zullen worden aangesteld, hebben hier dan ruim een jaar extra onderwijs gehad. Die het volgend jaar afzwaaien, zullen weer een rang hoger staan.⁵⁷

In een eerdere brief schreef hij:

Wanneer Mindiptana de eerste verbeterde uitgave levert zouden we eigenlijk enkele Papoea goeroes moeten vervangen die het beginwerk goed gedaan hebben, maar het niet veel verder zullen brengen. Ik zou dan in Kanggim aanstonds twee man kunnen zetten van hetzelfde kaliber want bij één met opleiding en één zonder opleiding zal het, vrees ik, niet zo erg boteren. Bij de Keiese goeroes een Papoea goeroe zetten, durf ik nog niet aan, want dan zal de Papoea goeroe de loopjongen zijn van de Keiese, zal mogen surveilleren bij tuinwerk, maar niet veel te doen krijgen. De eerste Papoea goeroes maar weer naar huis sturen, terwijl zij mooi werk gedaan hebben, daarvoor voel ik niets. Het beste lijkt me om deze eerste goeroes nieuwe scholen te laten openen in de dorpen die er nu herhaaldelijk om vragen.⁵⁸

Meuwese schrijft aan Grent:

Naar Mindiptana ben ik geweest, maar pastoor Hoeboer heb ik niet te spreken kunnen krijgen, daar hij niet naar Mindiptana kwam. Hij schreef me gisteren dat het was omdat ik hem persoonlijk geen briefje gestuurd had wat mijn plannen waren. Het doel van de tocht is dus eigenlijk mislukt, ofschoon pater Drabbe me aanraadde niet met Hoeboer over die dingen te praten, daar het toch niets zou uithalen. Hij gaf daar als reden voor aan dat ik een Tilburger ben, die niet kies genoeg ben voor een Hollander.⁵⁹

57 Hoeboer MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, Mindiptana, 18-1-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

58 Hoeboer MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, Ninati, 2-1-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese MSC, C., *Verslag nopens het wedervaren der Beschavingsscholen in de onderafdeling Boven-Digul*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

59 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater J. Grent*, Tanahmerah, 17-1-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans is uit Australië teruggekomen (februari 1944) te Metomka en nu begint ook Hoeboer aan een verlof in Australië te denken. Hij schrijft aan pater Grent:

Zolang als Tillemans er nu weer is, wordt het werk heel wat gemakkelijker. We hebben dezer dagen hier zitten bepraten dat het toch wel goed zou zijn als we allemaal een "binnenlands verlofje" naar Australië maakten, nu de gelegenheid er is en er nog de mogelijkheid bestaat dat het werk in die tijd door een ander gedaan kan worden. Hier zijn nu pater Drabbe en Tillemans, dus ik kan makkelijk voor een maand of vier weg. Tillemans neemt mijn dorpen erbij en pater Drabbe houdt het internaat bij. Als ik dan terugkom kan pater Drabbe gaan, die heel wat reparatie heeft te ondergaan aan gebit en ogen. In het binnenland kunnen De Brouwer en Verschueren ook mekaar vervangen en aan de kust kan dat ook wel geregeld worden. Iedereen heeft wel het een of ander kwaaltje dat eens nagekeken moet worden, of is verzwakt van malaria waarvoor een paar maanden rust in een goed klimaat met goede verzorging nodig zijn om het wachtend zware werk behoorlijk te kunnen doen.⁶⁰

Tijdens deze eerste maanden 1944' tourneerde een landbouwconsulent, de heer De Wilde de Lygny, in het Muyugebied. Op twee punten kwam hij in aanraking met de missionarissen. Hij zag de Beschavingsschool over vele dorpjes verspreid en kwam tot de conclusie dat het Muyugebied sneller vooruit zou komen wanneer de beste onderwijzers (de Molukse) in meerdere 'Volksscholen' bijeen werden gezet, en hun plaatsen op de 'Beschavingsscholen' door Papoea goeroes zouden worden overgenomen. Drabbe sprak hem daarover aan, maar kon de landbouwconsulent er niet van overtuigen dat niet onmiddellijk het peil van het onderwijs aan de orde was, maar de kampongvorming als zodanig. Daartoe waren de Molukse goeroes beter in staat dan de Muyu onderwijzers. Bovendien wenste de ambtenaar het fokken van de varkens te bevorderen in de dorpen zelf, om zo het verblijf van de mensen in de bossen om daar varkens te fokken, onnodig te verklaren.

Hoeboer schrijft De Wilde dat varkens in het dorp of varkens in de bossen het probleem niet is. Men wil niet in de dorpen wonen, men wil in het bos verblijven om vrij te zijn van de controle van het Bestuur en om de eigen zaken op de eigen wijze (door sluijpmoord) te kunnen oplossen. In het dorp komt elke moord aan het licht. Bovendien betekent in het dorp verblijven: elk ogenblik moeten opkomen voor bestuurswerkzaamheden.⁶¹

Tillemans schrijft aan De Wilde:

Het kampongprobleem is het probleem bestuursambtenaren te vinden die iets voor de bevolking voelen, ze vooruit willen brengen ondanks veel werk en moeite die niet extra betaald worden. Zolang het een bestuursambtenaar genoeg

60 Hoeboer MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, 7-2-1944. Map correspondentie met overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

61 Hoeboer MSC, P., *Brief aan de heer De Wilde de Lygny*, 30-3-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

is dat hij dragers heeft voor zijn verplichte patrouilles of de opvoer van levensmiddelen voor het bestuurspersoneel..., nodig is: volle toewijding van de bestuursambtenaar, die constateert en laat controleren wie in het dorp verblijft, wie tuinen aanlegt en wat er geplant wordt. Nodig is: herstel van het gezag van de dorpshoofden en de Kampongpolitie en tenslotte een door het H.P.B. bekrachtigd Strafwetboek, om de willekeur van ondergeschikten te voorkomen.⁶²

Wat dan te doen met de varkens? Hoeboer schrijft daarover aan De Wilde. Hij meent dat varkens fokken in de dorpen betekent dat tuinen daar niet mogelijk zijn, want uit ervaring staat wel vast dat van het maken en onderhouden van omheiningen toch niets terecht komt.

Varkens in de dorpen, dus tuinen in de bossen is de lui best naar de zin. Onderhoud van de tuinen wordt zo een reden om niet in het dorp te zijn! Varkens in de dorpen brengt mede dat er door hun wroeten allerlei modderpoeltjes ontstaan, broedplaatsen voor de malariamuskieten.

Hoeboer stelt opnieuw vast: zou verplicht verblijf in de dorpen de varkensfokkerij in het bos benadelen, dan nog zou dit verblijf verplicht moeten worden met het oog op de beveiliging van de streek (tegen de sluipmoorden), en op een goede bestuursverzorging en ter wille van de materiële en geestelijke vooruitgang van de bevolking.

Hij voegt hieraan toe:

Regelmatig verblijf in de dorpen kan samengaan met het fokken van varkens in het bos. Want feitelijk is de afstand van de dorpswoning naar het bosverblijf nog geen uur ver. Toen het verblijf in het dorp geürgeerd werd (Hoeboer denkt aan de tijd van Sahetapy Engel) werden evengoed varkens in de bossen gefokt, want onmiddellijk na die periode werden er verschillende varkensfeesten gevierd.⁶³

De heer De Wilde vertrok en alles bleef bij het oude.

Het is tekenend hoe zo'n uitspraak van een landbouwconsulent de gemoederen van de missionarissen in beweging brengt. De Missie voelt zich bedreigd, het eigen beleid – namelijk dat van Hoeboer – mag niet bekritiseerd worden. Drabbe, die eigenlijk alleen met zijn taalstudie bezig was, schreef over zijn gesprek met De Wilde de Lygny aan de Overste:

Ik heb gepraat wat ik kon om hem een beetje wegwijz te maken ten opzichte van het nut der Beschavingsscholen en de bedoeling ervan. Maar ik scheen hem niet te kunnen overtuigen; ook opvattingen van hem over andere dingen hier, zoals het kampongleven enzovoorts, die kant noch wal raakten, kon ik hem niet uit het hoofd praten; van wat pastoor Hoeboer hem geschreven had in een stuk over het

62 Tillemans MSC, H., *Brief aan de heer De Wilde de Lygny*, 18-3-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

63 Hoeboer MSC, P., *Brief aan de heer De Wilde de Lygny*, 30-3-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

instandhouden van de gevormde kampongs enzovoorts, geloofde hij alleen wat hij van tevoren al wist of geloofde. Enfin, het ging zo ver dat ik ten laatste wel gedwongen was onbeleefd te worden en hem te zeggen dat hij het natuurlijk na hier een maand te hebben rondgelopen wel beter moest weten dan pastoor Hoeboer, een zeer verstandig man die hier elf jaar lang dag in dag uit, de dorpen afloopt en het nauwste contact heeft met de bevolking.⁶⁴

Vanzelf verwacht Hoeboer hulp van Merauke voor de opbouw van zijn school voor goeroes. Hij hoort dat er in Merauke zogenaamd Sydney William-hutten (golfplaten) te krijgen zijn en vraagt er ineens zeven. Grent zal al blij zijn als hij er één of twee verzonden kan krijgen. Later komt broeder Van Dam om die op te zetten. Hoeboer schrijft:

Als enige hulp krijgt hij van Merauke mee een zoon van Jan de Smid, die handig is maar nog niets kent. Echte vaklui konden zij daar natuurlijk niet missen.⁶⁵

Hoeboer schrijft aan pater Grent in Merauke:

Voor de Opleidingsschool hebben wij voor vijftig leerlingen maandelijks nodig: 450 kg rijst, 25 kg zoute vis, 1 kist corned beef, 10 kg zout, ± 45 liter petroleum en 15 kg waszeep.⁶⁶

Illustratief is zijn brief aan de Hulp Bestuursassistent (H.B.A.) te Ninati, over deze voeding: 'Het Bestuur heeft maar aan te vullen met dwang, waar de bevolking tekortschiet.'⁶⁷

Hoeboer heeft het wel moeilijk met het Bestuur dat eist dat de pastoor verlof vraagt om bepaalde mensen in te zetten voor bepaald werk, maar zelf niet de moeite doet de mensen uit het bos te halen en als de pastoor het zelf doet, hem op de vingers tikt.⁶⁸

In het Archief liggen de *Nota's* van pater Tillemans (1945) en de *Nota's* van pater Hoeboer (1946), gericht aan het Bestuur te Ninati. Na het voorafgaande kunnen deze hier kort worden weergegeven.

Het probleem luidt: de varkens in het dorp of de varkens in het bos. De voortdurend veranderende verlopen en verboden en de daarmee samengaande arbeid aan omheiningen en het schoonhouden van de dorpen leiden meestal tot half werk en niet

64 Drabbe MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, 3-4-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied Archief MSC, Tilburg.

65 Hoeboer MSC, P., *Muyu-Missie 1933-1946*, p. 15. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

66 Hoeboer MSC, P., *Brief aan pater J. Grent*, Mindiptana, 6-8-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

67 Hoeboer MSC, P., *Brief aan Hulp Bestuursassistent te Ninati*, 28-7-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

68 Hoeboer MSC, P., *Muyu-Missie 1933-1946*, p. 15. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

uitgevoerde opdrachten; een chaos van Burgerlijk Bestuur en een ramp voor de goeroes en halfslachtig onderwijs voor de jeugd.

Wanneer de Missie klachten voorlegt op het kantoor, krijgt men te horen dat er niet voldoende agenten bij de politie zijn. En de agenten die er wèl zijn, lopen enkel voor hun voeding op en neer – langs de dorpen – van Ninati naar Tanahmerah en krijgen niet tegelijkertijd de opdrachten om in die dorpen iets te regelen. De absentie van de schoolkinderen is niet te regelen, want wettelijk is er geen schoolplicht. Zo nodig zijn er echter wèl belangen van het Bestuur te regelen 'met zachte dwang', waar evenmin een wettelijke regeling voor bestaat. Eén zaak behandelt Tillemans in detail, namelijk het gerucht dat een dorp helemaal is uitgemoord en alle huizen afgebrand, waarop de omliggende dorpen het bos in vluchten. Feitelijk werd er één man vermoord. Maar de paniek was enkel een traditionele Muyu reactie, bewust opgeroepen om 'wanbetalers' te dwingen hun schulden te vereffenen, terwijl de dorpen de zogenaamde angst aangrepen om weer in de bossen te verdwijnen. En dit bewees dat er niet het minste respect voor het gezag meer bestond.

Hoeboer doet het voorstel om bij de dorpen een groot terrein te omheinen, waarbinnen de varkens worden opgesloten; die omheining zou bij elke politiepatrouille gecontroleerd moeten worden en de varkens erbuiten zouden moeten worden neergeschoten. Daarnaast zou een ander terrein bij de dorpen open gekapt moeten liggen voor de viering van de varkensfeesten.⁶⁹

Blijkbaar liep in Merauke het gerucht dat Hoeboer niet goed meer kon patrouilleren. Hij schrijft in mei 1946:

Monseigneur (dit is pater Grent, die bisschop gewijd is als opvolger van mgr. Aerts), ik loop nog als een kieviet, heb van begin februari tot Palmzondag de "vijfendertigdorpenrit" gemaakt en vier Paaskumpulans gehouden. Het lopen is niets, maar daarna krijg ik de last; vooral 's nachts heb ik dikwijls pijn in de rug of in buik of lendenen, ik weet zelf niet goed waar. Of het de oude dag is, of het mankement aan de ruggegraat, zoals die dokter in Melbourne me vertelde, of doodgewone reumatiek of iets anders, weet ik niet. Ik weet alleen dat ik het heb en dat het de laatste tijd eerder erger wordt dan minder.

Het werk hier gaat natuurlijk niet zo heel goed. Van Bestuurszijde wordt zo goed als niets gedaan. Het internaat gaat ook niet naar wens. We zijn dit jaar al elf leerlingen kwijtgeraakt. Herhaaldelijk gaan er enkele jongens voor enkele dagen naar huis en het is iedere keer nog gebeurd dat ze niet op tijd van vakantie terugkwamen, maar zo erg als deze keer is het nog niet geweest. Ze beginnen juist te doen als de lui in de dorpen: storen zich nergens meer aan.

69 Tillemans MSC, H., *Brief aan Hulp Bestuursassistent over de toestand in de verschillende dorpen*, 20-7-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans MSC, H., *Brief aan Hulp Bestuursassistent*, 7-12-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Hoeboer MSC, P., *Brief aan Hulp Bestuursassistent*, 9-8-1946. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Maar dat alles is de zaak van pater Drager. Bespreekt U de zaak met hem, zodat hij bij aankomst hier weet wat hem te doen staat. Laat U mij bij gelegenheid weten of er meisjes kunnen worden aangenomen bij de Zusters voor school of voor werk, en hoeveel van elke soort. Aanvragen zijn er volop natuurlijk. U zult in november, wanneer U hier komt, heel wat te vormen krijgen. Het zal wel tegen de tweeduizend lopen. U zult daar wel een paar weken voor moeten uittrekken en op vier verschillende plaatsen vormen.⁷⁰

Tijdens deze jaren van tourneren heeft Hoeboer gericht navraag gedaan naar het oorspronkelijke levenspatroon van de Muyu mens. Zijn *Nota's* over de huwelijksadaten gaan terug op een onderzoek te Ninati, Jomkondo en Namas:

- Huwelijk met bloedverwanten is verboden, met aanverwanten mogelijk.
- Een stamindeling met clans is onbekend; men huwt waar men de kans krijgt, soms ver weg, vaak bij gelegenheid van een varkensfeest.
- Jongelui kiezen zelf, ijver geeft voorkeur. Er zijn ongetrouwden omdat men niet krijgt wie men wil of zelf niet gewild is.
- Polygamie komt zeer veel voor, terwille van hulp bij sagokloppen, tuinbouw, varkensteelt. Gemiddeld heeft ieder gezin drie tot vier kinderen. Uitzonderlijk zijn er polygamen met tot vijftien kinderen.
- De vrouw moet betaald met schelpengeld, stenen bijlen, sieraden. Na het huwelijk wordt een deel van het schelpengeld teruggegeven. Ook bij kinderloos sterven wordt de bruidsprijs teruggegeven.
- Vóórechtelijk verkeer komt voor, maar men vreest zwangerschap of de verplichting tot huwen of een bejild worden. Een voerechtelijk kind wordt gewoonlijk gedood.
- Abortus komt voor.
- Echtelijke ontrouw ziet men zelden, vrouwen worden goed bewaakt en wie lastigvalt, loopt kans bejild te worden.
- Echtscheiding komt niet veelvuldig voor (tenzij met luiheid of ruzie). Is zij de man gevolgd, dan wordt de bruidsprijs teruggegeven, heeft de man haar gevraagd, dan niet. Kinderen blijven bij de vader, de kleinsten bij de moeder.
- Homoseksualiteit is onbekend. (Hoeboer zelf plaatst daarbij drie vraagtekens.)
- Na de bevalling is huwelijksomgang tijdelijk verboden. (Hoe lang? Reden tot polygamie?) Bij bevalling is er opvallend weinig hulp.
- Kindermoord komt vaak voor van jongens en meisjes. Redenen zijn: ruzie met de man, slecht verzorgd tijdens zwangerschap, tweelingen, geen voeding. Er zit 'wraakneming' achter ten overstaan van de man die gaarne veel kinderen heeft.
- Erfenis komt aan de kinderen, gronden altijd aan jongens of aan broers, en aan zusters als er geen kinderen zijn.

70 Hoeboer MSC, P., *Brief aan mgr. J. Grent*, 22-5-1946. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Uit het verhaal tot dusver zal het duidelijk zijn dat de 'zelfrichting', dat wil zeggen het recht in eigen hand houden voornamelijk via sluipmoorden wordt uitgeoefend. Het kan gaan om wanbetalers af te straffen of om vorige wraaknemingen te vergelden.⁷¹

In december 1948 vertrok pater Hoeboer uit de Muyu om samen met pastoor Verschueren op verlof te gaan naar Nederland. Pater Adr. Drager nam de taak over en ook Tanahmerah moest vanuit Mindiptana verzorgd worden.

71 Hoeboer MSC, P., *Nota's over Huwelijksadat in de Muyustreek*. Map Hoeboer. Archief MSC, Tilburg.

VI De Beneden-Digul

1930-1943

Toen het land onder de Digulrivier onder Bestuur was gebracht kwamen mensen van de overzijde van de Digul naar beneden. Dat gaf de moeilijkheden in de streek boven Muting, waar de Bianners slaags raakten met de Mandoboërs en Muyuërs. Hun aanwezigheid echter gaf ook aan pater Piet Hoeboer de kans met enkele mensen van deze stammen naar hùn gebied van oorsprong te gaan: de Boven-Digul.

De aanraking met de stammen aan de Beneden-Digul verliep op heel andere wijze. Deze zogenaamde Digulers gingen, toen de Marind van de kust niet meer bij hen op sneltocht kwam, zelf de Digul op om te snellen, tot Tanahmerah toe. Het Bestuur stichtte politieposten aan de Digul, eerst om de jacht op de paradijsvogels enigszins te controleren (Asike), maar later om het snellen tegen te gaan. Deze post werd telkens verplaatst in de richting van de monding: Pesnamnam, Endebu, Banomepe en Yodom. In 1936 lag de post nog in Banomepe en daar had een treffen plaats tussen de politie en de snellers. Er werd geschoten, de snellers vluchtten en lieten drie kinderen achter.

Tezelfdertijd bracht resident dr. Haga (Ambon) een bezoek aan Merauke en stelde voor de pacificatie van dat snellersgebied aan te pakken, onder andere door de subsidiëring van scholen. De beheerder van de scholen van de missie, pater Grent, ging toen met pater Rievers de Digul over op verkenningstocht. Het Bestuur stichtte een post aan de monding van de Kawarga (de verbinding van de Mappirivier met de Digul) op de plaats die Tamao genoemd werd. Daar kwam een bezetting van militairen in 1936, de z.g. Mappi-post.

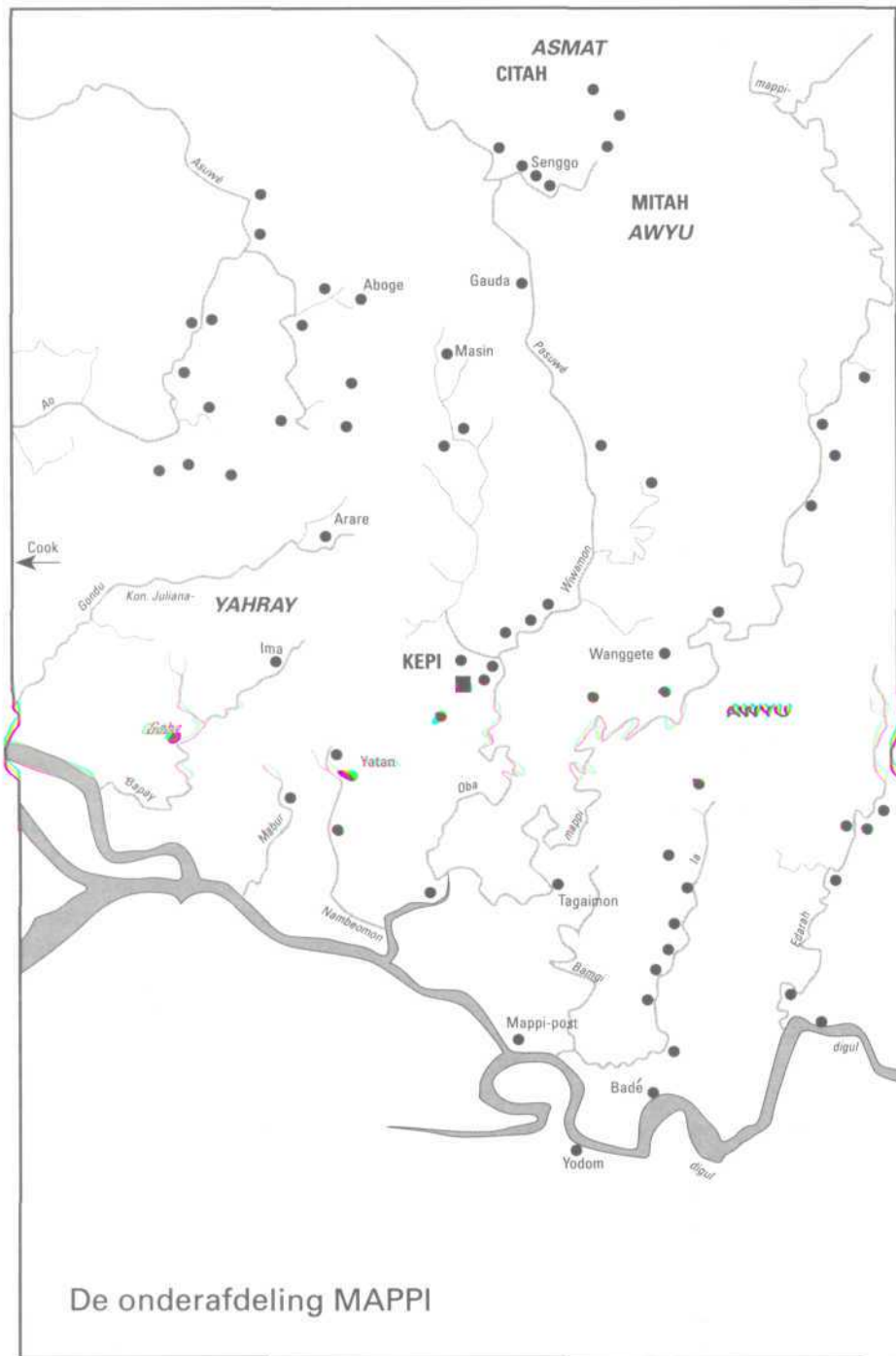
Hieraan was voorafgegaan dat al in 1934 pater Thieman dichtbij de Digul twee dorpen had bezet, namelijk Wap en Molu. Toen was gebleken dat die zogenaamde 'Digulers' niet allen tot eenzelfde stam behoorden (vaak Mappiërs genoemd), maar dat zij moesten worden onderscheiden in twee stammen, namelijk de zogenaamde Mappiërs (later Yahray genoemd) en de Awyu's. Te Wap woonden de Yahray, te Molu: Awyu's. Met Yahray gidsen van Wap werden de dorpen aan de Nambeomon- en Oba-rivieren bezocht, en met Awyu gidsen van Molu de dorpen aan de Bamgi-Ia. Later verhuisde de politie van Banomepe naar Yodom, waar de mensen van Wap gingen wonen en bleven de Molu's in contact met de Awyu's aan de Bamgi-Ia, de Ederah, en de Kiarivieren.

Toen bovendien de paters Franciscanen (OFM) het werk in noordwest Nieuw-Guinea (Vogelkop) van de MSC overnamen (1937), kwam daar pater Kees Meuwese vrij uit Babo en die werd benoemd voor Tanahmerah, van waaruit hij pater Hoeboer bijstond aan de Boven-Digul als de schoolbeheerder en zelf de 'baanbreker' werd voor de Beneden-Digul, het Yahray en het Awyu gebied, samen het 'Mappiessort' geheten.

Meuwese werd niet vanuit Merauke bevoorrad, maar bleef in nauw contact met Langgur dat ook voor Hoeboer in de Muyu zorgde. Vandaar hebben we als bronnen voor deze bespreking: de correspondentie van Hoeboer en Meuwese met de Overste van de MSC in Langgur en met de bisschop, mgr. Aerts, op Kei. Daarnaast zijn er de *Dagboeken* van Hoeboer en Meuwese. Het Dagboek van Hoeboer – *Notities* genoemd – werd al benut bij het verhaal over zijn werk aan de Boven-Digul. Van Meuwese zijn in het archief bovendien veertien dikke notitieboekjes, zijn dagboek, over zijn werk te Tanahmerah (het interneringskamp) en zijn reizen in de Mappi bij de Yahray en de Awyu. De correspondentie met Langgur en de dagboekjes van Meuwese vormen de leidraad van dit hoofdstuk over de Beneden-Digul. Aanvullingen vanuit andere documenten worden apart vermeld.

Om de situatie enigszins te leren kennen waarin Meuwese terecht kwam, geven we kort de inhoud weer van het *Verslag van een Bestuurspatrouille* uit 1933. Dit verslag is van de gouvernementsarts P. Harahap over de expeditie van 8 tot en met 26 april naar de Digul-Mappi. In februari 1933 was een groep koppensnellers afkomstig uit het Yahray gebied de Digul opgevaren en had van de kampong Amk zeven koppen gesneld en vijf kinderen meegenomen. Een meisje daarvan werd op het koppenfeest gedood en opgegeten. De grote afstand en het gebrek aan verbindingswegen had tot gevolg dat het B.B. te Merauke pas tegen einde maart van dit gebeuren op de hoogte werd gesteld. Aan de toen uitgezonden expeditie nam nu ook de Dienst van Volksgezondheid deel (de arts Harahap). De brigade voer de Digul op met enige Kajakaja tolken van de kust. Alle inwoners sloegen bij het horen van de motor op de vlucht; achtervolging had geen succes. Men voer door naar de Bamgila; een Diguler die men te pakken kreeg, bleek een Awyuër te zijn en spoedig werd duidelijk dat de snellers niet uit het Awyu maar uit het Yahray gebied gekomen waren. Men ging terug naar de Mappirivier tot bij de kampong Mabur.

Hier liepen de mensen niet weg. Hier hadden wij te doen met een onbevreesd en strijdlustig volk. Alle vrouwen en kinderen werden de bossen ingestuurd, de mannen, een vierhonderd in aantal, wachtten met bogen, pijlen en speren gewapend kalm onze aankomst af. Het gelukte een ruilhandelscontact op te zetten, waarna de B.A. en de dokter met politie aan land gingen. Vanuit de rivier kan men als vreemdeling hier nauwelijks het bestaan van een kampong vermoeden, want overal vindt men dicht bos- en struikgewas. In dit struikgewas is nu een ovale opening van een meter hoogte en een halve meter breedte uitgehakt bij wijze van "stadspoort". Aanvankelijk stelden zich alle inboorlingen in het bos verdekt op toen wij deze poort binnentraden. Maar na enige geruststellende gebaren kwamen er ongeveer honderd man naar ons toe terwijl de rest, verdekt,

Kaart van het Mappigebied. Door: Adr. Vriens MSC

nog steeds achterbleef. Het gehele terrein bestaat uit dicht bos met grote en hoge bomen. Hier en daar zijn stukken opengehakt voor het neerzetten van grote kazerne-achtige woningen van veertig à vijftig meter lengte en zes à acht meter breedte. Alle zijn laag gebouwd. Opmerkelijk is wel de goede staat waarin al die woningen verkeren. De mensen zelf zijn van een ander type dan de Marindinezen en de Digulers. Zij hebben een middelmatige grootte (lichaamslengte 160 à 170 cm) terwijl de algemene lichaamsbouw een bijzondere kracht en taatheid verdraagt. Magere en corpulente personen waren er niet aanwezig. Het hele voorkomen van de Mappiër straalt trouwens kracht, moed en bloeddorstigheid uit... Allen lopen hier nog spiernaakt rond. Slechts enkele vrouwen dragen een rok van gevlochten draden. De lichaamsversieringen zijn sober. Slechts enkelen dragen varkensslagtanden door het neustussenschot. Doordat de Mappiërs spiernaakt rondliepen kon ik sowieso constateren dat hier het venerisch granuloom geheel afwezig was.

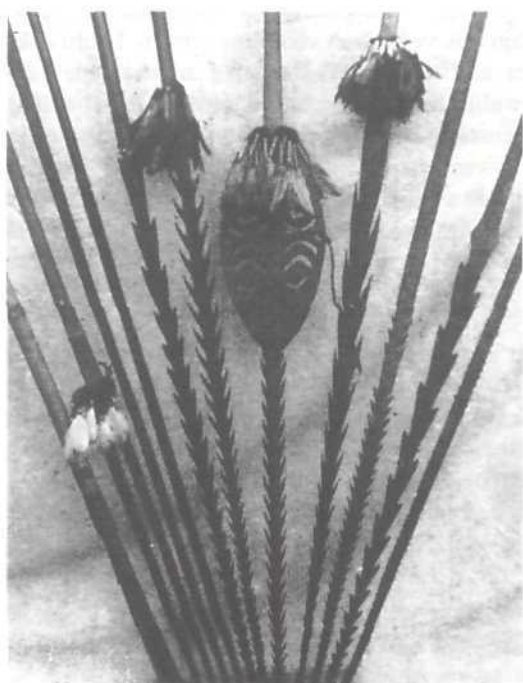
Uit alles valt op te maken dat de mensen hier welvarend zijn. Sago is er in overvloed en in iedere woning bevinden zich allerhande soorten vissersbenodigdheden. En dan komen er nog de klapper- en pisangaanplantingen bij. Tabak is er slechts in geringe mate, wati (piper methysticum) zo goed als niet aanwezig.¹

Harahap voegt aan zijn rapport een korte aanvulling toe en zegt dan dat die zogenaamde kazerne-achtige woningen ofwel mannenhuizen ofwel vrouwenhuizen blijken te zijn. Er zijn ook verblijven voor jongelingen. Leeftijdsklassen, zoals bij de Marind, schijnen er niet te zijn. Wel zou het zogenaamde otiv-bombari (van de Marind) bij het huwelijk bekend zijn en de huwelijksband zelf is los. Buitenechtelijke geslachtsgemeenschap komt frequent voor; jongens en meisjes doen er hard aan mee. Veelwijverij is vanzelfsprekend voor de dapperste mannen. Het kindertal is groot door de tijdens de sneltochten buitgemaakte kinderen. Het snellen heeft plaats tussen naburige kampongs, maar vooral in verafgelegen streken. Het doel is: moed en kracht verwerven door het veroveren van hoofden van vijanden en door kannibalisme.²

Van belang is ook te weten dat deze stammen te maken hadden gehad met de paradijsvogeljacht (1914-1924), waarbij slachtoffers onder hen gevallen waren, maar waarbij vooral door de Yahray ook slachtoffers gemaakt waren onder de jagers. De soms zwak bewaakte boten werden overvallen om de kisten met bijlen te veroveren waarmee de paradijsvogels betaald werden. De behoefte aan ijzer bracht de Yahray er ook toe, toen aan de Marind kust de rust was ingetreden, kinderen aan de Marind te gaan verkopen tegen ijzerwaar. Op die tochten (naar Okaba en Wamal) maakten

1 Harahap, P.H., *De expeditie naar de Digul-, Mappi- en Obarivier*. 1933. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

2 Deze opvattingen van Harahap waren die van zijn tijd. Later onderzoek bevestigde deze 'vlotte oordelen' niet. Cf. J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, III. (nog te verschijnen)

Enkele soorten speren die werden gebruikt voor het doden van mensen en dieren

zij ook kennis met de figuur van de goeroe en daarom stonden zij aanvankelijk welwillend tegenover de aanbieding van goeroes door de Missie. Rievers kon al de vier eerste onderwijzers plaatsen voordat in 1937 Meuwese kwam.

In 1937 maakte kapitein Wiarda een tocht door deze gebieden. Hij bezocht zelfs de zogenaamde Mappimeren in het brongebied van deze rivier. Hij moest de plaats voor een militaire bezettingspost bepalen. Het werd de Mappi-post te Tamao.³ Typerend is echter dat later bekend werd dat de Yahray 's nachts om Mappi-post wisten heen te komen om op sneltocht te gaan hoger de Digul op.⁴

Pater Kees Meuwese kwam op 20 juni 1937 met de zogenaamde 'Witte boot', die de vaste verbinding Tanahmerah-Ambon onderhield, te Tanahmerah aan. Met hem kwam broeder A. Galiart mee, die het in Langgur klaargemaakte pastoorshuis voor Tanahmerah ging opzetten. Rievers was te Korumbuwag – het dorp bij Tamao – en reisde met Meuwese naar Tanahmerah en per kerende boot gingen zij samen terug naar Mappi-post en maakten een tournee eerst naar de Awyu. Hier bezochten zij kampongs, telden kinderen voor mogelijk te openen scholen, zagen dat de mannen een rokje droegen van afhangende sago-touwtjes, dat dorpen omgeven waren met zware omheiningen als vestingen, en zij voelden onmiddellijk aan dat de Awyu's niet gediend waren van autoritair optreden of bedreiging met de 'boei' (gevangenis). Daarna brachten zij een bezoek aan de Yahray aan de Boven-Obarivier. Zij kwamen onder andere in Képi; alle mensen waren thuis, de ontvangst was goed, zij sliepen in het zeer grote mannenhuis en stelden voor naar het volgende dorp te gaan. Maar daar was Képi juist van terug. Men had er willen snellen, maar men had niemand thuis getroffen. Meuwese zette door, betaalde de huur van een prauw en toen volgden ongevraagd twaalf prauwen de zijne. Het dorp was leeg, maar de mannen van de twaalf prauwen vlogen de kampong in en sleepten varkens, honden, pisangs en suikerriet naar de prauwen. Daar stond Kees! Blijkbaar door zijn grote figuur, zijn zware baard en zijn krachtig optreden lukte het hem de varkens en honden terug te laten brengen, terwijl hij de eetwaren afbetaalde aan een toevallig opduikend echtpaar. Zij bezochten nog de dorpen aan een zijrivier (onder Képi), later de Miwamon genoemd, namen het aantal kinderen op en reisden door naar Refadup (Yatan), vandaar naar Mabur (Mur) en Mappi-post. Rievers vertrok vervolgens naar Okaba en Meuwese naar Tanahmerah.

Dat was de kennismaking: de Yahray naakt, met een staartje over de anus, Képi de machtigste groep, de Awyu mannen met vezelrokjes, en dorpjes waar al een begin gemaakt was met gezinswoningen; Képi op sneltocht naar Muin, Refadup zwaar omheind uit vrees voor snellers uit Oba, en Mabur met vrees voor de snellers van de Bapayrivier.

3 Wiarda, H., Enige nota's uit het *Verslag van de tournee naar de Mappi*. 1936. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

4 *Mededeling van Tambim*, informant dr. J. Boelaars MSC te Képi na 1951.

Vrouwenhuis

Mannenhuis

Meuwese schrijft onmiddellijk een verslag aan mgr. Aerts en geeft de namen en het kindertal van de dorpen op die in aanmerking komen voor een goeroe.⁵

In zijn antwoord spreekt mgr. Aerts de hoop uit dat de motorboot 'Paulus' in september naar Tanahmerah versleept kan worden.⁶ En in een tweede brief vraagt hij Meuwese welke scholen het eerst gesubsidieerd zouden moeten worden.⁷

In Tanahmerah bij het interneringskamp, gaat Kees op zoek naar een goede verhouding met de verschillende machthebbers en dan op zoek naar de spaarzame nederzettingen van enerzijds Awyu's (Jairs genoemd) en anderzijds Mandobo's (de stam tussen de Awyu's aan de Beneden-Digul en de Muyuërs aan de Boven-Digul). De militairen van Tanahmerah wensen die Jair en Mandobo's uit hun hoge huizen te laten afdalen en dorpjes te laten vormen, maar Meuwese vreest dat de mensen zullen denken dat de pastoor daar achter zit, die er dan goeroes wil plaatsen. De mensen komen bij hem klagen dat ze niet willen verhuizen. Ze dreigen de kok van Meuwese, een jongen uit die streek, te vermoorden als hij de plaats van hun nederzettingen zou verraden. Het Bestuur brandt dan de hoge huizen af om hen te dwingen in dorpen te gaan wonen. Kees zelf gaat de bossen in om hen op te zoeken en te overtuigen dat dorpen en scholen hun toekomst zouden verbeteren. Eén dorpje heeft slechts veertien kinderen, een andere nederzetting wil noch naar A, noch naar B, maar wel naar C. Hij hoort dat hogerop sterkere groepen bijeen wonen, maar kan geen dragers krijgen om erheen te gaan. Die paar kleine dorpjes – Guam en Kitina – krijgen een goeroe, doen weer moeilijk en gaan later weer in andere dorpen op.⁸

De brief van mgr. Aerts van 8 oktober 1937 vermeldt de benoeming van Meuwese als de beheerder van de scholen in Mappi en Muyu en deze brief regelt het contract van de motorist op de 'Paulus'.⁹

In september hoort Meuwese dat de goeroes van Refadup, Mabur, Homilikya en Korumbuwag naar Mappi-post zijn gevlucht uit angst voor te verwachten snellers uit de hoger gelegen kampongs. In oktober gaat hij naar Mappi-post, spreekt hen moed in en zij gaan terug naar hun dorpen. Hij wil zelf naar die bovendorpen, maar zijn dragers gooien de blikken weg, gaan er vandoor en vertellen dat hij is opgegeten.

5 Meuwese MSC, C., *Verslag van dienstreis en verkenningstocht door pastoor Rievers en pastoor Meuwese*. Korumbuwag, 15-7-1937. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese MSC, C., 'Een rooftocht onder leiding van twee pastoors', in: *Annalen*, jg. 56, 1938, p. 270.

6 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 7-8-1937. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

7 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 8-10-1937. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

8 *Geschiedenis van het Missiewerk in Tanahmerah*. Uittreksels uit het Dagboek van C. Meuwese MSC. 1937. Map Tanahmerah. Archief MSC, Tilburg.

9 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 8-10-1937. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Dan gaat hij naar de Awyu. De onderwijzers zijn wel content, maar de kinderen spijbelen veel en bidden veel te zacht en veel te vlug. Hij wil door in de richting van de Ederahrivier, maar de Awyu's weigeren hem de weg te wijzen, want zijn dragers zijn Yahray en aan hen wil men de paden naar het verdere binnenland niet bekendmaken. Van een dorp zou de goeroe overgeplaatst moeten worden. De bevolking dreigt dan weer uit elkaar te gaan. Kees zet door, want anders kan hij nergens meer regelend optreden. De militairen straffen de lui aan de Bapay af. Zij verbranden huizen en snelprauwen. Er komen nieuwe goeroes aan en dan brengt de boot op sleeptouw: de motor-missie, de 'Paulus', van Langgur mee. Die eigen motor moet Kees de kans geven enerzijds zelf de rivieren op te varen en de (snellers)dorpen op te zoeken en anderzijds vanuit Tanahmerah goederen op te voeren naar pater Hoeboer in Ninati. Hij bezoekt nu de zuidkant van de Digul en komt te Wap en Molu, hoort dat de Zending vanuit Imahui wil overkomen naar de overkant van de Digul en in het Awyu gebied beginnen. Daarna weer bij de Yahray terug, ziet hij nu in een dorp de bovengrondse begrafenis: het lijk in een prauw op schragen. Hij wil tegen dat gebruik optreden. De mensen zeggen: 'Als je die stellages afbreekt, zul je gauw sterven.' Telkens ontkennen de mensen dat de dorpen verderop bestaan, ofschoon zij er zelf vroeger de namen van hebben opgegeven.

De Awyu's bouwen steeds meer gezinswoningen, maar dan blijkt een onderwijzer te hardhandig te zijn opgetreden en varkens van de mensen te hebben neergeschoten, varkens die de schooltuin verwoestten.

Terug naar Tanahmerah. De motor verbruikt teveel olie. De motorist, Jeremias, is niet kundig en hij weigert het door Langgur opgestelde contract te tekenen. Kees is zonder motorist.

De kerk in Tanahmerah is klaar en broeder Galiart vertrekt. Er komt een maatschappij naar goud zoeken in de omgeving van Tanahmerah en dat geeft weer speciale spanningen met het Bestuur. Kees bezoekt de Mandobodorpjes, er is veel soesa.

In het voorjaar van 1938 is Kees terug in Mappi. Hij bezoekt de Awyu. Een influenza-epidemie eist vijftien doden te Homilikya, vijftien te Kunebi; Imahui stookt daar om de mensen ertoe te brengen een protestantse goeroe te vragen. Meuwese had de motor in de Digul achtergelaten. De motorist komt in Kunebi vertellen dat de motor 'Paulus' weigert aan te slaan. Kees gooit de motor uit elkaar, maakt deze schoon en tenslotte kan hij weer varen. Naar Refadup; de mensen leggen magisch geladen bladeren onder de schoolbanken van de meisjes; er zijn tal van ruzies om vrouwen en steekpartijen. Vandaar gaat hij naar het Bapaygebied en hij voorziet dat daar mettertijd weer vijf goeroes geplaatst zouden kunnen worden. De motorist gedraagt zich lamendig, maar gelukkig vindt Meuwese een nieuwe, Silvius Ohoiwutun.¹⁰ Het kerkje in Refadup wordt heel steinmig ingezegend.

10 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 3-4-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied, Archief MSC, Tilburg.

In april is Meuwese te Merauke voor de Pastoorsconferentie. Pater Jen Verschueren bespreekt daar de vraag 'Wat te denken over de dodengebruiken bij de Marind?' Van Merauke gaat Meuwese weer naar Mappi-post. In juni komt mgr. Aerts naar Ninati en Tanahmerah. Monseigneur zou er een internaat willen openen, maar er is geen geld voor. Meuwese gaat met monseigneur naar de Mappi. Mgr. Aerts is niet bang om ook door de modder te trekken. Kees krijgt verlof een huis te bouwen in Korumbuweg voor pater Petrus Drabbe, die daar de talen van Yahray en Awyu gaat bestuderen. Het huis komt op Mappi-post. De Beneden-Digul kent een heel merkwaardig verschijnsel. Op vaste tijden, verschillend naar de maanstand, komt telkens een vloedgolf, kapala-arus (kop van de stroom), vanuit de zee de monding binnen, de rivier op, soms meters hoog, alles verwoestend onderweg en de bomen van de afgekalfde oevers meeslepend. Meuwese schrijft aan mgr. Aerts:

De motorist heeft niet opgelet en de boot niet op tijd een zijriviertje ingebracht. De kapala-arus is bovenop de "Paulus" terechtgekomen, waardoor een cylinder is gebroken en een zuigerstang is afgeknapt.¹¹

Het gelukt Meuwese op één cylinder Tanahmerah te bereiken. Hij schrijft hierover een artikel voor de Koerier (op Java) en krijgt zeshonderd gulden bijeen voor de reparatie van de boot. Maar de boot is maanden uit de vaart en dat betekent voor Hoeboer: tekort aan voedsel.

In Tanahmerah heeft Meuwese veel zorg met de Mandobodorpen. De meisjes mogen er niet op school komen omdat de ouders de 'slechte dingen van de jongens' vrezen. In Tanahmerah komt een radiostation en het vliegveld zal verhard moeten worden. Mgr. Aerts schrijft aan Meuwese:

U is natuurlijk weer terug van Uw reis naar Ninati, ik hoop dat U het er zonder horten en stoten heeft afgebracht.¹²

Monseigneur kent zijn pappenheimers. Hoeboer is niet verrukt over Meuwese, die de 'Paulus' (die eigenlijk voor Hoeboer was gebouwd) voor zijn werk in de Mappi gebruikt, en maar zelden de boot inzet voor opvoer naar Ninati, en nu de boot ook nog kapot liet gaan in de kapala-arus. Bovendien heeft Meuwese het laatste woord gekregen in het schoolbeheer bij het plaatsen en verplaatsen van 'zijn' goeroes. Wel laat mgr. Aerts even horen dat Hoeboer wel denkt dat hij al vier jaar geld gevraagd heeft voor die boot, maar dat monseigneur daar niets van weet, er geen resultaat van zag en dat alles is bekostigd uit de algemene missiekas, waardoor de schulden zijn vergroot.¹³

11 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 20-7-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

12 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 11-7-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

13 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 11-8-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Dat beheerderschap van Meuwese viel samen met de invoering van de zogenaamde Beschavingsschool¹⁴, een nieuw schooltype voor Nieuw-Guinea (juli 1938). De klemtoon veranderde: strikt schools onderwijs zoals lezen, schrijven en rekenen, krijgt minder aandacht en de zorg voor de opvoeding van de kinderen wordt op het dorpsleven gericht. Men denkt vooral aan tuinbouw, maar ook aan zang en dans om het leven in de dorpen, waar zoveel adat-feesten zijn afgeschaft, nieuw leven in te 'blazen' (fluitorkesten en toneelspel). Ook sport krijgt alle aandacht. Meuwese kan gereedschap aanvragen voor het tuinwerk en aan nieuwe scholen denken.

Na zijn volgende tocht naar de Mappi schrijft Meuwese aan mgr. Aerts dat wel tien nieuwe kampongs hem om een goeroe vragen. Hij voegt daaraan de onverwachte opmerking toe:

Ik noem bij de namen van deze kampongs er geen enkele uit het Awyu gebied en dat met opzet, want steeds duidelijker wordt het dat deze lui veel en veel lastiger en onhandelbaarder zijn dan de Yahraylui. Het lijkt verstandig dáár te beginnen waar de hoop groter is, om daarna te beginnen in de meer lastige kampongs. Ik heb daarom uit één Awyu dorp de goeroe weggenomen om uit te proberen of andere dorpen dan misschien beter worden. Bij de Yahray ben ik over het schoolbezoek meer dan tevreden. Over Muyu kan ik nog niets zeggen.¹⁵

De sfeer van die eerste tijd blijkt ook uit een volgende brief aan mgr. Aerts. De goeroes van de Awyu dorpen Homilikya en Gimikya waren uit hun dorpen gevlucht. Zij dreigden vermoord te worden door de mensen daar, omdat zij verhinderd hadden twee mannen van Monana (Nambeomon) te laten snellen die door hun goeroe gestuurd waren om te waarschuwen dat er snellers op komst waren. Nu hadden Yahray lui enige maanden eerder bij de Awyu's gesneld, maar daar had het dorp van de twee boodschappers niets mee van doen gehad. Meuwese bracht de onderwijzers terug. Het dreigement was maar dreigement. Ze zullen de goeroe niets doen, want de grootste snellers van de Awyu's zelf vragen om een goeroe.¹⁶

Wel vertelt de volgende brief dat, nu de militairen van Mappi-post zijn ingezet aan de Boven-Digul en het restant de Post moet bewaken, de Yahray de kans waarneemt weer te gaan snellen. Alleen de goeroe van Refadup wist de mensen thuis te houden.

14 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 17-8-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

15 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, niet gedateerd. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

16 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 20-9-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Er komen bepalingen af voor de Beschavingsschool en Kees ziet al aankomen dat met name rekenen bij de Yahray niet aan de gestelde eisen zal voldoen. De Yahray telt, zegt hij, een, twee, een-twee, twee-twee, en vijf: is veel.¹⁷

Meuwese besluit 1938 met een *Verlag nopens het wedervaren der scholen in Mappi-, Tanahmerah- en Muyugebied*:

IN HET MAPPINGEBIED

- Schoolbezoek is bijna overal goed.
- De fluitorkesten zijn opgericht en 's avonds oefenen de leerlingen in het dorp en geven wat zij op school leerden ten beste.
- De leerkrachten maken zelf trommen van kangoeroehuid over een blik.
- Het vertellen van de eigen volksverhalen zal bevorderd worden.
- De schooltuintjes leverden al vruchten af.
- Het voetbalspel heeft reeds bewezen dat het met veel vuur zal beoefend worden.
- De invloed van de school op de ouders wordt goed merkbaar, voorbereide sneltochten konden worden tegengehouden.
- Groteren gaan ook voor de Maleise taal voelen, er zijn reeds kinderen die zich in het Maleis aardig kunnen redden.

IN TANAHMERAH

De dorpsvorming (Guam en Kitina) verloopt; men trekt zich terug in de bossen. Zolang de scholen nog standhielden, deden de fluitorkesten en het voetballen het wel goed. Belangrijker is dat de vroeger zo stille en schuwe kinderen nu met oudere kinderen omgaan en de lach van de jeugd weerklinkt.

IN HET MUYUGEBIED

Groot is het verschil tussen dorpen met en dorpen zonder school. Maleis vindt al ingang, ook bij de ouderen. De school houdt het dorp beter bijeen. Fluitorkesten ondervinden grote belangstelling en kwamen bij feesten goed voor de dag. Handenarbeid wordt door de njora's bevorderd, die de meisjes spinnen en weven leren. Schooltuintjes leerden ook de ouders hun tuintjes beter te verzorgen. Er zijn kampongs bezig een voetbalveld aan te leggen. Er zijn al scholen die een tweede klas gaan openen. Mijn indruk is dat de kinderen hier eerder iets zullen leren dan die van het Mappigebied.¹⁸

Begin 1939 schrijft Kees een brief aan de Overste in Langgur en geeft daarin duidelijk aan waar voor hem – de missionaris – het probleem ligt. Juist goed geachte dorpen, namelijk Refadup, Mabur en Monana bij de Yahray en Homilikya, Gimikya

17 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 20-10-1938. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

18 Meuwese MSC, C., *Verlag nopens het wedervaren der scholen in Mappi-, Tanahmerah- en Muyugebied*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

en Kunebi bij de Awyu's, bedreigen hun onderwijzers die dan vluchten. Er zijn sneltochten, er zijn moordzaken. Als die bestraft worden door de militairen van Mappi-post, gaan de goeroes eraan. Als zij niet bestraft worden, blijft de oude adat voortbestaan. Op dat tijdstip is Mappi-post onderbezet. Het Bestuur kent de situatie en vraagt de pastoor om zelf de zaken ter plaatse te gaan onderzoeken en de oplossing te vinden. Meuwese besluit te 'horen, zien en zwijgen' ten opzichte van het Bestuur en met behulp van de teruggebrachte goeroes de mensen te overtuigen van hun foutief gedrag. Ongewapend, zonder dekking van geweren, gaat Kees op de dorpen af, treedt hard en zacht op en met veel geduld en veel begrip krijgt hij de situatie onder controle. Weer een klein stapje in de goede richting. Hij schrijft:

Ik begin zo het idee te krijgen dat de duivel in de beste kampongs zijn laatste troeven gaat uitspelen om baas te blijven in de Mappi, maar we weten gelukkig dat O.L.Heer er ook nog is en tenslotte zal Die toch de overhand hebben. Ik voor mij geloof dat het Mappigebied in de toekomst een zeer mooi gebied zal worden. Er zijn nu twaalf gesubsidieerde scholen en voor het volgend jaar heb ik nog zo'n twintig dorpen waar ze een goeroe zouden kunnen ontvangen.¹⁹

Meuwese legt ook uit waarom die militairen aan de Boven-Digul ingezet zijn. Daar is een naar goud zoekende maatschappij aan het werk en die heeft bescherming. Dat is 'politiek gesproken van hoger belang dan rust en orde aan de Beneden-Digul'. Typerend is ook dat als Kees in Tanahmerah het Bestuur vraagt niet langer toe te staan dat allerlei Papoea jongetjes in het interneringskamp van de communisten 'in dienst zijn', hem gezegd wordt dat bij de rekwesten van de geïnterneerden die op dit verbod zouden volgen, het burgerlijk gezag wel weer in het ongelijk gesteld zou worden. Politiek lag het toen zo.

Evenmin kan Kees de steun verkrijgen om de dorpjes in het Mandobogebied in stand te houden. Die gaan weer uiteen en de groepjes worden op hun eigen grond te klein om voldoende leerlingen te hebben voor een school.

Toch kreeg hij de naam bij de confraters dat hij in Tanahmerah in de omgang met de Europeanen het er daar goed van nam. Hij viert er hun feesten mee. Dat hij er ook de Europeanen in de kerk kreeg, hun ruzies wist op te lossen en zelf een zware tijd had – de motor is nog stuk en op patrouille roeit hij zelf uren mee – wordt dan even niet gezien.

De correspondentie vanaf begin 1939 tussen mgr. Aerts en Kees Meuwese is een schoolvoorbeeld van plannen maken en bekijken of deze uitvoerbaar zijn. Meuwese laat horen graag in Tanahmerah naast de reeds aanwezige ongesubsidieerde Maleise school een 'Hollands-Inlandse School' op te richten, vooral bedoeld voor de kinderen van de ambtenaren (met name voor kinderen van de politiekazerne). Deze kinderen opnemen in de ongesubsidieerde school kan niet in het te kleine bestaande gebouw: het aantal kinderen wordt dan zo groot dat het onmogelijk zou zijn orde en

19 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste te Langgur*, 18-2-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

tucht te handhaven. Bovendien is het peil van een Keiese onderwijzer te laag voor kinderen van ambtenaren.²⁰

Mgr. Aerts voorziet dat het sukkelen wordt met zo'n school want er is geen geld voor meer dan één onderwijzer. Het idee van Meuwese om geld in te zamelen via een loterij acht de bisschop een te omslachtige weg (daarvoor is bijvoorbeeld verlof nodig van de A.R. van Tual) en hij raadt aan: intekenlijsten.²¹

Meuwese schrijft dat de intekenlijst minder opbracht omdat hij deze lijst het eerst aan de kapitein moest voorleggen. Deze gaf een minimaal bedrag, waar de anderen niet bovenuit durfden te gaan. De opbrengst blijkt goed te zijn voor een goedkoop zinken dak en wat cement, maar hout en spijkers kunnen er niet mee betaald worden. 'Toch maar de Maleise school opheffen? Jammer, dan beginnen de protestanten zulk een schooltje.'²²

Mgr. Aerts vraagt hem een begroting op te stellen, niet alleen voor een gebouw, maar voor het runnen van de school (goeroes, hun overtocht, tweede goeroe en diens huis, salarissen, vakanties). En uiteindelijk raadt mgr. Aerts aan maar met een 'Hollandse cursus' te beginnen.²³

In dezelfde reeks brieven komt een voorstel van de bisschop ter sprake, aanvankelijk in verband met de motorboot 'Paulus' (de reparatie van de kapala-arus klap is nog niet gelukt), om na de reparatie de boot een eigen haventje te geven te Korumbuwag bij Mappi-post en vervolgens in verband met de komst van pater Drabbe die de talen gaat bestuderen, om voor Drabbe een groter huis te bouwen (met huis-kapel) en dit ook te Korumbuwag, zodat daar een hoofdstatie van de Missie in Mappi ontstaat, met bijgebouwen en een magazijn enzovoorts,

P. Drabbe MSC

20 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 9-2-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

21 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 11-3-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

22 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 16-4-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

23 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 1-5-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

op een groter opengelegd missieterrein. Meuwese legt de vóór- en nadelen van dit voorstel aan de bisschop uit. Het is een voordeel dat dit dorpje dichtbij Mappi-post ligt, waar de boten altijd aankomen, maar daar vooral een goed magazijn bouwen met de Papoea's is al een heel moeilijke opgave. Erger nog, dat dorpje Korumbuwag loopt leeg. Het kwam tot stand omstreeks de tijd dat Mappi-post werd gesticht, maar de bewoners kwamen van elders en zij hebben hier geen sago-arealen.

De hoofdstatie kwam er niet, maar Drabbe wel en enkele maanden later schreef Meuwese aan de Overste:

Drabbe heeft wat betreft de Mappi taal al wonderen verricht! Ik kan er met mijn petje niet bij hoe hij het allemaal uitvindt. Gelukkig is tot nu toe zijn idee dat de taal niet zo moeilijk is als het Mimikaans, maar toch ook vindt hij ze verre van gemakkelijk. Ik heb nu reeds een grammatica en een woordenlijst, een catechismus enzovoorts en de lui begrijpen het goed als je het te horen brengt.²⁴

Het was een goede zaak dat de Inspecteur van onderwijs aan een niet-gediplomeerde goeroe een zogenaamde 'Verklaring van Geschiktheid' kon geven waarop zijn 'school' kon worden gesubsidieerd. Deze verklaring werd gegeven op het rapport van een schoolopziener. Meuwese doet er alles voor om deze schoolopziener Muyu, Tanahmerah en Mappi te laten bezoeken. Dat gelukt beetje voor beetje en dat vraagt van hem veel tijd en geduld. Kees schrijft dan zelf een brief aan de Inspecteur van Inlandsch Onderwijs, vijfde Ressor, te Amboina, en vraagt om geduld met deze eis van de benodigde Verklaring, zodat zijn goeroes aan het werk kunnen blijven ook zonder deze Verklaring. Hij schrijft:

Wat het Mappigebied betreft, heeft de schoolopziener rekening te houden met het feit dat dit een pas geopend gebied betreft. Mensen die honderden jaren op de meest ordeloze en tuchteloze manier geleefd hebben in één of twee jaar tot de beschaving te brengen, is uitgesloten. Mensen die nooit anders dan de meest primitieve huizenbouw gekend hebben, plotseling te brengen tot het bouwen van een goede en nette school, is zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, vooral als hierbij in acht wordt genomen dat van de kant van het Bestuur hier nog niet de minste dwang bestaat. Alles is hier nog in een allereerste beginstadium en daarom meen ik dat reeds te waarderen is dat ondanks dat, de goeroes het toch nog klaargespeeld hebben om een goeroehuis en school te bouwen, al is het hier en daar ook allesbehalve een lust voor het oog. Werken met mensen die geen woord Maleis verstaan en die geen begrip hebben van wat de goeroe wil, is zeer lastig. Verder moet in dit pas geopende gebied, waar de mensen erg opvliegend zijn aangelegd en vlug naar pijl en boog en speer grijpen, met zeer grote tact gewerkt worden om zonder de mensen kwaad te maken ze toch te brengen tot datgene wat men wil. De mensen brengen tot werken is zeer lastig. Maar om ze te brengen tot een veranderen van iets wat zij nog prachtig vinden, is nóg moeilijker, zelfs met de nodige tabak. Werkelijk alle moeilijkheden van een eerste begin

24 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 26-7-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

van beschavingswerk, zijn in dit gebied in overvloed aanwezig. En om deze zonder dwang te overwinnen, daar is méér voor nodig dan een of twee jaar beschavingswerk.

Dat het oordeel van de schoolopziener over het werk van de goeroes hier daarom zeer moeilijk is en vooral over het werk van de goeroes die pas zeven of acht maanden aan het werk zijn, kan ik ten volle begrijpen. Maar alles welbeschouwd durf ik de mening te uiten dat personen die middenin het snelgebied, waar ook nu nog gesneld wordt, durven te verblijven en werkelijk bij de mensen hun invloed ook reeds kunnen doen gelden, al is het dan op zeer zachte en bedekte wijze, dat personen die de schoolkinderen bij elkaar kunnen houden en met dezen reeds fluiten, zingen en tuinieren kunnen, ja, reeds met hen wat kunnen schrijven en rekenen, al is het dan allemaal nog in een beginstadium, wèl in aanmerking kunnen komen voor een verklaring voor een Beschavingsschool. Goeroes te krijgen met een Verklaring of Diploma, die in dit als gevaarlijk bekend staande gebied durven komen werken, is ook zeer lastig, daar de keuze dan erg beperkt is, gezien niet ieder die een Diploma of Verklaring heeft, daardoor geschikt is voor een gebied als hier waar alles nog in een eerste stadium is.²⁵

In de loop van dit jaar is Meuwese in maart, april, mei, juni, september, oktober en november in het Mappigebied, maar met de motor 'Paulus' wil het niet lukken. In januari 1940 komen de nieuwe onderdelen en dan blijkt het vliegwiel gescheurd. In augustus kan er weer gevaren worden, maar weldra is de waterpomp stuk die door de motorist foutief behandeld was. Enzovoorts, enzovoorts...

De Provinciaal uit Nederland, pater N. Verhoeven, komt over en bezoekt Tanahmerah en Mappi. Meuwese constateert dat te Képi het goeroehuis in vervallen staat is; de mensen vragen veel, maar geven weinig eten aan de onderwijzer. Een vrouw wordt vermoord en de toestand is zo unheimisch, dat de Provinciaal er bang is. Te Refadup stoken de vrouwen de kinderen op niet naar school te gaan, want ze krijgen er geen kleren. Te Mabur belooft de hoofdman de goeroe niet te vermoorden, zelfs niet als het Bestuur er misdadigers straft. Te Mappi-post ligt het bekende probleem: de Missie geeft zaken door aan het Bestuur en de goeroes worden daarvan verdacht en bedreigd, of: de Missie zwijgt, het Bestuur treedt niet op, de oude praktijken gaan gewoon door. Te Kunebi: de schooltuin leeggevreten door de varkens. Te Homilikya wil de goeroe niet verplaatst worden, tenzij zijn tuin apart betaald wordt. Te Refadup wordt de hostiedoos uit de blikken van Kees gestolen. Hij dreigt: niets meer te geven en niet meer te komen. Men trekt er zich niets van aan. Dan een donderpreek, en de volgende morgen wordt de hostiedoos voor de deur gelegd. Het dorp Dagimon smeekt om een goeroe. Het dorp Toba is levenloos, de goeroe te bedeesd. Rep vraagt een goeroe; Kogo: veel zieken, de goeroe een grote

²⁵ Meuwese MSC, C., *Brief aan de Inspecteur van Inlandsch Onderwijs, vijfde Ressor, te Amboina*, 1-11-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

nul; algemeen: vrouwen gaan staan dansen voor een man, erotisch. Voor het eerst: een graf in de grond. De schoolopziener komt op bezoek en Meuwese legt hem uit dat kinderen na zeven maanden school nog niet kunnen lezen. De schoolopziener eist aandacht voor de punt boven de letter i...

Meuwese pleit voor erkenning (Verklaring Geschiktheid Inspecteur) voor mannen die minder bekwaam als onderwijzer zijn, maar geschikt blijken om leiding te geven in dit koppensnellersgebied. Te Képi meldt zijn kok dat de oorlogsleider Kepala Merah hem vannacht zal afmaken en opeten. Meuwese scheldt de Merah uit, dreigt met het Gouvernement. 's Nachts blaft een hond. De schoolopziener, grauw van de schrik, wil nooit meer naar Mappi. Te Homilikya: een kind vermoord en opgegeten bij een vredessluiting. De mensen zeggen: de aanwezigheid van de goeroe betekent: geen kans tot snellen van de vijanden, geen kleren, geen tabak. Yatan is op weg om te snellen. Acht grote schooljongens gaan mee; de aanvoerder zegt: 'Daar de soldaten ons toch niet kunnen vangen, laten we maar gaan snellen.' Dagimon komt met vijf koppen terug. De motor is weer stuk, de werkbus is lek. De motor moet op het droge, maar het is laag water en hij zit drie maanden vast.

Vanuit Tanahmerah geeft Meuwese in december 1939 een overzicht van de situatie in zijn ressort. Hij schrijft aan mgr. Aerts:

In het Bangi-lagebied begint de strijd van oude tegen nieuwe beschaving reeds duidelijke vorm aan te nemen. De ouderen beginnen in de gaten te krijgen dat zo langzamerhand hun oude adat zal gaan verdwijnen en vooral de tovenaars, zoals ik tot nu toe zwaar vermoed, doen hun best om zowel oud als jong tegen goeroe en pastoor op te zetten. Nog nooit heb ik er zoveel moeilijkheden gehad als deze keer en het zal nu de kwestie worden om door deze tijd heen te komen zonder dat we de subsidie voor de scholen verliezen. Tot nu toe was het schoolbezoek in deze kampongs zeer goed, nu is het zeer slecht, gelukkig echter nog steeds boven de vijftien, dus rechtstreeks gevaar is er nog niet. In de Mappikampongs komt deze strijd tot nu toe nog niet zo uit. Daar wordt het zeer lastig zo niet bijna onmogelijk, de schoolkinderen vast te houden zonder een broek of jurk te geven. Ik heb het zolang mogelijk tegengehouden, maar ik moet er nu wel aan, ook al omdat er al praatjes rondgaan dat de protestantse goeroe wél broeken etcetera geeft. Ik heb het nu zo geregeld dat ik een broek of jurk geef voor zonen feestdagen, die, als ze niet gedragen worden door de goeroes in de kampongs bewaard zullen worden. Zodra de motor helemaal in orde zal zijn zullen door het vervoer van klappers naar Tanahmerah en de verkoop daar, de grootste kosten wel gedekt kunnen worden. In het Mandobogebied gaat het zeer slecht. De kampongs gaan steeds meer uit elkaar en wat in jaren reeds niet meer is gebeurd dat gebeurde nu, namelijk: twee mensen werden in een kampong dichtbij Guam geheel en al opgegeten. Trouwens hier rond Tanahmerah is het zeer onrustig. Alles bij elkaar is het militaire gedoe hier een zeer slappe beweging. De kapitein durft niet op te treden uit vrees voor zijn baantje en hij moet nog majoor worden. Bangheid omdat men in Ambon en op Java de zaken hier niet begrijpt, zal nog bewerken dat over niet al te lange tijd een zwaar bloedbad zal aangericht moeten worden. Over alles heb ik de kapitein gisteren gesproken en daar er met deze boot een B.A. komt voor Tanahmerah en omstreken, beloofde hij mij op de

eerste plaats te zullen zorgen dat de kampongs waar een goeroe zit voor mekaar zullen komen. Dat er een B.A. bij komt vind ik reuze fijn, maar dat het Lebelauw is, daar heb ik een zwaar hoofd in want die schijnt in Merauke ook geweldig geknoeid te hebben. Ik hoop daarom maar dat tenminste de kapitein vlug van het toneel verdwijnt, want die is meer Ambonees dan iets anders en waar hij kan zal hij de Ambonezen de hand boven het hoofd houden.²⁶

Per kerende post stuurt mgr. Aerts de namen en adressen van Missie-naaikringen in Nederland (het Thuisfront!) om er broekjes en jurken te vragen.²⁷

Het jaar 1940. In Tanahmerah, zegt Meuwese in zijn *Dagboek*, liggen alle families met elkaar overhoop. Het is de kunst ertussendoor te zeilen. Hij kan huizen kopen en zinkplaten, afkomstig van de maatschappij die goud wint, maar krijgt wel moeilijkheden met de kapitein (Houbolt). Deze wil hem huur voor die huizen laten betalen en als Kees een radio cadeau gekregen heeft, wordt de aansluiting op de elektriciteit technisch niet toelaatbaar verklaard.

De Mandobo dorpjes blijven een kruis. B.B. probeert er zelfs krachtig op te treden, Meuwese zelf loopt de boshuizen af om de mensen weer terug in de dorpen te krijgen. Zij willen niet en zeggen: er sterven in het dorp teveel mensen.²⁸

In februari schrijft mgr. Aerts dat er enkele nieuwe goeroes zijn toegestaan²⁹ en in april schrijft Meuwese hem over de soesa met de motor 'Paulus' en met het Bestuur.³⁰

In mei is Meuwese op Mappi-post en daar hoort hij dat de Tweede Wereldoorlog is uitgebroken. Dorpen worden bezocht, mee- en tegenvallers. Een krokodillenjager krijgt de lui van de Nambemon mee op jacht, de dorpen staan leeg.

Drabbe wordt opgeroepen door de Vicaris om Mappi-post te verlaten en naar Kei te komen, omdat zijn onderhoud daar niet kan worden betaald. Maar op initiatief van Meuwese leggen de militairen geld bijeen en kan Drabbe weldra naar Mappi-post terugkomen.

26 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 9-12-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

27 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 29-12-1939. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

28 Meuwese MSC, C., *Geschiedenis van het Missiewerk*. Map Tanahmerah. Archief MSC, Tilburg.

29 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan pater C. Meuwese*, 29-2-1940. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

30 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 27-4-1940. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

C. Meuwese MSC

C. Meuwese MSC moet 'sprietlopen'

Terug in Tanahmerah, nieuwe spanning met Houbolt. Er wordt een gastenverblijf gebouwd op grond die zogenaamd van de Missie was, maar dat laatste was onbewijsbaar. Hoogstens een mondelinge toezegging indertijd van de kapitein aan Hoeboer. Als Meuwese in augustus in de Mappi terug is, vertelt hij enerzijds dat het in allerlei dorpen van de Yahray beter gaat in de school, in de tuinen, met de sport en de muziek, maar dat anderzijds de goeroes soms te hardhandig optreden, de school sluiten, maar in hun kwartaalstaten opgeven onderwijs te hebben gegeven. Er blijken enkele goeroes te zijn die de tuinprodukten verkopen vooral voor eigen zak. Maar ook vertelt hij dat de njora's kinderen leren vlechten (mandjes, zeven, matten), touw maken en miniatuurschildjes. Meuwese kan die produkten dan verkopen in Tanahmerah en zo voor die kinderen kleren kopen. Hij maakte deze reis per 'Paulus', die gerepareerd was nadat op een tocht naar de Muyu op een boom onder water de schroef was beschadigd. Meuwese wil nu terug naar Tanahmerah, maar al spoedig springt de waterpomp weer stuk en de boot drijft de rivier af, terug naar Mappi-post.

Meuwese benutte dit extra bezoek aan de Mappi om een nieuw gebied beter te bekijken, namelijk het gebied ten westen van de Nambeomonstreek, het gebied aan de Bapayrivier.³¹

Deze tocht was vooral moeilijk omdat telkens de mannen zwaar bewapend meetrokken naar een volgende nederzetting en de bewoners dan vluchtten. Kwamen er toch bewoners opdagen, dan was het een moeizaam uitzoeken of de gegevens over volgende groepen betrouwbaar waren. Kees noteerde woordjes, want de taal bleek een heel andere te zijn dan die van de Yahray. Zelfs zijn dragers moest hij voortdurend beletten uit roven te gaan. Toen hij in een dorp moest overnachten, hield hij zelf heel de nacht de wacht, en een van de dragers hield al die tijd het geweer van Meuwese in zijn knuisten. Al noteerde Kees aantallen van kinderen, al vroeg een dorp om een goeroe, dit gebied zou pas na 1950 bewerkt gaan worden, eerst vanuit Képi, later door een eigen pastoor vanuit de plaats Ararè. De correspondentie met de Overste, tevens schoolbeheerder, in dit jaar 1940 behelst allerlei concrete zaken over verplaatsing en financiën. Voor een financieel expert kan het interessant zijn te weten dat de Vicaris (juli 1940) een formulier aan alle pastoors toezond waarop posten voor een begroting stonden, omdat de oorlog bezuiniging eiste. Meuwese stuurt de opgave in en dan blijkt dat alleen de subsidie voor de scholen een bron van inkomsten oplevert.³²

1940 was een bijzonder droog jaar. Dat betekende onder andere dat de moerassen droog lagen en dat dus de traditionele snelwegen goed begaanbaar waren. Toen Meuwese naar Tanahmerah terugkeerde, voelde hij wel dat achter hem de zaak broeide. Hij hoorde in Tanahmerah al spoedig dat de onderwijzers van de Nam-

31 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 10-10-1940. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

32 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan de pastoors*, 9-7-1940. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

beomon terug wilden naar Kei, maar dat de goeroe P. Kadmaerubun te Mabur en de goeroe S. Effroan te Yatan standvastig op hun post bleven en de anderen bijeen hielden.

En toen gebeurde het. Bij Mappi-post was in 1936 het dorpje Korumbuwag ontstaan en mensen van de Oba brachten kinderen daar naar school. Op de terugweg werden de ouders overvallen door mensen van het dorp Yamuy aan de monding van de Etrivier. Er vielen drie doden. Eén van hen was de man Bendé, afkomstig van Ragagaé (Mabur), die als kind te Toba (aan de Oba) geadopteerd was. Nu, in 1940, had te Ragagaé een scheldpartij plaats. Yapu, een aanvoerder, sloeg zijn vrouw en die zei toen: 'Jullie, mannen, zijn als oude sagolarven.' Zij doelde op wat soms gebeurde, namelijk dat sagolarven die niet op tijd werden losgemaakt uit de boom, dus niet werden benut, door de varkens eruit gehaald en opgegeten werden. Dit betekende echter: er is een oude zaak en jullie nemen maar geen wraak. Men begreep: Bendé is door Yamuy gesneld en niet gewroken. Juist in die tijd ging een krokodillenjager met de mannen van Ragagaé op jacht en zij ontmoetten de aanvoerder van Yamuy, Daké genaamd, en wilden hem te lijf, maar de krokodillenjager voorkwam dit. Toen besloten zij zonder inmenging van derden zelf hun haren terug te halen. Zij stuurden aan Daké te Yamuy de boodschap: wij willen graag kinderen van Yamuy adopteren en betalen met ijzerwaar. Daké had hen op krokodillenjacht ontmoet en wist dat dit hen bijlen en messen had opgeleverd.

Ragagaé riep de mannen uit de dorpen aan de Nambeomon op. Er moest gezwezen worden, de goeroes hoorden alleen dat men enkele dagen wegging om sago te kloppen en vis te vangen. De mannen van Ragagaé, Monana en Hinggi (later Katan) kwamen met hun prauwen samen in de monding van de Nambeomonrivier, de dorpen Yatan, Mandaw en Yodom verzamelden zich in de monding van de Obarivier. Samen voer men de Mappi-rivier op tot Tataambi, maar zó dat alleen de prauwen van Ragagaé als eerste gezien konden worden, terwijl de andere achter de bocht verscholen bleven. Men ontmoette Daké, hoofdman van Yamuy. Dabaik en Genemu, de aanvoerders van Ragagaé, gingen met hem naar zijn dorp. De mensen van Yamuy konden naar Tataambi komen met de voor de ijzerwaren te ruilen kinderen. Terwijl zij daar verbleven, stelden de anderen zich op in het bos aan de beide zijden van de doorsteek Yamuy-Tataambi. Aan de monding stond Ragagaé openlijk te wachten. De dag erop kwamen Daké en Dabaik met alle mannen en vrouwen van Yamuy naar Tataambi. Genemu sloot de stoet af. Hij hief de zang aan ten teken dat de omsingeling kon beginnen en men stak vuurtjes aan op de kant in het bos om te voorkomen dat de zielen van de aanstaande slachtoffers zouden vluchten. Toen Yamuy bij Ragagaé aankwam, sloeg de zoon van Dabaik de hoofdman van Yamuy, Daké, dood met een bijl. Er ging een luid hoera op en Yamuy besepte in de val gelopen te zijn. De mensen probeerden naar alle zijden te vluchten maar van overal kwamen mannen achter hun schilden op hen af. De slachting begon. Een bestuurstelling gaf later honderd als het getal van de gesneuvelden op, maar Meuwese vermoedde dat het er wel tweehonderd geweest konden zijn. Met de gesnelde koppen kwamen allen bijeen aan de monding van de Etrivier en daar at men de vleesdelen op. Met de koppen keerde iedere groep naar zijn dorp terug om de vrouwen de rouwtekenen af te snijden en later de initiatie van de kinderen en het

uitreiken van de eretekenen te vieren. De goeroes waren naar Mappi-post gevlucht.³³

De reactie van Meuwese toen hij dit bericht ontving in Tanahmerah blijkt uit een brief aan mgr. Aerts in januari 1941. Hij schrijft:

Steeds meer begint overal tot uiting te komen dat ik in mijn schrijven toen nog veel te mild geweest ben in mijn oordeel.³⁴

Hij had namelijk al een *Rapport* geschreven over de 'Onrust aan de Boven-Digul', waarin hij de moeilijkheden met name aan de Mandobo en de moeilijkheden van pater Hoeboer aan de Muyu had vermeld. Daarin had hij laten horen dat het slappe beleid van het Bestuur in Tanahmerah dreigde het pacificatiewerk dat reeds verricht was te laten mislukken. De mensen keerden naar de oude situatie terug. Dit *Rapport* had de bisschop doorgestuurd naar het Missiebureau te Batavia dat hogere bestuursinstanties kon inlichten.³⁵

Eenzijds was het nadelig dat het Bestuur juist in begin 1941 besloot de militairen van Mappi-post terug te trekken en de post over te dragen aan de politie, maar anderzijds was het gelukkig dat te Tanahmerah de moeilijke commandant Houbolt werd vervangen door commandant Bouwman, die met Hoeboer en Meuwese in overleg trad en de noodzakelijkheid van een strenger en hardhandiger optreden onderschreef. Deze kapitein was in het gebied van de Mandobo al hard opgetreden. Meuwese schrijft:

Werkelijk, het wordt hoog tijd dat zó in de Mappi een keertje opgetreden wordt. Zo niet, dan zullen we daar het volgend jaar ook weer een geweldige snelpartij krijgen.³⁶

Meuwese zelf gaat in februari naar de Mappi. Hij hoort daar dat als de Compagnie niets doet, de Nambeomon en de Miwamon de Awyu zal aanvallen en dat de oude aanvoerder Baud van Refadup de jongelui beschaamd maakt met te zeggen: 'Wat praat jij mee, jij hebt nog geen kop gesneld.' In Képi heeft de goeroe een schooljongen geslagen. Diens vader stak het goeroehuis in brand. De goeroe vlucht. Toch komt de hoofdman, Kepala Merah, vragen om de goeroe. In Kogo steelt men zijn blikken leeg. Vraagt hij roeiers in Dagimon, dan weigert men en zegt... 'dan neem jij ons mee naar de boei in Tanahmerah.' Ragagaé en Monana zijn leeg, in Mandaw vierde men het neusdoorboringsfeest. De mensen zeggen: 'De goeroe is er voor de

33 Boelaars MSC, J., *Vechten of sterven*. 1968, p. 228. Archief MSC, Tilburg.

34 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 16-1-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

35 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan Centraal Missiebureau*, 28-1-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

36 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 16-1-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Kees noteert: na de sneltocht zijn ze overal veel brutaler en eigenlijk moeten zij de goeroe kwijt als zij op hun vijanden af willen, maar ze hebben weer een goeroe nodig (waar de pastoor en het Bestuur achter staan) als zij benauwd zijn voor hun vijanden.

Die figuur van de goeroe zoals de Missie hem zag, wordt het best getekend in een schrijven van mgr. Aerts aan de Inspecteur van Onderwijs. Men wilde namelijk een aparte opleiding voor de 'pacificatieleiders' opzetten op Kei. Mgr. Aerts schrijft:

Een Beschavingsschool heeft alleen de naam school gemeenschappelijk met de Leerschool. Onderwijs komt op de Beschavingsschool op de allerlaatste plaats aan de orde. Een beschavingskracht moet trachten op pakkende wijze middels zang, dans en handenarbeid de belangstelling van de volwassenen te wekken en de jeugd te trekken om zodoende begrippen als regelmaat, orde, netheid en zindelijkheid ingang te doen vinden. Terloops worde zo mogelijk enige schoolkennis aangebracht. De school dient het middelpunt te zijn waar altijd iets nieuws staat te gebeuren, een soort kampongsociëteit. Het is moeilijk de doorsnee volksonderwijzer deze taak helder voor ogen te stellen. Voor hem is het een axioma dat in de school lezen, schrijven en rekenen wordt onderwezen.³⁷

Te Mappi-post bespreekt Meuwese met zijn goeroes het probleem ronduit. Het Bestuur zou moeten optreden, desnoods keihard, maar de mensen zouden moeten gaan zien dat de Missie (de pastoor en de goeroes) het goed met hen voor heeft omwille van henzelf en omwille van een betere toekomst voor hun kinderen. In hoeverre zou er van alles moeten worden verboden? Wat zou er in hun adat kunnen worden gewaardeerd en erin behouden kunnen blijven? Er blijken toch juist bij ouderen sommigen te zijn die wel anders willen, er zijn al scholen die goed lopen, er zijn al dorpen die hun goeroe niet kwijt willen. Het zal nodig zijn dat de aanstokers worden gestraft, maar dat daarna de zaak als afgedaan wordt beschouwd. Er kan een schot nodig zijn, maar daarna moet men algemene amnestie geven en opnieuw beginnen. Daarbij moet men bekijken dat Awyu's veel feller beseffen dat er aan hun adat wordt getornd en zich heviger tegen hun goeroes verzetten, terwijl de Yahray alleen voor Bestuursmacht zullen wijken. Overal moet worden doorgezet overeenkomstig de plaatselijke situatie.

De onderwijzers gaan weer terug naar hun dorpen. De politie treedt op een half jaar na het gebeuren. Er komt weer rust en de onderwijzers kunnen weer werken. Meuwese zegt: 'Voor hoelang?' Hij gaat terug naar Tanahmerah, naar de Muyu, naar de Mandobo. Het Bestuur voelt er het meest voor de scholen van Guam en Kitina maar te sluiten, want van hogerhand is men ertegen hoge huizen af te branden. Kees gaat er weer heen. Sommige lui willen wel, als het Bestuur hen maar niet dwingt.

37 Aerts, MSC, mgr. J., *Brief aan de Inspecteur van Onderwijs*, 11-4-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Het Bestuur, B.A. Lebelauw, patrouilleert in maart/mei/juni en in juli/augustus aan de Beneden-Digul. Mgr. Aerts krijgt van de Resident inzage in de rapporten van Lebelauw, maakt er uittreksels van en stuurt die aan Meuwese op. Hij schrijft:

Het zal U zeker weer nieuwe moed geven in Uw werk dat in de nota's bij deze rapporten, de Resident in de marge schrijft dat de Missie veel bereikt heeft.

Lebelauw schreef namelijk in zijn rapport:

Rapporteur, die acht jaar geleden in deze streken is geweest (zij het met getrokken sabel), acht zich bevoegder de gunstige ommekeer te constateren. De goeroe, bijgestaan door zijn njora, verdient alle lof voor zijn geduld en doortastendheid om niet alleen de schoolkinderen doch ook het leven in kampongverband door de ouders te doen handhaven.

In de marge stond daarbij:

- Inderdaad de R.K. Missie heeft al veel bereikt, veel meer dan de plaatselijke pastoors-pioniers zelf wel beseffen. (w.g.: Kempe Valk)
- Geheel ingestemd. (w.g.: J. Wegner)
- Een zeer waar woord. (w.g.: Resident)³⁸

In augustus bracht de Resident A.J. Jansen een bezoek aan Zuid-Nieuw-Guinea en richtte daarna een schrijven aan de Gouverneur van de Grote Oost te Makasar, met als onderwerp: 'Pacifiatie van Zuid-Nieuw-Guinea'.

Hij schrijft: [...]

De "toename" van het aantal sneltochten betekent dat door de Pacifiatie meer gevallen ons ter ore komen. Het aantal kan tijdelijk meer zijn, omdat er in de twee laatste jaren grote droogte heeft geheerst, hetgeen de "snelpaden" gereedmaakt.

De snelpartij te Yamuy eiste de dood van vijftien mannen, tweëndertig vrouwen en vijfendertig kinderen. De veldpolitie keerde zich eerst tegen Képi (Oba), zij doodde drie mannen en namen er elf gevangen. Vreemd genoeg: na de straoefening werd een beter contact verkregen. De veldpolitie trad daarna op tegen Ragagaé (Nambeomon), vijf mannen, twee vrouwen en twee kinderen kwamen daarbij om. De Ragagaéërs hebben zich onder Bestuurstoezicht gesteld. De acties zijn humaan gevoerd, maar slechts streng optreden kan het verder verbreiden van deze moordpartijen verhinderen. De missionarissen zijn dankbaar. Wij hebben de Missie nodig, resultaat kan slechts verkregen worden door de Missie in haar beschavingswerk te steunen. De lokaal-heidense mentaliteit moet finaal gebroken worden, daartoe is alleen de missionaris met zijn helpers in staat. Bewonderenswaardig is de moed van deze helpers, de Keiese goeroes en hun echtgenotes, die zich onder deze wilden begeven en in nood om eigen leven werkloos de gruwelen moeten zien gebeuren.

38 Aerts MSC, mgr. J., *Brief aan C. Meuwese*, 31-5-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Hiernaast is het hoogst urgent dat nog een vijftigtal Beschavingsscholen worden opgericht. Dit hoeft maar een f15.000,- te kosten en elk stevig Keiees gezin kan hier de beschaving en jeugdleiding brengen.³⁹

Aan het einde van het jaar 1941 maakt Meuwese twee 'ontdekkingstochten', één naar de, wat hij noemt, Cookrivier – later zal blijken dat deze rivier niet de Cook, maar de Juliana(Gondu-)rivier is⁴⁰ – en één naar de Wildemanrivier. Hij schrijft aan mgr. Aerts dat hij een verslag en een schetskaart zal sturen.⁴¹

Dat verslag laten wij hier (ingekort) volgen:

Op 13 oktober vertrokken uit Hinggi (Nambeomon), zeven uur, naar Amageir (Bapay). Ik vroeg naar de namen van de dorpen, maar de dragers deden de mensen zwijgen. We gingen naar het volgende dorp, wel 30, 60, 80 man trok mee. Het Tatomeogebied heeft een andere taal. Mijn dragers waren er bang, want zij hebben er vroeger gesneld. Ik maakte "vrede", sloep in het mannenhuis, kreeg namen, maar mijn dragers wilden niet verder. Het kamponghoofd heeft me de weg gewezen, ik bereikte de Cook, maar mijn dragers weigerden verder te gaan. De tocht naar het Cookgebied was mislukt. Ik had de zee niet bereikt, wel enig inzicht gekregen in de bevolkingssituatie, die niet onderdoet voor die van de Mappi. De tocht van veertien dagen had vijf dagen geduurd. Er was tijd over.

19 oktober: Ik wilde naar de Pasuwé, de Wildemanrivier. De lui uit Kunda, aan de Obarivier waren op de vlucht voor de politie die in het dorp Rep snellers gevangengenomen had. Zij verbleven daarom in bivaks twee uur boven hun eigenlijke dorp Gandaimu. Zij smeekten mij om een goeroe. Van hen hoorde ik vele namen van nederzettingen aan de Wildemanrivier. Ik kwam tot het getal achttien. Vanuit de kop van de Obarivier gingen wij te voet – zes uur – tot bij de Wildeman en bereikten het dorp Waipagari. Het mannenhuis is zesennegentig meter lang, het heeft vierenvijftig vuurplaatsen en slaapplaatsen voor een honderd man. Merkwaardigerwijze hangen deze slaapplaatsen aan rotans van het dak af. Het dorp heeft een zware omheining van twee meter hoog en de vrouwenhuizen zijn boven in de bomen gebouwd tot vijfentwintig meter hoog. Het contact met de vrouwen gelukte niet. Toen ik de rivier wilde gaan afvaren, probeerden mijn dragers met hun "Niet doen, niet doen!" de mensen van Waipagari ervan af te brengen me te begeleiden. Zij zeiden: "Er liggen geen dorpen meer", maar ik liet me niet dekkeuren en zeet abor.

39 Jansen, A.J., Resident van Amboina. *Schrijven aan de Gouverneur van de Grote Oost te Makasar, de Pacificatie van Zuid-Nieuw-Guinea: Beschavingsscholen*, 3-9-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

40 Zie verder in dit hoofdstuk.

41 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 7-11-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

De vrouwenhuizen werden hoog in de bomen gebouwd, de mannenhuizen enkele meters van de grond

21 oktober: Toen besloten zij mij dan toch één kampong te laten zien. In een westelijke zijkali lag het dorp Wakaba, maar iets voor het dorp was het riviertje versperd door een brug van vijf meter hoog en een halve meter breed, terwijl aan de palen van die brug stokken vooruit staken die alle aanvallers in hun snel-

varende prauwen gewond in het water zouden doen vallen om dan van bovenaf met speren en pijlen bestookt te worden. Het dorp is weer met een zware omheining omgeven, heeft een mannenhuis van honderd meter, zestig vuurhaarden en vijftwintig vrouwenhuizen in de bomen. Bij onze aankomst ging de hele bevolking er vandoor! Maar na een half uur had ik goed contact, zelfs de vrouwen en kinderen kwamen naar die vreemde toean kijken.

Terwijl ik rustig met de lui zat te "praten" (het was meer gebarentaal) met de enkele woorden die ik van hun taal kende omdat de lui hier dezelfde taal hebben als die aan de Bamgi-Ia, stalen de lui die met mij meegegaan waren uit het mannenhuis bundels pijlen, speren, bogen en pijpen. Toen ik bij de prauw kwam zag ik die overbeladen met allerlei spullen waar matten netjes overheen gelegd waren om het zaakje verborgen te houden. Ik beval de matten weg te nemen. Zij wilden niet. Toen deed ik het zelf en schrok van de hoeveelheid pijlen en speren die mijn lui gestolen hadden. Nu, dat ik niet kalm bleef, zal me niemand kwalijk nemen. Ik gaf even duidelijk aan mijn lui te kennen dat daar helemaal niets van in kwam en dat heel het zaakje teruggegeven moest worden. Drie tot vier keer moest men met volle armen de wal op gaan om alles terug te geven aan de rechtmatige eigenaars. Mijn dragers keken sip, de lui van Wakaba wisten van verwondering niet hoe ze moesten kijken. Na dit voorval wilde ik juist de prauw ingaan, toen een vader met zijn dochtertje van een jaar of acht naar me toe kwam en het kind aan mij aanbood om het mee te nemen. Natuurlijk was ik erg erkentelijk voor dit bewijs van dankbaarheid, maar toen ik het kind wat mooie kralen en een vishaak en een vistouw gaf, en zei dat het maar bij haar vader moest blijven, toen gaf de vader blijk van nog grotere vreugde. Hij had zijn plicht gedaan en toch had hij zijn dochtertje nog! Zeker is dat ik een volgende keer in deze kampong zeer gaarne ontvangen zal worden en ik hoop dan ook later van hieruit verder te kunnen komen.

Weer aan de kali Wildeman gekomen, kon ik met geen mogelijkheid van mijn lui gedaan krijgen dat ze de kali nog verder afzakten, dus maar weer naar Waipagari. Een van de roeiers liet zich echter ontvallen dat er aan de oostelijke oever ook nog een kampong was. Nauwelijks had hij het gezegd of er volgde een geweldig protest. Maar met veel moeite kon ik toch gedaan krijgen dat de vijf prauwen met roeiers aan de kali zouden wachten terwijl de zegsman die zei in de bedoelde kampong familie te hebben, de goeroe, mijn persoontje en drie dragers mee zouden gaan naar de kampong. Na een half uurtje lopen zagen wij plotseling op vijftien meter van ons af een twintigtal zwaar beschilderde, met grote schilden, speren, pijlen en bogen bewapende mannen, onder een geweldig oorlogsgehuil op ons afkomen van achter de bomen. Weg waren mijn dragers, alleen de goeroe, mijn zegsman en ik bleven staan. Even een spannend moment! Recht tegenover elkaar stonden we daar, zij niet wetend wat zij nu zagen, ik al mijn moed bij elkaar halend om nog een paar passen naar voren te gaan. Terwijl ik dat deed stak ik mijn armen in de hoogte en begon hun toe te roepen dat zij niet bang moesten zijn, dat ik een goeie toean was, alles in de Mappi taal, er op dat ogenblik niet aan denkend dat ze daar misschien geen letter van verstonden. Het gehuil begon opnieuw! Toen vloog mijn zegsman naar voren en deed al zijn best

om boven het gehuil uit te komen. Toen hem dit gelukt was, een plotselinge stilte en de hele groep verdween in het bos. Mijn zegsman hen achterna; ik en de goeroe maar wachten tot de zaak voor elkaar zou zijn. En jawel, na een minuut of vijf kwam onze gids ons roepen om mee te gaan naar de kampong.

Juist wilden we opstappen toen mijn kok met nog enige Mappiërs op me af kwam, het geweer in de hand. Informerend wat hij kwam doen, zei hij dat de lui die in de prauwen gevluht waren naar de overkant, verteld hadden dat de toean en de goeroe reeds gedood waren; hij kwam nu hierheen om de misdadigers een afstraffing te geven. Ik liet hem het geweer ontladen en heel rustig gingen we naar de kampong die nog een minuut of vijf verder lag en bewoond wordt door de lui van Mitah. Het plan om nog eens een dag of tien in dit gebied te patrouilleren, stuitte ook geheel en al af op mijn dragers.

Op 23 oktober kwamen we weer in de bivakken van de lui van Kunda en hiermee was ook de tocht naar de Wildemanrivier geëindigd.⁴²

Nederlands-Indië heeft Japan de oorlog verklaard en Meuwese schrijft begin januari 1941 aan mgr. Aerts:

Nu de oorlog hier uitgebroken is, zullen de verbindingen wel steeds moeilijker gaan worden, en ofschoon ik nog een hele kist miswijn in voorraad heb, zou het misschien niet slecht zijn als met een mogelijke volgende verbinding nog een kist miswijn gestuurd werd, dan zou ik wat dat betreft zeker voor anderhalf jaar voldoende hebben. Als het mogelijk zou zijn ook voor een jaar hostiemeel in voorraad te krijgen, dat dan zo verpakt is dat het een jaar goedgehouden kan worden, zou ik ook gaarne voor een jaar daarvan voorraad ontvangen. Ik voor mij heb zowat meel nodig voor ongeveer veertig communicanten in de week.

Voor pastoor Hoeboer zou dit veel meer moeten zijn. Ik weet niet wat hij voor voorraad heeft aan wijn, een kist voor hem zou nooit kwaad kunnen. De kwestie is maar of het op Langgur in voorraad is, zo ja dan houden wij ons hier aanbevolen voor een mogelijke volgende gelegenheid. Natuurlijk ben ik op het ogenblik al zo zuinig mogelijk en kan het zo wel een jaartje rekken.

Wat voedingsmiddelen betreft, voor suiker, zout, rijst, klapperolie, lucifers en zeep vooral, is hier reeds een distributie ingesteld, daar we hier willen trachten zo lang mogelijk te blijven zitten in Tanahmerah. Ik bedoel met wij: alle inwoners van Tanahmerah.⁴³

42 Meuwese MSC, C., *Verlag van een patrouille*, 6-12-1941. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

43 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. J. Aerts*, 4-1-1942. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Van de Overste probeert hij 'ruilmiddelen die absoluut noodzakelijk zijn voor de patrouilles' los te krijgen (bijvoorbeeld vijftig bijlen)⁴⁴, en van broeder Van Schaik reserve-onderdelen voor de 'Paulus'.⁴⁵

Dat na het optreden van de politie de bevolking tot rust kwam had ook Meuwese opgemerkt. Met name in Refadup deed zich een merkwaardig gebeuren voor. Meuwese had steeds aandacht gegeven aan jonge mannen en vrouwen van huwbare leeftijd en het gelukte hem hen te interesseren voor de nieuwe tijd. Zij volgden trouw de godsdienstlessen. Dat zinde de oude lui niet. Zij wilden de jongens dwingen mee op sneltocht te gaan. Maar op een zekere dag stelden de jongelui zich met pijn en boog op tegenover de oude lui. Zij zeiden: 'Dood ons maar. Wie zal er voor jullie zorgen als jullie te oud zijn om jullie zelf te verdedigen? Wij zullen jullie pijlen als jullie ons wilt dwingen.' Dat gaf Meuwese de moed om aan de mogelijkheid van een eerste doopfeest te gaan denken.⁴⁶

Het verblijf van pater Drabbe op Mappi-post wordt kort vermeld, maar stilaan werden zijn teksten (catechismus en gebeden in de talen van Yahray en Awyu) in de hand van de onderwijzers het waardevolle hulpmiddel om eerst de kinderen en later de volwassenen op het doopsel voor te bereiden en hun geloof in zondagse kerkdiensten te vieren. Meuwese zelf zette de Yahray tekst van de uitgebreide woordenlijst om in een Nederlands-Yahray exemplaar. Dat deed hij tussen zijn tournees door. Het was hem niet enkel te doen om zijn mensen te verstaan, maar hij wenste ook zelf iets te zeggen dat zij konden begrijpen.

Er was echter verschil van aard bij de Yahray en de Awyu. Van het begin af ging pater Meuwese vanuit Mappi-post altijd het eerst naar de Awyu's van het Bamgi-lagebied, maar het werk vlotte daar evenmin als onder de Yahray. Men zou anders hebben verwacht. De Awyu is zachter en vriendelijker van aard, kende vanouds tuinwerk, de sneltochten van Marind en Yahray waren opgehouden, zij kregen onderwijzers en scholen, de pastoor kwam geregeld, maar zijn dagboeken vermeldten telkens dat zijn werk en dat van zijn goeroes niet aansloeg. De jeugd was er blijkbaar veel afhankelijker van de oude lui, aparte jongelingenhuisen bleken niet tot stand te komen. Oud en jong wensten al wat zij deden voor hun dorp en hun school op aandringen van Missie en Bestuur, betaald te krijgen. En dan boter bij de vis! Kregen zij dat niet, dan viel hun aanvankelijk enthousiasme spoedig weer weg. Je kon niet zeggen dat zij echt niet wilden, maar het collectieve élan van de Yahray (in het goede en het slechte) leek hier te ontbreken. Het was alsof de Awyu's hun eigen aard niet konden beleven, uitgemoord en opgejaagd als zij waren. Zij waren wel met

44 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 5-1-1942. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

45 Meuwese MSC, C., *Brief aan H. van Schaik*, 5-1-1942. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

46 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken. Kerkgeschiedenis van het Aartsbisdom Merauke, Irian Jaya, Indonesië*. 1989, band I, hoofdstuk III, par. 2, p. 8. Archief MSC, Tilburg.

de Yahray gaan meedoen, werden zelfs hun handlangers om verderop aan de Éderahrivier te gaan snellen en zelf gespaard te blijven. Maar dat dit moorden hen niet lag, blijkt tekenend uit het feit dat zij hun speren met een fijn draadwerk omgaven, waarin zij fleurige paradijsvogelveertjes staken. Zij kenden de koppenboom en iets van een luidruchtig feest daaromheen met de grootspraak van de aanvoerder, maar de rangorde van eretekens die de Yahray kende, had bij hen geen plaats. Hun hart ging uit naar hun gezin, hun tuinen en hun sago. De aanpak van het Bestuur, de dwang van de politie (met telkens halve maatregelen) en de invloed van de Missie via haar bazige goeroes, daar moesten zij niets van hebben. Het kwam wéér van buitenaf, het leek wéér een andere invasie waaraan zij moesten geloven. Daarom kreeg de pastoor zelf de indruk dat hij nergens houvast kreeg. Tijdens de ene patrouille bleek het in een dorp al voortreffelijk te gaan en tijdens een volgende moest hij constateren dat hetzelfde dorp er weer alles bij had laten zitten. Het maakte hem wanhopig. Bij de Yahray wist hij waartegen hij vocht, maar bij de Awyu's bestonden die onmenselijke misbruiken eigenlijk niet. Het waren in wezen goede, bange mensjes. Een kind werd te hardhandig door een goeroe gestraft, een politiepatrouille trad te krachtadig op, en weg waren zij: maandenlang in de bossen verdwenen. Dan begon men weer opnieuw, weer was er hoop en weldra was het allemaal weer mis.⁴⁷

Het Bestuur had rust gebracht. Meuwese besloot een groot doopfeest te organiseren voor Yatan/Refadup en dacht zelfs aan een volgend feest in Toba aan de Obarivier. Voor een groot feest, daar voelde de Yahray wel voor. De voorbereiding gaf een bijzonder élan aan de dorpen, althans aan de jongelui, terwijl de ouderen (pas nog afgeschaft in Ragagaé) welwillend toezagen. Zelfs de dorpen aan de Miwamon en de Bapay, die pas nog op sneltocht waren geweest, hadden er toch van gehoord en wilden wel komen kijken.

Katan wachtte de feestvierders van de Obadorpen op aan de kop van de Nambeomonrivier en gaf hen zingend en dansend vrijgeleide naar Yatan. In Yatan ontving hen het dorp: de volwassenen opgesierd, speer en schild in de hand, dansend met de wapperende knieën, luidkeels hun snelliederen zingend en de goeroes met hun schoolkinderen, de fluitorkesten te zamen of door elkaar hun fluiten blazend, een wiegende zee van kleurige mensen, paradijsvogels, papegaaien en de keurige bloesjes, rokjes en broekjes, het werk van de njora's.

Er kwamen meer dan veertienhonderd mensen bijeen, Awyu en Yahray. Vijftien prauwen, honderdvijftig mannen, voeren uit naar het bos om daar een prachtige boomstam te kappen, de koppenboom vanuit het nog zo nabije verleden. De boom werd met alle eerbied het dorp binnengedragen. Deze zou als eerste kruis, zeven meter hoog, bij het doopfeest worden opgericht. Het dansen, het trommen hield niet meer op, de sfeer was er.

47 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken. Kerkgeschiedenis van het Aartsbisdom Merauke, Irian Jaya, Indonesië*. 1989, band I, hoofdstuk III, par. 2, pp. 8-9. Archief MSC, Tilburg.

Pinksterzondag 1942. In optocht haalde men in een stoet van oud en jong de dopelingen af. De plechtige doop gaf dertig jongens en zeventien meisjes de grote genade. Onder de H.Mis die volgde ontvingen zij voor het eerst Christus zelf in hun hart. Vijftien goeroes en dertien njora's begeleidden het gebeuren en brachten de gedoopten onder stemmige Keiese dans naar het feestmaal, waarna de fluitorkesten de kinderen naar hun eigen ouders thuisbrachten. Kees beschrijft niet wat hij toen moet gevoeld hebben. In de namiddag een huldebetoon aan de pastoor: een zulk uitnemend optreden van de scholen, dat iedere goeroe verbaasd stond te kijken naar wat zijn buurman al bereikt had. Prachtige rijdansen, eerst een nabootsing van de terugkomst van snellers die werden ontvangen door de vrouwen, nu door de jongens en meisjes opgevoerd, waarna de rijen zich gedisciplineerd vormden tot een kruis, een anker, een hart en het Christusmonogram.

Hierna, het werd al avond, werd het grote kruishout plechtig gezegend. Op het kruis waren de woorden uitgebeiteld: Gegroet oh Kruis, onze enige hoop. Kees schrijft:

Toen het bijna recht stond, viel het kruis nog eens naar beneden en verbeeldde zo duidelijk de moeilijkheden die er vijfeneenhalf jaar waren geweest om Christus' kruis in de Mappi te planten. De tweede keer stond het echter pal overeind. De moeilijkheden werden overwonnen, Christus' Rijk begint nu zijn triomf in het Mappigebied.

Men danste rond het kruis de hele nacht door. Kees was doodmoe en viel op zijn matje in slaap, maar heel de dag had hij gewaakt omdat hij er nooit zeker van kon zijn dat de oude vijanden elkaar toch niet te lijf zouden gaan. Middenin de nacht viel er ineens een dodelijke stilte. Kees sprong op, rende naar het kruis en stond daar levensgroot met zijn armen te zwaaien om tot rust te manen, niet beseffend hóé hij daar stond: grote blanke man met wapperende baard enkel en alleen in zijn onderbroekje. Dat riep plots zulk een onbedaarlijk lachen op in heel de menigte, dat de onmin over een man die een vrouw lastigviel, geheel vergeten werd. Het feest was gered.

De volgende dag: volksfeesten en uitdeling van tabak en prijsjes. Daarop gingen de goeroes met hun mensen naar huis en Kees naar Mappi-post.

De betekenis van dit feest reikte verder dan het enkele feit van de doop van schooljongens en schoolmeisjes. Het waren geen onmondige kinderen meer die eventueel later door de oudere generatie van hun dwaalwegen afgebracht zouden worden, maar jongelui die weldra als jonggehuwden een zeker recht van spreken in de gemeenschap zouden verwerven. Het feest werd bovendien omlijst door de luister van de eerste successen van het beschavingswerk. Mensen uit groepen die elkaar vijandig gezind waren, kwamen in vrede bijeen. Het optreden van de scholen, het resultaat dat goeroes elkaar konden tonen en de geslaagde samenwerking van de Keiezen om het feest ordelijk te laten verlopen, waren evenzovele bewijzen dat er ondanks de zeer moeilijke omstandigheden een gunstige invloed was uitgeoefend. De oudere generatie kreeg het bewijs geleverd dat het oude en het nieuwe niet in alle opzichten onverenigbaar waren. Zij bemerkten dat datgene wat goed was in hun oude gebruiken, hun gevoel voor gezamenlijk handelen en feestvieren, in dienst

gesteld werd van nieuwe vieringen waarvan zij de zin nog wel niet begrepen, maar de vreugden toch wel smaakten.⁴⁸

Nu was Nederlands-Indië sinds december 1941 in oorlog met Japan. Aanvankelijk had dit op het Bestuursbeleid nog weinig invloed, maar einde 1942, de maanden van de droge tijd, – de sneltijd – was de situatie schrikbarend veranderd. Meuwese had gehoopt een tweede doopfeest in oktober te kunnen vieren aan de Obarivier in het dorp Toba. In de meimaand kwamen de onderwijzers van de Oba en de Miwamon bijeen om een program en een werkverdeling op te zetten. De dorpschoufden stemden daarmee in.

Maar in een brief aan zijn Overste schrijft Meuwese:

De mensen bemerkten dat het Bestuur na een kortstondig hard optreden niet meer kwam opdagen. De B.A. zat bij zijn radio in Yodom, de politie was weg uit Mappi-post. Mensen uit het dorp Wap bij Yodom, waren naar Merauke geweest, hadden daar van het bombardement op Merauke gehoord, en hadden verteld: "De blanken zijn allen dood en de Japanners in Merauke hebben gezegd dat de goeroes die de mensen beletten op sneltocht te gaan, door de Japanners gevangen genomen zullen worden. De pastoor is dood. Op Mappi-post is de politiekazerne dichtgespijkerd en als de politie nog zou komen, dan verdwijnen we de bossen in, daar kunnen ze ons toch niet te pakken krijgen."⁴⁹

Overall bereidde men zich voor om op sneltocht te gaan. Zelfs de jongelui die het onderricht volgden, kwamen niet meer, zij wilden mee. In Ragagaé, schrijft Meuwese, heeft hij de aanvoerder gezegd dat hij een echte duivel was. In Monana heeft hij ze flink de waarheid gezegd en zelfs gingen vijf man er opuit om de lui terug te halen, maar de snelgeest kreeg de overhand, het mislukte. Aan de Oba stookte Yaroemb (die eens de eerste missionarissen hielp overzetten en het eerste contact tot stand bracht) de dorpen van de Oba en de Miwamon op. Twee keer gingen die dorpen er opuit en kwamen met koppen terug. Mappi-post werd gebombardeerd en geplunderd. De goeroes werden bestolen en kropen van angst en ellende bijeen in Toba en Rep, en het kwam zover dat de B.A. Lebelauw in september 1943 alle onderwijzers ophaalde en op Mappi-post samenbracht. Meuwese moest in overleg met de schoolbeheerder van Merauke beslissen minstens de Oba en de Miwamon voorlopig te sluiten. Een enkele goeroe aanvaardde overgeplaatst te worden naar de Muyu, maar de anderen (rond Kadmaerubun) besloten in de

48 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken. Kerkgeschiedenis van het Aartsbisdom Merauke, Irian Jaya, Indonesië*. 1989, band I, hoofdstuk III, par. 2, pp. 9-11. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht-Antwerpen, 1957, p. 165.

Verschuieren MSC, J. en C. Meuwese MSC, *Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis*. Bussum, 1950, hoofdstuk I, p. 13.

49 Meuwese MSC, C., *Brief*, 15-10-1942. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Nambeomon te blijven. De Keiezen – echte Kei-koppen – zagen en vreesden dat als de Missie zich terugtrok, de Zending vanuit het binnenland achter Okaba zou komen, vooral omdat de B.A. Lebelauw, nu te Yodom, bekend stond als een vurig protestant.⁵⁰

1943-1948

De B.A. Lebelauw had Mappi-post verlaten en woonde in Yodom. De Mappi-post was op 12 mei 1943 gebombardeerd door de Japanners, en lag geheel verlaten. Vanuit Tanahmerah meldt Meuwese in juni 1943 aan de Overste te Merauke, pater J. Grent:

Wat de Mappi betreft hoop ik dat er nu een oplossing zal komen, want tot nu toe is er geen enkele patrouille uit geweest en van de goeroes in het Nambeomon-gebied werd, zolang ik er nu weg ben, niets meer gehoord. De goeroes die daar zitten van het Obagebied konden zelfs niet opgeroepen worden naar Mappi-post, daar de motor niet meer wilde varen wegens gevaar. Ik denk dat het in het Nambeomongebied nu ook wel mis zal zijn, vooral als zij daar gehoord hebben dat de lui van de Oba heel Mappi-post hebben leeggestolen. Van mijn bezit is zo goed als niets over. Ook het deel dat in de tuinen verborgen was, is geheel en al door de Papoea's geplunderd. Agapitus die een keertje eten in Mappi-post uit de tuin ging halen, vond er een hele hoop Papoea's die stoelen en tafels en blikjes eten naar de steiger gesjouwd hadden en daar lekker aan tafel zich te goed zaten te doen. Mijn Miskleren hebben ze allemaal kapot gescheurd en ze waren allen op de gekst mogelijke wijze gekleed.

De lui zijn naar de kampong teruggegaan en hebben er zeker andere lui nog gewaarschuwd, die toen ook nog hun deel eens wilden komen halen, maar toen zat de politie ergens achter in het bos en is de lui met een aanhangmotor achterna gegaan en heeft op hen geschoten. Raak??⁵¹

In die tijd kwamen na bespreking met het Bestuur te Tanahmerah Australische militairen naar Mappi-post en zij begonnen patrouilles uit te sturen in het Mappi-gebied. Onder hun leiding werd ook de Wildemanrivier schoongemaakt. Het contact met het Militair Gezag in Australië maakte het bovendien mogelijk de achterstallige lonen van de onderwijzers uit te betalen. In juli bracht pater Grent (benoemd als Apostolisch Administrator na de dood van mgr. Aerts) een bezoek aan de Muyu en de Mappi.

Zijn verslag aan het Burgerlijk Bestuur in Merauke over het Mappigebied wordt hier in enkele puntjes samengevat:

- Aan de Bamgi-Ia (het Awyu gebied) waren allen thuis. Deze mensen zijn minder aggressief, eerder schuw en schuchter, al kenden zij het koppensnellen. Men

50 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht-Antwerpen, 1957, p. 166.

51 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 11-6-1943. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

meldde dat er na het vertrek van de militairen dorpen op koppenjacht zouden gaan en dat een man, Herman van Gimikya, werd bedreigd omdat hij hen daarvan af wilde houden. Een andere moeilijkheid is de pederastie. Pater Meuwese trachtte de jongens ertoe te bewegen een eigen huis op te zetten, maar zij durfden niet.

- Aan de zijrivieren van de Mappi (het Yahray gebied) blijft snellen de voorwaarde om te kunnen trouwen, getuige de massamoord op Yamuy. Pater Meuwese wist dat er het laatste jaar vijftig koppen waren binnengehaald. Daar zagen goeroes dat een vrouw en elders een kind door jongens, die in een rij waren opgesteld, bepideld werden en daarna doodgestoken (mensenofer?). De aanstokers tot snellen zijn nu enkelingen. Alleen een krachtig optreden tegen de schuldigen kan de collectieve angst voor de politie voorkomen bij de onschuldigen.
- Het sluiten van de Oba en de Miwamon door de B.A. blijft een vreemde zaak omdat de Resident aan pater Meuwese verzekerde dat die streek behouden moest blijven. De goeroes waren rustig ter plaatse in de Nambeomon en terecht ging pater Meuwese niet in op het verzoek van de B.A. ook de goeroes daar weg te trekken. De toegezegde versterking van de politiemacht is indertijd in Tanahmerah blijven hangen. Nu echter verzoekt de Missie de steun om het opgenomen werk te kunnen volbrengen.⁵²

Nadat de Australiërs de Mappi-post hadden bezet in november 1943, werden op verzoek van de Nederlandse Regering enige mannen uit het Mappigebied per vliegtuig overgebracht naar Australië om de 'wapenfabrieken' te zien, kennelijk met de bedoeling om hen van de macht van de geallieerden te overtuigen. Naar dezen later meedeelden, hadden zij meer oog gehad voor de blanke vrouwen, dan voor de wapenfabricage.⁵³

In januari 1944 maakte Meuwese zijn volgende dienstreis naar de Mappi. In maart teruggekeerd in Tanahmerah schrijft hij een *Rapport* over de toestand zowel aan de Overste als aan het Bestuur. Hier volgt de korte inhoud:

BIJ DE YAHRAY:

- De onderwijzers keerden terug naar de Obarivier.
- De dorpen aan de Miwamonrivier verbleven nog in de bossen. Te Masin wordt een nieuwe bestuurspost geopend. Mensen (Awyu's) van de Pasuwé komen er wonen.
- De scholen beginnen weer goed te lopen.
- Een doopfeestje in Yahumbe; uitzicht op dopen te Ragagaé en in Toba.

52 Grent MSC, mgr. J., *Nota's over het Muju- en Mappigebied*, 27-8-1943. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

53 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht/Antwerpen, 1957, p. 167.

BIJ DE AWYU:

- Een duidelijke tegenwerking van de oudere generatie; men voorkomt dat de kinderen naar school gaan. De goeroes weghalen betekent het werk van zeven jaren teniet zien gaan.⁵⁴

Meuwese vermeldt verder:

- Te Dagimon wordt een jonge vrouw vermoord omdat zij niet wil trouwen met de man die haar zwanger heeft gemaakt.
- Jongelui van de Nambeomon gaan te Merauke werken om met de verdiende ijzerwaar als bruidsprijs tot een huwelijk te komen.
- De goeroe en jongelui in de Nambeomon voorkomen bijzetting van een lijk op schragen.
- Een jongetje wordt gedood om de "vrede" tussen twee kampongs te bevestigen.
- Meisjes worden gedwongen tot een huwelijk.

Het is zijn zorg overal duidelijk te maken dat een persoonlijk misdrijf persoonlijk gestraft wordt en nooit een heel dorp om één misdadiger.⁵⁵

Meuwese stuurt bij zijn subsidie-aanvraag ook een *Verslag nopens het wedervaren der Beschavingsscholen in de onderafdeling Boven-Digul* aan de Schoolinspectie. Vooral het Awyu gebied zou eens steviger door het Bestuur aangepakt moeten worden:

Gedurende het jaar 1944 werd de politie maar éénmaal in dit gebied gezien en na negen jaar werk van Compagnie en Missie is in het gehele Bamgi-Iagebied nog nooit iemand gestraft.

Vooraf het feit dat de jongelui die van de school af kwamen zich weer bij de oude lui aansloten en zich lieten misbruiken, zit Meuwese dwars. Hij werkte overal juist om de jongelui, de huwbaren, te beïnvloeden. Bij de Yahray gelukte hem dat juist wel. De ouderen daar maakten de jongeren wel beschaamd zolang zij nog geen kop gesneld hadden, maar de jongelui vochten tegen de ouderen en voorkwamen dat die op sneltocht konden gaan. Enkele dorpen dreigden echter zelfs om katholieke jongelui te doden om weer vrij te zijn om te gaan snellen. Aan de Oba hoopt hij een vaste kern van jongeren te vormen om de invloed van de oude lui te verminderen. Maar alles hangt af van het al of niet optreden van de politie.⁵⁶

54 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste en aan het Burgerlijk Bestuur*, 22-4-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

55 Meuwese MSC, C., *Brief aan het Hoofd Plaatselijk Bestuur te Tanahmerah*, 26-6-1944. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

56 Meuwese MSC, C., *Verslag nopens het wedervaren der Beschavingsscholen in de onderafdeling Boven-Digul*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese gaat op verlof naar Australië van juli 1944 tot mei 1945. Na zijn terugkomst bericht hij aan het Hoofd Plaatselijk Bestuur te Tanahmerah dat de school in Masin door het Bestuur (Lebelauw) opgericht, blijkbaar niet voldoet. Er waren het afgelopen jaar gemiddeld twaalf kinderen op school. De reden was dat de sago-arealen van de bewoners twee uur varen weg lagen en de kinderen geen eten hadden. Hij vraagt om de school 'voorlopig op te heffen'.⁵⁷

Bij deze brief stuurt hij een *Rapport* over de toestanden in het Mappigebied (geschreven na zijn patrouille in november/december 1945). Hierin lucht hij zijn hart over het systeem van vergiffenis schenken:

Het vergiffenissysteem was in het begin, toen de lui nog niet zo goed wisten dat ze de regels van de Wet overtraden, te verdedigen. Maar nu na negen jaren duidelijk gebleken is dat vergiffenis voor de Papoea's slapheid betekent, nu is het systeem uit den boze en brengt het meer ongeluk dan geluk aan de mensen. Neen, ik ben niet voor een onredelijk hard systeem, maar uit bestwil voor de Papoea's zou ik erop willen wijzen dat straf waar die verdiend wordt ook werkelijk gegeven moet worden, anders is al het werk onder de Papoea's vruchteloos. De toestand in het Bamgi-Iagebied aan de Digul is wel rustig nu, maar de lui van Chubas blijven stoken om te gaan snellen en de politie is er in de negen jaar dat dit gebied geopend is, nog nooit straffend opgetreden.

De Papoea's gaan door met de politie uit te lachen 'en', zo voegt Kees eraan toe, 'ik zou zeggen: terecht.' Hij vraagt om een continu beleid.⁵⁸

De B.A. van Yodom laat de mensen telkens horen dat zij 'de mensen van het Bestuur zijn' (niet van de Missie) en hij belooft hen een protestantse school. Grent reageert daar pittig op. Lebelauw verdedigt zich heftig en Grent schrijft:

Ik heb pastoor Meuwese geschreven U nadere gegevens te verstrekken, hopen dat dit kleine incident eerder moge meewerken tot nauwere samenwerking, waartoe de pastoor zeker bereid zal zijn.⁵⁹

In deze jaren was de politie begonnen mannenhuizen af te breken, de 'kazernes' waar de plannen voor de sneltochten werden uitgeoefend en waar de homoseksualiteit tussen mannen en jongens 'adat' was. Tegelijkertijd werd de invloed van de onderwijzers sterker. Zij zetten – goed bedoeld – de kinderen op tegen het levenspatroon van hun ouders. Deze opvoeding had wel tot gevolg dat jongeren zich moedig tegen de misbruiken durfden te verzetten, maar het bracht ook mee dat het gezag binnen

57 Meuwese MSC, C., *Brief aan het Hoofd Plaatselijk Bestuur te Tanahmerah*, 20-12-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

58 Meuwese MSC, C., *Rapport aan het Hoofd Plaatselijk Bestuur te Tanahmerah*, 19-12-1945. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

59 Lebelauw, *Brief aan mgr. J. Grent*, 17-8-1946. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Grent MSC, mgr. J., *Brief aan de Bestuursambtenaar te Masin*, 14-9-1946. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

de eigen gemeenschap verzwakte, een gezag waaraan toch al door het Bestuur het recht om zelf zijn zaken uit te vechten was ontnomen. Aangezien de autoriteit van zijn goeroes was toegenomen en de kinderen beter naar school kwamen, durft Meuwese weer aan de voorbereiding van doopfeesten te gaan denken.

Het Mappi-ressort viel onder het bestuur van het H.P.B. van Tanahmerah. Daar was als Controleur de heer Rafaël Den Haan aangesteld. Met hem onderhield Meuwese nauw contact en samen bestudeerden zij de levensgewoonten van de mensen. Ook was er in deze tijd een politiekorps van Papoea agenten opgericht en Den Haan trachtte met deze hulp aan de koppensnellerij een einde te maken. Het Bestuur wist wel dat deze agenten met een geweer aan de schouder, zich machtiger voelden dan de grote aanvoeders uit het verleden, maar het was niet altijd in staat excessen van machtsmisbruik te voorkomen. Den Haan stelde ook in de dorpen hoofden aan met bestuursgezag bekleed, al begrepen die mensen aanvankelijk de betekenis van dat gezag niet.

Deze aanstelling werd een eerste poging om een inheems gezag uit te bouwen.⁶⁰

Meuwese brengt in het jaar 1946 bouwmaterialen over van Tanahmerah naar de Mappi om in Képi, waar hij zich blijvend wil vestigen, een huis te laten bouwen. De Keiese timmerman Silvester Watratan bouwde er een pastorie, waar Kees in mei 1947 introk.⁶¹

Te Masin was de heer Waas tot hoofd van de Veldpolitie aangesteld, een man naar het hart van Meuwese. Deze laatste schrijft aan het H.P.B. het volgende:

De goeroes prijzen allen de ijver van de Veldpolitie Waas daar hij een van de weinige Veldpolitie is die geen tocht te zwaar, geen tijd te vroeg of te laat, geen bos te dicht of geen moeras te nat is om de lui op te sporen en te achterhalen. Bevelen die door bedoelde agent gegeven worden, worden ook niet makkelijk door de Papoea's genegeerd, daar zij weten dat zo niet naar de bevelen gehandeld wordt, zij daarvoor de verdiende straf zullen krijgen. Papoea's die iets verkeerd in zin hebben, kwamen naar mij om te vragen of ik ervoor wilde zorgen dat de heer Waas uit Masin zou verdwijnen. De gevangenen verklaarden mij dat zij in de gevangenis door Waas zeer goed behandeld waren, en dat zij het jammer zouden vinden als hij weer naar Tanahmerah moest. Dus juist wat wij in Nieuw-Guinea nodig hebben: iemand die weet op te treden en weet streng te zijn, maar ook op zijn tijd de Bapa-politie weet te zijn die het vertrouwen van de Papoea's weet te winnen.⁶²

Een brief aan een confrater in Nederland geeft aan welke de redenen zijn voor de Mappiërs om te gaan snellen:

60 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht/Antwerpen, 1957, p. 168.

61 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht/Antwerpen, 1957, p. 173.

62 Meuwese MSC, C., *Brief aan het Hoofd Plaatselijk Bestuur te Tanahmerah*, 8-8-1946 Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

- bewijzen een man te zijn, een huwbare man;
- het opbouwen van een machtspositie in eigen dorp;
- namen mogen geven aan kinderen als initiatie-leider;
- de rouwkleiding van weduwen en weduwnaars mogen afsnijden.⁶³

Meuwese voegt daaraan toe: 'Het zijn de zielen van de slachtoffers die hun kracht overdragen.'⁶⁴

Hij vervolgt in dezelfde brief:

Terwijl de oorlog woedde in de Europese landen, ging hier het werk "gewoon" door, alleen de moeilijkheden werden steeds groter. Het leek wel alsof de oorlogswoede ook de Papoea's te pakken gekregen had, want steeds meer begon men zich voor te bereiden op sneltochten. De hulp die te verwachten was van de militairen op Mappi-post, was zeer gering, want men mocht niet hard optreden tegen de snellers. Men moest trachten deze kannibalen te pacificeren door hen met zachte woorden tot het inzicht te brengen dat snellen iets geheel verkeerd was. Samen met de goeroes deed ik ook mijn best de lui tot betere gedachten te brengen maar we hadden niet het succes dat we ermee nastreefden, wat we trouwens ook niet verwachtten. Dat in de eerste paar jaar zo gehandeld werd, daar kon ik me volkomen mede verenigen, want eerst moesten de lui degelijk weten dat snellen door de Compagnie verboden was. Maar dat men bij praten bleef, terwijl het steeds duidelijker werd dat de Papoea's zich van al dat praten geen lor aantrokken, dat vond ik tergend.⁶⁵

De *Geschiedenis van Tanahmerah* vertelt nog dat in 1946 een stel Mappiërs dat in de 'boei' zat van Tanahmerah, wist te ontsnappen en probeerde door de bossen naar huis te komen. Meuwese gaat hen achterna met de motor, vindt er spoedig drie en deze drie vertellen dat de anderen gesneld waren door mensen van de Jair stam. Op de terugtocht vindt hij er nog twee van wie er een vertelt dat hij, verborgen in een boom zittend, nog een ander zag gesneld worden. Later vindt hij er nog één. De teruggebrachten mochten later naar de Mappi teruggaan.

In juli heeft de overdracht plaats van het schoolbeheerderschap Muyu van Meuwese aan pater Drager te Tanahmerah. Daar verdeelt Meuwese de aangekochte zevenhonderd platen zink: Muyu: driehonderd, Mappi: vierhonderd. Muyu krijgt het goeroehuis, school en gastenverblijf (om ter plaatse een pastorie te bouwen). Mgr. Grent is daarbij aanwezig. Hij vormt vijftwintig jongens te Tanahmerah. Drager

63 Meuwese MSC, C., *Verslag van het Missiewerk van 1937-1947*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

64 'De overdracht van de kracht van de slachtoffers' werd bij het onderzoek van dr. J. Boelaars (1950-1960) niet bevestigd. Cf. hoofdstuk 'Yahray', in: *Met Papoea's samen op weg*, deel III (nog te verschijnen).

65 Meuwese MSC, C., *Verslag van het Missiewerk van 1937-1947*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

gaat naar Muyu, Meuwese naar Mappi, en Meuwese regelt met Den Haan dat tegen huwelijk onder lijfswang zal worden opgetreden.⁶⁶

Over de situatie in 1947 schrijft Meuwese brieven aan de Overste te Merauke. Het probleem is nieuwe onderwijzers te krijgen en voldoende olie voor zijn motorboot. Het Bestuur laat op zijn boten het eigenbelang zo sterk voorgaan, dat er voor hulp aan de Missie geen ruimte overblijft. Zelf zijn eigen motor telkens naar Mindiptana te moeten sturen, is bovendien zo moeilijk omdat zijn motorist daar geen zin in heeft. Eigenlijk was hij van plan tochten naar nieuwe gebieden te gaan maken. Hij denkt weer aan de streek bij de Cookrivier, maar daar heeft hij mannen van het dorp Togom voor nodig en juist dat dorp is op sneltocht gegaan.⁶⁷

De nieuwe B.A., Felix Maturbongs, is te Masin zijn werk begonnen. Meuwese schrijft:

Gelukkig is Lebelauw nu van het Masin theater verdwenen, en Maturbongs is zijn werk vol ijver en met alle kracht begonnen. Het is niet gemakkelijk voor hem een zo verwaarloosd gebied weer een beetje op te voeren. In ieder geval: hij werkt hard en we zullen maar hopen dat hij kans ziet om met dezelfde methode waarmee hij in Agats zoveel succes gehad heeft, hier over een tijd ook succes te kunnen gaan boeken. De grote moeilijkheid op het ogenblik is om het vertrouwen van de lui te winnen en ik moet zeggen ik geloof wel dat hij daarin na een tijdje zal slagen. Natuurlijk zal hij binnen niet al te lange tijd ook moeten gaan tonen dat zij die werkelijk onwillig blijven, niet vrijuit gaan. Dan pas zal aan de Mappiërs duidelijk gaan worden dat de Compagnie er is voor het welzijn van de mensen, maar ook om de kwade lui te straffen opdat zij beter mogen worden. De ideeën van Maturbongs komen geheel overeen met wat ik altijd geschreven heb...⁶⁸

In begin juni 1947 gaat Kees van Masin uit naar het stroomgebied van de zogenaamde Kampongriwier, door de mensen de Asuwé genoemd. Zijn *Patrouilleverslag* geeft wel een indruk van 'dit soort werk'. Vertrokken uit Masin met Waipagari mensen (Awyu's) bereikte hij 's avonds een stel bivakken. De dragers meenden dat het eerste dorp nu dichtbij lag. Meuwese zette door en had toen vijf uur te lopen (bij maanlicht) over een oneindige rij boomstammen, sprietlopend met een paar gladde schoenen. Tegen half acht kwam hij bij de kampong aan, ook daar moesten ze tot in het huis nog over boomstammen. Hij werd goed ontvangen en sloep in het mannenhuis. Het was Abogé, dat bestond uit vier mannenhuizen van ongeveer zestig meter lang, veertig vuurplaatsen en drieënzeventig vrouwenhuizen

66 N.N. *Geschiedenis van Tanahmerah*, p. 10. Samenvatting van de Dagboeken van C. Meuwese MSC. Map Tanahmerah. Archief MSC, Tilburg.

67 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 13-3-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

68 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 23-5-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

in de bomen. Alles was keurig onderhouden. Enkele mannen brachten Kees verderop met de prauw, maar langs de beide oevers trokken wel driehonderd man mee. Men bereikte Ganami en de voetgangers bestormden het mannenhuis. Kees de wal op. Hij en zijn kok kregen het klaar dat de gestolen goederen werden teruggebracht en het incident liep uit op kinnenwrijven als teken van vriendschap! Te voet, sprietlopend, langs kleine dorpjes naar Isagé. Intussen liepen er wel vijfhonderd gewapende mannen mee en in Isagé stonden er dan ook twee gewapende blokken tegenover elkaar. Kees kreeg ze tot rust. Hier lag een gebied met een tweeduizend bewoners, die wel vechtlustig waren, maar geen menseneters, 'n gebied rijp voor bezetting met goeroes, maar bedreigd door de lui aan de Eilandenrivier (de Kowé), de bekende Manawé (Asmat).

Kees gaat terug naar Abogé, maar hij wil opnieuw naar het Isagégebied. Op deze tocht wordt hij prachtig ontvangen te Dufo. Van Dufo uit gaat het naar de Driesprong, waar de beide zijrivieren, de Emogon en de Purmi in de Asuwé uitmonden. Meuwese probeert mensen aan de Emogon te laten oproepen, gaat als zij niet komen terug naar Dufo en van daar varen zij de Asuwé af. Zij vinden Waganu en Sogoni, waarvan de inwoners tot de Kowé (Manawé) worden gerekend. Deze zijn enorm gevreesd. Zij horen van verre reeds het blazen op de snelhoorn, maar er blijken slechts twee mannen thuis, toevallig vrienden van de gidsen.

Na een uur kwamen er twee prauwen. De mannen daarvan begonnen water te gooien toen zij Kees zagen, maar vanaf de wal werden zij ingelicht. Toen volgde kinnenwrijven en de hoofdman nam een staaf sago, beet er een stuk af en Kees moest er het volgende stuk afhappen. De vriendschap was gesloten, maar dit was een reeds verlaten kampong en dus trokken zij verder. Al die tijd regende het. Toch ging Meuwese door tot het eigenlijke dorp Waganu. Hij schrijft:

Snelhoorns galmden over het water, mannen stonden met speren en schilden op de kant te springen en te dansen. Er werd me kalk toegegooid; toen dat niet beantwoord werd bleek er geen gevaar. Het werd weer kinnenwrijven en sago afhappen. Mijn maag begon zwaar te wegen van die sago, maar de vriendschap met de eerste Manawé kampong was me wel een zware maag waard!

De angst van de dragers steeg ten top, zij durfden geen stap van Kees vandaan. Hij besloot de terugtocht te aanvaarden via Abogé naar Masin.⁶⁹

Meuwese tourneerde bij de Yahray en de Awyu. Pater Drager had van Hoeboer de leiding over het Muyugebied overgenomen. Beide gebieden waren afhankelijk van op te voeren goederen vanuit Merauke of vanuit Tanahmerah. Het was overal armoe troef, zuinig leven, proberen iets bij te krijgen. Dat riep spanning op tussen de missionarissen van de twee gebieden. De correspondentie met de 'vertegenwoordiger van de Apostolische Vicaris te Merauke' (pater M. de Brouwer) behandelt de conflictstof: de beschuldiging van Drager enerzijds en de zelfverdediging van

69 Meuwese MSC, C., *Patrouilleverslag van de tocht naar de Kampongrievier*, 11-6-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese anderzijds. Te Képi en te Mindiptana, diep in het binnenland 'vochten' twee eenzame, toegewijde figuren voor de belangen van hun gebied.

Kort weergegeven kwam de zaak hierop neer:

De telegrafist van Tanahmerah bood een 'lichtmotor' te koop aan, zowel aan Drager als aan Meuwese. Beiden wisten niet van het aanbod aan de ander. Drager vroeg Merauke per brief verlof voor de aankoop, maar Meuwese 'seinde', was daardoor het eerste met zijn verzoek en verkreeg het verlof nog vóór de brief van Drager aankwam. Meuwese wilde een jongensinternaat beginnen en daarbij kon hij de lichtmotor goed gebruiken. In Mindiptana was al een internaat, maar dat werd verlicht met een motor die steeds weer kapot ging en dan werden er petromaxen (drukklampen) gebruikt die ook weer telkens kapot gingen.

Reeds eerder had Meuwese onmin met Tillemans, ook over een lichtmotortje dat Meuwese in Mimika op de kop had getikt en bij de verdeling had meegenomen naar Mappi. Meuwese dacht dat Hoeboer en Tillemans niet technisch waren en hij wel... Drager (en hij herhaalt wat Tillemans vroeger zei) stelt even vast dat 'de een alles heeft plus reserve en de ander niets'. Leve de broedergeest.

Maar daarnaast was er de motor 'Paulus'. Deze was vaak stuk, maar als deze kon varen moest de brandstof van het Bestuur komen, dat ook zijn aandeel in het gebruik opeiste. Brieven en telefoonverbindingen liepen in de 'oerwouden' niet zo vlot. Misverstanden en vooral tekorten deden Mindiptana vermoeden dat Képi alleen aan zichzelf dacht. Vandaar... Aan de Overste M. de Brouwer (roepnaam Tjot) laat Kees even horen dat de 'Paulus' weer aan allerlei mankementen lijdt en dat het moeilijk zal zijn de door Drager gevraagde reis op tijd te maken. Even komt hij terug op die lichtmotor en hij geeft daarbij precies aan hoe hij dat geval zag, namelijk:

Hoe het ook zij, ik zou niet weten hoe Drager het ding aan het lopen kan krijgen en vooral houden.

Kees kon dat wel (wat Drager vanzelf nooit zou toegeven), hij vraagt namelijk de hulp van Den Haan voor reservebougies en olie.⁷⁰

Bijzonder gelukkig echter was dat Meuwese in die jaren een uitstekende samenwerking opbouwde met het Burgerlijk Bestuur, dit is: met het H.P.B. te Tanahmerah (R. den Haan) en met de B.A. te Masin (F. Maturbongs). Na onderling overleg werd

70 Drager MSC, Adr., *Brief aan de vertegenwoordiger van de Apostolische Vicaris te Merauke*. Mindiptana, 9-8-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.
Meuwese MSC, C., *Brief aan de vertegenwoordiger van de Apostolische Vicaris te Merauke*. Képi, 27-8-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.
Meuwese MSC, C., *Een tweede Brief aan de vertegenwoordiger van de Apostolische Vicaris te Merauke*. Képi, 27-8-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 11-9-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Meuwese MSC, C., *Brief aan R. den Haan*, 13-10-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

een Nota *Algemene richtlijnen* opgesteld, bekrachtigd door de Assistent-Resident (Boldingk) te Merauke en goedgekeurd door de Resident van Nieuw-Guinea (J.P.K. van Eechoud) te Hollandia. In die Nota wordt (kort weergegeven) gesteld dat de meest verderfelijke der adatpraktijken ongetwijfeld het koppensnellen is. Aan de gesnelde kop wordt een magische waarde toegekend, voorwaarde voor het huwelijk, bewijs van mannelijkheid, voorwaarde voor het mogen afsnijden van de rouwtekenen. De Missie heeft de preventieve taak, het Bestuur de repressieve. Missie en Bestuur erkennen alleen het huwelijk waarbij geen kop gegeven is. Het Bestuur ziet de noodzaak van de aanvoer van contactartikelen, die als bruidsprijs de koppen zouden kunnen vervangen.

Het afsnijden van de rouwtekenen wordt opgedragen aan patrouillecommandanten, die daarmee de rouw voor beëindigd verklaren. Begraafplaatsen worden overal vastgesteld en lijkstellages worden verbrand.

De Nota hoopt pederastie en kinderhuwelijken te voorkomen door respectievelijk gezinswoningen in te voeren en de vrouwelijke jeugd op te voeden.⁷¹

Deze Nota veranderde de situatie in het Mappigebied niet ineens, zoals blijkt uit brieven van Meuwese aan Den Haan en aan de Overste te Merauke (pater De Brouwer). Met name zit Meuwese dwars dat de B.A. van Masin (Maturbongs) een eigen wijze van aanpak staande hield ten aanzien van de adat van zijn bestuursdistrict, een aanpak die zich meer kenmerkte door vaderlijk begrip dan door hardhandig gezagvol optreden. Meuwese schrijft:

Het Koninginnefeest in Masin was overweldigend! Een duizendtal schoolkinderen en zowat evenveel grote lui. Tevoren had ik de B.A. reeds gezegd dat ik bang was voor dat feest, omdat er geen ruilartikelen waren om aan de mensen te geven. De Mappiërs nu reeds elf jaar kennende, verwachtte ik dat er daarna heel wat gekankerend zou worden. Maar het was te proberen; we hebben de lui bij elkaar gehad; alles verliep prachtig, de meeste schoolkinderen kregen een prijs, maar de oude lui konden onmogelijk allemaal tevredengesteld worden. Gedurende de feestelijkheden bleef alles rustig, maar wat nú de goeroes te verduren hebben is meer dan erg. Kort gezegd: het Obagebied staat op springen. Van de kampongs boven Képi hoorde ik niets, maar Emete, Toba, Rep, Enem, Kogo en Kabé daar is het droevig mee gesteld. Dagimon is op het ogenblik nog de kampong waar een algemeen oprukken om te gaan snellen kon worden tegengehouden daar de hoofden de jongelui niet wisten over te halen om mee te gaan. Rep en Toba zijn reeds daar geweest om ze mee te krijgen, maar het is tot nu toe niet gelukt. In Emete stuurde men de schoolkinderen niet meer naar school; in Toba waren de lui razend op de goeroe omdat de grote lui niets gekregen hadden; in Rep kwamen de meisjes niet op school; in Képi heb ik een paar maal de rotan flink moeten gebruiken, maar daarmee hebben we tot nu toe daar het pleit ook gewonnen. Alles is reeds gemeld aan de B.A. en die zal er zijn handen

71 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht/Antwerpen, 1957.

Haan, R. den, Nota: *Algemene richtlijnen coördinatie Bestuur en Missie*, 6-12-1947. Map correspondentie Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

vol aan krijgen. Mijn mening en die van de goeroes is dat gedurende het feest toen er gezongen en gedanst mocht worden, weer heel wat oude herinneringen aan sneltochten zijn opgehaald en de lui zijn zo warm gelopen dat ze maar het liefst ineens met z'n allen eropuit getrokken waren. Het schijnt dat er 's nachts heel wat ophitsende gezangen zijn gezongen en de Papoea's hier kunnen daar nog niet tegen. Ik hoop dat het zaakje hier met een sisser zal aflopen en ik geloof dat daar nog veel kans voor is als het goed aangepakt wordt. Daarmee zijn we beland aan het onderwerp "B.A. Manis" (de zachte). Ja, ik moet eerlijk bekennen dat ik er al een ernstig onderhoud over heb gehad met de B.A. Ik heb hem duidelijk gezegd dat zijn methode hier in het Mappigebied niet de ware methode is en dat de mensen nu reeds zeggen dat hij een goede B.A. is, dit is: een B.A. die zij voor het lapje kunnen houden. Ik heb hem voorgesteld om nu eindelijk eens te beginnen met het tweede gedeelte van zijn program, namelijk met het meer hete gedeelte. Geen lieve woordjes, maar op zijn tijd de rotan en zo nodig nog erger.⁷²

Niet enkel de zachte leiding van Maturbongs riep bij Meuwese bezorgdheid op. Er waren ook geruchten dat de Onderwijsinspectie kinderen die ouder waren dan veertien jaar, niet meer op de scholen zou toelaten. Dat was tegen het zere been van Kees, want hij had bij zijn aanpak altijd juist op de oudere jeugd (de bijna huwbaren) gesteund, omdat die oudere jeugd weldra – gehuwd – een stem zou krijgen ook in adatzaken. De Beschavingsschool was er niet primair voor lezen, schrijven en rekenen, maar voor de ombouw van de mentaliteit: koppenjagers/bosmensen, moesten landbouwers worden en in geciviliseerde dorpen blijven leven. Hij schrijft in de voornoemde brief aan Den Haan:

Ik hoop ook dat U me een handje kunt helpen met mijn schrijven over de leeftijd van de schoolkinderen in deze gebieden. Werkelijk, als we moeten beginnen met jongens en meisjes van veertien jaar van de school af te doen, dan wordt het werk in de Mappi een wanhopig iets hier. Dan hebben we niets meer waarop we kunnen steunen. En schoolkinderen zullen we dan ook niet veel meer krijgen in nieuwe kampongs, daar kinderen beneden de negen jaar de eerste jaren onmogelijk op school te krijgen zijn. Die heren ginder zitten fijn achter een groene tafel en maken maar regelingen, niet wetend hoe de toestanden in de gebieden zijn waar zij die regels voor maken. Zij denken zeker dat het hier zo is als in het noorden. Wat wil men, mensen die nog niet genoeg beschaving hebben ineens met sprongen opvoeren tot dat wat wij van hen verlangen?⁷³

72 Meuwese MSC, C., *Brief aan R den Haan*, 11-9-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

73 Meuwese MSC, C, *Brief aan R den Haan*, 11-9-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Een brief uit Nederland van de heer W.C. Klein vraagt of het niet mogelijk is het gebied aan de Eilandenrivier te bereiken, ofwel over zee ofwel via de Wildemanrivier (de Pasuwé), om daar met Beschavingsscholen te beginnen.⁷⁴

Meuwese geeft een antwoord dat goed de situatie beschrijft:

De Resident die de Mappi bezocht, gaf te kennen dat het Bestuur dacht in Agats een H.P.B. te plaatsen, om van die post uit Mimika en de Eilandenrivier te bedienen. De Bestuurspost Masin is opgezet door de militairen op het einde van de oorlog, als verbindingspost met de Asuwé en de Eilandenrivier. Wanneer het Asuwégebied gepacificeerd wordt, kan ook het Eilandenriviergebied aangepakt worden. Maar dat betekent eerst: meer transport en meer politie. Zonder vaste toezegging daarvan zou het voor de Missie niet verantwoord zijn in die gebieden goeroes te plaatsen, maar dan zal de eis om alleen gediplomeerde goeroes toe te laten, een handicap zijn. Men denkt nu ook voor de nieuwe gebieden nog teveel aan onderwijs, terwijl dat toch alleen mogelijk is wanneer de mensen reeds iets van de beschaving geleerd hebben. Waarom ik niet over zee ging? Ik heb daar de motor niet voor en ook in de stille tijd zou ik daarvoor geen roeiers kunnen krijgen. Waarom niet via de Wildeman? In de droge tijd komt de verbinding Oba - Wildeman (de Miwamonrivier) praktisch droog te liggen en in de natte tijd krijgt men op de Wildeman te maken met drijvende grasbanken waar moeilijk doorheen te komen is. Zou het mij niet meer gelukken de voorgenomen tochten te maken, dan zal toch in ieder geval mijn opvolger er wel opuit gaan.⁷⁵

Voor het eerst horen we hier Meuwese spreken over een opvolger. Hij zal op vakantie gaan.

Een meer gedetailleerd overzicht van de situatie in het Mappiressort stuurt Meuwese aan mgr. Grent. De inhoud komt in het kort hierop neer:

- In het Bamgi-Iagebied zijn nu negen scholen en in vier van de dorpen daar zijn kinderen en jongelui gedoopt. Meuwese ziet nieuwe mogelijkheden in enkele kampongs, zelfs tot dicht bij de Ederahrivier. Er is sprake van dat Yodom tot de hoofdplaats van het Bestuur verheven wordt. Meuwese doet voorstellen voor de plaats van een tweede pastoor en hij geeft boven Yodom zelf de voorkeur aan het dorp Homilikya aan de Bamgi-Ia, als het middelpunt van de kampongs daar.
- In het Nambeomongebied zijn nu zes dorpen geopend en in vijf daarvan wonen reeds vele katholieken. Van daaruit is het Bapaygebied te openen waar voldoende grote kampongs zijn.
- In het Obagebied zijn al veertien dorpen geopend. In drie daarvan zijn reeds veel mensen katholiek, in vier andere is een doopfeest nabij. Drie dorpen zouden te openen zijn, de subsidie voor een school is toegekend, maar er zijn nog geen onderwijzers voor te krijgen.

74 Klein, W.C., *Brief aan C. Meuwese*, 29-10-1947. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

75 Meuwese MSC, C., *Brief aan W.C. Klein*, 29-1-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

- Uitbreiding van het missieterrein ziet Meuwese voor de Bapayrivier, voor de Pasuwé en de Asuwé. Het is nog te bezien of de Asuwé- en de Eilandenrivier niet beter onder Agats (Asmat) kunnen komen. Grent schrijft onder deze brief: 'De tweede pastoor voorlopig in Képi en samen op verkenning.'⁷⁶

In maart 1948 treden tegelijk drie politiepatrouilles op in het gebied ten westen van de Oba (van de Bapay- tot de Cookrivier) om daar snellende dorpen het snellen voorgoed af te leren. De aanpak van drie kanten maakte ontsnappen onmogelijk, bij verzet werd raak geschoten. Meuwese schrijft daarover naar De Brouwer:

De Papoea's hebben eindelijk eens gevoeld wat het wil zeggen die "senapan bambu" (bamboe geweren) van de Compagnie. Ik geloof wel dat hiermede voor een tijdje het gezemel van de B.A. Maturbongs weer wat van zijn slechte gevolgen kwijt is. Als nu de B.A. maar krachtig blijft aanpakken, dat wil zeggen: als hij maar niet lacht en niets doet als ze zijn bevelen niet opvolgen, door zijn zachtheid uit goedheid heeft hij bewerkt dat er reeds verschillende sneltochten gehouden zijn (onder andere vanuit de Miwamonrivier.)⁷⁷

Den Haan schrijft:

De controleur heeft tijdens deze tocht sterk de indruk gekregen dat verdere politionele actie in dit gebied noodzakelijk is, al was het alleen maar ter bescherming van het beschavingswerk in het reeds onder Bestuur staande gebied. Pastoor Meuwese heeft herhaaldelijk iets dergelijks betoogd, aangezien de bevolking in de onder Bestuur staande kampongs steeds weer constateerde dat men in de westelijk gelegen kampongs naar hartelust kon snellen, terwijl zijzelf het niet mocht.⁷⁸

Heel onverwacht en heel merkwaardig bevinden zich in het archief te Tilburg een Engelse en een Franse brief aan de Apostolische Vicaris te Langgur, afkomstig uit Rome (juli 1948), waarin verzocht wordt voorwerpen van inheemse kunst op te sturen voor een tentoonstelling georganiseerd te Rome door de Congregatio De Propaganda Fide.⁷⁹ Uit de Franse tekst is deze alinea illustratief:

Je me permets de vous prier de faire tout le possible afin que Votre Mission y soit dignement représentée. Même de petits essais ou tentatives pour nous les plus méprisables, de peinture, de sculpture, d'architecture ou des objets de culte

76 Meuwese MSC, C., *Brief aan mgr. Grent*, 18-1-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

77 Meuwese MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 20-3-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

78 Haan, R. den, *Uittreksel uit het Algemeen Overzicht Afdeling Zuid-Nieuw-Guinea, over de periode 12 maart tot 4 april 1948*, met bijbehorende kaart. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

79 Sacra Congregatio De Propaganda Fide, *Brief* (afschrift) uit Rome, 20-7-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

en style... sauvage, qui pour vous missionnaires n'ont pas de signification ou semblent peut-être ridicules pour leurs primitivité ou gaucherie, ici peuvent acquérir leur importance, même une grande valeur: il s'y agit en réalité des premiers pas d'un enfant qui plus tard aura peut-être la possibilité de devenir un géant.⁸⁰

Of er vanuit Nieuw-Guinea ooit iets gestuurd is, is niet bekend.

In april 1948 is pastoor J. Verschueren in Képi aangekomen en in de junimaand stuurt de Apostolische Vicaris de beide pastoors een brief waarin de terreinverdeling wordt vastgesteld: Verschueren krijgt de Boven-Oba en de Miwamon, en Meuwese Képi, de Nambeomon en de Bangi-Ia.⁸¹

Verschueren is ons bekend uit zijn werktijd Onder de Digul, bij de Marind van de Kumbe en de Bian en bij de Yei-nan aan de Maro. Hij beschrijft zijn eerste indrukken van het Mappiessort in zijn boek *Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis*. Wij geven deze ingekort weer.

Verschueren kwam voor de speurtochten naar onbekende gebieden. Hij ziet mensen uit deze gebieden al opkomen naar het Koninginnedagfeest van 1948, gevierd te Masin onder leiding van 'onze ijverige en intelligente Keiese bestuursman (F. Maturbongs).' De opkomst bestond uit 2500 mensen. De voeding en de 'prijzen' voor de wedstrijden, de kleine geschenken voor iedereen: '... daar schijnt zelfs Vadertje Gouvernement pijn van in zijn portemonnaie te krijgen.' Kees en Jen waren de enige blanken en de eregasten van de B.A.

Op zijn tocht per prauw langs de dorpen naar Masin, bleek de feeststemming al aanwezig: trommen, gezangen, opsiering met papegaaiëveren in de kroeskoppen. Eenmaal naar het feest vertrokken, schuiven de prauwen van de dorpen zich aaneen en vormen geleidelijk een drijvend eiland op de Obarivier.

Deze donkere massa van stijf tegen elkaar leunende kerels, deze begeesterde wirwar van bruine armen en hel versierde koppen, gaat te keer als een schrikwekkend voorwereldlijk dier.

Te Masin zelf staat op de hoge kust 'een formidabele groep opgedirkte mannen' en als Verschueren en Meuwese in hun prauwen verschijnen, stormt die menigte naar de steiger en als zij daarop aangekomen zijn verdwijnt Meuwese 'in een oorverdovend geschreeuw, terwijl die barre wilden, soms bij twee of drie tegelijk hem op het lijf vallen en zoenen dat het klapt naar alle kanten.'

Meuwese krijgt even de kans om tegen Jen te zeggen: 'Het zijn de mensen van de Asuwé' en hij heeft hen blijkbaar gezegd wie Verschueren is. Die krijgt daarop ook

80 Constanzi MSC, F., *Brief* (afschrift), juli 1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

81 Grent MSC, mgr. J., *Werkverdeling in het Mappigebied*, 5-6-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

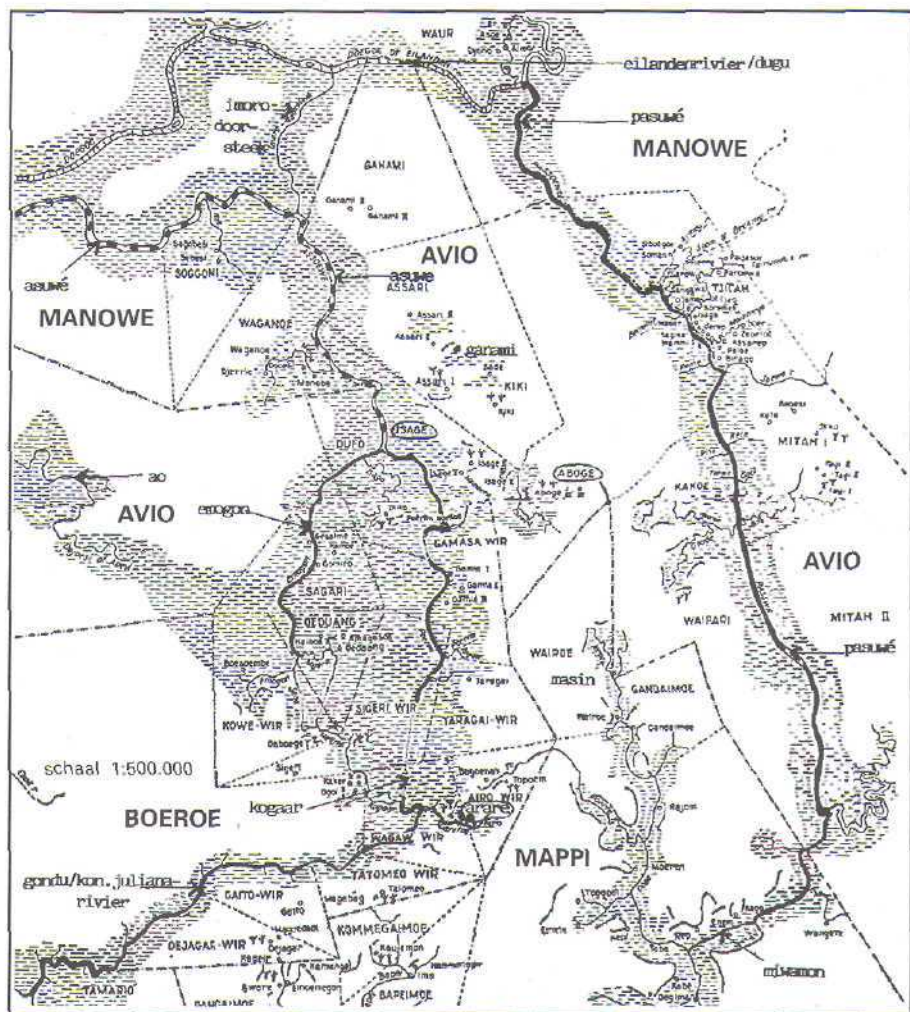
de eerste vier Broeders van Zeven Smarten (uit Voorhout) met hun Algemene Overste zullen aankomen.⁸⁷

Verschueren en Meuwese willen vóórdát Meuwese op verlof gaat nog enkele tochten maken naar nieuwe gebieden. Verschueren meent dat de bisschop hem juist een nieuwe parochie heeft toegedacht, namelijk bij de stammen achter het Mappigebied, en Meuwese zoekt naar een verbinding over land via de Cookrivier naar de Kasuarienkust met de Asmat stam (Agats). Hij ondertekende een brief met: 'de Schoolbeheerder van Mappi-Agats.'

Zij maken drie tochten, waarvan de verslagen deels gepubliceerd werden in het *Tijdschrift Nieuw-Guinea* en in het *Rapport* van Verschueren zelf, terwijl Verschueren in 1950 op meer populaire wijze hun avonturen vertelt in zijn boek *Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis*. Bijgaande kaart nemen we hier over; we kunnen eerst om op de kaart thuis te geraken een denkbeeldige tocht maken over de grote rivieren en komen dan door de gebieden van de nieuw ontdekte volken. Onderaan rechts ligt het riviertje de Miwamon (Mijwamon) dat de Obarivier verbindt met de Pasuwé/Wildemanrivier. Aan de Miwamon leven Yahray (Mappi), aan de Pasuwé wonen Awyu (Avio), namelijk de Mitah. Die Pasuwé naar boven volgend komen we bij de Citah mensen, die tot de grote stam van de Asmat behoren. De Pasuwé mondt dan (bovenaan de pagina) uit in de Eilandenrivier (Dugu), die helemaal naar het westen verloopt en aan de Flamingobaai in zee valt. Daar noemt men de Manawé: de Asmaters. Bovenaan de kaart vindt men de zogenaamde Imorodoorsteek, de verbinding van de Eilandenrivier met de Asuwé. Ten oosten van de Imorodoorsteek staan de Ganami en ten oosten van de Asuwé staan de Assari ingetekend en deze twee groepen zijn weer Awyu mensen (Avio). Daar tegenover, aan de westkant vinden we de Soggoni en de Waganu, horend bij de Asmat; de Isagé en daarnaast de Abogé zijn weer Awyu mensen. De Asuwé volgend naar beneden zien we bij de plaats Dufo twee zijrivieren in deze Asuwé uitkomen, namelijk oostelijk de Purmi en westelijk de Emogon. De bevolking die aan deze rivieren woont is Awyu. Ten westen van de Emogon ligt het brongebied van de Dayusirivier (of de Aorivier) dat eveneens is bewoond door Awyu's. Aan de onderzijde van deze groepen aan de Emogon en de Purmi, bevindt zich het plaatsje Ararè en van daaruit zien we een stroompje lopen dat een rivier wordt, hier genoemd de Koningin Juliana, maar door de mensen Gondu geheten. Deze rivier mondt in zee uit.

Deze kaart van Verschueren is de vrucht van de drie grote tochten van september tot en met december 1948, tochten die we hier bespreken om daarin iets te proeven van de avonturen zoals Verschueren die beschrijft.

87 Hoeboer MSC, P., *Brief aan J Verschueren*, 9-11-1948. Map correspondentie met Overheid Digulgebied Archief MSC, Tilburg

Schetskaart behorend bij de Exploratiетоchten van de pastoors C. Meuwese en J. Verschuieren in het gebied tussen Digul en Eilandenrivier, van 3 september tot 23 november 1948

DE EERSTE TOCHT

3 tot 18 september, doel: verkenning van het Cookgebied.

Zij vertrekken van Képi, gaan via de Porérvier (die in de Oba, even boven Képi uitmondt) naar de Toghom mensen. Dezen zijn nog Yahray. Van daaruit bereiken zij per prauw en te voet het dorp Ararè (Gondu mensen). Met veel moeite, (onlangs is de strafexpeditie van Den Haan hier opgetreden) krijgen zij hier prauwen en roeiers en dan beginnen zij het stroompje bij het dorp af te varen om in de grote rivier te komen waarvan zij denken dat deze de Cookrivier is, die hen naar de gezochte

Kasuarinenkust zou kunnen brengen. Verschueren houdt met horloge en kompas het verloop van de rivier bij. Hij tekent zijn gegevens op om een kaart te kunnen maken en geleidelijk wordt het de beide missionarissen duidelijk dat zij niet op de Cook, maar op een nieuwe, door hen ontdekte rivier varen! Dat gebeurde op 8 september 1948, de dag van de troonsbestijging van Koningin Juliana. Zij nemen zich voor de naam 'Koningin Julianarivier' voor te dragen aan het Burgerlijk Bestuur.

Na ongeveer vier uur de rivier te zijn afgezakt, ontmoeten we plotseling aan een bocht riviermensen, die zodra zij ons gewaarworden de gevechtshoorn blazen, naar speren en schilden grijpen en maar vast een oorlogsdans beginnen op de veertig tot zestig prauwen die daar op ons afkomen. Door kalm doorvaren echter, onder het maken van vriendelijke gebaren en het roepen in alle mogelijke talen van "vriend" raken deze lieden die toch eigenlijk ook meer voor vrede dan voor vechten schijnen te voelen, daar zij niet alleen al hun vrouwen en kinderen maar ook hun kippen en varkens bij zich hebben, gerustgesteld. En dan duurt het nog maar een ogenblik of wij staan elkaar te omhelzen in schommelende en waterscheppende prauwen! Onze nieuwe vrienden zijn ontzettend uitbundig, met hele groepen komen ze telkens bij ons in de prauw gesprongen, staan in onbekommerde blijdschap op mijn kompas en op mijn fototoestel te trappen, en het duurt heel wat voor we onze prauw tenslotte uit die wirwar van lachende kerels, bange vrouwen, huilende kinderen, kakelende kippen en knorrende varkens naar de kant krijgen. Daar besluiten wij dan maar ineens om bivak te maken, allemaal tegelijk, zodat over een half uur de anders zo dode en stille rivier aan beide kanten veranderd is in een dichtbevolkt kanaal, met vuurtjes en lustig lawaai overal.⁸⁸

Bij nader onderzoek blijkt het hier te gaan om mensen van de Kampongrivier (Awyu's) die tot hier komen om te vissen (vaak Tamariau genoemd, maar zij noemen zichzelf Ogoi) en die voor de bevolking aan de Bapayrivier een geduchte vijand uitmaakten. De ontdekkers gaan door tot aan de zee, controleren op de terugtocht de gemaakte kaart en van Ararè uit proberen zij nu een tocht te maken de Kogaarrivier op. Zij brengen het tot Yagasu, maar dan blijken de roeiers niet genegen hen verder te brengen. Wel maken de mensen dit goed door ieder van de pastoors een jongen van ongeveer veertien jaar cadeau te doen die dezen wel móeten meenemen en eventueel later terugbezorgen. Ararè, de Wagaw Wir, wil hen niet naar het noorden brengen. Het gelukt in zuidelijke richting te gaan, waar zij de groepen van de Gaito, Uyagar, Gaumi en de Tamagai bezoeken, nergens prauwen te zien krijgen en tenslotte in de Bapayrivier belanden. Zij zijn dan weer bij de Yahray en keren van daar naar Képi terug.

88 Verschueren MSC, J., in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 10, 1949, pp. 66, 109. Fotokopie in Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.
Verschueren MSC, J. en C. Meuwese MSC, reeks artikelen in: *Annalen*, jg. 63, 1949.

J. Verschueren MSC

DE TWEDE TOCHT

23 oktober tot 18 november, doel: de verbinding zoeken met Agats. Van die meegekregen jongens hoorden zij dat de Kogaarrivier in verbinding staat met de Purmi, een zijrivier van de Asuwé. En dat riep de vraag op of een kleine motorboot via de Julianarivier, de Kogaar, de Purmi en de Asuwé niet in Agats zou kunnen

komen. Dat wilden zij nu nader onderzoeken door een patrouille te maken naar de Asuwé.

De tocht gaat via Masin naar Abogé, ons reeds bekend uit een eerdere tocht van Meuwese alleen. Het dorp Abogé bestaat uit vijf afdelingen, wordt op achthonderd mensen geschat en is ook reeds bezocht door Maturbongs. En hier is de ontvangst heel goed (kinnenwrijven, sagobrok afbijten en te bijten geven). Van daar gaan zij naar de Isagé groep over vier complexen verdeeld, een zeshonderd mensen. Het plan is door te gaan naar de Ganami, met een selectie van dertig man uit Abogé en Isagé.

Maar vanmorgen merken we ineens tot onze grote schrik dat we toch nog echt onder "wilden" zitten. Geen sprake van dat iemand thuis wil blijven en tot overmaat van ramp blijkt ieder tot de tanden gewapend met speren, pijlen, bogen en schilden. Boven het steeds aangroeiende lawaai der honderden valt niet uit te schreeuwen, niemand trekt er zich trouwens iets van aan. Het is duidelijk: de Ganami zijn hun vijanden. Hadden ze niet nog pas Abogé en Isagé overvallen? Hebben zij daarbij niet hun grote mannenhuizen tot de grond toe afgebrand met alles wat erin was, en bovendien een paar mensen vermoord en de koppen meegenomen? Kunnen zij niet bij tientallen de oude pijlwonden laten zien die zij in hun gevecht met de Ganami hebben opgelopen? Geen sprake van dat mijnheer met dertig man gaat, met ongeveer zeshonderd gewapende kerels staan zij klaar, is dit niet een pracht kans nu de pastoor erbij is met een levensgroot geweer om zonder veel risico hun veren eens terug te gaan halen? We kunnen praten wat we willen, lelijk kijken, dreigen om geen betaling te zullen geven, zij lachen erom. Als wij tweeën dan ook vertrekken willen, zet zich plotseling maar met onbedwingbaar geweld een stoet van zeshonderd mannen in beweging. Er was geen keuze, we hebben ons resoluut omgewend en zijn, zonder verder nog een woord te zeggen, zonder ergens te rusten, tot grote desillusie van allen naar Abogé teruggegaan.⁸⁹

Zij gaan de Asuwé af nadat de begeleiding met moeite tot vijftig man is teruggebracht. Onderweg vertellen mensen die zij ontmoeten dat er snelpartijen op komst zijn. Sagari wil op Isagé af, Ganami wil er oprit, Amia bedreigt Dufo. Aangekomen te Dufo, blijkt de Asuwé zich hier te splitsen in de Purmi en de Emogon. Eerst de Purmi op, komen zij na een tocht over boomstammen in een sago-areaal bij de Amia mensen en vallen onverwachts binnen op een koppenfeest.

Natuurlijk was er even een paniekstemming toen wij om de laatste bocht daar ineens de opengekapte vlakte van het nog vrijwel nieuwe dorp binnenkwamen. Vrouwen beginnen te gillen, kinderen huilen, mannen vliegen te wapen, maar rennen met hun speren gewapend toch ook maar vast naar een veilige afstand. Maar hier was wel degelijk iets aan de hand wat die stemming nog veel angstiger maakte. Bij onze komst daverde het mannenhuis van de zang en de trommen van

89 Verschuieren MSC, J., in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 10, 1949, p. 142. Fotokopie in Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

Bij de allereerste ontmoeting zijn de mensen schuw en wantrouwend

De mannen verfraaien hun neus met varkens-
tanden en andere sierstukken

de mannen, maar als wij daar ineens aan de rand van het dorp verschijnen, springt alles uit het mannenhuis dat natuurlijk, zoals overal elders, de strategische plaats aan de ingang inneemt. Alsof het in brand staat: er zijn er die er gewoon in hun haast uitrollen... In vliegende vaart komt een jonge kerel voor langs het huis rennen, grijpt vlug wat op een afstandje wel twee klappernoten lijken van twee lussen boven de ingang en gaat ermee aan de haal. In een ogenblik slechts is het hele dorp van misschien een goede tweehonderd man op de vlucht, en de een dringt de ander van de vele dooreenliggende boomstammen die de enige "verkeersbanen" zijn, in en buiten het dorp. Moeders met twee, drie kinderen bij zich gillen als ze wanhopig proberen de spartelende kleintjes over die boomstammen in veiligheid te brengen, anderen laten hun kinderen eenvoudig in de steek die dan door de plotselinge drukte vaak eenvoudig van de boomstam worden afgedrukt, zodat zij huilend in de modder en de doorns van het sagomoeras vallen.

We zijn intussen het dorp binnengekomen en zien nu van dichtbij dat het hier inderdaad koppen en geen klappers gold. Het vuurtje onder de lage bale-bale waarop de koppen, na van het vlees te zijn ontdaan, worden wit geroosterd, brandt nog. Onze mensen, die zulke dingen uit de praktijk kennen, staan er een ogenblik in verschrikking naar te kijken. Dan ineens, wanneer het duidelijk is dat al ons roepen vergeefs is, breekt er onder deze dragers een pandemonium uit, waarmee wij beiden voor enkele minuten de handen vol hebben en dat we tenslotte enkel met zware dreigementen ten onder krijgen. Iedereen loopt naar het eerste het beste huis toe en probeert zich alles toe te eigenen wat er te vinden is. Als tenslotte al onze mensen op één plaats verzameld zijn van waaruit ze met kwalijk verholen ontstemming ons staan aan te kijken, allen met speren en bogen gewapend, krijgen we een laatste kans om de laatsten van de vluchtelingen op vriendelijke wijze toe te roepen. Pastoor Meuwese slaagde er, na eindeloze litanieën van het woord "vriend" en "niet bang zijn" tenslotte in een paar jonge kerels tot staan te brengen. Een van hen haalt tenslotte, ineens besloten, een groot stuk verse sago uit een huis en komt er schoorvoetend en transpirerend van angst mee naar ons toe. Ik moet toegeven dat ik respect kreeg voor de durf van die kerel die veel later, als hij door ons volkomen gerustgesteld is en een cadeautje in ontvangst heeft genomen, kalm al die vijftig gewapende kerels van ons in de ogen ziet.

Een ogenblik leek het nog of alles zou mislukken, toen door een paar van de onzen plotseling gefluisterd werd dat het koppen waren van hun eigen groep. Maar een man van Isagé, een oude man, een van onze beste en absoluut betrouwbare dragers van Abogé, steekt plotseling zijn speer in de grond, gaat ongewapend naar de eenzame jonge kerel toe die bij ons staat en omhelst hem. Daarmee is het ijs gebroken, iedereen doet nu plotseling of de jongen een oude bekende was en enkele ogenblikken later zit men te zamen in een geanimeerde conversatie. Enkele andere jongelui komen nu ook schoorvoetend terug, maar aangezien wij wel begrijpen dat van een algeheel terugkeren van de bewoners toch geen sprake kan zijn en we ons bovendien herinneren wat er gefluisterd

kokosnoot, tot helemaal onderaan een door het neusgat opgehangen kop die het geheel als een soort lugubere druiventros completeert.⁹³

Zij vonden daar ook twee achtergelaten kleine kinderen en lieten geschenkjes bij hen achter. Terug naar de Uduang dorpen en 's nachts kwam een man van de Kowé vertellen waarom zijn mensen gevlucht waren. Die geschenkjes hadden effect gehad. Men was verbaasd dat de kindertjes niet meegenomen waren. Verder de Emogon afvarend blijkt wel dat hier de grote terreinzinking ligt waaruit alle rivieren in alle richtingen hun oorsprong vinden. De rijkdom aan sago is onovertroffen, men kan van miljoenen bomen spreken. Verderop worden dorpen van de Sagari gevonden – ook Awyu – waar vroeger, in de tijd van de paradijsvogeljacht een goedgehartige Chinees heeft gezeten die er kippen, klappers en tuinprodukten invoerde. Zij zien ervan af ook nog naar de Dayusi- of Aorivier te gaan, het wordt te ver en de Sagari zijn bereid hen naar de Asuwé en de monding van de Pasuwé te brengen.

In het dorp Dufo wordt een rustdag gehouden. De vele gegevens bij elkaar gelegd, maken het nu wel duidelijk dat de bovenloop van de Dayusi-, de Asuwé-, de Pasuwé-, de Mappi-, de Bangi-Ia-, de Ederah- en de Kiarivier het land uitmaakt van de grote Awyu stam. Dat zijn zeer vriendelijke mensen, vrolijk, opgeruimd, kinderlijk, die het koppensnellen bij onderlinge gevechten wel kennen, maar met een gesnelde kop geen raad weten. Soms denkt men aan een tamelijk zinloze overname van de Mappi stam (Yahray). Deze Awyu stam verschilt van de Marind (een jagersvolk), van de Yahray (een vissersvolk) en van de Muyu (een primitief landbouwend volk). Het is een volk van sago-eters dat vooral de kweek van sagolarven in het groot beoefent. Dat vraagt wel telkens te verhuizen en dat, zo overwegen de missionarissen al, zal het beschavingswerk onder zulke van links naar rechts trekkende mensen, wel lastig maken, om van een toekomstig geregeld schoolleven nog maar te zwijgen.

De volgende dagen, het is al november geworden, komen zij bij de Waganu, echte Manawé/Asmatters en menseneters, daarna bij de Sogoni, waar zij een huis-in-zingfeest meemaken. Plannen om andere groepen onder Asmat begeleiding te bezoeken, gaan niet door. Zij maken de doorsteek via de Imororivier van de Asuwé naar de Eilandenrivier.

Wanneer men de Imoro invaart, lijkt het wel of dit een doorsteek gaat worden die ook door de grootste moerassen kan worden gemaakt, maar al gauw verandert dat als de rivier steeds maar smaller wordt tot we tenslotte na ongeveer een uur varen gekomen zijn aan de ingang van een smalle pijp van wellicht drie meter breed. Wij gaan steeds door het vloedbos, door de kreek die voor de gebruikers wel van het allerhoogste belang blijkt te zijn, want ofschoon er in deze streken haast geen bijl te vinden is, zijn toch zelfs de dikste bomen die de weg versperren doorgekapt en is het smalle donkere "straatje" tot zelfs nog maar

93 Verschueren MSC, J., in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 10, 1949, p. 152. Fotokopie in Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

een paar weken terug nog schoongemaakt van alle hout, zodat wij wat dat betreft helemaal geen last hebben. Het begon al keurig. Om in het straatje te komen moesten we door een kolossale waringin (vijgeboom met luchtwortels) heen-varen, die als een geweldige reus met gespreide benen over de ingang staat. Maar aan die zwaar bemoste "benen" zit het van onder tot boven vol met de meest lugubere trofeeën: duizenden beenderen op allerlei wijzen gerangschikt, stapels varkenskoppen, hele ladders van menselijke beenderen, kaken, kasuaris-ruggen, halve speren, bossen pijlen, kapotte roeispanten, koppen van prauwen en weer hele kettingen van mensenkaken, spaakbenen, dijbenes... Een luguber museum waaraan wij rakelings voorbij varen en waarbij we hier en daar het hoofd moeten bukken om er niet tegenaan te stoten... Sommige van die botten zijn reeds zwart van ouderdom, andere zijn met mos begroeid, maar sommige zijn nog vers, aan een dijbeen zitten de pezen nog van de geleidingen. En het vreemdste is dat het met die lugubere boom niet is afgelopen. Het gehele "straatje" langs is er geen fatsoenlijke mik in een boom te vinden of hij zit volgestapeld met varkensbotten, mensenbotten, kasuarisknoken, alsof deze lui met een superieure en gruwelijke minachting toch maar duidelijk willen laten zien dat het voor hen allemaal precies hetzelfde is: een varken, een kasuaris of een mens, het is allemaal vlees, allemaal eten. Onze mensen zijn er zwaar van onder de indruk. Er is in die drie uren dat de weg duurde geen enkel woord gesproken dat niet absoluut nodig was. Terwijl onze vrienden de Manawé, die grijnzend achterop komen, het druk hebben onder elkaar en zich van dit alles niets aantrekken want het is "hun straatje". Maar wij waren blij dat wij, na aan 't eind nog een tros mensenhoofden en varkenskoppen voorbijgevaren te zijn, eruit waren en de rivier weer breder werd.⁹⁴

Aan de Eilandenrivier worden dodelijk arme dorpjes op het moeras bezocht, waar de mensen gek zijn van plezier met het geschenk van één bijl en enkele slagmessen. Zij gaan terug door de Imorodoorsteek naar de Asuwé. Het wordt de thuisreis langs Assari en Abogé. Men huilt van vreugde over de terugkeer van de roeiers, stelt voor een vredesfeest van heel de Avio stam op te zetten en het verslag sluit met de woorden:

17 November. Die weken onder deze goede, opgewekte en hartelijke mensen, die reusachtige goede wil samen met de wuivende vaders en de huilende moeders die achterblijven als we vanmorgen over land naar Masin teruggaan, maken dat je als met een brok in je keel loopt.⁹⁵

Zij schatten het aantal bezochte mensen op tienduizendvierhonderd. Mensen die in groepen ver uiteen gevestigd zijn en nog geen ijzerwaar bezitten. Zij smeken erom.

94 Verschueren MSC, J., in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 11, 1950, pp. 38-39. Fotokopie in Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

95 Verschueren MSC, J., in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 11, 1950, p. 78. Fotokopie in Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

DE DERDE TOCHT

7 tot 14 december, doel: de Pasuwé.

Bij Masin was de groep van de Kaku neergestreken, gevlucht uit het Pasuwégebied, nadat de Citah (Manawé) een aanval hadden gedaan en zes mensen vermoord. Uit deze groep werden roeiers/dragers door Meuwese en Verschueren aangeworven en met hen vertrekken zij uit Masin, eerst per prauw, dan te voet in noordelijke richting om een eerste verlaten dorpje van de Kaku te bereiken. De overval van de Citah was nog te zien aan uit baldadigheid omgekapt klapperbomen. Van daaruit per prauw de Kakurivier af tot aan de Pasuwé (Wildeman). Zij steken de Pasuwé over, varen het Biforiviertje in en het gekronkel beu gaan zij aan land, snijden de bochten af, trekken te voet door de uiterwaarden en komen na enkele uren bij het bos en het hoogland. Onderweg stoten zij één keer op drie gewapende kerels die echter aan de haal gaan. Zij zien nog enkele lege dorpjes en overnachten er tenslotte zonder mensen gezien te hebben. Toch zijn zij in het Mitahgebied (Awyu's).

Daar wonen mensen die blijkbaar nooit een blanke gezien hebben. De eerste man die door Verschueren wordt omhelsd, steekt hem bijna neer; in het dorp verbazen de mensen zich met gewone mensen in aanraking te komen. Stilaan wordt de situatie van de Mitah stam duidelijk: verdeeld in een noordelijke en een zuidelijke groep. Maar de mensen zijn zo bang, met name ten aanzien van de roeiers/dragers, dat zij de wegen naar hun dorpen niet willen wijzen. Zij gaan terug naar de prauwen en varen de Pasuwé op, passeren de grote Suwarivier en komen dan in een drukbevolkt gebied.

In een groot dorp, waar de weinig aanwezige lui zich afschrikwekkend opstellen, maar geleidelijk door Meuwese toch teruggelokt worden naar het dorp, opent enkel het geschenk van een bijl de mogelijkheid te overnachten in het mannenhuis. Zij zijn nu bij de Citah. In dat vijftientig meter lange mannenhuis hangt het vol met beenderen: koppen van varkens, knoken van kasuarissen, knoken van mensen, botten van krokodillen, schilden van schildpadden, enfin het meest volmaakte museum van alle niet-eetbare overblijfselen van kannibalenvraatzucht. De Kaku begeleiders willen niet slapen in dat mannenhuis waar de beenderen van hun familie hangen.

In de morgenuren wordt het vriendschap en twintig andere dorpjes worden met deze mensen bezocht, te zamen een tweeduizend mensen. Wel zijn ze niet thuis, vermoed wordt dat men op sneltocht elders vertoeft. De vriendschap groeit. De strijd tussen de Kaku en de Citah zal van nu af beëindigd zijn. Het verlangen naar vrede dat overal soms zeer welbespraakt bovendreef, zal echter zolang de Compagnie nog niet bij hen gevestigd is, nog niet tot een verzekerde vrede kunnen leiden. In één lange dag brengen de Kaku mensen hen naar Masin en daags daarop zijn zij in Képi terug, thuis.⁹⁶

In zijn boek *Nieuw Guinea, uw naam is wildernis* tekent Verschueren de figuur van de patrouilleleider Meuwese op een kritiek moment als volgt:

⁹⁶ Verschueren MSC, J., *Patrouilleverslag naar de Pasuwé, 7-14 december 1948*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

C. Meuwese MSC

Wij waren nog bezig met het verkennen van die nieuwe rivier en we kwamen juist weer een van die grote majestueuze bochten om, en ineens zie ik een prauw met mensen, juist de verre hoek om... en nog een... en nog een... "Daar zijn mensen", roep ik blij verrast en als door een elektrische schok veert iedereen op tot plotselinge attentie. Ook aan de andere kant is alle beweging verstard: hun roeispanten blijven in hun gewone boog steken... en ineens klinkt als een verschrikking de snelhoorn... de oproep tot oorlog. En plotseling, in koortsachtige haast maakt men zich voor het gevecht gereed. Speren worden zichtbaar boven de hoofden, de kleurige vlekken van schilden worden steeds menigvuldiger... en dan ineens komen daar nog meer prauwen de hoek om, alsmar prauwen en al die prauwen als een niet meer te stuiten vloedgolf van wilde mensen in de aanval.

Als ik om me heen kijk, blijkt dat de lusteloosheid bij onze mensen er nu totaal uit is. Ik moet eerlijk toegeven dat er ook voor mij alle aardigheid af is als daar die vijftig, zestig prauwen zonder het minste teken van besluiteloosheid op ons af komen. Misschien is dan ook pastoor Meuwese de enige van ons allemaal die volkomen kalm blijft. Daarom klinken kalm en luid zijn bevelen: "Langzaam doorroeien, in geen geval terugtrekken!" Intussen kruipt Meuwese zelf naar de voorste punt van de prauw en begint lachend en luid in alle talen die onze tegenstanders toch niet verstaan, zijn speech voor de vrede! Zijn armen zwaaiend als molenwieken, probeert hij hen duidelijk te maken dat wij ongewapend zijn, dat we alleen vriendelijke bedoelingen hebben, dat ze niet kwaad op ons moeten zijn en dit laatste, naar hun lawaai te schatten helemaal onnodig, dat ze niet bang moeten zijn.

Maar dat alles komt er zo gemoedelijk, zo vriendelijk en rustig uit, of hij een van de plezierigste ogenblikken in zijn leven aan het beleven is. Zijn grote, grijzende baard wappert op de wind, maar zijn blij glimlach is daar als een geruststelling bovenuit. "Kalm doorroeien! ..." Ik geloof ondertussen dat van dat bevel wel het minste terecht kwam: iedereen schreeuwt, huilt om genade naar de pastoor, en zou al lang aan de haal zijn als dit vaste grond was en niet een prauw op een brede rivier. Als een, hier in deze gebieden internationaal, teken van vrede worden van onze kant de roeispanten omhoog geheven, maar nu we vlakbij gekomen zijn blijkt wel dat ook de vijand niet voorbereid was op een gevecht. Er zijn verschillende prauwen bij met vrouwen en kinderen, die nu wel naar achteren worden gedirigeerd maar die het vechten voor de mannen toch ook geenszins een zaak van plezier maken. Als onze twee onnozele prauwen daar toch maar steeds dichterbij komen, beginnen zij te twijfelen: vrouwen gillen, kinderen huilen en nog altijd staat daar onze pastoor als een eerbiedwaardige profeet uit de oertijd met zijn open handen vóóraan op de prauw en spreekt kalm en geruststellend zijn woorden van vrede en goede trouw. Men stopt het roeien, men beschouwt elkaar nauwkeurig, dan wordt er plotseling vlug in de voorste prauwen gefluisterd en plotseling gaan de geheven speren naar beneden, de

kleurige schilden vallen doelloos terug en de roeispanten gaan ook, net als de onze, in horizontale richting omhoog... Het is vrede, hoera!⁹⁷

Begin januari 1949 vertrekt Meuwese vanuit Merauke op verlof naar Nederland. Verschueren neemt dan de Mappi van hem over.⁹⁸

97 Verschueren MSC, J., en C. Meuwese MSC, *Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis*. Bussum, 1950, pp. 44-47.

98 Meuwese MSC, C., 'Ver van Honk op de Schobberdebonk', in: *Annalen*, jg. 63, 1949, p. 178.
Meuwese MSC, C., verhalen in *Annalen*, jg. 61, 1947 en jg. 62, 1948.
Verschueren MSC, J., reeks artikelen in *Annalen*, jg. 63, 1949.

VII De Mimika en het Bergland

De Mimika: 1926-1935

Terwijl vanuit Merauke de Boven-Maró, Kumbe en Bian bezocht werden (door Verhoeven en Van der Kooy), terwijl vanuit Wambi en Wamal Drager en Geurtjens Frederik Hendrik Eiland openlegden, werd vanuit Kei (Langgur) een derde missiegebied gezocht en aangepakt, namelijk de Mimikakust.

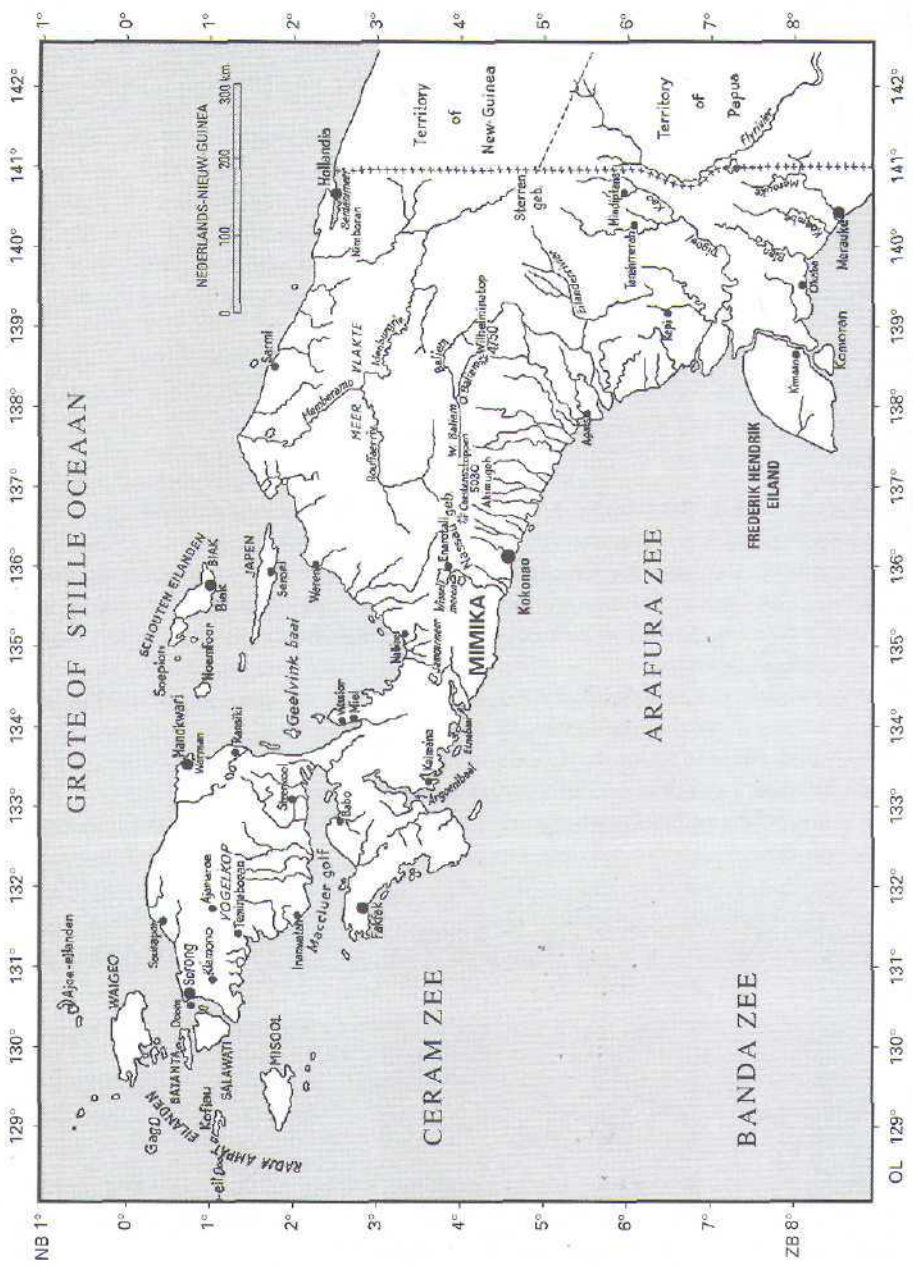
Belangstelling voor de streken in dat verre westen van Zuid-Nieuw-Guinea was door de MSC bijna vanaf het begin van het werk op Kei al getoond.

- In 1904 ging pater Neijens, de Apostolische Prefect, vanuit Langgur al naar Fakfak op zoek naar mogelijk nog te vinden christenen die door pater Le Cocq d'Armandville (omgekomen op de Mimikakust in 1896) daar gedoopt waren.
- In 1910 bereikt pater Neijens Kaimana, de Argunibaai, de Etnabaai en de Mimikarivier, zowel in de maand maart als in april.
- In 1911 komt Neijens tot in de Eilandenrivier.
- In 1912 bezoekt pater Viegen de Noord-Westrivier.
- In 1922 maken de paters Geurtjens en Van de Berg een tocht naar de Eilandenrivier.¹

Al deze reizen waren verkenningstochten op zoek naar mogelijkheden voor de uitbreiding van het missiewerk. Pas in 1926 sticht het Burgerlijk Bestuur een post te Kaokonao om toezicht te kunnen houden op de handelaars en de vogeljagers. De post wordt eerst geplaatst in Wakatimi (het dorp ligt enige uren stroomopwaarts van de Mimikarivier) en later naar de kust overgebracht op de zandbank van Kaokonao, waar drie dorpen bij elkaar worden neergezet. Het jaar daarop gaat mgr. J. Aerts van Tual (Klein-Kei) naar Kaimana met de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij (KPM), die daarheen een nieuwe lijn heeft geopend. Met mgr. Aerts gaan pater Fr. Kowatzki en twee goeroes mee:

Tot Kaimana bood de reis naar Mimika geen moeilijkheden, maar toen begonnen de miseries. Zij moesten wachten in Kaimana voor ze verder konden reizen. Zij namen hun intrek in het zogenaamde gastenverblijf.

¹ Gegevens en opgave van verslagen van deze reizen in: Vriens MSC, ADR., *Tournee MSC - Irbar*. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.
Fak-Fak, Kepala Burung. Map Vriens. Archief MSC, Tilburg.

Nederlands Nieuw-Guinea. Uit: C. Lagerberg, Jaren van Reconstructie, Nieuw-Guinea 1949-1961

De 7e mei 1927 vertrokken zij in gezelschap van de Bestuursambtenaar per zeilschoener Lily naar Mimika. Honderdtachtig mijl had de Lily af te leggen, haar slakkengangetje van drie à vier mijl stelde het geduld van de missionarissen niet weinig op de proef. Eindelijk bevonden de reizigers zich op 9 mei aan de monding van de Mimikarivier. Eindelijk, na lang wachten konden zij door middel van een inlandse prauw landen. Toen monseigneur aan wal stapte was zijn eerste werk deze Missie aan Christus Koning toe te wijden. [...]

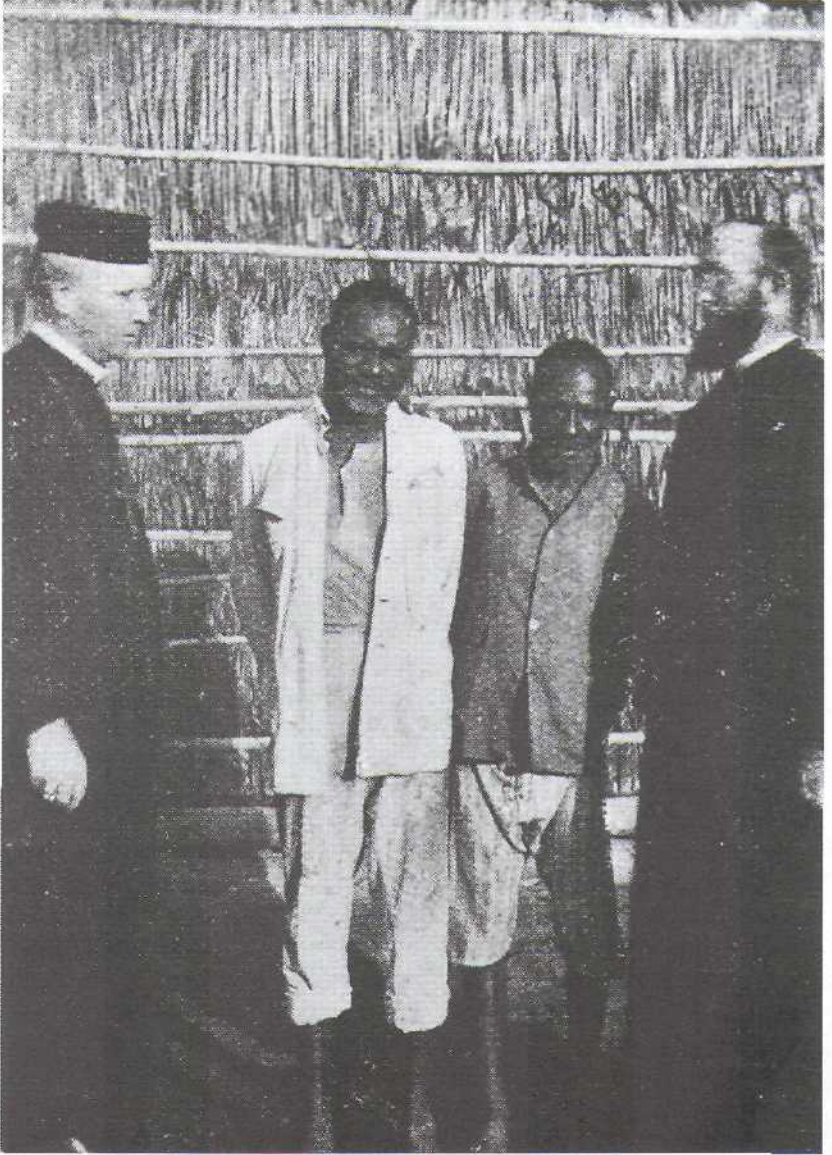
Verder stelde monseigneur deze Missie onder bescherming van Maria en de H. Theresia van het Kindje Jezus. Een laag, vlak strand strekt zich uit naar het oosten en het westen; in de verte dreigt het donkere oerwoud, op de voorgrond zijn het de knoestige stronken van omgespoelde bomen die de eenzaamheid en verlatenheid accentueren. De kampongs liggen in de hoek die de rivieren met de waterlijn maken en bij het strandbeeld hoort de naakte, slanke gestalte van de inlander die op het strand leeft en werkt.

De woningen staan slordig in een lange rij, opgetrokken uit rond boshout en wat sagobladeren. Verschillende gezinnen wonen daarin bij elkaar. In Kaokonao troffen zij de woning aan van het districtshoofd, van de commandant met zijn tien man landschapspolitie en de drie woningen van Chinese ruilhandelaars en een gastenverblijf. Toen monseigneur en pater Kowatzki de hutten afgingen, hoorden zij het gewezen van vrouwen. Een der vrouwen hield een stervend kind in haar armen en pater Kowatzki doopte het. Ook de Mimikanen zijn nu in de hemel vertegenwoordigd. Ook werden de kampongs Irawea en Naweteri bezocht; de bevolking was thuis, in beide kampongs ongeveer vierhonderd mensen. De ontvangst was vriendelijk, zelfs werd er ter ere van de "Tuan-Surabaya" gedanst en muziek gemaakt. Mgr. Aerts zag dat de Missie hier moest beginnen vóórdat de protestanten haar de missionering moeilijk zouden maken. De twee goeroes bleven achter. "Zij weenden beiden als kinderen", zei monseigneur, "omdat zij zonder priester zouden zijn", maar de stichting van de Missie is nu aan degelijke kerels toevertrouwd; ze deden het voor O.L.Heer. Spoedig berichtten zij ook aan monseigneur dat de lui van de Mimika goed meehielpen; in twee kampongs was de school al in werking.²

De naam Mimika is ontleend aan de rivier de Mimika bij Kaokonao; de bewoners zelf hebben geen naam voor de streek als geheel, maar zij stellen zich als 'Kamoro', levende mensen, tegenover de schimmen en geesten of als 'Wénata', echte mensen, tegenover hun burenen in het oosten (de Asmat bevolking) of tegenover hun burenen in het noorden (de Kapauku) in de bergen. Mimika zelf is dan de kuststreek tussen de Etnabaai in het westen en de Otokwarivier in het oosten. Dit vlakke land aan de zee

2 Bavel MSC, C. van, en medewerkers, *De Geschiedenis van de Missie in het Mimikagebied en achterliggende binnenlanden*. p. 6. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: Van Bavel.)

Aerts MSC, mgr. J., 'Onze nieuwe Missiepost in het Mimikagebied', in: *Koloniaal Missie Tijdschrift*, jg. X, 1927, pp. 365-370.

Mgr. J. Aerts MSC en Fr. Kowatzki MSC in Mimika

wordt doorsneden door ongeveer zestig rivieren, moeras- of bergrivieren. Daar woont een bevolking van ongeveer 8600 mensen, verspreid over dertig dorpen.³

Enkele gegevens over de leefwijze van deze bevolking worden hier ontleend aan de studies van dr. J. Pouwer en pater G. Zegwaard MSC, en tekenen de situatie waarin het missiewerk een aanvang nam.

Uit de volksverhalen valt af te leiden dat er in het verleden een grote volksverhuizing heeft plaatsgevonden over water en land vanuit het Groot Moerasgebied naar de westelijke streken. De bewoners van oost Mimika werden verjaagd naar het midden en tot bij de Etnabaai. Dat had zijn invloed op de taal en de oorspronkelijke cultuur (o.a. het neusdoorstekingsritueel kwam vanuit Koperapoka over heel de streek). Het oostelijke deel is dichter bevolkt dan het westelijke, hetgeen ook samenhangt met het feit dat in het oosten meer sago-arealen gevonden worden.

Aan het begin van deze eeuw kwamen van het eiland Ceram (oost Indonesië) Islamitische handelaars via de Etnabaai naar Kaimana en Mimika. Zij stelden 'hoofden' aan die ijzerwaar en kleding brachten en deze ruilden voor hars, voeding en slaven. De iijzerhonger dreef mensen uit midden en oost Mimika naar dit westen, maar de handelaars bezaten reeds geweren. Het contact met vreemdelingen verliep van vijandigheid naar voorzichtige toenadering, het werd een teleurstelling vanwege de bemoeienissen van de vreemdeling met hun levenswijze en later, na de wrede Japanse bezetting, tot een zich neerleggen bij de blijvende aanwezigheid van vreemden.

Mimika kreeg wel enige aandacht vanuit Europa, maar enkel als een geschikt vertrekpunt voor onderzoeksexpedities: de Militaire Expeditie (1907-1915) op zoek naar economische mogelijkheden die een bestuursvestiging konden bekostigen, de Wollaston Expeditie (1910-1912) die het Tapiro dwergvolk ontdekte, en de expeditie van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap (dr. Bijlmer 1920, 1931).

Vermeld werd reeds het bezoek van missiezijde door pater Neijens in 1910. De ontvangst van de bevolking, met name van de vrouwen, bezorgde pater Neijens de schrik van zijn leven. De 'vreemdelingen' werden geassocieerd met de overledenen en juist toen werd er een neusdoorstekingsfeest gevierd, een gelegenheid waarbij de vrouwen het openbare leven beheersen. Zij ontvangen de 'schimmen' met een schijnaanval, waarbij de mannen met van alles bekogeld en gestoken worden. Neijens beschreef haar als 'duivelinnen'. De vestiging van een missiepost was te

3. Van Bavel, pp. 6-7.

De naam 'Kamoro' is door P. Drabbe MSC ingevoerd als de naam van de taal en wordt nog wel gebruikt in wetenschappelijke publikaties, maar is nooit door de bevolking overgenomen. Zij noemen zich 'Mensen in Mimika' in navolging van het taalgebruik van de vreemdelingen, aldus G. Zegwaard MSC in een gesprek met de auteur, Rotterdam, 9-7-1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

gevaarlijk voor jonge priesters en werd wellicht ook daarom vele jaren uitgesteld. Dit uitstel echter hing vooral samen met de kwestie van de zogenaamde scheidingslijn van 1912 tussen Missie en Zending. De Utrechtse Zendings Vereniging beschouwde Mimika als háár (toekomstig) terrein, al lag dit juridisch gezien beneden de lijn en dus voor de Missie bestemd. In de Mimika stootte de Missie bovendien op de aanwezigheid van de Islam te Kaimana en op het feit dat de geografische ligging het terrein uiterst ontoegankelijk maakte.

De oorspronkelijke situatie zag er als volgt uit:

De bevolking van de Mimika is semi-nomadisch, dit is: zij trekt steeds van de kust naar het binnenland en komt er weer van terug. Aan de kust kunnen de mensen vis vangen, in het binnenland sago kloppen. Daarom leefde men in kleine verspreide eenheden in semi-permanente nederzettinkjes. Daar bewoonden allen samen telkens een of meer lange, lage gemeenschapsverblijven, die met elkaar in verbondenheid leefden. Samen gingen zij ten strijde, samen vierden zij feesten en onderling huwden zij de vrouwen uit. Dit 'complementaire' blijkt de grondvisie en de grondslag van het dagelijkse leven. Zij drukken dit uit in het mannelijke enerzijds tegenover en samen met het vrouwelijke anderzijds in spel en tegenspel. Zo bestaat reeds elk gemeenschapshuis uit twee groepen, twee blokken van mannen met hun vrouwen, kinderen en bijwoners en zulk een blok kijkt niet allereerst naar bloedverwantschap, maar naar gezamenlijk grondbezit. Deze economisch-sociale eenheid houdt bovendien vast aan haar eigen medische praktijken. Men telde honderdzesentwintig eenheden (taparu) in de vijftig gemeenschappen. Op die eigen gronden liggen hun sago-arealen, hun tuinen, hun bosgebieden en hun visterreinen. Daarbij zijn de vrouwen zich heel bewust van het feit dat zij vooral van deze terreinen gebruik maken en daarom wel een 'stem' hebben bij alle regelingen daaromtrent. Die gebruiksrechten – vooral van de vis terreinen – gaan over van moeder op dochters. In de bossen kunnen bomen die zijn bedoeld om er prauwen van te maken of sagolarven in te kweken, individueel bezit zijn, maar het bos of de grote rivieren behoren aan allen te zamen toe.

Achter die opdeling van de verschijnselen in de tweedeling van het mannelijke en het vrouwelijke, ligt de opvatting dat de diepste verbondenheid gevonden wordt in de band van de broer en zijn zuster. Twee mannen geven elkaar hun zus en zo komen de huwelijken door ruil tot stand, al kan soms die 'zus' vervangen worden door een bruidsprijs.

Merkwaardig is nu dat bij dit beeldenspel iedereen duidelijk gemaakt wordt dat de vrouw eigenlijk superieur is aan de man. Zij zeggen: de bovenhelft van het lichaam en met name de rechterhelft is vrouwelijk, ja, het zaad van de man en het vrouwelijke vocht komen van de vrouw en zij heeft het initiatief bij de erotiek, zij baart de baby, zij staat in voor de voeding, kortom zij staat gericht op het essentiële van de zichtbare wereld.

De mannen echter hebben daar hun versie overheen gelegd en zeggen dat hun kinderen uit hun penis voortkomen en de kinderen van hun zuster uit hun anus (die verwijst naar haar geslachtsdeel). Zij beweren dat zij de foetus in de moederschoot vorm geven bij de veelvuldige omgang, zoals de beeldhouwer vormgevend werkt. Zij geven

bovendien het 'onzichtbare', door hun taak bij de rituelen en bij de overdracht van de 'geheimen'. De navel als beeld van de binding van de generaties, staat centraal in hun snijwerk.

Deze visie leest men ook af aan de werkverdeling onder de twee geslachten: vrouwen hebben sago te kloppen, vis te vangen, brandhout te verzamelen, voedsel te bereiden en beheersen daarom het gebruik van de prauwen, de matten, de draagzakken en de voedselvoorraad. Mannen hebben prauwen te hakken, gebruiksvoorwerpen en wapens te maken in dienst van vissen en jagen, de verblijven op te zetten, tuinen aan te leggen en nu geld te bewaren en de voornaamste functies bij de rituelen te bekleeden. Zij zijn de specialisten op medisch gebied. Deze functies gaan over van vader op zoon. Onder de mannen bestaan 'gilden' van trommers, zangers en beeldhouwers.

Juist omdat een 'taparu' is samengegroeid uit leden op verschillende titel van afkomst (verwanten, aanverwanten, adoptie, gasten) zijn de regels voor erfrecht of patrilineaal of matrilineaal of open aan beide zijden. Er zijn in concreto allerlei wegen en mogelijkheden die voor een bepaald individu de bijdrage aan het gemeenschappelijk welzijn vaststellen en verzekeren.

Belangrijk voor een man zijn altijd de relaties enerzijds tot zijn moeders broer en tot zijn vaders zuster (ook 'vader' genoemd). Belangrijker nog is de positie van de bruidgever tegenover de bruidnemer. Deze laatste heeft allerlei hand- en spandiensten te bewijzen aan zijn bruidgever. Een man die geen bruidnemers heeft (kaoko-paiti) is een waardeloze figuur. Het spel tussen bruidnemers en bruidgevers bestaat in 'taboes' (vermijdingen) en in 'plagen' (joking-relations). Het maakt ook verschil of een man gaat inwonen bij zijn vrouw of dat zijn vrouw gaat inwonen bij zijn moeder. Het gebruik van de gronden wordt dan anders. Ook het ouder of jonger zijn is medebepalend voor het gedrag.

De visie van deze mensen op de natuur, op hun wereld is verrassend anders en pas na jaren meeleven en bestuderen kan Zegwaard deze als volgt beschrijven:

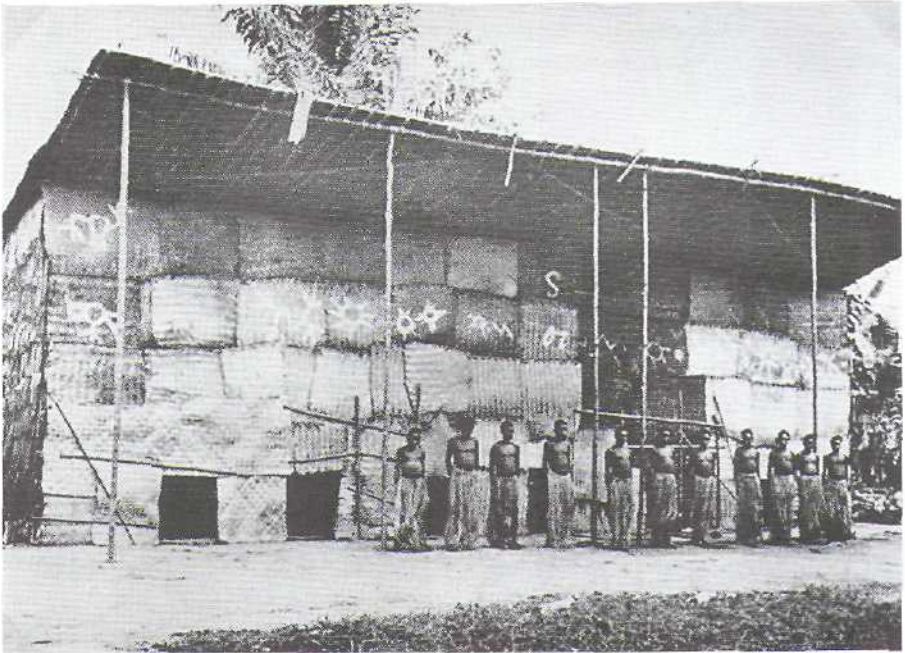
De natuur is er, zij houdt zichzelf in stand door steeds het evenwicht van al haar inwendige krachten te handhaven. De natuur had geen begin, kent geen einde. Zij is er eenvoudig altijd. Tijd is voor hen de periode die samenvalt met het verleden dat de oudste inwoners zich nog kunnen herinneren tot in het leven van de kleinkinderen. Wat daarbuiten valt is een tijdloze, vage werkelijkheid, een vacuüm waarin de oerkrachten zich bewegen. De ruimte van hun wereld gaat zover als de horizon van de verste plaats waar zij komen, de zee voor hun dorp, het bos en het moeras waar hun bivakken staan. Wat daarbuiten valt bestaat niet, althans daar hebben zij geen idee van, geen aandacht voor. De gedachten aan een Schepper kwam niet bij hen op. Maar uit dat vacuüm kwamen de voorouders naar hun wereld en onder die voorouders waren bepaalde cultuurhelden die het leven voor hun nakomelingen mogelijk maakten.

De overtuiging van deze mythische achtergrond werd nog versterkt door het geloof in de "zielsverhuizing". Mensen konden dieren worden en dieren weer mensen – vliegende honden, paradijsvogels, varkens, bruinvissen – alles was in dit spel opgenomen. Niemand ging helemaal dood, alles werd wedergeboren. Dat

had tot gevolg dat van de eigen gestorvenen plechtig afscheid diende te worden genomen om de overledenen ervan te overtuigen dat ook zonder hen het dorpsleven goed bleef functioneren en zij zich in het tijdloze konden terugtrekken.

Deze wereld van het gewone dagelijkse leven staat onder invloed van nu en dan, soms na enkele jaren, te vieren rituele feesten. Ook daarbij treedt weer het 'mannelijke' op als complement ten aanzien van het 'vrouwelijke'. Het 'Kawaré', het afscheidsfeest, benadrukt de mannelijke controle van de riten en de geheimen, het contact met de onzichtbare onderwereld, terwijl het 'Emaëkamé', het feest van de eindverzorging van de 'botten', het accent legt op de voedselverzorging, de voortplanting en de erotiek.

Zon en maan staan weer als in een tweedeling tegenover elkaar. In allerlei beelden en praktijken wordt zo uitgebeeld dat de onderlinge hulp, prestatie en tegenprestatie het hele bestel in stand houdt.⁴

De 'karapao', het huis voor het neusdoorstekingsritueel

4 Pouwer, J., 'Mimika', in: *Encyclopedie of World Cultures*, A.R.A.F. Harvard University, New Haven.

Zegwaard MSC, G., *Missiegeschiedenis MSC in Mimika 1927-1953 en Aantekeningen bij Geschiedenis MSC in Mimika*. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Interview met G. Zegwaard MSC*, Rotterdam, 1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

Zegwaard MSC, G., *Asmat ow*. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

Het neusdoorstekingsfeest is door Tillemans aan schrijver dezes breedvoerig verteld. Zegwaard besprak het 'waarom' van het feest zoals hij het van Tillemans gehoord had. Hij zegt:

Het neusdoorstekingsfeest was een initiatieritueel voor huwbare jongemannen. Het had de bedoeling om hun seksuele potentie te bewerkstelligen. Zonder dat: geen kinderen. Tillemans was door een gedoopte jonge vrouw ondervraagd die op het punt stond een gedoopte jongeman te trouwen. De beide jongelui hadden zwaar onder de druk van de gemeenschap gestaan. Zij bleven weigeren, het feest ging niet door en de vrouw kreeg toch kinderen.⁵

Na de beschrijving van het milieu, kan nu het verhaal van het missiewerk volgen en dan zal blijken dat de feitelijke omstandigheden waarin de missionarissen hun werk begonnen 'stormachtig' genoemd mogen worden. We beschrijven in chronologische volgorde wat er plaatsvond.

Het was niet toevallig dat mgr. Aerts pater Kowatzki uitkoos om met hem naar de Mimika te gaan in 1927. Kowatzki was een Duitser, de enige tussen de Nederlandse paters. Hij had als militair gediend in de Eerste Wereldoorlog en zijn Duitse aard en zijn militaire opleiding bleven hem zijn hele leven bij. Sinds 1920 was hij pastoor op Groot-Kei. Daar kende men de standenindeling: de adel (mèl-mèl), de burgers (rèn-rèn) en de slaven (iri-iri). Vooral de behandeling van de 'slaven' vond Kowatzki onchristelijk. Daarom gaf hij openlijk een voorkeursbehandeling aan deze laagste stand. Dat nam vooral de adel niet en dat gaf moeilijkheden. Zijn benoeming voor Mimika voelde Kowatzki als een gevolg van de zwakheid van zijn Overheden die hem in de kou lieten staan, maar hij veranderde zijn houding niet en dat werd weer aanleiding voor nieuwe moeilijkheden bij de Keiese onderwijzers in de Mimika.⁶

Na bezoeken in mei en november 1927 vestigde Kowatzki zich definitief in mei 1928 te Kaokonao in de Mimika. De reis had betekend: veertien dagen rondzwalken over de zee. Pater Kowatzki vertelt daar zelf over:

Het was dus zaak om eens te gaan informeren welke Chinees of Arabier van plan was om de eerste dagen de richting Mimika uit te varen en mij als passagier mee te nemen. Het gelukte een prauwvaarder te vinden die me met al mijn hebben en goed en mijn goeroes met hun vrouwen en pakjes, mee wilde nemen. Je verschrikt bij het zien van de boot: moet ik daarmee de wijde zee op...? En tegelijk kijk je tegen zo'n hoge roller op, een golf die dat bootje wel drie keer kan vullen. Eerst worden de zeilen nagekeken en hersteld, dan de wanden en het dek gebreeuwd, de touwen en trossen geknoopt, de masten en gieken nagekeken. Er moet een witte haan gevangen worden als geluksdiertje... en als alles klaar is,

5 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 23.

Zegwaard MSC, G., een aanvulling tijdens het gesprek met de auteur, Rotterdam, 9-7-1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

6 Zegwaard MSC, G., *Missiegeschiedenis MSC in Mimika 1927-1953*, p. 3. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

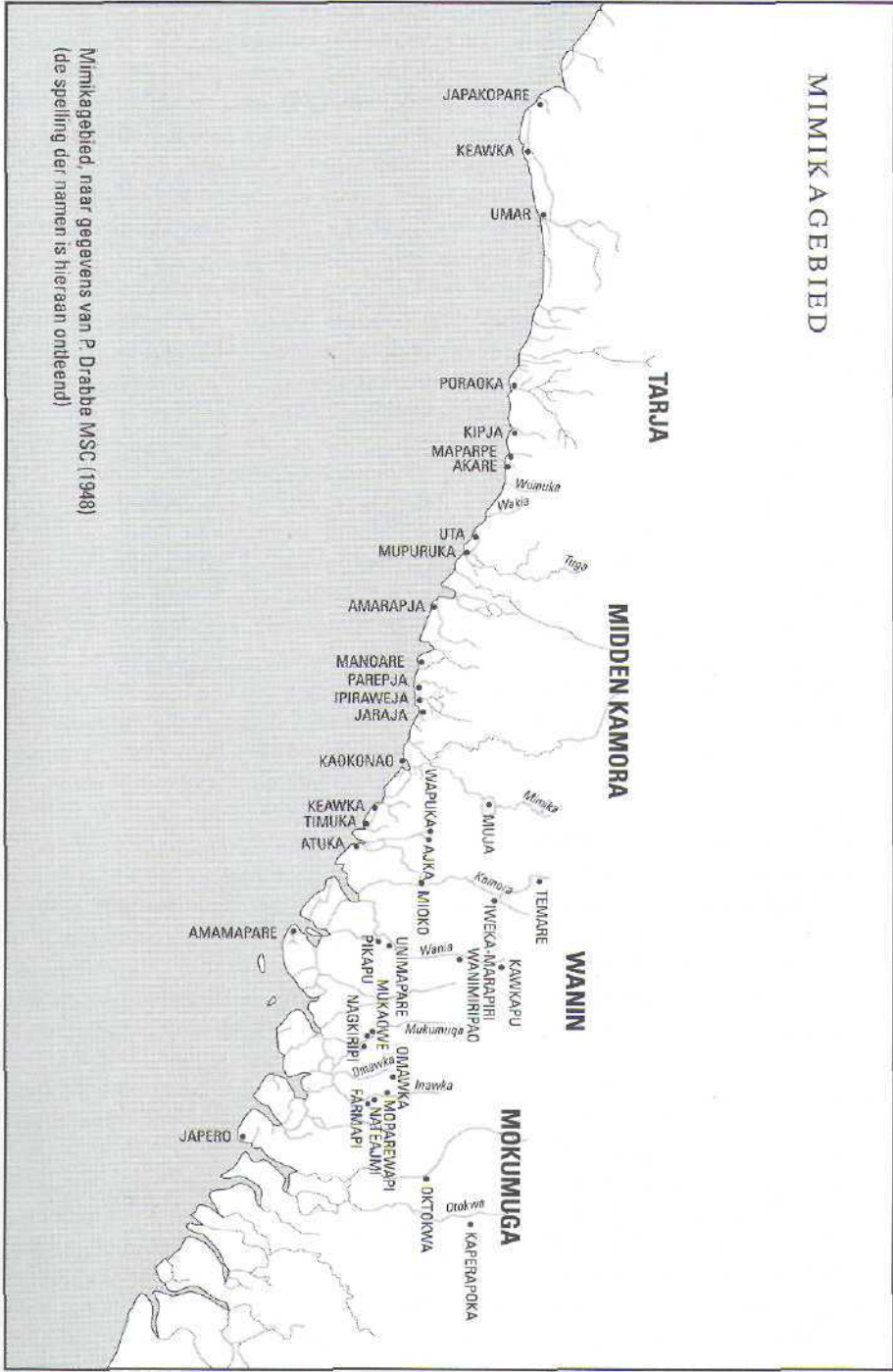
proviand en handels-, speciaal ruilwaar aan boord, dan word je zelf ook aan boord gebracht op de rug van een matroos en de reis kan beginnen. Het beste is maar niet te denken aan al de ongelukken die dat bootje op de vorige reis gehad heeft en je met heel je gezelschap aan de Voorzienigheid over te geven. We hebben ervan gelust! Veertien dagen lang heeft onze reis geduurd, twee volle weken hebben we dag en nacht aan boord van dat kleine bootje doorgebracht. Ons notedopje is veertien meter lang en vijf breed en doet juist zoals zo'n dopje moet doen op een woelige zee. De wind blaast stijf uit het oosten en daar moeten wij juist heen! Geweldig hoog stapelen zich de golven op; ons bootje klautert er tegenop en stort dan weer ineens in de diepte. De zee komt nu en dan eens aan boord kijken en giet alles door en doornat. Met angst denkt iedereen of de zeilen en de mast het wel zullen uithouden; de vrouwen van de goeroes trekken de sarongs over de koppen, om maar niets te behoeven te zien. Ze zwijgen of bidden... en vrezen... Na een dag of wat gaat de wind wat liggen: het wordt zelfs stil... De zeilen gaan er flets bijhangen, de roeispanten worden voor de dag gehaald en de matrozen roeien een beetje om niet te ver af te drijven. Vier nachten hebben we zo liggen dobberen en schommelen in de branding, zonder dat we iets opschoten. Aan slapen viel niet te denken: ieder moest voortdurend in de weer zijn om zich met handen en voeten vast te houden aan want of zak of kist of aan zijn buurman, om niet overboord gerold te worden. Daarbij kwam de zeeziekte, die je helemaal lusteloos maakt en de zeeziekte van de anderen maakt je nog beroerder. Wat een meelij had ik met die arme kinderen: een goeroe had er vijf meegebracht, de jongste was een half jaar oud. Tot overmaat van ramp kregen deze bloedjes onderweg nog de mazelen.

Zo lagen we bij complete windstilte en stroomloze zee, zonder enige beschutting tegen de verzengende en zich in de zee weerkaatsende zon, letterlijk te braden en te stoven. Er staat nergens in de Schrift dat het vagevuur warmer zal zijn. Als we mekaar daar ontmoeten, zal ik het U wel vertellen: schon mitgemacht in Mimika, was?! Eindelijk na twee heel lange weken, bereikten we goddank het doel van onze reis. We feliciteerden elkaar dat we het er zo goed hadden afgebracht en vergaten maar gauw de doorstane ellende.⁷

Reeds de maand daarop hoort Kowatzki de angstkreet: 'Manawé' en hele kampongs vluchten naar het binnenland. Manawé, ook Mana wé gespeld, betekent 'eetbare mensen', een scheldnaam die de Mimikanen voor hun oosterburen gebruikten met de betekenis: een minderwaardig soort mensen. Maar van deze mensen was wel bekend dat zij geduchte koppensnellers waren. Die kwamen nu op de Mimika af. De vestiging van Bestuur en Missie en de daarmee gepaard gaande import aan goederen in centraal Mimika, prikkelde de hartstochtelijke begeerte vooral naar ijzerwaren bij deze Manawé mensen die vóór die tijd nooit zo ver van huis gingen. De eerste aanval had plaats in juli 1928 in de streek Koperapoka bij Kaap Steenboom aan de oostgrens. De dorpen Otokwa, Inawka en Omawka werden geplunderd. Kowatzki

⁷ Kowatzki MSC, Fr., in: *Koloniaal Missie Tijdschrift*, jg. XII, 1929, p. 223.

MIMIKAGEBIED

Mimikagebiied, naar gegevens van P. Drabbe MSC (1948)
(de spelling der namen is hieraan ontleend)

gaat in september naar Kaimana om de zaak voor te leggen aan het Burgerlijk Bestuur, dat twee maanden later antwoordt dat het bedoelde gebied niet zijn afdeling betreft, maar onder het gezag staat van Merauke. Het Bestuur doet niets. Kowatzki gaat daarop naar Langgur en kan daar meedelen dat er al zes scholen geopend zijn voor vierhonderdachtentwintig kinderen. In november 1928 is hij terug met vijf nieuwe onderwijzers en nu komt broeder Johannes Crooymans bij hem wonen. Crooymans zal een kerkje gaan bouwen. Maar in december komt de zee het land op en overstroomt ook het enige plekje bij Kaokonao waar Bestuur en Missie op zaten. Het bestuurskantoor mat vijftien centimeter water, het pastorieke bleef net nog droog. In één nacht werden alle tuinen van de goeroes vernield, alle putten liepen vol zeewater. Alsof dat nog niet genoeg was, kwam in januari 1929 de westmoesson opzetten en windstoten deden de huizen en de school omwaaien. De pastoor kon niet meer doen dan de dorpen bezoeken, de goeroes bemoedigen. Hij noemt die onderwijzers 'prachtkerels...', die inlandse lekenapostelen!' Toen op een keer de Mimikarivier wel vijfhonderd meter breed was en de zeilboot wegens de stroom en de wind niet aan de kust kon komen, moesten de kisten met inlandse prauwen aan land gebracht worden. Maar een plotselinge rukwind... en alles lag in het water.

Na die ervaringen wilden Kowatzki en Crooymans wel eens naar Kei. Dat was geen probleem vanuit Kaimana met de KPM, maar om van Kaokonao in Kaimana te komen dat was iedere keer een reis over zee en daarbij waren zij meestal afhankelijk van het Bestuur dat over een motorboot beschikte voor aanvoer van goederen en afvoer van produkten. Soms was er hulp van die zijde, soms echte pesterij. Dan was de motor defect of juist weg of juist terug... Het was wel eens mogelijk met de zeilprauw van een Chinese handelaar mee te gaan, maar dan verluiddde het: het was óververdienste en de missionaris moest zo weinig mogelijk scheepsruimte in beslag nemen.

Die reizen naar Langgur waren 'verplicht', vanwege de 'declaratie van de gelden', die door het Bestuur was toegestaan. Monseigneur kon een pastoor telkens voor een half jaar naar Mimika zenden en deze kon zes gulden per dag declareren alsmede de gemaakte onkosten aan roeiers. Daar in Langgur krijgen zij weer de vooruitgang van het missiewerk op Kei te horen en zij vertellen hun vorderingen: nieuwe scholen geopend, nu vierhonderdzestig jongens en ook honderdzestig meisjes; hoe zij Kerstmis vierden zonder kerkje maar tòch een Nachtmis zongen met de goeroes en de njora's.

In maart 1929 gaan zij weer naar Langgur, in juni nogmaals. Terug na elf dagen zwalken tussen Kaimana en Kaokonao troffen zij de Mimika aan in volslagen onrust en vol angst. Kowatzki vertelt:

De koppensnellers waren werkelijk op 2 juni 1929 in Koperapoka binnengevallen en waren nu waarschijnlijk reeds op pad naar de Mimikastreek! Vele inwoners waren reeds gevlucht en hadden hun dorpen langs de kust verlaten. Van politiewege was ondertussen nog niets gedaan, ofschoon nu toch de echte grens van het gebied overschreden was, en ingrijpen geoorloofd en geëist was. Allicht was men bang om met de tien hier gestationeerde politiesoldaten die honderdzeventig kilometer kustgebied moesten bewaken, de koppensnellers tegemoet te treden.

Dat echte soldaatje spelen is heel wat anders dan "belasting aanslaan en belasting innen".

We hoorden alle mogelijke verhalen maar niemand kon ons uitslag geven. Zo zocht ik mij een paar stevige roeiers uit en ging ik in mijn bootje naar Koperapoka. Onderweg deed ik mijn vier missiedorpen aan en troostte mijn goeroefamilies. Alle dorpen waren in grote angst voor de koppensnellers. Er werd 's nachts gewaakt en alles was klaar om bij het eerste noodsein weg te vluchten. Ik kwam tot Wania, de laatste groep dorpjes vóór Koperapoka, maar verder durfden mijn roeiers niet. In Wania vernamen we dat de koppensnellers in Koperapoka een aantal huizen verbrand hadden, kokosbomen omgekapt en heel wat schade hadden aangericht; tweeëntwintig mensen werden vermist.

Ik trok weer naar het Bestuur in Kaimana, maar hoe het hier dan gewoonlijk gaat... er wordt genadig goede nota gehouden van de wensen en alleszins berechtigde voorstellen van de pastoor... en de pastoor kan gaan en is bedankt! In October 1929 moest ik naar Kei terug en kon daar wat op verhaal komen. Met de eerste boot de beste echter regende het berichten uit Mimika dat de koppensnellers wéér op moordpad waren en nu reeds dichtbij de Mimikarivier waren aangekomen. Ze hadden geroofd en geplunderd, mensen doodgemaakt en opgegeten en anderen meegenomen. Twee van mijn goeroefamilies waren al hun hebben en houden kwijt en zijzelf waren als het ware door een wonder gered en bewaard gebleven.⁸

Pas in december kon Kowatzki teruggaan, maar nu was hij vergezeld van pater H. Tillemans en enkele timmerlui. Ook broeder Boers ging mee tot Kaimana om daar een gastenverblijf op te zetten. De sfeer in de Mimika was intussen wel verslechterd aangezien het Bestuur zijn gezag verloren had. Wel waren enkele inlandse ambtenaren gevangengenomen en ontslagen omdat er belastinggelden verduisterd waren, maar de bevolking voelde zich onbeschermd in het eigen dorp en bij de aanvallen van de Manawé. In de dorpen werden zaken onderling uitgevochten. In februari 1930 deden de Manawé een aanval op Atuka. Deze keer hadden zij pech. De tien agenten waren toevallig daar ingekwartierd bij een Chinees en verdekt opgesteld in de toko richtten zij hun geweren op de aanvallers. Met meenemen van hun doden trokken de Manawé af (zes doden, vier zwaargewonden).

Het werd wachten tot april. Toen bracht de lijnboot de gezaghebber van Fakfak en de B.A. van Kaimana en dertig agenten. De B.A. ging naar de Otokwastreek, hoorde daar dat de Manawé afkomstig waren van de Kasuarinenrivier. Met roeiers van Mimika ging de patrouille daarheen. De met pijl en boog bewapende bevolking ontving hen vijandig. Door het aanbieden van geschenken wist de B.A. de vrijlating van een geroofde vrouw te bewerkstelligen. De bevolking vluchtte, maar toen de patrouille terugkeerde, werd deze bejild. De vijand telde daarop drie doden. De

8 Kowatzki MSC, Fr., in: *Koloniaal Missie Tijdschrift*, jg. XIII, 1930, p. 282.

Fr. Kowatzki MSC en broeder J. Crooymans MSC

H. Tillemans MSC en broeder A. Galiart MSC

voorbereiding voor een volgende tocht van de Manawé – prauwen, wapens, sago-voorraden – werd door de Bestuursassistent vernietigd.

Op 3 juni 1930 kwamen de Manawé tòch opzetten tot bij Atuka, drieëntwintig zeewaardige prauwen, bemand met naar schatting vierhonderd man. In Atuka waren vijftien gewapende politiemannen, van wie er enkelen de post bewaakten en de rest met geladen karabijnen op de kust lag onder commando van een sergeant die niet wist wat hij doen moest. De prauwen gleden door het afgaande water de Atukarivier op en achter hen werden de zandbanken zichtbaar. Gezien deze positie had men de snellers gemakkelijk gevangen kunnen nemen, want behalve de politiemannen waren er drie gewapende dorpen bijeen. De sergeant liet de snellers tot op honderd meter naderen en commandeerde 'vuur'. Het werd een geharrewar van belang. De politie die de post bewaakte holde naar het strand en vuurde reeds onder het lopen. De dorpelingen konden niets doen, bang zelf geraakt te worden. De koppensnellers wierpen zich op de bodem van de prauwen. Volgens ooggetuigen was het water van de rivier rood gekleurd en waren de rijen koppensnellers flink uitgedund. Toch maakten zij tekens dat zij wéér terug zouden komen. Dat er van Atuka geen gesneld zijn, is te danken aan het optreden van de katholieke goeroe. Wania verloor dertien mensen.

In september trad de politie nogmaals op zonder resultaat, en in mei 1931 kwamen de Manawé terug, maar toen werden zij door de B.A. in een val gelokt; zij moesten in de vreemde bossen vluchten waar zij door de Mimikanen werden afgemaakt, bijna tweehonderd man; zeventien koppensnellers werden gevankelijk weggevoerd naar Fakfak. De Manawé kwamen niet meer terug.⁹

Het gewone missiewerk gaat intussen door. De verdeling is geworden: voor Kowatzki: Kaokonao en dertien dorpen en voor Tillemans: Uta met negen dorpen. Er werken nu zestien onderwijzers. De grote zorg echter is: de financiering van deze scholen die òf door de Missie zelf òf via een subsidie van het Gouvernement gerund worden. Tussen Bestuur, Zending en Missie werd in 1930 een Conferentie gehouden in verband met de subsidies. Het woord van de dag was: 'bezuinigen', maar voor Nieuw-Guinea werd op de algemene regels voor Nederlands-Indië een uitzondering gemaakt. De onderwijzers kregen een hoger loon, zij behoefden niet de acte 'Volks-onderwijzer' te bezitten, en ook bij groter schoolabsentisme zou de subsidie niet aanstonds worden ingetrokken. Voor Mimika zal het aantal van twintig leerlingen voldoende zijn om een school te mogen openen. Ook bij de volgende Conferentie (Langgur 1932) bleef voor Nieuw-Guinea de subsidie voor alle scholen behouden.¹⁰

In deze woelige tijd kwam ook de Zending naar Mimika. In maart 1931 was Tillemans in Langgur en op de terugweg naar de Mimika nam hij een goeroe mee

9 Van Bavel, p. 12.

Bijlmer, dr. H.T.J., *Naar de achterhoek der Aarde*. Amsterdam, 1938, p. 120-122.

10 Van Bavel, p. 18.

Tillemans MSC, H., 'Uit het Mimikagebied', in: *Annalen*, jg. 50, 1932, pp. 29, 78.

die hij in het dorp Urama wilde plaatsen, het dorp dat het dichtste bij Kaimana lag, om zo het missiegebied aan die zijde af te sluiten. Op de boot van Kaimana naar Uta reisde ook de bestuursambtenaar van Kaimana mee. Hij hoorde dat die goeroe aan boord bestemd was voor Urama. Zelf ging hij niet aan land te Urama, maar hij liet er wel zijn kok achter om daar de plaats voor de Zending vast te houden, terwijl hij halsoverkop een goeroe-Ambon liet oproepen. De katholieke goeroe nam hij mee naar Uta. Op zijn terugtocht bezocht hij Urama wel en beval de mensen niet een goeroe van Uta (van de pastoor) te nemen, maar een van Kaimana (van de Zending), omdat dat dichterbij lag. De katholieke goeroe in Uta kreeg pas na twee weken roeiers van Uta om hem naar Urama te brengen, waar de zendingsgoeroe al aangekomen was! Tillemans plaatste toen zijn goeroe in het dorp ernaast waar de lui van Urama gewoonlijk de hars voor de verkoop vandaan haalden. Zo zagen zij toch het werk van de katholieke goeroe aldaar.

Tillemans betrok in mei 1931 de pastorie in Uta die Crooymans gebouwd had. Ook het kerkje in Kaokonao was klaargekomen en in november kwam er een nieuwe bouwheer aan, broeder A. Galiart. Kort daarvoor was broeder Crooymans naar Nederland vertrokken. Hij had een zware tijd achter de rug, omdat zijn pastoor bijna altijd op dienstreis was en hij dan alleen zat zonder H.Mis en H.Communie.

Het zijn achteraf bezien, schijnbaar kleinigheden die het dagelijkse leven mede bepaalden. Toen het Bestuur Uta koos als plaats voor een B.A. bleek deze plaats, waar ook Tillemans en Crooymans gingen wonen, niet geschikt.

Het is er als zij in de meimaand aankomen, niet te harden van de muskieten en dat wordt nog erger in juni en juli. In november moet het pastoretje al verplaatst worden en in 1932 nog eens, want men leefde op een modderplaat die door de zee stilaan werd weggespoeld. Aan het bouwen van een behoorlijk kerkje viel niet te denken. Zij hadden enkel een noodgeval, een geraamte met een dak van bladeren. De bestuurspost werd weer opgeheven en toen pas kon een beter terrein voor een meer definitieve woning worden gezocht.

Kowatzki en Tillemans zijn tevreden over het kerkbezoek, maar dan ineens komen er maatregelen af van het Burgerlijk Bestuur ten aanzien van de belasting. Dat betekende dat de mensen naar het binnenland werden gedreven om hars te zoeken om hun belastingschuld te betalen.

Kowatzki gaat naar een nog 'onbestuurd' gebied, ten oosten van Kaap Steenboom. Daar komen de moeders met de baby's gewillig naar de kerk en die baby's worden alvast gedoopt. Er zijn nu bij Kowatzki dertien en bij Tillemans negen goeroes met samen eenentwintig scholen en twaalfhonderd leerlingen. Een nieuwe kracht is bijzonder welkom: pater Piet Rievers, die in november 1932 naar Mimika komt. De eerste maanden blijft hij te Kaokonao om de taal te leren en zijn medische kennis bij te spijkeren, om na een korte reis naar Langgur (dertien dagen) van daaruit naar Uta te gaan (negen dagen) om Tillemans op te volgen die naar Kaokonao verhuist omdat Kowatzki om gezondheidsredenen overgeplaatst wordt naar Groot-Kei.

Tijdens die reis van Kowatzki en Rievers naar Langgur (april 1933) was Tillemans alleen in de Mimika en toen gebeurde het dat het Bestuur de zeventien koppensnelers die naar Fakfak gebracht waren, terugbracht naar hun land. De politiecommandant moest vreedzame aanknoping zoeken en ging op weg zonder begeleiding van politie. Met de boot tot Ayka, met prauwen tot de Kapukarivier; alles verliep goed totdat toen de Bestuursassistent aan wal eten kreeg gebracht, één van de snellers tussen hem en de politieman doorliep. Deze laatste werd kwaad, sloeg de sneller op zijn hoofd, maar lag onmiddellijk onder, terwijl zijn sabel werd afgepakt. De B.A. greep zijn geweer, maar kreeg een klap met de sabel. De roeiers kwamen te hulp, maar de ex-gevangenen waren er met de prauwen vlug vandoor; de B.A. was vermoord, de koppensnelers lieten twee lijken achter.

Pas na een maand kwam de gezaghebber vanuit Fakfak met eenenveertig man ter plaatse, met de opdracht 'onnodig bloedvergieten te voorkomen'. Met behulp van mensen uit Koperapoka slaagde de Bestuursambtenaar erin contact te maken met het dorp van de 'misdadigers', maar toen de gezaghebber met twintig man politie in zicht kwam, vluchtten de Manawé weg en wel zo strategisch dat de politie niet de minste kans kreeg om op hen te schieten. Heel Mimika was in rep en roer. 'De Compagnie was dood'; oude veten werden uitgevochten, dorpen liepen leeg, Tillemans rende op en neer naar oost en west (ontving daartussendoor Rievers); de goeroe van Parepya en zijn vrouw werden met de dood bedreigd omdat de pastoor niet toestond dat men de neuzen van de schooljongens doorstak.

De nieuwe B.A. gaat weer op de snellers af. In augustus wil het Bestuur een post gaan oprichten tussen Kaap Steenboom en de Otokwarivier. In die tijd wil Tillemans doopfeesten van kinderen vieren om daarna te gaan kijken bij die lui aan de Otokwarivier. Deze zijn erg talrijk en er zit pit in. Een jaar later zijn daar al twee scholen en al honderd kinderen en nog is niet alles bij elkaar.

Het werd oktober 1933. Het eerste doopfeest van volwassenen dat uitgesteld was vanwege de moord op de Bestuursassistent, kon toen plaatsvinden. Pater Rievers vertelt daarvan:

De toean van Kaokonao zou een groot feest op touw zetten, een machtig feest, niet zomaar van één dag, doch vandaag en morgen en overmorgen en dan zou het nog niet gedaan zijn. De kerels sloegen op hun stoere borst alsof het een gong was, schudden hun grauwe kroeskoppen van louter genoeg, en aan vragen kwam geen einde meer. Hoeveel maal de maan vol moest worden, wat er op de eerste, tweede en volgende dagen gebeuren zou? Telkens uitgelegd, telkens bewonderd, steeds opnieuw dezelfde vragen... De verre kustbewoners scherpten de bijlen, machtige woudreuzen ploften neer. Na wekenlang geduldig hakken liepen de nieuwe "zeekastelen" van stapel.

Vanuit de sagobossen werd onvermoeid mondvoorraad aangevoerd naar de hoofdstad, totdat de voorraadschuur het opgaf! De "kota"-bewoners zwoegden intussen om de vele gasten gul te kunnen ontvangen. Twee kolossale huizen verrezen om alle goeroes met familie te herbergen, het feestterrein werd afgepaald; iedere kampong kreeg zijn vaste plaats aangewezen, zodat alle verarring vermeden werd met die duizenden mensen.

Een groot feestgebouw verhief zich achteraan op het terrein, met zeven deuren, verzinnebeeldend de zeven Sacramenten. Vóór het feestgebouw stond als de dominant het grote zware kruis: wekenlang was de boomstam met bijl en beitel bewerkt totdat het één geheel groot snijwerk was geworden.

De grote zorg was vooral hóe het aan te leggen dat de groten zouden meefeesten en niet alleen de schoolkinderen. Doch die moeilijkheid bleek gelukkig een illusie. De mannen grepen vanzelf naar de trom, terwijl de vrouwen toeschoten voor de dans. Urenlang bleef het feestgebouw gevuld met trommers, terwijl de jongemannen de dans van vrouwen overnamen tot diep in de nacht.

Kaokonao was aldus al in volle feeststemming en het feest zelf was nog niet begonnen! Tegen de achtste October had de grote volksverhuizing plaats: de woudbewoners van het binnenland kwamen in hun lange, spitse prauwen de rivier af schieten terwijl de kustbevolking als een ware "Armada" de zee bevolkte. Geheel het zeestrand van de Mimikarivier tot de Kaokonaostroom was overdekt met prauwen. De Mimikanen zelf zetten wat grote ogen op; zóveel mensen hadden zij nog nooit bij elkaar gezien! De woontenten waren gauw opgeslagen, waaraan de lustig knapperende vuurtjes 's avonds een gezellige aanblik gaven.

Toen de zon in zee verdrong, galmde Kaokonao's klok de eerste feesttonen uit, de fluitorkesten van de vele kampongs sprongen bij en in feestelijke stoet ging het de kampong door, de vele gezichten glommen van genoeg! Hoe de pastoor het klaarspeelde acht dagen lang die massa mensen bezig te houden, zou te lang worden om te verhalen. De schoolkinderen hadden hierin het leeuwedeel.

's Morgens H.Mis, waarbij telkens andere kampongs de zang verzorgden; begrijpelijkerwijze was die kerk veel te klein, zelfs de schooljeugd moest gedeeltelijk buiten blijven. Velen konden maar niet uitgekeken komen, alle ramen waren overbezet met kijklustigen. Ze hadden wel de pastoor gezien op dienstreis met zijn miskoffer, maar een H.Mis, vooral gezongen in een echte kerk, dat was iets splinternieuws! Na de H.Mis ging het in feestelijke optocht weer naar het feestterrein, waar iedere kampong om de beurt zijn best deed in zang, fluit en voordracht. Als de zon te hoog gestegen was, werd rust gehouden tot de avond. 's Avonds werd ernst afgewisseld met luim. Onze Mimikanen gaven de meest verschillende dansen te aanschouwen, wekenlang met veel geduld door de goeroes ingeprent: als echte Keiezen dansten ze op de hun vreemde tromslag, het kruis en feesthuis met bloemen versierend. Weer anderen bootsten het vis steken en de varkensjacht na, wat de anderen tot onbedaarlijk lachen en juichen bracht. Het vele nieuwe vanuit de Keiese adat had hun volle bewondering, maar dit laatste begrepen zij beter, wijl het hun eigen leven van iedere dag innig raakte. Met trots zagen de ouders op hun kinderen neer; neen, zoiets!, dat hadden zij vroeger nooit klaarspeeld; geen wonder, dat de goeroe bij allen in achting steeg!

De bewondering echter steeg ten top toen de sago-optocht plaatshad: één lange stoet van sagoblokken. De schoolkinderen waren onvoldoende: èn vanwege het aantal èn vanwege het gewicht, zodat de groten ook in optocht mee marcheerden.

Aan het feestgebouw gekomen, werd alles in vier hoge torens opgestapeld, wachtend op de laatste dag van het feest om naar "maagdenburg" te vertrekken!

Om uit te rusten van het feesten, gingen toen de mannen op varkensjacht en haaienvangst, zodat de 15e October het eigenlijke doopfeest weer fris ingezet kon worden. Alles was druk in de weer voor de doopplechtigheid, goeroes liepen af en aan, trommen roffelden, alles stroomde naar het feestgebouw, waar de doopleerlingen, een veertig in getal, zouden worden afgehaald.

Vanuit de kerk trokken twee pastoors met een stoet van twintig dienaars in rode en blauwe toogjes naar het feestgebouw om de doopleerlingen naar de kerk te geleiden. Het feestterrein leek een echt schilderij met de groepen kinderen in rood en wit, groen en geel en paars, en daarbovenuit de veelkleurige vlaggen en wimpels. De goeroes stelden hun kinderen op, en bij de kerk gekomen trokken de doopleerlingen tussen twee hagen van schoolkinderen door tot voor de ingang van de kerk waar de doopplechtigheid begon.

We hadden gerekend op veel lawaai en herrie van de omstanders, maar het was en bleef stil tot het einde toe. De hoofden rekten zich als de doopleerlingen getekend werden met het Teken van het Kruis of de insufflaties ontvingen bij de duiveluitdrijving en de zalvingen met H.Olie. Deze geheimzinnige plechtigheden hebben ongetwijfeld heel veel indruk gemaakt op deze heel primitieve mensen met hun hang naar het geheimzinnige. Tenslotte verwisselde de priester de paarse stola voor de witte van de vreugde en leidde de catechumenen tot voor het altaar waar het reinigend doopwater over hun hoofden vloeide; omgord met het witte kleed van de onschuld, in de hand de brandende kaars, teken van het nieuwe en hoogste leven, stonden zij voor de God van het tabernakel, die Zijn Bloed gestort heeft voor deze veertig uitverkorenen niet alleen, maar ook voor de duizenden die hen omringden en die door dit feestelijk gebeuren iets dichterbij gebracht zijn tot hetgeen waaraan zij nog zo weinig behoefte gevoelden.

Voor de pastoor van Kaokonao was dit een onvergetelijke dag, evenals voor ons die er getuigen van mochten zijn. Naast naar Christus ging onze dankbaarheid uit naar de zwoeger van het eerste uur, naar de rusteloze zaaier pater Kowatzki.

Na deze plechtigheid gingen de nieuwe christenen, voorafgegaan door de dansende Keiezen en fluitende orkesten naar het feesthuis terug, waar de materiële mens ook zijn deel ontving. De sagostapels werden onder Mimikaans ceremonieel afgebroken en verdeeld. Tot slot had 's avonds nog een enorme lampionoptocht plaats, nadat een "boot" uit de "Vaticaanse stad" de doopbrieven met geschenken had aangevoerd en daarmee werd het eerste doopfeest op Mimika tot eenieders voldoening gesloten.¹¹

11 Rievers MSC, P., 'Mimika's Eerste Doopfeest', in: *Almanak van O.L.Vrouw van het H.Hart*, jg. 45, 1935, p. 15.

Bij het doopfeest gaf de nieuwe Bestuursambtenaar de volle medewerking. Het was voor het eerst dat de vele dorpen elkaar ontmoetten. Waar eigenlijk vijfhonderd mensen woonden, waren er nu vijfduizend bijeen. Kort voor het doopfeest (1933) arriveerde de hulpprediker, de heer Van der Walle, en na het feest kwam de eerste protestantse godsdienstvoorganger met weer enkele goeroes aan. Hij was zelf eerst op Groot-Kei, bevriend met pastoor P. Münster, terwijl een andere goeroe een vrouw had van Kei. De bedoeling was duidelijk: men wilde eerst bij de Keiese katholieke goeroes in Mimika een wit voetje halen. Zij werden dan ook keurig ontvangen en zij wachtten hun kans af. Dat gelukte met behulp van de politie toen het dorp Kékwa een van de goeroes meenam en toen een wijk van Kaokonao een andere opnam. Het bleef nog rustig tot in februari 1934 de Bestuursassistent werd overgeplaatst naar Fakkak en een 'schrijver' de baas werd en tegelijk een tweede godsdienstvoorganger met een stel nieuwe goeroes verscheen en al aan boord verklaarde:

De voorganger die er al is durft niet tegen de pastoor op, maar ik wel. Toen die schrijver en de nieuwe goeroes brutaal begonnen op te treden, lieten de katholieke goeroes zich niet onbetuigd. Het ging hard tegen hard. Een politiepatrouille ging met een voorganger de dorpen af om overal de 'goeroe-Ambon' te plaatsen, huizen voor hen te doen bouwen en schoolkinderen te bezorgen. Zelfs enige agenten (Islamieten) weigerden te Uta om nog verder te gaan. Tillemans protesteerde tegen dit samen reizen van de godsdienstleraar en de politie. De reactie van de politie en het protest van de pastoor bereikten zelfs de tafel van de Resident, de heer Haga, te Ambon.

Om de situatie te kunnen begrijpen moet men iets weten van het bestuursbeleid en de reacties van de mensen daar in die tijd. In december 1933 krijgt de Bestuursassistent de opdracht om naar Manokwari te verhuizen, maar juist in die tijd dreigen de dorpen bij de Koperapoka uit elkaar te vallen.

Dat zou de Zending daar kansen geven. De Bestuursassistent echter stelde zijn vertrek uit om eerst rust en orde te brengen in de streek van Koperapoka. Tegelijkertijd brak er in de Mimika een influenza-epidemie uit. De sterfte onder de bevolking was groot. 'Door de geesten geslagen', zeiden de mensen. In Kaokonao: eenenveertig, in Timuka: twintig, in Ayka: tien, in Atuka: dertig en in Uta: tien sterfgevallen. De mensen vluchtten het binnenland in. Daarbij komt dan nog het hoge water dat alle putten verzilt. In maart 1934 vertrekt de Bestuursassistent en daarna weigeren verschillende kampongs om zich dan nog iets van het Bestuur aan te trekken. Een Bestuur overigens dat zich alweer terugtrok (de politie had nog zeven agenten), omdat er toch niets te halen was, omdat de hars niets meer opbracht. Dát Bestuur zou dan de mensen tegen de koppensnellers moeten beschermen, terwijl bovendien de weer uit elkaar gegane dorpen terugvielen op kleine, weerloze groepjes. Maar in dit troebel water was het voor de Zending goed vissen. Er kwamen telkens nieuwe goeroes bij. Zelfs in kleine plaatsen richtten die goeroes scholen op, naast die van de katholieken. Zij dachten de mensen met een broek en een pruim tabak wel te kunnen overhalen en die mensen zelf die van het verschil in godsdienst niets begrepen, lieten hun kinderen naar de Zendingsschool gaan en beloofden de pastoor heilig zijn godsdienstoefening te komen bijwonen. De invloed van de missionarissen verminderde zienderogen. Soms echter zagen zij kinderen weer terugkomen.

Pater N. Verhoeven, de religieuze Overste MSC, kwam uit Kei op bezoek. Hij bezocht verschillende dorpen, werd onderweg ziek en ontsnapte nauwelijks aan de dood. Zijn eindindruk was somber. Later ging hij naar Ambon, besprak de situatie met de Resident en deze beloofde zelf de zaken in Mimika te zullen gaan regelen. Met de Zending kwamen zij beiden overeen geen goeroes meer te plaatsen tot ná dat bezoek. De Zending echter hield zich niet aan de afspraak, zelfs op de boot waarmee de Resident kwam (november 1934) reisden een godsdienstleraar en een goeroe mee. Pater De Jong (pastoor te Fakfak) die van de gelegenheid profiteerde Mimika te bezoeken, kon bij aankomst al vertellen:

De Resident zal doen wat hij kan om door alles wat er gebeurd is een streep te halen en de Missie met een schone lei te laten beginnen.

Zo vlot echter verliep het niet. Tillemans was geladen en eiste een revisie van zaken, niet vanaf de komst van de nieuwe Bestuursassistent maar vanaf het vertrek van de vorige. Toen kwam het gedrag van de 'schrijver' ter sprake en het feit dat de Zending zich niet aan de afspraak had gehouden. Dat was de Resident te veel. Hij zei: 'Ook de Missie heeft recht op steun, zo goed als de Zending.' De schrijver werd ontslagen, de leider van de Zending die een katholieke goeroe met een mes bedreigd had, werd veroordeeld. Wegens de herrie werd het de Zending verboden te Uta te werken en te Kaokonao mocht zij zich niet uitbreiden. Verschillende Zendingsgoeroes moesten met diezelfde boot mee vertrekken, terug naar Ambon. Het bezoek maakte de Ambon-zijde wel stil en de bevolking merkte wel aan de zure gezichten van die goeroes dat zij in het ongelijk gesteld waren. Bovendien werd besloten dat er een bestuurspost zou komen in het koppensnellersgebied en dat er te Uta een eigen Bestuursassistent zou worden geplaatst.

Een serie doopfeesten volgde: te Kékwa: 57, te Timuka: 94, te Kaokonao: 57, te Kamoro: 77 en later volgde nog Parepya, Ipiri en Jeraya.¹²

De stand van de strijd wordt als volgt getekend:

- Atuka: zwaar verlies; 2/3 van de kinderen verloren; goede hoop dat toch veel zal terugkomen.
- Kékwa: 100 kinderen op de R.K.school; de protestantse goeroe krijgt van de ouders geen andere kinderen dan die hij heeft.
- Ayka/Wapuka: eerst sterk pro-Ambon, Ayka totaal terug, Wapuka zeker niet verloren.
- Kamoro-Miyoha: drie pogingen van de protestantse goeroe om zich daar te vestigen mislukken door toedoen van de ouderen die het huisje in de rivier gooien.

¹² Van Bavel, p. 24.

Tillemans MSC, H., 'Berichten uit Mimika', in: *Annalen*, jg. 53, 1935, p. 126.

Amai (gebied Uta): ondanks verbod van de Resident zit er een protestantse goeroe; nog geen kinderen overgelopen.

Uta: eerst was 2/3 overgelopen, nu reeds een groot deel terug.¹³

Voor Tillemans wordt het missieterrein te groot. Er zijn al twee dorpen achter Kaap Steenboom. Waar blijft de derde pastoor? Wel krijgt Tillemans van een confrater de aanhangmotor, die deze uit Holland na zijn verlof had meegebracht, maar pater Petrus Drabbe die zou komen van Tanimbar, kan er pas het volgende jaar zijn en zal wel de tijdelijke plaatsvervanger worden van pater Rievers die naar de Zuidkust zal gaan.

Het Bergland: 1934-1943

Er komt echter een heel andere zaak aan de orde. Achter de Mimika-kuststrook ligt het bergland. In deze tijd krijgt de Missie actief te maken met de groeiende wetenschappelijke belangstelling in Europa voor dit gebied. De Engelse Expeditie Goodfellow-Wollaston had al in 1910 boven de Mimikarivier de zogenaamde Tapiro-Pigmeëen ontdekt.¹⁴ Hun lengte bedroeg: 144,9 centimeter. In november 1931 ging dr. H. Bijlmer (majoor-arts te Ambon) naar het Tapiro gebied. De ontvangst was zo vijandig dat hij onverrichterzake moest terugkeren. Maar aan de kust leerde hij pastoor Tillemans kennen en die kennismaking – Bijlmer voor de wetenschap en Tillemans voor de Missie – groeide uit tot een succesvolle samenwerking. Tillemans ging zelf op zoek naar toegangswegen tot het gebergte.

Eerst met mensen van de Poronggorivier en later met die van de Umarrivier, bereikte hij het bergvolk. Hij schrijft daarover naar de theologiestudenten in Nederland:

Na ongeveer drie dagen kwamen wij bij de gezochte mensen. De kampong telde drie huizen, slechts twintig mannen, wat vrouwen en kinderen. Hun gemiddelde lengte was: 1,49. De ligging van de kampong was prachtig, in een dal, volgens de kaart moest de hoogte drieduizend meter zijn. De kleding was zeer primitief, de behuizing beter dan aan de kust; vrij in hun optreden en van fatsoen hebben zij weinig begrip. De mensen aan de Boven-Umarrivier zijn anders van aard; zij kennen iets meer fatsoen en hun huizen zijn zindelijker.¹⁵

In 1934 kon Tillemans aan Bijlmer berichten de weg naar drie verschillende kampongs van Dwerppapoea's – waaronder de Tapiro's – gevonden te hebben, en daarmee de toegang niet alleen tot het land van de Tapiro's, maar tot het gehele bergland ten westen daarvan, dat door de Kapauku's wordt bewoond.

13 Tillemans MSC, H., *Aanvullende nota's bij Van Bavel*, 1947, pp. 21-24. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

14 Tapiro betekent in de Kapauku taal: peniskoker. Kapauku is de algemene benaming in de taal van de Mimikanen voor de Bergpapoea's.

15 Van Bavel, p. 28.

Bijlmer schrijft:

Tillemans had bereikt wat slechts een eenzaam, ongewapend en dus in de ogen van de wilden volkomen ongevaarlijk persoon bereiken kan.¹⁶

Bijlmer laat Tillemans alle 'eer' de ontdekker te zijn.

Dr. Bijlmer zette een expeditie op te Ambon, namens de Maatschappij tot Wetenschappelijk Onderzoek der Nederlandsche Koloniën. Hij wenste dat pastoor Tillemans mee zou gaan. De Resident, dr. Haga, herinnerde zich echter dat Tillemans geprotesteerd had toen de godsdienstleraar van de Zending met de Bestuursassistent naar de dorpen ging. Nu zou evenzo een priester meegaan met een wetenschappelijke expeditie en zo mogelijk zou een begin gemaakt worden van godsdienstig werk in nieuw betreden gebieden. Bijlmer wist Haga te overtuigen, maar de begeleidende burgerlijke ambtenaar werd schriftelijk de instructie meegegeven om toe te zien dat de pastoor geen misbruik maakte van de welwillendheid en dat Artikel 177 werd nageleefd.¹⁷

Bijlmer bezocht in oktober 1935 het Poronggo- en Umargebied, waar Tillemans al in 1931 was geweest. Hier woonden de Kapauku's het dichtst bij de kustbevolking waarmee zij contact hielden. Daarop volgde een tweede tocht en daaraan nam Tillemans actief deel.

26 October vertrok de expeditie naar de Boven-Mimika in negen prauwen met veertig leden en vijftien roeiers. Na vier dagen ging men te voet verder en bereikte men de plaats die Wollaston in 1910 bezocht. Tillemans ontmoet daar een oud bekende; hij krijgt de gidsen zover toch de weg te wijzen dieper het land in. Men trof er 'dwergen' aan (honderdzevenenveertig centimeter), maar van een uitgebreide Papoea bevolking was geen sprake. Zij toonden een goede inborst te bezitten, het zijn echte mensen... al naar omstandigheden zijn zij vriendelijk of nurks, gemoedelijk of balsturig, voortvarend of gemakzuchtig. Ook hier viel aanstonds weer op de onbevangenheid en ongekunsteldheid, wat dikwijls in grove ongemaniërdheid eindigt. 26 November is men terug aan de kust.¹⁸

Indertijd had Tillemans bij de Umar bevolking mensen van Pania uit het gebergte aangetroffen. De naam Pania was ook bij de Tapiro's bekend. Daar kregen zij hun schelpengeld vandaan. Pania leek een belangrijk knooppunt en waarschijnlijk de streek van een talrijke volksstam. Besloten werd tot een derde tocht. Vanuit de Yerarivier (7 december) vier dagen met de prauw en daarna een landtocht. De gidsen weigerden en men ging verder op het kompas zelf. Men bevond zich aan de zuidrand van het Charles Louisgebergte, dat als een geweldige vestingwal tot een

16 Bijlmer, dr. H.T.J., *Naar de achterhoek der Aarde*. Amsterdam, 1938, p. 13.

17 *Koloniaal Missie Tijdschrift*, jg. XIX, 1936, p. 181.

18 Van Bavel, pp. 29-30.

Het pad bleek deze wal te beklimmen en bleef daarna over een rug van gelijke hoogte lopen. Aldus moest de expeditie vijf nachten achtereen op hoogten tussen vijftientighonderd en drieduizend meter bivakkeren, in zeer moeilijk terrein en onder zeer onaangename klimaatomstandigheden. Op Kerstavond bereikte de expeditie een open, met hei en varen bedekt rotsplateau, zodat op de vlakke grond gebivakkeerd kon worden. Dit was het hoogste kamp, op negenentwintighonderdvijftig meter en op de Eerste Kerstdag werd de grootste hoogte (eenendertighonderd meter) bereikt, waarna eindelijk de afdaling begon. Op 26 december werd snel gedaald en werd de expeditie ruim voor haar moeite beloond. Zij bevond zich weldra op vijftienhonderd meter hoogte in het uitgestrekte dal van de Boven-Uta, temidden van grote tuincomplexen. Evenveel tientallen van mensen als tot nu toe ontmoet waren, zoveel honderdtallen vertoonden zich hier. En hoewel gemiddeld van kleine gestalte, bleken forse personen geen uitzondering. De hoofdman Auki mat honderdnegenenzestig centimeter. Men bleek hier werkelijk in een belangrijk centrum van Bergpapoea's terecht te zijn gekomen! Auki nodigde dr. Bijlmer en pastoor Tillemans uit om twaalf dagen te blijven; hij zou een gezantschap wegzenden dat zeven dagreizen ver zou gaan langs verschillende kampongs, om de bevolking uit te nodigen bij hen te komen. Het verblijf te Pania dat duurde van 26 december 1935 tot 9 januari 1936, is dan ook zeer vruchtbaar geweest. In totaal zijn hier driehonderd volwassen mannen onder de meetlat gekomen. De gemiddelde lengte bleek ruim honderdtweënvijftig centimeter.

Van heinde en verre stroomde men samen. Een troepje mannen kwam uit het noordwesten van over de bergen die op de kaart als Amerageberge staan aangegeven. Dr. Bijlmer noemde hen de namen van de Yabidorpen, waarop zij onmiddellijk reageerden; zij bleken zelfs de kust van de Geelvinkbaai te kennen. Er bestond dus, zoals hij had verwacht, directe communicatie met de noordzijde van het Centrale Gebergte. De laatste groep die het gezantschap aanvoerde, was bijzonder belangrijk. Auki had zelfs gesproken van blanken, van mensen met een huid als dr. Bijlmer en pastoor Tillemans, maar later krabbelde hij toch terug: zij zouden ongeveer de kleur van de Maleise dragers van de expeditie hebben. Bovendien waren het geen Kapauku's, maar Manneku's (ook Dzyungunu's genaamd). De aankomst van deze mannen op de elfde dag van het verblijf was inderdaad iets bijzonders. Er waren vier- tot vijfhonderd mensen rondom het bivak verzameld, toen luid geschreeuw de nieuwelingen aankondigde. Het volk week onmiddellijk achteruit en schaarde zich, nu doodstil neergehurkt, in rijen langs het pad dat toegang tot het bivak gaf. Plechtig kwamen de Manneku's, tien in getal, aangestapt. Zij hadden het gelaat vuurrood gemaakt; zij waren fors van gestalte en er waren scherpe koppen onder met opvallende Kaukasische trekken en dit, gevoegd bij hun statig optreden, deed eerder aan een gezantschap van Roodhuiden denken dan aan een groepje Papoea's! Hun stam had oorspronkelijk verscheidene loten en één daarvan was blank, maar die was zoekgeraakt. En zie daar, die was teruggevonden! En toen dr. Bijlmer de volgende dag zijn woordenlijsten van andere expedities naging, en toen de Leroux-lijst van de Awnboak woord voor woord met hun taal bleek te stroken, werd dit als de proef op de som beschouwd: hij kende immers hun taal die zelfs

Auki niet kende! De gemiddelde lengte van deze tien mannen was ruim honderd-zestig centimeter, de grootsten van hen waren honderdvijfenzestig centimeter.¹⁹

Auki kan de woonplaats van de volksgroepen aanduiden. Drie groepen wonen aan de bovenloop van de rechter zijrivieren van de Uta; drie andere wonen daar tussenin en de zevende groep woont ver naar het noordwesten en zij vormen de schakel met de Yabi's die al in 1933 vanuit Manokwari werden bezocht.

Nog merkwaardiger echter is wat Auki van de Tiri-Kapauku's vertelt. Zij komen, zegt hij, uit een vlak land waar men zich zelfs van prauwen bedient. Het gaat daarbij om water zonder stroom, maar wel met golven vanwege de wind.²⁰

Deze informatie zal leiden tot de ontdekking van de Wisselmeren. Men bleef tot 9 januari en kwam 1 februari op de kust terug.

Dit was even een 'tussendoor' voor Tillemans, want thuisgekomen, zo merkt hij op: ... is het wel erg gauw geconcludeerd dat de strijd met de Zending na het bezoek van de Resident gewonnen was. De slagen met de eigen wapens van de Zending kwamen nog hard aan. Zij werkten veel met beloven en met kleren. In het begin was dat nog aan te zien, maar op de duur moest ook van de kant van de Missie met kleren begonnen worden. De Zending had het gemakkelijk, zij kon alleen maar winnen, de Missie kon alleen maar verliezen. Toen het dan ook voor de kinderen te lastig begon te worden wegens het stoken van de grote lui, werden de kleerkasten en de geldkist geopend. Alle schoolkinderen kregen een passend kostuum. Dat sloeg in, zowel bij de Papoea's als bij de protestantse goeroes. Zoiets hadden zij niet verwacht. Kleren noch geld zijn er daarna gespaard om de Ambonees lam te slaan. Zij waren begonnen, niet de Missie. Zij zeiden terecht: "Jullie kinderen gaan nu al jaren op school en hebben nog geen kleren; zij eten nog maar sago, kom bij ons en je krijgt kleren en rijst." Met die rijst hebben we nooit meegedaan, want de kleren waren al volop genoeg om de Papoea te trekken.²¹

De officiële statistiek van het Apostolisch Vicariaat van Nederlands Nieuw-Guinea (1935-1936) geeft het volgende overzicht:

Mimika (Kaokonao-Uta) heeft aan katholieken: 101 niet-inheemsen en 2559 inheemsen; kinderdoopsels: 15 van katholieke ouders, 812 van niet-katholieke ouders; doopsels van volwassen mannen en vrouwen: 288; scholen: 31, jongens: 934, meisjes: 689.²²

19 *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 1, p. 33.

20 Van Bavel, p. 30.

21 Tillemans MSC, H., *Aanvullende nota's bij Van Bavel*, 1947, p. 24. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

22 Statistiek, in: *Koloniaal Missie Tijdschrift*, jg. XIX, 1936, p. 360.

De Mimika en het Bergland: 1935 tot en met de Tweede Wereldoorlog

Nog voordat Tillemans met Bijlmer naar het bergland vertrok, was pater Petrus Drabbe in de Mimika aangekomen (augustus 1935). Drabbe vestigde zich in Uta, nadat Rievers vertrokken was naar Okaba op de Zuidkust. Deze pater Drabbe was geen nieuweling. Vanaf 1915 had hij op het eiland Tanimbar gemissionieerd. Hij was er berucht geworden om zijn felle strijd tegen de Zending, maar werd er later beroemd om zijn etnografische en linguïstische adatstudies van dat eiland.²³

Te Uta keerden spoedig alle kinderen terug naar de missieschool. Drabbe begon onmiddellijk met de taalstudie. Een jaar later heeft hij een eerste spraakkunst, een woordenboek, een catechismus van vijfhonderd vragen, de gebeden, het Lijdensverhaal, een uitleg van de H.Mis en teksten voor gezongen klaargemaakt in de Mimika taal die hij de 'Kamoro taal' heeft genoemd.

In oktober kwam mgr. Aerts naar Mimika en diende het sacrament van het H. Vormsel toe aan de kinderen die van school af zouden gaan. De sfeer was geladen: anti-Zending. Tillemans kwam naar Kaokonao met alle goeroes uit oost Mimika. Bij de laatste bocht voor de haven deed Tillemans ostentatief 'varkenspatronen' in zijn geweer, want aan de haven stonden Ambonese politieagenten op wacht. De goeroes kochten al even ostentatief slagmessen in de toko recht tegenover de politiekazerne. Toen de bisschop aankwam was het ruw weer en monseigneur ging niet met de sloep van boord. De protestantse goeroe verwachtte de schoolopziener – een Ambonees – en wilde die hoge gast in triomf binnenhalen. Tillemans stond ook op de wal. Toen niet monseigneur maar die schoolopziener van boord kwam begeleidde Tillemans met de fluitorkesten van de schoolkinderen deze hoge gast naar zijn huis. De protestantse goeroe had het nakijken. Toen de zee rustiger geworden was, deed Tillemans met de schoolkinderen de schoolopziener plechtig uitgeleide, ontving de bisschop en nam deze mee naar de missiepastorie. Alle katholieke goeroes glorieerden en genoten ervan dat de protestantse goeroes zo voor schut hadden gestaan.²⁴

Van belang is het te weten dat de bestuurssituatie verbeterd was doordat Mimika een Europees Bestuursambtenaar ontving met vier Bestuursassistenten (Kaokonao, Uta, Otokwa en Kasteelrivier).²⁵ In diezelfde tijd waren de Manawé – duizend man sterk

23 Vriens MSC, Adr., *De Missionaris-linguïst pater P. Drabbe MSC*. Map Drabbe. Archief MSC, Tilburg.

24 Zegwaard MSC, G., *Aantekeningen bij Geschiedenis MSC in Mimika*. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

25 De gegevens voor dit hoofdstuk zijn (tenzij anders vermeld) ontleend aan Van Bavel. De gegevens zijn hier chronologisch bijeengezet, letterlijk overgenomen tekst staat als zodanig aangegeven. Aan deze studie van de Theologanten voegde Tillemans zelf in 1947 zijn correcties en aanvullingen toe. Deze zijn hier mede benut.

– weer naar de Mimika gekomen, maar nu werden zij opgevangen en kregen zij in het Inaugagebied een plaats toegewezen, waar de Missie een onderwijzer ter beschikking stelde. Aan de riviermonding van de Otokwa werd middenin dit koppensnellersgebied de bestuurspost Yaperow opgericht.

Op Kei was de jonge missionaris pater J. Akkermans aangekomen en voor Mimika benoemd. Zijn reis was een ontgroening. De boot voer eerst naar Tanahmerah; hij zag op de vuile Digulrivier de eerste 'Kajakaja's' in de bossen wegschieten en de boot op de terugreis naar Kaokonao kwam in zulk een ruw weer terecht dat men eerst naar Dobo terug moest om na drie dagen, na zeventien uur schommelen op zee, erin te slagen aan wal te komen. Akkermans is dan in Kaokonao (januari 1936) en bemerkt dat het keetje, waarop te lezen stond 'Bestuurskantoor' daar het toppunt van beschaving uitmaakte. Drabbe die te Uta ook de functie van schoolbeheerder erbij gekregen had, stond deze taak graag af. Te Kaokonao blijft Akkermans bij Tillemans om de taal te leren, maar in maart 1936 blijft hij al alleen achter als Tillemans naar het gebied van de Inauga bij Otokwa gaat om die 'koppensnellers' daar wat beter te leren kennen.

Kort dienen we te vermelden dat in het jaar 1936 de Nederlandse belangstelling voor het bergland hoogtij vierde. Er komen meerdere expedities. De Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij (NNGPM) had van de Gouverneur de concessie gekregen om tienduizend hectare (drie maal Nederland!) te gaan onderzoeken om daarna te beslissen waar zij de oliewinning wilde beginnen. Toen was het vliegwezen zo ontwikkeld dat luchtkartering mogelijk was en ook de proviandering van expedities vanuit de lucht. Er kwamen vliegvelden te Sorong, Babo, Serui en in de Etnabaai, met als hulppost: Ayka (ten zuidoosten van de Mimikarivier).

Dr. A.H. Colijn leidt in oktober 1936 zijn expeditie naar het Carstenszgebergte. Tillemans had wel mee willen gaan, ging zelfs per boot en per vliegtuig het gebied aan de voet van dat gebergte verkennen, maar omdat er te Kaimana weer een nieuwe B.A. benoemd was, waagde hij het niet zijn gebied te verlaten. Wel toonde Tillemans Colijn zijn belangstelling. Colijn vertelt dat na de aankomst van de expeditie:

Toen we met alles klaar waren, kregen we 's avonds als verrassing een serenade van de jongens uit de Papoea-Missie en we stelden deze aardige attentie van pastoor Tillemans zeer op prijs.²⁶

De nieuwe B.A. te Kaimana was de heer Rugebregt. Deze benoeming was tekenend voor de sfeer in die tijd. Kennelijk werd hij – een Indo – hier neergezet omdat gewone B.A.'s niet in staat geacht werden tegen de pastoors opgewassen te zijn. Toegegeven moet worden dat hij als bestuursman een eerste kracht was. Hij drukte geen belasting achterover, legde geen onzinnig werk op, dorpen werden goed onderhouden, de hoofdplaats Kaokonao zag er keurig uit, maar hij stond bekend als

26 Van Bavel, p. 31.

anti-Missie. De Zending kraaide triomf en de protestantse onderwijzers zeiden dat zij nu gingen winnen. Daarom ging Tillemans niet mee met Colijn en zelfs niet met ir. Wissel, die achterop kwam en twee dagen op Tillemans wachtte.

Toen in 1935 de Bestuurspost Yaperow werd voorbereid, werd de pastoor er zorgvuldig buiten gehouden. Wel was hem gezegd dat de bestuursvestiging geen verplaatsing van Papoea's zou inhouden. Maar eind november kwam Tillemans te Inauga, hij zag dat het dorp verplaatst was en dat er al een terrein was opengekapd voor een protestantse school. Hij begon direct op dat opengekapte terrein een missieschool te bouwen. De heren kwamen in begin december, toonden zich verbaasd, maar Tillemans antwoordde dat hij de mensen waarbij hij werkte bij hun verplaatsing toch moest volgen en hen gelegenheid had te bieden godsdienstonderricht te ontvangen. Zo zat hij netjes in Otokwa en de Zending kreeg absoluut bouwverbod. Kort daarop werd te Yaperow bij de Europese ambtenaar de B.A. Felix Maturbongs geplaatst, de eerste katholieke Keiees die in de rangen van het Bestuur was opgenomen.

De post in Yaperow werd geteisterd door zeer hoog water en storm in december 1937 en werd daarna overgebracht naar Agats (Buciwew) aan de monding van de Utumbuwe, vlak bij het dorp Syuru. Maturbongs bracht eenheid in drie grote dorpen, namelijk Ayam, Syuru en Ewer (2500 - 3000 mensen); hij hield de

H. Tillemans MSC

onderlinge vrede in stand, plantte veel kokospalmen en leerde de mensen "kangkung" (groenten) te eten, bracht ze hygiëne bij en won de harten van de mensen als hun goede vader. De "Kapal Putih" (Witte boot) kwam regelmatig langs. Op verzoek van Maturbongs stuurde in 1941 de katholieke Missie van Langgur drie goeroes voor de school/scholen, namelijk: P. Rahawarin, E. Rahawarin en J. Renwarin. Pater Münster, gestationeerd in Ternate, bezocht de onderwijzers elke paar maanden gedurende de tijd dat de "Kapal Putih" heen en weer naar Tanahmerah voer.

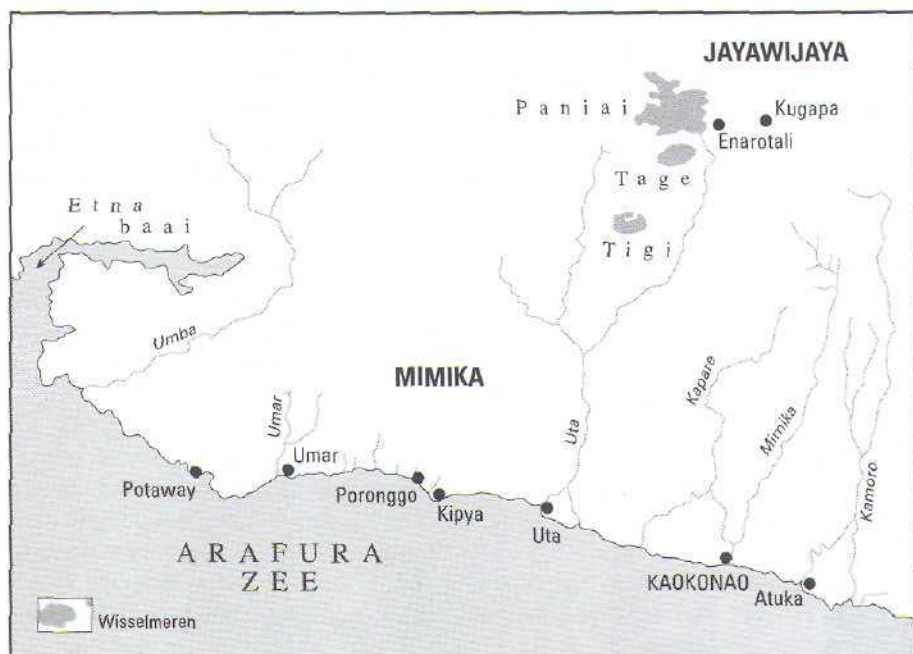
Het gewone leven van elke dag betekent voor de missionarissen: dorpen bezoeken, goeroefamilies ondersteunen, kerkdiensten houden, doop- en communiefeestjes vieren en de scholen in stand houden. Er is strijd met de Zending en de onderwijzers reageren al naargelang de B.A.'s protestant zijn of katholiek. Sommige goeroes gaan op de vuist en raken tijdelijk in de 'boei'.

Drabbe zelf was fel 'anti-Ambon'. Toen hij (als schoolbeheerder) een goeroe benoemde voor Parepya, maar de onderwijzers van die streek iemand anders voorstelden die een betere vechtjas was, nam Drabbe dat voorstel onmiddellijk aan. In zijn catechismus, al bij een van de eerste vraag-antwoord-formuleringen, noemde Drabbe de 'agama protestan' een 'agama yaata'. In het Mimikaans betekent yaata: wat niet waar is, niet echt, een namaak, een leugen. Deze formulering had een aanklacht van de Zending bij de Resident te Ambon tot gevolg. De Resident van Ambon stuurde de B.A. van Uta naar pater Drabbe. Het gesprek liep hoog op. Drabbe maakte de B.A. zo bang dat deze door het raam naar buiten vluchtte.²⁷

Behalve de NNGPM gaat in 1937 het Gouvernement zelf een expeditie opzetten. De leiding ligt bij de Assistent-Resident van Fakfak, dr. Cator. Hij volgt de Utarivier, heeft veel moeite om gidsen te vinden en bereikt op kompas ook weer de Dzyungunu's. Ook hij constateert hun trots en zelfbewustzijn, maar ook hun aanhankelijkheid voor blanken, die zij als 'rasgenoten' beschouwen.

In februari ontdekt de vliegenier ir. Wissel, de 'meren' op 1700 meter hoogte. Dat er naar deze meren gezocht werd, is te danken aan de gegevens over het bestaan daarvan die Tillemans op zijn tocht met Bijlmer van Auki verkreeg. De Marine gelukte het (november 1937) op een van de meren te dalen. Men zag die meren in een hoogvlakte tussen kalkachtige rotsen en diepe rivieren. Het grootste meer – Paniai – is zeventien kilometer breed, het tweede – Tigi – drie kilometer en het derde – Tage – negen kilometer. Eromheen liggen ommuurde tuinen en uitgestrekte groene grasvlakten die door talrijke paden worden doorkruist. Enkel het grillige weer – de vele regens – maakt het moeilijk de bevoorrading van een expeditie alleen via die meren veilig te verrichten. Cator bereikt de meren vanuit Uta, schat het aantal bewoners op vijftienduizend en acht de plaats Itodah een belangrijk punt ten westen

²⁷ Zegwaard MSC, G., *Aantekeningen bij Geschiedenis MSC in Mimika*. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

Kaart van Mimika-Paniai. Door: Adr. Vriens MSC. Archief MSC, Tilburg

van het Tigimeer, gelegen temidden van een 'gedraineerde vlakte', een feit dat de Javaanse politieagenten met bewondering vervulde.

Dr. Cator plant de Nederlandse vlag te Itodah en te Kupaga. Spoedig daarna wenst het Gouvernement een bestuurspost op te richten aan het Paniaimeer, onder een Europees ambtenaar, een Indische arts, een radiotelegrafist, een B.A. en een brigade veldpolitie.

Tillemans zag het bergland opengaan en bereikbaar worden. Daarbij kwam dat de Zending – de Indische kerk – ongeveraagd zelf vroeg om deel te mogen nemen aan de Wisselmerenexpeditie, en er een bijdrage aan gaf, ook al was de Missie wel uitgenodigd. De Zending vroeg na de tocht van Cator onmiddellijk subsidie aan voor twee scholen, namelijk te Itodah en Kugapa aan het Paniaimeer.

Het probleem van de dubbele zending als een gevaar waartegen de bergbewoners moesten worden beschermd, bereikte zelfs de Tweede Kamer in Nederland. Ook de Amerikaanse Christian Missionary Alliance en de Anglicaanse kerk toonden reeds belangstelling en Tillemans, Akkermans, en Drabbe konden de Mimika niet in de steek laten of het bergland er even bijnemen.

Mgr. Aerts vroeg te Rome (de Congregatie De Propaganda Fide) om hulp om een deel van zijn Vicariaat toe te vertrouwen aan een andere orde of congregatie. De Orde van de Franciscanen (OFM) was bereid. De pastoors op de Mimika ver-

wachtten dat zij spoedig zouden komen. Er kwamen Franciscanen, maar zij namen eerst Ternate, Fakfak en Babo over. Pas na de oorlog, in 1952 kwamen zij naar Mimika.

Tillemans had Drabbe gevraagd zich in Yaperow te vestigen om de taal van die streek (de Sempan-owé) te bestuderen. Drabbe was daar toen pater Cornelissen, de MSC-Overste, uit Langgur overkwam. Nu had deze Overste het al bij Drabbe verbruid, door in het onderling contactblad (Inter-nos) te schrijven dat pater Drabbe zich bezighield met taalstudie, maar daarnaast zijn 'missionariswerk' niet vergat. Drabbe woest: '... alsof taalstudie iets anders was dan missionariswerk!' Toen Cornelissen bij zijn aankomst alle aandacht besteedde aan de Keiese njora's, liet Drabbe hem staan en stiefelde alleen naar huis.²⁸

In april 1938 kwam de gepensioneerde kapitein Becking voor de Goudmaatschappij naar de Lorentzrivier. Pater Münster die vrijgekomen was van Ternate toen de Franciscanen daar kwamen, werd daarheen gezonden. Men vond er geen bevolking, en pater Münster, die met de 'Witte boot' enkele malen Asmat bezocht en op de bestuurspost Agats bleef tot de boot terugkwam van Tanahmerah – een week ongeveer – keerde daarmee naar Langgur terug. Tillemans merkte daarbij op:

Als de pater wat langer gebleven was, zou hij die mensen aan de Utumbuwé-
rivier wél gezien hebben. Hij stond te vreemd tegenover zulk werk als hier gedaan
moet worden: wachten en nog eens wachten en vooral blijven en niet weggaan.
[...]

Later zag men in dat het niet mogelijk was vanuit Mimika dit zo verafgelegen
gebied te gaan bewerken. Er werd voorgesteld een heel nieuw gebied vanuit
Langgur te openen aan de Digulmonding. Dit geschiedde met de benoeming van
pater Meuwese voor Tanahmerah en het Mappigebied.

De Zending besloot (in 1937) zich definitief terug te trekken uit de Mimika, hetgeen
in 1938 gebeurde. De hoofdreden was zeker het tekort aan geld (geen subsidie voor
de scholen). Maar ook heeft het bezoek van de hulpprediker Tidema grote invloed
gehad. Hij kwam met veel tabak en kleding, maar voor hij de dorpen af ging, kon
Tillemans hem te pakken krijgen en inlichten. Na zijn tournee zei hij:

Het is voor mij duidelijk geworden hoe hier door de Ambonezen gewerkt is. Dat
is geen methode. Als het aan mij ligt, gaan zij eruit.

De protestant-Molukse kerk is niet ondergeschikt aan de Indische protestantse kerk,
maar autonoom. Zij kon dit gebied opheffen. De Indische kerk bleef de geestelijke
belangen van protestantse ambtenaren en politieagenten verzorgen, onder andere te
Merauke. In de Mimika echter kwam zij niet.

28 Zegwaard MSC, G., *Aantekeningen bij Geschiedenis MSC in Mimika*. Map Mimika. Archief
MSC, Tilburg.

Pater Tillemans geeft een kleine statistiek om te laten zien dat de Mimika in hoofdzaak getrouw gebleven was:

Atuka: het was het bolwerk van het protestantisme; vanaf februari 1934 was er een inlandse leraar en een goeroe; door toedoen van Bestuur en politie was het in de jaren 1934-1936 voor tweederde protestant, zodat de katholieke school er zo goed als leeggelopen was. Maar in mei 1937 bleek dat de protestanten nog slechts 49 kinderen hadden en heel de rest op de katholieke school was.

Uta: ongeveer 300 inwoners; sinds oktober 1934 een goeroe van de Indische Kerk, maar geen enkele leerling.

Muperuka: op de 100 inwoners ongeveer 12 protestanten.

Amar: op de 150 inwoners ongeveer 15 protestanten.

Kawar: met verlof van het Bestuur afgescheiden van Kaokonao om protestant te worden; telde ongeveer 100 inwoners en was geheel protestant.

Jeraya: met knoeien op het kantoor hadden zij één kindje gekregen.

Kaokonao: in deze hoofdplaats waren gevestigd: één inlandse leraar, één goeroe en één reizend evangelist; behalve de protestantse Bestuurs-Assistent en 5 agenten van de landschapspolitie hadden zij 3 kinderen.

Kékwa: op de 400 inwoners: 20 kinderen.

Timuka: op de 600 inwoners: 39 kinderen.

Ayka: op de 600 inwoners: 20 kinderen.²⁹

Het probleem voor de Missie bleef: de scholen. De steeds op en neer trekkende Mimikanen namen telkens hun kinderen mee en daardoor werd het onmogelijk om aan de eisen van de Algemene Subsidieregeling te voldoen. Bovendien bleek spoedig dat de kustbevolking minder intelligent was dan het bergvolk. Gelukkig kwam in 1937 een nieuw type schoolonderwijs tot stand, namelijk de zogenaamde Beschavingsschool. De heer Wiggers, schoolinspecteur te Ambon, raadde bij zijn bezoek (1938) aan, de aanvragen voor Beschavingsscholen in te dienen. Begin juli kwam het besluit af. Scholen die onder de algemene subsidieregeling vielen, zouden voortaan beschavingssubsidie ontvangen. De Resident bepaalde aanvankelijk de subsidie toepasbaar op elf scholen in Zuid-Nieuw-Guinea. Mimika was daar niet bij, maar later werden daar toch veel nieuwe schooltjes gesubsidieerd. Dan echter is het bergland opengebrosen en zou daar begonnen moeten worden, want einde mei 1938 had het Bestuur zich gevestigd te Enarotali aan het Panaimeer onder commissaris tweede klasse J.P. Van Eechoud. Van daaruit maakte in 1939 de aspirant-controleur, dr. J.B. de Bruijn, onderzoekstochten.

De moeilijkheden van deze bestuursvestiging die Tillemans in het *Verslag* van zijn tocht vermeldt, geven ons een kijk op de wijze waarop Tillemans zelf, meer ervaren zijn bergtochten volbracht. De expeditie van Cator, overgenomen door Van Eechoud, bestond uit dertig man politie, een Bestuursassistent, een landbouwmantri, een radiografist, twintig gestraften, en honderd dragers uit de gebieden van Serui en

29 Van Bavel, p. 51.

Waropen. De Mimikanen zouden de levensmiddelen opvoeren. Gerekend werd op vliegtuighulp, die niet kwam. De Mimikanen namen de blikken enkel op uit angst voor de Compagnie en zodra zij de kans schoon zagen lieten zij de blikken ergens staan en gingen er vandoor. De dragers uit Serui-Waropen waren voor de helft jongens en de rest was te zwak. Bovendien kregen alleen de gestraften een deken mee, de dragers uit Serui-Waropen niet. Onderweg keek niemand naar hun slaappleaats om. De tweehonderd Mimika dragers vertrokken op de 1e juni.

Tillemans gaat op verzoek van mgr. Aerts achterop met vijftwintig dragers uit Wania en twee uit Kaokonao. Hij bekent er zoveel niet nodig te hebben, maar er waren liefhebbers genoeg. Een gedeelte nam nog uitzet van de expeditie mee. Hij voer de Utarivier op (3 juni), bleef de eerste nacht over in het bivak dat de expeditie had gemaakt en bereikte de volgende dag het eindpunt van de bevaarbaarheid van de Uta bij het bivak Oraya. Hier ontmoette Tillemans in dat bivak de politie, waar het enkel een bende was van blikken. Hij vernam dat het dagrantsoen voor de dragers bestond uit tien sagokoekjes en een stuk zoute vis. Rijst en bonen had men niet. Niet te verwonderen dat de Papoea's er dan vandoor gaan. Het verslag vervolgt:

De volgende dag komen we dragers tegen. Het was de zaterdag voor Pinksteren; 's middags in het noodbivak biechtgehoord, buiten tegen een boom een tafeltje getimmerd en op Pinksteren heel vroeg de H.Mis gelezen voor het welslagen van de tocht en voor het Paniaigebied; wat meer voedsel uitgedeeld en dat maakte ook enkele dragers vrij om terug te gaan. We bereikten het bivak waar de heer Van Eechoud verbleef. Daarna kwamen we twee keer een hele groep Mimikanen tegen die hun last in de steek hadden gelaten, klagend over de voeding. De verhalen waren schrikwekkend en erg deprimerend voor mijn dragers. Medelijdend werd ons troepje nagekeken toen wij onze weg vervolgden. Spoedig in bivak; mijn dragers begonnen te zeuren om terug te gaan.

Tillemans dacht hen eens flink rijst en bonen te laten eten, maar een zware regenbui met donder en bliksem en het plots wild bruisende bergstroompje, maakten de dragers zó bang dat ze de hele nacht zaten te huilen als kleine kinderen. Bovendien was het bivak zó lek en maakte het bandjirend stroompje tussen de bergen zó'n oorverdovend lawaai dat niemand sliep.

De volgende morgen nõg regen. Toen we wilden vertrekken viel nog een groep weggelopen dragers het bivak in... de laatsten van de tweehonderd! Een van mijn dragers zei ziek te zijn en ging met die anderen terug. Na de middag kwamen we aan het volgende bivak. Hier lagen zeker honderd blikken bijeen die al aan het meer hadden moeten zijn. Ook zelf waren we pas vierhonderd meter hoog. Daags daarop zouden we het politie bivak halverwege bereiken, waar nieuwe dragers zouden zijn en de mijnen zouden teruggaan. Maar van politie geen spoor, wel een bivak vol blikken. Dus met mijn dragers door - stemming onder nul. Het werd een zware klim tot elfhonderd meter. We ontmoetten een paar dragers die met Van Eechoud bij het meer geweest waren. Het was nog vier dagen, zeiden zij. Bij het volgende bivak: weer een stel blikken, maar we kwamen nu aan de eerste tuinen van de Kapauku's. Twee agenten zaten in het bivak zonder één drager.

De Kapauku's daar hadden van de Bijlmerexpeditie en de Patoro gehoord en van Auki die toen het volk bijeenriep. Sommigen beloofden mee te gaan. Blijkbaar hadden de dragers dat ook begrepen en de volgende morgen bleken zij verdwenen op de twee van Kaokonao na. Wel lieten zij bij de blikken de slagmesses liggen die hen beloofd waren. Tillemans ging naar het dorpje, de taal was het probleem. Hij vroeg om 'dragere', maar zij verstonden 'voedsel' en kwamen met een hoop patatten naar het bivak toe, zagen de blikken en de slagmesses en namen elk twee blikken op. Maar toen juist kwam de politie terug van de meren. Er was geen eten boven, het vliegtuig was niet gekomen, de radio was stuk (geen contact met Ambon). Alle dragers waren weggelopen, men ging maar terug, alleen commissaris Van Eechoud en de dokter waren gebleven. Vanaf dit bivak zou het nog zes dagen lopen zijn en het groepje Kapauku's dat bij Tillemans was kon enkel de voeding voor onderweg meenemen, niet de voeding voor het verblijf boven. Tillemans ging er weer opuit en kreeg met moeite twaalf man, die voor een mes één blik zouden opvoeren. De Kaokonaoërs liet hij teruggaan in de hoop dat hij voor de Kapauku dragers onderweg in de dorpen wel de voeding kon krijgen.

Het was 10 juni. De Kapauku dragers hadden geen haast: 'Het schoot maar niet op naar mijn zin'. De volgende dag werd weer een groep politie op terugtocht ontmoet. De commandant had verlof post te openen. Tillemans had van de kust een telegram bij zich dat vertelde dat vliegtuighulp nog onzeker was en dat er honderd dragers van Serui-Waropen waren aangevraagd. Die konden 4 juni in Uta zijn. Boven geen eten, dus maar teruggaan. Tillemans had wel rijst en vis bij zich en zette door.

De Kapauku's zijn vervelend en brutaal, gezellig is anders; de boodschap is: lief doen, anders laten ze me misschien hier alleen zitten.

Weer op stap, het is zaak zo gauw mogelijk een dorp te bereiken, want de patatten van de dragers zijn op. Dat lukt en voor de schelpjes die hij over heeft van de Bijlmerexpeditie, kan hij de nodige voeding loskrijgen. Na een nacht waarin niemand sliep vanwege de regen, werd vertrekken moeilijk. De regen was opgehouden, de dragers wilden eerst hun patatten poffen. En toen bracht iemand een varkentje, hiervoor vroeg men vijftig schelpen. Tillemans had die niet en toonde zich ineens kwaad. De dragers schrokken daarvan en zingend gingen zij op tocht. Van allerlei kanten kwamen mensen naar de weg. Tillemans bereikte de reeds van het begin als gevaarlijk aangekondigde rotanbrug. De dragers wilden er overnachten. Tillemans kreeg de hele troep erover en liep door naar het volgende bivak en dat bleek het dorpje Jabba te zijn.

Eerst bracht men mij buiten de huizen opdat ik daar een bivak zou maken, maar toen ik zei liever een huis van hen voor één nacht te gebruiken, werd ik in triomf teruggebracht naar het dorp en alles was zó in de weer om een stuk aan het huis van het dorpshoofd aan te bouwen. Als het zou gaan regenen, kon ik in huis gaan, maar anders hadden zij liever dat ik me zou inrichten op het platje dat zij gemaakt hadden, dan konden de vrouwen me beter zien! Men verzekerde mij dat ik morgen aan het meer zou zijn bij de "toean merah" (de rode heer), namelijk: Van Eechoud.

Hij vindt Van Eechoud en toevallig ook mensen van de Manuku stam die zich op de foto's herkenden van de ontmoeting te Mappia (1936). Het restant van de expeditie zat onder een tentzeil waar de wind doorheen joeg. De mensen kwamen met hun vragen voor de dag. Ze wilden weten wat ze kwamen doen en of er (zoals na de expeditie met Bijlmer) weer ziekte en dood zouden komen. Op 16 juni werd voor het eerst de H.Mis gelezen aan het Paniaimeer. Er kwamen nog twee agenten aan met twaalf kustlui. Zij wilden direct naar huis. Tillemans gaf een brief mee voor mgr. Aerts en vroeg om zeven goeroes. Hij kon de namen van de dorpen opgeven waar zij zouden worden geplaatst. Dagen werden besteed om woordjes en zinnestjes te leren. Auki zelf kwam, maar toen de nagekomen groep niet voldoende voeding meebracht, achtte Tillemans het onmogelijk tochten te gaan maken. Hij besluit zijn verslag met de woorden:

Ik had genoeg gezien van land en volk om te besluiten dat we hier aanstonds moesten beginnen, dat er volk zat en wel een volk dat belangstelt in dingen buiten hen.

In acht dagen was Tillemans terug aan de kust.³⁰

Van de bestuurspost Enarotali aan het Paniaimeer maakte de aspirant-controleur, dr. De Bruijn, in 1939 zijn onderzoekstochten. Om een indruk te krijgen van de bevolking in het bergland, ontleen we enkele gegevens aan de artikelen van deze ambtenaar in het *Tijdschrift Nieuw-Guinea*.

De naam Kapauku is een Mimikaans woord. De stam zelf noemt zich Ekagi/Ekari. De stam die hierboven met Dzyungunu werd aangeduid heet eigenlijk Moni. De beide stammen, te zamen geschat op twintigduizend, verschillen in taal- en woongebied, maar kennen ten opzichte van elkaar geen rivaliteit. Karakteristiek is wel de tegenstelling in mentaliteit: de Ekari is schuw, achterdochtig, maar nieuwsgierig, soms kwetsend, lomp en bedelzuchtig, terwijl de Moni spontaan is, maar gereserveerd in zijn belangstelling, beleefd en niet gesteld op giften die niet als betaling bedoeld zijn. De stammen zijn onderverdeeld in zogenaamde clans, uitgebreide verwantengroepen. Mannen en vrouwen, ook na het huwelijk, blijven tot de eigen clan behoren; weduwen komen naar de eigen clan terug.

De clans kennen geen 'hoofden', wel bijzonder bespraakte lieden die invloed hebben op de gang van zaken. De mannen dragen de peniskoker, de vrouwen een vezelschortje. Het verkeer is levendig, vooral omdat het zout door handel moet worden verkegen. Op reis zijn de mannen altijd gewapend, meer uit voorzorg of om te dreigen, steeds ook voor de jacht onderweg. De gezondheidstoestand is goed (geen malaria!); allen zijn werkzaam in de tuinen die duidelijk naar het eigendom zijn afgebakend, terwijl irrigatie bekend is. Verbouwd worden: aardappelen, knolvruchten, groenten en tabak. Men fokt varkens en vangt vooral garnalen in het meer. De dorpen kennen een indeling naar clans, het huistype vertoont een vierkante blokhut.

30 Tillemans MSC, H., *Verslag van de tocht naar de Wisselmeren*, 2 juni t/m 18 juli 1938. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

waarvan het achterste deel op palen staat en het varkenshok onder de vloer is. Meestal vindt men op dat verhoogde deel twee kamers, een voor de mannen en een voor de vrouwen, maar ook een apart huis voor mannen en een voor vrouwen komt voor. Polygamie is bij beide stammen regel.

Belangrijk is vooral het schelpengeld voor de regeling van de bruidsprijs, de handel en de boetes. Geregeld worden er varkensmarktfeesten gehouden. Doden worden niet begraven, maar ergens buiten in een hutje neergezet. De schimmen worden gevreesd. Als enig ritueel wordt de regenbezweering genoemd en als krachtterm vertoont men de drift-dans om zijn ongenoegen te laten blijken en zijn zin te krijgen.³¹

De wetenschappelijke belangstelling houdt aan. In 1938 komt onder leiding van C. Leroux een grote expeditie tot stand. Voedsel wordt naar het Wisselmerengebied overgezet en vliegtuigen fotograferen de bergketens van oost tot west. Groepen botanici en geologen onderzoeken de hellingen. Het American Museum of Natural History zendt een expeditie onder leiding van R. Archbold naar de Wilhelminatop. Twee Amerikaanse zendelingen zijn met goeroes naar de Wisselmeren vertrokken. Mgr. Aerts werd gewaarschuwd en seinde terug dat men onmiddellijk moest beginnen. Begin februari bracht Tillemans de drie eerste goeroes naar boven en kreeg van Controleur De Bruijn de opdracht onmiddellijk rechtsomkeert te maken, gezien er geen verlof was van de Resident te Ambon. Naar Ambon werd geseind en het antwoord luidde: 'Verlof als de Missie geen voeding opkoopt van de bevolking.' Dat was een onzinnige eis. Maar Tillemans ging met een van de drie goeroes terug naar de kust; deze zou het voedingstransport dat Tillemans organiseerde daarheen begeleiden. In maart ging Tillemans weer naar boven. Hij vertelde zelf dat hij de dag voor zijn vertrek van de kust tachtig dragers in de rij had staan, elk belast met twintig kilogram voeding en toen van angst en zenuwen moest overgeven in het vooruitzicht van weer zulk een zware tocht. Hij plaatste er zijn goeroes.

Zijn expeditie van 31 mei tot en met 9 augustus volgen we hier van nabij als illustratief voorbeeld van dergelijke tochten.

31 mei 1939: met twee goeroes en twintig dragers: vijftig kilometer gelopen tot aan de Utarivier.

Juni:

- 1: acht uur roeien tot Oraya. Tillemans vindt er de gevraagde Ekari dragers.
- 2: de Ekari's gaan op stap met hun blikken.

31 Bruijn, dr. J.B. de, 'Gegevens omtrent de bevolking in het gebied tusschen het Paniaimeer, de nederzetting Kugapa en het Kemandoragebied, I en II', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*. Jg. 4, pp. 181 en 223.

Tillemans MSC, H., 'Gebruiken op Nieuw-Guinea, Regenverdriving bij de Bergbewoners van Centraal Nieuw-Guinea rond de Wisselmeren', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*. Jg. 11, pp. 88-95, 113-152, 183-191.

- 3: met de eigen kustdragers naar Jabba; vier Ekari dragers verdwijnen onderweg en er zijn nu niet voldoende dragers meer; twee blikken blijven achter, die worden later vanuit Jabba opgehaald.
- 4: tot bivak I, hoogte: 800 meter.
- 5: tot bivak X, klimmen, dalen, klimmen tot 1000 meter; acht uur lopen.
- 6: klimmen tot 1200 meter.
- 7: klimmen tot 2100 meter, afdalen tot het Tigimeer; negen uur lopen.
- 8: te Jabba aangekomen; een reeds eerder daar geplaatste goeroe doet goed werk.
- 9/10/11: te Jabba.
- 12: naar Enarotali (20 kilometer); zes uur lopen, twee uur varen.
- 13/20: naar Kugapa (10 kilometer), naar Itodah (35 kilometer) en terug naar Jabba (25 kilometer). De plaatsen Diyay en Mayepa zagen graag een goeroe komen, elders waren zij niet welkom.
- 20: naar Diyay en Mayepa; goerowoning is gereed, zij blijven daar.
- 21: naar Itodah (20 kilometer). Veel zieken, namelijk mensen die als dragers naar Uta aan de kust waren geweest en malaria hadden opgelopen. Itodah is een dorp van de Ekari maar door Moni's overheerst, moeilijk voor een goeroe om neutraal te zijn.
- 23: van Itodah via Diyay en Tigimeer (20 kilometer).
- 25: naar Enarotali (30 kilometer).

Daar ontmoet hij Leroux. Blijkbaar wil Tillemans deelnemen aan die expeditie, maar het begin daarvan zal nog wel tijd vragen en die tussentijd benut hij om het gebied Mappia, waar hij met Bijlmer in 1936 het eerst is geweest, te bezoeken. Dat betekent:

juli:

- 1: van Enarotali naar Jabba (twee uur varen, zes uur lopen).
- 3: van Jabba naar Diyay (15 kilometer).
- 4: van Diyay naar Itodah (15 kilometer); de zieken zijn genezen.
- 5: van Itodah naar Zalagunu (30 kilometer); overal bekeken als eerste blanke.
- 6: naar Pisagunu (5 kilometer); via aardig dorpje Keroto naar Poribado (20 kilometer).
- 7: te Poribado aangekomen. Hij vindt het restant van het bivak 1936 en ontmoet weer Auki. Deze ontraadt hem om verder te trekken omdat in 1936 na de expeditie daar een ziekte uitbrak. Maar Auki vertelt hem van een groot water 'slechts tien dagen verwijderd'. Tillemans besluit ernaar op zoek te gaan. Hij meldt dit plan aan de Controleur te Enarotali.
- 10: vertrek naar het westen. Auki en een van zijn vrouwen gaan mee en vier jongens als dragers. 'Ik was aan hen overgeleverd en had niets in te brengen in het reisplan.' Zij beklimmen de Kita (2300 meter), volgen de Pasawrivier. De streek is goed bevolkt. Zij bereiken:
- 16: Atotoki (75 kilometer in zes dagen). Daar was een protestantse goeroe geweest die de Nederlandse vlag en kleren aan het 'hoofd' gegeven had. De bewoners weigeren pertinent hen naar de Etnabaai te begeleiden. Hij loopt door tot de

mondung van de Arya in de Omba (20 kilometer), vermoedt de Etnabaai te zien, wacht vijf dagen tevergeefs op een prauw, maar dan is de mondvoorraad op, terwijl het er niet te harden is van de muskieten. Besloten wordt (door Auki) terug te gaan.

27: terug in Atotoki (20 kilometer), zeer welkom, overladen met pisang en keladi.

augustus:

1: terugtocht via Kereta – Kita – Keroto; dichtbevolkt gebied.

7: te Keroto.

9: te Kotabu aan het Paniaimeer. Met moeite tegen bijlen een prauw gehuurd en 's nachts (van 17.00-04.30 uur) overgevaren naar Enarotali.

De samenvatting besluit:

The above story is an unembellished and straightforward account, written by this well-known missionary tracker on the subject of a heavy and difficult journey, during which he and his party lived on native foodcrops only.³²

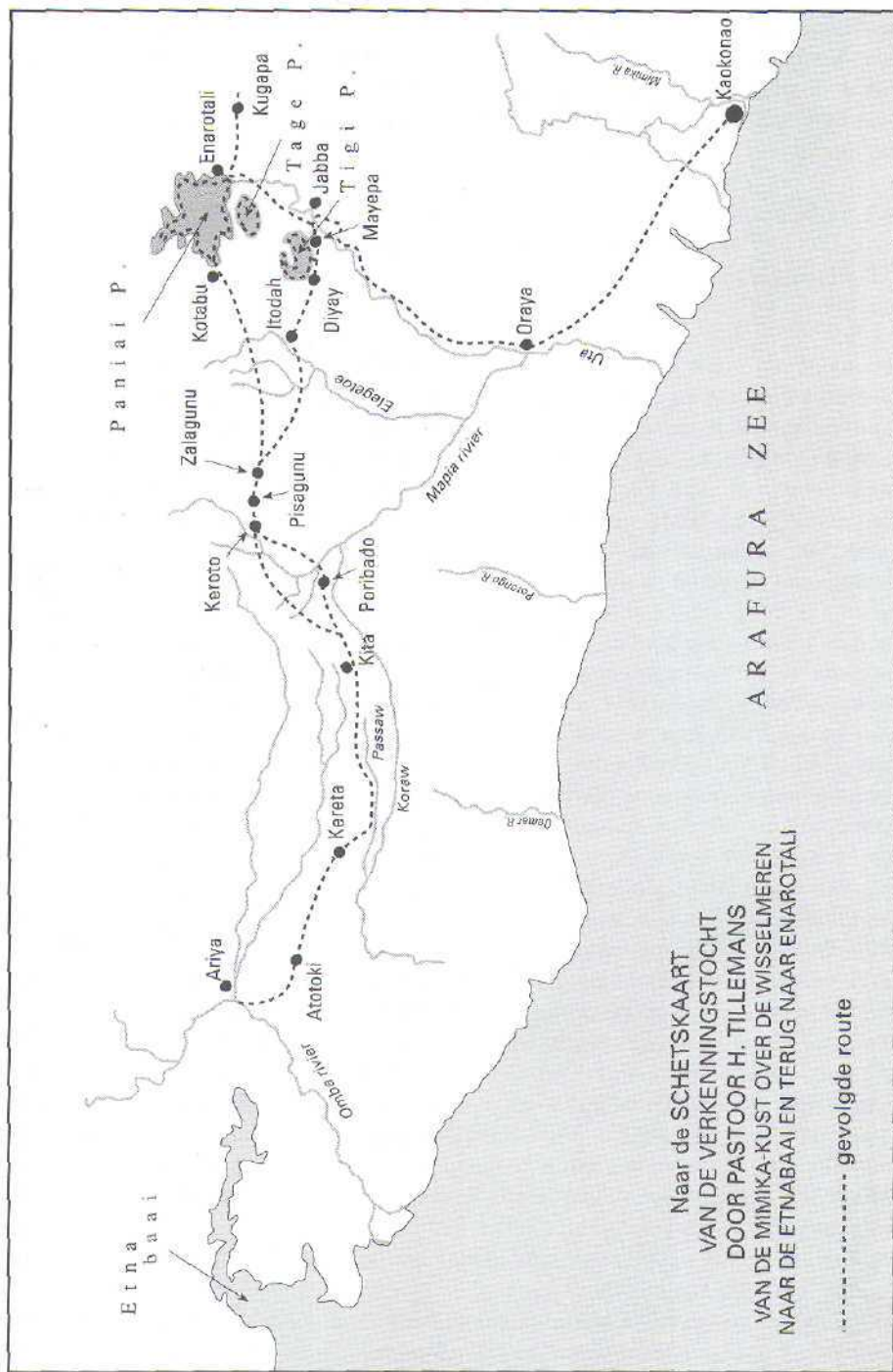
De Nederlandse Regering toonde haar waardering: Tillemans wordt 'geridderd'.

Voordat Tillemans terug was in begin september 1939, was in Europa de Tweede Wereldoorlog uitgebroken. Pater J. Laaper gelukte het nog naar de Missie te vertrekken en op Mimika aan te komen. Maar juist toen kreeg pater Akkermans bij een medisch onderzoek te horen dat hij Indische spruw had opgelopen en in de buurt van een dokter moest blijven. Hij zou naar Langgur gaan. Akkermans was goed in de taal. Hij maakte zelfs gezangen in de taal op eigenlandse muziek (mak-iri). Zijn liederen, onder andere Het Kerstverhaal, zijn nog lang heel populair gebleven. Toean Jacobus was bijzonder bemind bij de mensen.

In het voorjaar van 1940 zou mgr. Aerts naar de Mimika komen om op drie plaatsen te 'vormen': voor Otokwa tot Atuka te Atuka, Timuka tot Parepya te Kaokonao en heel het westen te Uta. De week uitstel besteedde pater Drabbe om te Uta nog groepen godsdienstonderricht te geven. Zijn taalkennis maakte dit onderricht aantrekkelijk en nuttig. Te Atuka werden daarna tweeduizend gelovigen door mgr. Aerts gevormd. Er was een nieuwe grote kerk gebouwd en elk dorp had een eigen miteru (dodenherdenkingspaal) uitgesneden en voor die kerk gezet.

Drabbe was in februari 1939 al naar het Mappigebied aan de Digul gegaan om er de Yahray taal uit te zoeken. In juni maakte hij een reis naar Frederik Hendrik Eiland, waar hij korte nota's opstelde over de drie talen daar. Via Ambon keert hij terug naar Uta om Akkermans te vervangen, maar toen mgr. Aerts Laaper meebracht, ging Drabbe met die boot naar Mappi-post. Toen de oorlog uitbrak, kreeg Drabbe bevel terug te komen naar Kei omdat het budget niet toeliet hem daar te onderhouden. De

32 Tillemans MSC, H., 'Verkenningstocht van de Mimikakust over de Wisselmeren naar de Etnabaai en terug naar Enarotali', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*. Jg. 5, p. 161.

militairen echter te Mappi-post, met name Van Ravenswaay Claassen en de Controleur Wegner, legden met enkele Europeanen geld bij elkaar voor zijn levensonderhoud en Drabbe kon terug naar Mappi-post. Deze actie heeft hem het leven gered, want was hij op Kei gebleven dan was hij daar met de anderen door de Japanners vermoord.

Na Atuka vormde de bisschop te Kaokonao en te Uta. Pater Laaper hielp Akkermans als beheerder van de scholen en werd door hem wegwijs gemaakt. Hij nam van Tillemans heel de oost over, deze bediende zelf het gebied vanaf Jeraya tot Potivai en nog de Wisselmeren.

In mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen en in de junimaand beval de Resident dat Bestuur, Zending en Missie uit het berggebied naar beneden moesten komen. Het Wisselmerengebied werd gesloten, een gebied waaraan zoveel moeite en zoveel geld was besteed. Tillemans haalde de tien goeroes terug die in de Mimika werden ingezet. Pater Laaper begon zijn werk. Rechtstreeks afkomstig van de priesteropleiding dacht hij met bovennatuurlijke principes de goeroes te kunnen aanpakken, maar de heren kenden meer en andere teksten uit de H.Schrift dan de pastoor om hun doel te bereiken en hun eigen wegen te gaan.

In juli 1941 kwam het bericht dat het sluiten van het bergland op een vergissing beruiste en het opnieuw geopend zou worden. In dat jaar had Uta een Ambonese B.A. die de westkant flink aanpakte en ongevraagd de politie liet meehelpen de nieuwe kerk voor Uta te bouwen. Pas in oktober 1941 kwam Controleur De Bruijn terug te Enarotali. De Zending was er het eerst. Tillemans kreeg weer alle zorgen om de missiegoeroes naar hun plaatsen terug te brengen. In december brak de oorlog met Japan uit. Nu was op aandringen van de Resident mgr. Aerts begonnen om bij de Manawé met een missiestatie te beginnen. Mgr. Aerts vroeg of deze vanuit de Mimika kon worden bediend. Tillemans seinde: 'Onmogelijk'. Vanuit Kei ging toen de Overste MSC, pater Cornelissen, naar de bestuurspost Agats (gebied van de Manawé) om te kijken (november 1941 tot januari 1942).

Zijn verslag, hier kort weergegeven, vertelt het begin van het missiewerk in het gebied Manawé/Asmat. De oorlog zou dit weer verloren doen gaan.

Te zamen met twee onderwijzers ging Cornelissen per 'Albatros' via Dobo naar Agats, waar hij werd ontvangen door B.A. Felix Maturbongs en de reeds drie aanwezige goeroes. De volgende dag – eerste zondag van de Advent – las hij de eerste H.Mis in dat gebied. Maturbongs toonde een kaart, gaf uitleg, besprak de plaatsen voor goeroes. Bezoeken volgden aan: Agats (waar al een terrein voor een Missiepost was opengehouden) en aan Syuru, Ayam en Ewer en later aan: Jipauwer en Manip. Te Manip maakte hij een 'vredesluiting' mee. 'Een vrouw kwam mij sago op het voorhoofd wrijven en daarna deden alle vrouwen dat en weldra waren mijn gezicht en haren wit van de sago'.

In iedere kampong deelde Maturbongs een Nederlandse vlag uit en hij gaf daarbij de uitleg dat ze nu kinderen waren van de Compagnie en geen mensen meer mochten eten. Daarna verklaarde hij dat zijn gast de pastoor was, die goeroes zou geven.

Vervolgens naar: Erma-Saowa, Komor, Yoni-Yumas en Yawun-Yufri. Na de zondag gingen zij nog naar: Warsé, Amorep en naar Yipem. Daar kreeg Maturbongs een brief waarin het uitbreken van de oorlog met Japan werd meegedeeld. Van Agats terug naar Langgur, van Mimika nam hij Akkermans mee. Cornelissen stelt al vast dat de meeste kampongs geen vaste plaats hebben, maar op verschillende plaatsen hun sago-arealen hebben en daarbij kunnen verblijven; dat dorpen bestaan uit verschillende kampongs die zich bij elkaar aansloten en zó groot geworden waren, dat tegelijk een goeroe en een hulpgoeroe nodig zouden zijn... en dat de dorpen in één groot moeras lagen en door allerlei vaargeulen met prauwen onderling bereikbaar zouden zijn.³³

Toen de Japanners meer en meer voortgang maakten met de verovering van Nederlands-Indië, had dit tot gevolg dat het Bestuur in Mimika chaotische vormen aannam. De Resident van Fakfak en de B.A. van Kaimana kwamen in mei 1941 naar de Mimika. En dat betekende dat de goed samenwerkende B.A. van Kaokonao en zijn opvolger (ook Missie-minded) werden overgeplaatst.

Illustratief is de volgende mededeling. Het was opvallend dat dragers uit West-Mimika wel bereid waren voor de pastoor de bergen in te gaan, maar voor het Bestuur niet. De Bruijn onderzocht dat en vond uit dat de B.A. de mensen niet betaalde. De boekhouder in Fakfak wist niet wat hij hoorde toen de pastoor de kwitanties nog bleek te bezitten van de sago die hij had opgekocht .

Ambon viel en toen was het hek van de dam. De politie in Mimika begon een actie om de goeroes ertoe te bewegen de dienst neer te leggen en naar Kaimana uit te wijken om zich bij de Japanners aan te sluiten. In Kékwa en Timuka werden meisjes naar de politieverblijven gelokt of door de dorpshoofden gebracht. Pater Laaper protesteerde en regelde dat de meisjes in de dorpen bij de goeroes werden ondergebracht tot de politie het dorp gepasseerd zou zijn. De politie woedend, dreigde Laaper dood te schieten. Tillemans liet Laaper van Kaokonao verhuizen om zich dieper het land in te vestigen, te Wania. Hij kon dan de Kamoro dorpen bedienen in het oosten en Tillemans de Wisselmeren .

Ook bij de post Agats (gebied van de Asmat) werd het onrustig en Maturbongs stuurde mensen naar Kaokonao om informatie. Andere Manawé's – de vijanden van deze boden van Maturbongs – kwamen ook naar Kaokonao. Bloedige gevechten volgden. De politie won en zeventig gevangenen, waaronder vrouwen, werden te Kaokonao ondergebracht, de mannen in de boei, de vrouwen in de politieverblijven daartegenover. Toen de mannen zagen dat de agenten met de vrouwen naar badkamer of w.c. gingen, braken zij de vloer van de gevangenis open en vluchtten. Alles in rep en roer. Schoten knalden. Sommige vluchtelingen werden in Timuka achterhaald en per prauw teruggebracht naar Kaokonao. Een Asmatter die achter een

33 Cornelissen MSC, H., *Reis naar Agats van 26 november 1941 tot 16 januari 1942*. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

agent zat die een strootje draaide om te roken, greep diens sabel en sloeg de agent het hoofd af. Allen namen de vlucht en schreeuwden de bedreiging later met veel meer man terug te komen om de Compagnie uit te moorden.

De B.A. van Kaokonao gaf de goeroes de opdracht zich met hem terug te trekken op Uta. Zij deden het, maar kwamen onderweg Tillemans tegen die van Uta op weg was naar Wania om Laaper te ontmoeten. Hij stuurde de onderwijzers terug. Toen kwam hij verderop de B.A. tegen met zijn politie. Tillemans stelde hem een ultimatum: terug naar Kaokonao of de macht overdragen aan hem. De B.A. koos voor Kaokonao, maar afgesproken werd dat als de B.A. politie zou sturen naar het oosten (naar de streek bij de Otokwarivier waar Laaper was te Wania) deze agenten een geschreven opdracht bij zich moesten hebben.

Tillemans reisde door naar Wania. De onderwijzers daar hadden al geweigerd de opdracht van de B.A. op te volgen. Tillemans ging door naar Koperapoka. Daar hadden de lui een groep Manawé, die zich in de bossen verborgen hield, uitgemoord en de vrouwen en kinderen meegenomen. Een veertig vrouwen waren over twee dorpen verdeeld. Tillemans liep terug naar Wania, vond daar twee agenten zonder brief van opdracht en joeg hen terug naar Kaokonao.

Tillemans zelf ging ook terug naar Kaokonao. De plaats bleek geheel verlaten. De ene wijk zat aan zee, de andere wijk aan de overkant van de Mimikarivier en een derde groep was naar haar plaats van afkomst gegaan en had daar al een karapao (feesthuis voor de neusdoorsteking) gebouwd. Tillemans trad op, nam de kandidaten voor de neusdoorsteking mee naar Jeraya, waar zij de benen namen.

Zo was de situatie geworden, omdat de B.A. en de politie zich vrij waanden van het Nederlandse gezag en omdat de agenten zich al vergrepen hadden aan de Asmat vrouwen.

Het was juli 1942, Tillemans moest weer naar de Wisselmeren.

Intussen waren de Japanners al tot Kaimana gekomen op weg naar de Mimika. Tillemans had in mei 1942 reeds een plaatsvervangende pastoor benoemd, namelijk de goeroe Frans Rahasun en als hoofd van de Klein-Keiese goeroes: Linus Dumatubun en voor de Groot-Keiezen: goeroe Lakesubun. Hij schreef een rondzendbrief met als inhoud: 'Niet vluchten als de Japanners komen, bij de mensen blijven!' Zouden zij geen school meer mogen geven, dan moesten zij zich terugtrekken bij de sagobossen van Ipiri en Parepya. Ze konden de instructies van de Japanners volgen, tenzij die in strijd waren met de geboden van God of de Kerk. Dopen en trouwen werden geregeld.

Toen de Japanners in Mimika kwamen, brak Maturbongs de post Agats af; alles wat bruikbaar kon zijn voor de Japanners werd gedumpt in de rivier. De Asmatters trokken naar hun eigen woonplaatsen, Agats groeide dicht, werd weer een stuk oerwoud. Maturbongs vertrok naar Merauke.³⁴

34 Zegwaard MSC, G., *Asmat-ow en Mimika*, p. 5. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

In die meimaand 1942 kwam er een zeilboot van Kaimana naar Uta. Tillemans verwachtte dat er Japanners op zouden zitten, maar de kapitein was er alleen op en bracht het bericht dat hij eigenlijk Japanners en Japansgezinde politie had moeten vervoeren om de pastoors gevangen te nemen. Rugebregt had hem echter de tip gegeven 's nachts stiekem weg te varen. Zo wisten de pastoors waar zij aantoe waren. In juli ging Tillemans naar de Wisselmeren; op de terugtocht ontving hij van Rugebregt een brief, waarin namens de Japanse autoriteiten de pastoors werden opgeroepen naar Kaimana te komen met alleen een veldbed. Tillemans antwoordde dat hij aan deze oproep geen gevolg kon geven omdat hij geen veldbed had om mee te nemen. Hij stuurde een brief aan pater Laaper om hem te vragen langs de route via Koperapoka naar de Wisselmeren te komen, waarheen hijzelf ook terugkeerde. Nog in december waagde Tillemans het naar Uta af te dalen. Hij vond daar alle bestuursgebouwen en zijn pastorie verzegeld. Goeroes aan wie Tillemans schreef om inlichtingen, antwoordden niet. Tillemans nam uit Uta het belangrijkste mee (o.a. de Doopboeken). Onderweg naar beneden had hij vernomen dat pater Laaper eerst de weg via Koperapoka en daarna de weg via Uta had genomen en aan de bovenloop van de Uta was verdronken. Op zijn terugtocht naar de bergen droeg Tillemans een H. Mis op bij het graf van Laaper en bereikte Oraya om daar Kerstmis te vieren. Van toen af tot mei 1946 stond de Mimika onder Japans bestuur en was zonder missionarissen.

Later vertelt Zegwaard hoe Laaper is verongelukt:

Na een verblijf in het dorp Wanikiripao en een mislukte poging om via Koperapoka de bergen te bereiken, werd Laaper clandestien (onder matten verborgen) van Timuka (aan de kust) naar Oraya (het prauwenbivak) vervoerd. De roeiers stonden onder leiding van zijn motorist Martinus en waren door hem geselecteerd. Bij aankomst in Oraya klom pater Laaper als eerste de kant op. De mensen in de prauw zetten zich af en waren in een mum van tijd uit het zicht verdwenen. De stroom is daar geweldig sterk. Laaper zat er alleen. Zonder zijn schoenen. In het bivak was een grote hoeveelheid sagokoekjes en droge vis opgeslagen. Hij wist de weg naar de Wisselmeren niet te vinden zonder gids en zonder schoenen. Hij besloot van zinkplaten een vlot te maken (smeden was een hobby van hem). Hij probeerde met het vlot de kust te bereiken (om zich desnoods aan de Japanners over te geven?). Hij kwam door de stroomversnellingen, maar kwam toen in een drijvende boom of eronder (?) terecht. Hij heeft zich aan die boom willen vasthouden. Zijn rechterarm bleek later in gestrekte houding te zijn gebleven. De goeroes van Uta en Mupuruka hebben op een of andere manier vernomen dat hij alleen zat in Oraya. Zij zijn hem gaan zoeken en vonden zijn lijk in die boom. Ze hebben hem in het zand begraven vlakbij de rivier. Ik heb hem in juni 1947 opgegraven en zijn beenderen meegenomen naar het kerkhof in Kaokonao.

Tillemans gaf aan de Theologiestudenten MSC in 1947 deze korte samenvatting van het eerste werk aan de Wisselmeren:

Op de Wisselmeren is alles bijeen niet veel gebeurd. Van dopen was geen sprake, omdat er niet het minste uitzicht was dat we er zouden kunnen blijven. De kinderen kwamen zeer slecht naar school en deden wat zij wilden. Het was

zwaar werk voor de goeroes en bovendien was het er erg koud. De kinderen zijn wel erg pienter, maar ook het toppunt van eigenwijsheid. De bevolking doet niets, tenzij tegen betaling van schelpen. Al het hout moest worden gekocht. Het is allemaal duizendmaal lastiger dan aan de kust.³⁵

23 Mei 1943 werd Tillemans door het Nederlandse Bestuur in Australië geëvacueerd naar Merauke, één dag voordat de Japanners de meren bereikten.

De Mimika na de oorlog: 1946-1950

Na de capitulatie van Japan, augustus 1945, kwam de Mimika bestuurlijk als onderafdeling onder de A.R. van Merauke en ter plaatse onder de Controleur A. Scheele. Mgr. Grent plaatste de Missie aldaar onder de supervisie van zijn 'beheerder' te Merauke, pater M. de Brouwer MSC. In mei 1946 vertrok pater Tillemans te zamen met de heer Scheele daarheen. Te Kekwa aangekomen vernam Tillemans aanstonds wat er aan goeds en kwaads was voorgevallen sinds zijn vertrek en hij besloot voorlopig geen sacramenten toe te dienen om niet door het biechtgeheim gehinderd te worden bij de reorganisatie van het missiewerk. De onderwijzers, onder Japanse invloed geraakt, hadden de kinderen niet meer gedoopt en huwelijken niet kerkelijk meer gesloten. De scholen bestonden niet meer. Iedereen had in de tuinen moeten werken; drankmisbruik, oude vetes en nieuwe problemen met huwelijken hadden demoraliserend gewerkt. Tillemans had de eerste maanden de handen vol aan de materiële herbouw en aan het herstel van de christelijke levensopvatting. Prioriteit kreeg de Voorschool (VS) om leerlingen klaar te maken de Vervolgschool (VVS) te Merauke te gaan volgen (kadervorming van jongens en meisjes). Bouwmaterialen en voeding voor de internaten werden door de dorpen om beurten geleverd. Tillemans kocht de toko van een Chinees die tijdens de oorlog het enige zakencentrum had uitgemaakt, en van dit materiaal kwamen een voorlopige pastorie en een zustershuis tot stand. (Toen in 1951 de rekening naar Merauke werd opgestuurd en de secretaris, P. Hoehoer, bezwaren maakte, werd hij verwezen naar Tillemans, die intussen de bisschop geworden was!)

Controleur Scheele verdacht pastoor Tillemans van 'koloniaal' beleid en Tillemans zag het persoonlijk gedrag van Scheele als een afbraak van het burgerlijk gezag. Zo lag de situatie toen in september 1946 pater J. Verhoeven uit Nederland arriveerde. Toen hij de zorg voor het onderwijs en de administratie had overgenomen, kon Tillemans de dorpen ten oosten en ten westen van Kaokonao gaan bezoeken. Hij voerde een nieuwe registratie in op basis van familienamen (ontleend aan de grootvader en niet aan de clans) en bracht die registratie over op gezinskaarten. Tillemans kon nog niet denken aan heropening van het missiewerk in het bergland, de Wisselmeren (B.B. zelf hield dit ook tegen), hij zou eerst (na achttien jaren) op verlof gaan naar Nederland.

35 Tillemans MSC, H., *Aanvullende nota's bij Van Bavel*. 1947. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

De toestand in de Mimika wordt beschreven in een brief van Verhoeven aan monseigneur. De regeling van een ijzerhoutkap werd zo erbarmelijk slecht opgezet, dat hele dorpen onder deze 'herendienst' zwaar te lijden hadden. In 1948 kwamen de eerste zusters (FDNSC): één voor de polikliniek, één voor het huishouden en één voor een internaat. De verpleegster ging op den duur mee op tournee, nadat veel overleg met haar Overste te Merauke gepleegd was (of dit wel kon en in welke kleding). Zuster Pancratia heeft dit prachtig gedaan. 't Meisjesinternaat heeft, zoals elders, goede gevolgen gehad voor de opleiding van 'dames' die wat betekenden in hun dorp en later zelfs in Hollandia.³⁶

Er kwam een nieuwe jonge kracht, G. Zegwaard MSC, die te Ambon (1946) door mgr. Grent benoemd werd voor die Wisselmeren. Van Merauke uit probeerde Zegwaard naar de Mimika te komen, maar de westerstorm dwong de boot al voor de Kasuarinenkust aangekomen, terug te keren naar Merauke. Twee weken van barre ellende. In Merauke profiteerde Zegwaard van de aanwezigheid van pater Drabbe om de Kamoro taal aan te leren (ten nutte van de Mimika en de Asmat). In maart 1947 gelukt het hem via Tanahmerah, waar het werk reeds 'gewoon' doorging, en Képi (Mappi), waar Meuwese goed voorzien was van contactartikelen, de Mimika te bereiken, waar armoe troef was.

In de Goede Week gearriveerd in Kaokonao, toen juist voor het eerst de dorpen bijeenkwamen voor het Paasfeest, werd het onmiddellijk 'biechthoren'... van duizenden! Tegelijkertijd had Tillemans huwelijken in te zegenen (soms veertig paartjes tegelijk) en dat bracht een berg administratie mede, namelijk: het noteren in de boeken en op de registratiekaarten.

Daarna wilde Tillemans met Zegwaard naar de Wisselmeren gaan, maar B.B. verbood dit formeel. Eerst moest het Bestuur zelf in het bergland opnieuw gevestigd zijn... Maar de Zending, die zonder verlof erheen ging, werd stilzwijgend toegelaten. In augustus ging Tillemans op verlof en kwam pater A. Welling als derde pastoor naar Mimika.³⁷

Zegwaard ging even naar Merauke om leerlingen voor de VVS weg te brengen; hij kon pas in oktober terugkeren. Mgr. Grent ging mee om te gaan vormen in Mimika, maar de boot kon daar niet op wachten en Grent moest onmiddellijk door. Verhoeven, die ziek geworden was, ging mee (later reisde hij door naar Tomohon). Zegwaard kreeg de taak te 'vormen'. Hij ging naar het oosten, vormde een paar duizend mensen te Wania en Kamoro en keerde terug naar Kaokonao. Intussen had Welling het vormen voor het westen geregeld en Zegwaard moest aansluitend

36 Verhoeven MSC, J., *Brief aan Monseigneur*, oktober 1948. Correspondentie 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

G. Zegwaard MSC, gesprek met J. Boelaars MSC. Rotterdam, 9-7-1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

37 Zegwaard MSC, G., *De katholieke Missie in het Mimikagebied 1946-1953. De Mimika Geschiedenis vervolgt*. Map Mimika. Archief MSC, Tilburg.

daarheen, werd onderweg doodziek (een voedselvergiftiging), kwam op Kerstmis aan en begon toch maar halfziek mee biecht te horen... veertienhonderd mensen... Hij vormde daar de Tweede Kerstdag een zevenhonderd kandidaten en moest toen onmiddellijk terug naar Kaokonao, waar op de derde Kerstdag het zilveren jubileum gevierd werd van een onderwijzer!

Van Merauke had Zegwaard het salaris van de onderwijzers meegebracht. In de achttien maanden daarvóór had de Missie een paar honderd gulden kunnen lenen van het bestuurskantoor. Dat werd in partjes uitgedeeld. De onderwijzers kochten dan het meest noodzakelijke in de toko van de Chinees en deze leende het geld weer aan de pastoor. Zo kwam men met vel soesa elke keer weer rond. Nu er geld was van Merauke – Verhoeven, de administrator, was ziek vertrokken – moesten Zegwaard en Welling dat geld verdelen na eerst schulden en voorschotten te hebben berekend..., een werk van weken. 'De eerste jaren was de meest belangrijke bezigheid orde op zaken te stellen', verzuchtte Zegwaard.

Het ging om achtduizend mensen en die zaten over de vele dorpen verspreid. Verhoeven kwam na een jaar terug, maar zag erg op tegen patrouilleren, zodat Welling en Zegwaard voor alle dorpen moesten opkomen.

Voor de catechese hadden zij de catechismus van Drabbe en zijn bijbelse geschiedenis, maar alleen al in het oosten had Zegwaard met drie talen te maken. 'Op den duur', zo bekende hij, 'kende je een paar sleutelwoorden..., met name voor het biecht horen.'

Bij de onderwijzers waren gelukkig meerdere prachtfiguren, echte ontwikkelingswerkers. Zij hadden ook 'internaatjes', waar de goeroes de jongens, en hun echtgenotes de meisjes opvoedden.³⁸

Tijdens de oorlog waren Asmatters die voor de Japanners op het vliegveld hadden moeten werken, op hun terugtocht beroofd van wat zij verdiend hadden door mensen van Otokwa (oost-Mimika). Nu in 1946, na de herstelde bestuursvestiging, troffen de lui van Otokwa aan de kust toevallig een groep Asmatters aan, ook op weg naar Kaokonao, en deze Asmatters namen nu bloedig wraak. Er vielen bij de mensen van Otokwa zestien slachtoffers. In januari 1947 verkregen deze Asmatters zonder dat zij ter verantwoording werden geroepen, een verblijfspas. Dit wees erop hoe onmachtig het Bestuur nog was. Telkens kwamen Asmatters op bezoek. Zij wilden het Bestuur dwingen de post van vóór de oorlog bij hen, te Agats, te heropenen.

Controleur Scheele besloot tegen het advies van zijn bazen in, naar de Asmat te gaan en was daar royaal vriendelijk. Hij werd in mei 1947 overgeplaatst, maar de Asmatters, gemaand thuis te blijven, kwamen toch, eerst een vijfendertighonderd en een jaar later nog eens met vijfduizend. Er waren toen evenveel Asmatters in de Mimika als oorspronkelijke bewoners. De Missie (Zegwaard) moest alles doen om die 'asielzoekers' mee op te vangen en in de hen toegewezen dorpen scholen te openen voor hun kinderen. Zo kreeg hij goede contacten met de hoofden, hetgeen

38 G. Zegwaard MSC, gesprek met J. Boelaars MSC. Rotterdam, 9-7-1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

later van bijzonder nut zou blijken toen hij zijn werk onder de Asmat begon. In oktober 1949 bracht het Bestuur de Asmatters terug naar hun gebied.

Zowel de komst als het vertrek van deze Asmatters riep bij de Missie wel de vraag op: 'Wat voor een beleid is dit?' Eerst worden de Asmatters op de Mimikanen losgelaten zonder dat er rekening wordt gehouden met de eigen belangen van de bevolking en later worden de Asmatters teruggebracht naar hun gebied, zonder enige bescherming tegen hun vijanden die hen vroeger hadden verjaagd.

Maar hetzelfde gebeuren had voor de Missie een belangrijke consequentie. Het Bestuur dat de Missie niet toestond haar werk in de Asmat te heropenen zolang het daar zelf niet gevestigd was, moest toestaan, toen het de Asmatters terugbracht, dat de scholen van de Missie mee verhuisden!³⁹

Intussen was Tillemans van verlof teruggekeerd en het gelukte hem – met veel moeite – te zamen met twee paters Franciscanen naar de Wisselmeren te 'vliegen' vanuit Biak. De Apostolische Prefect van Hollandia, mgr. Cremers, had namelijk het Wisselmerengebied overgenomen van het Vicariaat van Merauke. Hij wilde graag ook het Mimikagebied erbij hebben als opvoerbasis (à la Tillemans). Zegwaard dacht via de Mimikarivier naar boven te kunnen gaan, maar Tillemans raadde hem dit af, verwees hem naar de 'oude weg' vanuit Uta. Op die weg lag echter een 'rotanbrug'. Het Burgerlijk Bestuur garandeerde dat die hangbrug in orde was, maar Tillemans ging er van bovenaf heen (twee dagen lopen) en... moest zelf de brug laten repareren, ging er toen (en hij had hoogtevrees) over en wachtte Zegwaard op. Samen gingen zij weer over de brug en later keerden zij naar de kust terug via de Yawerivier en de Mimika. Hoe moeilijk dat was beschreef Zegwaard op verzoek van Tillemans.⁴⁰

Zegwaard typeerde de figuren die in dit hoofdstuk voorkwamen als volgt:

Kowatzki, de oud-militair, vond in de strijd met de Asmatters en de Zending een kolfje naar zijn hand. Hij voelde zich de "opvoeder" van de jonge missionaris Tillemans en was later heel trots dat zijn pupil bisschop werd.

Tillemans zelf stond aanvankelijk negatief tegenover de adat van de Mimikanen. Ook bij hem werkte de invloed door van de Pioniers aan de Zuidkust (de wanhopige strijd tegen de adat van de Marind). Tillemans verzette zich daarom uit alle kracht tegen het neusdoorstekingsfeest en wist het af te schaffen, maar later kwam hij in contact met de missionaris-linguïst pater Drabbe. Drabbe zelf was zijn werk begonnen in de Filippijnen, maar werd overgeplaatst naar Tanimbar (Molukken). Van de bevolking aldaar beschreef hij de taal en de cultuur en overgeplaatst naar Mimika bracht hij deze aandacht voor de cultuur over op Tillemans.

39 Zegwaard MSC, G., 'Het Asmatgebied'. Bijdrage in: *Met Papoea's samen op weg*, III (nog te verschijnen).

40 Zegwaard MSC, G., 'Doorsteek Paniai - Kaokonao', in: *Tijdschrift Nieuw Guinea*, jg. 11, 1950-1951, pp. 59-65.

Wel bleef Drabbe de "ayam jantan" (de HAAN), de fel strijdvaardige bestrijder van de Zending. Drabbe beïnvloedde ook weer Akkermans, die de bovenvermelde liederen schreef op melodieën van de Mimikanen.

Herman Tillemans was een man met vele talenten en capaciteiten. Hij vertelde dikwijls over zijn beperkte intellectuele prestaties tijdens de studie. Als dat zo al het geval was, dan werd die beperking weer opgeheven door zijn andere kwaliteiten zoals zijn persoonlijke charme, zijn aanvoelingsvermogen en zijn talent in het communiceren. Hij heeft nooit uitgeblonken bijvoorbeeld in talenkennis, maar kon zich altijd verstaanbaar maken.

In het Wisselmerengebied trok hij eens op met pater Boersma die de taal goed kende, maar nogal schuw was. Bij aankomst in een nieuw dorp zeiden zijn dragers: "Als je wat wil zeggen of vragen, moet je dat doen bij die oude man, die jonge man kan niet praten". Tillemans had het niet begrepen, maar hoorde het van zijn jongere collega (OFM).

Herman Tillemans is minder bekend als "woudloper". Toch doet hij zeker niet onder voor Piet Hoeboer of Jen Verschueren (al heeft hij ook veel per prauw gereisd). Ik heb enkele tochten met hem samen gemaakt. Langs het strand van Mupuruka naar Potaway en weer terug: twee keer honderdveertig kilometer. Poraoka-Umar liepen wij in één dag, namelijk zestig kilometer, met veel overstekingen bij riviermondingen. In de bergen vooral liep hij op de klok. Hij wist altijd te vertellen of wij iets vóór of achter op het schema waren. Hij was ook fysiek erg geschikt voor dit pionierswerk. Grote tournees voorbereiden, bouwwerken opzetten, massale "kumpulans" organiseren, het ging hem allemaal heel goed af. Hij was impulsief (zij het veel minder dan Jen Verschueren bijvoorbeeld), maar de mensen waren erg op hem gesteld. Wij adresseerden onze brieven altijd aan SHP Tillemans. De moeder van Laaper had namelijk haar zoon eens geschreven: "Wat fijn dat je zo'n Sympathieke Hoofd Pastoor hebt getroffen". Voor zijn collega's was hij bijzonder bezorgd. Hij had altijd leuke verrassingen. Hij stuurde de post op allerlei plaatsen door enzovoorts... Er waren nooit spanningen, er vielen geen harde woorden. We hebben veel gelachen en gedanst (soms in het holst van de nacht).⁴¹

In 1950 werd Tillemans benoemd tot de eerste Apostolische Vicaris te Merauke. Voor zijn vertrek uit Mimika zegde hij Zegwaard aan de pastoor voor de Mimika te blijven; hij zou een nieuwe kracht moeten inleiden voor het Asmat gebied. Na de wijding van de bisschop vroeg Zegwaard of hij kandidaten van de Asmat kon sturen naar de op te zetten catechistenschool. Wederom werd hem te verstaan gegeven dat de Asmat niet tot zijn taak behoorde.⁴²

41 G. Zegwaard MSC, gesprek met J. Boelaars MSC. Rotterdam, 9-7-1992. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

42 Zegwaard MSC, G., 'Het Asmatgebied'. Bijdrage in: *Met Papoea's samen op weg*, III (nog te verschijnen).

Tillemans was vertrokken, maar Verhoeven, Zegwaard en Welling bleven in de Mimika en dat verblijf duurde langer dan verwacht was. De Franciscanen kwamen pas in 1952.

In maart en april kreeg Mimika bezoek van Controleur Van Andel, waarbij meerdere hete hangijzers besproken werden, zoals: 'dwang' van de Missie en dwang door het Bestuur, de positie van de goeroe en die van het dorps hoofd, de meisjeshuizen in de dorpen, het geven van 'perintah' (bevel) door een pastoor en de angst van de bevolking voor de pastoor of voor het Bestuur, de te grote schooltuinen, afzetterij in de toko's, enzovoorts.⁴³

Zegwaard ziet kans om met het Bestuur naar de Asmat te gaan en vraagt monseigneur snel te beslissen of hijzelf daar de pastoor mag zijn of dat er een ander ingeleid moet worden.⁴⁴ Zijn reizen daarheen worden besproken in boek III van *Met Papoea's samen op weg*.⁴⁵

Verhoeven vermeldt aan monseigneur onder andere dat de zusters onder elkaar niet zo happy zijn, omdat zij van mening verschillen hoe het werk moet worden aangepakt. Ook een van de zusters zelf schrijft daarover aan mgr. Tillemans. Monseigneur geeft als antwoord dat niet de zusters, maar de pastoor ter plaatse – in zijn naam – de leiding heeft, ook over het werk van de zusters, die immers 'nieuwelingen' zijn in de Mimika.⁴⁶

Het is 1951 geworden. In januari maakt Welling een tocht naar het bergland. In zijn verslag prijst hij de zeewaardigheid van de pas verkregen motorboot, de 'James'. Hij trekt naar de bergen, bekijkt de groepjes Kapauku's, telt mogelijke schoolkinderen, herhaalt zijn reis in februari en nog eens na Pasen, krijgt de hulp van Auki (de hoofdman uit de tijd van Tillemans) en kan de situatie zo overzichtelijk maken dat de wegen en onderwijsmogelijkheden op papier klaarliggen voor de verwachte OFM!⁴⁷

43 Verhoeven MSC, J., *Enige notities bij het bezoek van controleur Van Andel*. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

44 Zegwaard MSC, G., *Brief aan monseigneur Tillemans*, 12-9-1950. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

45 Zegwaard MSC, G., 'Het Asmatgebied'. Bijdrage in: *Met Papoea's samen op weg*, III (nog te verschijnen).

46 Verhoeven MSC, J., *Brief aan mgr. Tillemans*, 16-10-1950. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

Pancratia FDNCS, *Brief aan mgr. Tillemans*, 16-10-1950. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans MSC, mgr. H., *Brief aan de Zusters*, 9-11-1950. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

47 Welling MSC, A., *Brieven en Verslag aan mgr. Tillemans*, 29-1-1951, 16-3-1951, 12-4-1951. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

Verhoeven vermeldt in mei 1951 de tocht van Zegwaard en Welling naar de Asmat. Deze en volgende tochten worden in boek III van *Met Papoea's samen op weg* besproken.

Zegwaard vermeldt het onderzoek naar een 'levend begraven' van het dorps hoofd van Amborep.⁴⁸

De bisschop kondigt de komst aan van dr. J. Pouwer, die adatonderzoek komt doen. Monseigneur waarschuwt: Pouwer is fijn en fanatiek protestant, hem wel helpen, maar bekende gegevens niet zomaar afgeven.⁴⁹

Verhoeven stuurt een uitgebreid rapport aan monseigneur over de toestand in de Mimika.

De conclusie van dit rapport luidt:

Heel Mimika gaat gebukt onder de grote wispelturigheid van het H.P.B., het onvermogen om iets consequent te regelen. Dit tast alles aan, bestuursbeleid en werklust bij de mensen. De heer Pouwer stelt een vergadering voor van de "voornaamste personen", om te komen tot concrete voorstellen, een soort werkplan. Het verslag behelst zeventien punten.

De heer Pouwer gaf een nota uit over *Het probleem van de Nazorg in de Onderafdeling Mimika*. Op verzoek van de directeur van Culturele Zaken schreef Boelaars daar zijn mening bij. Het verschil tussen beide schrijvers komt hierop neer dat Pouwer de jeugd na de school zich wil laten inpassen in het dorpsleven en Boelaars wenst dat het dorp zich gaat aanpassen aan hetzelfde levensideaal waar de school voor bedoeld is.⁵⁰

Blijft hier te vermelden de overdracht van de Mimika aan de OFM. Het is een echt Nieuw-Guineaverhaal. Plannen maken, er komt wat tussen, nieuwe plannen, die mislukken. Er wordt gerekend op drie Franciscanen, er komt er één, pater Stevens, in september 1952. De grote pech is dat de aangekochte Billy-boot kapot in Sorong ligt en dat daarop alle hoop gevestigd is, bijvoorbeeld voor de opvoer naar Agats. Vastgesteld moet worden wat men overdraagt en wat men meeneemt. Zusters Franciscanessen zullen het werk van de FDNZC-zusters overnemen. De leerlingen van de VVS die verdere opleiding wensen, zullen voortaan naar *Fakfak* gaan. Mimikaanse leerlingen die al in Merauke zijn, gaan later daarheen als zij onderwij-

48 Zegwaard MSC, G., *Brief aan mgr. Tillemans*, 10-11-1951. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

49 Tillemans MSC, mgr. H. *Brieven aan paters in de Mimika*, december 1951, februari 1952. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

50 Verhoeven MSC, J., *Rapport*, 3-6-1952, en *Verslag van de vergadering van 5 juni 1952*. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Nazorg*. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

zer willen worden; zij die voor de vakschool kiezen blijven in Merauke. Intussen komt de provinciaal MSC uit Nederland en dat beïnvloedt de mogelijkheid van mgr. Tillemans om zelf naar de Mimika te komen. Dat hangt weer samen met de reizen van de K.P.M. en het vliegschema van Biak, enzovoorts, enzovoorts.

Mimika zal het feest van 25 jaar Missie gaan vieren. Dat geschiedt groots, maar monseigneur kan er niet bij zijn. Hij schrijft een warme felicitatiebrief.⁵¹

Zegwaard schrijft:

Intussen waren mijn plannen om het missiewerk in het Asmatgebied te beginnen met de morele steun van mijn collega's en de Keiese onderwijzers, blijven groeien en maakte ik verschillende reizen naar het gebied. Ik beschouwde mezelf als de niet-benoemde pastoor van de Asmat mensen en ik werd door alle mensen in mijn omgeving ook als zodanig gezien.⁵²

De Franciscanen kwamen en Zegwaard kon in januari 1953 naar Agats in het Asmat gebied verhuizen. Welling volgde hem.

51 Tillemans MSC, mgr. H., *Brief aan Paters en Zusters in de Mimika*, 15-10-1952. Map Mimika, 1948-1952. Archief MSC, Tilburg.

52 Zegwaard MSC, G., 'Het Asmatgebied'. Bijdrage in *Met Papoea's samen op weg*, III (nog te verschijnen).

VIII Evaluatie

Dit boek is het tweede deel van de trilogie *Met Papoea's samen op weg*. In de Algemene Inleiding is vooropgesteld dat in dit boekwerk besproken wordt hoe de Papoea en hoe de missionaris een ontwikkeling doormaakten in Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea en Indonesisch Irian Jaya.

Ook dit tweede boek wil geen geschiedschrijving zijn, maar blijft een openlegging van de bronnen waaraan later een Kerkgeschiedenis ontleend kan worden. Daarom komt in deze evaluatie ook niet ter sprake hoe wij nu op het einde van onze twintigste eeuw over dit tijdvak van de situatie op Nieuw-Guinea denken, maar wordt hier bekendheid gegeven aan wat de missionarissen van die tijd zelf gedaan en gezien hebben met betrekking tot de veranderingen van de mensen daar en met betrekking tot hun eigen aanpak van de problemen bij hun werk.

Dit hoofdstuk 'Evaluatie' berust hoofdzakelijk op de geschriften van twee auteurs die, in elkander waarderende en kritiserende artikelen dit werk van Bestuur en Missie hebben bekeken.

Prof.dr. J. van Baal (zelf Controleur te Merauke van 1937-1939) publiceerde in het *Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, jg. 1939 zijn: 'De bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren'.¹

Daarop schreef pater J. Verschueren MSC zijn artikel: 'Zuid-Nieuw-Guinea, vijftig jaren onder Missie-invloed', waarvan deel I en II tijdens de oorlog verschenen in *Koloniale Studiën* nr.5, 1941², en deel III en IV als manuscript bewaard bleven in het archief van de MSC te Tilburg.³

Al beperkt dit boek zich tot de periode van 1925 tot 1950, toch behandelen we hier twee artikelen van dezelfde twee schrijvers uit 1956 en 1957, omdat beide auteurs

1 Baal, J. van, 'De bevolking van Z.N.Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren', in: *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel LXXIX, jg. 1939, afl. 3.

(Verder geciteerd als: *36 Jaren*)

2 Verschueren MSC, J., 'Zuid Nieuw-Guinea: 35 jaar onder Missie-invloed', deel I en II, in: *Koloniale Studiën*, 5, 1941. (Verder geciteerd als: *35 Jaar*)

3 Verschueren MSC, J., *Zuid-Nieuw-Guinea: 35 jaar onder Missie-invloed*, deel III en IV. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

(Verder geciteerd als: *35 Jaar*).

wederom in onderlinge waardering en kritiek deze zelfde periode op het oog hebben wanneer zij hun kijk op de zaken formuleren. Prof. Van Baal schreef in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 112*, 1956, zijn artikel onder de titel: 'Om een eigen wereld'⁴ en pater Verschueren liet daarop zijn artikel volgen in de *Bijdragen, deel 113*, 1957, onder de titel: 'Om een nieuwe wereld'.⁵ Dit laatste artikel stuurde Verschueren naar zijn bisschop, mgr. H. Tillemans. Deze voegde er enkele kritische nota's aan toe.⁶

Met nota's van Verschueren over Van Baal beginnen wij hier en we laten deze volgen door de nota's van Tillemans over Verschueren om zo de twee auteurs te laten zien achter hun geschriften.

Verschueren schrijft over Van Baal:

Behalve een theoretische kenner van de Zuid-Nieuw-Guinese bevolking, zoals er vóór hem wellicht geen enkele geweest is – zijn monumentale thesis *Godsdienst en samenleving in Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea* is de eerste grote poging, wie zou dit niet graag toegeven, grotendeels geslaagde poging om over een chaos van her en der verspreide etnografische gegevens het licht te doen schijnen van de eenmakende etnologische systematiek – had dr. Van Baal ook enkele jaren zelf de gelegenheid als bestuursambtenaar van de Zuidkust ook praktisch zijn kennis te verrijken ter plaatse. Het is wel vooral die praktische ondervinding, gebaseerd op zijn theoretische kennis waaruit bovengenoemde studie (*36 Jaren*) ontstond. Of eigenlijk kwam daar toch nog iets bij, niemand die dit laatste werk aandachtig leest zal dat pogen te ontkennen: niet enkel de verworven praktijk en het beter inzicht maar vooral de door die praktijk wakkergeroepen warme belangstelling voor dit volk, deed hem dit werk schrijven en dat doet sympathiek aan. Daardoor wordt de vorm van dit werk dermate beïnvloed dat zelfs een leek, zelfs een aan alle etnologie wanhopende, wel onder de invloed moet geraken van deze reeks artikelen, die vaak in al hun koud theoretisch betogen getuigen van een diepe innerlijke bewogenheid. Het is dan ook geenszins louter theoretische etnologie die hier bedreven wordt, want het werk van dr. Van Baal is niet enkel van een fenomenale veelzijdigheid, doch vooral van een onontkoombare actualiteit in zoverre het mede een oordeel velt over niet minder dan heden en toekomst van geheel de Zuidkustbevolking.⁷

4 Baal, J. van, 'Om een eigen wereld', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 112*, 1956.

(Verder geciteerd als: *Om een eigen wereld*)

5 Verschueren MSC, J., 'Om een nieuwe wereld', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 113*, 1957.

(Verder geciteerd als: *Om een nieuwe wereld*)

6 Tillemans MSC, mgr. H., *Nota's bij 'Om een nieuwe wereld'*. Map Verschueren. Archief MSC, Tilburg.

7 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, I, p. 1.

Tillemans maakt bij het artikel van Verschuieren *Om een nieuwe wereld* in de marge bij een bepaald zinnetje op pagina 223 de opmerking:

Zien de mensen daar nu wezenlijk zelf dat erin? Het zou er allemaal in kunnen zitten... en misschien hebben de eersten het ook zo wel bedoeld, maar de mensen van vandaag daar gaat het om... wat zij nú denken moet omgevormd worden.

En bij pagina 225 schrijft hij:

Drie keer op een bladzijde staat "... moet iedereen toegeven...". Was je er niet bij toen Van Baal zei dat deze nadrukkelijke beklemtoning voor hem wijst op een zwak aanvoelen of op een verdedigende houding, alsof men er zelf niet zo zeker van is dat ieder het zal toegeven?

Deze opmerkingen van Tillemans geven wij hier om de lezer bij de ingekorte teksten hieronder attent te maken op de stijl van Verschuieren, die graag in 'superlatieven' spreekt, en om te voorkomen dat om die superlatieven de gedachten van Verschuieren zouden worden afgewezen – zij deden de confraters vaak glimlachen – terwijl als men het betoog in zijn geheel overziet men toch zeggen moet dat Verschuieren een evaluatie geeft als geen ander, en dat zijn visies van grote invloed zijn geweest, zo niet op zijn tijdgenoten dan toch op de jongeren van de volgende generatie na de Tweede Wereldoorlog.

Dit ter inleiding. We volgen nu de discussie Van Baal-Verschuieren aan de hand van hun geschriften.

Het chronologisch verloop van het missiewerk op de Zuidkust (1905-1925) – al of niet in samenwerking met het Burgerlijk Bestuur – werd behandeld in deel I *De Pioniers*. We noemen hier enkel de voornaamste gebeurtenissen zoals door Van Baal vermeld en door Verschuieren aangevuld.

- De stichting van de bestuurspost Merauke, 1902.
- De stichting van de missiepost Merauke, 1905.
- Een stijgend aantal van inheemse handelaartjes vestigt zich tot op grote afstand van Merauke langs de kust om kopra te ruilen tegen ijzerwaren. In januari 1906 waren er al zes zeilprauwen.
- De militaire exploratie zorgde voor een eerste kennis van land en volk.
- Van missiezijde kwam in 1909 een studie uit van pater H. Nollen MSC over de leeftijdsklassen van de Marind stam. De voortgezette taalstudie van J. van de Kolk MSC en P. Vertenten MSC maakte het mogelijk dat pater Geurtjens MSC de uitgave kon verzorgen van een Nederlands-Marindinees woordenboek (1922), een spraakleer (1926) en een Marindinees-Nederlands woordenboek (1932).
- In 1909 is er al sprake van een ziekenhuisje dat 'aangepast' vuurtjes tussen de bedden toeliet. Men zag reeds de eerste gevallen van de besmettelijke ziekte: het venerisch granuloom (dr. Sitanala).
- Er kwam een eerste internaatje van jongens die bij de Broeders werkten. De gedachte aan modeldorpen kwam op.
- Het werd 1913 voordat de Assistent-Resident, L.M.F. Plate, krachtdadig optrad tegen de koppensnellerij en met de invoering van werkelijk bestuur begon. Plate opende ook de mogelijkheid van de paradijsvogeljacht (1914-1924).

- Reeds in 1915 werd geconstateerd dat de kampongs geen kleine kinderen telden. Geboorten kwamen praktisch alleen voor in de modelkampongs. Met steeds toenemende snelheid greep het granuloom om zich heen.
- Einde 1918 trof een nieuwe ramp de bevolking, de zogenaamde Spaanse griep. Deze sleepte binnen de veertien dagen achttieneneenhalf procent van de bevolking ten grave.
- In 1919 verwierf de Maatschappij Kelapa een groot aantal erfpercelen voor klappercultuur. Daaronder vielen arealen van de bevolking. De maatschappij zelf verzette illegaal de grenspalen. De Missie streed jaren tegen dit misbruik; het Bestuur regelde in 1929 de teruggave en de schadeloosstelling.
- In deze ellende startte pater Vertenten zijn perscampagne onder het motto 'Zuid-Nieuw-Guinea sterft uit'. De Missie werd verzocht een reddingsplan op te stellen. Het Gouvernement keurde dit goed en greep effectief in. De namen van de doktoren Cnopius en Thierfelder blijven beroemd. De ziekte werd overwonnen. De modelkampong werd het model voor de sanering van héél de kampong (1923). Dit betekende het slopen van de gotades (de jongelingenhuizen) en het invoeren van de gezinswoning. In dat plan van de Missie zat opgesloten dat naast de medische ingreep begonnen zou worden met de subsidiëring van scholen in de dorpen, eerst aan de kust en daarna in het binnenland (Muting, Bupul, 1926) en weldra aan de Boven-Kumbe en de Boven-Bian.
- Verschuieren is blijkbaar geïrriteerd door een opmerking van Van Baal dat de Missie tot dan toe het binnenland had verwaarloosd. Verschuieren stelt dat de Missie zelfs op meerdere plaatsen het Bestuur is vóór geweest en hij herinnert aan de reizen van pater Verhoeven (1926) en pater Drager (1928 en 1929) naar Frederik Hendrik Eiland en aan het feit dat het Bestuur pas in 1934 de openlegging van dat eiland ter hand begon te nemen. In 1932 waren daar reeds zeven, en in 1934 reeds twaalf scholen geopend. Pater Hoeboer was in 1933 aan de Boven-Muyu begonnen en aan de Flyrivier in het Gabgab gebied. In 1936 gaan de paters Grent en Rievers de Digulrivier over naar het Mappi gebied. In 1939 vermeldt de missiestatistiek 64 Beschavingsscholen Onder de Digul met 2535 leerlingen, terwijl Muyu en Mappi reeds 31 scholen bezitten met 1303 leerlingen.

Intussen heeft dan de heilloze concurrentiestrijd plaatsgehad tussen de Missie en de Zending (de laatste komt in 1930 en vertrekt in 1937). Dit is behandeld in dit tweede deel *De Baanbrekers*.

Volgens Verschuieren heeft deze strijd zeker de snelle uitbreiding in het binnenland tot gevolg gehad, met de hulp van de Molukse onderwijzers, maar heeft zij tegelijkertijd door het gekonkel van kleine plaatselijke bestuursambtenaren en door de hun direct voordeel zoekende dorpschouwen, enkel verwarring gesticht. Verschuieren prijst echter Van Baal omdat hij als 'outsider' zozeer is overtuigd geraakt van de noodzakelijkheid van een christelijke fundering voor deze, naar nieuw leven reikende stammen. Deze fundering immers bracht de redding uit de chaos van de seksualiteit, maar daarin lag tevens de grote moeilijkheid van haar aanvaarding.

Als laatste gebeurtenis vóór de Tweede Wereldoorlog noemt Van Baal de influenza-epidemie (1937-1938) die, te Merauke begonnen, aan de Boven-Bian, Boven-Kumbe en Boven-Maró eenentwintig procent en op Frederik Hendrik Eiland tien procent van de bevolking deed sterven en aan de kust en in het district Wamal eveneens tien procent. In de streken waar de epidemie ernstig gewoed heeft, was de verslagenheid groot en dat riep een wild verlangen op naar zang en dans, de oude rituelen. Van Baal behandelt vervolgens indringend de vraag of er in deze periode van 1920-1940 sprake blijft van uitsterven of dat er hoopvolle tekenen van herstel aan te wijzen zijn. Heeft de aanpak van Missie en Bestuur gewerkt? Van Baal onderkent de onzekerheden van de verschillende tellingen. Hij zegt:

De tellingen aan de kust waren niet zo moeilijk, maar het cijferwerk van het binnenland was bijna onmogelijk gezien de immens grote afstanden. Men moest die ontzettende afstanden gelopen hebben en de veelal zwakke krachten van het personeel van Missie en Bestuur gemeten, om te erkennen dat men het zelf niet beter kan.

Zijn voorzichtige interpretatie doet hem vaststellen dat rond 1925 overal aan de kust een herstel intreedt. Plaatselijk verschillend naargelang de afstand tot Merauke en de wel of geen medewerking van de bevolking. In het binnenland ziet Van Baal aan de Boven-Bian geen zweem van verbetering. Hij vermoedt een 'moral depression'. Aan de Kumbe zijn tekenen van beterschap en hoop dat dit gebied het halen zal. Het Yei-nan gebied aan de Maró maakt ook geen gunstige indruk. Het Gabgab gebied bleef buiten intensieve Missie- en Bestuursinvloed, de situatie geldt als normaal. Van Baal besluit:

De sanering had zeker een gunstig effect, maar vóór 1950 kan een definitieve conclusie niet getrokken worden.⁸

Van Baal stelt zich de volgende vraag: ook al kan men zeggen (rond 1939) dat het voortbestaan van de bevolking verwacht kan worden, kan er ook gezegd worden dat de nog aanwezige bevolking door Bestuur en Missie ook cultureel gesproken tot ontwikkeling werd gebracht? Vervolgens wijst hij erop dat het goed is zich bij de antwoorden op deze vraag te realiseren dat deze mensen zelf aan niemand – zeker niet aan de bestuursambtenaar, maar ook niet aan hun pastoor – zullen vertellen wat zij van de oude rituelen in het geheim nog opvoeren. Bovendien zijn zij niet in staat zelf reflexief de veranderingen te beoordelen en hun gedachten onder woorden te brengen.

Wat Bestuur en Missie hiervan dachten wordt nu kort besproken. Vanzelfsprekend heeft met name de Missie zich verzet tegen de kritiek van buiten dat hier een inbreuk werd gemaakt op de 'mensenrechten' van deze stammen en dat men er beter aan gedaan had hen in het genot van hun eigen cultuur te laten. Van Baal antwoordt daarop met de woorden van de Gouvernment Antropologist van Papua New Guinea, de heer F.E. Williams:

8 Baal, J. van, *36 Jaren*, pp. 47-61.

... dat niet de cultuur, maar het volk het doel moet zijn van elk bestuur, waarbij de cultuur "slechts" middel is.⁹

En Van Baal voegt daaraan toe:

Het is dan ook niet de kwestie of en waarom wij ons met primitieven zullen inlaten, doch: hoe. Op dat "hoe" kan aanmerking gemaakt worden en er zijn inderdaad maatregelen die ernstige kritiek verdienen.

Hier begint weer de discussie tussen Van Baal, meer thuis aan de kust, en Verschueren, de man van het binnenland, en dit geeft een verschil in visie. Voor ons is het soms moeilijk te raden wat Verschueren echt denkt. Want naargelang hij een stelling wenst te verdedigen, worden dezelfde zaken verschillend beoordeeld. Eerst volgen wij Van Baal, die als opvallende veranderingen in het kampongleven de veranderingen vermeldt op materieel en economisch gebied. De invoer van ijzerwaren deed de stenen bijlen en de bamboe messen volkomen verdwijnen, wat vooral het werk van de mannen (hout kappen, prauwen hakken) enorm verlichtte. Met de overvloed van klappers aan de kust kon de Marind bovendien allerlei zaken gemakkelijk uit het binnenland verkrijgen (matten, bogen, pijlen, zelfs prauwen) omdat met die klappers ijzerwaar en met die ijzerwaar zelfs kinderen uit het binnenland te bemachtigen waren. Verschueren onderschrijft de conclusie van Van Baal dat de invoer van ijzerwaar het werk van de mannen verlichtte en dat daardoor de arbeidsverdeling tussen man en vrouw grondig verstoord werd.

Van Baal schrijft:

Vond de man vroeger behalve in de jacht een dagtaak in het kappen van sago-bomen, het hakken van hout voor huis en omheining, het maken van prauwen, van bogen en van pijlen, dit werk is door de invoer van ijzer zo gemakkelijk geworden dat het als dagtaak nauwelijks meer meeteelt. Ook het spitten van de tuinen is door de invoer van spaden aanzienlijk vereenvoudigd. Daartegenover is de taak van de vrouw, toch al reeds zwaarder dan de zijne, geenszins verlicht. Zij klopt de sago nog op de oude wijze, kookt, verzamelt brandhout, zoekt mosselen en schelpen, precies als haar grootmoeder. Soms is die taak zelfs verzaamd en is zij door concentratie van kampongs verder van de sagobossen komen te wonen, terwijl pressie van hogerhand om terwille van haar schoolgaande kinderen in de kampong te blijven, haar verhindert om gelijk vroeger maanden aaneen in de buurt van de sagobossen te verblijven. Dat de mannen wel eens "herendiensten" verrichten vormt geen voldoende tegenwicht. Deze diensten zijn zeer licht. Ook het bijebrengen van de belastingpenningen zet de mannen niet druk aan de arbeid. De functie van de mannengemeenschap in het sociale leven heeft aanzienlijk aan betekenis ingeboet. De belangrijke oorlogsfunctie die de zenuwen staalde en spanning bracht in hun leven, is verdwenen. Luiheid en

9 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 89.

vadsigheid trekken een sluier over hun bestaan. Een jongeman die zijn vrouw bij het sagokloppen helpt, loopt grote kans door de oudsten te worden gehoord.¹⁰

Verschueren zegt dit op zijn wijze aldus:

Was en voelde zich de Marind man van de kust in vroeger dagen de "aném-ha" (de echte mens), hij is dat tot op de dag van vandaag gebleven. De Marind man van de kust doet minder dan hij ooit gedaan heeft. Vroeger moest hij er tenminste nog op uit, wilde hij de begeerde gebruiksvoorwerpen verkrijgen. Nu wordt hij stilaan een gezapige rentenier, want om die te verkrijgen hoeft hij niet eens meer zijn best te doen. De ruilers zijn bij gehele zwermen aan zijn kusten neergestreken en deze lui willen desnoods alles voor hem doen. Als hij te lui is om wati te planten, kan hij die bij de vreemdeling krijgen die ze voor hem opkoopt in het binnenland. En daarom werkt hij niet meer, zijn huis, daar kan het Gouvernement naar fluiten, een weg of een school afwerken, dat kunnen de vreemdelingen doen, hem interesseert dat niet, zelfs al moet hij daar enkele dagen voor brommen. Zijn kinderen kunnen naar school gaan of niet, wat deert hem dat? Dat is immers het werk van de goeroe. Nooit zag ik ergens in het gehele binnenland overdag zoveel nietsdoende mensen als aan de kust! Is hem dat kwalijk te nemen? Misschien hem zelf niet, de Marind heeft daardoor alleen zijn oude aard wat sterker ontwikkeld. Maar wij menen oprecht dat de ruilers hiervan de schuldigen zijn die hen in staat stelden zo te worden.¹¹

Dezelfde Verschueren, wanneer hij de gedachte van 'moral depression' aanvalt schrijft:

De Marind man kant ook nu nog zijn prauw en het zonderlingste daarbij is dat hij bij het afwerken van zijn prauw nog steeds het liefst van de stenen bijl gebruik maakt. Die stenen bijl immers is door geen gewone te vervangen. De goede stenen bijl is werkelijk een scherp werktuig en voor het uithollen van prauwen te prefereren boven een gehoekte en ook niet als dissel te gebruiken bijl.¹²

Een tweede opvallende verandering ziet Van Baal inzake de lichaamsversiering en de kleding. Hij schrijft:

Doorboring van neusvleugels of septum komt niet meer voor. Wel van de oorlellen. Terwijl kleine kinderen tot zij naar school gaan nog op zijn Marindinees versierd worden, gaan alle groteren gekleed. De jongens in korte broek, de meisjes in een smakeloos jurkje. Groter geworden dragen de meisjes sarong en kabaja, terwijl de jongens dan ook een baadje dragen. Haarverlengsels worden door de jongeren niet meer gedragen. Van de ouderen gaan eveneens velen gekleed. Gemeenlijk dragen de mannen onder de sarong nog een schaamschelp, de vrouwen een schaamgordel. Ook vindt men onder de ouderen nog velen die

10 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 62.

11 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, III, p. 2.

12 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, III, p. 6.

ongekleed gaan. Het oude is dus aan het degenereren terwijl het nieuwe nog geen echt cultuurgood geworden is. Met de jongelui is het ten aanzien van de kleding het beste gesteld. Onder hen vindt men ook wel de behoefte aan zeep om hun kleren te wassen. De meisjes weten zo goed als niets van naaien. Ik heb dan ook nog nooit een Marindinese vrouw iets zien verstellen of maken. Al haar kleren komen van de Chinees.¹³

Deze laatste opmerking: 'Ik heb nog nooit een Marindinese vrouw iets zien verstellen of maken', valt verkeerd bij Verschueren, die in het binnenland verstellen en naaien gezien heeft (maar dan wel bij de Yéi-nan).

Van Baal voegt hieraan toe dat men een geklede Marind nog een Marind pu-aném noemt, dit is: een Marind-vreemdeling. Veranderd is wel, op hoog bevel, het model van de huizen. Versierde palen of beschilderde wanden treft men nergens meer aan. Men heeft een Moluks model aangenomen, maar de oorspronkelijke bamboepalen door goede houten palen te vervangen is weer teveel gevraagd. Het onderhoud is een bron van voortdurende zorg en ergernis voor het Bestuur en het kost de grootste moeite de bevolking daarvoor aan het werk te krijgen. Een uitzondering is wel het Yéi-nan gebied, waar nog gebeeldhouwde palen en goed onderhouden huizen te zien zijn. Soms stelt men er een eer in een goed gebouwde schoolkerk te bezitten. Aan het meubilair is echter overal evenmin iets toegevoegd. Het zijn nog steeds de sagobladstelen britsen en stukken bladscheden aan de dakribben om iets op te bergen. En nog nergens tafels of kasten. Verbetering van sculptuur, ondanks betere instrumenten, vindt men niet. Alleen door de Missie (Verschueren) wordt er aandacht aan gegeven bij de bouw van kerken of het vieren van kerkelijke feesten (de Sacramentsprocessies in Bupul).

Het menu veranderde hoogstens waar men aan de geprefereerde sago nu soms rijst kan toevoegen. Zelf een sawah aan te leggen was de mensen – ook door Javanen bij Merauke – niet bij te brengen. Huisdieren zijn nog steeds de honden en de varkens. Honden bijten de kippen dood, de varkens verwoesten de tuinen, maar het aantal honden verminderen of goede omheiningen opzetten... het komt er niet van. Tabaksgebruik is sterk toegenomen door de invoer van de zogenaamde lempeng vanuit Java (plakken van geperste nerf). Men draait sigaretten van krantenpapier of rookt deze als strootjes. De sirihpruim bestaat voort. Het wati-drinken eveneens, al wordt dit bij jongeren minder als gevolg van de anti-propaganda van de Missie.

Alcohol is binnengebracht door Timorese ruilers, namelijk als sagoweer, gegist sap uit de bloemstengel van de klapper. Omdat Papoea's de maat niet kennen, loopt het gebruik vaak op dronkenschap uit en dit weer op vechtpartijen. Het bereiden van sagoweer is wel verboden, maar of dit ingevoerde gebruik ooit zal verdwijnen is niet te verwachten.

Bij al deze veranderingen is de komst van de ruilhandelaren de stimulerende factor. Van Baal, die best weet hoeveel kwaad zij stichten, ziet echter het voordelige van

13 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 63.

hun aanwezigheid, hij zou hen alleen beter geordend willen inschakelen bij de pogingen de bevolking verder tot ontwikkeling te brengen. De behoefte aan ijzerwaren, kleren en tabak, heeft hen onmisbaar gemaakt. Voor sommige jongelui betekenen zij: werkgelegenheid. De koprahandel brengt vertier in de kampong. Men hangt graag rond in de toko's en de kustvaart brengt geregeld wat nieuws.

Verschueren geeft de opvatting van de Missie weer. Hij is daarbij bijzonder fel omdat Van Baal die ruilers onmisbaar acht en van de goeroes zegt dat zij vrijwel allen kleine intrigantjes zijn in het dorpsleven. Hij schrijft:

Waar heeft de vreemdeling die buitengewone appreciatie toch aan verdiend? Want zelfs al zouden we zijn invloed qua ruiler weten te waarderen, dan nog blijft er zo onnoemlijk veel dat beter nagelaten werd, over. De meesten onder hen zijn verlopen vogeljagers of oud-gestraften. We hoeven maar even een algemeen lijstje van hun zogenaamde beschavingsinbreng in te zien om te begrijpen hoe onbillijk vriendelijk het oordeel van dr. Van Baal over deze mensen is.

De vreemdeling bracht het venerisch granuloom.

De vreemdeling heeft zich als vogeljager aan de grootste misdaden schuldig gemaakt.

De vreemdeling leert de Marind de bereiding van sagoweer.

De vreemdeling leert de Marind dobbelen.

De vreemdeling voert met prauwenladingen tegelijk wati in op Frederik Hendrik Eiland.

De vreemdeling maakt zich schuldig aan afpersing, stelen van klapper-arealen, opruiing tegen de Missie en het Bestuur, zedeschandalen, tewerkstellen van kinderen onder schooltijd of van katholieken onder de tijd van de godsdienst-oefeningen.

Het is onbegrijpelijk dat dr. Van Baal, die dit alles zeker weet, een dusdanig oordeel over de gedegenereerde stukken maatschappijschuim kan uitspreken, terwijl de goeroes die daar jaar in, jaar uit op de bres staan voor ware cultuur en beschaving kleine intrigantjes in het dorpsleven worden genoemd.¹⁴

Voor het binnenland ziet Verschueren een andere situatie op economisch gebied dan die van de kust. Van een 'moral depression' wil hij niet horen. Aansluitend bij zijn betoog over de ruilhandelaren, schrijft hij:

Het binnenland dat deze beschavingbrengers mist – er zijn daar minder klappers – is heel wat werkzamer, zelfs aan de Kumbe, waar men toch met Marinds te doen heeft en de bestuursinvloed van een twintigtal jaren later dateert. Daar heeft men geen vreemdelingen, maar daar hebben we immers volgens Van Baal "moral depression". Het lijkt van het hoogste belang dat we deze conclusie die uit het betoog van dr. Van Baal te trekken valt, even ernstig onder de ogen zien. De aanwijzingen zijn voor hem vooral het overmatige watimisbruik en de trek

¹⁴ Verschueren MSC, J., 35 Jaar, III, p. 8

naar de eenzaamheid, naar het bos. Wij zijn echter zo vrij die beide aanwijzingen in twijfel te trekken. De observatie van Van Baal kan moeilijk juist zijn, gezien de bijzonder slechte toestand waarin hij met het binnenland heeft kennism gemaakt (de periode 1937-1938, de griep epidemie van die tijd). Juist in die tijd moet men geen conclusies trekken over het al dan niet aanwezig zijn van moral depression. De mensen leven in zo'n periode in een wanhoopsroes; bij hele groepen trekt men de bossen in om gevrijwaard te blijven van de grote ziektegeest die de dorpen langs trekt. Maar toen de ziekte weer voorbij was, verdedde de taaie Marind en zelfs de tengere Yei-nan mens weer krachtig op.

Over die uithuizigheid in meer normale omstandigheden is in het binnenland nog zo hard niet te klagen. Aan de Boven-Bian is vaak de maandenlange uithuizigheid te verklaren uit de voor Missie en Bestuur goed te verbergen feesten. Wat dus precies op het tegengestelde van morele depressie wijst. Bovendien is er voor deze uithuizigheid een heel andere reden aan te wijzen dan levensontkenning. Haast alle binnenlandse dorpen zijn verzamelingen van vroeger her en der verspreid wonende groepen. Echter, men heeft bij dit verzamelen een grote fout gemaakt. Men heeft er niet aan gedacht dat deze mensen wel hun gereedschap, maar niet hun tuinen konden meebrengen. Het moge waar zijn dat men in de week gaarne naar zijn tuinen gaat, even gaarne keert men aan het eind van de week ook weer naar zijn dorp terug. Speciaal is dit het geval aan de Kumbe, waar tegen het einde van de week alles terugkeert voor het gezamenlijk vieren van de zondag, zodat er juist op die zaterdagavonden en zondagen een uitgelaten stemming heerst, zo goed als men ze maar verwachten mag. Het ware zuiverder gezien indien men de redenen tot die noodzakelijke uithuizigheid verminderde: door de aanplant van sago vlakbij de dorpen, en het verschijnen van uithuizigheid ophief door minder strenge eisen tot het bewonen van de dorpen die men zelf eens heeft aangewezen.¹⁵

Een tweede aanwijzing voor depressie vindt dr. Van Baal in het overmatige watimisbruik, vooral in de dorpen aan de Kumbe. Hij diene echter eerst eens te bewijzen dat dit gebruik tot een misbruik is toegenomen. In de meeste gevallen is daar het gebruik niet veelvuldiger dan aan de kust. Dat men daardoor zijn taak zou verwaarlozen: zijn oude Marind-taak, ontken ik, zijn ideale gemeenschaps-taak, geef ik toe. Volgens Van Baal ontvlucht hij met dit watigebruik de verveling in de slaap. Maar het is ook mogelijk dat er van verveling geen sprake is in zoverre de watidrinker van thans nog ongeveer evenveel werk verzet als de watidrinker van vroeger. Behalve zijn prauw, maakt de binnenlander ook nu nog iedere droge tijd zijn een of twee watituinen, houdt hij zijn sago-areaal zuiver, heeft hij zijn miniatuurtuintje, maakt hij zijn praktische visfuisen en zijn vallen en strikken, gaat hij nog op jacht en op reis. Ja, wat zou hij meer doen dan zijn voorvaderen, tenzij hij ertoe verplicht wordt om kopra te maken, wegen schoon

¹⁵ Verschueren MSC, J., 35 Jaar, III, p. 3.

te houden en goederen op te voeren? Verder weet de man van tegenwoordig evenmin als zijn voorouders wat te doen en verdeelt hij de rest van zijn tijd tussen pijlen en bogen maken, een heft aan zijn bijl zetten... en slapen. Zelfs de opwindende sensatie van een vechtpartijtje is hem ontnomen. Ik ben er dan ook van overtuigd dat de beide boven aangehaalde aanwijzingen voor een moral depression er inderdaad geen zijn.¹⁶

Het sociale aspect wordt door Van Baal en Verschueren als volgt besproken. Van Baal ziet dat ondanks de vele veranderingen de clan-organisatie bij de Marind is blijven voortbestaan. De geestelijke achtergrond (het geloof in dema's) is veelal verdwenen, maar het gevoel van verwantschap via de totems is nog niet geheel uitgewist. Maar met de bouw van de zogenaamde 'modeldorpen' zijn de mannenhuizen en de jongelingenverblijven in de clan-wijken verdwenen. Al kan het leven nog beginnen, evenals vroeger, in de oram-aha (het kraamhutje), na de geboorte meldt zich al spoedig de goeroe die het kind bij de doop een heiligennaam geeft. De snelnamen komen niet meer voor, de christennaam is tijdens de schoolleeftijd in gebruik, daarna komt de Marindinese naam terug. Beide blijven in omloop.

Over de school schrijft Van Baal:

Zijn de kinderen zolang zij klein zijn echt Marindinese kinderen, dat verandert zodra zij naar school moeten en in een broekje of jurkje gestoken worden. Die klerengeschiedenis is een bron van voortdurende ergernis voor de goeroe, daar nog lang niet alle ouders er een eer in stellen hun kinderen behoorlijk te kleden. De schoolkinderen verzamelen klappers die onder leiding van de goeroe tot kopra verwerkt worden en verkocht. Van de opbrengst krijgen de schoolkinderen kleren. Algemene regel is dat de zondagse kleren door de goeroe worden bewaard. Zo wordt met de school de goeroe wel een zeer belangrijke factor in het kinderleven. Het absentisme op school valt over het algemeen mee. In het binnenland gaat het in dit opzicht beter dan aan de meer zelfbewuste kust. De gehechtheid aan dit instituut is zeer groot, hoever de school ook nog buiten de cultuur staat. Immers, het programma is nog veel te veel op intellectuele leest geschoeid. Het leerplan omvat rekenen, lezen, schrijven, zingen, fluitspelen en godsdienstondericht. Het onderwijs wordt helaas in het Maleis gegeven, waardoor de eerste schooljaren praktisch verloren gaan. Over iedere klas doet men nooit minder dan twee jaar en slechts enkele uitverkorenen bereiken de hoogste klassen. Het rekenonderwijs is het grote struikelblok. Een groot succes daarentegen is het onderwijs in zang en fluitspel. Het fluitorkestje is de trots van het dorp en treedt ook 's avonds vaak op, waarbij men al fluitend door de kampong trekt en er een typisch dorpsgenoegen verschaft.

Een bron van zorgen is de schooltuin, geen verplicht leervak en onderwezen buiten de schooltijden. De moeilijkheid levert de omheining; de ouders helpen er niet aan mede en de jeugd schijnt niet in staat te zijn die behoorlijk stevig te

16 Verschueren MSC, J., 35 Jaar, III, p. 6.

maken. Het instituut is nog niet populair, vermoedelijk omdat de bevolking er slechts een particulier genoeg van de goeroe in ziet, die er het meeste voordeel van heeft.

Naast de school is het goeroehuis een nieuw centrum voor de jeugd. Daar helpen de kinderen de goeroe en de njora, daar praten en spelen zij en worden zij van tijd tot tijd uitgehooard over de dorpschandalen. Speciaal in het Gabgab gebied bewonen de oudere schooljongens een dichtbij het goeroehuis gelegen woning, waar zij onder onmiddellijk toezicht staan.¹⁷

In het dorp is een nieuw kampongbestuur ingesteld, bestaande uit een hoofd (kepala kampong) en een of meer assistenten (mandoers). Het hoofd en de mandoers worden door het Burgerlijk Bestuur aangesteld zo goed als mogelijk in overleg met de dorpsbewoners. Men kiest soms voor jongere hoofden omdat zij Maleis kennen, maar pas als zij ouder geworden zijn krijgen zij enig gezag. Ook hier vraagt ontwikkeling tijd.

Van Baal schrijft:

De taak van het kampongbestuur is in de eerste plaats het toezicht op het schoonhouden van de kampong, het in goede staat houden van de huizen, de school en het huis van de goeroe. Daarbij moet het zorg dragen voor het schoonhouden van de wegen in de omgeving van de kampong. Als het goed is moet dat alles zonder speciale opdracht van het Bestuur tot stand gebracht worden, maar geregeld moet van hogerhand worden ingegrepen. Met de hulp van het kamponghoofd bij de belastinginning, gaat het precies eender. Uiteindelijk moet het Bestuur al het werk doen. Verder is het kamponghoofd de vertrouwensman van het Bestuur in alle zaken zijn kampong betreffende. Rechtszittingen woont hij bij en dan wordt zijn oordeel gevraagd. Weliswaar is wat hij zegt niet van veel belang en krijgt men gewoonlijk meer te horen wat naar zijn inzien de toean ervan denkt, maar het is toch nuttig dat hij straks de overwegingen van de toean verneemt. Tenslotte wordt verwacht dat hij alles zal rapporteren wat er aan ongerechtigheid in zijn kampong gebeurt. Dit doet hij natuurlijk niet! Integendeel, hij beschouwt het als zijn voornaamste functie te zorgen dat de toean er zo min mogelijk van hoort.¹⁸

Naast deze gezagfiguren plaatst Van Baal de meer reële machtsfiguur van de goeroe, die weer gebruikmaakt van een zogenaamde tua agama, iets als een 'ouderling'.

Hierover zegt Van Baal:

De goeroe is de man die via de pastoor misdrijven rapporteert. Daarnaast heeft hij door de school, door de gebedsstonen reeds aanstonds grote macht over de jeugd. De gewone figuur is dan ook dat hij tracht de baas te spelen over het kamponghoofd. Het ongeluk wil bovendien dat hij dat hoofd voortdurend nodig

17 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 73.

18 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 81.

heeft voor het onderhoud van zijn school en zijn huis. Er kan van de goeroe een buitengewoon belangrijke invloed uitgaan. Ik ken er een wien het gelukke de mannen ertoe te brengen hun vrouwen bij het sjuwen van brandhout te helpen, die meehielp bij het opzetten van huizen, die met jongelui maïs plantte om kleren te kunnen kopen. Ik ken ook goeroes die iedere zondag met de mensen erop uit trekken om grote jachtpartijen op touw te zetten. Maar ik ken er ook die menen dat hun werk na de schooluren afgelopen is en dat de bevolking alles voor hen moet doen.¹⁹

Deze beschrijving van het schoolgebeuren en het kamponggezag roept bij Verschueren een heel traktaat op onder de titel: *De school van toen en thans*. Daaraan ontlene wij het volgende, dat ons een beeld geeft van hoe het er werkelijk aan toe ging.

Toen in 1920 de belangstelling van de regering eenmaal op Zuid-Nieuw-Guinea gevallen was, zien we de dorpschooltjes meteen overal uit de grond rijzen. Het grote belang van de school werd reeds jaren tevoren ingezien, doch men dient de ontzettende moeilijkheden niet te vergeten die aan schoolstichting onder een volk als het Marindinese vastzitten. Niet enkel was er geen greintje verlangen naar ontwikkeling, maar ook het sociale systeem eiste enerzijds de absolute scheiding van jongens en meisjes, terwijl anderzijds de jongens school vonden in de clan-gotaden. Als verdere moeilijkheid kwam daar voor de Missie bij dat de leerkachten van elders moesten worden gerecriteerd en dat onderwijs geld kost.

Men vroeg de Missie een reddingsplan op te maken voor de Marind stam en in dat plan zien we dan ook de school opgenomen. Dan gaat het eindelijk de goede kant uit en reeds eind 1923 zijn er elf scholen in werking bij de vier pastoorposten. Het feit dat het Bestuur overging tot het sluiten van alle gotaden en het overal bouwen van modeldorpen, heeft deze uitbreiding niet weinig geholpen.²⁰

Verschueren spreekt eerst over de leerkrachten en daarna over het leerplan. Tot het Vicariaat van Nederlands Nieuw-Guinea behoorden de eilanden Klein- en Groot-Kei en Tanimbar, waar het missiewerk reeds eerder op gang was gebracht (sinds 1883). Het lag voor de hand om leerkrachten op deze eilanden te zoeken. Daarbij kwamen enkele onderwijzers uit Noord-Celebes, Manadonezen geheten.

Verschueren schrijft:

Het Keiese volk bezit verschillende kwaliteiten die het voor goerowerk uitermate geschikt maken. De raseigenschap van de Keiees is een taaie vasthoudendheid, van het allergrootste belang voor dit "devil's own country". Door de bodemgesteldheid van zijn eigen land is zijn belangstelling niet zozeer op landbouw, als wel op houtbewerking gericht. Weliswaar mist de Keiese volksmentaliteit het uitbundige, maar dat juist maakt hem als onderwijzer vaak beter, in zoverre zijn ernstig karakter zich niet zo gemakkelijk laat meedrijven op de

¹⁹ Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 82.

²⁰ Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, I, p. 16.

stroom van oppervlakkigheid, de Marind eigen. Een verdere voorname eigenschap is hun natuurlijke aanleg tot gezag. De Keiese bevolking is van vroeger her in drie onderscheiden klassen verdeeld, waarvan de beide hoogste het heft van bestuur in handen hadden. We zien dan ook dat vooral de hoogste klasse de beste resultaten behaalt als volksofvoerder waar het immers op Nieuw-Guinea om te doen is.

Wat nu de invloed van zo'n goeroe betreft, valt het volgende op: de goeroe en zijn gezin vormt het beschavingscentrum van het dorp. Zij houden de mensen in het dorp, de kinderen moeten immers naar school. Verder brengt zo'n goeroefamilie de eerste vormen van beleefdheid. Men leert ook wat Maleis en ook de ouderen komen onder de invloed doordat herhaaldelijk in dit hoofdenloze land de hulp van de goeroe wordt verwacht bij het in orde brengen van dorpsruzie. Hoeveel vrede door de goeroes is gebracht, weet enkel hij die jaar in, jaar uit de dorpen bezoekt. Het mag worden toegegeven dat er door de goeroe wel eens misbruik wordt gemaakt van zijn positie. Dit alles neemt niet weg dat er heel wat pacificatie en eerste beschavingswerk door deze mensen werd verricht. Te gemakkelijk is men van buitenaf geneigd het goeroe-inmengen als intrigeren te beschouwen, terwijl het Bestuur veel te lang afwezig is om aangelegenheden die vaak geen uitstel kunnen leiden, te regelen. Maar wordt die inmenging er een ten koste van het gezag van de kamponghoofden (Van Baal, p. 82)? Het is voor een insider onbegrijpelijk welke macht het Bestuur van zijn kamponghoofden durft te verwachten, aangezien het zelf die hoofden niet de minste opvoeding heeft gegeven. Wat deze hoofden kennen, hebben zij tenslotte van de goeroe. Hun kleren krijgen zij van de Missie. En in het dorp is niemand hen tot steun wanneer zij ontvangen bevelen doorgeven, tenzij de goeroe.

Het dorps hoofd is een geschapen figuur, zonder enig reliëf in het verleden. En duizenden keren zal de goeroe moeten inspringen om het het dorps hoofd mogelijk te maken een of andere opdracht uit te voeren.

De goeroe en zijn familie worden niet enkel het beschavings- maar tevens het levenscentrum van het dorp: de kinderen spelen rond het goeroehuis naar hartelust (de enige plaats die hen nog overblijft als de ouden in hun wati-roes niet wensen te worden gestoord), nieuwe spelen worden geleerd, er wordt gefloten en gezongen; de ouderen kunnen er hun tabak krijgen en een schop lenen, waar in het dorp anders niet aan te komen is. Waar de mensen dan ook aan vastzitten is niet aan de school, animo voor de school is er wel nergens. Waar men op staat is op het bezit van een goeroe en wel op het bezit van een bepaalde goeroe, aan wie men zich door de jaren gehecht heeft; men noemt hem in het gehele binnenland niet voor niets: bapa. Bapa heeft zijn fouten, zoals ook de kinderen ze hebben, maar hij blijft toch de bapa die men eerst ten volle gewaardeerd ziet als hij heengaat. Dan maakt men mee dat alles zich voor grote rouw met witte klei insmeert en klaagt als over een dode. De school is louter het noodzakelijke kwaad dat aan het goede van een bapa vastzit.

Het schoolprogramma heeft vervolgens de aandacht van Verschueren, met name in verband met minder vriendelijke opmerkingen van Van Baal aan het adres van de

Missie. Toen in 1921 scholen werden toegestaan, werd in het eerste program drie dagen per week uitgetrokken voor tuinwerk terwijl het rekenonderwijs er een heel bescheiden plaats in innam. Vertenten stelde een leesboekje samen in de Marindinese taal. In 1931 werd de toestand als weer 'normaal' beschouwd en werden de scholen onder de Algemene Subsidie Regeling (ASR) geplaatst. Daardoor werd het voor heel Nederlands-Indië vereiste program opgelegd. Maar dit program lag mijlenver boven de capaciteiten van de leerlingen op Zuid-Nieuw-Guinea. Daarbij kwam dat dit onderwijs in het Maleis werd gegeven. Het boekje van Vertenten verdween.

Wanneer Van Baal het opruimen van het Marindinees toeschrijft aan de nalatigheid van de missionarissen bij het aanleren van de taal, vertelt Verschuieren hem even dat onderwijs in de Marindinese taal praktisch onmogelijk was. De scholen breidden zich namelijk uit over de grenzen van het taalgebied aan de kust (Frederik Hendrik Eiland, de Yei-nan en de Boadzi). De bevolking van deze stammen leverde nog geen eigen onderwijzers op en de goeroes die van buiten kwamen en misschien de taal van een bepaalde streek konden leren, moesten wel verplaatsbaar blijven. Bovendien waren noch de bestuursambtenaren, noch de schoolopzieners in staat iets in een school met een eigen taal uit te richten. Het Maleis had ook het voordeel Nieuw-Guinea op te nemen als rijksdeel van Nederlands-Indië, dat het Maleis als de lingua franca bezat. Maar Verschuieren geeft alle eer aan Van Baal omdat ook door diens toedoen in 1939 de zogenaamde Beschavingsschool werd ingesteld, waarbij het leerplan positief werd aangepast aan hand- en tuinwerk. Verschuieren ziet wel dat ook dit leerplan – gedeeltelijk schoolse kennis, gedeeltelijk praktisch werk – veel meer eist van de onderwijzers. Deze zijn opgeleid voor schoolse kennisoverdracht en lang niet alle goeroes zijn bekwaam om zich aan te passen aan wat de adat ter plaatse nodig zou hebben ter beschaving. De schoolopzieners zijn helemaal 'schoolminded' en weten van tuinen niets af. Nochtans bepalen zij wat een goeroe waard is. De oplossing zou liggen in controle door landbouwmantri's, maar hun werkkerrein zou veel te uitgebreid zijn en een kort bezoek weinig waardevol.

Verschuieren ziet de voordelen van de Beschavingsschool, maar kan het niet laten Van Baal erop te wijzen dat deze er teveel van verwacht wanneer hij denkt dat met name het landbouwonderwijs mettertijd een geest van competitie zal aankweken, zelfs bij de ouderen. Die ouderen, meent Verschuieren, zullen wel geïnteresseerd zijn in de ngadzi als die aan het tuinfeest verbonden wordt, maar niet in het tuinieren zelf. In hun ogen zal tuinwerk altijd kinderwerk blijven. Die kinderen, zegt hij, verlaten de school op een leeftijd dat zij een schop kunnen hanteren, maar op de ouderen nog geen invloed hebben. Verschuieren zelf verwacht meer van zijn Landbouwschool te Sula (1944) waar jongemannen gevormd worden die later in hun dorp leiding aan land- en tuinbouw kunnen geven.²¹

Terugkerend naar de bespreking van dr. Van Baal van het sociale aspect, komen we dan aan de meest fundamentele kritiek op de aanpak van de Marindinese cultuur

21 Verschuieren MSC, J., 35 Jaar, pp. 17-27.

door Missie en Bestuur en wel de kritiek van Bestuur en Missie zelf op de aanpak met behulp van 'modeldorpen'. Verschueren valt Van Baal bij waar deze erkent dat het kosmo-religieuze systeem van de Marind zijn toppunt had bereikt; de richting van de Marindinese cultuur was zo zuiver seksueel dat wat de Marind op die weg voortgaande nog had kunnen bereiken de verdorvenste fantasie ontgaat. Verschueren voegt daaraan toe:

Wanneer de kosmo-religieuze visie van de Marind in de twee- of driedeling de eenheid belijdt van al het levende, en wel in zijn diepste fundament van het leven over de dood heen, het leven dat in eigen sterven steeds nieuw leven baart, dan is het middel om tot dat blijvende leven te geraken de grote levenwekker, het levenbrengende sperma. De otiv-bombari bezat de inhoud van een religieuze daad, in zoverre de uitoefening noodzakelijk werd geacht voor de vruchtbaarheid van de vrouw. Het jus plurium bij de verschillende vruchtbaarheids- en ziekteverwingsriten, heeft minstens nog wel zijn religieuze inhoud behouden. Maar daarnaast wordt de betekenis van al die seksuele promiscuïteiten onverklaarbaar en zinloos. Men stond met deze, tot religie geworden seksualiteit op een gevaarlijk hellend vlak, dat noodzakelijk tot inhoudsloze driftbevrediging moest degenereren en de facto ook degenereerde.

Reeds vóór haar radicale beïnvloeding door Bestuur en Missie was deze cultuur haar oude glorie van socio-religieus systeem aan het verliezen. Het is door dit alles dan ook mogelijk dat op natuurlijke gronden de Marind tamelijk gemakkelijk zijn gekomen tot de aanvaarding van de nieuwe levensbeschouwing. De gouvernementsinmenging met de bedreiging van straf, bracht vanzelf de verheimelijking en daardoor voor de jongere generatie de onbegrijpelijkheid van het vroeger zo intens levende geheel.²²

Verschueren besluit:

Als dit werd ingezien, dan zou men beter de redelijkheid begrijpen van het gehele, op instigatie van de Missie doorgevoerde samenstel van verboden.

Maar nu, in 1938 schrijft dr. Van Baal als Controleur van Zuid-Nieuw-Guinea een *Brief aan de Beheerder der R.K. Missie*. Hij schrijft dat in de oude tijd bij de Marind op overspel de doodstraf stond en vervolgt dan:

Het aantal overspelzaken is schrikbarend groot en wat er aan het licht komt is slechts een zeer gering deel. In minstens de helft van het aantal gevallen betrof het overspel van een vrouw met een ongehuwde, meest jonge man, die bij haar en haar echtgenoot inwoonde. Wanneer de promiscuïteitsfeesten tegenwoordig minder voorkomen, wanneer de gemeenschap de omgang van één man met meerdere vrouwen en van één vrouw met meerdere mannen nu en dan noodzakelijk en gewettigd acht, zou het uitlenen van zijn vrouw door de man aan derden de door de adat zelve aangenomen weg zijn, om in het door het beëindigen van de bombari's ontstane tekort te voorzien. Overspel echter, is en blijft bij de

22 Verschueren MSC, J., 35 Jaar, I, p. 12.

Marind onwettig. Alleen zijn de sancties verslapt en het is zo algemeen geworden dat men het niet meer de moeite waard vindt erom te vechten. Hoe is het mogelijk dat de bestrijding van de promiscuïteitsfeesten tot op zekere hoogte slaagt, terwijl de bevordering van het gezinsleven door toenemend overspel wordt gevolgd?

Wat is de toestand? In een huis liggen mannen en vrouwen vrijwel geheel naakt rond een vuur door elkaar zonder enige intimiteit voor elkander verborgen te kunnen houden. Dit moet op overspel uitlopen. Het mannenhuis is dan ook te allen tijde als de instelling gezien die ten doel had afstand tussen de seksen te bewaren. Dit mannenhuis heeft men ook hier gekend. Het binnentreden van de woningen van de vrouwen was zelfs voor hun echtgenoten slechts veroorloofd voor de korte poze dat zij daar iets bepaalds te verrichten hadden. Omgekeerd was het de vrouwen ook verboden het mannenhuis te betreden. Daardoor werd er een scheiding bewaard die alleen bij feesten opgeheven werd. Nu is het ongetwijfeld waar dat de mannenhuizen middelpunten geworden waren van homoseksueel verkeer, doch erkend moet worden dat hun morele waarde voor het bewaren van de noodzakelijke afstand tussen beide seksen, groot was.

Deze wijze van optreden door de modelwoning was niet nodig geweest indien men voor het systeem gekozen had dat thans in Gabgab gevolgd wordt, namelijk: een huis voor de schooljongens, een huis voor de huwbare jongens en alleen de getrouwen in gezinswoningen. Had men tevens huizen opgericht voor de weduwnaars, dan had men de volksmoraal niet beledigd. En ik vraag mij af of het nog immer niet gewenst is overstag te gaan om een soortgelijke regeling in te voeren.²³

De beheerder van de katholieke Missie, pater Grent, beantwoordde de brief van dr. Van Baal, na deze te hebben voorgelegd aan de Pastoorsconferentie als volgt:

Overspel werd vroeger niet met de dood, maar met een pijlschot in de benen afgestraft (volgens pater Van der Kooy). Dit terzijde gelaten, waren de pastoors het vrijwel eens zowel met de constataties die Uw schrijven bracht, als met het voorgestelde plan ter bestrijding, tenminste theoretisch genomen. Natuurlijk ontgaat het de pastorele zorg van de missionarissen ook niet dat overspel aan de orde van de dag is, en de scheiding van de seksen al te gering, terwijl ook het overspel dat door de adat toegelaten wordt, evengoed als zonde wordt voorgelaten aan de doopleerlingen. Bijzondere maatregelen, ingrijpend in de maatschappelijke orde over de hele lijn, konden door de missionarissen moeilijk worden overwogen zonder dat de hulp van het Bestuur werd ingeroepen voor het herstellen van verhoudingen die eertijds door het Bestuur in samenwerking met de Missie waren afgeschaft.

23 Baal, J. van, *Brief aan de Beheerder der R.K. Missie, inzake mannenhuizen*. 23-4-1938. Map correspondentie Merauek. Archief MSC, Tilburg.

Geurtjens MSC, H., 'Het middel erger dan de kwaal?', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, oktober 1938, p. 451. Map Geurtjens. Archief MSC, Tilburg.

Baal, J. van, *36 Jaren*, nota 2, p. 77.

Toch was in een deel van het binnenland reeds een nieuwe regeling in de lijn van Uw schrijven ingevoerd. Het mag daarbij gelukkig genoemd worden dat de Controleur zelf het initiatief neemt om over heel Zuid-Nieuw-Guinea de speciale huizen voor ongehuwden weer in te richten, die hij in het binnenland ontmoette. Pastoor Verschueren heeft het nodig geacht om behalve de nog hier en daar bestaande jongelingenhuizen ook de schooljeugd apart te houden onder leiding van de goeroe – voor de meisjes van de njora – om de jongens te onttrekken aan het pederastisch onderricht in de jongelingenhuizen, en aan zondige omgang met de meisjes en aan de al te sterke invloed van de bedorven maatschappij, zowel op strikt zedelijk als op heidens ongelovig gebied, en de meisjes op te voeden tot dapper verzet van haar persoon.²⁴

Al tonen Bestuur en Missie hun bereidheid om de kwalijke gevolgen van een goed opgezet plan op te vangen, de realisatie van de goede voorstellen moet geschieden in een wereld die Verschueren als volgt beschrijft:

Werd er slechts vast de hand gehouden aan de eens ingevoerde gezinswoningen, dan zou men althans enige reden hebben om hierin de oorzaak te zoeken. Doch al te vaak is ofwel van huizen aan de kust helemaal geen sprake maar verblijft men achter windschermen en onder met verschillende families gedeelde bivakken, ofwel zo er huizen zijn, dan is in verreweg de meeste gevallen zo'n huis geenszins een gezins-, maar een familiewoning. De getrouwde zoon trekt bij zijn ouders in, waar ook de andere kinderen zijn en zo ontstaat de mogelijkheid voor overspel zoals ze door Van Baal wordt genoemd. Het is dan makkelijk te zeggen: die jongelui hoorden daar in het oude systeem niet thuis, dus moet men ze er nu ook weren; de eigenlijke fout zit in het verwaarlozen van de gezinswoning en niet in het niet oprichten van jongenshuizen, al kunnen die laatste nog zo voornaam zijn. Ook in het binnenland is in de meeste plaatsen van gezinswoningen geen sprake, alles wat dit wenst zit bij elkaar. En behalve dat dit een prachtmiddel is om aan de bouw van een eigen huis te ontsnappen, is het in het nog zoveel korter bewerkte binnenland de blijvende rem op de nodige verbetering.²⁵

Wij volgen nu weer Van Baal waar hij zegt:

Eindelijk komt dan de tijd van trouwen, dat tegenwoordig wat jonger geschiedt dan vroeger en bij de meisjes doorgaans eerder dan bij de jongens. Hoewel dat nog lang niet altijd kerkelijk geschiedt, komt daar toch meestal de pastoor aan te pas om na te gaan of bruid en bruidegom elkander niet in verboden graad bestaan en om te onderzoeken of de partijen niet tot het huwelijk gedwongen zijn. De uitslag van dit onderzoek is meestal alleen maar beslissend voor de vraag of het huwelijk al dan niet kerkelijk gesloten kan worden. Juist in huwelijkszaken is de invloed van de kampong zeer groot. Gelijk bij het heidens

24 Grent MSC, J., *Brief aan dr. J. van Baal*. Merauke, 4-7-1938. Map correspondentie Merauke. Archief MSC, Tilburg.

25 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, III, p. 2.

huwelijk het geval was, wordt ook bij het christelijk huwelijk een feestmaaltijd gehouden. Bij de laatste soort huwelijkssluiting maakt men daar gewoonlijk nogal werk van. Na de maaltijd en het nuttigen van diverse genotmiddelen, is het met het feest gedaan. Andere dansen dan ngadzi kent men niet en dus valt er op zulk een feest maar weinig te beleven. [...]

Een grote moeilijkheid in het huwelijksleven van deze tijd is de luiheid van de mannen, terwijl de vrouwen van hen zorg voor kleding verwachten. Dat blijkt wel uit de bereidwilligheid van de meisjes om met vreemdelingen te trouwen die, al is het dezen ook om de klappers te doen, toch hun vrouwen niet halfnaakt zullen laten lopen. Zo komen vechterijen tussen gehuwden nogal eens voor, waarbij natuurlijk ook het veelvuldig voorkomende overspel een rol speelt.²⁶

Na het sociale aspect besproken te hebben komt Van Baal tot de vraag: Wat is er over van het oorspronkelijk 'geestesleven' van de Marind? Hij beantwoordt deze vraag als volgt:

Dat is verschillend voor het binnenland en de kust en voor elke generatie weer anders. [...]

De gesteldheid van de Marind maakt dat we eigenlijk niets weten van in hoeverre de Majo nog voortbestaat. [...]

De Imo gaat in het geheim nog ongestoord door. [...]

De Sosomcultus is althans in 1937 nog in het dorp Bad gevierd. De Ezam-uzum leeft thans aan de Boven-Bian sterker dan ooit.

Van Baal vraagt:

Is het geloof in de heilzaamheid van het sperma verdwenen?

En hij antwoordt:

Onder de ouderen geenszins en aan de Boven-Bian zelfs onder de meeste jongeren niet. De mythen hebben zonder alle realiteit te verliezen wel belangrijk aan waarde ingeboet. Van de dodenriten is alleen de Yamu bij het afleggen van de rouwdracht overgebleven. Eén ding heeft zich ongeschokt gehandhaafd: het geloof in toverij.²⁷

Hoe diepgaand Verschueren op de studie van de Marindinese religie ingaat blijkt uit een nota in zijn *35 Jaar*, deel I onder pagina 15:

Ik moge mij een kleine uitweiding veroorloven omtrent een uitlating van dr. Van Baal omtrent de biseksualiteit der dema's, in zoverre diens terloops gemaakte opmerking mij van het hoogste belang lijkt bij de waardebepaling van het oude socio-religieuze systeem. Van Baal schrijft: "Een welsprekend symbool hunner levenskracht (die der dema's namelijk) moet stellig worden onderkend in de dema nakari, het vrouwelijke principe dat alle belangrijke dema's vergezelt en

²⁶ Baal, J. van, *36 Jaren*, pp. 78-79.

²⁷ Baal, J. van, *36 Jaren*, pp. 82-88.

hen tot op een zekere hoogte stempelt tot biseksuele wezens in welke, door een vereniging der beide geslachten, de hoogste kosmische krachten verenigd zijn." Hierin is duidelijk de invloed van Winthuis merkbaar en ik kan me moeilijk verklaren hoe dr. Van Baal, na iets dergelijks te hebben toegegeven niet onverbiddelijk verder redenerend gekomen is tot de biseksualiteit van het gehele Marindinese systeem. Een uitlating als bovengenoemd lijkt des te gevaarlijker wijl immers daarmee praktisch de biseksualiteit als bewezen wordt aanvaard. Nochtans lijkt mij die androgynie zoals ze in het systeem van Winthuis met een onverbiddelijke logiek tot in het oneindige wordt toegepast, te berusten op de "grote fout" der verkeerde premissen. Winthuis komt tot de biseksualiteit door het vooropstellen van een zeker aantal primitieve denkvormen waaronder volgens hem het seksuele de eerste plaats inneemt. Eenmaal echter dit gegeven, raken we geen wal meer voor we in dat seksuele ook de oplossing ontdekken van de eenheid in de veelheid. Het foutieve in Winthuis' premissen zit echter in de onjuiste volgorde van de primitieve denkeigenschappen: niet het àl-seksuele is tenslotte het eerste denkprincipe, doch het àl-levende, zoals wel allersterkst uit de opbouw ener totemistische cultuur, ook van de Marindinese, blijkt. Dr. Van Baal redeneert in zijn *Godsdienst en Samenleving op de Zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea* dan ook volkomen juist als hij de tweeheid (drieheid) in het kosmische en religieuze denken doet samenkomen in het universele àl-levende, het levende over alle doden heen. Winthuis kan dat niet. En zodra dr. Van Baal, zoals hij boven doet, dema's biseksuele wezens noemt zou hij dat evenmin meer kunnen. De dema nakari is het vrouwelijke principe van de dema, doch daarvan juist in haar vrouwelijkheid onderscheiden. Het gaat daarom niet aan de dema zelf mannelijk en vrouwelijk (biseksueel) te noemen: zijn eenheid met de nakari zit dieper, zit in beider àl-levendheid. En als zodanig vormen zij geen androgyn geheel met een eeuwig levend en bezielend geheel, voortgekomen uit de seksuele tweedeling.²⁸

Verschuieren ziet de situatie minder somber dan Van Baal. Hij schrijft: Volgens de telling van de Missie bewerkte zij eind 1939 op Zuid-Nieuw-Guinea 14.647 mensen, waaronder dan de nog kort onder invloed gebrachte bewoners van Frederik Hendrik Eiland en het Boven-Flygebied evenwaardig werden meegeteld. Daarvan aanvaardden praktisch 6.529 (christenen en catechumenen) de katholieke levensbeschouwing. Dat is dus ongeveer vijftig procent, en wel de beste helft, omdat het vooral de jongere generaties bevat.²⁹

Na dit alles verwachten wij van deze twee insiders voorstellen voor de toekomst waarin het positieve van hun kijk op de zaken naar voren komt.

Van Baal (en Verschuieren heeft dezelfde mening) is verbaasd dat de Marind stam na alles wat zij heeft doorgemaakt niet ten onder is gegaan aan depressie. Hij schrijft:

28 Verschuieren MSC, J., 35 Jaar, I, p. 15.

29 Verschuieren MSC, J., 35 Jaar, I, p. 14.

Er is aan de kust iets dat deze scherp onderscheidt van het binnenland, namelijk: het geprononceerde zelfbewustzijn van de bevolking. Dit behoud van zelfrespect, ondanks de Missie, ondanks het Bestuur en ondanks de handelaren is voor hen van veel meer belang geweest dan alle andere zaken samen. Hij heeft zelfrespect; moge hij het tot in lengte van dagen behouden.³⁰

Toch is ook aan de kust een levensontkenning niet uitgesloten. Het is mogelijk dat na een periode van opleving toch uiteindelijk de grote teleurstelling komt en alles vergeefs blijkt. Wat te doen om dit te voorkomen? Van Baal stelt dan:

Voor de Marind als volk is maar één uitweg open, namelijk die van integrale receptie van het christendom, in casu in de vorm van het rooms-katholicisme.

Hij voegt daaraan toe:

De moeilijkheid dient als volgt te worden omschreven: hoe is opbouw van een op rooms-katholieke leest geschoeide cultuur mogelijk, rekening houdend met de gevaren die de huidige overgang voor het voortbestaan van het volk met zich meebrengt?

In de volgende bladzijden komt Van Baal op voor het behoud van wat niet per se overboord hoeft en voor geduld tegenover datgene wat men ongewenst acht. Hij noemt dan bijvoorbeeld de ngadzi, ook de weikozi, maar voegt daaraan toe:

Speciale aanmoediging brengt de mensen terug tot een sfeer waaraan zij bezig zijn zich te ontworstelen. Anderzijds: het is toch zo hopeloos moeilijk hun dit alles te weigeren en hen te moeten straffen voor die dingen die hen zo na aan het hart liggen en waarnaar zij een volkomen natuurlijk verlangen hebben.

Zijn hoofdadvis is: opvoeding tot een competitiegeest en hij denkt dan aan tuinfeesten enzovoorts, enzovoorts.

Wel moet hem van het hart:

... dat 'n grote handicap in de wederopbouw bestaat in de onkunde van de missionarissen op etnologisch terrein, een fout die in de tegenwoordige tijd nauwelijks meer mogelijk werd geacht. Deze onkunde richt de belangstelling op zuiver godsdienstige arbeid. En als een enkele iets begrijpt van de eminente betekenis van de culturele taak, is dat een onverdiende meevaller.³¹

Verschueren, die vanzelf de waardering van Van Baal voor het missiewerk apprecieert, voelt toch een adder onder het gras.

Hij zegt:

Ook de Missie is ervan overtuigd dat enkel in naartijge aanpassing en bijpassing aangeleerd christendom levensvatbaar zal kunnen blijken. Dat zij daarbij ook geduld bezit, heeft zij onder andere getoond toen zij zeventien jaar op de eerste

30 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 97.

31 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 97.

dopelingen wist te wachten. Maar de Missie is er evenzeer van overtuigd dat het onmogelijk is een volk te willen opvoeden tot christendom als anderzijds van bestuurszijde niet dat christendom, maar de wensen van het oude-verwordenheidendom tot norm van handelen wordt gemaakt. Dit werkt noodzakelijk een totaal ongewenste toestand in de hand bij de botsing van twee zo totaal verschillende culturen. Het schuim van beide blijft na die botsing bovendien: enerzijds de inhoudsloze excessen van het oude, en anderzijds onvoldoende begrepen oppervlakkigheden van het nieuwe. Moge door een inzichtrijk en wijs bestuursbeleid de Zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea voor een dergelijk lot gespaard blijven.³²

Verschueren laat dan nog eens breeduit horen dat de hyperseksualiteit van de Marind nog altijd een gevaar tot uitsterven insluit en dat deze nog steeds verbonden blijft aan de ngadzi, ook al moet er verlof voor gevraagd worden en is controle voorgescreven. Want juist aan die controle ontbreekt het in de praktijk. De zorg van Van Baal dat de Missie niet zou zien dat er 'ontspanningsmogelijkheden' moeten blijven, juist bij een volk aan wie alle feesten zijn ontnomen, is een doorn in het oog van Verschueren.

Van Baal waardeert dat de pastoor van Muting een feestje wist te verbinden aan de opname van leerlingen op school, maar zegt dan: 'Daarmee is de hoofdsom der directe aanpassingsmogelijkheden reeds uitgeput.'³³

Dan neemt Verschueren weer het woord en hij vertelt:

- dat de Missie op religieus gebied van het begin af de eigen Marindinese terminologie wist te benutten voor het godsdienstondericht;
- dat vóór 1934 een inzichtgevend werk (inzake ethnologie ten aanzien van de Marind) ontbrak (namelijk het proefschrift van Van Baal), maar dat vanaf 1930 een uniforme houding tot stand kwam ten aanzien van verschillende cultuuruitingen, zoals de dodengebruiken, de gebruiken bij zwangerschap, geboorte en huwelijk;
- dat de Missie op sociaal gebied verschillende oude feesten met een religieus feest verbond: de zegening van de sep, de geweldige feestkoek, de zegening van nieuwe prauwen, van varkensfeesten, de zegening van een nieuw dorp, een nieuwe school, een nieuwe kerk;
- dat wat het aantal feesten betreft er door de Missie heel wat meer georganiseerd is dan het eenmaal per jaar terugkerende Koninginnefeest op de hoofdplaats. De ngadzi-loze feesten aan de Kumbe zijn het beste bewijs dat de mensen deze feesten weten te waarderen, terwijl op de "grote feesten" van de Regering men zich van de moeilijkheden afmaakt op een goedkope manier door er ngadzi aan te verbinden...;

32 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, I, pp. 14-15.

33 Baal, J. van, *36 Jaren*, p. 100.

- dat de Missie op materieel gebied wel enkele mogelijkheden ziet is bewezen bij de Sacramentsprocessies te Bupul, waar de versiering aansloot bij snijwerk, muziek en dans van inheemse vormen;
- dat het landbouwprogram van de scholen – van het begin af – nu ook vrucht afwerpt voor de ouderen, maar dat het een competitiegeest zal lossaan blijft betwijfelbaar.³⁴

Na deze discussie met Van Baal over de feitelijke vooruitgang en ontwikkeling van de Papoea, besluit Verschueren als volgt:

Wat wij tenslotte na alles concluderen is dat het er met de Marind en zijn burens nog zo slecht niet voor staat. Het moge zijn dat we in het algemeen na de afgelopen vijfendertig jaren nog geen redenen tot juichen hebben, grote reden tot ongerustheid heeft men ons inziens evenmin, zo men althans blijft voortgaan op de eens ingeslagen weg en zich niet te gemakkelijk laat intimideren door vermeende 'moral depression' en ongeschiktheid van de kant van de Missie. De Bestuurs- en Missiebemoeienis is een graduele, waardoor de achterstand van die streken waar Bestuur en Missie zich eerst in latere jaren mee konden gaan bemoeien, heel natuurlijk is te noemen.³⁵

Heeft het voorafgaande voornamelijk de veranderingen van de Papoea's besproken, er zijn ook nog twee artikelen van dezelfde twee auteurs die de veranderingen van de missionaris tot thema hebben. In de *Bijdrage 1956* geeft Van Baal zijn visie onder de titel 'Om een eigen wereld' en in de *Bijdrage 1957* geeft Verschueren zijn kijk onder de titel 'Om een nieuwe wereld'.

Dr. Van Baal is ondertussen Gouverneur geworden van Nederlands Nieuw-Guinea (1953-1958). Hij stelt:

De bestuurder heeft meer nodig dan de beschrijving die de etnograaf hem biedt. Voor hem is specificatie van verschillen eer verwarrend dan verhelderend. En de opsomming van hetgeen onder invloed van cultuurcontact verandert is niet in staat hem duidelijk te maken welk beleid noodzakelijk is. Daarvoor is nodig: inzicht in hetgeen schuilgaat achter de verwarrende veelheid van de verschijnselen, met name kennis van de fundamentele trekken van het volkskarakter en inzicht in hetgeen de mensen in hun streven naar verandering onder invloed van westers cultuurcontact drijft en wat het focus is van de moeilijkheden die zij in dat contact ondervinden.³⁶

Hij vervolgt:

Men zal dus moeten beginnen met zich in de oorspronkelijke situatie te verdiepen en na moeten gaan wat daarin wezenlijk is veranderd. Men kan nog iets verder gaan en stellen dat die analyse alleen geslaagd zal heten wanneer daaruit

34 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, III, pp. 10-15.

35 Verschueren MSC, J., *35 Jaar*, III, p. 16.

36 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 193.

een duidelijke verklaring voortvloeit van dat meest algemene verschijnsel: het gevoel van onbehagen en desoriëntatie dat ook in Nieuw-Guinea hand in hand gaat met cultuurcontact.³⁷

Het waarom van deze situatie ziet Van Baal voortkomen uit het volgende:

De oorspronkelijke situatie van de Papoea is tegelijk het meest algemeen en het meest volledig geschetst door zijn wereld te karakteriseren als een uiterst kleine wereld.³⁸

We geven zijn tekst ingekort weer: De dorpen zijn klein; met een inwonertal van driehonderd heet een dorp groot en werkelijk grotere dorpen tot over de duizend blijken geen vaste interne organisatie te bezitten. Opsplitsing kan om de minste reden geschieden. Hierin vertoont zich een merkwaardig individualisme en bovendien is de Papoea in doorsnee wars van gezag. Ieder is bij voorkeur de gelijke van iedereen en men schuwt de discipline van het grotere sociale verband. Men vindt veelal een non-unilateraal systeem en naar persoonlijke voorkeur kan men ofwel met de verwanten via de vader of via die van de moeder zijn levenskring opbouwen en zo nodig nog overgaan van de ene naar de andere mogelijkheid. Dit individualisme heeft wantrouwen tot gevolg dat weer leidt tot isolement. Komt men samen voor een gezamenlijke actie (het koppensnellen) of voor een feest (de varkensmarkten), dan zijn die contacten van voorbijgaande aard. De materiële cultuur kwam nergens tot hogere ontwikkeling, de verscheidenheid van talen is verbijsterend.

Dit alles heeft tot gevolg dat de eigen leefwereld alleen telt. Zelfs bij de noodzakelijke relaties met nabijwonende groepjes spreekt meer de afstandelijkheid dan de hartelijkheid. Die wereld is klein, maar al is ze klein zij is daarom niet minder belangrijk.

Zij is een levende wereld vol van verrassingen en van onverkende mogelijkheden, die zich in geheimzinnigheid hullen. De wereld die deze, in stilte levende mens omringt is een wereld die te allen tijde méér is dan zij is, met welke hij door middel van het magische woord spreekt en die hij in dans en riten beleeft als een wereld die tegelijk maximaal vertrouwd is en vreesaanjagend, hem beurtelings lokkend en afschrikkend. Al wat er in die wereld gebeurt, is iets waar die mens mee te maken heeft en al wat die mens doet is voor zijn wereld belangrijk. Zijn riten hebben betrekking op het kosmisch gebeuren als geheel en de demonen die die wereld bevolken en die hij vreest, zijn tegelijk zijn voorouders, de makers van zon en maan, de scheppers van plant en dier. Die kleine wereld is een eenheid waarin de mens een uiterst belangrijke rol te vervullen heeft.³⁹

Die kleine wereld is een zaak van ontwijfelbare zekerheid voor hem. Vijanden, ziekte en dood mogen de mens benauwen, maar zelf zet hij er het leven voort van zijn voorouders in nauw contact met hen. Zijn feesten (de rituelen) hebben betrek-

37 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 194.

38 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 194.

39 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 197.

king op heel de gemeenschap en heel de omringende natuur. De eigen wereld is groot voor de mensen die haar bevolken.

En nu wordt de mens uit die wereld plotseling geconfronteerd aan de grote werkelijke wereld. Zij komt met een overweldigende rijkdom en overredingskracht. Het eerste wat zij hem brengt zijn stalen bijlen en messen, die hem in staat stellen nu in een kwartier het werk te doen van een gehele dag in het verleden. Daarnaast komt nieuwe opschik in de vorm van kralen en spiegels, komen nieuwe genotmiddelen als sigaretten en betere tabak en dat alles in een overvloed als hij nimmer dromen kon. Hij maakt ook kennis met kleren en met nieuwe soorten van spijzen en dranken, met nieuwe transportmiddelen als schepen of vliegtuigen.

In de streek waar hij woont komt vrede, zodat men niet langer bevreesd hoeft te zijn voor vijandelijke overvallen. Hij maakt kennis met het instituut dorpsschool en van de onderwijzer hoort hij van verre landen en steden, hoort hij ook dat zijn goden en demonen niet bestaan en dat een heel andere God dan waarvan hij ooit heeft gehoord, alle dingen heeft gemaakt. Hij trekt ook zelf naar de stad om met dat andere leven kennis te maken. Daar leert hij de genoegens kennen van de bioscoop en vergaapt hij zich aan plaatwerk dat hem inlicht over die wonderbare nieuwe wereld. Voor het eerst leert hij de vrijheid kennen van anonimiteit, van het leven buiten en zonder de druk van de gemeenschap die alle doen en laten controleert. Hij raakt vertrouwd met betere spijzen en hij maakt kennis met dokter en ziekenhuis. Van alle zijden ontplooit zich de mogelijkheid van een langer en beter leven, waarin ziekte, kommer en dood niet voortdurend op de loer liggen. Hij leert er ook iets kennen van de ontzagwekkende overmacht van die nieuwe wereld; de Papoea's ter noordkust hebben de oorlog meegemaakt, zij waren getuigen van ontzagwekkende bombardementen en van de landing van honderdduizenden Amerikanen die met een adembenemende rijkdom aan materiaal het land binnenstroomden en wegen en vliegvelden aanlegden in de wildernis. De restanten van die rijkdom zijn nog overal te vinden en van ieder kan men de verhalen horen van die gulden tijd toen er rond Hollandia wel honderdvijftig openluchtbioscopen waren voor de Amerikaanse soldaten.⁴⁰

Met het gevolg: zijn eigen kleine wereld wordt als het ware een schijnwereld zonder belang. De nieuwe wereld is de werkelijke wereld 'daar wil hij nu ook in'. De tragiek is dat hij niet weet hoe daarin te komen en al krijgt hij er werk, dan is zijn prestatie niet belangrijk, zoals die in zijn dorp. Enkel zij die bevoorrecht werden en een machine mochten besturen hebben het gevoel mee te doen. Vandaar dat pogingen om het oude, nieuw leven in te blazen mislukken. Feesten hebben nog wel belangstelling, maar het oude levensgevoel iets belangwekkends te doen keert niet terug. De Papoea heeft zijn wereld verloren zonder dat hij in een nieuwe wereld is opgenomen. Dáár ligt de grond van het gevoel van onbehagen dat ook zijn leven kenmerkt. De man die uit de stad terugkomt vindt in het dorp alles bij het oude

40 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 198.

gebleven, met name de manier van leven en werken van de vrouwen. Mannen hebben het gemakkelijker gekregen, maar van een herverdeling van de arbeid die toch al moeilijk te veranderen was, komt niets terecht zolang de vrouwen niet door onderwijs en opvoeding zelf anders geworden zijn.

Bovendien blijkt dat ook door de prediking van Missie of Zending de boze tovenarij niet is verdwenen. Die nieuwe wereld is er een van nog grotere wonderen, waarin evenzeer het geheimzinnige magische woord en de geheimzinnige handeling uitkomst moeten brengen.

En dan stelt Van Baal vast dat enkel door onderwijs of door deelname in het arbeidsproces voor de Papoea de weg te openen, niet voldoende is:

Hij moet niet alleen meedoen in die nieuwe werkelijke wereld, maar die moet ook zijn eigen wereld worden waarin hij thuis is.

Daarvoor acht Van Baal nodig dat de bevolking economisch ingeschakeld wordt, een eigen bijdrage gaat leveren die zijn eigen wereld uit haar isolement verlost en dit zal weer nieuwe sociale opbouw meebrengen. Hij vervolgt:

En in de tweede plaats zal men niet op mogen zien tegen belangrijke veranderingen van de maatschappelijke structuur. De oude wijsheid van voortbouwen op het oude, is in dit land machteloos. De dorpen zijn te klein, de oorspronkelijke structuur te los, de eigen landbouwtechnieken voor marktproductie ongeschikt, het eigen wereldbeeld met de werkelijkheid onverenigbaar.⁴¹

Daarbij, zo waarschuwt Van Baal, moet men zich niet laten verleiden in het wilde weg te gaan hervormen. Nodig zal zijn: eerbied voor de regel die bij de nieuwe gemeenschap behoort en de behoefte aan vrijwillige onderwerping. Deze opvoeding zal voor de Papoea moeilijkheden meebrengen, omdat hij van huis uit weinig discipline kent.

Wat dit betekent hetzij voor plannen op agrarisch gebied, hetzij voor mogelijkheden op industrieel terrein wil Van Baal hier niet uitwerken. Hij zegt dat bij die veranderingen toch allerlei voorstellingen uit het verleden hun kracht blijven behouden en een belangrijk woord blijven meespreken. Hij besluit:

De ontmoeting tussen de grote en de kleine wereld schept de totale situatie van de mens uit de kleine wereld, die die eigen kleine wereld ontlusterd ziet en thans de handen uitstrekt om voor zich een eigen wereld terug te winnen, een wereld waarin hij thuis is en een plaats heeft, een wereld die van de grote werkelijke wereld deel uitmaakt.⁴²

Verschueren schrijft bij dit artikel zijn commentaar in *Om een nieuwe wereld*:

Ofschoon wij het in de algemene probleemstelling geheel met dr. Van Baal eens zijn, loopt onze mening in de uitwerking daarvan nogal uiteen.⁴³

41 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 202.

42 Baal, J. van, *Om een eigen wereld*, p. 203.

43 Verschueren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 210.

We geven ook dit artikel verkort weer. Verschuieren vangt aan met te stellen dat het tegenover elkaar plaatsen van een kleine wereld tegenover een grote wereld wel onze kijk weergeeft, maar niet de oorspronkelijke kijk van de Papoea. Onder de term 'wereld', zo veronderstelt Verschuieren, verstaat Van Baal niet de fysieke natuur tegenover de persoon, maar een 'betrokkenheid', een levenswijze en een levensbeschouwing. Het gaat om de eronder liggende ideologie. Verschuieren haalt dan Van Baal aan die in zijn boek *Over wegen en drijfveren der religie* deze primitieve ideologie uitwerkt:

Als een religieus en magisch denken, waarin de mens zich door en in zijn voorouders wezensverbonden gevoelt met de kosmos, dit geheimzinnig spel der ondoorschouwde krachten, tegelijk maximaal vertrouwd... en vrees aanjagend, hem beurtelings lokkend en afschrikwekkend, waartegen hij zich te weer stelt en waarmee hij toch tegelijk zich één voelt in ritenspreuken. En doordat zijn cultuur nog zo enkelvoudig en onontwikkeld is, zit dit religieus magische als de diepste bodem in al de facetten van het leven, als de alles bezielende overtuiging.⁴⁴

Verschuieren voegt daaraan toe:

Want het is juist deze wezensverbondenheid, rechtstreeks en verticaal met de voorouders, dan wel meer horizontaal benadrukt door de gemeenschapsbanden en zo tenslotte met de voorvaders, die ook aan de onderontwikkelde volkeren van Nieuw-Guinea hun, ons vaak vreemd aandoende en in ieder geval van de onze totaal verschillende, houding verzorgt die juist in het acculturatieproces zulk een belangrijke en lastige factor blijkt te zijn.⁴⁵

Zijn conclusie is dan:

Het wil ons dan ook voorkomen dat de bewering van dr. Van Baal dat door kennismaking met de beschaving de Papoea zijn eigen kleine wereld ontdekt als een schijnwereld, een wereld van geen belang, in haar geheel verre van juist is. Dit opgeroepen beeld van een totaal ineenstortende wereld, wordt immers door de feiten geheel weersproken. Wel merkt men telkens weer, en in alle facetten der cultuur, hoe de min of meer sterke wens naar vooruitgang ook steeds samengaat met een taai volgehouden belangstelling voor het oude, hoe er als het ware overal en voortdurend een gevecht wordt geleverd tussen het nieuwe en het oude: het nieuwe, waarvan men de vormen zo grif en zo gaarne wil overnemen zonder dat men echter er de inhoud van begrijpt en het oude, waarvan men, al is het desnoods in geheel nieuwe vormen gestoken, de inhoud, de idee nooit verwerpen kan omdat het nu eenmaal de basis is waarop men leeft.

En ziedaar de pijn der acculturatie. Want cultuurovername in de ware zin is nu eenmaal gedachte-overname, daarom duurt het moeilijke proces zo lang en is het zo pijnlijk. En tenslotte kan van "overname" niet eens worden gesproken. Vóór

44 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 211.

45 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 212.

alles is het acculturatieproces een uitdaging en een gevecht; zo niet, dan geeft de eigen cultuur zich gewonnen en sterft ter plaatse.

Maar dat gevecht is er niet op de eerste plaats een om de vormen, doch om de ideeën. Er is voor de primitieve mens geen plaats in de nieuwe wereld, ook niet op een kantoorstuk of een bulldozer, zolang hij zich niet eerst aan zijn oude ideeën en overtuigingen heeft ontworsteld, zolang hij niet in een gevecht van oude en nieuwe ideologieën een nieuwe wereldvisie en een nieuwe wereld zelf heeft opgebouwd. Misschien zal na dat gevecht blijken dat zijn eigen "oude wereld", zijn eigen overtuigingen de strijd niet hebben kunnen overleven, misschien zal de ideologie van de nieuwe wereld ook nooit geheel de zijne worden, maar dit is zeker: dat hij de oude tegen de nieuwe zal moeten spelen vóór hij door syncretisme of improvisatie, door aanpassing of bijpassing zich niet enkel een plaats in de nieuwe wereld heeft veroverd, maar zich daardoor een eigen nieuwe wereld geschapen heeft. Dat dit werkelijk zo is, dat het acculturatieproces helemaal niet bestaat in een als onbelangrijk en irreëel aanvoelen der eigen oude cultuur, maar wel degelijk in een strijd om ideologieën, is eenvoudig genoeg na te gaan op alle gebieden van de cultuur.⁴⁶

Het is zeker waar dat de overname van het nieuwe op materieel gebied de buitengewone belangstelling heeft (men ruilde baby's voor ijzerwaar), maar nog nergens is de zelfwerkzaamheid aanvaard als basis voor het verkrijgen van de goederen. De zaak bleef bij het oude denken: hij werkte als hij het nodig vond en stopte ermee wanneer het hem niet langer zinde. Wanneer Van Baal zegt dat de jonge Papoea 'er maar niet kan inkomen', maakt Verschuieren een onderscheid. Er zijn flaneurs die van de stad naar hun dorp terugkeren, lastig zijn, geen meisje met rust laten, jengelen op klaaghouten en nergens aan meewerken, en er zijn ernstige jongelui die een hele tijd enthousiast en in beste harmonie met hun werkgevers ijverig werken, maar toch ook het heimwee naar hun dorp te pakken krijgen, er tussenuit knijpen, want ook zij hebben het nieuwe nog niet begrepen, ook al waarderen zij de vorm van het oude niet. Van hen echter blijkt hun terugkeer nuttig: zij doen weer serieus mee, behouden wat van het nieuwe en de gemeenschap leert van hen nieuwe waardigheden, nieuwe waardenormen. Het is ook volgens Verschuieren niet zo dat het dorp gebleven is als vanouds. De werkverdeling is wél aan het veranderen, het huwelijk als basis van het gezinsleven geeft een groeiend zelfbewustzijn bij de jongere generatie te zien en jongere vrouwen laten zich niet meer zo in het juk zetten. Evenzo: laat het zijn dat de dorpschouwen nog niet veel voorstellen om werkzaamheden te regelen, maar hun oude functie als het optreden als scheidsrechter bij ruzies en het regelen van feesten vertoont een merkwaardige groei.

Het gaat bij deze veranderingen – de gezinswoning, de werkverdeling, de aanstelling van schouwen – niet om de nieuwe vormen, maar om de nieuwe overtuiging. Er is een strijd gaande tussen oud en nieuw.

46 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, pp. 213, 214.

Op religieus gebied ziet men enerzijds dat vormen van christendom de mensen vertrouwd, soms dierbaar zijn geworden, maar:

Het is ook hier evenmin een kwestie geweest van inzien dat de eigen wereld niet langer de echte was. Integendeel, nu nóg denkt men voor een groot deel in heidense ideologieën; na zoveel jaren grijpt men nog eerst naar de oude vertrouwde magische middelen en dan pas naar die van dokter en ziekenhuis; nu nóg valt men ogenblikkelijk terug op oude ziekteveringsrituelen als de gemeenschap door een of andere besmettelijke ziekte wordt bedreigd; met alle gebeden en zegeningen van het christendom naast zich, zegt men nog de oude zegenspreuken voor de planten in zijn tuin, slacht men nog zijn varkens en gebruikt de oude toverformules, begraaft men nog zijn doden met de oude dodenzangen, weert men vijanden en dieven uit zijn tuinen nog af met de oude verwensingen. Want ook op religieus gebied is de omvorming der ideeën een kwestie van generaties: de gedachte aan algemene broederschap en naastenliefde, de idee van een beter leven na dit aardse, de gedachte aan verlossing en vergeving, barmhartigheid en dienende liefde houden nu eenmaal nergens gelijke tred met rozenkransen of zwarte pakken, zondagsviering en religieuze kerkdiensten. En dat is niet de schuld van zendelingen of missionarissen, het is de harde realiteit van iedere acculturatie die nu eenmaal een omvorming van ideeën is en niet van vormen en die nooit en nergens het beeld te zien geeft van een totaal ineenstortende oude wereld.⁴⁷ [...]

Niet dat zijn eigen waarden hem nu schijnwaarden lijken, maar hij kan er niet langer absoluut zeker van zijn en dat is de eigenlijke reden van zijn ongerustheid. En dit is meteen de diepste tragedie van ieder acculturatieproces: het is wézenlijk de twijfel, het gemis aan zekerheid en de ogenblikkelijke reactie erop is altijd weer een zich te weer stellen, een poging om die zekerheid terug te winnen. Daarom stelt dr. Van Baal zijn diagnose verkeerd als hij meent dat de primitieve mens voelt dat zijn oude wereld heeft afgedaan; gelukkig, zouden wij geneigd zijn te zeggen, is hij daarvan helemaal nog niet overtuigd: immers dat zou meteen de dood van zijn eigen cultuur betekenen en zou nergens anders op kunnen uitlopen dan op totale overname van het nieuwe. Het is echter overal duidelijk genoeg te zien hoe de Papoea zich wel degelijk te weer stelt en zelfs uitwassen als cargo-cults⁴⁸ zijn in deze juist als een gevecht om die oude zekerheden te behouden. Het acculturatieproces is daarom een strijd om zekerheden. Het is echter ook daardoor dat wij met al onze goede wil machteloos hier tegenover staan, want dit gevecht zal moeten worden uitgevochten door de mensen zelf. In deze "clash of cultures" hebben wij hoogstens een raadgevende en suggererende taak; de einduitslag echter zal afhangen van de meer of mindere vasthoudendheid waarmee deze volkeren zich te weer stellen. Het is nu reeds te zien dat het niet overal hetzelfde zal zijn: culturen die reeds in de oude tijden

47 Verschueren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 219

48 Cargo-cult: de beweging die door het aanroepen van de voorouders verwacht moderne goederen (cargo) te verkrijgen.

zich gedeeltelijk onder de voet lieten lopen, zullen het nieuwe zonder veel eigens aanvaarden (men denke hierbij aan de Yei-nan), terwijl andere na de grote "clash" wellicht toch veel zullen blijken te hebben overgehouden van het oude (de Marind).

Wat er verder ook van zij, wij moeten ons het acculturatieproces vooral niet zo voorstellen alsof het eenvoudigweg een omschakeling tot ons eigen niveau, tot onze bekende gedachtenwereld zou zijn. Er zal misschien veel in denken en voelen, misschien alles in uiterlijke vormen moeten worden veranderd, maar de uitslag voor deze mens zal ten slotte een nieuwe zekerheid moeten zijn, "een eigen wereld" die echter heel zeker een "nieuwe wereld" en waarschijnlijk niet "onze wereld" zal zijn. Het gaat om dat deel willen hebben en om dat te bereiken zonder dat zij bruine Westerlingen worden. De vraag blijft: waarmee helpen en hoe op de beste manier? Het is een zaak van onze inneming en hun reactie, en deze laatste is de doorslaggevende.⁴⁹

Op welke manier? Van Baal had gezegd: 'De oude wijsheid van voortbouwen op het oude staat in dit land machteloos.'

Verschuieren reageert:

Van Baal denkt daarbij aan de uiterlijke vormen van de culturen die vaak geweldig armoedig en onontwikkeld aandoen. Maar die vormen waren dragers van ideeën waarvan men zeker was. Deze, onzeker geworden, kunnen enkel veranderen wanneer nieuwe familiale en aansluitende ideeën hun worden bijgebracht.⁵⁰

Verschuieren zelf was degene die zich op de mogelijkheden van de primitieve snijkunst wierp om deze te benutten bij de acculturatie. Nu (1957) schrijft hij:

Er is ondertussen weinig of niets van overgebleven. Niemand stelt er nog belang in en geen primitieve houtsnijder begint er opnieuw aan: de oude kunst is dood. [...]

De oude ideologie licht op uit de magische geladenheid van krul of cirkel, uit het groteske masker, de brutale bisypaal, de verhulde rustige korwan. Alleen wanneer de nieuwe christelijke ideologie over de oude overtuigingen tot een hechte zekerheid zal zijn heengegroeid, zal de mens van Nieuw-Guinea zijn gevoelens weer aan zijn medemens meedelen, zij het dat dan zijn kunst een geheel andere vormgeving zal hebben gekregen.⁵¹

Zelfs waar we ideeën probeerden bij te brengen, lieten we de aanpassingen in de steek. Begrijpelijk: pas na jaren geraken we tot de kern van de primitieve culturen. Het is als het ware toevallig dat sommige waarheden uit de nieuwe leer pakken zonder dat die met intentie op de voorgrond werden geschoven. [...] Nu kan men hiertegen opwerpen dat deze zogenaamde "pakkende ideeën" hoogstens

49 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, pp. 220, 221.

50 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 223.

51 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 223.

een puur syncretisme in de hand hebben gewerkt. Dit dient volmondig toegegeven, maar het is dan ook onze overtuiging dat nieuwe levende ideeën enkel langs de weg van syncretisme eigen bezit kunnen worden en slechts langzaam verhelderen.⁵²

Dat er op sociaal gebied kansen gemist zijn, is een lievelingsthese van Verschuieren. Hij verwijt Van Baal gezegd te hebben dat de Papoea '... wars is van gezag'. Hij zelf komt nú voor de dag (1957) met de ontdekking van de oorspronkelijke gezagsfiguren bij de Yahray stam⁵³ en de door hemzelf ontdekte gezagsfiguren bij de Marind. Nu ziet hij dat die hoofden steunden op de plaatselijke groeperingen van de clans, op het behuizingssysteem in de clan-gemeenschap en de seksenscheiding en constateert hij dat deze hoofden nog steeds gezag bezitten bij kampongruzië en het regelen van feesten. Terwijl hij eerst de noodzaak van de modeldorpen met gezinswoning en de afschaffing van de jongelinghuizen verdedigde en zelf begon met het opzetten van internaatjes voor de schooljeugd, zegt hij nú:

Maar ook hier heeft het acculturatieproces nivellerend gewerkt zonder gevoel voor aanpassing. De oude samenhang der clans werd geheel over het hoofd gezien en een machtige moraalfactor zoals de seksenscheiding werd bij de instelling van de uniforme gezinswoning genegeerd.⁵⁴

Kansen zijn er ook gemist om de 'werkzaamheid' te stimuleren waar een competitie- of handelselement in culturen aanwezig was, zoals op Frederik Hendrik Eiland en in de Muyu. Na te hebben aangegeven hoe hulp moet worden verleend, namelijk via verwante begrippen en handelingen, en na gewezen te hebben op gefaalde kansen, bespreekt Verschuieren waarin die hulp zou moeten bestaan, namelijk: onderwijs en opvoeding. Hij is van mening dat het onderwijs feitelijk niet verder komt dan het bijbrengen van de noodzakelijke instrumenten om echte kennis te verwerven. Al komt men tot lezen, schrijven, rekenen, daarna vindt men geen aangepaste lectuur die de nieuwe ideeën uitdraagt. Wel wordt dit geprobeerd in de gegeven godsdienstlessen, maar van gemeenschapsleer, inzicht in samenleving en sociale geordendheid, begrip voor zelfwerkzaamheid als basis voor economische vooruitgang, is ook daar nauwelijks sprake. Aangepaste literatuur zou dan rekening moeten houden met de cultuuridealen van de verschillende stammen. Hij noemt als voorbeelden: dat bij de Marind de vruchtbaarheid van alles – via het sperma – de vruchtbaarheid van de kosmos impliceert, dat bij de bergvolken de kaurischelphandel de machtige mens creëert, dat bij de Marind niet de nadruk valt op macht en rivaliteit, maar op het gemeenschapselement in de zorg voor de opgroeiende generatie en dat bij de Muyu de werkzaamheid haar fundament vindt in het verlangen naar macht en invloed van het individu. Hij voegt daaraan toe dat de dependente levenshouding, de afhankelijk-

52 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, pp. 225, 226.

53 Boelaars MSC, J., hoofdstuk 'Yahray', in: *Met Papoea's samen op weg*, III (nog te verschijnen).

54 Verschuieren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 228.

heid van het levenspatroon van de voorouders het struikelblok is, omdat het wel een minderwaardigheidscomplex voorkomt, maar aan het menselijk initiatief niet de waarde toekent en de verplichtingen oplegt die een moderne cultuur als basis vereist. Naast een dependentie in christelijke zin zal de eigen verantwoordelijkheid, de vrijheid van de eigen beslissing benadrukt moeten worden.

Ten aanzien van de opvoeding brengt Verschueren naar voren dat deze zich niet tot de school of het internaat mag beperken, maar evenzeer de volwassenen moet beïnvloeden, maar dan niet door van buiten opgelegde veranderingen als fait accompli te laten ervaren, dwang slaagt niet, het is aan de mensen zelf het nieuwe te verwerken tot hun eigen zekerheid.

Naarmate de culturen verschillen zal de opvoeding aangepast moeten zijn in een eigen 'streekplan'. Maar dergelijke plannen mogen niet enkel gericht zijn op een betere economie. Daarnaast zal er een sociaal en religieus plan moeten zijn. Dat vraagt een eerlijke samenwerking van allen die aan deze mensen een boodschap hebben.⁵⁵

55 Verschueren MSC, J., *Om een nieuwe wereld*, p. 236.

Afronding

- In het **Woord vooraf** werd gezegd: 'Wat een kerels..., je zult maar denken dat te moeten doen.'
- Op het einde van de **Inleiding** werd beloofd: 'Het optreden van de goeroes wordt besproken als wij hen aan het werk hebben gezien.'
- De Papoea's zelf kwamen praktisch niet aan het woord; toch wordt er veel over hen gezegd.

Daarom volgt hier een overzicht van het missionarisleven, het werk van de goeroes en de ontwikkeling van de Papoea's, een overzicht dat uit de besproken bronnen naar voren komt.

De missionarissen

Deze groep missionarissen kenmerkte zich als 'baanbrekers': Verhoeven, de koploper, overal voorop; Drager, de intens bezorgde en Thieman, de glimlachende volhouder, beiden voor de kust en voor Frederik Hendrik Eiland; Hoeboer, de nuchtere doorzetter, voor Muyu; Meuwese, de taaie vechter, voor Mappi; Verschuieren, de impulsieve vernieuwer, voor 'Onder de Digul' en met Meuwese de ontdekker van de Asuwé en de Pasuwé; Kowatzki, de oud-militair, voor Mimika; Tillemans, de latere bisschop, voor de bergen en Drabbe, de begaafde linguïst, voor de talen en de catechese daarin. Allen op zoek naar nieuwe stammen.

Opvallend is daarbij dat de zware lijfelijke inspanningen door sommigen tussendoor wel vermeld worden (Kowatzki en Verschuieren), maar door anderen in hun dagboeken niet eens genoemd worden (Hoeboer en Thieman). De hele ellende met de motorboot 'Paulus' tekent méér de nadelige gevolgen voor het missiewerk, dan de spanning die erdoor ontstond tussen Hoeboer en Meuwese.

Eigenlijk ging de aandacht uit naar de mensen, verschillend als dezen bleken te zijn in de onderscheiden rassen. Men zocht naar de levenswijze, maar men zocht niet enkel individueel en was blij wanneer een onderzoeker op het terrein verscheen. Geurtjens en Drager vonden details bij de kust-Marind op basis van wat Nollen, Viegen, Van de Kolk en Vertenten reeds hadden vastgelegd. Thieman verzorgt de reis van Neverman, Verschuieren patrouilleert met Van Baal en Meuwese met Den Haan, Tillemans ontmoet dr. Bijlmer en Van Eechoud.

Het meest positieve geluid horen wij van Verschuieren, die niet alleen de binnenland-Marind en de Yei-nan bestudeert, maar op de Pastoorsconferenties pogingen doet om de collega's te laten meedenken over de aanpassingsmogelijkheden die er in de adat

Mgr. J. Grent MSC, J. Verschueren MSC, P. Hoeboer MSC en C. Meuwese MSC

te vinden zijn (de doden-gebruiken, het Godsidee, de ngadzi-dans in de kerk, het mensenoffer). Tegelijkertijd probeert hij zelf deze acculturatie in praktijk te brengen bij zijn doopfeesten en Sacramentsprocessies. De enige negatieve stem komt van mgr. Aerts, die Geurtjens laat horen dat onderzoek van de adat geen missiewerk is. Drabbe echter, die ervoor vrijgesteld is door de bisschop, wordt kwaad als zijn Overste zegt dat hij naast zijn taalstudie zijn missiewerk verwaarloost.

Duidelijk is dat voor iedere missionaris de doopfeesten de hoogtepunten zijn en dat zij zorg hebben dat die kerkelijke plechtigheden steeds gevolgd worden door een volksfeest, hoe moeilijk het ook was om de uit te delen geschenken bijeen te sparen. Hooggewaardeerd werden ook de veelvuldige bezoeken van de bisschop, mgr. Aerts.

Het kan erop lijken dat over het persoonlijk geestelijk leven van de missionarissen weinig verteld wordt. Maar wie de mededelingen bijeenzet, komt tot het volgende:

- De overkomst van Geurtjens uit Kei naar Merauke, wordt een groot offer genoemd.
- Verhoeven stelt hoezeer het niet begrijpen van de mensen en het niet begrepen worden, naast de eenzaamheid het eigenlijke levensoffer is van de missionaris.
- Broeder Piëtte beschrijft wat het van iedere deelnemer vraagt de Algemene Conferentie mee te maken.
- Bij het eerste, triomfantelijk gevierde jubileum wordt een levensgroot H.Hartbeeld onthuld en schrijft de bisschop een warme huldebrief.
- Als Geurtjens heengaat, probeert een broederlijke bijeenkomst zijn leed op te vangen.

- Drager besluit zijn eerste periode in Okaba met de woorden: 'In Cruce salus.'
- Verschueren te Bupul zegt thuis te zijn om de paasbiecht te horen van de pastoor van Muting, als die een fiets heeft.
- Als Hoeboer het verre Ninati bereikt, draagt hij zijn eerste H.Mis op 'voor eigen zonden en die van de omstaanders.'
- Als mgr. Aerts en Kowatzki de Mimika openen, is de eerste daad: een 'Toewijding'.
- In de brieven van Meuwese staat de strijd met de duivel telkens vermeld. Bij het eerste doopfeest wordt een groot kruis opgericht, waarop de tekst staat: 'Oh Kruis, onze enige hoop.'
- Als Verschueren met Meuwese zijn grote speurtocht heeft beëindigd, neemt hij afscheid van al die goede mensen 'met een brok in de keel.'
- De innerlijke strijd van de nieuweling die heel het oude heidendom nog ontmoet, wordt door Van Dongen beschreven, terwijl hij ook vertelt waarom hij tóch gebleven is.

Blijkbaar was om gelukkig te blijven in de harde levensomstandigheden – zonder ontspanningsmogelijkheden – het aanroepen van het Kruis een beroep op hun diepste overtuiging en bereidheid: Fiat voluntas tua – Adveniat regnum tuum..., het heil voor henzelf en voor hun mensen.

Niet te onderschatten is ook de armoede. Niet enkel bij behuizing, voeding en transport, maar vooral het tekort aan financiën bij het bisdom om nieuwe initiatieven tot ontplooiing te laten komen.

De eerste periode wordt gekenmerkt door de strijd met de Zending (1930-1937). De zegen daarvan bestond in de prikkel tot een snelle uitbreiding via het schoolwezen, het heilloze in de gestichte verwarring van dubbele zending. Partijdige ambtenaren (vooral in de lagere regionen) verscherpten de tegenstelling. Een prestigestrijd tussen Ambon en Kei werd hier op godsdienstig terrein uitgevochten.

Verspreid over vele plaatsen komt men telkens de broeders MSC tegen, enerzijds meestal als de bouwheren van ontelbare kerkjes, pastoretjes en scholen, en anderzijds als de verzorgers van de plantage Kolam-kolam, waarvan de Missie financieel voordeel verhoopte. Over hen zijn weinig gegevens in 'de bronnen' voorhanden, maar uit de gesprekken met de paters blijkt telkens hun betekenis allereerst als confrater op de statie en als verzorger (op alle gebied) van de bestellingen vanuit het binnenland te Merauke. Bovendien moet opgemerkt worden dat zij een eigen instantie vertegenwoordigen waarbij op hun vakmanschap gerekend wordt. Zij staan voor hun werk, ontwerpen zelf en regelen zelfstandig hun werkzaamheden. Iedereen beseft hoe onmisbaar zij zijn. De waardering blijkt uit de omgang met hen als gelijken, ja, als met de meerderen op hun vakgebied.

De zusters FDNCS worden welkom geheten, maar haar taak voor het meisjes-internaat en het ziekenhuis komt nog niet op de voorgrond.

Het Burgerlijk Bestuur stond steeds onder de kritiek van de Missie. Het slappe beleid wordt de oorzaak genoemd van de telkens vertraagde vooruitgang; de samenwerking ten gunste van de Missie werd graag benut en als vanzelfsprekend verwacht.

De onderwijzers

De onderwijzers, bijna allen nog afkomstig van de Molukken, zijn de plaatselijke leiders, zowel voor de Missie als voor het Bestuur. Hun invloed is te danken aan hun 'agrarische afkomst', overgeplaatst in een wereldje van 'verzamelaars en jagers'. Het verschil ligt in het feit dat de landbouwer vooruitkijkt, planning kent en zorg heeft voor de hulpbronnen op economisch, sociaal en religieus gebied, terwijl de oorspronkelijke bevolking kan leven van de hand in de tand. Dit overwicht benutten de goeroes niet enkel voor hun onderwijs op school (en voor de schooltuin), maar ook voor orde, rust en vrede in heel hun dorp. Kenmerkend was hun visie op hun taak: zij kwamen allereerst voor de Kerk en daarbij voor de opvoeding van de jeugd. Belangrijk was dat naast de onderwijzers hun echtgenotes actief deelnamen aan dit werk. Zij vingden door hun moederlijke goedheid de harde kanten op van het vaderlijk beleid van hun mannen, terwijl vele moeders, baby's, zieken en ouden van dagen zich mochten verheugen in hun hulp en bijstand.

De semi-nomadische bevolking moest leren om op vaste plaatsen bijeen te gaan wonen en daar voor het onderhoud van hun schoolkinderen te gaan zorgen. De omzetting van de bos- en moerasvoeding (sago, wild en vis) in een levensonderhoud vanuit tuinen en het fokken van varkens en kippen, bleek een heel langdurig proces. De eigen persoonlijkheidsstructuur van de Papoea: vrij, zelfbeschikkend, enkel vertrouwend op even bekwame gelijken (een eigengereidheid die alleen tijdelijk werd beknot voor gezamenlijke acties die het voortbestaan van de groep moesten garanderen), moest omgevormd worden tot een mensentype dat collectief onder vreemd gezag een nieuw levenspatroon ging aanvaarden.

De magische levensopvatting – de onderlinge beïnvloeding van alles op alles – moest bekeerd worden tot een religieuze grondhouding, een rationeel monotheïsme met eigen rechten en plichten, terwijl die mensen eraan vasthielden dat niemand hen behoefde te leren wat 'mens-zijn' was.

Toch groeide er een besef dat in het Molukse levenspatroon uiteindelijk niet het agrarische, noch het collectieve een hogere vorm van leven bracht, maar wèl de christelijke beleving daarvan door de onderwijzersgezinnen, gezien die christelijke beleving het eigengereide, zelfbevredigende bestaan openbrak voor een mogelijk elkander beminnen, als een edeler vorm van dat mens-zijn.

De missionarissen durfden heel veel van hun offerbereidheid te vragen en zij wisten heel goed dat hun pastorale zorg alleen via de onderwijzers vrucht opleverde. Daarom waren de priesters eropuit hun goeroes te motiveren (door vergaderingen en retraites) en waren zij er steeds op bedacht misbruikt gezag bij die onderwijzers te corrigeren.

Goeroes stichtten dorpen, haalden de mensen uit de bomen of uit het moeras, pacificeerden koppensnellers met gevaar voor eigen leven en dat van hun jonge

gezinnen. Deze pioniers konden op z'n best, als zij zonder diploma aankwamen, de zogenaamde 'Verklaring Geschiktheid Inspecteur' (VGI) verwerven en zo het aantal krachten voor gesubsidieerde scholen doen toenemen.

Zij waren op zijn tijd vechtersbazen tegen de protestantse collega's; zij leerden pas geleidelijkaan samen te werken ondanks de standsverschillen vanuit hun Molukse achtergrond. De positie van de missionaris was daarom vaak moeilijk. De goeroe moest de bevelen van Missie en Bestuur aankondigen – hij alleen kon lezen – en uitleggen, maar de uitvoering moest geschieden door de dorpschouffden en de clan-leiders. De pastoor stond er tussenin, moest de een afremmen en de ander aanmoedigen; hij had beide partijen nodig. Moeilijkheden die vooral Verschueren zag, bestonden in de feiten dat de onderwijzers de kinderen moesten opzetten tegen het heidens bijgeloof van hun ouders, hetgeen de ondermijning bleek te zijn van alle gezag, en vervolgens dat de landbouwopleiding van de kleine kinderen geen hulp en geen voorbeeld kon zijn voor de landbouwontwikkeling van de volwassenen. Hij stichtte daarom Sula aan de Marorivier.

Het volksonderwijs zelf maakte stadia van ontwikkeling door. De al te schoolse opzet van het begin werd omgezet in de zogenaamde Beschavingsschool, die het lezen, schrijven en rekenen aanvulde met werk in de tuin, met dans en zang, met het voorbereiden van feesten (toneelspel), totdat er later weer een beperking kwam van de schoolleeftijd (tot veertien jaar), terwijl juist de grote leerlingen gevormd moesten worden omdat hun huwelijk en hun deelname aan het leven van de volwassenen de cultuurverandering in christelijke zin moest bewerkstelligen.

Het voor- en het nadeel van het feit dat het onderwijs in handen lag van de Missie kwam naar voren in de bijzaak van sommige missionarissen als 'schoolbeheerders'. Boven hen stond enerzijds de 'inspectie' via de schoolopzieners en anderzijds de leiding van de Missie, die maar voor een klein aantal van de scholen de subsidie van het Burgerlijk Bestuur verkreeg en voor de rest zelf moest opkomen. De kortingen op de lonen gingen soms heel ver, kwamen tot een tijdelijke stop in de oorlog en werden pas na de oorlog beëindigd toen het salaris van de goeroes gelijkgesteld werd met dat van de ambtenaren.

De Papoea's

De bevolking zelf kwam zelden aan het woord. We denken even terug aan de figuur van Pundi, die medelijden had met Hoeboer, aan de meisjes die Thieman bekenden 'de godsdienst niet los te laten, maar bijna onmogelijk "goed" te kunnen blijven'. Er zijn echter vele getuigenissen van missionarissen over de ontwikkeling van de Papoea's. Geurtjens zag nog hun heimwee naar de rituelen en het koppensnellen. Thieman zag dat de landbouwers van Kimaam in de goede tijd voor hun akkers, zondags niet in de kerk konden zijn. Tijburg merkte op dat 'gras vlechten in de haren' niet kerkelijk verboden was en dat 'majubti' betere christenen konden zijn dan 'geklede'. Het eerste vertrek van kinderen naar de internaten van Merauke wordt apart vermeld en Verschueren zag hoe juist de oudere generatie van de Marind de bekering diep was gaan aanvoelen en beleven. De verandering bij de mensen bleek echter ook zeer afhankelijk van het eigen karakter en temperament van de

onderscheiden stammen. Ook dat werd onderkend. De 'adatstudie' had, zoals gezegd, van iedere missionaris de belangstelling. De taalstudies van Drabbe werden benut.

Het meest opvallende feit in heel deze tijd is de moedige daad van pater Hoeboer om tijdens de oorlog, toen er geen Molukse onderwijzers meer konden komen, Papoea jongens op te leiden en dat er door hen plots talrijke doopfeesten tot stand kwamen.

Hoe moeizaam deze vooruitgang werd bereikt, blijkt wel uit het verhaal over de Manawé in de Mimika, de onderdrukking van de koppensnellerij in de Mappi, de strijd met de Bestuursambtenaren in de Muyu en uit de depressieve ervaring van Van Dongen nadat Verschueren er alles op had gezet zijn Marindinezen en zijn mensen van de Yei-nan tot het christendom te brengen.

Dit is de korte samenvatting van het missiewerk zoals het uit de bronnen naar voren kwam. De Baanbrekers hebben heel Zuid-Nieuw-Guinea opengelegd. In 1950 werd het Vicariaat een eigen bisdom onder mgr. H. Tillemans. De bronnen voor een geschiedenis daarvan worden aangeboden in boek III van deze trilogie, onder de titel *De Begeleiders*.

Overzicht van de Baanbrekers

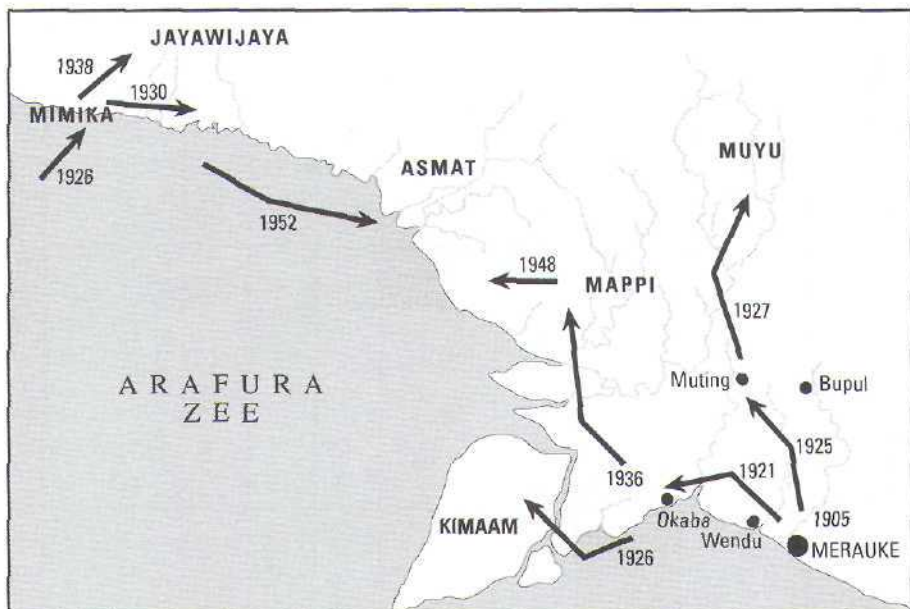
naam:	geboren:	MSC:	pries- terwij- ding:	aan- komst in z.N.G.:	gestorven
Aerts, J.	Swolgen, 1880	1900	1905	bezoek	vermoord, Langgur, 1942
Akkermans, J.	Oosterhout, 1909	1929	1934	1936	vermoord, Langgur, 1942
Ariëns, M.	Oss, 1914	1933	-	1946	Oss, 1989
Bedaux, K.	Tilburg, 1903	1922	1927	bezoek	Tilburg, 1981
Boers, C.	Hazerswoude, 1874	1896	-	1929	Kei, 1941
Brouwer, M. de	Tilburg, 1908	1929	1934	1935	Tilburg, 1966
Cornelissen, H.	Wanroy, 1890	1909	1914	bezoek	vermoord, Langgur, 1942
Crooymans, J.	Vlierden, 1890	1912	-	1928	Sittard, 1969
Dam, P. van	Amsterdam, 1903	1928	-	1938	Tilburg, 1975
Dongen, W. van	Hulten, 1915	1936	1941	1946	
Drabbe, P.	Heino, 1887	1906	1911	1939	Arnhem, 1970
Drager, Adr.	Amsterdam, 1897	1919	1924	1926	Rotterdam, 1971
Galiart, A.	's-Hertogenbosch, 1903	1923	-	1932	Merauke, 1961
Geurtjens, H.	Deurne, 1875	1895	1900	1921	Tilburg, 1957
Goossens, E.	Deurne, 1893	1914	1920	bezoek	Stein, 1979
Grent, Jac.	Wervershoof, 1889	1909	1914	1933	Jakarta, 1983
Hest, A. van	Tilburg, 1874	1899	-	1923	Tilburg, 1946
Hoeboer, P.	Rotterdam, 1904	1923	1928	1930	Tilburg, 1982
Hoof, P. van	Tilburg, 1914	1934	-	1946	Tilburg, 1988
Janson, L.	Noordwijk, 1894	1921	-	1935	Stein, 1987
Jong, Adr. de	Tilburg, 1903	1924	1929	1939	op zee, 1947
Joosten, J.	Deurne, 1872	1898	-	1907	vermoord, Langgur, 1942
Kooy, J. van der	Rijswijk, 1878	1899	1904	1909	Merauke, 1953
Kowatzki, Fr.Xav.	Biskupice, Polen, 1892	1913	1918	1928	Hiltrup, 1957
Laaper, J.	Hilversum, 1914	1932	1938	1939	verdronken, Utarivier, Nieuw-Guinea, 1942
Loendersloot, W. van	Bussum, 1916	1941	-	1949	
Meteray, A.	Duroa, 1906	1963	-	1935	Langgur, 1980
Meuwese, C.	Tilburg, 1908	1928	1933	1937	Tilburg, 1978
Münster, Fr.	Trier, 1891	1911	1920	bezoek	Kleve, 1966
Nooy, J.	Wormer, 1910	1930	1935	1936	verdronken Boha, Nieuw-Guinea, 1937
Piëtte, A.	Tilburg, 1894	1915	-	1923	Tilburg, 1976
Rievers, P.	Grubbenvorst, 1906	1926	1931	1935	Grubbenvorst, 1972
Rooy, A. de	Alkmaar, 1897	1918	-	1933	vermoord, Langgur, 1942
Santvoort, H. van	Tilburg, 1878	1902	-	1910	Tilburg, 1950

Schuur, S.	Zoeterwoude, 1908	1927	1932	1933	Merauke, 1971
Thieman, W.	Amsterdam, 1904	1925	1930	1931	Tilburg, 1983
Tillemans, H.	Grave, 1902	1923	1928	1929	Merauke, 1975
Tops, M.	Reusel, 1872	1905	-	1930	Langgur, 1942
Tops, J.	Reusel, 1898	1926	-	1931	Tilburg, 1975
Tuyu, C.	Langgoan, ± 1900	1924	-	1935	Merauke, 1937
Tuyu, D.	Langgoan, 1902	1963	-	1935	Tomohon, 1980
Tijburg, Th.	Purmerend, 1891	1909	1914	1923	Brichquebrec (Fr.), 1970
Verhage, Ant.	Leiden, 1920	1940	1945	1947	
Verhoeven, N.	Oisterwijk, 1896	1917	1922	1923	Tilburg, 1981
Verschueren, J.	Bavel, 1905	1925	1930	1931	Jakarta, 1970
Vertenten, P.	Hamme, 1884	1904	1909	1910	Wilrijk, 1946
Vincent, A.	Wamel, 1890	1915	-	1921	Driehuis-Velzen, 1964
Zegwaard, G.	Zandvoort, 1919	1939	1944	1946	

Verspreiding personeel MSC over de parochies

Paters:	Langgur: <i>mgr. J. Aerts:</i> 1920-1942 <i>mgr. J. Grent:</i> 1947-1956		
Mimika Kowatzki: 1928-1933 Tillemans: 1930-1950 Rievers: 1932-1935 Drabbe: 1935-1939 Akkermans: 1936-1939 Zegwaard: 1946-1953 Verhoeven: 1946-1952	Mappi Meuwese: 1937-1948 Drabbe: 1939-1942 Verschueren: 1948-1953	Muyu Hoeboer: 1933-1946 Drabbe: 1942-1945 Tillemans: 1943-1945 Drager: 1946-1950	
	Muting Hoeboer 1931-1933 Schoor: 1934-1936 Nooy: 1936-1937 <i>De Brouwer:</i> 1937-1942 De Jong: 1942-1946	Bupul Verschueren: 1931-1947 Van Dongen: 1947-1953	
Frederik Hendrik Eiland Drager: 1926-1931 Thieman: 1931-1948 Verhage: 1948-1957			
Wamal Drager: 1926-1931 Thieman: 1931-1935 Kowatzki: 1935-1955	Okaba/Wambi Geurtjens: 1922-1932 Tijburg: 1923-1926 Drager: 1926-1931 1932-1935 Rievers: 1935-1948	Wendu Van der Kooy: 1923-1926 Tijburg: 1926-1931 Van der Kooy: 1931-1936 De Brouwer: 1936-1937 Schoor: 1937-1939 <i>De Jong:</i> 1939-1942 Rievers: 1943-1948	Merauke Vertenten: 1915-1925 Verhoeven: 1925-1934 Grent: 1935-1946 De Brouwer: 1946-1948 Thieman: 1948-1950
Broeders: Van Santvoort: 1910-1950 Van Hest: 1923-1928 Piëtte: 1924-1959 Crooymans: 1928-1932 M. Tops: 1931-1939 J. Tops: 1931-1965 Galiart: 1931-1961 De Rooy: 1933-1939 Janson: 1935-1937 Van Dam: 1938-1968 C. Tuyu: 1935-1937 D. Tuyu: 1935-1952 A. Meteray: 1935-1952 M. Ariëns: 1946-1955 Van Hoof: 1946- Van Loendersloot: 1949-			

Chronologisch overzicht

Het Missiewerk van de MSC

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1921	bezoek mgr. Aerts Merauke, H. Geurtjens te Okaba				
1922	doopfeest Merauke dr. Thierfelder				
1923	J. van der Kooy; Wendu Th. Tjiburg; Okaba/Wambi br. H. v. Santvoort en br. A. van Hest; kerk Wendu br. Piëtte Vertenten; Torai, Bupul, Asike				
1924		Suni naar Langgur			
1925	Adr. Drager; Wambi/Warnal	Cappers; Fakfak			
1926	Van Hest; zustershuis Tjiburg; Wendu Verhoeven; Kimaam Drager; Kimaam				
1927	Verhoeven; Tanahmerah	mgr. Aerts en Fr. Kowatzki; Mimika			
1928	opheffing art. 177 FDNSC; Merauke	Kowatzki; Kaokonao br. J. Crooymans; Mimika			
1929	Kolam-kolam gekocht Verhoeven naar Muyu	H. Tillemans; Mimika			
1930	br. J. Tops; Kolam-kolam Zilveren feest te Merauke katholieken; 1924; scholen; 24; leerl.; 706 Zendin komt, schoolstrijd	Adr. de Jong; Fakfak 1930/32; 6 x Asmat in Mimika	P. Hoeboer; Muting		

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1931	Drager: Kimaam W. Thieman; Wamal J. Verschueren; Merauke- Kumbe	Tillemans met Bijtmer Galiart vervangt Crooymans			
1932	Geurtjens naar Nederland Drager: Okaba-Wambi	Tillemans; Kapauku mgr. Aerts; Fakfak br. C. Boers; Fakfak P. Rievers; Mimika		Hoeboer naar Muyu	
1933	Verhoeven overste te Langgur	doopfeest te Kaakonao		Eerste vier goeroes naar Muyu Hoeboer naar Ninati	
1934	Thieman opent Kimaam noord	Meuwese; Fakfak		br. Galiart bouwt te Ta- nahmerah Tops; naar Ninati Piette	
1935	Verhoeven Provinciaal Nederland Drager: Ambon Rievers; Okaba Thieman; Kimaam Kowatzki; Wamal J. Grent; Merauke M. de Brouwer; Wendu br. L. Janson; Kolam-kolam	Meuwese; Babo Neyens; Manokwari Drabbe; Mimika mgr. vormt Mimika Schoor; Jair			
1936	met subsidie; 5 scholen; Ki- maam	J. Akkermans; Mimika met subsidie; 2 scholen; Mimika doopfeest Wania (400)	J. Nooy; Muting		Grent naar Mappi Rievers subsidie: 7 scholen Digul

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1937	br. Van Santvoort bouwt pastoorconferentie Verschueren rouw-adat Zending vertrekt Kowatzki en Thieman: zuid en noord Kimaam Merauke; influenza br. Tuyu overleden J. van Baal en Wiggers: be- schavingsschool	OFM in Nieuw-Guinea Zending vertrekt	Nooy overlijdt M. de Brouwer Zending vertrekt Verschueren; - auran baru - internaatjes influenza		Meuwese: Tanahmerah/ Mappi 5 scholen Awyu Rievers/Meuwese: Oba Meuwese: Cuam/Kitina
1938	J. van Baal treedt krachtig op: politie - sagero - dobbelen; hij ziet moral depression. br. P. van Dam: Kolam-kolam	Tillemans naar Wissel- meren Drabbe van Uta naar Inau- ga			Motor Paulus
1939	epidemie kinkhoest br. De Rooy; verlof Piette; Merauke; magazijn Drabbe; Kimaam	eerste 3 goeroes naar Wis- selmeren Asmat in Mimika tocht Tillemans Wissel- meren	Processie Bupul		Drabbe; Mappi-post
1940	Kowatzki; geïnterneerd Javanen; Moppa oorlog; subsidie ingekort - internaten - loon goeroe Kowatzki teruggebracht: Wamal	Drabbe; Mimika mgr. Aerts vormt Mimika J. Laaper; Kaokonao Wisselmeren gesloten Akkermans; naar Ambon	Processie met adat		

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1941	mgr. Aerts vormt de kust en Tanahmerah pastoraalconférentie, Verschueren: Godsbegrip kerk Merauke distributie intermaat naar Maro				Drabbe: Mappi
1942	verzoek mgr. Aerts; niet evalueeren militair gezag: Spoor 30 juli: mgr. Aerts c.s. vermoord Grent: v/m Agats, terug naar Merauke Amerikanen te Merauke goeroe Sadsaitubun overlijdt Merauke gebombardeed Missie naar Buti zusters en broeders naar Australië	Laaper; Wania Asmat-politie Wisselmeren; heropend Tillemans regelt Bestuur Missie Laaper verdrinkt in de Boven-Uta		Drabbe: Muyu Schetapy ontslagen	doopfeest; Yatan
1943	Grent: Apostolisch administrator broeders terug: Galiart en Tops voor de Regering, en Van Dam voor Kolam-kolam	Tillemans uitgevlogen van Wisselmeren		Hoober: Van Ninati naar Mindiptana geïnterneerden uit Tanahmerah Grent: naar Muyu Opleiding Papoea goeroes Tillemans: naar Metomka	Oba gesloten Australiërs op Mappi-post Grent naar Mappi

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1944	Grent: naar Kimaam Grent en Hoeboer: naar Australië De Brouwer: naar Australië Tops: Kolam-kolam Van Dam: Merauke Amerikanen: betalen gebruik magazijn met voeding B.E.: betaalt voor de broeders Grent naar Kimaam Van der Kooy: terug uit Australië	Sula: subsidie			Nambeomon weer school Oba heropend doopfeesten in Mur en Monana
1945	School voor kinderen van goeroes met intermaat voor jongens/meisjes Hoeboer: terug Drabbe: naar Australië Grent: overste VVS salaris goeroes verhoogd De Brouwer: Merauke, Alg. Schoolbeheerder Schuur: na kamp (Celebes) naar Merauke verrek Australiërs, goederen aan de Missie	Japanners afgevoerd	De Jong: Muting		doopfeest: Toba

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1946	Paasfeest, komst Tillemans Baartmans: naar Merauke opleiding Papoea onderwijzers: SPG (school met internaten) Drabbe: uit Nieuw-Guinea-Oost naar Merauke W. van Dongen: Bupul C. van Kessel: Ninati J. Verhoeven: R.S.B., Mimika Grent: naar Langgur P. van Hoof: Merauke M. Ariens: Merauke overkomst talrijke geroeies uit Molukken De Jong overlijdt in Nederland	Tillemans: Mimika Voorbereidingschool voor VVS Merauke herstel: administratie en registratie Zending reeds Wisselmeren Zegwaard: naar Mimika		Dragen: Mindiptana Tanahmerah bediend vanuit Mindiptana	Grent vormt
1947	Hoeboer en Verschuieren naar Nederland ALS geopend Grent: vicaris KPM: tweemaandelijks ziekenhuis aan zusters A. Verhage: Kimaam	Tillemans en Galiart naar Nederland meisjesinternaat gereed Asmat: Mimika	Baartmans: naar Muting		Meuwese naar Képi F. Maturbongs: B.A. VS met internaat
1948	A. Welling: Mimika Drabbe, Thicman en Tops: naar Nederland Grent, Verschuieren en Hoeboer: terug uit Nederland Grent: Kimaam, Mappi, Muyu, Muting, Kumbe	Grent met Zegwaard naar Mimika Zegwaard vormt oost en west Verhoeven: naar Ambon/Tomohon Asmat: naar Mimika			Verschuieren: Képi en reizen met Meuwese, ontdekking: Koningin Juliana-rivier

Jaar	Zuidkust/Kimaam	Mimika (Fakfak)	Muting/Bupul	Muyu/Tanahmerah	Mappi/Tanahmerah
1949	br. W. van Loendersloot; naar Merauke cursussen voor goetoe Thieman; terug; A.S.B. Broeders van Zeven Smarten; krijgen terrein Kelapa lima voor OVVO en technische school Adr. Vriens; naar Badé W. Putman; naar Mindiptana	Tillemans; met twee OFM naar Wisselmeren zusters naar Mimika; zus- tershuis; meisjesinternaat Verhoeven terug Zegwaard; naar Wissel- meren, met Tillemans terug Asmatters; teruggebracht			Meuwese naar Nederland NNGPM haalt werklui
1950	br. C. Willems; Merauke C. van der Linden; Wendu J. Sneekes; Okaba Tillemans; benoerd tot apos- tolisch vicaris te Merauke 5 november; bisschopswijding mgr. Tillemans De Brouwer terug; overste Rievers; naar Tanahmerah Drabbe; naar Wisselmeren Thieman; Okaba, Tanahmerah		Sula overgeplaatst naar: Kelapa lima		

Personenregister

- Aerts MSC, mgr. J. 1, 22, 26, 27, 29, 31-35, 39, 40, 55, 71, 82, 95, 105, 115, 133, 145, 148, 150, 153, 154, 168, 175, 176, 185, 189, 195-198, 200, 201, 204, 205, 207, 209-212, 215, 220, 249, 251, 252, 257, 274, 279, 281, 283, 285, 288, 289, 333, 334, 338, 340, 342-345
- Akkermans MSC, J. 275, 279, 288, 289, 296, 338, 340, 343, 344
- Angelina FDNSC, zuster 18, 19, 21
- Ariëns MSC, M. 39, 129, 338, 340, 347
- Auki, hoofdman 272, 273, 277, 282, 283, 286, 298
- Baal, prof.dr. J. van 31, 43, 58, 78, 79, 109, 110, 112-114, 117, 127, 300-330, 332, 344
- Baartmans MSC, E. 38, 39, 347
- Bavel MSC, C. van xiii, 91, 98, 251, 253, 263, 269-271, 273, 274, 275, 280, 292, 339
- Becking, kapitein L.Th. 47, 145, 148, 279
- Bedaux MSC, K. 152, 153, 338
- Bijlmer, dr. H. 253, 263, 270-272, 274, 277, 282, 283, 286, 332, 343
- Boelaars MSC, dr. J. vi, xi, 61, 62, 66, 90, 93, 121, 129, 130, 132, 134, 145, 150, 165, 171, 191, 193, 209, 216, 217, 219-221, 224, 225, 229, 257, 293, 295, 297, 299, 330
- Boers MSC, C. v, 261, 296, 338, 343
- Boersma OFM. 296
- Boldingk, Assistent-Resident L.G. 229
- Brouwer MSC, M. de 36-38, 114, 117, 135, 182, 227-229, 232, 292, 338, 340, 343, 344, 346, 348
- Bruijn, dr. J.B. de 37, 281, 284, 285, 289, 290
- Cator, Assistent-Resident dr. W.J. 277, 279, 281
- Chevalier MSC, J. vi, 17
- Colijn, dr. A.H. 275, 276
- Coreelmont, M.Ch.E. 134
- Cornelissen MSC, H. xii, xiii, 8, 155, 156, 279, 289, 338
- Cornelissen, J.F.L.M. xii, xiii, 8, 155, 156, 279, 289, 338
- Cremers OFM, mgr. A. 296
- Crooymans MSC, J. v, 260, 262, 264, 338, 340, 342, 343
- Dam MSC, P. van vi, 32, 33, 36, 47, 53, 98, 184, 338, 340, 344, 345, 346
- Dongen MSC, W. van 39, 91, 134, 135, 137, 138, 141-143, 334, 337, 338, 340, 347
- Drabbe MSC, P. 27, 36, 38, 39, 176, 180-184, 197, 201, 202, 205, 216, 253, 259, 270, 274, 275, 277, 279, 288, 294-296, 332, 333, 337, 338, 340, 343-348
- Drager MSC, Adr. v, 13, 18, 24, 26-30, 38, 47, 49-54, 57, 64, 66, 69, 70, 115, 133, 144, 186, 187, 225, 227, 228, 249, 303, 332, 334, 338, 340, 342, 343, 347
- Eechoud, Resident J.P.K. van, 37, 229, 281-283, 332
- Effroan, goeroe S. 208
- Fangohoi, goeroe 169, 171
- FDNSC, Congregatie van de Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart 18, 19, 21, 299, 334, 342
- Fofid, goeroe St., 61, 118, 119, 121, 130, 132
- Fofid, M. 61, 118, 119, 121, 130, 132
- Galiart MSC, A. vi, 29, 31, 32, 36, 39, 82, 86, 149, 151, 163, 193, 196, 262, 264, 338, 340, 343, 345, 347
- Geurtjens MSC, H. v, 1, 3-9, 11, 14-16, 24-28, 49, 52-54, 57, 91, 144, 249, 302, 316, 332, 333, 336, 338, 340, 342, 343
- Goossens MSC, E. 53, 338
- Grent MSC, mgr. J. 28, 29, 28, 30, 31, 35-37, 39, 67, 68, 75, 77, 78, 82, 86, 109, 115, 116, 115, 117, 123, 124, 126, 133,

- 144, 176, 178, 180-182, 184-186, 188, 220, 221, 223, 225, 231-234, 292-294, 303, 316, 317, 333, 338, 340, 343, 345-347
- Haan, R. den 224, 226, 228-230, 232, 236, 296, 332
- Haga, Resident A. 30, 151, 188, 268, 271
- Harahap, P.H. 189, 191
- Hessing, A. 23, 52, 54
- Hest MSC, A. van v, 4, 17, 338, 340, 342
- Hoeboer MSC, P. v, 23, 30, 32, 36, 39, 59, 91-95, 98, 100, 101, 105, 109, 114, 115, 128, 132-134, 144-157, 159-161, 163-169, 171-173, 175, 176, 179-189, 196, 197, 207, 209, 215, 227, 228, 234, 235, 293, 296, 303, 332-334, 336, 337, 338, 340, 342, 343, 345-347
- Hoof MSC, P. van xiv, 39, 120, 152, 174, 222-224, 297, 338, 340, 347
- Jansen, Resident A.J. 211, 212
- Janson MSC, L. 30, 31, 338, 340, 343
- Jeremias, Jerry 132, 196
- Jong MSC, Adr. de 35, 37-39, 55, 82, 106, 109, 111, 128, 186, 222, 269, 338, 340, 342, 346, 347
- Joosten MSC, J. v, 49, 338
- Kadmaerubun, goeroe K. 67, 208, 219
- Kessel MSC, C. van 39, 234, 347
- Klein, W.C. 1, 156, 231, 249, 291, 312
- Kolk MSC, J. van de xiii, 3-5, 8, 9, 113, 302, 332
- Kooy MSC, J. van der 3, 4, 11, 13, 25, 31, 35, 43, 118, 144, 249, 316, 338, 340, 342, 346
- Kowatzki MSC, Fr. v, 30, 32, 33, 71, 82, 84, 249, 251, 252, 257, 258, 260-265, 267, 296, 332, 334, 338, 340, 342-344
- Laaper MSC, J. 35, 288, 290-292, 297, 338, 344, 345
- Le Cocq d'Armandville SJ, J. 55, 249
- Lebelauw, Bestuursassistent 24, 25, 28, 49, 51, 53, 64, 75, 205, 211, 219, 220, 223, 226
- Leroux, C. 272, 284, 286
- Letsoin, A., goeroe 65, 66, 79
- Loendersloot MSC, W. van 338, 340, 348
- Maturbongs, Bestuursassistent F. 2, 226, 228-230, 232-234, 239, 276, 277, 289-291, 347
- Metray MSC, A. 30, 79, 338, 340
- Metray, goeroe F. 30, 79, 338, 340
- Meuwese MSC, C. v, 31, 32, 163, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 179, 180, 181, 189, 193, 195-212, 215-217, 219-237, 239, 241, 242, 245-248, 280, 294, 332-334, 338, 340, 343, 344, 347, 348
- MSC, Congregatie van de Missionarissen van het H.Hart v, vi, x, xi, xiii, 2, 1, 4-9, 11, 13, 17, 18, 20-24, 26, 27, 28, 29, 28-30, 33, 36-38, 40-43, 46, 47, 49, 50-57, 59-64, 66, 71, 76, 77, 79, 81, 86, 87, 89-95, 98, 99, 102, 108, 113, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 130, 132, 134, 135, 137, 138, 140-156, 159, 160, 163, 165, 168, 169, 171-173, 175, 176, 178, 179, 180-187, 189, 191, 193, 195-203, 205, 206, 207, 209-212, 215-217, 219-235, 237, 239, 242-245, 248, 249, 251-253, 256-259, 261-263, 267, 269, 270, 273, 274, 277, 279, 283, 284, 286, 289, 291-302, 306, 308, 309, 310, 312, 314-317, 319, 321, 322, 325, 326-331, 333, 334, 338, 340
- Münster MSC, Fr. 268, 277, 279, 338
- Neverman, dr. H. 67-69, 71, 75, 99-101, 332
- Neyens MSC, M. 343
- Nolien MSC, H. 1, 40, 302, 332
- Nooy MSC, J. 117, 338, 340, 343, 344
- OFM, Orde van de Minderbroeders vi, 299, 344, 348
- Palit, A. goeroe 36, 151
- Piette MSC, A. v, 13, 14, 36, 49, 52, 133, 151, 154, 159, 333, 338, 340, 342-344
- Plate, Assistent-Resident L.M.F. 302
- Pouwer, dr. J. 253, 256, 298, 299
- Rahail-Ulukyanan, V. 61
- Rahangmetan, goeroe 61, 62
- Ravenswaay Claassen, R.R. van 288
- Rievers MSC, P. 28-31, 33, 50, 188, 193, 195, 234, 264, 265, 267, 270, 274, 303, 338, 340, 343, 344, 348
- Rooy MSC, W. de vi, 29, 338, 340, 344
- Rugebregt, Bestuursassistent 275, 291
- Sadsaitubun, goeroe P. 35, 86, 345
- Safant, goeroe A. 81
- Sabetapy-Engel, Bestuursassistent 171-173
- Salim, F.M. 172
- Santvoort MSC, H. van v, 4, 25, 31, 33, 49, 51-53, 71, 75, 77, 78, 94, 338, 340, 342, 344
- Schaik MSC, J. van 216
- Scheele, A.R. 292, 293, 295
- Schuur MSC, S. 30, 91, 95-98, 108, 109,

- 115, 117, 144, 148, 155, 339, 340, 343, 346
- Serpenti, L. 83
- Silubun, goeroe M. 128, 129
- Sitanala, arts 302
- Sneekes MSC, J. 234, 348
- Spoor, generaal A. 34, 35, 179, 345
- Suni, goeroe 55, 342
- Thieman MSC, W. v. 25, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 39, 57, 64, 66, 67, 68-73, 75-79, 81-87, 89, 90, 115, 144, 188, 332, 336, 339, 340, 343, 344, 347, 348
- Thierfelder, prof.dr. M.U. 3, 5, 303, 342
- Tijburg MSC, Th. v. 6, 11, 13-17, 25, 26, 45, 51, 53, 144, 336, 339, 340, 342
- Tillemans MSC, mgr. H. v. x, 35, 36, 38, 39, 163, 176, 179, 182, 183-185, 228, 257, 261-265, 268-277, 279-286, 288-299, 301, 302, 332, 337, 339, 340, 342-345, 347, 348
- Tops MSC, J. v, vi, 25, 30-33, 36, 84, 133, 151, 153, 154, 159, 339, 340, 342, 343, 345-347
- Tops MSC, M. v, vi, 25, 30-33, 36, 84, 133, 151, 153, 154, 159, 339, 340, 342, 343, 345-347
- Tuyu MSC, C. vi, 30, 61, 62, 99, 100, 106, 118, 120, 121, 128, 129, 339, 340, 344
- Tuyu, A., goeroe vi, 30, 61, 62, 99, 100, 106, 118, 120, 121, 128, 129, 339, 340, 344
- Tuyu, MSC, D. vi, 30, 61, 62, 99, 100, 106, 118, 120, 121, 128, 129, 339, 340, 344
- Ulukyanan, goeroe E. 11, 24, 28, 36, 56, 57, 61, 68, 82, 93, 94
- Ulukyanan, goeroe F. 11, 24, 28, 36, 56, 57, 61, 68, 82, 93, 94
- Ulukyanan, zuster Norberta 11, 24, 28, 36, 56, 57, 61, 68, 82, 93, 94
- Verhage MSC, Ant. 39, 76, 90, 234, 339, 340, 347
- Verhoeven MSC, J. v, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 27, 30, 32, 33, 39, 40-44, 43, 46-49, 52, 55, 56, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 91, 98, 118, 144, 145, 148, 149, 168, 203, 249, 269, 293, 294, 297-299, 303, 332, 333, 339, 340, 342, 343, 347, 348
- Verhoeven MSC, mgr. J. v, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 27, 30, 32, 33, 39-44, 43, 46-49, 52, 55, 56, 59, 60, 62, 63-65, 91, 98, 118, 144, 145, 148, 149, 168, 203, 249, 269, 293, 294, 297-299, 303, 332, 333, 339, 340, 342, 343, 347, 348
- Verschueren MSC, J. v, x, 25, 31, 34, 36, 37, 39, 86, 91, 95, 98, 99, 100-103, 105, 107-110, 112-115, 117-123, 122-135, 137, 144, 155, 159-161, 163, 165, 179, 182, 187, 197, 219, 233, 234-239, 242-245, 248, 296, 297, 300, 301, 302, 303, 305-310, 312-315, 317-322, 325-334, 336, 337, 339, 340, 343, 344, 345, 347
- Vertenten MSC, P. v, xiii, 1-3, 8, 10, 11, 13-15, 40, 41, 43, 59, 62, 113, 145, 148, 302, 303, 314, 332, 339, 340, 342
- Viegen MSC, J. 1, 3, 113, 145, 249, 332
- Vincent MSC, A. v, 339
- Vriens MSC, Adr. vi, xiii, 40, 43, 55, 59, 60, 63, 71, 108, 144, 145, 146, 148, 216, 217, 219, 249, 274, 348
- Waas, politiecommandant 224
- Walle, hulpprediker 268
- Wegner, J. 171, 211, 288
- Werenditi, goeroe 164, 165
- Wiarda, H. 174, 193
- Wirz, dr. P. 113, 114
- Wissel, ir. F.J. 35-37, 176, 273, 276, 277, 279, 283-286, 288, 290, 291-296, 344, 345, 347, 348
- Wolbi, A. 149, 150
- Wollaston, A.F.R. 253, 270, 271
- Xaveria FDNESC, zuster 18, 21
- Zegwaard 39, 234, 253, 255-257, 274, 277, 279, 291-299, 339, 340, 347, 348
- Zegwaard MSC, G. 39, 234, 253, 255-257, 274, 277, 279, 291, 292, 293-299, 339, 340, 347, 348

Kaarten en illustraties

Zuid-West Nieuw-Guinea. Kaart naar: J.F.L.M. Cornelissen, <i>Pater en Papoea</i> . Kok, Kampen, 1988, p. II.	xii
Mgr. J. Aerts MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 51, 1933, p. 112. *)	2
H. Geurtjens MSC. Uit: H. Geurtjens MSC, <i>Onder de Kaja-kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea</i> , 1933, p. 12.	7
H. Geurtjens MSC met parochianen te Okaba. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 50, 1932, p. 247.	7
P. Vertenten MSC, N. Verhoeven MSC (midden), broeder J. Joosten MSC (links), broeder A. van Hest MSC (rechts), de Keiese goeroe en de jongens van het patronaat te Merauke. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 44, 1926, p. 174.	12
Th. Tijburg MSC. Archief MSC, Tilburg.	12
Eerwaarde moeder Angelina met drie andere zusters met haar eerste beschermelingen van het internaat te Merauke. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 47, 1929, p. 32.	19
De zusters in een Kajakaja prauw op de Boven-Meraukerivier. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 54, 1936, p. 152.	19
Kaart Zuid-Nieuw-Guinea. Door: Adr. Vriens MSC. Archief MSC, Tilburg.	25
J. Grent MSC met drie inheemse broeders, Merauke. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 56, 1938	29
A. de Jong MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 54, 1936, p. 80.	38
In bewondering voor zijn door J. Vernaux MSC geschilderde rasgenoot. (Merauke, olieverf) Uit: <i>Annalen</i> , jg. 53, 1935, p. 104.	41
N. Verhoeven MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 45, 1927, p. 79.	44
Kaartje verkenningstocht N. Verhoeven MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 45, 1927, p. 11.	46
Tocht naar de Kao. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 45, 1927, p. 220.	48
Adr. Drager MSC, Wambi. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 46, 1928, p. 41.	50
P. Rievers MSC, de opvolger van pater Drager in 1935. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 52, 1934, p. 225.	50
Kaart. Uit: J. van Baal, Dema. The Hague, 1966 (met aanvullingen).	58
W. Thieman MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 57, 1939, p. 261.	72
Vrouw in rouwkleding, binnenland. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 55, 1937, p. 270.	72
Kaart van Frederik Hendrik Eiland. Uit: A. Verhage MSC, <i>Nota over Frederik Hendrik Eiland</i> , 1957.	76
Yeobi-Webu, voorbeeld van een waterdorp op Frederik Hendrik Eiland. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 55, 1937, p. 12.	77

Pastorie en school te Kalwa. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 50, 1932, p. 198.	80
Vertrek van P. Hoeboer MSC uit Merauke. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 49, 1931, p. 11.	92
'Het Digul volk is klein...' Uit: <i>Annalen</i> , jg. 49, 1931, p. 12.	92
Paalwoningen in een Digul kampong. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 49, 1931, p. 11.	94
J. Verschueren MSC. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Papoea's aan de Mappi</i> . Utrecht/Antwerpen, 1957, p. 144 C.	103
Teken van afscheiding tussen het mannen- en het vrouwenverblijf. Uit: J. van Baal, <i>Jan Verschueren's description of Yéi-nan culture</i> . The Hague, 1982. (kaft)	111
Situatieschets van het Ezam-uzumritueel. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar</i> . Bussum, 1953, p. 56 A.	114
J. Grent MSC. Archief MSC, Tilburg.	116
J. Nooy MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 55, 1937, p. 271.	117
Bupul, altaar en schildering zijn het werk van J. Verschueren MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 58, 1940, p. 94.	123
Jongelui van een uitstervend volk? Uit: J. Boelaars MSC, <i>Nieuw-Guinea</i> , <i>uw mensen zijn wonderbaar</i> . Bussum, 1953, p. 16 B.	128
W. van Dongen MSC met zijn Jerry. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 62, 1948, p. 72.	134
A. Piëtte MSC. Uit <i>Annalen</i> , jg. 55, 1937, p. 276.	151
P. Hoeboer MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 51, 1933, p. 199.	157
P. Hoeboer MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 55, 1937, p. 211.	157
'Van Bupul naar Ninati...' Uit: <i>Annalen</i> , jg. 56, 1938, p. 53.	160
J. Verschueren MSC (links) en P. Hoeboer MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 56, 1938, p. 58.	160
Overzichtskaart. 1933/1934: eerste scholen; 1934/1939: uitbreiding; 1942/1945: met Papoea goeroes. Naar: Adr. Vriens MSC. Archief MSC, Tilburg.	177
Kaart van het Mappigebied. Naar: Adr. Vriens MSC. Archief MSC, Tilburg.	190
Enkele soorten sporen die werden gebruikt voor het doden van mensen en dieren. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Papoea's aan de Mappi</i> . Utrecht/ Antwerpen, 1957, p. 96 B. (2 foto's)	192
Vrouwenhuis en mannenhuis. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Papoea's aan de Mappi</i> . Utrecht/Antwerpen, 1957, p. 64 A.	194
P. Drabbe MSC. Uit: J. Boelaars MSC, <i>The Linguistic Position of South-Western New Guinea</i> . Leiden, 1950, p. X B.	201
C. Meuwese MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 63, 1949, p. 68.	206
C. Meuwese MSC moet 'sprietlopen'. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 63, 1949, p. 76.	206
De vrouwenhuizen werden hoog in de bomen gebouwd, de mannenhuizen enkele meters van de grond. Uit: J. Verschueren MSC en C. Meuwese MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis</i> . Bussum, 1950, p. 64 B.	213
Schetskaart behorend bij de Exploratietochten van de pastoors C. Meuwese MSC en J. Verschueren MSC in het gebied tussen Digul en Eilandenrivier, van 3 september tot 23 november 1948. Uit: <i>Tijdschrift Nieuw-Guinea</i> , jg. 10, 1949, nr. 2, pp. 64-65.	236

J. Verschueren MSC. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar</i> . Bussum, 1953, p. 160 A.	238
Bij de allereerste ontmoeting zijn de mensen schuw en wantrouwend. Uit: J. Verschueren MSC en C. Meuwese MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis</i> . Bussum, 1950, p. 112 B.	240
De mannen verfraaien hun neus met varkenstanden en andere sierstukken. Uit: J. Verschueren MSC en C. Meuwese MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw naam is wildernis</i> . Bussum, 1950, p. 160 A.	240
C. Meuwese MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 66, 1952, p. 117.	246
Nederlands Nieuw-Guinea. Uit: C.S.I.J. Lagerberg, <i>Jaren van Reconstructie, Nieuw-Guinea 1949-1961</i> . 1962.	250
Mgr. J. Aerts MSC en Fr. Kowatzki MSC in Mimika. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 45, 1927 p. 270.	252
De 'karapao', het huis voor het neusdoorstekingsritueel. Uit: J. Boelaars MSC, <i>Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar</i> . Bussum, 1953, p. 32 A.	256
Kaart Mimikagebied, naar gegevens van P. Drabbe MSC. (1948) Archief MSC, Tilburg.	259
Fr. Kowatzki MSC en broeder J. Crooymans MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 48, 1930, p. 54.	262
H. Tillemans MSC en broeder A. Galiart MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 50, 1932, p. 158.	262
H. Tillemans MSC. Uit: <i>Almanak van O.L.Vrouw van het H.Hart</i> , jg. 55, 1949, p. 34.	276
Kaart van Mimika – Paniai. Door: Adr. Vriens MSC, Archief MSC, Tilburg.	278
Schetskaart van de verkenningstocht door pastoor H. Tillemans. Uit: <i>Tijdschrift Nieuw-Guinea</i> , jg. 5, p. 155.	287
Mgr. J. Grent MSC, J. Verschueren MSC, P. Hoeboer MSC en C. Meuwese MSC. Uit: <i>Annalen</i> , jg. 63, 1949, p. 65.	333
Kaart Missiewerk van de MSC. Door: Adr. Vriens MSC. Archief MSC, Tilburg.	341

*) Met *Annalen* wordt bedoeld: *Annalen van O.L.Vrouw van het H.Hart*. Uitgave van de Missionarissen van het H.Hart, Tilburg.

Dit is het tweede boek over het werk van de Missionarissen van het H.Hart (MSC) in het Aartsbisdom Merauke in Irian Jaya (Indonesië). Het eerste, *De Pioniers* behandelde het werk in de jaren 1905-1925: de stichting van de katholieke missie te Merauke, de beginnende uitbreiding langs de Zuidkust van Nieuw-Guinea, de dreigende ondergang en de redding van de daar wonende Papoea stam: de Marindanim. Dit tweede deel, *De Baanbrekers* bespreekt een volgende periode die verloopt van rond 1925 tot aan de dag waarop de Missie van Merauke een eigen Vicariaat wordt onder haar eerste bisschop mgr. H. Tillemans MSC, in november 1950. Het beantwoordt voor een geïnteresseerde wederom de vraag: hoe gaat dat nu als een missionerende Congregatie een volk probeert te bekeren? Wat is er werkelijk gebeurd? Althans: wat vermelden de bronnen?

De opzet van dit tweede boek volgt de lijn die in de Algemene Inleiding op de drie boeken werd aangegeven. Deze lijn komt hierop neer: Wie waren de 'Papoea's' en hoe verliep hun ontwikkeling? Bij de Papoea's wordt daarom telkens de eigen cultuur besproken waarin een bepaalde stam geleefd heeft en de betekenis van het missiewerk voor hen. Bij de missionarissen wordt behandeld hoe hun visie op Kerk-zijn veranderde en hoe deze veranderingen hun werkwijze beïnvloedden.

Dr. J.H.M.C. Boelaars, missionaris van het H. Hart, MSC, werkte als priester en onderzoeker van 1950-1968 in Nederlands N.Guinea/Irian Jaya en doceerde culturele antropologie op de Groot Seminaries van Indonesia van 1970-1984. Hij is gepensioneerd en werkt thans te Arnhem aan het derde deel van zijn trilogie, *De begeleiders* (1950-1995).

KTC

Deel 31

Kok Kampen

ISBN 90 390 9518 4

NUGI 638

9 789039 095188